

СРПСКИ ДИЈАЛЕКТОЛОШКИ ЗБОРНИК, Књ. XXI

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКОХРВАТСКИ ЈЕЗИК

СРПСКИ ДИЈАЛЕКТОЛОШКИ ЗБОРНИК

КЊИГА XXI

МИЛОРАД ДЕШИЋ

ЗАПАДНОБОСАНСКИ
ИЈЕКАВСКИ ГОВОРИ

Уређивачки одбор

Др Павле Ивић, др Берко Николић и др Асим Пецо

Главни уредник

ПАВЛЕ ИВИЋ

БЕОГРАД

1976

INSTITUT DE LA LANGUE SERBOCROATE

RECUEIL DE DIALECTOLOGIE SERBE

N° XXI

MILORAD DEŠIĆ

PARLERS IJEKAVIENS
DE LA BOSNIE OCCIDENTALE

Comité de rédaction

Dr Pavle Ivić, Dr Berislav Nikolić, Dr Asim Peco

Rédacteur en chef

PAVLE IVIĆ

BEOGRAD

1976

Израду и штампање финансира Републичка заједница науке Србије.

Издаје Институт за српскохрватски језик, Београд, Кнез-Михаилова 35

Штампа Издавачка установа „Научно дело“, Београд, Вука Караџића 5

С А Д Р Ж А Ј

	Стр.
Милорад Дешић: Западнобосански ијекавски говори	1

МИЛОРАД ДЕШИЋ

ЗАПАДНОБОСАНСКИ ИЈЕКАВСКИ ГОВОРИ

Овај рад одбрањен је као докторска дисертација на Филолошком факултету у Београду, 26. јуна 1973, пред комисијом коју су сачињавали академик проф. др Михаило Стевановић, проф. др Павле Ивић и проф. др Асим Пецо.

*Посвећено
мојим драгим родитељима,
мајци Ружи и оцу Петру*

САДРЖАЈ

	Страна
СКРАЋЕНИЦЕ	9

УВОД

ГРАНИЦЕ ТЕРИТОРИЈЕ	13
ИСТОРИЈА ЗАПАДНЕ БОСНЕ И ПОРИЈЕКЛО СТАНОВНИШТВА	13
ДОСАДАШЊА ПРОУЧАВАЊА ЗАПАДНОБОСАНСКИХ ГОВОРА	26
ПРИКУПЉАЊЕ МАТЕРИЈАЛА ЗА ОВАЈ РАД	27
СПИСАК ПОСЈЕВЕНИХ МЈЕСТА И ЊИХОВИХ СКРАЋЕНИЦА	30

Први дио

ФОНЕТИКА

I. ВОКАЛИЗАМ	33
Вокал <i>a</i>	33
Вокал <i>o</i>	39
Вокал <i>e</i>	52
Вокал <i>и</i>	54
Вокал <i>y</i>	55
Редукције и елизије вокала	56
Контракције вокалских група	72
Покрејни вокали	91
Рефлекси некадашњег вокала <i>јајџа</i>	98
Закључци о вокализму	128
II. КОНСОНАНТИЗАМ	130
Консонант <i>x</i>	131
Консонант <i>ф</i>	138
Сонант <i>в</i>	141
Сонант <i>ј</i>	144
Јајовање	156
Сонант <i>л</i>	167
Консонанти <i>џ</i> и <i>џ</i>	169

<i>Умекшани гласови с', з', њ', н'</i>	169
<i>Консонант и у експресивној функцији</i>	171
<i>Консонант s</i>	171
<i>Групе шћ/шћ, жд/жћ</i>	172
<i>Група шћ умјесто ћ</i>	175
<i>Редукције сонаната и консонанта</i>	175
<i>Промена консонанта к, г и х</i>	189
<i>Хайологија</i>	191
<i>Секундарни сонанти и консонанти</i>	192
<i>Метатеза</i>	193
<i>Десоноризација финалних консонанта</i>	194
<i>Остале промене консонанта и сонанта</i>	198
III. НЕКОЛИКО НАПОМЕНА О АКЦЕНТУ И ДУЖИНАМА	208

Други дио

МОРФОЛОГИЈА

ИМЕНИЦЕ	212
ИМЕНИЦЕ МУШКОГ РОДА НА КОНСОНАНТ И СОНАНТ	212
<i>Облици једине</i>	212
<i>Номинатив</i>	212
<i>Вокатив</i>	212
<i>Инструментал</i>	214
<i>Облици множине</i>	216
<i>Употреба уметка ов/ев</i>	216
<i>Генитив</i>	218
<i>Датив</i>	219
<i>Инструментал</i>	220
<i>Локатив</i>	221
<i>Напомене о неким именицама м. рода на консонант и сонант</i>	222
ИМЕНИЦЕ СРЕДЊЕГ РОДА	224
<i>Облици једине</i>	224
<i>Генитив</i>	224
<i>Инструментал</i>	224
<i>Облици множине</i>	224
<i>Номинатив, генитив и акузатив</i>	224
<i>Датив</i>	225
<i>Инструментал</i>	225
<i>Локатив</i>	226
<i>Напомене о неким именицама ср. рода</i>	227
ИМЕНИЦЕ ЖЕНСКОГ РОДА НА А	228
<i>Облици једине</i>	228
<i>Вокатив</i>	228
<i>Облици множине</i>	229
<i>Генитив</i>	229

Датив	232
Инструментал	232
Локатив	233
<i>Још неколико најомена уз именице ж. рода на а</i>	235
ИМЕНИЦЕ ЖЕНСКОГ РОДА НА КОНСОНАНТ И СОНАНТ	236
<i>Облици једнине</i>	236
Инструментал	236
<i>Облици множине</i>	236
Генитив	236
Датив, инструментал и локатив	236
<i>Колективне именице на ад</i>	237
<i>Неколико најомена о именицама ж. рода на консонант и сонант</i>	237
ИМЕНИЦЕ М. РОДА НА ВОКАЛ	239
<i>Именице на о</i>	239
<i>Именице на е</i>	240
<i>Именице на а</i>	240
ЗАМЈЕНИЦЕ	243
Именичке замјенице	243
Придјевске замјенице	246
ПРИДЈЕВИ	250
БРОЈЕВИ	253
ГЛАГОЛИ	257
Презент	257
Императив	262
Инфинитив	263
Аорист	264
Имперфекат	265
Глаголски радни придјев	265
Глаголски трпни придјев	267
Глаголски прилог садашњи	268
Плусквамперфекат	269
Футур II	270
Потенцијал	271
ПРИЛОЗИ И ПАРТИКУЛЕ	272
ВЕЗНИЦИ	275

Трећи дио

СИНТАКСА

КОНГРУЕНЦИЈА	276
ИЗ ПАДЕЖНИХ СИНТАГМА	278
<i>Генитивне синтагме</i>	278
Генитив без приједлога	278

Генитив с приједлозима	281
<i>Дативске синтагме</i>	284
Датив без приједлога	284
Датив с приједлогом <i>к</i>	285
<i>Акузативне синтагме</i>	286
Акузатив без приједлога	286
Акузатив с приједлозима	287
<i>Инструменталне синтагме</i>	288
<i>Локативне синтагме</i>	291
ИЗ СИНТАКСЕ ГЛАГОЛА	292
<i>Инфинитив</i>	292
<i>Инфинитив и презент с везником да у функцији дојуне</i>	293
<i>Перфекат</i>	302
<i>Глаголски прилог садашњи</i>	304
Четврти дио	
ЗАКЉУЧЦИ	305
Пети дио	
ТЕКСТОВИ	312
КАРТА ЗАПАДНЕ БОСНЕ	
КАРТЕ ИЗОГЛОСА (1—4)	

СКРАЋЕНИЦЕ

- Belić, Rocznik A. Belić, Der štokavische Dialekt von Milan Rešetar, Rocznik slawistyczny I, Krakow 1908, 184—202.
- Белић, Фонетика А. Белић, Основи историје српскохрватског језика, I Фонетика (универзитетска предавања), Београд 1960, 1—172.
- Белић, Периодизација А. Белић, Периодизација српскохрватског језика, ЈФ XXIII, 3—15.
- Белић, Карта А. Белић, Дијалектолошка карта српског језика, Петроград 1905 (на руском језику), 1—60.
- Бошковић, Упоредна грам. Радосав Бошковић, Основи упоредне граматике словенских језика, I Фонетика, Београд 1968, 1—110.
- Brozović, Izvještaj Dalibor Brozović, Izvještaj o dijalektološkim istraživanjima u dolini rijeke Fojnice, Ljetopis JAZU 63, 1959, 431—438.
- Brozović, IBD Dalibor Brozović, O problemu ijekavskošćakavskog (istočnobosanskog) dijalekta, HDZb, Zagreb, knj. 2, 1966, 119—208.
- Budmani, Dubrovački P. Budmani, Dubrovački dijalekat, kako se sada govori, Rad JAZU LXV, 155—179.
- Вуковић, ПД Јован Вуковић, Говор Пиве и Дробњака, ЈФ XVII, 1—114.
- Vuković, Imljani Etnološko-folkloristička istraživanja u Imljanima. — GZM XVII, Etnologija, n.s., 1962; J. Vuković, Gornje osobine, 27—49.
- Вушовић, ДИХ Данило Вушовић, Дијалект источне Херцеговине, СДЗБ III, 1—70.
- Георгијевић, Лички Светозар Георгијевић, Јат (ѣ) у говору Личког Поља, ЈФ XIX, 133—149.
- Žuljić, Vareški Mišo Žuljić, Današnji vareški dijalekt, Školski vjesnik XV, 1908, 36—41, 148—151, 255—258, 347—351, 425—428, 495—499, 572—575, 669—672, 773—777, 894—908.
- Ивић, Два правца П. Ивић, Два главна правца развоја консонантизма у српскохрватском језику, Годишњак Фил. фак. у Н. Саду, II, 159—184.
- Ивић, Галипољски Срби Павле Ивић, О говору Галипољских Срба, СДЗБ XII, Бгд. 1957, XXI+1—520.

- Ивић, Извештај о дијалектолошкој екскурзији
 Ивић, Дијалектологија
 Ивић, Извештај
 Ivić, Dialekte
 Ivić, Promena
 Ivšić, DPG I, II
 Јовић, Трстенички
 Караџић, Рј.
 Кашић, Грђевац
 Klaić, Rječnik
 Lastavica, Korenica
 Maretić, Gramatika
 Марковић, Анчић
 Милетић, Црмнички
 Милетић, Извештај
 Николић, Сремски
 Николић, Мачвански
 Николић, Тршићки
 Николић, Горобиље
 Павловић, Јајце
 Петровић, Змијање
 Петровић, Мусл.
 Петровић, Банија
- П. Ивић, Извештај о дијалектолошкој екскурзији по ужој Србији октобра 1959, Годишњак Фил. фак. у Н. Саду, IV, 397—400.
 Павле Ивић, Дијалектологија српскохрватског језика. Увод и штокавско наречје, Нови Сад, 1956.
 Павле Ивић, Извештај о дијалектолошком раду у северној Хрватској и јужној Далмацији у лето 1957. године, Годишњак Фил. фак. у Н. Саду II, 1957, 401—407.
 Pavle Ivić, Die serbokroatischen Dialekte. Ihre Struktur und Entwicklung, Mouton, 's-Gravenhage, 1958.
 Pavle Ivić, Promena ra> re u srpskohrvatskim govorima, Prace filologiczne, Warszawa, XVIII, 2, 1964, 383—393.
 Stjepan Ivšić, Današnji posavski govor, Rad 196-1913, 124—254, Rad 197, 1913, 9—138.
 Душан Јовић, Трстенички говор, СДЗБ XVII, 1—238 + карта.
 Вук Стеф. Караџић, Српски рјечник, Бгд. 1935.
 Јован Кашић, О јекавском говору Великог Грђеваца села југоисточно од Бјеловара, Зборник за филологију и лингвистику (Матица српска), Нови Сад, VI, 1963, 149—157.
 Dr. Bratoljub Klaić, Rječnik stranih riječi, izraza i kratica, Zagreb 1958.
 Bogdan Lastavica, Korenički govor, Nastavni vj. XIV, 1905—1906, 752—765.
 Т. Maretić, Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika, Zagreb 1931.
 Светозар Марковић, Језик Ивана Анчића (босанског писца XVII века), СДЗБ XIII.
 Б. Милетић, Црмнички говор СДЗБ IX, 209—663 + карта.
 Бранко Милетић, Извештај о испитивању говора североисточног Баната, Годишњак Задужбине Саре и Васе Стојановића VII, 17—36.
 Берислав М. Николић, Сремски говор, СДЗБ XIV (сепарат 2), 201—412 + карта.
 Берислав Николић, Мачвански говор, СДЗБ XVI, 179—313 + карта.
 Берислав Николић, Тршићки говор, СДЗБ XVII, 1968, 367—413.
 Мирослав Б. Николић, Говор села Горобиља (код Ужичке Пожеге), СДЗБ XIX, 619—746.
 Миливој Павловић, О становништву и говору Јајца и околине, СДЗБ III, 95—112.
 Драгољуб Петровић, О говору Змијања, Матица српска, Нови Сад 1973, 1—189 + карта.
 Драгољуб Петровић, Прилог познавању муслиманских говора западне Босне, Годишњак Фил. фак. у Н. Саду, XIII/1, 335—352.
 Драгољуб Петровић, Неке особине гласовног система говора Баније, Нови љетопис Српског културног друштва Просвјета 3, Загреб 1972, 5—16.

- Пецо, ГИХ Асим Пецо, Говор источне Херцеговине, СДЗБ XIV (сепарат 1), 1—200 + дијалектолошка карта Херцеговине.
- Пецо, Западнохерц. Асим Пецо, Јекавске оазе у западној Херцеговини, ЈФ XXVII — св. 1—2, 267—306.
- Пецо, Централнохерц. Асим Пецо, Мјесто централнохерцеговачког говора међу осталим говорима данашње Херцеговине, ЈФ XXV, 295—328.
- Пецо, Промене Асим Пецо, Промене непалаталних сугласника у вези са *j* на српскохрватском подручју, ЈФ XXVIII св. 1—2, 143—187.
- Пецо, Изговор А. Пецо, Изговор звучних сугласника на крају ријечи у српскохрватском језику, Зборник за филологију и лингвистику, IV—V, Н. Сад, 235—244.
- Пешикан, Староцрногорски Митар Б. Пешикан, Староцрногорски средњока-тунски и љешански говори, СДЗБ XV, 1—294 + карта области.
- Popović, Žumberački Milko Popović, Žumberački dijalekt, Zagreb 1938, XXXII—64 + karta.
- Поповић, ГГ Иван Поповић, Говор Госпођинаца у светлости бачких говора као целине, САНУ, Бгд. 1968, Посебна издања, књ. CDXXV, Одељење литературе и језика, књ. 21, 1—248.
- Rešetar, Štok. Milan Rešetar, Der štokavische Dialekt, Kaiserliche Akademie der Wissenschaften, Schriften der Balkankommission, Linguistische Abteilung, VIII, Wien 1907.
- Rešetar, Jezik M. Držića Milan Rešetar, Jezik Marina Držića, Rad JAZU, 248, 99—240.
- Ружичић, Босански Гојко Ружичић, Један незапажен босански говор, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор XVI, 236—254.
- Ружичић, Пљеваљски Гојко Ружичић, Акцентски систем пљеваљског говора, СДЗБ III, 113—176.
- Ружичић, Икавски Гојко Ружичић, Главније особине неких икавских говора Западне Босне, Годишњак Задужб. Саре и Васе Стојановића I, 1934, 31—45.
- Станић, Ускоци Милија Станић, Говор племена Ускока у Црној Гори, Гласник САН V, св. 2, 325—331.
- Стевановић, Источноцрногорски Михаило С. Стевановић, Источноцрногорски дијалекат, ЈФ XIII, 1—128 + карта.
- Стевановић, Савремени I М. Стевановић, Савремени српскохрватски језик I, Научно дело, Београд 1964.
- Стевановић, Савремени II М. Стевановић, Савремени српскохрватски језик II, Научна књига, Београд 1974.
- Čustović, Livno Etnološka i folkloristička ispitivanja u Livanjskom polju, GZM, n.s., Etnologija, sv. XV—XVI, 1960—1961; Đenana Čustović, Narodni govor, 91—117.
- Škaljić, Turcizmi Abdulah Škaljić, Turcizmi u srpskohrvatskom-hrvatskosrpskom jeziku, Sarajevo, 1973.
- Šurmin, Sarajevski Đuro Šurmin, Osobine današnjega sarajevskog govora, Rad 121, 186—209.

Увод

ГРАНИЦЕ ТЕРИТОРИЈЕ

1. У овоме раду даје се опис ијекавских говора западне Босне, тј. онога дијела Босне који се обично назива Босанска крајина (схваћена углавном у границама које се дају у *Enciklopediji Jugoslavije*). Источну границу територије представља Врбас, од Бање Луке до ушћа у Саву, а сјеверна граница иде од ушћа Врбаса у Саву на запад Савом и Уном, заправо границом која дијели Босну од Хрватске. Западна граница се такође поклапа са границом између Босне и Хрватске и полази од Велике Кладуше на југ према Тржачкој Раштели. Од Тржачке Раштеле иде до источних обронака планине Пљешевице, а одатле преко Кулен-Вакуфа и Срба долази до сјеверних падина Динаре, спуштајући се затим њеном источном страном у Ливањско поље. Јужна граница ове области, којој припада само један, и то сјеверни дио Ливањског поља (закључно с Казанцима), пење се на планину Шатор и продужава даље на сјевероисток јужним обронцима Луњеваче и Срнетице. Најзад, негдје на половини пута Горњи Рибник — Кључ ова граница скреће на исток и преко Мањаче долази до Бање Луке.

Босанска крајина се састоји из неколико већих области. Такве су: Змијање, Лијевче поље, Кнеж-поље, Поткозарје, Подгрмеч, Цазинска крајина, Бјелајско и Бравско поље. Најпознатије планине су: Шатор, Вијенац, Осјеченица, Луњевача, Клековача, Срнетица, Грмеч, Мајданска планина, Мањача, Козара и Просара. Највеће ријеке, поред Саве, јесу: Врбас, Уна и Сана. Навешћемо и ова мјеста у Крајини: Бања Лука, Приједор, Бихаћ, затим Бос. Градишка, Бос. Дубица, Бос. Костајница, Бос. Нови, Бос. Крупа, Бос. Петровац, Бос. Грахово, Дрвар, Кључ, Горња Саница, Сански Мост, Цазин и Велика Кладуша.

ИСТОРИЈА ЗАПАДНЕ БОСНЕ И ПОРИЈЕКЛО СТАНОВНИШТВА

2. Први подаци о Босни потичу из средине X в. У чувеном дјелу *De administrando imperio* Константин Порфирогенит помиње Босну као област око горњег тока ријеке Босне. Према Порфирогениту и Дукљанину

Босна у својим тадашњим границама била је у X в. у саставу српских земаља. Она се убрзо осамостаљује и почиње да шири своје границе на сусједне области, преносећи истовремено на њих и своје име. Тако се у периоду од XIII до XV в. Босна проширила на сјеверу на област Усоре, на сјевероистоку на област Соли, на сјеверозападу на Доње краје, подручје око средњег Врбаса и Сане, на западу на Западне стране (Завршје), крај који обухвата Дувањско, Ливањско и Гламочко поље и област око горњег Унца и Цетине, на југу је обухватала територију данашње Херцеговине, као и приморску област између Конавала и Херцег-Новог, а на југоистоку подручје од горње Дрине до Милешева. У другој половини XV в. ова област постаје један од санџака турске царевине, а у другој половини XVI в. припада босанском пашалуку. После пада Босне 1463. г. Турци су продирали даље на сјевер и запад, ширећи своју власт преко планине Динаре и ријека Уне, Саве и Дрине. „Данашње границе добила је Bosna i Hercegovina tokom XVIII i XIX v. nizom mirovnih ugovora, koje je Turska sklapala sa Rusijom, Austrijom, Venecijom, Austro-Ugarskom, Srbijom i Crnom Gorom (Karlovački mir 1699, Požarevački mir 1718, Beogradski mir 1739, Svištovski mir 1791, Berlinski kongres 1878, Novopazarska konvencija 1879)“¹.

3. За вријеме турске владавине на Балкану Босанска крајина је била гранично подручје. Она је, у ствари, представљала терен са којег је Турска водила рат против Аустро-Угарске. У Хрватској су Хабсбурзи основали Војну крајину, а Турска је, насупротив њој, успоставила у крајевима западне Босне Турску крајину. Војна и Турска крајина формиране су у XVI в. и остале су до XIX в.

Турска крајина је, као и Хрватска крајина, била војнички организована. Главни носиоци одбране били су градови с врло јаким посадама. „Војна је организација Крајине утицала и на njen друштвени sastav. Vrlo rano tvrđavski zapovednici, dizdari, uzimaju vlast, postaju kapetani, polusamostalni feudalni gospodari. Oni će biti nosioci feudalne samovolje u Bosni od XVII. do XIX. v. Zahvaljujući njima B. K. će biti središte otpora protiv reformama u XIX v.: bune 1834, 1837, 1843, 1848, a naročito buna 1850, koju će 1851 ugušiti Omer-paša. Svoju moć u Krajini iskoristiće krajiški kapetani i drugi feudanci da čitlučenjem povećaju feudalnu rentu. Međutim, i raja na Krajini navikla se oružju i njim se branila. Svi ustanci raje u Krajini XIX. v. imali su socijalni, klasni karakter“².

Крајишници су водили борбу против Аустрије у ратовима 1683—99, 1716—18, 1737—39, 1788—91. У овим ратовима, као и касније, за вријеме окупације Босне и Херцеговине 1878. г., Аустрија је баш у Босанској крајини наишла на најжешћи отпор. И у периоду 1878—1918. Крајишници су ратовали против Аустрије, овога пута борили су се за остварење политичких и других права и за бољи живот.

¹ Husein Brkić, Bosna i Hercegovina, Enciklopedija Jugoslavije 2, Zagreb MCMLVI, 2.

² Vaso Čubrilović, Bosanska Krajina, Enciklopedija Jugoslavije 1, Zagreb MCMLV, 699.

Ни у најновијој историји Босанска крајина није била поштеђена рата и ратних разарања. У НОБ-у је ова територија представљала поприште великих окршаја с окупатором. Дрвар и Козара су постали симболи херојства и пожртвованости.

4. За западну Босну се може рећи да је метанастазичка област. То значи да у њој има много досељеника.

Наш познати научник Јован Цвијић бавио се и разним антропо-географским питањима, особито метанастазичким кретањима. У раду *Метанастиазичка кретања, њихови узроци и последице*³ он разликује четири групе селидбених струја у западним и централним областима Балканског полуострва: динарска, косовско-метохијска, вардарско-моравска и струје које су прешле Саву и Дунав. Цвијић сматра да су биле најјаче динарске струје.

О миграцијама и историји нашег становништва писали су, поред Цвијића, и други. Поменимо Алексу Ивића⁴ и Васу Чубриловића,⁵ затим Владислава Скарића (*Поријекло православног народа у сјеверозападној Босни*, ГЗМ XXX, 1918, 219—265 и *Жуја Земљаник и сџара нахија Змијање*, ГЗМ XLIX, 1937, 37—53), Милана Карановића (*Наследна кнежевска породица у Змијању*, ГЗМ XLIII, 1931, II св., 73—89) и Милана Васића (*Етничка кретања у Босанској крајини у XVI вијеку*, Годишњак друштва историчара БиХ, XIII, Сарајево, 1962, 233—250). О неким радовима из наше етнографије биће ријечи нешто касније.

5. Послије пада Босне 1463. г. Турци настављају освајања према сјеверозападу преко Босанске крајине, Лике и Баније, према сјеверу кроз Славонију и према југозападу ка Јадранском мору. У XVI в. Босанска крајина, Лика и сјеверна Далмација биле су скоро потпуно опустошене и расељене. У те области Турска доводи у XV и XVI в. Србе, углавном сточаре (влахе) из планинских крајева старе Рашке, Херцеговине, Црне Горе и источне Босне. Крајеви између ријека Босне и Врбаса насељени су до краја XV в., области између Врбаса и Уне и сјеверна Далмација колонизирају се последице битке на Мохачу 1526. и заузимања Јајца 1529, а у другој половини XVI в. Лика, Кордун и Банија су такође колонизирани.

Правац кретања колониста у ове области био је југоисток-сјеверозапад, и то крашким пољима од Неретве и Цетине ка сјеверној Далмацији, Лици и Босанској крајини. Становништво Црне Горе и Херцеговине ишло је преко крашких поља Гламоча, Ливна и Купреса и сјеверозападним правцем, долинама ријека Дрине и Босне, а одатле према Босанској крајини и Лици. Бенедикт Курипешки помиње већ 1530. (на стр. 14) влашке овчаре између Бање Луке и Кључа.⁶

³ СЕЗБ XXIV, Насеља 12, 1—96.

⁴ Миграције Срба у Хрватску током XVI, XVII и XVIII столећа, СЕЗБ XXVIII, Насеља 16, 1—158.

⁵ Seobe i etničke promjene u jugoslavenskim pokrajinama od XV. do početka XIX. stoljeća, *Historija naroda Jugoslavije II*, Zagreb MCMLIX, 840—853.

⁶ Путопис кроз Босну, Србију, Бугарску и Румелију 1530, Сарајево 1950, 1—54.

Срби су (према *Enciklopediji Jugoslavije* — под *Bosanska Krajina*) долазили у Крајину или као сточари и мартолози, вршили војну службу граничарску, живјели на слободним баштинама, понекад организовани у својим сточарским самоуправама (Јањ, Змијање), или су као кметови били на спахилуцима крајишких ага и бегова. Поред српског у ове крајеве је долазило и муслиманско становништво из цијелог босанског пашалука. Муслимани су долазили у крајишке пограничне градове као посаде тврђава. Њихов број је порастао нарочито од Бечког рата 1683—99, кад се из сусједних земаља досељавају муслиманске избјеглице у Крајину, особито Цазинску.

Појава хајдука и ускока у нашим крајевима утицала је такође на етничка помјерања. Да би искоријенила хајдучију, Турска је често расељавала области у којима је било хајдука; акције ускока из Сења и других ускочких центара имале су утицаја на помјерање становништва на границама Турске, Аустрије и Венеције (в. поменути прилог у *Historiji naroda Jugoslavije*).

6. Познато је да поред политичких узрока сеоба, о којима је досад било ријечи, постоје и привредни узроци. Већ стољећима траје процес досељавања становништва из пасивних планинских области у плодније пољопривредне области. Из Херцеговине, Далматинске загоре, Лике и планинских предјела западне Босне селио се народ у плодније области сјеверне Босне и одатле даље у Славонију (плодније области у Бос. крајини су долине Сане, Врбаса и Саве, а нарочито Лијевче поље). Тај процес насељавања сјеверних области динарским становништвом траје од XV в. до данас.

У прошлости је било доста неродних и гладних година. Због нероднице и глади планинско становништво се селило у плодне сјеверне области. Осим глади нашим крајевима су харале и болести, нарочито куга. Догађало се, најчешће у гушће насељеним и плоднијим предјелима, да буде уништено становништво читавих области. Ту су се касније досељавали становници из планинских крајева (в. поменути прилог у *Historiji naroda Jugoslavije*).

7. Сеобе становништва у нашим земљама утицале су на размјештај српскохрватских дијалеката. До доласка Турака чакавски дијалекат је заузимао сјеверно и средње приморје, Истру и стару Хрватску до Купе, Саве, једног дијела западне Босне и Цетине. Сјеверно од чакаваца били су кајкавци. Штокавци су били распоређени на преосталим територијама нашег језика. Од XV стољећа ова слика се мијења. Чакавско подручје своди се на узак појас приморских градова и сусједних острва, а кајкавски се повлачи из Славоније у Хрватско загорје и дио Хрватске до Купе. Старе чакавске и кајкавске области насељавају динарски штокавци. Пошто су Црна Гора и Херцеговина, ијекавске области, биле главни извор колонизације, то се и ијекавски изговор почео ширити по многим нашим крајевима.

8. Кад се говори о сеобама нашег становништва, треба поменути и радове из наше етнографије. Иако су засновани највише на усменој

традицији, ипак су они и занимљиви и корисни. Због тога ћемо и ми навести етнографску литературу о западној Босни и из ње поменути она мјеста која нам се чине да су важна за боље познавање миграција становништва западне Босне и сусједних области за посљедњих 200—250 година.

Почећемо од антропогеографске студије *Унац* од Петра Рађеновића.⁷ Биће у ствари ријечи о становништву околине Дрвара.

Становништво околине Дрвара је православно. Ова област већ дуго времена представља тромеђу између Босне, Далмације и Лике. Она је у прошлости често била извор или циљ миграција становништва. Тако су нпр. забиљежене двије сеобе Срба из предјела Унца, Срба и Гламоча: једна 1530, а друга 1531. године. Оба пута Срби су селили у Жумберак.⁸ Рађеновић каже: „Не зна се да ли је приликом те сеобе ова област потпуно опустела или је остало у њој бар нешто дотадашњег становништва. Нема о томе никаквих вести као што их нема ни о доцнијим каквим сеобама, којих је вероватно могло бити. Ако је ко и остао овде после ове сеобе што ју је историја забележила и можда после неких других нигде незабележених, ти остаци изгубили су се некуда одавде пре него што су се населиле овамо данашње најстарије породице“ (стр. 480—481).

О овим сеобама сазнајемо и из дјела Милка Поповића *Žumberački dijalekt*: „Žumberčani su se doselili u Žumberak u 16 stoljeću, u tri maha: godine 1530, 1531 i 1538, kao prebjeci ili uskoci, iz poriječja Une, Cetine i Zrmanje. Prva skupina došla je iz okolice Srba, Unca i Glamoča, druga iz cetinske krajine u Dalmaciji, a treća dijelom iz Srba i odrugud, i dijelom iz pravca od Obrovca.

Prvih je bilo oko 50 kuća, drugih oko 1000 osoba; g. 1534 bilo je svih doseljenika u Žumberku preko 350 zadruga ili kuća, a to znači barem 4000 ljudi.

Najviše naroda doselilo se g. 1538, u svemu 300 do 400 kuća“ (V).

„Narod koji se doselio u Žumberak, bio je pravoslavne vjere i jednim dijelom rimokatoličke“ (Popović, *Žumberački*, IX).

Најстарије породице у области Унца досељене су прије 200—250 година (код Рађеновића стр. 478, 480). Рађеновић, у ствари, све породице разврстава у три реда: старије, средње и млађе. Старије су оне које су се доселиле до 1800. године, средње су се населиле између 1800. и 1878, а млађе су оне које су се доселиле послје 1878. Дакле, старије породице су дошле у ову област у периоду од турско-аустријског рата 1683—1699. до Наполеонових ратова с Аустријом. Средње су стигле у времену од Наполеонових ратова до окупације Босне и Херцеговине, а млађе послје окупације. Најјачи прилив становништва у ову област био је послје крупнијих ратних догађаја. А то је због тога што је овај крај за вријеме ратних потреса остајао дјелимично или потпуно пуст. Тако је било послје Карловачког мира (1699), кад су досељеници нашли потпуно

⁷ СЕЗБ LVI, Насеља 30, 445—640. Назив области добивен је према истоименој ријеци.

⁸ В. А. Ивић, Миграције Срба у Хрватску током XVI, XVII и XVIII столећа, СЕЗБ XXVIII, Насеља 16, 27—32.

пусту област. Тако је дјелимично било и послје Свиштовског мира (1791). За вријеме крајишког устанка (1875—78) Унац је био потпуно опустео, али се народ вратио на своја кућишта након трогодишњег избјеглиштва. Највећи дио становништва ове области отпада на старије породице, што значи да је крај углавном био насељен прије 1800. године.

Досељавање је вршено из разних крајева. Ево шта о томе пише П. Рађеновић: „Становништво Унца доселило се овамо из девет области. Пет од њих граниче с Унцем непосредно и то су: „Босна“, Бјелајско Поље, Грахово, Ливно и Лика. Змијање граничи с Бјелајским Пољем, а Далмација с Граховом. Травник и Херцеговина су области знатно удаљене од Унца. Нешто породица има с разних страна, отсвакле помало. Те су увршћене у скуп под називом „с разних страна“. Најпосле има породица којима се не зна област ранијег пребивања. То су породице „непознатог порекла“. Обласни назив „Босна“ потребно је поближе објаснити. У селима Горњег Унца „Босном“ се назива сав крај с другу страну планинске преграде, која према истоку дели ова села од насеља среза кључког и мркоњићградског“ (483).

Далмација је „дала 46,6% породица са 61,6% кућа, Лика 18% п., 11,2% к., Грахово 8,8% п. са 5,4% к., Змијање 3,8% п. са 5,1% к., непознато порекло 2,7% п. са 3,9% к., Босна 5,6% п. са 3,6% к., Бј. Поље 3,2% п. са 2,9% к., Херцеговина 3,5% п. са 2,8% к., с разних страна 3,8% п. са 1,7% к., Травник 1,4% п. са 0,9% к., Ливно 1,4% п. са 0,6% к.

Како се види шест десетина становништва у овој области пореклом је из Далмације. За изврстан број тих породица које су дошле овамо из Далмације зна се по предањима њиховим да су се у Далмацију доселиле из других области“. Кад ово узмемо у обзир, „онда број кућа далматинског порекла пада од 61,6% на 37,8% од броја свих кућа у области. Такво, али врло незнатно, смањење претрпео би и број кућа досељеника из Лике, Грахова и Бјелајског Поља, кад би им се одрачунале породице за које се зна да су се тамо доселиле из других области. Али би се онда повећао број кућа змијањског порекла од 5,1% на 11,9%, број кућа херцеговачког порекла од 2,8% на 17,6%. Јавила би се тада и Црна Гора као земља из које потиче нешто овдашњег становништва, коме би припадало 2,9% од броја свих кућа“ (484).

За читаво вријеме досељавања данашњег становништва, било послје ратова било у мирна времена, долазило је и до исељавања из ове области. По Рађеновићу одселиле су се свега 142 куће (стр. 510), и то у Крњеушу, у Бјелајско поље и Бравско, Поуње, Саницу, Змијање и друге области. А досељеника из Унца има и у неким православним селима околине Јајца.⁹

У периоду између два свјетска рата било је такође исељавања, а узроци су били економске природе: сиромаштво, слаба зарада и незапосленост (чиме се одликовало читаво подручје западне Босне). Дрварчани су одлазили на радове у Славонију, Војводину и друге крајеве

⁹ Павловић, *Јајце*, 102—103.

Југославије. Неки су ишли и у друге државе, прије првог свјетског рата у Њемачку и Америку, а послје рата у Француску.

Послије другог свјетског рата велики број Дрварчана (као и осталих Крајишника) колонизирао се у Војводину, носећи са собом поред животних навика и обичаја и свој говор. Један дио се вратио у завичај годину-двје касније, али је већина остала тамо до данашњих дана. Врло интересно, и за науку врло корисно, било би проучавање језика Крајишника колониста у Војводини. Можда би се дошло до занимљивих података кад би се нпр. упоредио говор данашњих Дрварчана са говором Дрварчана колониста (укључујући и њихову дјецу). Видјело би се какве су се језичке промјене догодиле код колониста за посљедњих 25 година, какве су посљедице додира са старосједиоцима екавцима. Утврдило би се које су језичке црте досељеника најподложније утицају екавског изговора.

На крају излагања о становништву Унца (Дрвара) треба рећи да је осим досељавања у ову област и исељавања из ње било доста пресељавања у границама саме области, из једнога краја у други, из једнога села у друго. То је свакако утицало на уједначавање дрварског говора и укидање крупнијих разлика које су се могле појавити као посљедица различитог поријекла становништва.

9. Петар Рађеновић је написао и рад *Села парохије Крњеуше у Босни (код Пејровца)*.¹⁰ Ту стоји: „Према свему, што поједине породице знају о свом поријеклу да причају, изгледа да су ови крајеви отприлике прије 200 година били сасвим или дјелимично пусти, јер у то вријеме стављају свој долазак овамо најстарије породице. А о њиховом доласку биле су њихове куће готово једине. Ако погледамо у историју, видјећемо, да тај рок пада баш у вријеме завршетка дугог аустријског и млетачког рата против Турака, завршеног карловачким миром (1699. г.). Отада је управ нешто више од 200 година. У то вријеме морали су ови крајеви са становништвом опушћети или се бар посве прориједити. Можда је тада због близине бојишта један дио становништва прегажен, а други се можда склонио и одселио даље у унутрашњост. Није искључено ни то, да је донде живело у овим крајевима и повише муслимана међу православним. Пошто се тада граница Аустрије, као хришћанске државе, примакла сасвим близу ријечи Уни, можда су се ови муслимани осјетили несигурни међу хришћанима, па се одселили у град међу чисте муслимане“ (стр. 170—171).

Окупација Босне и Херцеговине од стране Аустро-Угарске представља границу у процесу насељавања становништва у овај крај. До окупације насељавале су се само поједине породице, а послје ње из Лике се населио већи број породица. Досељенике прије окупације народ сматра старосједиоцима, а оне послје окупације насељеницима.

На стр. 181. Рађеновић даје табелу о поријеклу становништва, из које се види да старинаца има 73 домаћинства, два су непознатог поријекла, затим слиједе досељеници: из Лике 153 домаћинства, из

¹⁰ СЕЗБ XXV, Насеља 13, 157—189.

Далмације 61 дом., од Унца 27, из Бос. крајине 10, од Грахова 5, од Бравска (поље сјевероисточно од Бос. Петровца) 2, унутрашњим сељачкањем 19. Досељеника има свега 277 домаћинстава, а укупно становништва 352 домаћинства. Лако се закључује да су старосједиоци малобројнији, а да досељеника највише има из Лике, затим из Далмације и осталих крајева.

Писац рада о становништву села парохије Крњеуше помиње и католике у овоме крају. Међутим, од времена објављивања рада (1923. г.) до данас ситуација се измијенила. Католика је било овдје до другог свјетског рата, али их више нема послје рата. Овај податак, до којег сам дошао боравећи на томе терену, значајан је из два разлога: прво, он показује да овај крај зна за миграције становништва и у најновије вријеме, друго, на основу њега се изводи закључак да се дијалектолог не смије ослонити само на етнографску литературу, писану неколико деценија раније, него мора и сâм да се обавијести на терену о најновијим промјенама које се односе на становништво чији се језик испитује.

10. Наводимо још један етнографски рад П. Рађеновића. Зове се *Бјелајско Поље и Бравско*.¹¹ Он пише: „Данашње становништво ових крајева није овде одвећ одавно. Врло је незнатан број породица, за које се зна, да су биле овде већ онда, кад је зидан град Петровац (око 1700. г.). Народно памћење помиње две такве породице у Колунићу (Шикман, Решија) и по једну у Суваји (Милановић) и Скакавцу (Кнежевић). Сав остали народ доселио се овамо после подизања града. Староседиоца из далеке давнине овде уопће нема. Изузетак је само Бјелај. Ово је још средњевековни град. Као војничко место и тврђава увек је био од вредности. Премда је често освајан, као да није никада остајао сасвим пуст. Његово становништво је несумњиво старије од петровачког. У Бјелају живи и данас неколико породица, за које се тврди да вуку лозу од „туркуша“ т.ј. од правих Османлија. Те породице могле су се овде настанити још у 16. веку, кад су ови крајеви коначно потпали под турску власт. После тога па до под крај 17. века, како се чини, осим Бјелаја цела ова област била је пуста. Ако је било каквих насеља, морала су бити посве ретка. Но у време Карловачког Мира, кад пада и оснивање Петровца била је цела ова област изузев Бјелај и оне две три породице у другим селима, без сваке сумње пуста. Сва причања о доселењу најстаријих породица, док је још град зидан, казују да је сав овај простор „од Рисове Греде до Кључких Вратница“ био пуст, ненасељен. И ови први досељеници бирали су себи место, где им се најбоље свиђало.

У суседству ове области наступише Карловачким Миром велике промене. Лика и Далмација, које су дотле биле турске покрајине, после овог мира отпадоше од Турске. Лика дође под власт Аустрије, Далмација под Млетачку Републику. Муслиманско становништво, које је тамо било настањено, великим делом не хтеде се помирити с новим стањем. Напусти сместа дотадање завичаје и пребаци се с ову страну на-

¹¹ СЕЗБ XXXV, Насеља 20, 125—276, са регистром.

ново ударене границе. Тек мањи део муслиманског становништва остаде где се затекао, приставши дакако да се покристи, било у католичку било у православну веру“ (стр. 156—157).

Муслиманске избјеглице из Лике и Далмације смјестиле су се најприје у погранична муслиманска насеља: Кулен-Вакуф, Бјелај и Бихаћ. Пошто је прилив избјеглица био врло велики, осјетила се потреба за оснивањем нових насеља. Тако отпочиње зидање града Петровца, у који се убрзо доселише породице дотад привремено смјештене у околним варошицама. Петровац се ускоро развио у веће муслиманско мјесто.

Одмах иза муслимана почели су долазити и православни у ову област. Разлози су, по Рађеновићу, сљедећи: турска власт није много тражила од поданика, није им наметала велики порез, а осим тога у турској царевини постојала је јака црквена организација Срба, чији утицај није био мали, насупрот аустријској и млетачкој власти које су завеле тешку војничку дужност и, служећи вјерно католицизму, биле врло сурове према православном живљу. Због тога су многи православци прелазили из „ослобођених“ крајева у крајеве под турском влашћу.

У опустјеле или проријеђене области Лике и Далмације стиже ново становништво из разних крајева. У Лику долази народ из Крањске и Хрватског приморја, као и из Далмације. Ови из Далмације нијесу увијек били далматински старосједиоци. Већина их је само прешла преко Далмације, а поријеклом су или из западне Босне или највише из Херцеговине и Црне Горе. Кад су се Лика и Далмација заситиле становништвом, нови досељеници одлазили су у Босну, гдје је било ненасељене земље.

У Бјелајском пољу и Бравску већина становника је поријеклом из Лике и Далмације, затим долазе сусједни крајеви: Грахово, Унац, Гламоч и Ливно, а у трећој групи су Црна Гора и Херцеговина. Рађеновић томе додаје: „Чини се доста вероватним да је велика већина целог становништва у овој области далеком старином из Херцеговине и Црне Горе. У томе случају и Далмација и Лика, Ливно и Грахово, Гламоч и Унац биле би за све досељенике само прелазне а не изворне области“ (159). У ствари, породице често заборављају своје поријекло из удаљенијих крајева, због тога што се најбоље памти посљедња сеоба из низа сеоба до којих је долазило на путу од изворне области до мјеста коначног досељења. Овако би изгледало поријекло становништва ове области бројкама изражено: од 2.719 кућа 1.073 су из Лике, 745 су из Далмације, 167 из Грахова, 149 из Унца, 64 из Гламоча, 13 из Ливна, 130 из Црне Горе, 120 из Херцеговине, 111 из остале Босне, 95 непознатог поријекла и остало из других крајева и земаља (стр. 161). То би се у процентима рекло: 9% кућа отпада на Црну Гору и Херцеговину, 81,5% на Лику, Далмацију, Ливно, Грахово, Гламоч и Унац, 6% на остале крајеве и земље и 3,5% на непознато поријекло (стр. 164). Уз ово још једна напомена: број 2.719 укључује и 47 католичких кућа на терену некадашње крњеушке парохије, досељених после 1878. г. (о њиховој судбини в. претходну тачку).

Из ове области је било и исељавања. До 1875. г. расељавала се само раја (према Поуњу и Посању, а неки чак до Саве), а од окупације (1878), тј. од престанка турске владавине у Босни почиње да се сели муслимански живаљ. Наравно, становништво је напуштало ову област и касније, све до најновијег времена.

Што се тиче данашњег састава становништва по вјероисповијести-ма, може се рећи да су муслимани у Петровцу и Бјелају (поред православних), а у преосталим насељима су православни. Католика има само неколико кућа у Колунићу и можда нешто мало у Петровцу. Кад је Рађеновић испитивао ову област, било их је и у Врточу (стр. 246, 247, 250) и Бравску (стр. 274—275), али њих данас тамо више нема.

11. О становништву средњег Поуња говори Милан Карановић у раду *Поуње у Босанској Крајини*.¹² Он каже: „Испитана област, Средње Поуње, обухвата најсеверозападнији део Босанске Крајине. Простире се на југ до Бјелајског Поља и Острвичке Жупе, а према поречју Сане граница јој иде долином Јапре, Јаприце, Чађавице и Војскове, при њеном сливу у Уну.

Кроз област протиче Уна. Крајеви с леве стране Уне, у горњем њеном току, припадају Лици, а у доњем Банији и Славонији. Тај део области с леве стране Уне обухвата не само поречја притоцица Уне, него једним делом и десне притоке Коране: Топлицу, Мутницу и Црнају, па тако и сливове Кладушнице и Глинице са Бужимском, Стабанцом и Бојаном [треба: Бојном], које теку према Глини. Административно припадају испитана насеља срезовима: крупском, бихаћком и цазинском; само село Врточе у бихаћком срезу припада граничној области Бјелајско Поље, а Ђукови Острвичкој Жупи“ (стр. 281).

У овој области има, по Карановићу, муслиманског становништва свега 2.000 породица или 10.549 кућа (стр. 371).

Говорећи о периодима насељавања православног становништва у средње Поуње Карановић каже: „Време насељавања у ову област може се у главном означити у пет периода: пре 200 г.; од Београдског (1739.) до Свиштовског Мира (1791.); до Омерпаше (1850 г.); од Омерпаше до Устанка 1875. и после Окупације. Сваки је период почињао каквим већим историјским догађајем и променом граница, који су устављали пуста кућишта у Поуњу. Пре 200 г. завршили су ратови аустријско-турски Карловачким Миром 1699.; Београдским Миром добили су Турци. Помињано је како је за Лауданова Рата 1788—91. готово била опустела сва Крајина. На пуста кућишта „осипало“ се из Далмације, Змијања. Пре 200 г. зна се да су дошли: Дакићи, Гаковићи, Ковачевићи, Богдановићи и Мудринићи.

Највише их је у четвртом периоду, после Омерпаше до Окупације. Тада их је доселило 1220 (48,06%) свих породица са 2686 (40,18%) свих кућа. Ту има и оних што су досељавали и 10 до 20 г. пре Омерпаше и означавали су за Омерпаше. Тада их је толико „навирало“, што се огласило у Лици и Далмацији, како је Омер-паша упокорио бегове

¹² СЕЗБ XXXV, Насеља 20, 281—655, са регистром.

босанске и уредио Босну. Иза тога највише их је иза Свиштовскога Мира 445 (17,53%) свих породица са 2262 (33,8%) свих кућа. На трећем је месту пети период после Окупације, кад је доселио 797 (31,4%) свих породица са 1329 (19,69%) свих кућа. Од Београдског, 1739. до Свиштовског Мира, 1791. свега је 16 (0,36%) свих породица са 223 (3,33%) свих кућа“ (стр. 365).

У средњем Поуњу живи, према Карановићу, 2.538 православних породица са 6.675 кућа. Те породице су стигле у ову област у етапама у 11 струја. Најјача је струја Личана: 1313 (51,73%) породица са 3215 (48,17%) кућа. Слиједи струја од Бјелајског поља: 287 (11,3%) пор. са 812 (12,16%) кућа, а онда три подједнаке струје: из Далмације 156 (6,15%) пор. са 589 (8,83%) кућа, са Змијања 159 (6,26%) пор. са 585 (8,76%) кућа и унутрашњим сељакањем 216 (8,51%) пор. са 519 (7,78%) кућа. Иза њих су струје од Унца: 85 (3,34%) пор. са 329 (4,93%) кућа и са Кордуна: 141 (5,55%) пор. са 325 (4,93%) кућа. Мање су струје од Баније: 42 (1,65%) пор. са 74 (1,1%) куће, од Грахова: 20 (0,78%) пор. са 53 (0,79) куће, из осталих крајева Босне: 54 (2,12%) пор. са 65 (0,97%) кућа. Незнатне су струје које су непосредно дошле из Херцеговине (стр. 365—366).

Карановић наставља: „Од све струје Личана у другом периоду насељавања (од Београдског, 1739. до Свиштовског Мира, 1791.) дошло је 3 (0,22%) свих личких породица са 82 (2,55%) кућа; у трећем периоду (од Свиштовског Мира 1791 до Омерпаше 1850) 182 (13,86%) пор. са 946 (29,42%) кућа; у четвртном периоду (од Омерпаше 1850 до Окупације) 561 (42,72%) пор. са 1227 (38,16%) кућа, а после Окупације 566 (43,1%) пор. са 932 (28,98%) кућа.

Са Бјелајског Поља је у трећем периоду 79 (27,52%) пор. са 363 (44,7%) кућа; у четвртном 174 (60,62%) пор. са 379 (46,67%) кућа, а у петом 33 (11,49%) пор. са 58 (7,14%) кућа.

Из Далмације је у првом периоду (пре 200 г.) 3 (1,92%) пор. са 48 (8,16%) кућа; у другом периоду 2 (1,27%) пор. са 27 (4,58%) кућа; у трећем периоду 55 (32,25%) пор. са 281 (47,5%) кућа; у четвртном периоду 84 (53,84%) пор. са 209 (35,48%) кућа, а у петом 12 (7,69%) пор. са 24 (4,07%) кућа.

Са Змијања је у првом периоду 1 пор. са 17 (2,9%) кућа; [у другом] 9 (5,66%) пор. са 84 (14,35%) кућа; у трећем 46 (28,93%) пор. са 250 (42,73%) кућа; у четвртном 102 (64,15%) пор. са 293 (39,82%) кућа.

Од Унца их је највише у трећој периодици 30 (35,29%) пор. са 163 (49,54%) кућа; са Кордуна после Окупације 110 (78,01%) пор. са 223 (66,76%) кућа, из Баније у четвртном периоду 27 (64,28%) пор. са 48 (64,86%) кућа.

Карактер инверсне селидбе имају струје са Кордуна, из Баније у извесној мери из Лике“ (стр. 366).

Поред муслимана и православних у овој области има и католика, али знатно мање: 293 породице са 665 кућа (стр. 367).

Из средњег Поуња било је и иселјавања православног становништва. Карановић о томе каже: „После помињаног иселјавања за

Лаудановог Рата 1788—91., кад је иселило из Босанске Крајине у Лику, Кордун и Банију 28000 душа са 46 свештеника, највеће иселавање било је у Србију оно, које спомиње Д-р Тихомир Р. Ђорђевић.¹³ Засновали су цело насеље код Лознице под именом Крајишници.¹⁴ Највише их је се одселило из Рујнице, Гате, Врела, Глинице и Бојне“ (стр. 363).

У другој половини прошлог вијека било је иселавања у Шабац (већином трговци) и Уб, као и у Славонију (околина Пакраца и Пожеге) (стр. 363—364). Народ је одселавао из средњег Поуња и у Прекосање око Босанске Костајнице. Тамо је остало доста пустих кућишта послје Кнешпољске буне 1858. г. (стр. 364). Свакако је било напуштања области и касније, све до данас.

12. Милан Карановић је написао и рад *Саничка Жупа у Босанској Крајини*.¹⁵ Из њега се види да у Саничкој жупи има свега 358 родова са 1.014 кућа. Од тога на православно становништво отпада 197 родова са 429 кућа, на муслиманско 151 род са 559 кућа и на католичко становништво само 10 родова са 26 кућа (стр. 273). Из табеле „Порекло православног становништва и његова старина“ (стр. 268) види се сљедеће: „старовника“ има 8 родова (4%), 35 кућа (8%); из Лике 2 рода, 12 кућа (досељени прије 100 година), 7 родова, 14 кућа (прије окупације), 52 рода, 77 кућа (послије окупације), свега 57 родова (28%), 99 кућа (23%) [збир родова и кућа није тачан: или због погрешног сабирања или због нетачног броја родова и кућа]; из Бјелајског поља 6 родова, 41 кућа (прије 100 година), 32 рода, 53 куће (прије окупације), 1 род, 2 куће (послије окупације), свега 39 родова (19%), 96 кућа (22%); из Далмације 6 родова, 43 куће (прије 100 г.), 11 родова, 36 кућа (прије окупације), 4 рода, 6 кућа (послије окупације), свега 21 род (10%), 85 кућа (19%); из Унца 16 родова, 26 кућа (прије окупације), 1 род, 1 кућа (послије окупације), свега 17 родова (8%), 27 кућа (6%); од Грахова 8 родова, 19 кућа (прије окупације), 2 рода, 3 куће (послије окупације), свега 10 родова (5%), 22 куће (5%); од Гламоча 4 рода (2%), 6 кућа (2%) (прије окупације); од осталих крајева Босне 10 родова, 15 кућа (прије окупације), 12 родова, 13 кућа (послије окупације), свега 19 родова [грешка у збиру или у претходном броју родова] (9%), 25 кућа (6%); унутрашњим селачањем 5 родова, 10 кућа (прије окупације), 3 рода, 4 куће (послије окупације), свега 8 родова (4%), 14 кућа (3%); непознатог поријекла 6 родова (3%), 20 кућа (4%). Свега: „старовника“ 8 родова (4%), 35 кућа (8%); досељени прије 100 г. 14 родова (7%), 96 кућа (22%); прије окупације 94 рода (47%), 179 кућа (41%); послје окупације 74 рода (37%), 108 кућа (25%); свега 197 родова, 429 кућа.

13. О становништву Змијања писао је, поглед осталих, Драгољуб Петровић у докторској дисертацији *О говору Змијања* (Нови Сад, 1973). У уводу он говори о историјској прошлости ове области и овако закључује о старини змијањског становништва:

¹³ Гласник Геогр. друштва, св. 5, 128.

¹⁴ СЕЗБ 20, Насеља 9, 743.

¹⁵ СЕЗБ XLVI, Насеља 26, 245—305, са регистром.

„1) Основна маса овог становништва неће бити старија од турских освајања овог подручја. У том случају оно представља влашки-сточарски елемент, досељен у ове крајеве после пада Србије и Босне под турску власт. Касније миграције, нарочито оне појединачне, могле су дефинитивније утицати на стабилизовање етничких прилика на овом подручју.

2) Појам *влах*, *сйочар* у овом случају означава српски живаљ. То потврђују и многа лична имена која Васић наводи по проучаваним турским дефтерима.

3) „Косовска традиција“ у Змијању врло је јака, а нема никаквих трагова који би подсећали на постојање старе средњовековне босанске државе. Та чињеница требало би да буде један од значајнијих доказа да становништво не може бити старије од краја 15. века.

4) Показује то и чињеница да у данашњем змијањском говору не постоје значајнији трагови који би указивали на старији језички слој на овом подручју“ (стр. 12—13).

Из овога се види да и Змијање, као и остале области западне Босне, зна за миграције, макар и појединачне.

Уосталом, миграције су потврђене и у етнографској литератури коју сам ја досад навео (сеобе из Унца, Поуња и других области у Змијање и обрнуто). Овим се донекле коригује Васићево мишљење о стабилности становништва у Змијању.

14. Наша етнографија није још дала потпун одговор на питање о поријеклу становништва западне Босне. Има још неиспитаних области, особито у сјеверном дијелу Босанске крајине. На тај начин је сваки испитивач народних говора тих крајева лишен драгоцјене помоћи. Понекад му не преостаје ништа друго него да о поријеклу становништва просуђује на основу језика. Тако дијалектолог у ствари помаже етнографу који ће касније уз помоћ језичких чињеница лакше утврдити миграције становништва. Ту имамо лијеп примјер интердисциплинарног проучавања о коме се данас тако много говори међу научницима.

Проучавајући народне говоре западне Босне прикупио сам на терену и нешто материјала о становништву. Иако је ријеч о усменој традицији, о народном казивању, коме треба критички прилазити, биће корисно да се и то наведе.

О неким најновијим промјенама код католичког становништва већ је било ријечи (т. 9, 10) па нема потребе да се о томе опет говори. Зато ћемо рећи нешто о другима, на примјер о православном становништву села Сводне (у околини Бос. Новог). Према народном предању доста породица је поријеклом из Далмације и Лике. У селу Врбљанима (општина кључка) увјеравали су ме, опет, да су Врбљанци старином од Гламоча, одакле се најчешће жене. А у Чапљу, код Санског Моста, гдје има и православних и муслимана, већину православних чине „Босанци“, старосједиоци, од којих неки кажу да су им преци дошли из Далмације прије 200 година, док су у свега неколико кућа „Личани“, досељеници из Цвјетнића код Дрвара. „Босанци“ и „Личани“ се и данас разликују и лако препознају по говору.

У Оштрој Луци, која припада Санском Мосту, вјерује се да су њени становници давно досељени из Далмације, Лике, Унца и Колунића (код Бос. Петровца). Тако и у неким селима Лијевча поља (Вакуф, Сеферовци) има досељеника из области Унца (данашњег Дрвара). Код неких породица је сачувана традиција о поријеклу од Унца, које потврђују и презимена у овим селима, врло честа данас и у околини Дрвара: Кошпић, Балабан, Келечевић, Кеџман, Бајић, Тадић, Бурсаћ и Шкрбић.

На основу података до којих сам дошао на самоме терену и оних из етнографске и историјске литературе види се да је западна Босна област чија се историја не да ни замислити без многобројних сеоба становништва. Тешко је наћи подручје у нашој земљи у којем је било толико миграција, толико покрета и премјештања становништва. Тако бурна прошлост морала је свакако имати одраза и на стање у језику. У то ћемо се увјерити у каснијем излагању.

ДОСАДАШЊА ПРОУЧАВАЊА ЗАПАДНОБОСАНСКИХ ГОВОРА

15. Говори западне Босне донедавно су били слабо проучени. Нашој дијалектологији били су познати дјелимично, понекад само у најопштијим цртама; говорне типове тек је требало утврдити. Обавјештења о тим говорима налазила су се разасута по Решетаровој књизи *Der štokavsche Dialekt* (Wien 1907) и у извјештају Гојка Ружичића *Главније особине неких икавских говора западне Босне*.¹⁶ Могли су бити коришћени, наравно критички, и малобројни текстови из народних говора. То су *Kola* од Иве Шајновића¹⁷ и *Kralje (u turskoj Hrvatskoj)* од Ивана Кларића.¹⁸ Било је нешто материјала, често лоше забиљеженог, и у етнографским радовима о појединим областима Босанске крајине. И то је све. Међутим, у најновије вријеме интересовање за језик западне Босне нагло је порасло. Драгољуб Петровић је написао *Прилог њознавању муслиманских говора западне Босне*,¹⁹ а затим већ помињану докторску дисертацију *О говору Змијања* (Нови Сад, 1973), која представља досад најзначајнији прилог проучавању крајишких говора. И моју пажњу су још прије неколико година привукли западнбосански говори, и то они ијекавски. Обишао сам све области Крајине, међу њима и Змијање. Због тога ћу се у своме раду чешће освртати на Петровићев рад о говору Змијања.

16. О литератури која говори о појединим сусједним и сродним говорима биће ријечи касније, кад се буде расправљало о појединим особинама крајишких говора.

¹⁶ Ружичић, Икавски, 31—45.

¹⁷ *Narodni život i običaji*. — ZNŽ III, 1898, 252—264, и XI, XIII, XVIII, XIX, XX, XXI, XXIV, XXVI.

¹⁸ *Narodni život i običaji*. — ZNŽ VI, 1901, 53—114, 249—291, и: XVII, 171—185, XXII, 289—301, XXVII/1, 166—175.

¹⁹ Петровић, Мусл. 335—352.

ПРИКУПЉАЊЕ МАТЕРИЈАЛА ЗА ОВАЈ РАД

17. Народни језик, народни спорт и музика, народни живот уопште били су предмет мога живог интересовања од гимназијских дана до данас. Као студент српскохрватског језика почео сам водити забиљешке о народном говору околине Дрвара, свог роднога краја, а на трећем степену студија приступио сам организованијем проучавању овога говора. У току школске 1964/65. године обишао сам већину села у околини Дрвара, написао и одбранио магистарски рад *Карактеристичне особине говора околине Дрвара* (Београд 1965). Своја испитивања сам касније проширио на све ијекавске говоре Босанске крајине. Провео сам на терену, за вријеме љетних мјесеци 1967, 1968. и 1969. године, укупно око четири мјесеца. Материјалу који сам тада прикупио прикључио сам ранији материјал из околине Дрвара, и све то заједно обрадио у овој раду са насловом *Западнобосански ијекавски говори*.

У току скупљања грађе трудио сам се да ми информатори буду типични представници свога говора. То су већином била старија лица која су мање од осталих имала додир са градом и која су највећи дио живота провела у родноме мјесту. Разговоре које сам с њима водио, а и оно што су они међусобно причали, записивао сам у свеске. Највећи дио материјала је тако настао. Поред тога, нешто грађе потиче са разних скупова, као што су: прела, свадбе, гозбе, славе, сајмови, па чак и сахране.

Осим непосредног записивања у свеске користио сам се понекад и магнетофоном. Тада сам за информаторе обично узимао најбоље приповједаче. А кад сам прикупио довољно грађе, било биљежењем у свеске било снимањем помоћу магнетопфона, направио сам на основу ње посебан упитник, који сам попунио на осам пунктова Босанске крајине: Трнинић-Бријег (Дрвар), Орашко Брдо (Бос. Петровац), Велика Рујишка (Бос. Нови), Доњи Јеловац (Бос. Дубица), Ламинци (Бос. Градишка), Стричићи (Бања Лука), Буснови (Приједор) и Горња Саница (Јључ). На тај начин сам могао прецизније да одредим правац и ширину простирања појединих изгласа.

Рећи ћу нешто и о свом приступу испитиваним особама, или још ближе: како сам стварао атмосферу повољну за испитивање говора. Томе проблему сам посветио велику пажњу због тога што информатор треба за вријеме испитивања да се понаша природно и без оног непријатног осјећања да пред собом има странца, особу која се од њега разликује по говору, начину одијевања и много чему другом. Да бих био ближи онима који ми дају језичке податке, трудио сам се да говорим као и они, да ми одјећа и обућа не одудареју много од њихове, да ми понашање буде слично њиховом, једном ријечи, да не штрчим много у њиховој средини. Много ми је помогло и то што сам у родноме мјесту провео првих шеснаест година живота, а и касније, као гимназијалац и студент, боравио сам у њему за вријеме школских распуста. У родноме селу Трнинић-Бријегу (код Дрвара) почео сам доста рано да се бавим народним спортом, бацањем камена с рамена, и народном музиком, свирањем у свирале (двојнице). То спомињем због тога што сам се касније,

на својим дијалектолошким путовањима, помагао спортом и музиком, који су у овоме случају играли неку врсту посредника између мене и мојих информатора. Ево како је то било. У многим крајишким мјестима још се задржао обичај да се на сајмовима момци надмећу у бацању камена с рамена. Понекад сам и ја учествовао у тим надметањима, и био међу првима, што је било од значаја за мој рад, јер су ме на тај начин посматрачи из оближњих села већ упознали и за њих нијесам последије представљао странца. А што се тиче народне музике, могу рећи да ми је доста помогла. За вријеме дијалектолошких путовања стално сам носио у торби, поред најнеопходнијих ствари, и свирале, које сам врло често показивао старијим људима. Они би се обично насмијали кад би их видјели и, уколико би умјели да свирају, узимали би их од мене и почињали да изводе народне мелодије. Ако они нијесу били свирачи на свиралама, онда сам ја свирао чобанске мелодије из околине Дрвара. Пет-шест минута изворне народне музике, било да је изводи мој саговорник било ја, стварало је атмосферу врло повољну за испитивање народнога говора. Саговорник је био доброг расположења и разговарао је са мном отворено, без устезања, као са својим старим познатиком и пријатељем. Говорио је онако како говори са својим сусједима, неусиљено, и не покушавајући да употребљава типичне „грађанске“ језичке форме. Са сигурношћу се може тврдити да је овако скупљен материјал заиста изворан и да представља добру основу на којој ће почивати закључци о карактеру крајишких ијекавских говора.

18. Терен западне Босне прилично је тежак за проучавање, особито онај дио који насељавају ијекавци. То су планински крајеви са врло лошим путевима, а понекад и безводни. Села су често далеко од градова па је испитивач обично лишен удобног смјештаја, квалитетније и разноврсније исхране и боље хигијене. Међутим, све те тешкоће лакше се подносе кад се на сваком кораку наилази на гостопримство Крајишника. Кад бих наводио имена свих оних који су ме лијепо дочекали, који су ми, у границама својих могућности, помогли на било који начин, био би то подугачак списак. Умјесто тога, најтоплије им се захваљујем, увјерен да им се никада нећу моћи потпуно одужити.

19. У овоме раду се даје опис само ијекавских говора западне Босне. А то значи да описујем језик углавном православног становништва. Муслимани најчешће говоре икавски, а тако већином и католици, којих има знатно мање од муслимана и православних (католици у градовима обично су ијекавци). Према попису становништва из 1971. године (Статистички билтен 727, који је издао Савезни завод за статистику — Београд, април 1972) излази да у општинама: Бања Лука, Бихаћ, Велика Кладуша, Цазин, Бос. Градишка, Бос. Грахово, Дрвар, Бос. Дубица, Бос. Крупа, Бос. Нови, Бос. Петровац, Кључ, Приједор, Сански Мост и Лакташи има укупно 749.680 становника, од чега Срба 381.511, Муслимана 281.990, Хрвата 66.168, Југословена 9.615. По општинама би то овако изгледало: Бања Лука има укупно 158.736, од чега 92.465 Срба, 24.268 Муслимана, 33.371 Хрват и 4.684 Југословена; Бихаћ укупно 58.185 становника, а од тога 12.096 Срба, 37.325 Мусли-

мана, 6.824 Хрвата и 1.133 Југословена; Велика Кладуша укупно 36.079, и то Срба 2.845, Муслимана 32.110, Хрвата 742 и 191 Југословен; Цазин укупно 45.468, Срба 1.196, Муслимана 43.880, Хрвата 175 и 51 Југословен; Босанска Градишка укупно 53.581, Срба 35.038, Муслимана 12.688, Хрвата 4.415 и Југословена 415; Босанско Грахово укупно 10.555, Срба 10.100, Муслимана 14, Хрвата 364 и Југословена 37; Дрвар укупно 20.064, Срба 19.496, Муслимана 213, 141 Хрват и Југословена 74; Босанска Дубица укупно 30.384, Срба 23.989, Муслимана 5.114, Хрвата 717 и 403 Југословена; Босанска Крупа укупно 50.856, Срба 18.230, Муслимана 31.842, Хрвата 286 и Југословена 239; Босански Нови укупно 41.216, Срба 28.328, Муслимана 11.625, Хрвата 640 и Југословена 366; Босански Петровац укупно 18.597, 14.941 Србин, Муслимана 3.315, Хрвата 76 и Југословена 154; Кључ укупно 39.966, Срба 23.892, Муслимана 15.226, Хрвата 534 и 131 Југословен; Приједор укупно 97.894, Срба 46.487, Муслимана 39.190, Хрвата 8.845 и Југословена 1.458; Сански Мост укупно 62.102, Срба 30.422, Муслимана 24.839, Хрвата 6.307 и Југословена 195; Лакташи укупно 25.997, Срба 21.986, 341 Муслиман, 2.731 Хрват и Југословена 84.

Уз ове податке иду и двије напомене. Прво, Југословени спадају у једну од подгрупа лица која се нијесу национално изјаснила. Друго, из наведених бројки не види се колико има сеоског а колико градског становништва у једноме мјесту, нити се зна да ли становници једне националности живе у граду или на селу, или и у граду и на селу. Ово је важно због тога што је за дијалектолога релевантно сеоско становништво. Колико бројке могу да заведу испитивача, види се из слједећег примјера: према попису из 1971. године у дрварској општини има, поред Срба који су далеко најбројнији, и нешто Хрвата, Муслимана и Југословена, па би се рекло да у околини Дрвара живе и икавци, што ни у ком случају није тачно. Наиме, припадници других нација налазе се у граду и у појединим радним организацијама (заједно са Србима), а никако по селима. То су махом досељеници који говоре, или настоје да говоре као већина, тј. ијекавски.

На терену западне Босне посјетио сам укупно 94 мјеста. Све су то чисто православна села, осим неколико мјешовитих (нпр. Бјелај код Петровца, Чапље код Санског Моста, Брезичани код Приједора, Поткалиње код Бос. Крупе, Горњи Будељ код Кључа — свуда су православни помијешани са муслиманима). Нијесам се једнако задржавао у свим селима: негдје сам провео само неколико сати, а негдје неколико дана. То је зависило од значаја који сам придавао одређеном пункту и од услова за рад на терену. Поред тога, да бих тачније одредио однос ијекавског и икавског изговора у Крајини, биљежио сам, гдје сам год имао прилике, и говор муслимана и католика.

20. Мој рад на терену финансирао је Институт за српскохрватски језик у Београду. Скраћивањем радног времена у Институту и потпуним ослобађањем од текућег посла за извјестан период омогућено ми је да највећи дио материјала средим и да довршим писање дисертације. Због тога се најтоплије захваљујем свим члановима колектива ове научне установе.

На овоме мјесту захвалио бих се и проф. др Павлу Ивићу и проф. др Асиму Пеци, члановима комисије пред којом сам бранио докторску дисертацију, који су ми драгоцјеним напоменама помогли да поправим и допуним текст приликом припремања за штампање.

Захвалност дугујем и онима који су ми пружили помоћ у техничкој припреми рада: Персиди Мишић, Миливоју Поповићу, Радоју Симићу, Димитрију Стефановићу и Славку Дешићу.

СПИСАК ПОСЈЕЂЕНИХ МЈЕСТА И ЊИХОВИХ СКРАЋЕНИЦА

Б.	— Бравско	оближње веће мјесто	Бос. Петровац
Бас.	— Басгаси		Дрвар
Бб.	— Босанска Бојна	”	Велика Кладуша
Бе.	— Бенаковац	”	Бос. Крупа
Би.	— Бистрица	”	Бос. Градишка
Бј.	— Бјелај	”	Бос. Петровац
Бм.	— Бронзани Мајдап	”	Бања Лука
Бо.	— Божићи	”	Приједор
Бр.	— Брезичани	”	Приједор
Бу.	— Буковача	”	Бос. Петровац
Буд.	— Будељ (Горњи)	”	Кључ
Бук.	— Буковац	”	Бос. Градишка
Бус.	— Буснови	”	Приједор
Буш.	— Бушевић	”	Бос. Крупа
В.	— Врановина	”	Бос. Петровац
Ва.	— Вакуф	”	Бос. Градишка
Вж.	— Велика Жуљевица	”	Бос. Нови
Вид.	— Видово Село	”	Дрвар
Вр.	— Врточе	”	Дрвар
Вра.	— Врањска	”	Бос. Крупа
Врб.	— Врбљани (Доњи)	”	Кључ
Врт.	— Врточе	”	Бос. Петровац
Вру.	— Велика Рујишка	”	Бос. Нови
Г.	— Говедарница	”	Бос. Крупа
Гр.	— Грмуша	”	Бос. Крупа
Гра.	— Градина	”	Приједор
Грд.	— Грдановци	”	Сански Мост
Груб.	— Груборски Наслон	”	Дрвар
Д.	— Дринић	”	Бос. Петровац
Дј.	— Доњи Јеловац	”	Бос. Дубица
Дл.	— Доња Ламовита	”	Приједор
До.	— Доњи Орловци	”	Приједор
Дрв.	— Дрвар-Село	”	Дрвар
Ж.	— Жупа	”	Дрвар
Жу.	— Жупица	”	Дрвар

З.	— Зебе	оближње веће мјесто	Бос. Грахово
Заг.	— Заглавица	„	Дрвар
И.	— Ивањска	„	Бос. Крупа
Ј.	— Јасеница	„	Бос. Крупа
Ја.	— Јакуповић	„	Бања Лука
К.	— Крњеуша	„	Бос. Петровац
Ка.	— Казанци	„	Бос. Грахово
Ке.	— Кесићи	„	Бос. Грахово
Ко.	— Комленац	„	Бос. Дубица
Л.	— Лусићи	„	Бања Лука
Ла.	— Ламинци (Сређани, Дубраве)	„	Бос. Градишка
М.	— Мелина	„	Бања Лука
Ма.	— Матавази	„	Бос. Нови
Мд.	— Мало Двориште	„	Бос. Дубица
Ми.	— Миљевци	„	Сански Мост
Мок.	— Мокроноге	„	Дрвар
Мр.	— Мрђе	„	Дрвар
Н.	— Нуглашица	„	Бос. Грахово
Наг.	— Награђе	„	Дрвар
О.	— Очигрије	„	Дрвар
Об.	— Орашко Брдо	„	Бос. Петровац
Ол.	— Оштра Лука	„	Сански Мост
Ор.	— Орловача	„	Приједор
Ос.	— Осредак	„	Пазин
От.	— Отиш	„	Сански Мост
П.	— Подић	„	Дрвар
Пе.	— Пећи	„	Бос. Грахово
Пер.	— Перван	„	Бања Лука
Пет.	— Петриња	„	Бос. Костајница
Пљ.	— Пеуље	„	Бос. Грахово
По.	— Подбрина	„	Дрвар
Под.	— Подови	„	Дрвар
Пр.	— Прекаја	„	Дрвар
Пт.	— Поткалиње	„	Бос. Крупа
Пу.	— Пуцари	„	Бос. Дубица
Р.	— Ресановци	„	Бос. Грахово
Ра.	— Радманићи	„	Бања Лука
Рад.	— Радосавска	„	Бања Лука
Рг.	— Рибник Горњи	„	Кључ
Рд.	— Рибник Доњи	„	Кључ
Рм.	— Радић Мали	„	Бос. Крупа
С.	— Суваја	„	Бос. Петровац
Са.	— Саница (Горња)	„	Кључ
Св.	— Сводна	„	Бос. Нови

См.	— Смољана	оближње веће мјесто	Бос. Петровац
Ст.	— Стјењани (Велике)	„	Бихаћ
Стр.	— Стричићи	„	Бања Лука
Су.	— Суботица	„	Бања Лука
Т.	— Тавија	„	Бос. Костајница
Тиш.	— Тишковац	„	Дрвар
Тр.	— Трубар	„	Дрвар
Трн.	— Трнинић-Бријег	„	Дрвар
Ту.	— Турјак	„	Бос. Градишка
У.	— Усорци	„	Сански Мост
Х.	— Хашани	„	Бос. Крупа
Хр.	— Хргар	„	Бихаћ
Ч.	— Чапље	„	Сански Мост
Ш.	— Шајиновац	„	Дрвар
Шип.	— Шиповљани	„	Дрвар

П р в и д и о ФОНЕТИКА

I. ВОКАЛИЗАМ

21. Фонолошки вокалски систем западнбосанских ијекавских говора састоји се из пет основних српскохрватских фонема. Артикулација тих вокала најчешће је као и у нашем књижевном језику, затвореност односно отвореност је доста ријетка појава. Оно чиме се овај вокализам нарочито разликује од књижевног, јесте честа супституција и редукција вокала, који на тај начин знатно губе од своје фонолошке вриједности. Под којим условима то бива и како се који вокал понаша, видјеће се из наредног излагања.

1) Вокал *a*

22. На читавом терену Босанске крајине може се понекад чути мало затвореније *a*. Такав изговор имамо и кад је тај вокал под акцентом и кад није, и кад се налази уз сонанте и уз консонанте. Тешко је утврдити у којим позицијама је ова појава чешћа, а није лако ни показати да ли је степен затворености вокала *a* исти у свим положајима у ријечи и у свим крајевима западне Босне. Због тога, а и због далеко бројнијих примјера у којима се *a* изговара као и у књижевном језику, нећемо ничим посебно обиљежавати затвореност тога вокала. У вези с овим напоменућемо да и Д. Петровић биљежи ову појаву за змијањски говор, али само за дуго *a*.¹

23. У неким случајевима затварање вокала *a* је ишло дотле да је долазило до преласка у *o*:

Гдсйова ж. име, Наг, *Гдсйови* Трн, *долёко* Трн, Ма, Ја, Ту, Пе, И, Мр, Буш, Стр, Бус, *ёсом* Д, Трн, *збoвййи се* Р, *јёдво* Дрв, Наг, Рм, Пу, Ко, Ја, Бб, *јёдво* Ту, *јёсом* Рад, Ла, Стр, Бус, *лйвода* Трн, У, Рм, Об, Вру, Дј, Стр, Бус, Са, *йо лйвода* Бј, *лйвдā* К, Са, *йо лйводами* Рм, *лйводами* Вра, *лйводе* Заг, Дрв, П, У, Ор, Ко,

¹ Петровић, Змијање, 29—30.

лїводѣ Мок, Вр, *їо лїводи* Б, *Лїводица* топ., Трн, *лїводу* Дрв, Под, Шип, Ст, *нијесом* Мок, Дрв, Бук, Ва, И, Ма, Об, Вру, Дј, Стр, Бус, *нисом* Ла, *дсом* Бе, И, Пу, Ту, Буш, Об, Вру, Стр, *осомдѣсїи* Ж, Б, М, *дїшова* Мр, *дїшовѣ* По, Дрв, *дїшову* Заг, Под, Вр, И, *їо-ддїшовой* се Рг, *їдло Прѣкајѣ* Шип, *їдло* вѣда Рм, у *їдло самѣга* Кдзѣрца Ту, *расода* Р, *расодник* Дрв, *расодници* Р, *сѣдом* Вид, Трн, *седом-дѣсїи* Заг, Буш, Б, Вру, Стр, Бус, Трн, *сѣдом-дсом* Мок, *слабо сом* *їрискодчијѣ* Вр, *да шїо сом* Мок, *їндѣ сом бїјѣ* Дрв, *кѣ-сом јѣ шїѣ!* Ж, *јѣдѣн шїи сом!* Ж, *їрїзнѣј да сом јачї* Р, *јѣ сом ддїшѣ* Су, *јѣ сом кѣзѣ* Су, *јѣ сом се смрзѣ* Т, *јѣ сом* Пу, *дндѣ сом кѣзѣ* Ва, *јѣ сом бїјѣ* мѣмак Рад, *зѣшѣ шїо сом са сїном* Рад, *сѣшїро* Р.

Стране ријечи: *Долмашїнац* Бас, Грд, *Долмашїнацѣ* Грд, *кобѣнице* Р, *кобѣнца* Буш, *кобѣнце* М, Рг, у *кобѣнци* М, *кобѣнцу* Рад, *кѣнок* Буш, *концелѣрија* Бб, *концелѣрију* Буш, *мишрољѣзција* Ж, *мишрољѣза* Ту, *мишрољѣзѣ* Жу, *мишрољѣзе* Хр, *мишрољѣзи* Са, Бб, *са мишрољѣзом* Са, *мишрољѣсци* Хр, *Омѣрика* К, Су, *Омѣриканци* Су, у *Омѣрики* Трн, *кѣшѣличкї* *їрѣшїор* Бас, *їушкѣмишрољѣсца* Хр.

Из наведених примјера види се слѣдеће:

1) Вокал *a* се замјењује вокалом *o* у неакцентованим слоговима. Имамо овај однос секвенци: *їав:їов*, *дал:дол*, *сам:сом*, *бав:бов*, *ва:во*, *каб:коб*, *нак:нок*, *кан:кон*, *вад:вод*, *раљ:рољ*, *ам:ом*, *їав:їов*, *ла:ло*, *шар:шор*, *сад:сод*, *дам:дом*, *ра:ро*.

2) До замјене *a* фонемом *o* долазило је неки пут и због могуће асимилације према *o* (понекад и *u*) из претходног слога. Промјена *a* у *o* у секвенцама *сам*, *нак*, *кан*, *ам*, *дам* може се протумачити утицајем назалног изговора сонаната *m* и *n*.

3) Овај феномен је обухватио и наше и стране ријечи.

4) Поједине секвенце у којима *a > o* немају велику ареу, али ако се промјена посматра у цјелини, онда се може рећи да је њом обухваћена читава западна Босна.

24. Јављање *o* мјесто *a* може бити и аналошког поријекла: *ддѣгођѣи* У, *ддѣгођѣѣ* Б (према *догддїшїи се* и сл.). Овдје је и асимилација према претходном *o* била од извјесног значаја.

25. Можда је аналошким путем настало *o* и у страним ријечима: *мишрољѣс* По, П, Вр, Ж, Ј, Бб, *мишрољѣз* Су, Пет, *мишрољѣскѣ* *їушке* Хр, *їушкѣмишрољѣс* Грд, гдје је *o* под акцентом и могло је доћи из облика у којима је оно неакцентовано (*мишрољѣза*, *мишрољѣзу* и сл.).

Наравно, ове ријечи могле су бити примљене у деформисаном облику.

26. Збирни бројеви *двѣнѣсїерѣ* Вр, Ст, Об, Трн, *шїрѣнѣсїерѣ* представљају посебан случај. Ту је *o* (акцентовано) добивено асимилацијом у вокалској групи *oe* (*двојенѣсїерѣ > двоенѣсїерѣ*). У ствари, ријеч је *o* промјени *oe > o*. Вјероватно је према овим бројевима формирано и *јѣдѣнѣсїерѣ* Вр. Ову појаву међу збирним бројевима забиљежио сам само у југозападном дијелу Босанске крајине.

27. Супституција вокала *a* вокалом *o*, о којој је било ријечи у т. 23, није досљедно спроведена у западнобосанским ијекавским говорима, што потврђује велики број примјера:

Американац Пе, *Американци* Трн, *Америци* Под, у *Америци* Буш, *Америку* Мд, у *Америци* Пе, Бр, Пу, Бј, *далеко* Под, Ма, Врб, Н, Ст, Грд, Св, Буш, Ла, Са, Трн, *Далмајинац* Б, Бб, Ту, Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, Са, Трн, *Далмајинаца* У, И, Об, Стр, Трн, *Далмајинаца* Вру, *Далмајинаца* Дј, Ла, Бус, Са, *Далмајинче* вок., Вру, *есам* Бу, Бб, Трн, *јесам* Ка, Рад, У, М, Буш, Об, Вру, Дј, Са, *кабаницу* Врб, у *канцелари* Бј, *канцеларија* Трн, *ливада* Ла, *ливаде* Вра, *миџраљеца* Врб, Трн, *миџраљеци* Рм, *нијесам* Мок, Трн, П, Б, Бу, Х, Св, Пер, Бј, Врб, Ч, Грд, Пет, Бб, И, Ко, Ос, Рад, Са, *дсам* Трн, Под, Ра, Бм, Гр, Рг, Рм, Хр, Ст, Грд, Ор, Вж, Ма, Бј, Т, Буш, Дј, Ла, Бус, Са, *осамдесет* Рм, Бј, М, Ра, От, Бб, Ос, Т, Буш, *идла мекџера* Врб, у *идла шест* Ми, *идла шунела* Буш, *расадник* Буш, *ја сам ишла* Вид, *ја сам се заклела* Р, *ја сам ддџерџ* Ј, *ја сам дсџо* Су, *ка-сам ддџа* ддље Бб, *седам* Заг, Тр, К, Мр, Пе, См, Св, Бб, Су, Рм, И, Врб, Ст, Дл, Ту, До, Ко, *седамдесет* Мок, Шип, Пе, Ка, Ва, Об, Дј, Ла, *седам-дсам* По, *сџуџра* Бе, Вж, От, Рм, Гр, Бј, Ч, Гра, Пу, Ко, Ја, Т, И, Бук, Бб, Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, Са, Трн.

И примјери из т. 25. и 26. могу се јавити с акцентованим *a*:

миџраљес Р, Трн, *иџико-миџраљес* Су; *дванесеторо* Дј, Ла, Стр, Бус, Трн, *дванесеторо* Грд, Вру, Са.

28. О преласку *a* у *o* у крајишким говорима писали су и други. Тако је још Решетар забиљежио *ливада* у Пећима (Бос. Грахово),² а у најновије вријеме Д. Петровић опширно говори о овој појави у змијањском говору.³ Његов материјал се углавном слаже с мојим, а једина већа разлика је у том што он у облицима глагола *јесам* и бројева *седам*, *осам* (*седамдесет*, *осамдесет*) поред *јесом*, *нијесом* *усџо сом*, *сџом*, *дсом*, *седомдесет*, *осомдесет* биљежи и *рџкла сум*, *нијесом*, *сџом*, *седумдесет*, *осумдесет*. Ове друге облике (*рџкла сум*), у којима је затварање вокала *a* ишло преко *o* све до у, нијесам имао прилике да забиљежим ни у змијањском ни у осталим крајишким говорима.

Има још доста говора који знају за појаву *a* > *o* или уопште за затварање *a*, и то обично под сличним или истим фонетским условима који важе за Босанску крајину. Тако је у Ливањском пољу⁴, у околини Јајца⁵, у варешком⁶ и источнохерцеговачком говору⁷, у Кореници⁸, у Посавини⁹ и другдје.

² Rešetar, Štok, 101.

³ Петровић, Змијање, 31—33.

⁴ Custović, Livno, 109.

⁵ Павловић, Јајце, 109—110.

⁶ Žuljić, Vareški, 40.

⁷ Пецо, ГИХ, 35—36.

⁸ Lastavica, Korenica, 754—755, 760.

⁹ Ivšić, DPG I, 180.

29. Вокал *a* може да се затвара у правцу *e*, тако да долази и до потпуне супституције тим вокалом:

Дамјен Заг, Трн, Шип, *Дамјеновића* Наг, *ијкедā* В, *иљеда* Трн, *иљеде* Груб, Под, Мок, *на иљеде* Дрв, *иљеду* Буш, *Нагређе* Дрв, Трн, у *Нагређу* Трн, *нјкедā* Бас, Бј, Рм, *нијкедā* Тиш, Дрв, По, В, Рм, *нијкеи* Вид, Мок, *ндћес* Дј, Ла, Стр, Бус, *нућес* Трн, *нућеске* Трн, *објењло се* Под, Трн, *Обреи* Трн, Наг, Под, *идеиша* Трн, *ид'еишā* Ш, *иријейиел* Дј, Ла, Стр, Трн, Бус, *иријейиелā* Дј, Ла, Трн, Бус, *иријейиелā* Стр, *иријейиели* Бј, *иријейиелима* Дј, Ла, Бус, *иријейиелима* Трн, *с иријейиелима* Дј, Трн, *са иријейиелима* Ла, *с иријейиелима* Стр, *о иријейиелима* Стр, Бус, *иријейиелџа* Наг, *иријейиелом* Стр, *с иријейиелом* Трн, Бус, *са иријейиелом* Дј, Ла, Стр, *иријейиелу* вок, Вр, Трн, Дј, Ла, Стр, Бус, *усиешā* Ж, *усиешми* Су, *суише* Гра.

Стране ријечи:

а) *армен* Ж, Вру, *з-бейиеријом* Врб, *ваниезирб* Ж, *гермуника* = хармоника, Мок, *џкишрā* Ка, *Мајдена* топ., Шип, *мейријал* Тр;

б) *децембер* Рг, *децембера* Гра, *киломешрā* Д, *киломешрā* Св, Ра, *киломешрā* Бо, Бук, *киломешера* До, *киломешере* Б, *маневер* Жу, *идла мекшера* Врб, *мешер* Ма, Бб, *десей мешер* Врб, *мешера* Вид, М, С, Дрв, Бм, Ра, Рд, Врб, Са, Ми, Ва, *два мешера* Ту, *мешрā* Трн, В, Мок, Вр, Под, См, Бм, Рг, Мд, Бо, Ту, Бб, *минисшера* Бб, *минисшрā* Бб, *минисшере* Ор, *новембер* Рг, *џкишмбер* Рг, *сешшмбера* Пу, у *сешшмберу* Рг, Ко, *с цилиндерима* Дрв, *цилиндера* Мд, *цилиндрā* Вр.

До преласка вокала *a* у *e* долази у неакцентованим слоговима. Понекад се чује глас који се налази на средини између *a* и *e*, али тај прелазни степен нијесмо посебно обиљежавали.

У нашим ријечима *a* прелази у *e* најчешће иза палаталних *j*, *љ* и *ћ*. У таквим случајевима ријеч је о промјени *a* > *e* путем асимилације.

У страним ријечима под б) *e* је могло бити преузето непосредно из изворног, њемачког облика: *der Dezember*, *der Kilometer*, *das Manöver*, *der Meter*, *der Minister*, *der November*, *der Oktober*, *der September*, *der Zylinder*. Мјесто тога *e* у књижевном језику стоји непостојано *a*, које се у одговарајућим облицима губи, насупротив облицима са *e*, које остаје у свим падежима.

30. Ако је *a* акцентовано, онда имамо знатно мање примјера његове супституције вокалом *e*. Ту су, прије свега, наше ријечи: *будалешина* Трн и *сушрџдан* Ј, Ја, Ор, Пет, Рад, Бук, Ту, Би, Ко, Грд (уколико није добивено према већ наведеном *сушре*), а затим и стране ријечи: *жндāра* Ка, *жндāри* Ка, *мейшри* Бас, И (можда према облицима у којима то *e* није било под акцентом), *иљчкају* Трн, *иљчкали* Вр, Грд, *иљчкаиш* П, Врб, *иљчкē* П, *ишксу* Св.

У будалештиина ријеч је о суфиксу *-ештиина*. У облицима глагола *йљачкайи* и именица *йљачка* и *йрџкса* групе *ља* и *ра* дају *ље* и *ре*, а у *жѣндѣри* огледа се утицај страних језика (в. т. 219, одјељак 7).

31. Лексема *врабац* има увијек *ре*: *врѣбац* Тиш, Тр, Пљ, Врб, Са, Ма, Бб, Трн, Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, *Врѣбац* презиме, Ко, *врѣбацѣ* Трн, Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, *Врѣбацѣ* Ко, *врѣйца* Ва, *Врѣйца* Ко, *врѣйци* Мд, *врѣйцу* И. Само код млађих, писменијих Крајишника чује се *врѣбац*, што је несумњиво новија појава, дошла путем школе, новина, радија или на који други начин.

Глагол *расѣи* (и с њим сложени) не зна за *ре*:

нарѣсѣи Трн, Об, *нарѣсѣи* Трн, Ј, Св, *нарѣсѣи* Трн, Об, *нарѣсѣи* Вру, Су, *нарѣсѣи* Вру, Ч, Пр, *рѣсѣи* Об, Трн, *рѣсѣи* Трн, Д, Об, Вру, Рм, Дј, Ла, Стр, Бус, *рѣсѣи* Трн, Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Су, Бус, *рѣсѣи* Дј, Ла, Стр, Бус, Пр;

ддрѣсли До, *зарѣсѣи* К, Р, Трн, *зарѣсѣи* Шип, *изрѣсѣи* Трн, *нарѣсла* Ј, Ра, *нарѣсло* Ма, *ддрѣсѣи* Ја, *иддрѣсѣи* Бј, *иддрѣсѣи* У, Рад, *йорѣсѣи* Рм, *йрѣрѣсло* Су, *йрдрѣсѣи* Бм, *рѣсѣи* Под, Трн, *узрѣсѣи* Врт, *узрѣсѣи* И.

Увјеравали су ме у Ка да се у предјелу Пеуље — Црни Луг — Казанци (југозападни дио Босанске крајине, између Бос. Грахова и Ливна) говори *рѣсѣи*, *нарѣсло* (као и *дѣи*, *нѣвѣсѣи*), али ја нијесам успио да то забиљежим. Облици са *ре* су могући, а ако их има, дошли су свакако из икавскога говора католика из околине Бос. Грахова (поријеклом из Далмације), код којих сам забиљежио: *нарѣсло*, *рѣсѣи*. Не смије се, наравно, заборавити ни чињеница да и у западној Херцеговини налазимо основу *рѣсѣи*-.

32. Супституција вокала *а* вокалом *е* у навођеним примјерима (т. 29. и 30) није апсолутна. То показују ови примјери:

йљада Об, Дј, Ла, Стр, Бус, Ж, Ра, *йљада* Мок, Д, Под, Вр, См, Пе, Ка, Св, Ј, Гр, Бм, Врб, Са, Дл, Мд, Би, Ту, Буш, Бј, *йљаде* Рм, Буд, Ч, От, Ту, *йљаду* Вр, Пр, Су, В, Рад, Пет, Буш, Вру, *нѣкада* Трн, Под, М, Рад, Т, *нѣкай* Пу, *нѣкад* Буш, Рад, *нѣкада* Бас, Трн, Буш, Рг, Мд, *нѣкай* Тиш, Мок, Под, Врб, Би, Буд, *нѣкас* Об, Вру, *нѣкасѣ* Са, *Обрада* Трн, *Обрада* Мок, у *идја-шма* Рг, *йријашѣл* Пљ, Т, Об, Вру, *йријашѣла* Мок, *йријашѣла* Тиш, Об, Вру, *йријашѣли* Пу, Грд, Т, Ма, *йријашѣлима* Об, с *йријашѣлима* Об, о *йријашѣлима* Об, *йријашѣлица* П, *йријашѣлма* Вру, с *йријашѣлма* Вру, о *йријашѣлма* Вру, с *йријашѣлом* Вру, *йријашѣлу* вок., Об, Вру, Жу, Дрв, Ма, *устиаша* Ст, Ва, Бр, Пет, Буш, *устиаша* Гр, Грд, Бб, Хр, У, *устиашама* Мд, *устиашама* Су, *устиаше* Жу, Под, Хр, Бј, Пе, Бе, Л, Су, Рм, Дл, Бо, Бб, Врб, Ту, *устиашу* Ос, *ѣушра* (в. т. 27, код те ријечи);

ѣрман Врб, Буш, Наг, Об, Дј, Ла, Стр, Бус, Са, *ѣрмана* Ја, на *ѣрману* Врт, Врб, *бајѣрија* Трн, *мајѣријал* Вр, Р, Рм, Рд, У, *мајѣријала* Бб, Трн;

децембар Ма, Трн, *децембра* Трн, *километр* До, *километр* Бук, Бб, *километра* Рм, Ма, От, *километра* Х, *километра* Трн, *метра* Трн, *метра* Под, Вж, Буд, З, Пр, И, Грд, *метра* Трн, *министар* Трн, *министри* Трн, *септембар* Трн, у *септембру* Трн;

супрадан Буш, Врб, Бб, Трн; *жандар* И, Ст, *жандар* Трн, *жандаре* Ту, *жандари* Ма, *жандари* Врб, Рад, Буд, Бр, Ко, Т, *илџка* Трн, *илџкали* Трн, *иракса* Трн, *ираксу* Трн.

Могли бисмо навести још материјала, али је и ово довољно да покаже колико промјена $a > e$ има релативан карактер.

33. О промјени $a > e$ говори се и у Петровићевом раду о змијањском говору.¹⁰ Наведено је доста примјера, међу њима и они са прелазним гласом \dot{a} : *џбала*, *Јџвандан*, у *нађвџама* итд.

И други говори знају (у знатно мањој мјери) за ову фонетску појаву. Тако је Ј. Вуковић у Пиви и Дробњаку биљежио: *џд јањеџа*, *зџ ја^ереџом*, *уџџес*, *уџџешџи*,¹¹ а проф. А. Пецо у источној Херцеговини: *џбјеџиџи се* (поред *џјаниџи се*), *нџес*, *уџџес*, *у џљечки*, *џљечкало се*, *аџџраџи*¹² (слично и у јекавским оазама у западној Херцеговини¹³). Срби ијекавци у Ливањском пољу имају *јеџет*, *превослаџни*,¹⁴ а и у фојничком говору се чује *pri(j)etelj*.¹⁵

Писано је и о промјени $ra > re$. О томе је посебно писао проф. Павле Ивић у чланку *Promena ra > re u srpskohrvatskim govorima* (Ivić, Promena, 383—393). Он најприје износи шта су рекли поједини аутори, а онда, прије него што да свој одговор на ово питање, на основу дотад познатог материјала утврђује три зоне: у првој су говори у којима се промјена $ra > re$ јавља у три случаја, *враб-*, *раси-* и *крад-*, у другој су говори у којим постоји *вреб-* и *реси-*, али само *крад-* и у трећој зони су говори гдје је ова промјена заступљена само у коријену *вреб-*. Зона I (*вребџ*, *ресџем* и *кредем*) обухвата средњи Јадран, затим острва на сектору Шибеник — Задар и најзад јужну и западну Истру и масив Ђићарије на сјеверу, као и покрајину Молисе у Јужној Италији. То су, у ствари, икавски и чакавски говори. Зони II (*вреб-*, *реси-*, али *крад-*) припадају најјугоисточнији чакавски говори, чакавски екавско-икавски говор острва Лошиња и Суска и штокавски, обично икавски говори у залеђу зоне I: на далматинском копну, у централној и западној Херцеговини и у сусједним југозападним дијеловима Босне и у јужној Хрватској. Зона III (само *вребџ*) је највећа. У њу је укључен велики број сјеверозападночакавских говора, као и штокавске области сјеверно од зоне II, и то у Босни, у Славонији и у Бачкој код Буњеваца који су поријеклом из динарских крајева.

¹⁰ Петровић, Змијање, 33—35.

¹¹ Вуковић, ПД, 8—9.

¹² Пецо, ГИХ, 33—35.

¹³ Пецо, Западнохерц., 282.

¹⁴ Čustović, Livno, 101, 109.

¹⁵ Brozović, Izvještaj, 432.

Источно и западно од ареа коју заједно чине зоне I, II и III постоје говори који не знају за промјену *pa > pe*. То су дубровачки говор, говори на територији Црне Горе и Србије, а на западу чакавски говори истарских старосједилаца, као и кајкавски говори.

На крају чланка, послје анализе примјера из народних говора и из историјских споменика, Ивић закључује: „promena *ra > re* vršena je u dubokoj starini u većini čakavskih i većini zapadnijih štokavskih govora zahvatajući dugo predakcenatsko *a*, a održala se u onim primerima čije paradigme nisu sadržale mnogo oblika koji bi se svojim akcenatskim prilikama protivili procesu“ (стр. 393).

Новији материјал из дијалеката употпуњује слику у појединим говорним зонама. Из рада проф. А. Пеце *Говор источне Херцеговине* (Пецо, ГИХ, 34) сазнајемо да се поменута II зона (*вребац, ресџи*) протеже и на источну Херцеговину, а из Петровићевог материјала за змијањски говор (стр. 30) и мога материјала за читаву западну Босну (укључујући и Змијање) види се да крајишки говори православног становништва припадају, као и икавски говори Крајине, зони III (постоји *вребац*, а код икаваца *шћакаваца* и *ребац* — према обавјештењу проф. Асима Пеце, али нема *ресџем* и *кредем*).

На проблем преласка *pa* у *pe* осврнуо се послје Ивића Асим Пецо (Пецо, Западнохерц., 282—283). Он каже: „Мада мишљење проф. Ивића уноси нове моменте у питање постанка овога фонетског феномена у српскохрватској фонетици, не изгледа ми да је и оно скинуло питање промјене групе *pa* у *pe* са дневног реда. Можда би у вези са овом проблематиком требало указати и на једно начелно питање — питање жаришта ове фонетске појаве, тј. требало би одредити, на основу писаних докумената, подручје гдје се ова појава зачела — да ли на чакавском или на икавско-штокавском подручју. Има индиција које упућују на њено штокавско поријекло“.

Слажемо се с тим да има још неријешених проблема у вези са промјеном *pa > pe* и да ће жариште ове појаве бити познато тек кад се добро проуче сви писани документи. И уз ово начелно постављамо једно конкретно питање: ако су крајишки ијекавски говори херцеговачког типа, херцеговачког поријекла, зашто је у крајишким говорима *вребац*, а у херцеговачким и *вребац* и *ресџи*? Тешко је дати поуздан одговор. Не зна се да ли су преци данашњих Крајишника понијели из Херцеговине *вребац* и *ресџи*, па касније, самосталним развитком или под утицајем старосједилачког становништва, задржали само *вребац*, или никада нијесу ни имали *ресџи*.

2) Вокал *o*

34. Овај вокал, кад није под акцентом, понекад прелази у *e*. Забиљежио сам од наших ријечи само *Богдрџицу* Буш, *Богдрџица* Трн, а од страних *йрејагáнда* Су, *дерџиџер* Вж, *дирџиџер* Бус. Ова појава може да се објашњава код наше ријечи и као резултат дисимилиационог процеса (избјегавање понављања вокала *o*), а код страних

ријечи као посљедица непрецизног изговора (тим прије што се јављају примјери без супституције: *ѝройагáнда* Трн, *дѝректѝор* Вру, Ла, Стр, *дирекѝор* Дј, *дерекѝор* Ор.

35. Именице *гроб* и *гробље* најчешће су са секвенцом *ро*:

грѡб Вру, Дј, Ла, *грѡб^а* Стр, Бус, *грѡѝ* Об, Трн, *грѡба* Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Трн, Бус, *ѝо грѡбу* Трн; *грѡбље* Трн, И, Бе, От, Врб, Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, *нá грѡбље* Т, у *грѡбљу* Са, *грѡбља* Вр, Трн, Су, М, Са.

Само једном сам забиљежио *грѡбље* Пљ, и то у југозападном дијелу Босанске крајине, у околини Бос: Грахова (тамо гдје је могуће да постоји и *рѡсѝи* — в. т. 31). Ту је утицај католика икаваца несумњив, пошто сам код њих биљежио: *грѡѝ*, *грѡбље*. Наравно, то се може сматрати и остатком старијег стања, због тога што и у Херцеговини, одакле су дошли Крајишници, имамо *грѡб*, *грѡбље* (поред *грѡб*, *грѡбље*) (в. т. 37, напомена 19).

У западном дијелу Крајине *гроб* може да има и пренесено значење, да означава стару, изнемоглу особу: *сѝáри је грѡб да не мере вѡѝи* Пт. У томе значењу појављује се и секвенца *ре*: *ѡвá ѡвá сѝáрá грѡба* Под, *ѝѡкуѝи ѡво нáс сѝáрије грѡбѡвá* Гр, *сѝáри грѡѝ* Врт. Примјери показују да је некад у овим крајевима било у употреби *грѡб* и у основном значењу те ријечи. Ова појава је врло интересантна за семантику нашег језика. Један облик дублета, онај са секвенцом *ро*, узет је за изражавање основног значења (понекад и пренесеног), а други, са секвенцом *ре*, само за исказивање пренесеног значења. На тај начин је сачуван дублет, али је дошло до извјесног семантичког диференцирања између његових облика.

36. Префикс *ѝро* јавља се каткад као *ѝре*:

нáс сѡдам ѝрѡвá Врб, *ѡндá кад је нáс ѝрѡвáло кѡѝ су мѡгли ѝѝи за Њѡмáчкѝ* Ту.

Примјери са *ѝро* су: *ѝрѡвá* Трн, *ѝрѡвáли* Трн, *ѝрѡзѝвáѝи* Ту, Трн.

37. И Д. Петровић је забиљежио промјену *о>е* у змијањском говору и навео нешто више материјала него ја. Поред *Богѡредѝица*, које сам и ја записао у сличном облику, помиње и: *вѡкеви*, *јѡчмеви*, *зѡбеви*, *ѡнегá*, *Мѝјѡлдан* и сл.¹⁶ Он наводи велики број примјера за промјену *о>ѡ* (*нáрѡѡѝ*, *ѝѡѝѡк* и сл.),¹⁷ али тај прелазни степен ја нијесам биљежио у крајишким говорима.

Још њѡки говори знају за прелазак вокала *о* у *е* или за његово помјерање у том правцу. У говору Срба ијекаваца у Лѝвањском пољу постоји *ѡпѡ'га*,¹⁸ а у источној Херцеговини: *ѝѡлѝкѡ*, *ѝѡлѝкѡме*, *чѡјек*. Ту су и дублети *грѡб:грѡб*, *грѡбље:грѡбље*.¹⁹

¹⁶ Петровић, Змијање, 38—39.

¹⁷ Нав. дјело, 38.

¹⁸ Čustović, Livno, 109.

¹⁹ Пецо, ГИХ, 37, 38.

38. Неакцентовано *o* може да се супституише вокалом *a*:

ѝта ѝи га црна ђавола! Под, *ѝмā ѝдѝ кадијанику* Пе, *наслан* за *сѝдкy* Трн, у *Грубѡрскѡм Наслану* Трн, *Слабѡдан* Трн, *суѝан* Буш, *ѝака ми бѡга* Бј, И, Ма, *ѝака ми бѡга, не мѡгу* Дрв.

Стране ријечи:

аѝаѝека Ј, *аѝераѝија* Пу, *аѝерисѡ се* Пу, *аѝозиѝија* Мок, *кѡмару* = комору, П, Под, *кѡнаба* = коноба, Шип, *ѝалѝѝе* = еполете, Шип, *ѝалиѝиѝка* Ј, *сабаѝаѝжа* Ж, *саѝуна* = согона, Груб.

Стране ријечи имају каткад *a* и кад оно замјењује акцентовано *o*: *ѝрѝѝѡвѝре* Дрв, *фѝерѝѝѝк* = упаљач, И, Трн (према њем. Feuerzeug).

39. Промјена *o > a* у крајишким говорима није досљедно спроведена у наведеним примјерима, пошто се чује и:

Грубѡрскѝ Наслон Трн, *Слобѡдан* Трн, *Слобѡдана* Мр, Трн, *суѝион* Трн; у *ѝиозиѝи* Бр, *ѝолиѝиѝка* Трн, *сабаѝаѝжа* Трн.

40. Супституѝију вокала *o* вокалом *a* бѝљежили су и други. За Змијање наведени су примјери: *Глāмач*, *зāкољѝ јāлаву ѡѝу*, *ѡкола свѝга*, *уѝѝарак*, *слабѡда*, *аѝараѝѝја*, *ни врāга ни саѝднѝ* и сл.²⁰, а за Србе ијекавце у Лив. пољу — *s'abcdā*²¹. У источнохерцеговачком говору има *аѝаѝека* (као и у Вуковом Рјечнику), *аѝаѝекар* и *ѝалиѝиѝка*²², а код ијекаваца у западној Херцеговини — *маѝѡр*, *маѝѡри*²³.

41. За ијекавске крајишке говоре може се рећи да им је *o* каткад мало затвореније, без обзира на природу сусједног консонанта. То важи за акцентоване и за неакцентоване слоге, за дуге и за кратке. Као што нијесмо посебно обѝлежавали затвореност вокала *a*, исто тако нећемо то чинити ни за вокал *o*.

42. Само у једном случају забиљежио сам промјену *o > ou*. То су облици глагола *ѝробаѝи*:

ѝрдубаѝи Вру, Ла, Стр, Бус, Са, *ѝрдубā* Вру, Ла, Стр, Бус, Са, *ѝрдубајѡ* Вру, Ла, Стр, Бус.

Вокал у изговара се некад с јачим, некад са слабијим интензитетом. Ова појава није захватила југозападни дио, а није досљедно спроведена ни у осталим дијеловима Крајине, што се види из слѡдећих примјера:

ѝрѡбаѝи Об, Бј, *ѝрѡбаѝи* Дј, *ѝрѡѡ* Буш, *ѝрѡваѝи* Трн, *ѝрѡвā* Трн, *ѝрѡвајѡ* Трн.

Објашњење за појаву вокала *u* треба тражити у утицају сусједних лабијалних консонаната *ѝ* и *б*. У њиховом сусједству обично се јавља овај вокал (*ѝрдубаѝи*), а ако умјесто ближег лабијала *б* стоји лабиоден-

²⁰ Петровић, Змијање, 39.

²¹ Custović, Livno, 109.

²² Пецо, ГИХ, 38.

²³ Пецо, Западнохерц., 283.

тал *в*, чиме се смањује лабијалност, онда обавезно изостаје у (*йр̄оваӣи*). О поријеклу овога глагола в. т. 219, напомену 1.

43. Једна од најкарактеристичнијих особина вокализма западно-босанских ијекавских говора јесте промјена вокала *о* у вокал *у*. Засад ћемо рећи само толико да до ове појаве најчешће долази онда кад се *о* нађе уз неки од назалних сонаната (*м, н, њ*) и кад је акцентовано, као и то да је процес ишао овако: *о > оʷ > у*. О осталим појединостима биће ријечи мало касније.

Пошто је појава врло карактеристична, навешћу све примјере које сам забиљежио на терену западне Босне.

а) *о > у* у сусједству пазалног *м*:

гр̄ум Дрв, *д̄ум* Дрв, *д̄умобр̄ани* Бас, *у д̄уму* Бе, *зам̄уш̄ава̄ се* Вид, *зам̄уша̄ се* Трн, *з̄амуш̄а̄ӣо* По, *к̄ум др̄уб̄ом* Дрв, *к̄ум ћу на̄здра-вишӣ?* Мр, *да би к̄ум ш̄ӣд̄ рекли р̄ӯжно* Бј, *к̄ума* Д, Трн, *к̄уме?* Трн, *на к̄уме?* Трн, *ако њмадн̄е к̄уме* Под, *како к̄уме* Р, *м̄уг* Вид, *м̄уга* Дрв, Вид, Бас, Б, Трн, *м̄уга* Вр, Пе, Тиш, Заг, С, Об, Трн, Наг, *м̄угла* Ш, *м̄угли* Бе, Мок, П, Вр, Под, Наг, Рм, *м̄уго* Б, Р, Рм, Шип, Д, П, Дрв, Ке, Бј, *м̄угб* Бе, Мр, *не м̄угошмо* Наг, *м̄угу* По, Вид, Тиш, Бу, Шип, Ж, Пе, Р, Св, Ос, Т, Заг, Ке, Наг, Вр, Под, З, Трн, *м̄угу* Б, Пр, Трн, *м̄угу* Вр, *н̄е мугу* Бас, Под, Ш, Буш, *м̄удар* Св, Трн, *ӣод Мудрӣј̄ем к̄уком топ.*, Наг, *м̄уе* Заг, Р, Пе, Трн, *м̄уе* Тиш, З, Мок, Трн, *м̄ужда* Вр, *м̄узак* Под, Трн, *м̄уи* Тр, Пе, Трн, *м̄уӣј̄е* Трн, Вид, Бе, Ш, Под, *м̄уӣј̄ем* Трн, *с м̄уӣј̄ем* Мок, Трн, Под, *на м̄уӣј̄ем* Трн, *м̄уј* По, Тиш, Заг, Вид, П, Ж, С, З, Врт, Ос, Пр, Вр, Трн, *м̄уја* Вр, Тр, Тиш, Вид, Ке, Мок, Наг, Трн, З, Ж, Под, См, *м̄ује* З, *м̄уј̄е* По, Шип, Бас, Буш, *м̄уј̄ој* Трн, Под, *у м̄уј̄ој к̄ући* Наг, *м̄ују* Трн, П, *Бла̄ж̄е м̄ук* Под, *у м̄ук* *ћа̄ћ̄е* Трн, *м̄укар* Трн, *м̄укрб* Трн, *м̄укро* Мр, *у Мукр̄донога* Д, *у Мукр̄доногами* Вид, *Мукр̄доноге* Трн, Мок, *м̄улубу* П, *м̄ул̄е се* Д, *м̄ули* Бас, *м̄ули се* Трп, Ма, *м̄улишӣ* Бас, Шип, *м̄улишӣ се* Вр, Р, *м̄умак* Шип, Под, Пр, Бј, *м̄умак* вок., Ст, Трн, *мума̄ка* Мок, Ке, П, Трн, *м̄уме* Трн, Мок, *на м̄уме* Трн, *М̄уми* Трн, *м̄умка* Под, Бј, Трн, *М̄умо* Трн, *М̄умо* вок., Трн;

м̄умци Мок, Трн, *м̄умци* Вид, Мок, *м̄умци* вок., Трн, *м̄умцима* Трн, *с м̄умцима* Трн, *на м̄умцима* Трн, *м̄умче* вок., Трн, *М̄умчило* Трн, Бас, *М̄умчилова* Трп, *М̄умчилау* Трн, *м̄ура* Вр, Под, Тр, Тиш, Б, Д, Р, Вж, Ке, Ш, Хр, *м̄ура* Дрв, Трн, Р, *м̄урај̄у* Вр, Пе, Наг, Р, *м̄урала* Мок, *м̄урали* Тр, Бас, Ст, *м̄урало* Тр, *м̄урам* Трн, Р, П, См, Пе, Под, *м̄урамо* Ш, Бас, *м̄ураше* С, *м̄ураш* Вр, Заг, Вид, П, Ж, Б, Р, Пе, Рм, *м̄уре* Тр, *на м̄уре* Трн, *м̄уре* По, Трн, Вид, Тр, Тиш, Б, Д, Р, Гр, П, Жу, Мр, З, *м̄урем* Пр, *м̄уре-мо* Тр, Бас, *м̄уреш* Вр, Груб, П, Р, Бу, Дрв, Под, *м̄урб* С, *м̄усӣ* Тр, Бас, Мок, *Санскӣ М̄усӣ* Дрв, *м̄усӣа* Вр, Ш, *Мусӣара* Р, *м̄усӣове* Дрв, *м̄уш̄ај* Мок, *м̄уш̄аӣи* Трн, *м̄уш̄ика* Бб, *м̄уш̄ика* Трн, *м̄уш̄ику* Д, *м̄уш̄к̄е* Гр, *м̄уш̄ику* Трн, *м̄ући* Дрв, *м̄учвару* Бас, *ӣол̄умӣј̄е* Под, *ӣол̄умӣћ̄е* Мр, *ӣол̄умӣћу* Мр, *ӣом̄угни* П, *ӣом̄у-*

зи Мок, П, Р, Врт, *ѿомѹкриѿи се* По, *ѿомѹли се* Трн, *ѿомѹћи* Трн, Д, Шип, *ѿромѹлијѵ* Наг, *ѿумáгала* Бј, Тиш, *ѿумáгања* Трн, *ѿумáжѵ* Бас, Дрв, *ѿумакнѵм* Вр, *ѿумичѵ* По, *ѿуможѵ* Заг, Трн, Наг, Вр, *ѿуможѵ* Вр, Мок, *ѿуможѵемо* Наг, *ѿумѵѵ* Врт, Трн, *смѹкве* Под, *смѹлѵ* Под, *ѿо Смѹљани* Д, *смѹѿа се* З, *смѹѿан* Трн, *сиѹменике* Вр, Трн, *сиѹмениѹ* Дрв, *сиѹмињало се* Трн, *срамѹѿа* Трн, Вид, Пр, Под, *срамѹѿѵ* Трн, *Тѹма* Дрв, *Тѹмазовић* Шип, *Тѹме* Вр, *Тѹмѵ* Вр, *за Тѹмѵм* Трн, *ѹмладина* Вид, *ѹмуѿало* Мок, *ѹмуѿа-ѿо* Бас.

Стране ријечи:

армѹникá Р, *армѹнике* Ја, *брѹмзѿн* Трн, *бѹмбá* Под, *бѹмба* По, *бумбардѵрá* Шип, *бумбардѵраше* Дрв, *бѹмбардовати* Дрв, *бѹмбе* Бас, Врб, *бѹмбу* Вр, *гермѹника* = хармоника, Мок, *ѵродрум* До, *на ѵродруму* Буш, *крѹмиѿѵр* Ор, Ко, Вру, *крѹмиѿѵр* Т, Об, *крѹмиѿѵра* Ко, *крѹмиѿѵра* Вж, *крумиѿѵрова злáѿица* Т, *крумиѿѵром* Мд, *крѹмиѿр* Рг, У, *кумадá* По, Трн, Пе, *кумадáни* Тр, Бас, Шип, Ж, Д, *кумадáнише* вок., Ж, *кумаде* Под, *кѹмáнди* Жу, Под, *кумáндир* По, *кумáндира* Врт, *кумáндири* Р, *кѹмáнду* Шип, *кѹмару* = комору, П, Под, *кумѵсија* Вид, Трн, *кѹмѵсија* Ж, Д, *кумѵсију* Тиш, *кѹмзѵрве* Под, *кѹмзѵрвиѹ* Под, *кѹмзун* Трн, *кѹмиѿа* Рад, *кѹмиѿѵ* Бас, *кумиáнија* Св, *кѹмиѿѵр* Трн, Дј, Врб, Пљ, Бук, Ла, Ту, *кумиѿѵра* Би, Бук, Бас, Трн, Ке, Х, Рм, *кумиѿѵре* К, Буд, Под, Ст, Ва, Шип, *кумиѿѵри* Тиш, Пу, Mr, Под, Ол, *ѿо кумиѿѵријѵ* Под, *у кумиѿѵријѵ* Под, *кѹмиѿијѵ* Трн, *кѹмиѿију* П, *мудѵрнијѵ* Дрв, *мѹниѵѵрнá жáга* Под, *мѹѿѵѵр* Тиш, *мѹѿѵѵрнѵ жáга* Пр, *на мѹѿѵѵрнѵмѵ беѿѿкљу* Тр, *сиѿумáк* Трн, Д.

Исту промјену имамо и у страним ријечима:

куѿанија Под, *куѿѵр* Д, Дрв, *куѿѵрá* Б, *куѿѵри* Дрв, К, В, Д.

Ту је *о* прелазило у *у* испред *м* које се касније изгубило (пошто је стајало уз лабијално *ѿ*). У ствари, промјена је ишла овим редом: *омѿ* > *умѿ* > *уѿ*.

б) *о* > *у* у сусједству назалног *н*:

гѹни Тиш, Вид, Мок, Наг, Вр, Р, Трн, Бу, Рм, *гѹни* Трн, Дрв, Хр, *гѹнијѵ* Тр, Вид, Mr, Под, Дрв, Р, *гѹниѿи* Вр, Ш, Рм, *дѵгѹни* Вр, *дѹнѵсо* По, *дѹнѵсѹ* Заг, Б, *дунѵшѵна* Трн, *дунѵшѵно* Вр, *дѹнијѵ* По, Заг, Д, Бас, Трн, Пе, З, Ма, *заклѹниѿи* Заг, *изгѹниѿи* Вр, *ѿзнува* Тр, *јѵдѹнѵсиѵеро* Вр — в. т. 26, *лѹнчић* Заг, *мѹѵго* Тиш, *нѹѿи* Трн, *Нѹѿи Сáѿи* Заг, Трн, *нѹѿи* Ж, *у нѹѿина* Тиш, Вид, П, *нѹѿинá* Мок, Врт, Пе, *нѹѵе* По, Под, Вид, Трн, Mr, Д, Р, Рм, Хр, *нѹѵу* Вр, Mr, Бј, *ѿдѵ нѹѵу* Трн, *зá нѹѵу* З, *ѿ нѹѵу* Трн, *нѹѿѵкáре* Вр, Трн, Дрв, *нѹѿѵина* Вр, *нѹѿѵом* Вр, Дрв, Шип, Трн, *нѹѿѵи* Трн, Об, *нѹси* Тиш, Трн, Б, К, *нѹѿи* Вр, Под, Тиш, Буш, Трн, Мок, Ма, *нѹсила* Вр, Заг, Mr, См, *нѹсила* Груб, Р, Тиш, Пе, Под, Жу, Бас, Мок, Вид, Шип, *нѹсила* Вр, Ж, Мок, Шип, Жу, Д, С, *нѹсиѿи* Вр, З, Трн, *нѹсови* Трн, *нѹсови* Об, *сѵ нѹѿ* Тр, *нѹѿ* Пе,

Трн, Вид, нѹѹаске Заг, нѹѹи Вр, П, Ж, Бу, ѿо нѹѹи Заг, Вр, Дрв, нѹѹивали Тиш, Жу, нѹѹиваиш Тр, нѹѹили Заг, нѹѹило Тр, двнѹѹи Заг, Тр, Жу, Под, Бас, Мок, По, Бе, ѿренѹсѹиши Вр, ѿриклуни се Тиш, ѿрислаѹнло Вр, ѿунеси Тиш, Мр, ѿѹнијейи Вр, Наг, сѿоред радијѹнѹм По, нѹје ѹн дѹжсан мѹни увѹсѹиш Бј, ѹн По, Тиш, Заг, Вид, Тр, Рм, Шип, П, Рг, Ж, Бе, В, С, См, Хр, Б, Д, Р, Пе, Трн, Ма, Ст, Об, Бус, Грд, Вж, ѿ ѹн Трн, Буш, ѹна По, Заг, Тр, Тиш, Буш, Б, Ке, Вид, Дрв, П, Ж, См, Д, Об, ѹнѹј Заг, Шип, Б, Тр, Тиш, Мок, П, Мр, Ж, Б, Р, Пљ, Рм, З, Буш, Об, Трн, ѹндѹ По, Тр, Заг, Вид, Ж, Д, Б, Р, Ке, Пљ, Рм, Врт, Са, Ст, Бј, Ту, Ма, ѹндѹк Вр, Груб, Дрв, Мок, Под, С, Тиш, Вид, Наг, ѹнѹе По, Б, Заг, Тр, Мок, П, Тиш, Вид, Р, Бј, Ст, Об, Трн, ѹнѹекѹре Б, Бас, Заг, Трн, П, З, Пр, Ке, ѹне Тр, Трн, Наг, З, Б, ѹни Вр, Груб, Тр, Тиш, Р, Ке, Мок, Наг, Ж, П, Ш, З, В, Б, См, Д, Рм, Трн, Ос, Бј, Т, Буш, ѹни Вр, Трн, Б, Рм, Тр, Груб, Ж, Тр, Буш, ѹнијѹм Б, По, Бас, Мок, С, у ѹнијѹм дѹбама Шип, ѿод ѹнијѹм вром Б, ѹнѹ По, Заг, Тиш, Тр, Мр, Трн, Бј, Мок, Врб, Р, Наг, Ш, См, Буш, Рм, Ке, Бе, ѹногѹ Тр, Трн, Р, Мок, Под, Ж, З, Буш, Вид, ѹнѹм Тиш, Трн, Рм, с ѹнѹм зѹмљѹм З, ѹнѹ Тиш, Трн, Б, Мр, С, См, Д, Дрв, З, Хр, Шип, Гр, Рм, Ос, Ма, Буш;

госѹијѹна Трн, госѹијѹна Под, Трн, гѹнили П, Трн, гѹниш Под, гѹниѹеш Мр, гѹнише Жу, См, Бас, двѹнѹсѹиѹро Трн, — в. т. 26, з-днѹом Трн, дѹнесѹ П, Р, Трн, дунѹсѹе Трн, дунѹсѹе Вр, Трн, дѹнијѹла Вид, Трн, Мок, знѹј Под, лѹнац Вид, Трн, Бб, лѹнца Мр, Трн, лѹнчиѹи Вид, нагѹнили Вид, наѹчуво Вр, нѹвѹ Под, Нѹваковѹи Трн, С, Пе, нѹга Вид, Трн, Бб, нѹгама Шип, Трн, ѿо нѹгама Бј, Трн, нѹгами Трн, Под, Пе, звѹли су Видова хѹѹу Нѹгоѹѹм Мр, нѹгѹ Трн, на нугѹ Вид, Вр, Под, Бу, ѿд нугѹ Пе, ѹ нугѹ Трн, Дрв, нѹѹе Трн, Бас, Наг, См, Бе, на нѹжѹевијѹ Ж, на нѹкѹиу Трн, нѹсѹ Под, С, нѹсало П, нѹсѹ Пр, Под, Бас, Н, Д, на нѹсилијѹ Трн, нѹсѹиши Трн, Под, Наг, Бе, См, Б, нѹсѹ Мр, на нѹсу Трн, Об, нѹѹевала Вр, нѹиѹу Вид, ѿѹнијейи Под, ѿѹново Вр, Под, у радијѹни Под, сѿѹне Вид, ѹнамо Мр, Под, Б, З, ѹндаишѹи Под, ѹнѹекѹ Вид, Ке, Рм, Мок, Врб, ѹнѹ Трн, Вид, Д, Св, Жу, Б, Х, Рм, Наг, Пе, Мр, Под, З, Н, Ма, ѹнијѹ Трн, Вид, Бас, Р, Пе, Н, Бј, ѿо ѹнијѹ бѹква Под, ѿод ѹнијѹ врба Трн, ѹномѹ П, Р, З, у ѹномѹ Рм, ѿо ѹномѹ дрѹбу Трн, ѹѹверѹнѹсѹиѹро Под, Об, ѹѹверѹнѹсѹиѹро Дрв;

нијѹсам, бѹна Наг, гѹнѹ Дрв, Трн, гѹнѹј Мок, гѹнѹ Трн, Дрв, Бе, гѹнило Мок, гѹнило Шип, Св, гѹнле Шип, гѹнло См, гѹниши См, О, ѿри днѹу Мок, ѿо днѹу Ол, на днѹу Буш, Трн, Вру, догѹнили Мок, дунѹз-дѹ Трн, дѹнесе Дрв, Под, Трн, дунѹсем См, дунѹси Трн, См, дѹнијѹле Наг, дѹнијейи С, Б, Об, дѹнијѹѹу Дрв, занѹејѹшали Дрв, звѹно Бас, изгунѹ Р, клѹнѹ се Д, кѹнойѹлѹ С, лѹнци Дрв, Трн, с лѹнчиѹѹм Трн, наснѹваиши Трн, нѹвац С, Пе, нѹвѹ Дрв, В, нѹво Трн, до Нѹвѹга Шип, нѹгѹ Наг, нѹгѹм Трн, нѹгѹсѹиѹй Мок, нѹжѹице В, нѹжѹвѹ Шип, нѹжѹови Бас, К, Трн, нѹкаѹиѹ Трн, Нѹковиѹ Шип, нѹс Трн, Об, нѹсалицѹ Мок, нѹсијѹ Мок, Трн, З, нѹсило

С, нусѝм Шип, См, З, нусѝмо Наг, З, нућала Трн, нућѣва См, нућѣвајѹ Д, нућѣвала Наг, нућѣвѣ Б, нућѝјѣ Бас, Дрв, См, нућѝиши Под, Дрв, нуш Бас, Трн, ѝонѹвијѣ Шип, ѝунѣси Трн, ѝуноћи Наг, Трн, уна Трн, Бас, Мок, Под, П, Ж, Вр, Б, З, Об, ундален Р, ундален Трн, ундѹда Наг, Врб, Р, З, уно Дрв, См, Р, уног Мок, унок Трн, П, Мр, на уном рѣглу Б, Шлавуњскѣг Брѣда Р;

у гѣсѝијѹни Ч, гѹгли Рм, дѣнѹсијѣ Пе, дѹнесѣмо З, Трн, нѹва Трн, нѹви Трн, нѹћѣка Врб, нѹћѣка Ма, ѝо нѹкѝу Об, нѹнда Рм, Врб, нѹсом Трн, Об, нућѣва О, нѹф Бј, Трн, ѝренѹћили Буш, ѝунѣсѣм Врт, ѝунѣсѣмо З, Славунац До, у Славуни Би, Славунију До, ундален З, унијѣма Рм, у Шлавуни Ма;

днѹ Трн, дѹнешен Трн, лѹнаѝа Трн, у лѹнцима Трн, нѹзи Трн, нѹкѝи Об, нѹкѝи Трн, нѹкѝима Трн, ѝо нѹкѝима Трн, нѹћес Трн, нѹћеске Трн, снѹѝ Трн, снѹѝа Трн, снѹѝље Трн, снѹѝови Трн. Стране ријечи:

авијѹн Трн, От, авијѹна Б, Трн, авијѹна Трн, Д, авијѹни Р, Дрв, Рд, у авијѹну Трн, барѹна Мок, байѣлјѹн Дл, байѣлјѹни Дл, бѣијѹн Рг, брѹнзе В, брѹнзин Под, Бас, брѹнзинѣ Трн, бѹндѣ Трн, вагѹн Пр, Врб, Би, Трн, Ла, Дј, Об, Ту, Стр, Бус, Са, вагѹна См, Рг, Гра, Вж, вагѹна Тр, Мок, Пет, Ра, Ол, Ја, вагѹне Ка, Бас, С, Врт, Врб, У, Ту, у вагѹнијѣ Мок, у вагѹнијѣ Вид, вагѹниѣрамо се Врб, у вагѹну Пу, вагѹнчић Буд, Трн, (а)вијѹни Тр, Мр, Под, врѹниѣ Под, на врѹниѣ Вж, у ѣдбору врѹниѣовскѣм Заг, ѝкуне Бј, камијѹн П, Трн, камијѹна Бас, камијѹни Д, у камијѹну Врб, колѹне Тр, у Колѹни Наг, колѹниѣ Раѣ, кѹнаба = коноба, Шип, кѹнак С, Врт, кѹнобар Трн, кѹниѣр = кондуктер, Трн, кѹниѣ Гр, кѹниѣиѣ Бас, кѹниѣѣ Дрв, Л, кѹниѣје Тиш, Т, Бе, Груб, Тр, кѹниѣѣ М, макарѹна Под, макарѹни М, милијѹн Б, Врб, Бус, Ла, Об, Буд, Мд, Пу, Дј, Стр, Са, милијѹна Под, милијѹни Вр, См, Д, Са, Бус, Врб, Об, Ла, Стр, Трн, милијѹни Мд, милијѹнима Ор, најлѹн Вид, ѝѣиѹн Наг, ѝѣиѹн = бетон, Тиш, Гр, Шип, ѝѣиѹна Ст, ѝѣиѹниѣра = бетонира, В, на ѝѣиѹну Пе, ѝлафѹна Трн, ѝо ѝлафѹну Трн, рѣдијѹн Трн, рѣдијѹн Шип, ѣѣвѣ, сѣиѹна, шѣиѣ ти је Груб, сезѹна Трн, на шѣлевѹну Под, фрѹниѣ Вр, Тиш, Ч, фрѹниѣу До.

Вокал о је прешао у у и у овим случајевима:

брузинѣ Трн, куверѣнцију Б, куфарѣнцију Са, на куферѣнциѣ Заг, Бас, куферѣнциѣ Ч, куферѣнцију Вр.

До промјене је долазило у присуству сонанта н који се касније изгубио.

в) о>у у сусједству назалног њ:

Дрѹњак презиме, Шип, Трн, Дрѹњка Трн, Дѹња Драгѣиѣиѣ Св, дѹње Под, Дѹње Врѣѣѣче Вр, дѹњѣла Трн, дѹњѣли Вр, дѹњѣиѣи Трн, Дрв, дѹњи П, Трн, дѹњѣ Трн, дѹњѣга Бас, дѹњу Вр, кѹњ Вид, Дрв, Под, З, Трн, кѹња По, Под, Мок, Груб, См, Пр, Шип,

к^уња По, Вид, Под, З, См, Врб, Бб, к^уњаници Вид, Дрв, к^уње
Трн, П, Под, Мок, См, Пе, Бе, О, са к^уњем Жу, к^уњи Тиш, Трн,
Под, Пр, См, Ке, Бе, на к^уњије Врт, на к^уњије Вр, Наг, Вид, Пр,
на к^уњије Трн, на к^уњима Дрв, на њ^вим к^уњима Трн, с к^уњима
Трн, Под, куњића Пе, к^уња Трн, с к^уња Вид, Трн, Мок, Дрв,
на к^уња Трн, с к^уњом Вид, Трн, к^уњом Под, на к^уњу Шип, к^уње
Бас, њ^уј Заг, Тиш, Под, Врт, њ^уји Трн, Наг, Мр, Под, њ^уји
Трн, ш-њ^ум Бас, Наг, Хр, ш-њ^уме Тиш, Наг, Трн, Вр,
См, Р, Пе, Св, Врт, с^вдлац њосл^уњач Трн, њ^уњава Шип, њ^уњава
Дрв, Бу, њ^унавѐ Наг, њ^унаву Трн, Шип, њ^уњѐла Трн, њ^уњѐи
Тиш, Рм.

г) *o* > у у страном суфиксу -*or*:

д^рек^иур Под, д^рек^иури Вид, д^ир^ек^иур По, Бас, Вр, Са,
Трн, д^ир^ек^иур Трн, Об, д^ир^ек^иур Жу, д^ир^ек^иура Грд, с њ^ије
д^ир^ек^иурије Жу, д^дк^иур Ј, Бј, Ла, Вру, Ор, д^дк^иур Груб, Наг,
Врб, Стр, Бус, Трн, г^{ос}и^{он}-д^дк^иур вок., Пљ, д^дк^иур Вид, Под,
Об, Вр, Б, Гр, Бј, Са, Ма, г^{ос}и^{ддин}-д^дк^иур вок., Груб, д^дк^иура
Д, Бј, д^дк^иура Тиш, Шип, д^дк^иуре вок., Вру, Ла, д^дк^иуре вок.,
Д, д^дк^иуре вок., Стр, Бус, д^дк^иури Ј, Рд, з-д^дк^иурма Трн, д^{ок}
ш^{ур}ова Са, д^дк^иурови Под, д^{ок}ш^{ур}овима Заг, д^дк^иуру По, Заг,
Бас, Трн, Ст, д^дк^иуру вок., Об, г^{од}и^{один}-д^дк^иуру вок., Под,
д^дк^иуру Пе, Ра, њ^рд^{вис}ури Бас, њ^рд^{фес}ур Ж, њ^рд^{фис}ур Врб, њ^р
ф^{ис}ура Ја.

Из наведеног материјала може се извести више закључака.

1) Промјена *o* > у у сусједству назалних *m* и *n* односи се и на наше
и на стране ријечи, с тим да је знатно више примјера за наше ријечи.
Иста промјена у вези с назалом *њ* забиљежена је само код наших ријечи,
наспрот четвртој групи примјера, у којима *o* > у испред сонанта *r* само
у ријечима страног поријекла.

2) У резултату промјене добива се чист вокал *у*, а само неколика
пута сам забиљежио прелазни ступањ *o^у*: *нд^усиле* Врб, *д^ун* Врб, Пу.
Могло би се поставити питање: зашто до ове појаве долази најчешће уз
назале? Одговор треба свакако тражити у чињеници да се при артику-
лацији назалних сонаната меко непце спушта, што има за посљедицу
1) да један дио фонационе струје пролази кроз нос и 2) да се спуштањем
меког непца смањује растојање између језика и небаца. Смањењем овог
растојања вокал *o*, ако се изговори непосредно испред или иза *m*, *n*, *њ*,
постаје нешто затворенији. Кад се зна и то да лабијални изговор назал-
ног *m* још више доприноси затварању сусједног вокала *o* и кад се сјетимо
претходне тачке у којој смо рекли да је *o* и иначе понекад нешто затво-
реније, без обзира на то да ли је акцентовано или није и да ли је уз *m*,
n, *њ* или уз неки други консонант, биће нам јасно зашто тако често до-
лази до промјене *o* > у уз назалне сонанте.

3) Прелазак вокала *o* у вокал *у* врши се уз *m*, *n*, *њ* и у неакценто-
ваним слоговима, као и у слоговима под неакцентованом дужином:

зџмуџајџо, кумадаџниџ, муџерџије, џ муџ хџџџ, муџаџа, на муџре; авиџџун, доџуџиџ, камиџџун, џџџ нуџу, свџ нуџ, џунџси, Слаџуџиџу; на куџије, џри џуџи.

Очигледно је да је до преласко *o* у *у* долазило под утицајем одговарајућих облика и ријечи у којима је промјена извршена јер је *o* било под акцентом. Наведени примјери су се, дакле, угледали на ове:

замџџајџи, кџманџа, муџерџно, муџ, муџмаџ, муџре; авиџџуџи, доџуџиџи, камиџџуџа, нуџу, нуџ, џунџсџм, Слаџуџнаџ; на куџије, џуџи.

Једино се код неколико раније поменутих ријечи страног поријекла не може говорити о директној аналогiji према одговарајућим формама с вокалом *у*:

џродрџм До, на џродрџму Буџ, џкуџе Бј, куџиџаџиџа Св, куџерџиџиџу Вр, рџдиџун Трн.

Овдје би се прије могло говорити о манифестовању опште тежње у крајишким говорима ка ширењу промјене *o > у* (уз сонанте) и на неакцентоване слоге. Што су томе најподложније ријечи страног поријекла, може се разумјети само ако се зна да се оне артикулишу са мање прецизности него домаће.

4) Тенденција уочена у претходном одјелку нарочито је изражена онда кад је *o* у страном суфиксу *-ор*. Примјери под г) показују да до промјене долази једино у неакцентованим слоговима.

5) Најзад, прелазак вокала *o* у *у* не врши се у истој мјери у свим областима западне Босне. Наиме, у том погледу наше ријечи и ријечи страног поријекла различито се попашају. Док у многим страним ријечима долази до поменутих промјене подједнако у читавој Крајини, дотле у нашим ријечима ова промјена је најчешћа у југозападним и западним крајевима. Из осталих региона забиљежен је само понеки примјер, а из неких нема ниједне потврде (в. карту 1).

44. Да бисмо имали потпуну слику промјене *o > у* у западнобосанским ијекавским говорима, навешћемо и примјере у којима не долази до промјене (с напоменом да је из записаног материјала изостављено 80% примјера).

а) *o* не даје *у* у сусједству назалног *м*:

џџмобраџа Вр, зџмоџаџо По, Тџџа, с мџром, џџмоџџ Под, џџмобраџа Ж, мџџ Муџо вок., Трн, мџџ џриџаџиџџу вок., Жу, брџиџе мџџ, узречиџа, мџрџ Мр, мџџ куџе вок., О, брџиџе мџџ, узречиџа, не мџраџи, мџџе З, смџџкаџа, сџџменџиџ Пљ, мџмџи, мџрџкиџџ Пе, замџџаџуџ, мџџџ, мџџу Н, мџџџ, мџлџм, мџраџ, мџџџ Бј, џџмаџа Бу, Мџсџџаџ Р, мџџџџ, мџре Ка, мџре С, драџи си мџџ, узречиџа, См, грџмили, џџџнем кџџе, мџџу, мџраџ, сџџменџиџ К, кџџеџ, мџџу, мџџ, моџаџа, на мџмџиџа, мџџиџа, мџџа, мџџџџ, мџмаџ, мџџе, мџџнеџ, мџџџ Об, мџџџ, обнеџмоџџ, џџмоџџџ, џџмоџи се, џџмџџ, мџџа Б, мџџу, мџџ, мџлџм, мџрџџ, Тџџа, мџџџџ, мџраџ, џ мџре, мџрем, џџмоџли, мџмџи, џџмоџи се, Тџџиџа

Врб, мѡгѡ, мѡре, с мѡмцима, мѡрѡ, ѡдмогнѡ, сѡмомѡнѡ, сѡдмињѡ Рг, мѡре, ѡрѡко мѡсѡи Рд, ѡдмѡћ, ѡрѡко мѡра, ѡдмињѡм Хр, мѡра Бра, мѡј, мѡрѡмо, у дѡму, мѡѡиками, ѡдмѡлѡ се, мѡреѡ Рм, мѡј, грѡм, мѡѡика, срамѡиѡ Гр, грѡм, мѡрѡ Г, дмладнѡ Ј, мѡмцима, ѡремѡсѡиѡи Ми, мѡгѡ, мѡре, Сѡнскѡ Мѡсѡи, мѡје, мѡлѡ се Грд, дѡм, мѡрѡ, мѡгли От, мѡгу, мѡреѡ, с мѡиѡм Са, мѡгу, мѡлѡм, мѡмѡкѡ, мѡрѡѡи, нѡ Сѡнскѡм Мѡсѡиу Буд, мѡј, мѡѡика, мѡгло, ѡдмѡѡи Ч, у ѡмѡћи У, мѡгу, мѡга Ол, мѡгѡ, мѡј, мѡмѡкѡ, мѡре, мѡѡика, мѡиѡе, мѡја, мѡмак Стр, мѡј, мѡмѡкѡ, мѡрѡ, ѡ мѡга ѡѡѡе, мѡгле, мѡмак, мѡрѡјѡ, ѡмѡгаѡи ѡмѡрѡла Л, мѡгу, мѡлѡм, мѡреѡ, ѡ Сѡнскѡм Мѡсѡиу, ѡриѡдмогнѡ, мѡгла, мѡја М, мѡј, мѡрѡ, мѡром, Гѡмислѡв, мѡјѡј, ѡрѡко мѡра, мѡга, мѡгла, Мѡдмиѡ, мѡре Су, сѡдменѡк, мѡзга Пер, мѡгѡ, мѡрѡ, мѡмѡјѡ, мѡе, мѡјѡ Ра, мѡгу, мѡѡикѡм Бм, мѡгѡ, мѡј, мѡлѡм, мѡрѡ, мѡгли, мѡмак Рад, мѡгу, мѡј, мѡѡика Ја, кѡме?, мѡгѡ, мѡј, мѡмѡкѡ, мѡре, мѡмцима, мѡга, мѡмак, мѡме, мѡѡ Бус, мѡгу, нѡ мѡру, ѡдмѡриѡи Дл, мѡј, мѡре, мѡрѡ, мѡзак, изнѡмогнѡ Гра, кѡме?, мѡгу, мѡј, мѡмѡкѡ, мѡре, мѡјѡј, с мѡмцима, мѡѡика, мѡе, нѡ мѡиѡѡм, мѡја, мѡмак, мѡме, мѡмче Вру, мѡгу, мѡј, мѡрѡм, мѡреѡ, мѡлиѡѡ, мѡѡика, срамѡѡи, мѡгло, мѡме, мѡрали, мѡсѡи, лѡмѡ, мѡкри, мѡлиѡѡѡ, мѡрѡѡи Буш, мѡгу, мѡј, дѡм, мѡѡика, мѡгла, мѡзак, мѡмак, мѡѡѡкѡ, мѡрѡла Ма, мѡре, мѡјѡм рѡкѡм И, мѡј, мѡрѡмо, у Смѡљани Ос, мѡрѡм, мѡре, мѡју, мѡсѡи, мѡлиѡѡѡ Бб, ѡ ѡмѡћ Св, нѡ кѡме?, мѡј, мѡре, дѡм, мѡрѡ, сѡмомѡнѡ, мѡје Бр, ѡдмѡнѡѡи, ѡдможѡѡи До, дмладина Бо, мѡсѡиѡ, нѡ мѡзгу Ор, мѡмѡкѡ, мѡрѡѡи, мѡре, дѡм, мѡја, мѡмак, ѡлѡмѡло, сѡдменѡ Пет, мѡгу, мѡј, мѡлѡм, мѡрѡм, мѡре, мѡгли, мѡмак, мѡлбу Т, мѡгу, мѡлѡм, мѡѡика, мѡрали Вж, кѡме?, мѡгу, мѡј, мѡмѡкѡ, мѡре, с мѡмцима, мѡѡика, мѡја, мѡмак, мѡме Дј, мѡгу, ѡдмоћи, мѡкро, мѡме, мѡрѡѡи Мд, мѡј, ѡмѡзи, мѡмак Пу, мѡгѡ, мѡре, мѡрѡ, ѡдмогнѡ, мѡга Ко, мѡмѡкѡ, мѡгло, мѡмке Би, нѡ мѡрѡ, мѡѡѡкѡ Бук, кѡме?, мѡгу, мѡј, мѡмѡкѡ, мѡре, мѡмцима, мѡга, мѡја, мѡме, мѡѡиѡ Ла, дѡмѡрѡнѡ, мѡгѡ, мѡи, мѡрѡѡи, мѡре, мѡѡи, Сѡнскѡѡ Мѡсѡиѡ, гѡмила, мѡѡика, мѡкра, сѡ мѡѡикама, мѡѡикѡ Ту, мѡгу, мѡрѡм, мѡѡѡкѡ, дѡмовина, Мѡмчило Ва.

Стране ријечи:

комендиѡ Дрв, кѡмѡсиѡ По, комѡсиѡ Ка, кѡмиѡнскѡ Бј, командѡра См, комѡсиѡ Пљ, комѡсиѡ Рг, брѡмзу, кѡмѡсиѡ, кѡмандѡру вок., Врб, кѡмѡнда, командѡр Рм, командѡр, комѡјѡри Бм, комадѡнѡи, кѡмѡнду Су, кѡмѡндѡ, комѡсиѡ Ра, бѡмбе, кѡмиѡју Рад, кѡмиѡиѡ Л, кѡмѡјѡр Стр, с мѡѡѡриѡма Са, кѡмѡѡи Буд, командѡнѡи Грд, комѡсиѡ От, командѡр, кѡмиѡје вок., Буш, кѡмиѡиѡ Ма, комадѡ Бб, комадѡѡи Вж, комадѡ Гра, командѡр Дл, комадѡе, комѡсиѡ Бо, комадѡнѡи Св, комадѡ, кѡмѡнду, комѡѡѡѡка Т, нѡ сѡмомѡку Пу, кѡмѡјѡр Бус, бѡмбе Ту, сѡдмѡѡка Ва.

Најмалобројнији су примјери из југозападних области. То је случај и са нашим ријечима и са ријечима страног поријекла (в. карту 1).

Поред ових постоје и примјери у којима никад не долази до промјене о>у и који су расути по читавој западној Босни, чак и у југоза-

падним крајевима, гдје је прелажење *o* у *y* најдосљедније. Ту се ради о ријечима у којих је *o* у сусједству назалног *m*, али истовремено је у саставу префикса или суфикса, или представља спојни вокал. Овдје се *o* чува под утицајем оних случајева у којима уз њега као спојни вокал или као саставни дио префикса и суфикса долази неки сонант или консонант који не доводи до његове промјене у вокал *y*. Осим тога, нема промјене *o* > *y* ни у неким основама. Ту се *o* одржало захваљујући облицима у којима није било под акцентом, затим облицима и сличним изведеним ријечима у којима *m* није било непосредно уз *o* или уопште није постојало. Нека све то потврди овај материјал:

двома Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, Са, Трн, *имовину* Хр, *знаи* у *кбм* *си селу* Гра, *кдмарџа* Трн, Об, Вру, Дј, Ла, Бус, *кдмарџа* Стр, *кумдавиш* Пу, Трн, *кумдвскб* Пу, Трн, Ма, *кумдвскбј* Ту, Трн, *дмрзб* Дл, *дмркла* Тиш, *дмрче* Груб, *осмдљешка* Груб, Гра, *идмало* Бј, Трн, *не идмиља се* Врб, *идмири се* Су, Трн, *идмјеша* Б, Трн, *идмрли* Б, *идмрла* Бј, Трн, *идмужена* Трн, Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, *идмужене* Трн, Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, *идмужено* Ко, *идмусиш* Трн, Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, *ирдмијени* Бус, *ирдмијену* Бус, *ирдмијени* Трн, Об, Вру, Дј, Ла, Стр, От, *ирдмијени* Трн, Об, Вру, Дј, Ла, Стр, *ирдмијениш* Б, *самдук* Ч, Бј, *самдуци* Пет, *свбм* Ке, Трн, *свбме* Ос, Трн, *сирдма* Гр, *сирдмак* Груб, Ј, От, Гра, Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Трн, Бус, *сирдмашан* Пу, Трн, *сирдмашни* Рад, Трн, *сирдмашиво* Б, *шбм цесшбм* Мр, *с шбм водбм* Б, *с шбм земљбм* Л, *шбме* Вру, Дј, Ма, Стр, Бус, Рм, Са, Трн, Пу, *шбме* Об, *шбме* Ла, *сирдмак* Рг.

Овоме би се могло додати и *бдме*, гдје *o* не даје у можда због тога што још постоји у свијести форма *бдгме*, у којој нема услова за добивање вокала *y*:

бдме се вали Трн, *есу бдме и цуре иалале се* З, *нисам бдме* Пљ.

Неке стране ријечи такође се јављају само са *o*:

гјјомешар Тиш, *гјјдмешар* Рд, Врб, *киломешар* Бук, *киломешар* До, *киломешарџа* Рм, Ма, От, *килдмешарџа* Х, *киломешара* До, *киломешара* Ра, Бук, Бо, *киломешаре* Б, *киломешари* Са.

Имају бар два разлога због којих се чува акцентовано *o*: 1. утицај форми у којима је *o* неакцентовано или није уз назал, 2. могућност схватања тога *o* као спојног вокала, што повлачи за собом извјесну отпорност према промјенама.

Ријеч *аушдмаи* Т, Трн је најновијег поријекла и није је захватила промјена *o* > *y* уз назални сонант *m*.

б) *o* не даје у у сусједству назалног *n*:

гднили К, *донесоше* Са, Трн, Вру, Дј, Ла, Стр, *звдна* Бу, Врб, *звдни* Са, Пу, Ма, *звдно* Са, Пу, Гр, Ма, *ндге* Ке, Бј, И, М, Вж, Врб, З, Мд, До, Рад, Об, Дј, Стр, Бус, *ндсџ* Буд, Ва, Буш, Ја, *ндђ* Буд, Ја, Н, Врб, Пљ, Грд, Рм, Бј, Рад, Т, Б, Рг, *ноћевали* Са, Буш, *ндђи* Ч, Пет, Пу, *ндшју* Рг, *двндђ* Мр, Ва, Б, Рг, Рад, Т,

Н, Ма, От, Врб, *он* Шип, К, У, Ка, Ва, Гр, Рм, Ра, Рг, Ч, Су, Л, Грд, До, Гра, От, Мд, Рад, Врб, Буд, Ма, Пу, Ја, Бук, Бј, Бб, Ко, Буш, Ту, Т, Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, *днāj* К, Су, Мд, Рм, Ра, Би, Бук, Врб, Ва, Рад, Буш, Вру, Ма, Ту, Об, Дј, Ла, Са, Стр, Бус, *йонеси* Буд, З, Врб, Рад, Ма, Буш, *йрѣносй* Вж, *сндйбвā* Са; *гднй* Гр, Пер, Ја, Буш, *дднесѣ* Св, Ва, Грд, Бр, Ма, *кѣнойѣ* М, Врб, *кѣнца* Ка, *ндвй* Су, Ст, Об, Дј, Са, Вру, Бус, Ла, Стр, *ндвйѣ* М, *ндгу* Ва, Об, Вру, Дј, Ла, *ндгѹ* У, Врб, Пет, Мд, Би, Са, Стр, Бук, Ва, И, Буш, Об, Вру, Дј, Бус, *ндсй* Ка, Гр, Врб, Т, Ра, Буш, Ја, Ту, Пу, И, С, *ндсила* Пљ, М, От, *ндсймо* Ј, Рад, *ндѣас* Ка, Бб, Рад, Об, Вру, Са, *нѣш* Гр, Бј, Грд, Об, *днй* Ка, Мд, Т, Грд, Су, Л, Буш, *днѣмѣ* Ка, Врб, Грд, Ту, *сндйѣови* Гр, Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Бус;

гднйѣ М, Т, Грд, Ту, *дднесѣмо* Су, Ла, Дј, Вру, Об, Стр, Бус, *звѣна* Рг, Ор, *звѣнце* Л, У, *кѣнойци* У, *нагднйѣ* До, *ндвѹ* Рд, *нѣѣ* Л, Рм, Мд, Ва, Ос, Стр, Са, Дј, Вру, Бб, Ма, Врб, *нѣжа* Вж, *ндкай* Ч, И, Буш, Вру, Бус, Дј, Ла, Са, Стр, *ндсйѣ* Ол, Вж, Рм, *ндсйшй* Л, Рм, Бр, Ту, Буш, *йо нѣш* Су, Врб, Рм, Ма, *днā* Грд, Рм, Вж, Ту, Бус, Стр, Дј, Ма, Об, Вру, *днйѣ* Су, Буш, *днѣ* Л, Врб, Б, Бј, Грд, Пу, Т, Ту, *днѣгā* Мд, Врб, Ма, Буш, Ва, Рм, Грд, *йднесѣм* Су, Мд, *йднйѣли* До, Буш, Рад, *склѣдѣли се* Мд, *сндй* До, Пет, Бр, Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Бус;

гднй Врб, *гѣнѣ* Врб, *госйшйѣбна* Ст, Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, Са, *йо госйшйѣбнама* Бук, *догднйѣ* Б, *дднесе* Врб, Вру, Об, Буш, Дј, Ла, Стр, Бус, *дднйѣ* Пу, Ту, Бб, Ма, Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, *лѣнац* Ту, И, Ма, Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, Са, *мндгй* Пу, *мндго* Б, Т, Буш, Вру, *нагонйшй* З, *ндвѣце* Рад, у *ндвѣцу* Бр, *нѣга* Врб, Ва, Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, *нѣж* Врб, Дј, Ла, Стр, *нѣжѣови* Би, Об, Вру, Стр, Бус, Са, *ндса* Ва, *ндсали* З, *ндсйли* Рм, Врб, Н, Ва, Ја, Бј, Грд, *ндсйѣ* Врб, *нѣѣвā* Ст, *ндѣили* Б, Грд, *нѣшѣа* Би, *дбнѣ* Хр, *одгднйѣ* Б, *днѣ* Рм, *днāj* Рм, *йднесѣмо* Пу, Рад, *йѣнѣнā* Врб, Вж, *йѣнѣшй* Ва, Ту, Об, Вру, Дј, Ла, Бус, Са, *йрѣгонйшй* З, *сндйшй* Ко;

гднѣ Буш, *госйшйѣбнā* Стр, Бус, Са, *днѣ* Буш, Трн, Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, *дднйѣшйа* Стр, Бус, *дднйѣшйи* Ма, Буш, Вру, Дј, Ла, Бус, Са, *ддносй* Буш, у *казнйѣбни* Ту, *лѣнца* Об, Вру, Дј, Ла, Са, Стр, Бус, *лѣнѣ* Буш, *ндв* Ва, Буш, Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, Са, *ндво* Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, *ндгама* Об, Дј, Ла, Бус, *у нѣдрѣ* Са, *нѣжѣѣви* Ла, Дј, *нѣжѣѣм* Дј, *нджйшйа* Вру, Дј, Ла, Бус, *у нѣдрѣ* Бј, *ндзи* Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, *ндкайшā* Буш, Вру, Стр, Са, *ндкйшй* Вру, Дј, Ла, Са, *йо нѣкйшй* Вру, *йо нѣкйшй* Дј, Ла, Стр, Бус, Са, *ндс* Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, *ндсѣ* Бј, Т, *ндсѣови* Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, *ндсѣм* Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, *ндѣѣ* Грд, *дд нѣшй* Буш, *ндѣшй* Бб, *нѣшйѣали* Грд, *ндшѣно* Ја, *днāмо* Ту, Ма, *днā* Врб, *йднесѹ* Т, *йѣнѣнѣ* Об, *йѣнѣнѣ* Стр, *йрѣнѣнѣшймо* Буш, *йрѣгонй* Бј, *ѣшйѣѣрѣднѣсйѣѣѣро* Трп.

Стране рижчи:

авйѣбнā Рад, Рм, *брѣнза* Буд, *вāгѣн* Бр, Рад, Буш, Вру, *камйѣѣн* Рм, *кѣнак* Врб, Вж, Бј, Ма, *кондукйѣѣр* Под, *кондукйѣѣра* Буш, *кѣн-*

o²⁵. Ова појава је позната и у осталим говорима, нарочито оним западним, али у знатно мањој мјери. Јекавци западне Херцеговине имају *уиђе, ундана, уномадне, илафун, милијун, вагун, крумјур, ирџесур, дџкиур*²⁶, а „ову појаву срећамо и у централнохерцеговачком, али она ту није тако изразита“²⁷. У источнохерцеговачком често *o* прелази у *y* кад је уз неки сонант у страним ријечима (рјеђе у нашим): *бумбе, башалијун, беиун, милијун, шелефун, директур, дџкиур, ирџесури, идолакумиши се*²⁸. У Вушовићевом источнохерцеговачком говору има: *уиђе, кумандир, најолијун*²⁹, док је за говор Хрвата икаваца у Ливањском пољу карактеристична замјеница *тиј*³⁰. У Ливањском говору код Срба ијекаваца чује се *provisur*³¹, а у Лици *дунила, ирџисур*³² и у Крбави: *ниџ, китј, итај, инас, нив*³³. За Жумберак је забиљежено: *ит, итај, итај, онулико, телефун, кумранја, китендија, китесија*, као и *кулико, тулико, онулико* (Роповић, Жумберачки, 7—8). И сам сам имао прилике да слушам Далматинце и Личане из области које се граниче са Босанском крајином и да се увјерим да и у њиховом говору вокал *o* уз сонанте *м, н, њ, р* прелази у *y*. Кад и ови говори буду добро проучени, знаћемо још више о овом фонетском феномену у нашем језику, карактеристичном углавном за западну штокавштину.

3) Вокал *e*

46. Овај вокал се понекад изговара отворено:

дјетиаиша Врт, *једџмо* Буш, *уваџе* Грд, Буш.

Видимо да *e* реализује овакву артикулацију кад је неакцентовано и кад долази иза дентала и лабиодентала. Забиљежени примјери су наше ријечи, али није искључено да исту појаву имамо и код ријечи страног поријекла.

47. И други испитивачи западних народних говора констатовали су промјену *e > ä*. Д. Петровић је то учинио за змијањски говор, наводећи и примјере за промјену *e > ɛ*³⁴, а Д. Брозовић за Фојницу³⁵. Ђ. Чустовић је забиљежила *devest* у Ливањском пољу, код Срба ијекаваца³⁶.

²⁵ Нав. дјело, 31.

²⁶ Пецо, Западнохерц., 283.

²⁷ Пецо, Централнохерц., 302.

²⁸ Пецо, ГИХ, 38—39.

²⁹ Вушовић, ДИХ, 12.

³⁰ Čustović, Livno, 92.

³¹ Нав. дјело, 109.

³² Георгијевић, Лички, 141, 142.

³³ Lastavica, Korenica, 754.

³⁴ Петровић, Змијање, 36.

³⁵ Brozović, Izvještaj, 433.

³⁶ Čustović, Livno, 109.

48. Нешто више примјера има за промјену $e > a$:

а) Домаће ријечи:

десетаро Бј, *ћакан* Ра, *ћешајну* Вр, *у мене* Л, *цијалә* Бус, *цијала* Под, *цијале* Тиш, Буш, Мр, П, *цијалә* Бас, *цијалице* Ке.

б) Стране ријечи:

бајднаши Буш, *душаши* Шип, *зачерма* Вр, *зачерме* Ст, *куфаренцију* Са, *парација* = операција, Трн.

Број *десетаро* може бити потврда за $e > a$ (према *десетеро*), а може и за $o > a$ (према *десеторо*).

Именица *швѣрцѣр* обично се јавља у изворном њемачком облику, а само ријетко са веома продуктивним наставком *-ār*: *швѣрцār* Дл.

Прелазак e у a врши се у неакцентованим слоговима (само у *ћакан* је e било акцентовано); иза лабијалних и других консонаната, у нашим и у страним ријечима. Ова појава је забиљежена и у говору Змијања⁸⁷.

49. Промјене $e > ä$ и $e > a$ нијесу обавезне за наведене примјере, па имамо неизмијењено e :

дјешеша Трн, *ћекадә* З, *ћешелна* Бус, *ћешелине* Ор, *ћешелна* Пер, Пу, Мд, Вру, *ћешешна* Об, Дј, Ла, Стр, *ћешелну* Ту, *зечерму* Под, *једемо* Трн, *јечерма* Ж, *куфвенција* Ч, *у мене* Врб, Трн, *иерацију* По, *увечә* Грд, Трн, *у цијела* Пет, *цијелами* Рг, *цијеле* Бј, Пет, Хр.

50. Крајишки говори знају и за прелаз e у o . Забиљежио сам ту појаву само код једне именице:

ћешолна Су, Бо, *ћешојна* Трн, *ћешолнә* Рм, *ћешојнә* См, *ћешолну* Вр.

До промјене је дошло у ванакценатској позицији. Ове облике наводи и Д. Петровић за змијањски говор, као и још неке: *крѹ се идиш-иочә*, *вјѣвор^ица*, *домдкраша*, *шбдор*, *идроз*⁸⁸.

51. Једна од карактеристика западнобосанских ијекавских говора је промјена вокала e у вокал i :

бржибољә Тр, С, Под, Трн, *двадисѣи* По, Вр, Мок, Пр, Трн, Под, Грд, Пљ, Д, Хр, Ст, Мд, *шридисѣи* По, Вр, Хр, Вид, С, Гр, Бм, И, Ор, Ст, Би, Об.

Стране ријечи:

гјјомешар Тиш, *гјјомешар* Рд, Врб, *Игләзи* Тр, *Игләскә* Под, Наг, *игләскә* Ра, *игләскә* Вр, *игләскј* Ка, Ол, *у Игләскј* По, *Игләскү* Шип, Под, Мд, *ижињири* Б, Ст, *у Игләскј* Гра, *исилодирә* Трн, Дрв, *са исиләзивом* Вр, *ирдвисүри* Бас, *ирдфисүр* Врб,

⁸⁷ Петровић, Змијање, 36—37.

⁸⁸ Нав. дјело, 37.

ѵрѡфисѵрā Ја, *ѵи́менаи* Вр, *ѵи́мени* См, Буд, *ѵи́мениа* Н, Буд, Ст, *ѵи́мениа* Под, Шип, *ѵи́мениѣ* Груб, *ѵи́мениу* Груб, на *ѵи́мениу* *лѣжā* Пе.

У облику *брѵи́болѣ* препознаје се некадашња синтагма *брѵѣ* и *болѣ*, а у *два́десѣи* ради се о дисимилацији. Облици као што су *Иглѣзи*, *ѵи́мени* дошли су из страних језика (уп. тал. *Inglese*, франц. *ciment*), мада не може бити искључена ни дисимилација.

Промјена се вршила и кад је *е* било под акцентом и кад је било неакцентовано. У неким случајевима *и* је добивено путем асимилације (*и́жсиѵѣри*, *и́рѵдесѣи*). У своје раду о змијањском говору Д. Петровић не говори ништа о томе, али из мог материјала се види да је појава *е > и* присутна и на Змијању (у Бм, Ра, Ја).

52. Познате су и форме са неизмијењеним *е*:

брѵѣ-бѡлѣ Р, Трн, *два́десѣи* Груб, Мок, См, Р, Св, Л, Ч, Т, Об, Вру, Дј, Стр, Са, Трн, *и́рѵдесѣи* Трн, Вр, Р, Мр, См, Л, Су, Б, Бр, Ту, Вру, Дј, Стр, Бус;

и́рѵдесѣиā Бр;

геомѣтар Бм, *енглѣскѣ* Мок, *и́жсиѵѣри* Б, Трн.

53. Прелазак вокала *е* у *и* није непознат у другим народним говорима. У личком говору има: *ѵрѡфисѵр*, *ѵи́мениа*³⁹, а у ливањском *provisur*, *Ingleska*⁴⁰. У источнохерцеговачком је забиљежено: *Инглѣскā*, *инглѣшкѣ*, *гиѡдмеѵар*⁴¹.

4) Вокал *и*

54. Овај вокал може да се замијени вокалом *е*:

аи́шелѣрија До, *аи́шелѣраѵ* Рад, *аи́шелѣрија* Ч, *беѵѵиклина* Бе, *з-беѵѵиклином* Вр, *беѵѵикло* Заг, на *беѵѵиклу* Тр, *врѣшкѡ мѣсо* Дрв, *дерѣкѣшѣр* Вж, *дерѣкѣино* Вр, *дерѣкѣшѡр* Ор, *дерѣкѣшѵр* Под, *дѣрекѣшѵри* Вид, *дерѣкѣија* Рд, *дерѣкѣија* Трн, *кѡмѣсија* По, Бо, *комѣсија* Ра, От, Бо, *комѣсију* Пљ, Бм, *кѡмѣсију* Врб, *комѣсију* Рг, *кѵмѣсија* Ж, Д, *кумѣсија* Вид, Трн, *кумѣсију* Тиш, *легеѵимѣцију* Ј, *леквидѣрѡ* Жу, *медеѵѣнскā* Св, *медеѵѣнскā шкѡла* См, *мерѵишѵ* Вид, Трн, *месѣрача* И, *месѣрāчā* И, Вр, Наг, *месѣраче* Дрв, И, *рѣгеменѣиа* Под, Бј, *рѣгеменѣѣ* Рм, *рѣгеменѣу* Б, *си́абѣлѣнија* Шип, *си́еѵѣнѣдије* Рг, Мд, *си́еѵѣнѣдију* Тиш, Трн, Вр, Мр, *си́еѵѣнѣдѣрала* Мд, *Талејанā* Дрв, *с ѵѣлѵндѣрѣма* Дрв.

Као што материјал показује, ова појава обухвата ријечи страног поријекла. До промјене долази и у акцентованим и у неакцентованим слоговима, а сама појава је резултат асимилационих, односно дисими-

³⁹ Георгијевић, Лички, 142.

⁴⁰ Custović, Livno, 109.

⁴¹ Пецо, ГИХ, 40.

лационих процеса. Једино у *врѣшкѡ* имамо *e* према тал. *fresco*, наспрот њем. *frisch*, што значи да је ријеч о два различита извора.

55. Забиљежио сам извјестан број примјера у којима *и* није дало *e*:

врѣшкѡ мѣсо Ст, *дирекѣтер* Бус, *дирекѣтор* Вру, Ла, Стр, *дирекѣтор* Дј, *дирекѣшур* Трн, По, Са, *дирекѣшур* Об, *дирекѣшур* Жу, *дирекѣшур*а Грд, *комѣсија* Ка, *комѣсију* Дл, *мирѣсала* Ла, *мирѣсали* Ла, *мирѣсала* Трн, Под, Об, Вру, Стр, Бус, *мирѣшали* Трн, Об, Вру, Дј, Стр, Бус, *мирѣшѣ* Мр, Стр, *мирѣшѣ* Трн, Об, Вру, Дј, Ла, Бус, *мирѣши* Об, Вру, Дј, Ла, Бус, *мирѣши* Ко, Стр, Бус, *мисѣрача* Гр, Пу, Т, Ја, *мисѣрачѣ* Мд, Пу, Ја, Ко, *мисѣраче* Наг, Под, Ко, Пу, *стѣшѣндија* Заг, Трн, *Талијани* Пр, Дрв, Трн.

56. Промјена *и* > *e* позната је у свим западнобосанским ијекавским говорима, па и у говору Змијања. За змијањски говор већ сам навео неколике потврде, а њима ћу додати и оне које је навео Д. Петровић: *Муслѣман*, *зѣјиен*, *аилелѣрију*⁴². На ову појаву се наилази и у другим говорима. Проф. Асим Пецо је забиљежио у источнохерцеговачком: *беѣикло*, *ћерилица*, *леквидѣраши*, *регемѣниша*, *медѣѣина*, *врѣшка*⁴³, а слично и код јекаваца у западној Херцеговини⁴⁴. У говору Личког поља има *комѣсија*⁴⁵.

57. Мјесто *и* понекад стоји *a*, опет у ријечима страног поријекла:

баѣикле Д, *на баѣикли* Ва, *баѣиклисѣа* Ја, *баѣиклисѣу* Ја, *баѣикѣн* Т, *баѣикло* Бб, *баѣиклом* Бук, Бб, *масѣрача* Под.

Овдје је *a*, то се јасно види, добивено преко *e*, које у овим говорима у сличним приликама може да да овај вокал. Примјери су потврђени и код Д. Петровића за змијањски говор. Петровић помиње и промјену *и* > *ä/ѣ*, као и *и* > *y*⁴⁶.

5) Вокал *y*

58. Мјесто *y* може да се јави *o*:

вѣроѣше ли? Трн, *нѣ вѣрѣе* По, *жованѣади* Бус, *жованѣе* Бус, *жованѣѣша* Бус, *Кѣкорѣк* топ., Трн, *кѣјѣе* Дрв, Трн, *навѣлиѣ* се *на шѣвѣе* *ѣрѣв* *идѣчѣак* Трн, *убѣѣѣе* нас Тр.

Стране ријечи:

докомѣнаѣ Вра, *докомѣниѣ* Дрв, *фѣбровѣра* Ма.

Из материјала се види да промјена почива на асимилацији и да је обухватила само југозападни и западни дио Босанске крајине.

⁴² Петровић, Змијање, 40.

⁴³ Пецо, ГИХ, 40.

⁴⁴ Пецо, Западнохерц., 285.

⁴⁵ Георгијевић, Лички, 142.

⁴⁶ Петровић, Змијање, 40.

59. Ни ова промјена није досљедно спроведена:

вјеруџ Хр, *не вјеруе* Дрв, *жсуванџа* Трн, *жсуванџа* Об, *жсуванџа* Трн, Об, *жсуванџади* Ла, *жсуванџе* Трн, Ла, Об, *жсуванџеџа* Ла, *кџкурџека* Мр, *кџџуе* Дрв, Бј, *кџџуџе* Л, Вру, Дј, Ла, Стр, Бус; *фџбруџара* Буш, у *фџбруџару* Бб.

60. У југозападним крајишким говорима у врло ријетко даје а:
балџнџу = амбуланту, Бас, *варџна* Вид, Дрв, *варџница* Ж.

Овдје је у питању непрецизан, деформисан изговор страних ријечи.

61. Прелазак у у а није досљедно спроведен, па први примјер гласи и са у:

амбулџнџа Трн, у *амбулџнџи* Трн.

Ову промјену као маргиналну забиљежио је Д. Петровић у источном дијелу Крајине, у Змијању: *џџаџнџаџи*, *џџаџнџаџе*⁴⁷.

Редукације и елизије вокала

62. Ванакцентске вокалске редукације су одлика босанских говора, према томе и говора западне Босне. Почећемо од вокала а.

а) Овај вокал се у постакцентским позицијама врло ријетко своди на неутрално *а*: *нџџаске* Буш.

б) Вокал а се потпуно губи испред акцента на почетку неких ријечи страног поријекла:

виџуџи Тр, Мр, Под, *џвџкаџи* И, *џвџкаџа* Ма, *џродрџм* До, *на џродрџму* Буш, *џроџлаџн* Под, Бе, Хр, *џроџлаџна* Рад, *џроџланска* Буш, *Мџрика* Тр, Под, *Мџрикџ* Под, у *Мџрики* Буш, *Мџрику* Н, у *Мџриџи* Тр, Д, *џараџи* Трн.

в) Вокал а се редукује у средини ријечи, испред и иза акцента. Поред:

врџника Ко, *врџникџ* Трн, *каџ'џи* Буш, Ма, Бб, Вру, Ла, *каџ'џи* Са, *каџ'џу* Ма,

често се чује и *брџиџе*, гдје је редуковано а било под акцентом:

јаџ, *брџиџе*, *не иџџм* Тиш, *брџиџемо*, *брџиџе* Вид, *џваџ*, *брџиџе*, *дрџџи* Вр, *џџџе*, *брџиџе*, *срџиџи*! Ж, *џси*, *брџиџе* Под, *дрџкџџе*, *брџиџе*, *ко џрџџи* Под, *неџ иџџе*, *брџиџе*, *за џрдџџа* Под, *ниџе*, *брџиџе* Дрв, *брџиџе*, *џџџи* *џџџи* Ол, *саџ не џсалиџм*, *брџиџе*, *умрџиџиџи* Рад.

У *брџиџе* основно значење именице *брџиџи* сасвим је изблиједјело и свело се на функцију узречице, тј. ријечи која се у приповиједању често употребљава и служи говорнику за успостављање ближег (братског!) односа са слушаоцем. Због тога је узета најпогоднија именичка форма, вокатив.

⁴⁷ Нав. дјело, 57.

г) На крају ријечи *a* се елидира кад њиме почиње сљедећа ријеч:
кум-Ана Трн, кум-Анђа Врт.

До елизије долази и у примјеру:

шдлкѡ врѣмена ѿшѣрдишили, ѿа са-д-идѣмо кући Буш.

Рјечца *нека*, којом се твори императив за 3. лице (рјеђе за остала лица), обично се јавља без *a*:

нек љне сѣдѣ Тр, *нек љни шрѣсѣ* П, *нек идѣ* Под, Т, Гра, Ст, Св, Ке, Ко, Буш, *нек идѣ* Буш, *нек љни шѣшајѣ* В, *нек дсѣшанѣ* Бу, *нек бдѣ* М, *шдлкѡ нек љ будѣ* И, *нек бн вѣдѣ* Т;

нек вѣшѣ По, *нек ми нѣ дѣ лѣгаши* Вид, *нек се лѣдѣ* Трн, *нек бѣднѣ како дѣ* Вр, *нек сјѣви блѣго* П, *јѣ ћу Срѣкињу доведѣти*, *нек знѣше* С, *нек Вицо љнесѣ брѣшно* См, *нек се љдѣвѣ* Ке, *нек чѣкѣ* Ке, *нек ши љчинѣ* Ј, *нек лѣгнѣ* Г, *нек јѣди мѣло рѣзлѣдѣ* се Г, *нек се дсѣшанѣ* Су, *нек љрдѣ* Ра, *нек вршѣ* Врб, *нек не љчи* Ч, *нек нѣ видѣм ни шѣ* Ма, *нек јѣдѣ* Буш, *нек свѣ љрочѣшајѣ* Дл, *нек се јѣви* Мд, *нек ме кѣлѣ* Рад, *нек се шѣѣче* Вж, *нек се љсѣчѣ* Ту, *нек се мѣре рѣши* Ту, *нек се не љдмѣлѣ* нѣко Врб, *нек нѣсѣ* Ма.

У свим досадашњим примјерима под г) вокал *a* је био на крају неакцентоване ријечи, изузев оних ријетких случајева кад се акценат преноси на *нек* (*нек идѣ*, *нек идѣ*).

Рјечца *нека*, овог пута акценатована, губи *a* и ван императива:
нек је скѣѣлѣ Буш.

О овом ћемо нешто више рећи. Наиме, у РЈА помиње се и *нека* и *нек*. Ту се налазе потврде за *нека* из XV в., а најстарија потврда (која у овом рјечнику није наведена) за *нек* је с почетка XVII вијека, у Матице Дивковића (*Sto čudesa aliti zlamena ... divice Marie* 676). Код Дивковића је обичније *нека*, а „од почетка XVIII вијека *нек* је исто тако обично као и *нека*“ (в. РЈА s.v.). Т. Маретић узима *нека* и *нек* за равноправне облике (Maretić, Gramatika 38, 198, 248—249, 464, 473—474), а тако и Белић у свом *Правоиѣсу* (1950) *нек*, *-a* и Ристић-Кангрѣ *нек(a)* у *Речнику срѣскохрѣвѣског и немачког језика* (Београд, 1928). У *Hrvatskosrpsko-francuskom rječniku* (аутори Dayre-Deanović-Maixner — Zagreb, 1960) *нек* је упућено на *нека*, док је у *Речнику срѣскохрѣвѣскога књижевног језика* (Матица српска — Матица хрѣватска, Нови Сад — Загреб, 1969) уз *нека* наведена и форма *нек*, али као некњижевна. Проф. М. Стевановић у дјелу *Савремени срѣскохрѣвѣски језик* (I, II, Београд, 1964, 1974) помиње само *нека* (у првој књизи стр. 346, а у другој 703, 704, 707). За савремени српскохрѣватски језик може се, дакле, узети *нека* као обичније, а *нек* се може сматрати некњижевном формом. Крајишко *нек* је у односу на књижевнији облик *нека* примјер редукције вокала *a*, али на основу историје ове ријечи и на основу чињенице да крајишки говори познају обје форме, *нек* и *нека*, вокал *a* се може сматрати покретним.

Без *a* је и везник *воља*: *вѣлѣ шѣ сѣваши*, *вѣлѣ шѣ љћи* Вид, а понекад и замјенички облик *нега*: *љреко нек* Ст, гдје је *a*, према придјевским замјеницама, могло бити схваћено као покретно.

63. Редукција вокала *a* не реализује се увијек, па се наведени примјери јављају и са нередуктованим *a*:

а) *авијона* Рад, *авијун* От, *авијуна* Б, *авијунa* Трн, Д, *авијуни* Р, Рд, у *авијуну* Трн, у *Америци* Вид, у *Америци* Пу, Бј;

б) *вареникe* Буш, Трн, *варенику* Ту, Трн, *казаши* Бб, Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, Са, Трн, *казаћу* Трн;

браће си мoј Под, *браће мoј* П, Пр, *браће мoј* Мр, З, К, *мoј браће* Бу, Грд, Б, Рад, Буш, *браће мoј драги* Рг, *браће мoј рoђени* Врб, *дће, браће* Буд, *есу, браће* Бј, *добро, браће* Т;

в) *нека иде говедима* Груб, *нека свак дoђе* Ма; *нека га е убила* Псд.

64. Редукцију и елизију вокала *a* биљежили су и други испитивачи наших народних говора. Што се тиче Крајине, за Змијање је Петровић забиљежио: *наћерале, мoр^ало, ја ћ казаши чдеку, бом, браће, ја, немам зашита д-идем, у Мерици*⁴⁸. Од осталих поменимо ливањски говор Срба ијекаваца: *gleđt*⁴⁹, затим варешки: *břte*⁵⁰, источнохерцеговачки: *нем колача, и дндa, иарайи*⁵¹ и сремски говор: *кашши, нем ббзна шшa, дав^али, д' идеше*⁵².

65. Вокал *o* је такође подложен редукцији. Обично то бива код неакцентованих ријечи, а код акцентованих испред акцента. У постац-ценатској позицији *o* се не редукује често. Навешћемо материјал и груписати га према природи појаве и према категоријама ријечи код којих се та појава манифестује.

а) Почетно *o* из замјенице *ono* (овдје у функцији партикуле) понекад се елидира као други вокал:

дремо ће-но курузи саде По, *како-но бијаде?* Заг, *шио-но рeкy* Трн, По, *ће-но уна вoда* Бас, *шио-но рeчe* Марија Трн, *ко-но вoди иарийа?* См, *како-но ричe?* Ке, *како-но идиуче лeш?* Рм, *шиа-но јаучe?* Л, *како-но се зваo?* Врб, *ће-но шкoла била* Ма.

Елизија другог вокала је и у овим примјерима:

иа-ндaк Тиш, Наг, Су, С, *иа-ндa* Трн, Су, Б, *иа-ндa* Б, Грд, *ми ашиковали иа-ндa ирейоручујем њeму* Рад, *иа-ндa ћемо и иуш-ишии* Г, *иа-ндa не краде се* Ра;

а-ни са мoм иа Мандићу дoћерајy Под, *а-ни шкришe* Гр, *а-ндa* М;

у-ној шрави Су, *у-ну кyицију* Су, *у-ва дoба* Ја, *зaтворe нас у-не ћелије* Ту, *у-ним ћелијама* Ту, *одниo шaмо-ној згради* Су, *на-вој зeмљи* Б.

⁴⁸ Петровић, Змијање, 35—36, 58.

⁴⁹ Ćustović, Livno, 111.

⁵⁰ Žuljić, Vareški, 39.

⁵¹ Пецо, ГИХ, 44.

⁵² Николић, Сремски, 315, 319, 321.

Неке придјевске замјенице и прилози изведени од исте основе врло често губе почетно о:

вѡкѡ Дрв, М, Ст, *вѡквијѣ* Вр, *вѡкѣ* Вид, Б, Ма, *вѡки* Груб, См, Мр, Мок, Под, М, Врб, Трн, Бус, Са, Об, Вру, Дј, Стр, *вѡкијѣ* Бу, у *вѡкијѣ чѡраша* М, *вѡкијѣм* Бу, *вѡкѡ* Тр, Мок, Тиш, Дрв, Мр, К, С, Св, Рм, Ка, Д, Бе, Г, Ст, Врб, Рг, Т, Бук, Бј, М, З, Б, Л, Рд, Ту, Ос, Рад, Грд, Ма, Буш, *вако вѡмо* З, *вѡкѡга* Б, на *вѡкѡј врућини* Ст, *вѡкѡ* Врб, *вѡмо* Вид, Трн, П, К, Д, Ка, Су, Ј, Гр, Г, Рм, Врб, Гра, Буш, З, Ту, Ма, От, Ос, Ор, Т, Грд, Ја, *вѡликѡ* Дрв, Би, Буш, *вѡликѣ* И, Ту, *волѡкѣ* Бас, *вѡликѡ* Су, Грд, З, Ма, Буш, Бб, *вѡликѡ* Тр, *волѡкѡ* Су, *вѡлкѡ* Буш, *вѡлкѡга* Ма, *нѡкѡ* Рг, *нѡкѣ* М, *нѡки* Груб, Трн, Под, Д, Врб, *нѡкијѣ* Дрв, Гр, Врб, *нѡкѡ* Трн, С, М, Рм, П, Шип, Л, З, Ма, Буш, Ст, Бук, Ч, Буд, Врб, *нѡкѡг* Трн, *нѡкѡга* Врб, *нѡкѡ* Трн, Наг, *нѡликѡ* Буш.

У примјерима: *овликѡ* Дрв, *ѡвликѡ* Ж, *ѡвликѡ* Вр, Бе, Трн, *овликѡ* Мок, Са, Рм такође се губило почетно о, па је послѣе дошло до метатезе *во* > *ов*.

Вокал о се редукује и у почетку ријечи страног поријекла (ријетко код наших):

вѡнѡр Тр, Под, *ѡвѡрѡција* Трн, *ѡвѡрѡција* Под, *ѡвѡрѡцију* По, *ѡвѡрѡсѡн* Тиш, *ѡвѡрѡсѡна* Вр, *сѡвине* Под.

Сви примјери су из југозападног дијела Бос. крајине.

б) У *рѡзервѡр* Вр о се елидира у средини ријечи као први вокал.

в) На крају ријечи може да се елидира о као први вокал:

ак-ѡћѡиѣ ѡбаѡвѡ Буш, *ѡѡј ѡшѡиѡ ак-ѡмѡш* Буш, *ак-ѡћѡш* Буш, *ѡф-ѡвѡ* Тиш, *как-ѡће* М, *как-ѡћѡш* Су, *к-ѡвѡј ѡшѡѡи* Су, *ѡ-ѡвијѣ* К, *ак-ѡћу* З, *ѡ-ѡвијѣ бѡрѡ* Ма, *ѡв-ѡвѡ* Дрв, *ѡв-ѡнамо су* Буш, *ѡ-ѡвијѣ сѡвѡна* Бу, *ѡ-ѡвом гѡју* Ст, *ѡрек-ѡвијѣ ѡлѡвѡ* Бј, *ѡрек-ѡногѡ ѡшѡнѡла* Буш, *гѡнѡ лѡѡѡиѡциѣ ѡ-ѡномѣ* Р, *ѡѡм-ѡмо* Вр, *ѡшѡ ѡѡм-ѡнѡ?* Буш.

Возник него обично се јавља без финалног о:

лѡшѡѡ му е нег жѡѡѡм По, *нѡ мерѡш нег ѡѡкѡ* Х, *гѡрѡ нег ѡрѡвѡ* Рм, *вѡшѡ нег ѡ шуми* Рм, *нѡмѡ нег ѡшѡѡѡиѡи* М, *гѡрѡ нег ѡвѡ ѡвна* Ра, *нѡје нег за налѡжѡиѡи* Бј, *нѡмѡ нег јѡдну ѡѡр* Грд, *знѡ бѡлѡ нег јѡ* От, *нѡ знѡ нег лѡјѡиѡи* Гра, *бѡлѡ свѡѡѡш нег јѡ* Дл, *бѡлѡ нег лѡни* Бо, *бѡлѡ нег ѡријѡсна рѡѡ* И, *бѡлѡ сѡ ѡнѡ знѡло ѡѡ – чѡѡри рѡзрѡда нег ѡнас од ѡсам* Бј, *јѡ нѡкѡко нег ѡсѡјѡи ѡѡриѡу глѡву* Бј, *ѡшѡѡкѡ ѡмѡ вѡшѡ нег лѡсѡѡ* Врб, *нѡјѡсмо ѡмали нег ѡвѡ кѡрѡѡѡна* Грд, *ѡрѡје нег сѡ зѡрѡѡѡдо* Рад, *ѡшѡ е мѡне ѡрѡжѡло нег ѡѡ* Рад, *вѡћѡ се да нѡјѡсу бѡли ѡѡриѡѡзѡни нег да е бѡла ѡѡзѡѡна* Ту, *јѡ би вѡлѡјѡ вѡѡѡи ѡвѡѡѡју нег ѡѡ свѡ ѡлѡѡе* Ма, *срѡѡѡни си нѡѡ ѡѡмѡѡни* Ж.

Прилог колико јавља се без крајњег о, које се елидира као први вокал:

брѡѡмо кѡлик ѡмѡ кѡњѡ З, *ѡкѡѡѡмо кѡлик од ѡвѡ сѡвѡ ѡа ѡвѡ мѡѡѡера вѡмо* Су, *ѡѡбѡѡѡ жѡѡѡѡи кѡлик ѡ јѡ* Наг, *нег ѡни ѡрѡсѡѡ кѡлик ѡћѡ* П.

Исти случај редукције је и у примјерима:

ка-с-сагнѣ Т, *мѣре да живи, каж, на зѣмли* Т, *ајд и ти мѣни идли* Буш, *мѣри ђма кући ићи* Буш.

У сантхију је присутна елизија *е* као првог вокала:

ајд у јединицу Ж, ђвѣ и дднијѣ Трн, *како с днда чува?* Л, *иримић он-ас на идсѣ* Буш.

69. Забиљежио сам и примјере у којима се чува *е*:

а) *воћекѣ* Т, И, *воћекѣ* Ма, *воћекѣре* Пр, Ке, *воћекѣре* По, *врешѣна* Трн, Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, *врешѣно* Трн, Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, *двадесѣи* Ч, Т, Стр, Са, Трн, *двадесѣи* Об, Дј, Стр, Бус, Трн, *осамдесѣи* Т, Буш, *иридесѣи* Л, Б, Бр, Ту, *шездесѣи* Под, Р, Г, Ј;

б) *не мерем више ђаи* М, *и нѣмамо више ниши* М, *више се у граи* и *не иде* Рм, *негова гласа више није било* Са, *неће више да иуче народа* Вж, *иѣ е више било гѣи* во Бј, *нијесам ииѣ више никога* Бј.

70. Мој материјал показује да редукције и елизије вокала *е* има у свим крајишким говорима, па и у змијањском. А за змијањски говор има доста потврда и Д. Петровић: *зайворѣне, ђчкајѣ, двадсѣи, сѣзрлешљиве, бѣк и-убио* и сл⁵⁸. Ова појава није непозната ни у другим говорима. У источнохерцеговачком, на примјер, имамо: *ѣн м убијо, брѣж боље, јуч ујуиру*⁵⁹, а у сремском: *нећ нико, ђмакоше с мѣло, ирдѣи*, *кажѣм*⁶⁰. Слично је у Бачкој (Поповић, ГГ, 61; 68) и Банату (Милетић, Извештај, 19).

71. Вокал *и* се најчешће редукује у западнобосанским ијекавским говорима. Редукација може бити дјелимична и потпуна. Ево примјера за дјелимичну редукацију вокала *и*:

ѣзиѣи^у Стр, *ѣзиѣи се* Трн, *ѣриѣиѣи се* Рм, у *Градѣиѣи* Ту, *Градѣиѣи* Ту, *ѣниѣиѣи*^у Стр, *ириѣиѣи*^у Стр, *ириѣиѣи*^у Стр, *куѣиѣи* Л, *куѣиѣиѣи*^у Стр, *мѣслѣи* Трн, *мѣлиѣиѣиѣи* Рм, *наѣиѣи* Ту, *наѣиѣи* Бо, *наѣиѣи* Ма, *ѣиѣиѣи* Бј, *ѣлиѣиѣи* Трн, *ѣлиѣиѣи* Вру, *ѣиѣиѣи* Трн, *ѣѣиѣиѣи*^у Стр, *ѣиѣиѣиѣи* Т, *ѣѣиѣи* Рм, Ч, *ѣѣиѣи* се Бус, *ѣѣиѣи* Буш, *ѣѣиѣи* Ту, *ѣѣиѣиѣи*^у Стр, *ѣѣиѣиѣи*^у Стр, *ѣѣиѣиѣиѣи*^у Стр, *ѣѣиѣиѣиѣи* Т.

Забиљежио сам један примјер и у сантхију:

ѣиѣиѣи Рм.

Дјелимична редукација се врши најчешће онда кад се *и* нађе иза акцента.

На крају говорног такта редуковано *и* је у ствари обезвучено *и*, због чега је посебно обиљежено. Из материјала се види да је до обезвучавања дошло у инфинитиву; и то само у Стр, тј. у Змијању.

⁵⁸ Петровић, Змијање, 37, 58.

⁵⁹ Пецо, ГИХ, 45.

⁶⁰ Николић, Сремски, 316, 319—320.

72. Много је већи број примјера за потпуну редукцију вокала *и*. Какве то последице има по сусједне сонанте и консонанте, видјећемо послје наведеног материјала.

а) У иницијалном положају *и* се редукује само у двије стране основе:

некцију = инјекцију, Заг, Ст, Под, *Талијан* Хр, Рм, *Талијана* Су, Вж, *Талијани* Вр, Бе, К, Наг, Грд, Вж, Ос, *са Талијанима* М, *на Талијанма* Тр, *талијанскā* Са, Рм, *талијанскē* Рад, *талијански* Су, *талијанскй* Ра, Б, *талијанскy* Бр.

Редукција иницијалног предаксенатског *и* од маргиналног је значаја за западнобосанске ијекавске говоре. И то из ових разлога: прво, то су стране ријечи и још малобројне; друго, примјери с основом *талијан-* толико су раширени у нашем језику да се већ сматрају књижевним (в. Св. Предић, *Италијан — Талијан*, Наш језик, н. с., III, 267—269).

б) Вокал *и* се најчешће губи у медијалном положају. Пошто је број потврда врло велики, навешћемо само дио материјала и груписати га у неколико поткатегорија.

Најприје примјери за императив:

баџије Буш, *бѣрије* Вр, *бјѣрије* Вр, Мр, Рм, К, Бм, *брањије* се Бо, *гунџије* Бас, Жу, См, *дјѣлије* Трн, *дорѣније* Вр, *дѣније* Трн, *дунѣстије* Вр, *жѣније* Бо, *изласѣије* Рг, *јавѣије* Пет, *кашије* С, Ва, *крећѣије* Рм, *лѣстије* Ко, *мусѣије* Грд, *носѣије* Врб, *одласѣије* Трн, С, *ојѣрије* се Ка, *осѣавѣије* И, *осѣианије* Н, *ошвѣрије* Вр, *пѣлије* Бо, Бб, *пѣније* Х, До, *поѣније* Буш, *попѣније* се Врб, *пирѣрије* Трн, Дј, Ла, Стр, Бус, *пирѣкуије* Бј, *разѣије* се Тр, *сѣлије* Ка, *сѣрѣије* С, *не шалије* се Трн.

У глаголском радном придјеву још чешће се редукује *и*:

близџла се Бј, *бѣрџла* се Бо, *браџла* Трн, *браџли* Врт, *браџло* Л, *видџла* Трн, Наг, Дрв, *видџла* Мок, Шип, Врб, Ст, Б, Мр, *видџли* Ма, Са, Пу, Пљ, З, *вѣдџла* Рад, Груб, Шип, *враџли* се Н, М, *враџли* се Грд, Пр, *гѣџло* Л, Т, *гунџли* Рм, *гунџло* См, *дјѣлџло* См, *дозвѣлџло* М, *дѣлџло* Д, *дорѣџли* Бо, До, *жѣлџли* Грд, *жѣџло* се Ке, *зѣбраџла* Ол, *зѣбраџло* Трн, Д, Ст, *залѣдџло* П, *залѣдџло* К, *замјѣџла* Са, *зѣлџли* Врб, *зѣраџило* се М, Буш, Гр, *зѣшвѣрџли* Грд, *изѣвѣдџла* Вр, *изгѣрџла* Ј, *лѣдџло* Под, *лѣџли* Бр, *мјѣрџли* Бр, *нагѣџла* До, *наџлазџли* Рм, *наџравџли* Бук, *нарѣдџли* се Л, *насѣлџли* Бук, *наслѣџли* се Врб, *објѣџло* се Под, Трн, *огѣлџла* Трн, *одрѣдџли* Рм, *дѣлазџла* Трн, *осѣлџла* Врб, И, Гр, *осѣлџле* Бб, *осѣлџли* Грд, Л, *осѣлџло* Ст, *ошвѣрџло* Заг, *ошџли* Рм, Бј, Грд, *ошџо* Пт, Ма, Грд, Ту, Рад, Врб, Буш, *пѣлџли* Би, Грд, *пѣлџло* Бу, *пѣлџли* Б, *пѣбјѣдџли* Мок, *пѣбџло* Рм, *пѣшвѣрџла* се Трн, *пѣшвѣлџла* Груб, *пѣшѣџла* Св, *пѣшѣрџла* Л, *пѣшѣлџли* Би, Ту, *пѣшѣшварџло* Са, *пѣшѣџла* Л, *пѣшѣварџла* Вж, *пѣшѣлџла* Под, *пѣшѣлџло* Вр, *пѣшѣлџло* Врб, *рѣдџли* Бу, Бб, Су, Св, *рѣдџли* Бј, *разѣлџло* Б, *рѣџло* Су, Ту, *расѣлџло* се Ми, *расѣодјѣлџли* Рм, *рѣдџла* се Гр, *рѣдџла*

М, Рг, Т, *рòдла* С, *рòдли* Св, *рòдло* Рм, Са, Мд, *рòдло* Мок, Пр, *свòдли* се Дрв, *сјèдла* Рм, *сјèдли* Трн, Буш, *склòдли* се Мд, *смлòдло* Ж, *ува̀йла* Бј, *ува̀йли* Врб, *ува̀йли* Врб, Грд, *ува̀йло* От, *узбу̀нла* Врт, *умѝрло* се М, *уй̀амила* Л, *уй̀анила* Рм, *ура̀дли* От, *урèдло* Бм, *сèдли* Ва;

бòрли се М, *вòрла* Ма, *гòдли* Т, Ту, *дијèлла* Трн, Об, Вру, Дј, Ла, Стр, *дозвòдли* Т, *зарòбли* Ту, *лòжла* Ма, *на̀йравла* Т, *облèдло* се Буш, *òчисѝли* Буш, *й̀азла* Ма, *й̀алле* Грд, *й̀òсѝли* Буш, *й̀рѝисло* Буш, *й̀ромиѝнла* Бус, *ра̀дло* Буш, *св̀рѝло* се Рад, *сјèдла* Об, Вру, Бус, *слòвли* Т, *уб̀ле* Рад, *ува̀йли* Ту, *сèдла* Трн, Ла, Стр, Бус, Са.

До потпуне редукције долази често и у инфинитиву, а у футуру само понекад:

бра̀нии Ра, З, Бр, *вѝи* Трн, Ма, Вру, Бус, *вѝд̀хемо* Буш, *вòзи* Буш, *вра̀и* Заг, Под, *г̀у̀ни* См, Рм, *г̀у̀сли* Ма, *див̀ачи* Мд, Ма, Дрв, *дијèлли* Трн, Вру, Дј, Ла, Стр, *дозвòдли* Р, *доѝла̀и* Буш, *жèди* се М, Т, Ма, *замòдли* Буш, *зайòдли* Т, *мѝсли* Рад, *мòдли* Пе, *òбјѐни* се Трн, *òжèни* се Ма, *о̀й̀али* Ос, *й̀али* Рм, Ту, Врб, *й̀ла̀и* Б, Рад, Буш, *й̀ла̀и* Буш, *й̀òсѝи* Буш, *й̀òча̀и* Т, *й̀рел̀а̀и* се Буш, *й̀римјèни* Трн, *й̀рисѝли* Вру, *ра̀и* Рад, Буш, Т, *разв̀али* Буш, *разв̀а̀хемо* Буш, *ра̀ни* Бу, Рг, Ко, Ту, *рòи* Ко, *срèи* Буш, *ува̀и* Ту, *уса̀и* Буш, *учѝни* Рад, Трн, Об, Вру, Дј, Бус, Ла, Стр.

Ова појава је ријетка у глаголским основама:

нè вòм Т, *гра̀нчи* Хр; *дшн̀у* ме Т.

Губљење вокала и из основе познато је и код других категорија ријечи:

а̀лна Ч, У, Грд, *а̀лне* Бр, Ко, *а̀лну* Вид, С, *бòл̀ница* Вид, Под, Ж, Р, Мд, *у бòл̀ници* Бас, Су, Мок, Гр, Б, Ко, *вòр̀ница* Вж, *вòр̀нак* Бм, *вèл̀ка* Рг, Б, Су, *вèл̀ки* Су, *вèл̀ки* Л, *гòдна* Ол, Мд, *гòдне* Л, Врб, Наг, Д, Вж, *гòдне* Мок, М, Под, Л, Д, В, Гр, Пе, Рд, См, *Гòмјèнцу* Л, *гра̀нца* Ол, Трн, Ла, Стр, Бус, *гра̀нцу* Д, Рм, *десèѝну* Бр, *Дес̀ница* презиме, Вр, *дòлна* Гр, И, *дòлнè* Д, Гр, Ту, *у дòлни* Мр, *дòлну* Б, *Дубица* Ко, *ђèшòлну* Вр, *ђèшòлна* Пер, Вру, Мд, Пу, *ђèшòлнè* См, *ђèшòлну* Вр, *једѝнцу* Ж, *ј̀унцу* Бр, *кабòнцу* Врб, *каб̀лну* Мр, *ка̀нцу* Ол, *ка̀нцу* З, *ка̀р̀лце* Ту, *к̀л̀уча̀нца* Ту, *кобòнце* М, Рг, *ко̀бле* Ту, *с ко̀блòм* Под, *ко̀лкò*? Ра, Су, Рг, По, Л, Рм, Б, См, Мр, Св, Пу, Ма, З, Са, Ту, Буш, Ја, *ко̀л̀нцу* Гр, Грд, См, *кошòнцè* Л, *лубèнцè* Буд, Рад, *л̀гèѝнè* Д, *ма̀лне* Под, *Мèл̀на* М, *Мèл̀нè* Пер, Рад, *Мѝл̀ца* Под, Рад, *у м̀лн* Трн, *мòл̀лива* Вж, *нèколка* *й̀у̀ша* Ва, *нèколко* Тр, Рм, Бук, Су, Л, Ол, Буш, Бб, *Нико̀лна* Рм, Стр, Ч, *Нико̀лно* Буд, *нèзна* М, *òмладнè* Ј, *орòнцè* Врб, *й̀ечèнцу* Ту, *й̀лèшòнца* Грд, *й̀дòнцè* Трн, *й̀рèйèчèнца* Ја, *й̀рèсл̀у* Под, *рò̀ѝтељи* Ма, Л, *сòнцè* Бј, Буш, Врб, Т, Ол, *Сòнцè* Б, Врт, *Сòнцу* Буд, *сѝòнцè* Бр, *у сѝòнци* Рм, *сѝòнцу* Ја, Ту, *сѝòнцу* Св, *сѝòл̀у* Ко, Т, Ма, Шип, Буш, *С̀убò̀ѝцè* Л, *шòб̀л̀у* З, *на ш̀канци* Рг, *ш̀лкò* Су, Ту, И, Буш, Рад, Ма,

чѣӣнѣ Л, чѣӣрѣ Вр, Тр, Тиш, Вид, Буш, Об, Вру, Ж, К, В, Бе, Бу, Мд, Буд, Врб, Л, Ла, Дј, Стр, Бус, Са, Трн, Су, Б, См, Св, Бм, Хр, Грд, Ко, Ту, И, Т, Бј, Ос, Рм, чѣӣри Ке, Гра, чѣӣри-ӣе̄ӣ дан̄а Гр, чѣӣри-ӣе̄ӣ Ја, ӣд̄л̄ца Грд, шѣн̄цѣ Пер, Хр, Ра, Рг, Гра, Бр, До, Бо, И, Мд, Вж, Пет, Ту, Ко, Грд, шѣн̄ку Б, Гр, М, Л, Врб, Ја, Ту, Буд, Бб, У, Буш, Ч, Вж;

а̄рнѣ Врб, бабѣӣну Ма, Бог̄орѣца Трн, Бог̄орѣцу Буш, ӣо Бѣж̄иу Грд, в̄ар̄ћак̄а Рад, вѣл̄кѣ Рад, вѣл̄кѣ Буш, вѣл̄кѣга Ма, в̄р̄а̄ӣн̄цѣ Ла, Трн, г̄д̄на Бј, Ма, г̄д̄нѣ Бј, Грд, Рад, Ма, Г̄м̄јѣн̄цѣ Ту, г̄ос̄ӣд̄н̄-в̄ак̄м̄а̄јс̄ӣор вок., Буш, Г̄рад̄ну Рад, Д̄ам̄ја̄н̄ѣ Буш, Д̄ан̄ца вок., Дј, Ла, Бус, Са, Трн, д̄ј̄е̄ӣн̄ѣ Стр, Трн, љ̄е̄ӣл̄на Об, Дј, Ла, Стр, љ̄е̄ӣл̄ну Ту, љ̄е̄ӣл̄на Трн, Б̄ур̄ӣн̄ца Бб, з̄ѣн̄ца Дј, Стр, Бус, Са, З̄р̄н̄ѣ Рад, Ј̄ѣл̄на Врб, коб̄ан̄ца Буш, на коб̄ӣл̄ци Буш, Кол̄ӯн̄ѣ Бј, кош̄ан̄ца Трн, Об, луб̄ѣн̄цу Рад, М̄ӣл̄ца вок., Стр, М̄р̄ко̄н̄ѣ Грд, н̄ѣкол̄ка ӣӯӣа Буш, д̄м̄лад̄на Т, д̄ӣӣн̄а Ма, ӣд̄л̄бѣ Врб, Пер̄ӣн̄ца Вру, Дј, Са, ӣѣ̄ца Са, Трн, у ӣд̄зад̄ни Ту, ӣр̄ас̄е̄ӣн̄ѣ Буш, ӣр̄ӣш̄ѣн̄ца Трн, Са, сл̄д̄н̄ѣ Буш, сл̄д̄н̄у Буш, ср̄ч̄ан̄ца Трн, Об, Вру, Дј, Стр, Бус, Са, с̄ӣд̄л̄цѣ Ма, ш̄в̄ор̄н̄ца Т, ш̄д̄л̄кѣ Ту, у јѣд̄н̄ој ӯл̄ци Буш, ӯл̄ку Буш, чѣӣрӣц̄ѣ Об, Вру, Дј, Бус, Трн, чѣӣрис̄ӣо Об, Вру, Дј, Ла, чѣӣрис̄ӣѣ Стр, Бус, Трн, с̄ѣн̄ца Бб.

в) У финалној позицији *и* се редукује код различитих категорија, али знатно рјеђе него у средини ријечи.

Примјери за редукацију вокала *и* у императиву:

однѣс вас љ̄д̄вѣ По, ӯӣр̄ӣӣ к̄а̄ку ӣа н̄ус, н̄ус д̄д̄л̄ѣ Под, а љ̄н г̄ӯн, г̄ӯн и л̄ѣж̄е кра̄ј не̄га Наг, д̄ӣш̄-се Ж, Гр, Ос, ӣл̄а̄ ӣӣ Буш.

Има случајева кад се крајње *и* губи у императиву испред партикуле *дѣ*:

нѣ газ-дѣ Бр, дунѣз-дѣ Трн, См, заш̄в̄ор-дѣ О, окр̄ен-дѣ се Рм, ош̄в̄ор-дѣ К, уз̄јаз̄-дѣ См, унѣз-дѣ См.

До редукације долази понекад у глаголском радном придјеву и у инфинитиву:

д̄дӣл̄ су чѣӣр̄ѣ муслӣман̄а Буш, д̄дӣл̄ ӣӯ на к̄ум̄с̄ӣво Ма, ж̄ѣн̄ѣ ӣе Ма, м̄р̄сӣӣ Буш, ӣд̄сӣӣӣ Буш, ӣр̄ӣмӣӣ Буш.

Слично је и у осталим глаголским облицима:

јес ӣӣ ӣол̄ӯдӣјѣ? Буш, јес вид̄ӣјѣ ӣӣа ми р̄ѣче? Дл;

љ̄д̄ с л̄ӯг̄ару? П;

ј̄а б ӣѣбѣ м̄д̄мӣјѣ Буш, ј̄а б ӣѣбѣ д̄дӣш̄ Ма, да б ӣӣ се ф̄ал̄мӣјѣ, н̄ѣм̄ам ч̄ӣме Т.

Додаћемо овоме редуковани енклитички облик замјенице *ӣи*:

о̄ћеш да ӣ к̄а̄ж̄ѣм? Рм.

Вокал *и* се губи с краја приједлога *уочи* у примјерима:

*уоч Мālбг Николдана Мок, уоч свѣца Л, уоч Пеировдана Су,
уоч славѣ Оп, уоч самбг рāша Ор.*

Редукцију вокала *и* срећемо често код везника *али*, *или*, *јали*, *ниши*:

*ал сам ја бијо у њаирбли Су, ал нишиша њб није Ма, разговор-
рају, ал да би кум шид рекли ружно, јдк, браше Бј;*

*њб дйнара ил дйнар Л, ил ћеш број или крџу? Л, жањше ил
њалше Бо, мумка ил њовѣсти ил не њовѣсти Бј, едан учиише ил два
Бј, мени је свѣдно, ил њдсти ил мрсили Буш;*

јал њаре јали краву Врб;

*ниш знаш кудā ш Трн, ниш је кд џимлѣ Р, ниш мџу јѣсти
мāсла, ни скдрџа Трн, ниш је чдбан, ниш је шкблник Рм, ниш мџре
радисти Гр, ниш се њдрѣ, ниш се чџсти Бм, ниш је зна ње кџћа, ниш
је кдд бже бијо Б, ниш се нџијѣ, ниш се нџијѣ От, ниш је у кџквџ
вдсти Ва.*

Најзад, партикула *ли* обично се јавља без финалног *и*:

*би л се мџгло зайдџи? Буш, би л ши ћијо мѣне њдлушати? Вид,
би л ши њи дā? Под, би л ши јја џо? К, би л се ши џдāла? См, би
л ши њмала ши џ јѣсти? Бе, би л се ши сјѣтијџ? Ј, би л ши знао дџићи?
И, би л ми дāо? Пет, би л ви мѣне ћџли одвѣсти? Ко, би л јџли? Бб,
би л ја говорџџ? Буш, би л ши знао очѣнати шџџиши? Буш;*

*ја избџџ да виђо е л ми шџ њѣш Бас, е л џе њрѣџ? Мок, е л
ши њрѣџ? Ж, е л дџ? Бу, е л њдџ? Бј, е л џе ћџла срџушиши? Бб,
је л ја вѣчѣраши? Буш, је л да џџје бџлѣ? Су, је л мџрџ? Су, је л џџ
лијѣи? Ра, је л жџва? Рг, је л кџш-кућѣ? Л, је л џѣчѣно? Бм, је л
далѣко Дрвџр? Н, је л дџ? Врб, је л џџ долѣко? Буш;*

џмā л џѣ рџџџ? Буш.

Забилежио сам извјѣстан број примјера у којима се на крају ри-
јечи елидира *и* као први вокал:

у императиву:

бјџж џ кућу Мр;

у осталим глаголским облицима:

јѣс одрјѣшијџ? Г;

џко с џшџ Ма;

џзџ џн Ж;

нџмā да б џмрџ Ма;

у енклитичком облику замјенице *ши*:

ћџ су џ џџе? По;

код приједлога *уочи*, везника *али*, *или*, *ниши* и партикуле *ли*:

уоч џстиџнџа Жу;

ал џмā дџбар рџсадник Буш, ал Ёлија нѣше Буш;

*ил џкѣдā ил џкѣдā В, џна ће кџзџши ил дџе ил нѣше Рад, ја
ил џн Рад;*

*ниш̄ ѓн зн̄а ш̄иѓ̄ е р̄а̄ш̄ Бј, ниш̄ је њ̄а̄л̄иш̄о, ниш̄ ѓ̄ш̄ӣма̄ш̄о Ту;
ш̄иѓ̄ ја̄ зн̄ам би л ѓн̄ њ̄ӣјо Рад, би л њ̄ӣјо? Мд, њ̄ма л њ̄иш̄о њ̄ѓ̄-
њиш̄и? Буш.*

На основу материјала наведеног под б) и в) може се извести неколико закључака.

1) Вокал *и* се редукује и елидира у слоговима који се налазе непосредно иза акцента. Много мање има примјера у којима је редукција захватила *и* из другог по реду поста акценатског слога (*ѓдласиѓе, њзвѓдла*). До губљења и елизидије долази и у неакцентованим ријечима, било да се ради о ријечима које остају без акцента само у неким синтагмама и реченицама (*чешири-њњи с̄иѓ̄ѓ̄ӣна̄, јес одр̄јѓшӣѓ̄?, колкѓ̄ гѓѓ̄*) било да су у питању ријечи које су иначе неакцентоване (*ако с њиѓ̄, ја б њ̄ѓбе мѓ-лӣѓ̄, њ̄ѓ су њ̄ ѓвѓѓ̄?, уоч сл̄авѓ̄, ал њ̄иш̄ӣа њ̄ѓ̄ њ̄ӣје, њ̄ѓ ѓӣна̄ра ил ѓӣна̄р, јал њ̄ѓре јали кра̄ву, ниш̄ зн̄ам к̄ѓѓ̄а ш, ш̄иѓ̄ ја̄ зн̄ам би л ѓн̄ њ̄ӣјо*). Само изузетно *и* се редукује у слогу који непосредно претходи акценту. То се јавља у падежним облицима броја *чешири* (*чеширѓма̄, чеширӣју, чеширӣма, чеширӣма̄*).

2) Редукција вокала *и* обухвата најчешће наше ријечи. Ријетке су потврде за ту фонетску појаву у страним ријечима.

3) Кад се *и* губи, онда или се ријеч скраћује за један слог или остаје број слогова исти, али на тај начин што се вокализују сонанти *л, љ, н, њ*, као и *р*. Уз то, вокално *л* је и тврдо.

О вокализацији сонаната треба рећи нешто више. Наиме, губљењем вокала *и* настају често гласовне комбинације састављене од по два сонанта или од једног сонанта и једнога консонанта, што може касније да доведе до тога да сонант постане носилац слога. Ако је у питању комбинација од два сонанта, онда је увијек слоготворан први сонант (*ѓѓрми се, бр̄ан̄ла, ѓбје̄њло се, а̄љна, ѓѓљна*). Други сонант чини слог само онда кад је први неслоготворан, па имамо комбинацију *вљ* у примјеру *сл̄ављи*. Уколико је ријеч о сонантско-консонантској комбинацији, носилац слога је, наравно, сонант, био он на првом или на другом мјесту (*бр̄ан̄ѓӣ, гра̄н̄чӣ, гра̄н̄ца, Зр̄н̄ѓӣ, ѓбје̄њѓӣ се, Мр̄ко̄н̄ѓа, г̄ѓс̄љѓӣ, разв̄аљ̄ѓмо, ѓљ̄ѓу, вѓљ̄ка̄, ѓѓѓ̄л̄ су, њ̄а̄ѓѓ̄ѓе; вѓѓ̄ла, з̄ара̄ш̄ло се, свр̄ш̄ло се, ѓб̄ле, гѓѓ̄на њ̄р̄асѓ̄н̄ѓ, ѓје̄ш̄н̄ѓӣ*).

Послије редукције вокала *и* могу да се нађу један до другога два *л* и два *н* (*ѓӣјѓ̄ла, ѓзвѓ̄л̄ли, њ̄а̄л̄ле; сл̄ан̄н̄ѓ, сл̄ан̄н̄у*). У свим овим случајевима удвојено *л* и удвојено *н* носиоци су слога и артикулишу се тако што се на изговор првог елемента наставља изговор другога, тако да немамо два одвојена сонанта него по један сонант са продуженом артикулацијом.

Ако се послње губљења вокала *и* нађу заједно експлозивни дентали *ѓ* и *ш*, тј. ако настану групе *ѓш̄* и *ш̄ш̄*, онда ријечи губе један слог и стварају се такве консонантске комбинације којих нема у књижевном језику. У ствари, први експлозивни консонант артикулише се непотпуно јер има имплозију и оклузију, другим ријечима: увод у експлозију и припрему за њу, а у тренутку кад треба да дође до експлозије, на оклу-

зију првог наставља се оклузија другог консонанта, последије чега долази до његове експлозије (*вѣ^дѣи, рѣ^дѣѣи, вѣ^дѣѣи, ѣ^дѣѣи*). У овоме процесу не долази до асимилације по звучности. Пошто је трајање оклузије продужено, за ове консонантске групе је карактеристична врло напрегнута артикулација.

Сличан физиолошки процес дешава се и кад се, као последица губљења, оформе групе *дѣ, ѣѣ, дѣ, ѣѣ*, састављене од експлозивних консонаната и африката. На оклузију експлозивног консонанта наставља се оклузија африкате и последије, умјесто експлозијом, преграда се отклања струјањем, пошто потпуна преграда прелази у тјеснац, о чије зидове се таре фонациона струја (*вѣ^дѣѣмо, ѣ^дѣѣѣу, ѣ^дѣѣѣца, Богѣ^дѣѣѣу*).

73. Иако се вокал *и* тако често редукује, дјелимично или потпуно, ипак ова фонетска појава није досљедно спроведена, што потврђује велики број примјера у којима се *и* чува. У навођењу потврда ићи ћемо истим оним редом којим смо ишли кад смо говорили о потпуној редукцији.

Пошто се примјери за губљење иницијалног *и* (*некиѣју, Талиѣјан* и сл.) јављају само тако, прећи ћемо одмах на примјере чувања *и* у медијалном положају. Почећемо од императива:

вѣ^дѣѣи Дј, *каѣѣѣи* Трн, *наѣѣѣѣи* Хр, *оѣѣѣѣи* се Трн, *ѣ^дѣѣѣѣи* Под.

Из овога се јасно види да се у 2. лицу множине императива врло ријетко употребљава *и* испред личног наставка *-ѣѣ*.

Примјери за чување вокала *и* у глаголском радном придјеву:

бѣ^дѣѣи се Ја, *бѣ^дѣѣи* се Дрв, *вѣ^дѣѣи* Вр, *вѣ^дѣѣи* се Трн, *вѣ^дѣѣи* Мок, *вѣ^дѣѣи* се Пр, *вѣ^дѣѣи* Тр, *вѣ^дѣѣи* Дрв, *вѣ^дѣѣи* се Хр, *вѣ^дѣѣи* К, *вѣ^дѣѣи* Бус, *вѣ^дѣѣи* Трн, *вѣ^дѣѣи* се Вр, *вѣ^дѣѣи* Бј, *вѣ^дѣѣи* Ор, *вѣ^дѣѣи* Вр, *вѣ^дѣѣи* Рм, *вѣ^дѣѣи* К, *вѣ^дѣѣи* Под, *вѣ^дѣѣи* се Тр, *вѣ^дѣѣи* се Дрв, *вѣ^дѣѣи* Ту, *вѣ^дѣѣи* се Шип, *вѣ^дѣѣи* Под, *вѣ^дѣѣи* Тиш, *вѣ^дѣѣи* Мд, *вѣ^дѣѣи* Бб, *вѣ^дѣѣи* Пт, *вѣ^дѣѣи* Трн, Тр, Ос, *вѣ^дѣѣи* Вр, Л, Св, Рм, Заг, З, Ке, Д, В, Тиш, О, Об, Са, Ва, Рад, Стр, Ла, Дј, Вру, Бус, *вѣ^дѣѣи* Бас, Хр, Рм, Л, Р, С, Наг, Ка, Врб, Бо, *вѣ^дѣѣи* Грд, *вѣ^дѣѣи* Бј, Ту, Буш, Ж, Рм, Г, См, М, Врб, Мд, Пет, Ко, Ч, Бр, Рад, Вж, *вѣ^дѣѣи* Мок, *вѣ^дѣѣи* Тиш, *вѣ^дѣѣи* Груб, *вѣ^дѣѣи* Д, *вѣ^дѣѣи* се Мр, *вѣ^дѣѣи* Рм, *вѣ^дѣѣи* Гр, *вѣ^дѣѣи* Су, Рм, Вид, Ор, Бј, Бу, Грд, *вѣ^дѣѣи* Трн, *вѣ^дѣѣи* Ко, П, Бј, Гр, *вѣ^дѣѣи* Трн, Вр, *вѣ^дѣѣи* Трн, Об, Дј, Ла, Бус, *вѣ^дѣѣи* Дј, *вѣ^дѣѣи* Трн, Гр, *вѣ^дѣѣи* Т, *вѣ^дѣѣи* По, *вѣ^дѣѣи* Т, *вѣ^дѣѣи* Н, Вж, Т, *вѣ^дѣѣи* Св, Рг, Буш, *вѣ^дѣѣи* Р, *вѣ^дѣѣи* Пљ, Ту, *вѣ^дѣѣи* Рм.

Примјери за чување вокала *и* у инфинитиву и футуру:

вѣ^дѣѣи се Дј, Бус, *вѣ^дѣѣи* См, *вѣ^дѣѣи* Бус, *вѣ^дѣѣи* Трн, П, Т, Об, *вѣ^дѣѣи* Трн, Вж, Пу, Ос, *вѣ^дѣѣи* Ма, Бб, Дј, Об, Вру, Бус, *вѣ^дѣѣи* се Ла, *вѣ^дѣѣи* Трн, З, Тр, Бб, *вѣ^дѣѣи* Наг, Врб, *вѣ^дѣѣи* Вр, Ш, Рм, *вѣ^дѣѣи* Шип, Ке, *вѣ^дѣѣи* Об, Бус, *вѣ^дѣѣи* се Под, М, Р, *вѣ^дѣѣи* М, *вѣ^дѣѣи* Заг, *вѣ^дѣѣи* Буш, *вѣ^дѣѣи* Бј,

исељити Ш, јањити се Груб, казнити П, крстити Ј, кујити По, лејити Ж, мислити И, мрсити Буш, мулити Бас, Шип, мулити се Р, њити се Ма, њити Д, Рм, Врб, њити Бј, њити се Заг, њити Под, њити Ко, њити Пу, Под, њити Т, њити Ми, њити Об, њити Заг, њити Св, њити Ра, њити Наг, Ст, Буш, Вж, Мд, Г, њити Тр, Дрв, Под, К, Пе, Б, С, Пт, Би, Ја, Рг, Бм, Гр, Мд, Бј, Т, Буш, њити Наг, њити См, њити се Заг, њити Мок, Ол, Су, њити Р, њити Заг, Трн, Хр, Об, Дј, њити По, њити П, њити Под, Врб, Ту, њити Тр, њити Мд, њити Пр, њити Бј, њити И, њити Пет, Об.

Забилежио сам само два примјера за футур (*њити*, *њити*), а приликом навођења примјера за редукацију и у овом глаголском облику поменуто су само три случаја (*њити*, *њити*, *њити*), тако да се на основу забилеженог материјала не може поуздано рећи да ли је футур обичнији са *и* испред наставка или без *и*.

Малобројне су и потврде за чување вокала *и* у другим глаголским облицима (као што су биле малобројне и за редукацију):

њити Пет, Трн, И; *њити* ме Трн.

Друге категорије ријечи могу такође да чувају *и* у медијалном положају:

њити С, *њити* Вр, Ко, Врб, Бу, М, Ол, *њити* Ја, *њити* Наг, Ол, Мр, Л, *њити* Бј, *њити* Мд, *њити* Пљ, *њити* Врб, *њити* Бр, *њити* Ту, *њити* Пу, *њити* Бе, Мд, Б, Су, Буш, *њити* Ст, От, Пет, *њити* Рм, Л, Буш, Ор, Рг, Трн, *њити* Рд, *њити* Жу, Пет, К, Грд, Бу, Р, Буд, Ст, Бј, Рм, Ј, Св, *њити* Гра, *њити* Су, Т, *њити* У, *њити* М, *њити* Заг, Бус, Об, Вру, Дј, *њити* Грд, *њити* Ка, *њити* Бас, *њити* Ја, *њити* По, *њити* Би, *њити* Бук, *њити* Ор, *њити* Ч, *њити* Су, Трн, Об, Вру, Ла, *њити* Л, *њити* Врб, *њити* Хр, *њити* Пљ, *њити* С, *њити* Пе, *њити* Под, *њити* Ке, *њити* По, Тр, Ка, Ке, Наг, Рм, Су, Св, Б, От, Т, Грд, Бј, Буш, *њити* Бј, *њити* Бр, *њити* Мок, *њити* М, *њити* Пу, *њити* Бб, *њити* Св, Бј, *њити* Рг, Бус, Трн, Об, Вру, Дј, Ла, *њити* Буд, *њити* Рг, *њити* Гр, *њити* Грд, *њити* Об, Врб, У, *њити* Буд, Дј, Трн, Об, Вру, *њити* Бб, *њити* И, Дј, *њити* Пљ, *њити* З, Трн, *њити* Тиш, *њити* Х, *њити* См, Грд, *њити* Бас, *њити* Тр, *њити* Ко, *њити* Рм, *њити* Вр, Ст, Груб, Рм, Ј, Р, Пр, Трн, З, Т, *њити* Ва, *њити* Бук, *њити* Бб, *њити* З, *њити* Тр, В, Гр, *њити* Дрв, Ј, *њити* Бм, *њити* Врб;

њити Буш, *њити* Вру, Дј, Стр, Бус, *њити* Са, *њити* Об, Вру, *њити* Дј, *њити* Бус, *њити* Буш, *њити* Вру, *њити* Ту, *њити* Буш.

У финалној позицији вокал *и* се не редукује код разних категорија. Најприје примјери за императив:

њити, *њити* По, *њити* се Ма; *њити*-*де* Врб.

Примјери за инфинитив и глагол *јесам*:

вдзиги Об, Вру, Дј, Бус, *вдзиги се* Ла, *ддњиги* Бус, Са, Ла, Дј, Вру, *ддњиги* Об, *ддњиги* Трн, *играти* Трн, Об, Вру, Дј, Ла, Бус, *исиреси* Трн, Об, Вру, Бус, *исиреси* Дј, Ла, Бус, Са, *куидваги* Трн, Об, Вру, Дј, Ла, Бус, *фваги се* Об, Трн, *фваги се* Вру, Дј, Ла, *сидаси* Об, Вру, Дј, Ла, Бус, Трн, *сидаси* Са, *иреси* Трн, Об, Вру, Дј, Ла, Бус, Са, *умриги* Трн, Об, Вру, Дј, Ла, Бус, Са;

џе си, џиге? По, *еси ми ддњиге* *иџиги*? По.

Слично је и код приједлога *уочи* и *везника или* и *ниги*:

уочи неги Р; *едно дијиге или две* Бј, *ниги* *вдла*, *ниги* *кдња* Врб.

Рекли смо већ да се партикула *ли* јавља обично без крајњег *и*. Међутим, има примјера у којима се *и* чува:

еси ли иги *зиги*? Трн, *је ли јакг*? Пет, *је ли угг*? Грд, *је ли вакг* *ручиги*? Бр, *је ли бжжг*? Рм, *јеси ли ндг*? Буш, *јеси ли иги* *здовг*? Ма, *јеси ли иги* *ддбровг* *ддг*? Рад, *јеси ли иги* *вд* *вдг*? Бј, *огемо ли иги* *вдг*? Рад.

На крају, на основу свега што је досад речено о редукцији и чувању вокала *и*, може се закључити да се у свим западнобосанским ијекавским говорима губи *и* у описаним позицијама, и то, ако се узму у обзир све потврде са терена, знатно чешће него што се чува.

74. На редукцију вокала *и* указивали су и други испитивачи наших народних говора, како оних у Босни тако и сусједних и оних који су географски доста удаљени. Што се тиче Босанске крајине, најопширније је о томе писао Д. Петровић, описујући змијањски говор.⁶¹ Он наводи велики број примјера и за дјелимичну и за потпуну редукцију и долази до скоро истих закључака до којих сам ја дошао проучавајући западнобосанске ијекавске говоре, укључујући ту и змијањски. Петровићевом разматрању те појаве додао бих сљедећу примједбу: слажем се с њим кад каже да се, као посљедица редукције вокала *и*, појављују вокални сонанти *л*, *н*, *р*, и *њ*, *љ*, али се не бих у потпуности сложио са његовом тврдњом да се у функцији носиоца слога могу, поред сонаната, појавити скоро сви консонанти.⁶² О вокалности би се могло говорити једино кад су у питању фрикативни консонанти (Петрswићеви примјери: *двзигу*, *лисге*, *игжиги* и сл.), уколико ту вокал *и* није сведен на *е* или се губи не остављајући никакве посљедице на консонанте између којих је био. Петровићеви примјери типа *вдги*, *рдгг* представљају у ствари оне случајеве кад се од два експлозивна дентала први изговара без експлозије, због чега их треба писати као *вдгг*, *рдгг* (в.т. 72. мога рада, под 3). Његови примјери као *вдгг*, *рдгг* могли су бити изговорени без *и* и без већих посљедица по сусједне консонанте, а могли

⁶¹ Петровић, Змијање, 40—44, 61.

⁶² Нав. дјело, 44.

су да се артикулишу са *ə* мјесто *и* (*йрийаснѣм*). Као што видимо, послје губљења *и* функцију носиоца слога могу добити сонанти и евентуално фрикативи, док остали консонанти никад нијесу слоготворни.

Вокалске редукције, особито редукција вокала *и*, веома су честе у говору Јајца⁶³, а у говору Имљана проф. Вуковић је забиљежио редукцију вокала *и* и *у* и дјелимично вокализоване сонанте⁶⁴. О губљењу вокала *и* и *у* у првом поста акценатском слогу у неким крајевима Босне и Лике писао је А. Белић још 1908. г.⁶⁵, а нешто раније је иста појава у вези са *и* констатована у говору Коренице⁶⁶. Вокал *и* се редуктује, поред осталих, и у источнохерцеговачком⁶⁷, пивскодробњачком⁶⁸, сремском⁶⁹, као и у мачванском (Николић, Мачвански, 236, 241) и тршићком говору (Николић, Тршићки, 401) а те појаве има такође у бачким (Поповић, ГГ, 64) и банатским (Милетић, Извештај, 19) говорима.

75. За редукцију зна и вокал *у*. Она може бити дјелимична или потпуна. За дјелимичну редукцију имам само један примјер:

дс'сѣва Д,

али то не значи да је ова појава тако ријетка у крајишким говорима. Сасвим случајно нијесам забиљежио више примјера.

76. Потпуна редукција вокала *у* је много чешћа.

а) Почетно *у* се врло ријетко губи. Забиљежио сам само:
зѣнђија Под, *зѣнђије* Под.

До редукције је дошло у пре акценатском *у*.

б) Вокал *у* се најчешће редуктује у неком од унутрашњих слогова ријечи. Почећемо од глагола:

вѣнло Трн, Вру, Дј, Стр, Бус, *гѣнли* Са, *загрѣли* Под, *изгѣнло* Ке, Ту, *искрѣнло* Тр, *крѣнли* Ја, П, *крѣнло* Т, Ту, *маѣнла* Л, *мѣнцла* Трн, Об, Вру, Дј, Стр, *окрѣнла* Т, *иланла* Ту, *йовѣнло* Стр, *йодгѣнла* Рад, *йодгѣнли* Са, *йодгѣнло* Под, Ту, Грд, *йреврѣнли* Би, *йреокрѣнла се* Б, *йрѣнла* Ко, *свѣнло* Под, *увѣнло* Трн, Вру, Дј, Бус, *уѣнрѣнла* Трн, *чвѣкѣнла* Су;

брѣнѣнли се Вру, Ла, *вѣнѣнли* Трн, Вру, Са, Дј, Ла, Стр, *викѣнѣнли* Тр, *дѣнѣнли* З, Ч, Буш, Трн, Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, *зѣнѣнли* Трн, Л, *крѣнѣнли* Мок, Врб, Ра, Б, Буш, *мѣзѣнли* Буш, *макѣнѣнли* Вр, Трн, Врб, *мѣнѣнѣнли* Вид, Р, М, Рм, Трн, Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Са, *мрѣнѣнли* Бас, Под, Су, *окрѣнѣнли се* Б, Р, Врт, *окрѣнѣ* П, *омрѣнѣнли* Б, *ошиѣнѣнли* С, *илѣнѣнли* Хр, *илѣсѣнѣнли* Мок, *йодгѣнѣнли* Су, От, *йодгѣнѣнли* Су, *йокрѣнѣнли* Тиш, *йошѣнѣнли* По, *йрийиѣнѣнли* Вид, *скѣнѣнли* Вид, *скѣнѣнли се* Рм, *сѣнѣнѣнли* Буш, *шрѣнѣнли* Трн, *устѣнѣнли* Ке, *уѣнрѣнли* Пљ.

⁶³ Павловић, Јајце, 110.

⁶⁴ Vuković, Imljani, 33.

⁶⁵ Belić, Rocznik, 198—199.

⁶⁶ Lastavica, Korenica, 756.

⁶⁷ Пецо, ГИХ, 45—46.

⁶⁸ Вуковић, ПД, 25, 70.

⁶⁹ Николић, Сремски, 317—318, 320, 321, 331—332.

И неки прилози се јављају без у:

vǎvǎ Св, Рм, Ма, Рад, *vǎvǎ* Рг, *ǎǎǎ* Врт, *ǎǎǎ* Бј, *nǎndǎ* Врб, *ǎvǎ* По, Рг, Б, Мок, Трн, Буд, Грд, Рм, Пљ, И, Врб, *ǎvǎk* Под, *ǎndǎ* Врб, *ǎǎǎ* Ол.

Најзад, вокал у се редукује, доста ријетко, код именица:

vǎǎǎ У, *ǎvǎǎǎ* = жуманаца, Вру, Дј, *ǎvǎǎǎди* Стр, *ǎvǎǎǎје* Вру, Дј, Стр, Са, *ǎvǎǎǎјета* Вру, Дј, Стр, *ǎǎǎ* Трн, Заг, Об, Мок, Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, *ǎǎǎ* Трн, Об, Вру, Дј, Ла, Бус.

в) Немам примјера у којима се редукује у на крају ријечи.

На основу примјера под б) закључује се сљедеће:

Прво, као посљедица губљења у појављује се вокално *н*. То бива, у ствари, код глагола на *ну/не*. Ту важи правило које смо утврдили говорени о редукцији вокала *и*: ако губљењем вокала (овдје *у*) настану сонантске или сонантско-консонантске групе, онда од два сонанта први постаје носилац слога (овдје је то *н*: *гǎǎл*, *мǎǎла*), а у сонантско-консонантској комбинацији слоготворан је, наравно, сонант (*вǎǎǎ*, *ǎкрǎǎǎ*).

Друго, редукција најчешће захвата у из првог поста акценатског слога, а врло ријетко из другог. Једино код неких именица губи се у из првог преакценатског слога.

Треће, ова појава обухвата наше ријечи, а сасвим ријетко стране.

77. Као ни већина других фонетских појава, ни редукција вокала у, како дјелимична тако ни потпуна, није обавезна код наведених категорија. Ту констатацију ћемо потврдити, наравно, примјерима.

Пошто се иницијално у губи увијек у наведеним примјерима (*зǎǎђија*, *зǎǎђије*), прећи ћемо на примјере чувања у у медијалном положају.

Примјери за глаголски радни придјев:

vǎǎуло Об, Ла, *гǎǎуло се* М, *дǎǎула* Наг, *ǎлǎуло* Под, *свǎуло* Под, Т, *ǎǎула* Тиш, *увǎуло* Об, Ла.

Забилежио сам само два примјера за инфинитив:

vǎǎући Об, *ǎлǎући* Трн.

Неки од прилога поменутих у претходној тачки такође могу да чувају у:

ǎǎура Хр, Ст, Буд, Врб, Рг, Са, Ч, У, Об, Вру, Дј, Ла, Бус, Трн, Ол, Мд, Бр, Вж, Бб, Грд, Буш, Ма, И, Ја, Ту, Бук, Ко, Пу, Т, Ва, *ǎǎура* Грд, *ǎǎура* Стр, *ǎvǎ* Ке, Бј, *ǎǎуру* Заг, Буш, Ва, Пр, Вид, Врб.

И једна именица, раније поменута као примјер за редукцију вокала у, јавља се без икакве вокалске промјене:

ǎvǎǎǎ Трн, *ǎvǎǎǎ* Об, *ǎvǎǎ* Трн, Об, *ǎvǎǎди* Ла, *ǎvǎǎје* Трн, Об, Ла, *ǎvǎǎјета* Ла.

78. О дјелимичној и потпуној редукцији и (елизији) вокала у говори се и у Петровићевом раду о змијањском говору⁷⁰. Слично ономе што сам рекао уз редукцију вокала *и*, ни овдје се не бих сложио с тврђењем да се консонанти могу појавити у функцији носиоца слога (уп. његове примјере: *đđđđ, њđќќќќ, кјџџ њ јџ*)⁷¹. Мислим да се последице губљења у стварају консонантске групе које се могу изговорити и без вокализације некога члана групе. У најбољем случају ту се консонант можда артикулише са *ə* мјесто *у*: *đđđđđ*, тим прије што Петровић наводи примјере и за такву промјену: *јџсџџџ, комџџџџџ, њџџџџџ*⁷².

Већ је речено да се у редукцији у говору Имљана и неких других крајева Босне, као и у личким говорима (в. т. 74). Осим тога, Решетар је забиљежио за Бугојно *šeldac*⁷³, а слична појава код глагола на *ну/не* констатована је у Кореници: *viknti, krēsnti, krēsntla*⁷⁴. Вокал *у* се редукцији такође у источнохерцеговачком⁷⁵ и сремском говору⁷⁶.

Контракције вокалских група

79. У западнобосанским ијекавским говорима долази врло често до асимилације вокала, прогресивне и регресивне, а затим и до њихове контракције. Контрахирају се у неким случајевима исти вокали ако се нађу један до другог последице губљења сонанта или консонанта који је био између њих. Из даљег излагања ће се видјети да резултати асимилације вокала нијесу увијек исти у свим крајишким говорима.

Кад се, последице губљења консонанта *х*, нађу два вокала *а*, дуга или кратка, један до другог, долази до њиховог сажимања у једно дуго *а*:

гра Трн, Вр, Мр, Под, Рм, Св, Врт, Б, Врб, Буд, Са, Пу, Ол, Мд, Вж, Ко, Буш, Т, Бук, *брџ гра* Бук, *изјџџџџ* = изјахати, Б, *јџџџ* = јахати, Врт, *јџџџ* Б, Пљ, Врб, *дрџ* = ораха, Врб, Буш, Ол, Вру, Стр, Бус, Са, *џџџџџ* Врб, *сјџџџџ* Врб, *сна* Тиш, В, Мр, П, Врб, Бм, Ч, Буш, Мд, Рад, *џ-сџџџ* Бас, Рад, Хр, Б, *оџ-сџџџџ* Трн, *џџџџџ сџџџџ* Жу, *од њџџџџџ сџџџџ* З, *ја џџџџ* коња аор., Су, *џџџџџ* Ол, *џџџџџџџ* Груб, Дрв.

Исто то догађа се последице ишчезавања сонанта *ј* из облика инфинитива и радног придјева глагола *сџџџџџџџ*:

сџџџџџ Шип, Грд, *сџџџџџџџ* Ш, *сџџџџџџџ* Бб, Вр, Под, Мок, Врб, *сџџџџџџџџџ* Бас, *сџџџџџџџџџџџџџ* Дрв, Под, Трн, Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Бус.

80. Мали је број потврда у којима се не сажима *а* последице губљења *х*, а само једном сам забиљежио *ј* у инфинитиву глагола *сџџџџџџџ*:

⁷⁰ Петровић, Змијање, 44—46, 58.

⁷¹ Нав. дјело, 45.

⁷² Нав. дјело, 46.

⁷³ Rešetar, Štok., 114.

⁷⁴ Lastavica, Korenica, 755.

⁷⁵ Пецо, ГИХ, 46.

⁷⁶ Николић, Сремски, 318—319, 320, 321.

Басијаа Вид, Бас, Вр, *снаа* Тиш, Дрв, С, М, Гр, Буд, Пр; *сијајаи* Вру.

Сасвим је разумљиво што у *Басијаа* нема контракције. Нема је због тога што би њома последњи слог добио акценат, а то онда не би било у духу акцентуације крајишких говора.

81. За змијањски говор има примјера сажимања два *a* у једно *ā*, поред мојих, и код Д. Петровића: *бра̄, сна̄*⁷⁷. Он наводи и оне случајеве кад не долази до контракције: *гр̄а̄, сна̄а*⁷⁸, *сија̄аӣ*⁷⁹, *сија̄ала*⁷⁹. Проф. А. Пецо наводи за источнохерцеговачки говор: *ја̄ӣи, ма̄ӣи, ња̄ӣи, на̄в-лӣју* (< на авлију), али и: *на̄ авлӣју, у ма̄али*⁸⁰.

82. У неким крајишким говорима вокалска скупина *ao* укида хијат тако што прогресивном асимилацијом и касније контракцијом даје *ā*.

Ова појава је нарочито изразита у глаголском радном придјеву:

бдлова̄ Ст, *вага̄* Рм, *веза̄* Пе, *влада̄* Бас, Шип, *вр̄а̄* Вр, Мок, Трн, Об, *вук̄а̄* Заг, *гр̄ба̄* Трн, *да̄* По, Трн, Груб, Бб, Бј, Об, Бас, Мок, Шип, Наг, П, Под, Ж, Жу, Мр, Рм, *дава̄* По, Бу, Наг, С, Пе, Бб, *двеза̄* Дрв, *дшӣа̄* По, Д, Тиш, Заг, Вр, Об, Бб, Трн, Бас, Вид, Дрв, Мок, Шип, С, Под, Наг, Пе, Вра, Гр, Бј, Хр, *зв̄а̄* Об, Заг, Вр, Пе, Трн, Бб, С, Врб, *зна̄* Рм, Заг, Бас, Мок, Вр, Бе, Бу, Мр, П, Ж, Ј, Б, Врб, Бј, Врт, Бб, *изаш̄а̄* Р, *изшӣа̄* Трн, Под, Гр, *исјек̄а̄* Вр, *исказа̄* Ос, *исја̄* Под, *исјек̄а̄* Вр, Под, *иша̄* По, Заг, Вр, Тиш, Тр, Трн, Вид, Бас, Мок, Дрв, Под, Шип, С, Д, Р, Рм, Гр, З, Бј, Хр, Бб, *каза̄* Бас, Шип, Д, Р, Гр, *кра̄* З, *кујова̄* Трн, Об, *лијева̄* Шип, *мѣш̄а̄* Трн, *мирова̄* Под, *мдга̄* Гр, *муг̄а̄* Вр, Пе, Груб, Заг, Об, Тиш, С, Под, Трн, З, Дрв, Наг, Шип, *мур̄а̄* Трн, Р, Дрв, *нашӣа̄* Пе, *нашӣа̄* Трн, Под, Вр, *нуса̄* Под, Р, С, *ода̄* Д, Бб, Трн, Бј, *озида̄* Гр, *окрешӣа̄* Пе, *дсӣа̄* Дрв, Трн, Рм, Тиш, Р, Вр, Вид, Наг, Хр, С, По, *дишӣа̄* Вид, Вр, Ос, Бас, Бу, Мок, Трн, Под, Пе, *дишӣа̄* Гр, З, *диш̄а̄* Бб, Гр, *дсвек̄а̄* Шип, *ја̄* Бас, Трн, Под, Об, *јѣк̄а̄* Заг, Д, Трн, Об, *јиса̄* Д, *јишӣа̄* Бас, Дрв, Р, Под, *јддига̄* Рм, *јдкиса̄* Пе, *јдкля̄* Заг, *јомага̄* Бу, *јдсла̄* Р, Дрв, *јдсӣа̄* Р, *јдшек̄а̄* Груб, *јојиказа̄* Пе, *јојийиса̄* Бј, *јдчишова̄* Мок, *јдшӣа̄* Трн, Под, Д, Шип, Бј, *јрѣӣа̄ се* Трн, *јрѣјек̄а̄* Врт, *јрѣш̄а̄* Пе, *јрим̄а̄* Д, *јрисӣа̄* Рм, *јрича̄* Бас, Дрв, Рм, Трн, С, Пе, *јрѣда̄* Вр, Под, Трн, Бј, О, *јрѣӣа̄* Бу, *јрѣӣа̄* Рм, Гр, Бб, Пе, *јука̄* Шип, *јушова̄* Пе, *рашова̄* Рм, *рѣк̄а̄* Вр, Трн, Р, С, Наг, Бас, Бб, Ос, Гр, Бј, Хр, *сасӣа̄ се* Дрв, *сашӣа̄* Хр, Трн, *свука̄ се* Гр, *сија̄* Трн, *сла̄* Р, *сѣва̄* Наг, Трн, *сӣа̄* Б, *сӣа̄* Ка, Бј, *узора̄* Трн, *укра̄* Трн, Ст, *усија̄* Гр, *усӣа̄* Р, *ушек̄а̄* Груб, Гр, Хр, Трн, Бб, *уш̄а̄* Дрв, Трн, Гр, *чѣшова̄* Дрв, *сѣшова̄* Заг;

⁷⁷ Петровић, Змијање, 64.

⁷⁸ Нав. дјело, 64.

⁷⁹ Нав. дјело, 70.

⁸⁰ Пецо. ГИХ, 41.

баца Трн, Рм, *бдја* се Груб, Заг, Трн, Наг, Бу, *бра* Трн, *брија* Трн, *брија* се Об, *вјенча* се Трн, Об, *враћа* се Тиш, *глад* Заг, Мок, *дига* Трн, Об, *дћера* Шип, Вр, Под, *држа* Вр, Груб, Заг, Шип, Под, Бу, Р, З, Трн, Об, *задржа* Рм, *задржава* Рм, *изазива* Гр, *избјега* Бб, *изубија* се Трн, *има* По, Дрв, Груб, Вр, Трн, Бас, Вид, Мок, Шип, Под, Бу, Р, Пе, Рм, Гр, З, Ст, *имава* Хр, *исцребија* се Трн, *шкбља* Хр, *шићера* Пе, *казива* Бб, Трн, Об, *кдва* Трн, Об, *кдйа* Ст, *лџа* Заг, Пе, Шип, Д, Ст, Бу, *лђа* Под, *мор* Бб, Ос, *наздрава* Мок, *наја* Бб, Ос, *нарасија* Трн, Об, *ноћева* Ст, *нућива* О, *одбацива* Мок, *дра* Бј, *ослужива* Р, *ошча* Бј, *дћера* Дрв, Под, Вр, *дсећа* По, *идирала* Трн, *идсјека* Трн, Об, *ирслика* Бј, *ирдсија* Бј, *ирсисала* Дрв, *ирћера* З, *иродва* З, *ирдока* Вр, *ирсјеча* Рм, *иуца* Бас, *скида* Ос, *слуша* Мок, Шип, *смја* се Трн, Об, *смјешћа* Вр, *сјава* Ос, Трн, *сија* Ос, Трн, *сирја* О, *шрѣба* Под, Пе, *убија* Бу, *увука* се Бб, *удва* Гр, *узрасија* Врт, *уљга* Бб, *умива* се Трн, *чешља* Трн, Об, *чува* Рм, Р, Хр, *шидра* Пе.

Посебне случајеве представљају примјери гдје је сажимањем захваћен и један вокал у глаголском коријену и гдје до промјене долази послјије губљења *x*:

а) *надијџ* Шип, Пр, *надили* су Дрв;

б) *ја* = јахао, Шип, *узја* = узјахао, Трн, Под.

И код именица имамо прелазак *ao* у *ā*:

вија Трн, *каба* Р, Трн, Об, *кдйа* Трн, Под, Наг, *нуга* Трн, *Нуга бабин* топ., Шип, *дра* Д, Ст, Трн, Об, *Лџа* Под, *ијетија* Мок, *идса* Заг, Д, Тр, З, Дрв, Бу, Врт, Хр, Ст, Бб, Трн, Об, *свѣда* Трн, *чѣва* Вр;

зѣва Мок, Под, Трн, Ла, Стр, Бус, Са, *зѣве* Под, *зѣви* Тиш, Бас, *зѣву* Вид, *сѣнице* См, Грд, *на сѣнцама* Т, *сѣнце* Бј, Буш, Ол, Врб, Т.

Ту спадају, наравно, и именице код којих група *ao* настаје пошто се прегходно изгуби *x*:

Грава Под, *из Грава* Заг, Дрв, П, Б, *Гравац* презиме, Шип, *Граво* Вид, *на Граво* Тр, *у Граво* Трн, Пе, *за Граво* Под, *у Граво* Р, З, Ке, *Граваца* По.

Забилежио сам и један примјер у коме послјије губљења консонанта *x* група *ao* не даје дуго већ кратко *a*:

дравина = орахово дрво, Ја.

Придјиви и прилози такође знају за промјену *ao* > *ā*:

жа Б, Рм, Бе, Д, С, Врт, Врб, Ос, Трн, См, Под, П, Ж, *округа* Об, Бб, *округа* Об, Трн;

зравска Жу, *наја* Под, Жу, *најаки* Рм, *најакије* Бас, *најако* Тр, Б, Р, Пе.

Исти случај је и са везником *као*:

ка њ ми Тр, нѣ мере кѡсийи ка нѣши људи Под, ка њ ја Наг, није ка данас Рм, бѣш кѡ два слѣјѣца Вр, није се вѡдало кѡ данас Трн, шрѡвѡ кѡ рѡдила П, вѡлим Урѡша ка сѡм сѣбе Под, знѡдѡ ка и људи См, бѣш кѡ у шѡру Р, није ка данас Рм, нѣ мере бѣйи ка ѡђе Врт, свѣдно ка и мѡлѣва Вж, сѣјейи ка ѡвца Пет, ѡдѣ ка и чѡнак И.

Овдје је вокал *a*, добивен од вокалске групе *ao*, некад дуг а некад кратак. Ова чињеница би се могла протумачити тиме што се *као*, као везник и помоћна ријеч, јавља и са акцентом и без акцента, па се недоследност, нестабилност у акценту пренијела и на дужину.

Из досадашњег излагања о промјени *ao > ā* произлазе одређени закључци.

1) Ова промјена је карактеристична за говоре западног и југозападног дијела Босанске крајине (в. карту 1). Поклапа се, углавном, са ареом коју покрива изоглоса *o > у* уз сонанте *м, н, њ* (у нашим ријечима) (в. т. 43, закључак бр. 5). Ако има који примјер из осталих, источнијих крајева западне Босне, онда се ради о групи *ao* у средини ријечи (*зѡва, ѡравина*).

2) Прелазак *ao* у *ā* врши се, углавном, у оним крајевима који се граниче с Ликом и Далмацијом или су у њиховом нешто даљем сусједству. Будући да је већина крајишког становништва поријеклом из Лике и Далмације, гдје је ова фонетска појава такође позната, није тешко доказати да је прелазак *ao* у *ā* једна од многих језичких црта које су преци данашњих Крајишника донијели са собом из старе постојбине.

У вези са преласком *ao* у *ā* у радном придјеву постоје двије могућности: или се изгубило *л*, а претходни слог се дуљио (као у чакавском) или је сажимању претходила вокализација *л* (као у штокавском). Крајишко *ao > ā* штокавског је карактера као што је у Црној Гори у околини Никшића (*дѡшѡ* и сл.). О појави *ao > ā* в. Белић, Карта, 55 и Фонетика, 80 и Пецо, Западнохерц., 286.

3) Група *ao*, састављена од два кратка вокала, акцентована или неакцентована, даје најчешће једно дуго *a*. Сасвим ријетко добива се кратко *a*.

83. Промјена *ao > ā* доста досљедно се спроводи у поменутих крајишким говорима и у поменутих категоријама ријечи. Одступање од промјене, које није тако често, постиже се на два начина: или чувањем групе *ao* или развијањем секундарног *v*.

Код везника *као* заступљена су оба начина:

као ѡдриѡчѡу Под, као сѡѡри чѡек Б, дѡе да бѡдѡ ајѡуци као шѡѡ ѡ ѡн Трн, ѡмѡ гѡре јѡдна рѡда, као се здѡвѡ гѡѡла З;

каво ѡјуѡру Заг, кѡво да ѡриѡуѡшѡи ѡѡѡце Тр, бѡѡ кѡво кѡнѡѡр Трн, кѡво сѡде Вид, здѡлѡ кѡво кѡѡи Трн, кѡво и дѡнаске Бас, нѡшѡ ѡе кѡво бѡиѡ Наг, кѡд би га шѡ кѡво ѡбиѡ Б.

Вокалска група *ao* чува се код именице *Грѡва* Вр, Мок, гдје је први вокал групе под акцентом. Код именица *грѡве* Мок, *снѡ* вок., Под, са *снѡм* Бб, као и код претходне, остаје *ao* неизмијењено, с тим да

је и овдје *a* акцентовано, али је *o* у саставу наставка за падеж. У примјерима *зѡкрѣй* Бб, *наочале* Бб вокал *a* припада префиксима *за*, *на*, а *o* преосталом дијелу.

Група *ao* не даје *ā* ни код глаголских облика *задђели се* Дрв, *задсѣтали* Р, нити код прилога *наоколо* З. Као и код претходне двије именице, *a* припада префиксима *за*, *на*, а *o* преосталом дијелу.

84. Већ је речено да у источнијим крајевима западне Босне *ao > ā* (*ā*) (в. т. 82, закључак бр. 1) ако се *ao* налази у средини ријечи. То потврђује и Д. Петровић у своме раду о змијањском говору. Он наводи примјере: *зѡва*, *најѡк*, *сѡнѡце*, *унаоколо*⁸¹. Изузетно, забиљежио је и облике *дѡшѡ*, *јѡшѡ*, „али се они, и поред свега, морају објаснити импортом са стране“⁸².

Решетар помиње *a* у радном придјеву (*dā*, *prđdā*) за средњу и сјеверну Далмацију, за област Лике и Крбаве и за један дио Босне и Херцеговине⁸³. Слично је забиљежено и у западнохерцеговачком (љубушко-лаштичком) говору: *дошѡ*, *јошѡ*, али и *биѡа*, *видиѡа*⁸⁴. Промјену *ao > ā* наводе и други испитивачи: *зѡва* у источнохерцеговачком говору (поред *на вѡ сѡрану*)⁸⁵ и у посавским говорима⁸⁶, а *нарѡко* у говору Коренице⁸⁷. Осим тога, Вушовић је за ближу околину Никшића забиљежио: *дѡшѡ*, *гљѡдѡ*, *кѡшѡ*, *наѡшѡ*, *зѡва*⁸⁸, а М. Поповић за жумберачки: *ѡѡ*, *ѡѡѡ*, *рѡса* поред рјећег *кѡзѡ*, *вѡкѡ* (Popović, Žumberački, 10).

85. У већем дијелу крајишких говора *ao* даје *ō*. Пошто примјера има много, подијелићемо их у неколико група (с тим да ће бити изостављено 80% материјала).

Појава се најчешће манифестује у глаголском радном придјеву:

врѡ И, *вѡкѡ* Св, Рг, *бѡг му нѡ дѡ* Врб, Ч, *нѡ дѡ му бѡк* Мд, *дѡшѡ* Ч, Ол, Бр, Рд, Бј, Ва, Би, Ос, Б, У, Вж, Пу, И, Бус, Рад, Ту, Ма, Стр, Вру, Дј, Ла, П, Пр, Ш, Мр, См, Буд, Бм, Ка, Ја, Т, Ј, Св, Врб, Рм, *згрѡзѡ* От, *зѡбѡ* Мр, *шикѡлѡ* Св, Л, *ѡшѡ* Ж, Жу, Мр, Пр, Ма, Бј, Врб, В, С, Б, См, Пљ, Ка, М, Ј, Бе, Х, Рд, Буд, Рм, Л, Пет, Би, Са, Ол, Рад, Дл, Грд, *мѡгѡ* Мр, Бе, *нашѡ* Пљ, Н, Ж, *ѡшѡшѡ* Бј, Рад, Бр, Ч, Буш, Врб, Мд, Пет, Вж, Ко, Ке, Ту, Ж, Жу, Б, См, К, Рд, Мр, Пр, В, Г, М, Рм, *ѡкѡ* Т, Ма, Са, Бус, Вру, Дј, Ла, Стр, *јѡвѡкѡ се* Жу, Вра, *јѡзнѡ* От, Буш, Бе, *јрѡдѡ* У, Дл, *јрѡдѡвѡ* Св, Ч, Ор, Мр, *смѡкѡ* В, *снѡшѡ се* П, *сѡкѡ* Пр, М, Пљ, *чѡвѡ* Св, Бј, Рад, Бук, Пљ, Ка, С, П, Пр, Б;

⁸¹ Петровић, Змијање, 59.

⁸² Нав. djelo, 59.

⁸³ Rešetar, Štok., 107.

⁸⁴ Пецо, Централнохерц., 297.

⁸⁵ Пецо, ГИХ, 42.

⁸⁶ Ivšić, DPG I, 184.

⁸⁷ Lastavica, Korenica, 754.

⁸⁸ Вушовић, ДИХ, 13.

ајџерисџ се Пу, *демобилисџ се* Ж, *дјзџ* П, Пр, *дџзџ* Са, *доказџ* Мр, *залајџ* Ж, *зайисџ* Бр, *зидџ* П, Врб, *исийисџ* Бм, Би, *јаукџ* Ко, *лаџ* М, И, Дл, *одвџ* се Буш, *ддрџ* См, *дрџ* Пр, Ј, Врб, Ва, Ми, Пет, Т, *ийсџ* Ке, *иосрџ* Мр, *иронаншџ* М, *свџ* Г, Ма, Грд, *сисџ* Ж, *ушџ* Мр, Пр, Рм, Буш;

ашиковџ Рад, *бирџ* Бј, *вјџровџ* Са, Т, *дџровџ* И, *бџг јџ* нџ дџ! Ј, нџ дџ им бџк Ж, *ддйуиџовџ* Ма, *заклџ* М, Врб, И, Буд, Дл, Ч, *засџ* Буш, К, В, Бе, *издџ* Ж, *изигрџ* От, *казивџ* Ш, Вру, Бус, Мд, Дј, Ла, Стр, *кџмовџ* До, *макџ* Буш, *навикџ* Рг, *надџ* се П, Рд, *нарџсџ* Вру, Ч, *насиџ* П, *никџ* Ра, *одџ* Су, Врб, Пет, *омрзџ* Дл, *осниџ* вџ Ор, *дсовџ* Мд, *дсиџ* Ка, Ј, Пр, Пер, Буш, Ја, Су, Са, Б, Дл, Пет, До, Ту, *ийиџ* Бе, Б, Ол, Врб, Рад, *иовџ* Ч, *иддерџ* Рад, *идмићивџ* Бр, *идкајџ* се Ма, *идсијџ* Т, *идслџ* Жу, Мд, Ја, Вж, *идсиџ* Б, Пр, Хр, Бук, *идћерџ* Врб, Рад, *ирџвикџ* Ту, *ирџбџукџ* Ја, *ирџсиџ* Бр, *ирџсиџ* Су, *ирџиџрџ* Рг, *ирџвџукџ* Буш, *ирџизнавџ* Ма. *ирџиџисџ* Ке, Ј, *ирџичџ* Рм, Ж, М, Ту, Грд, *иуџшовџ* Врб, Гра, *руџ* се Ја, *сасџ* се Гра, Ке, *сиџ* Ј, См, *сиџиџ* Буш, *иџрџговџ* Св, *иџрџбџ* Буш, См, И, *уџвџкџ* се Гра, *уџледџ* Врб, *узрџсиџ* И, *уџлегџ* Ту, *усџ* Б, Грд, *шкџлџ* Буд, От;

баџ Ту, Ке, *ваџ* Врб, Жу, *вџчерџ* Н, *вјџнџ* се Мр, *владџ* Ра, *дочекивџ* Пр, *зашийићивџ* Бук, *избџегџ* Са, *издџ* Мр, *имџ* Ж, Жу, Ја, К, Пр, Т, Буш, Б, С, См, Бј, Рад, Ту, Н, Ј, Бе, Ко, Бм, М, Врб, Рм, Рд, Буд, Ма, Ор, Ч, *колониџирџ* се Жу, *мџрџ* Мр, Мд, Су, Ма, *муџрџ* С, *наговџрџ* Т, *надвладџ* Мр, *дџбећџ* Пу, *дџрџ* вџ се Бр, *дћерџ* Мр, Л, *иозивџ* Б, *иолуџиџ* П, *иослуживџ* Бм, *идиџкоџ* У, *ирџзивџ* се Пр, *ирџошиџивџ* Гра, *ирџошиџивџ* В, *рџскарџкџ* Су, *рџчунџ* Бе, Врб, *сараћивџ* Ол, *свџрџћџ* се Н, *слушџ* И, *сиџанџ* Рг, *сусџ* См, *чџиџ* См;

бјџжџ Пр, Гр, См, Рм, Су, *вџрџ* И, *вјџнџ* се Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, *вџрџ* Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, *ддџекџ* К, *кџвџ* Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, *кџвџ* М, *дћџ* К, *идџ* Грд, *идсџекџ* Вру, Бус, *идсџекџ* Са, *иуџиџ* Би, *сјџекџ* Вру, Ла, Стр, Бус, *слиџкџ* Мд, *узџ* се Пет, *чџшлџ* Дј, Стр, Бус, *чџиџ* Вру, Дј, Ла, Стр, Бус.

Поменућемо, као специфичне случајеве, и ове облике глаголског радног придјева:

ирџџ = прејахао, Врб, *узџџ* = узјахао, Ж.

До промјене *ао > џ* долази и код именица:

каџ Ла, Стр, *кодџ* П, Ж, Су, В, К, Мр, Ол, Буш, Ту, Т, Ма, *дрџ* Вру, Дј, Са, Стр, *идџ* Вж, *иџјџиџ* Пу, Вру, Ла, Стр, *иџјџиџ* Ж, *идџ* К, Б, Пт, Ке, Рг, Ор, Гра, Са, Буш, Бус, Вру, Дј, Ла, Стр.

Ту спадају и именице:

у *љџвџници* Р, *љџвџницу* Вр, *сџбраћџ* Под, *чекџници* Мр.

Код придјева сам забиљежио само *окрџџ* Вру, Дј, Ла, Стр.

Забиљежио сам и *сџбраћџјнџ* слџжба Вра.

Примјери са везником као:

ко да *нѣмѣи зубѣ* Трн, *навѣѣло* ко *ѡсови* Бас, *ѣсѣна* ко *вѣк* Под, ко *ѣјѣиѡ* Ж, *завѣуци* се *бѣи* кѡ *мѣи* Пр, *бѣи* кѡ *ѡименѣи* См, ко *јѡраѡ* См, *глѣдѣ* нѣ *ме* ко *нѣ* *ѣса* Пе, ко *гѡведа* Ка, *бѣи* кѡ *зѣц* Гр, *бѣи* кѡ *дјѣѣи* Гр, ко и *ѡвца* *бѣјел* М, *нѣмѣ* ко *шѣи* е *бѣло* Б, *лѣуѣи* ко *ђѡвѡ* З, *клѣсѣ* ко и *срна* Н, *бѣнѡ* ко *звѣре* Хр, ко *зѣцови* Врб, ко и *ѡнаске* Рг, *ѡѡбре* *вѡлове* сам *ѣмѡ*, ко *кѡње* Буд, ко *двѣје* *шкѡле* Буш, ко *кѡсѡм* *кад* *ѡдарѣи* Ту, ко *решѣѣи* Са, *ѣјѣн* ко *зѣмља* Са, ко и *ѣреко* *ѣрага* От, *нѣје* ко *лѣни* Бо, ко у *ѡѣѣела* Пет, *навѣѣѣрили* га ко *сѡбљу* Пу, ко *крмача* у *шѡру* Бук, *мајсѣѡр* ко и *ђѡђа* му Ту, ко *мраѡи* Ва, ко *јѣлови* *сѣѣѣѣици* Буш, *ѣлѡчѣ* ко *гѡѡдина!* Бб, *нѣје* *ѣндѣ* *бѣло* ко *шѣи* е *бѣло* *нѣкедѣ* Бј, ко *дјѣца* Ма.

Код овог везника група *ао* даје *ѡ*, сасвим ријетко се добива *ѡ*, што је слично ситуацији код истог везника, а у вези са промјеном *ао > ѡ* (*ѡ*) (в. т. 82).

Из цјелокупног материјала извешћемо неколико закључака.

1) Примјери за промјену *ао > ѡ* јављају се у читавој Крајини, с тим да је ова промјена у источним, сјеверним и централним крајевима скоро једини начин укидања зијева, за разлику од западних и југозападних крајева гдје је знатно заступљена и промјена *ао > ѡ* (понекад се срећу обје асимилације у оквиру истог села). Група *ао > ѡ* најдосљедније у оним предјелима Крајине у којима вокал *о* не прелѡзи, или ријетко прелѡзи у *у* уз назале *м*, *н*, *њ* (у нашим ријечима) (в. карту 1).

2) Група *ао*, састављена од два кратка вокала, обично неакцентована, даје најчешће *ѡ*. Кратко *о* је забиљежено код поменутог везника као и у *сѡбрађѡј*, *сѡбрађѡјнѡ*, гдје *ао* није било на апсолутном крају ријечи (као што је то случај са већином осталих примјера) и гдје је *а* било под акцентом. У примјерима: *љѡвѡнѣцу*, *чѡкѡнѣцу* група *ао* такође се налазила у средини ријечи, само што је сад био акцентован вокал *о* из те скупине.

3) Примјери типа *љѡвѡнѣцу*, *сѡбрађѡј*, ко да *нѣмѣи зубѣ* јављају се у свим крајишким говорима, независно од тога да ли у радном придјеву *ао > ѡ* или *ао > ѡ*.

86. До одступања од промјене *ао > ѡ*, тј. до чувања ове групе, долази обично онда кад је један од њених чланова акцентован. Такав је, на примјер, случај са двосложним облицима глаголског радног придјева:

браѡ Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Са, *ѡѡ* Пљ, Рм, Г, Ј, Б, Пт, Св, Ра, М, Бм, Рд, Ко, Буш, Пу, Вж, Ма, Ту, Бј, Ја, Ва, Т, Врб, Грд, Са, Рг, Ч, Гра, Пет, Мд, Вру, Бус, *зѡѡ* Пљ, Са, Врб, Т, Пу, Ла, Стр, Бус, *зѡѡ* се К, Грд, Л, Ра, М, Б, Бр, И, Ту, Рад, Грд, *зѡѡ* Пљ, Ч, Св, См, Л, Рг, Пер, Грд, Ма, Бр, Гра, Ми, Мд, Бук, И, Ва, Буш, *кѡѡ* Ч, Вж, *ѣѡѡ* Б, Ра, Гр, Рд, Бр, Рад, Ва, Пет, Буш, Вру, Дј, Ла, Бус, Са, *сѡѡ* Ра, Мд, *сѡѡ* От, *сѡѡ* См, Ол, Буш, М, Ко, Гр, Пет, Пљ.

Ту спада и глаголски придјев *сјао* == сјахао. Врб, чији облик је добивен послужењу губљења консонанта *x*.

Понекад се у глаголском радном придјеву група *ао* разбија уметањем секундарног сонанта *в*:

брѡво Бус, *дѡво* Дј, Ла, Стр, *зѡво* Вру, Дј, *иѡво* Ла.

Скупина *ао* чува се код прилога *жао* М, Ра, Рд, Врб, Рад, Бук, Буш, Ма, као и код именице *зѡва* Об, Вру, Дј.

У облицима именице *шалац* имамо такође неизмијењено *ао*, јер је *а* под акцентом:

шѡоце Ор, *шѡоци* Бр.

Основна именица овдје је *шѡљ* (в. *Основе српскога или хрватскога језика* од Ђуре Даничића, Бгд. 1876, стр. 340. и Миклошићев *Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum*, s.v.).

Не долази ни до какве промјене ни онда кад вокали ове групе припадају различитим морфемама исте ријечи, заправо кад се један вокал налази у основном дијелу, а други у наставку за падеж, у наставку за тврбу или у префиксу:

грѡви Ч, *днѡвѡ* Об, Вру, Дј, Стр, Бус, *днѡви* Об, Вру, Дј, Стр, Бус;

чиѡабница Бр, *чиѡабнице* Бр;

забѡиѡ П, *задсѡалије* И, *ндоружѡли се* Грд, *ндѡшѡри* Ј, *ндѡшѡри* Врб, *ндѡшѡрили* Пу, *ндѡшѡрили* Врб, *сѡдоклѡн* Бо, Бук.

Забилежио сам и везник као неизмијењен:

сјеѡам се као дијѡте Бук, *као дјѡчѡк* Ја, *ѡн као дјѡчѡк* Рад.

За разлику од претходних примјера из ове тачке, овдје није под акцентом ни *а*, ни *о* из групе *ао*.

87. Промјена *ао* > *ѡ* позната је многим српскохрватским народним говорима, па нема потребе да их све овдје помињемо. Биће довољно да наведемо само неколика. Тако, на примјер, у змијањском говору, као што то и мој материјал показује, врло често *ао* > *ѡ*. Д. Петровић даје доста примјера⁸⁹, међу њима и ове: *кѡшѡ*, *чѡвѡ*, *окрѡгѡ*, *иричѡ*, *мѡгѡ*. Ту су и примјери: *ниж клѡнѡце*, *љевѡнѡца*, *ко бѡвѡ*. Што се тиче одступања од промјене *ао* > *ѡ*, Петровић наводи не само *зѡво*, *зѡво*, *каво кѡље*, што сам и ја билежио по западној Босни, него и *зѡвѡ*, *зѡвѡ*, *кѡвѡ*, чак и *дрѡвѡ*, *вјѡроваво*, *скѡкао*⁹⁰.

Проф. Асим Пецо је забилежио код јекаваца у западној Херцеговини: *иѡсѡ*, *иѡвѡ*, *кѡшѡ*⁹¹, као и у источнохерцеговачком говору: *бѡцѡ*, *дѡшѡ*, затим *иѡдоваѡна*, *сѡбраѡај*⁹². Одступања од промјене у овом последњем говору слична су онима која сам ја забилежио у западнобосанским ијекавским говорима: *брѡо*, *дѡо*, *зѡова*, *жаѡ ми је*⁹³.

⁸⁹ Петровић, Змијање, 59—60.

⁹⁰ Нав. дјело, 59—60.

⁹¹ Пецо, Западнохерц., 285.

⁹² Пецо, ГИХ, 41—42.

⁹³ Нав. дјело, 42.

88. У југозападном и, рјеђе, западном дијелу Крајине биљежио сам облик *ки*, као посебан случај асимилације вокала:

мўгā сам ићи ки вребац Тиш, *ѣно Драгинѣ ки цўра* Трн, *вўкў ки змājови* Трн, *ун се жўиий ки сўнице* Трн, *дбадвā њеише лѣи ки крāве* Дрв, *ки иāииче* Наг, *слўиā ме ки мājку* Бас, *имāи иий ки двй другй?* Под, *иѣрѣбā ии кўњ ки крāва* Под *бўдѣ нāрода ки о Лучину у Пѣшрвцу* Бј, *идў ки нā чудо* Гр.

Нема сумње да је *ки* постало од *као и*. Питање је само: на који начин? Мислим да су постојале двије фазе у процесу формирања везника *ки*. У првој фази је *као* дало *ка* или *ко*, а у другој је *ка+и* (*ко+и*) дало *ки*. У вези са другом фазом постоје двије могућности: или је у добивено регресивном асимилацијом и каснијим сажимањем у групи *аи* (*ои*) (истина, *и* је кратко као што су обично кратки вокали *а* и *о* у *ка* и *ко*) или је једноставно елидирано *а* (*о*) у комбинацији *ка+и* (*ко+и*), што је касније дало *ки*. Обје могућности су вјероватне, али ако смо облике *ка* и *ко* објашњавали асимилацијом и контракцијом у вокалској групи *ао*, а не елизијом вокала *о* или *а*, онда ми се чини вјероватнијом прва могућност, тј. процес који укључује асимилацију и контракцију, а не елизију.

89. Као ни многе друге фонетске промјене, ни прелазак *као и* у *ки* не представља опште правило. У југозападним и западним ијекавским говорима Крајине забиљежио сам поред *ки* и *ка и*, *ко и*. Потврде за ове друге облике нећемо наводити зато што су веће поменуте код везника *као*, кад се говорило о промјенама *ао > ā* (*ā*), *ао > ō* (*ō*) (в. т. 82, 85).

90. О везнику *ки* већ су писали испитивачи српскохрватских народних говора. Ившић га је забиљежио у посавским говорима и изнио мишљење да „се *о* и „*ко* *и*“ *asimiliralo vokalu i*“⁹⁴. М. Пешикан констатује у староцрногорским говорима *ки* као један од ријетких примјера сажимања вокала уз регресивну асимилацију⁹⁵. У Мачви је Б. Николић записао и примјер *ддбра ки лѣбац*, износићи мишљење да је у *ко+и* „*о* елидирано, а *к'+и* > *ки*“⁹⁶. Д. Јовић је навео за трстенички говор *ки* < *као+и* (Јовић, Трстенички, 51).

91. Као и у неким другим говорима, и у крајишким група *ае* у бројевима од 11 до 19 даје *ѣ*:

двāнѣ-сāиий Вид, Грд, З, *двāнѣ-сидийнā* Мок, Рад, *двāнѣс* По, Заг, Рад, Вид, Трн, Пр, К, См, Б, Су, Хр, Буш, Ст, От, Ор, *двāнѣсй* Дрв, Шип, П, Ш, Р, Са, Пе, Бб, Би, Рад, *двāнѣсйѣро* Л, Дј, Ла, Стр, Бус, *двāнѣсйий* И, *двāнѣсйѣога* Пу, *двāнѣсйѣоро* Грд, Вру, Са, *двāнѣсйѣоро* Вр, Ст, Об, Трн, *двѣнѣсйѣоро* Трн, *двѣиѣнѣсйѣ* Ка, *двѣиѣнѣсйий* Ма, *јѣдāнѣ-сāиий* Грд, Буш, *јѣдāнѣс* Тр, Мок, Бас, Дрв, К, Б, Пе, Рм, О, И, Рад, *јѣдāнѣсй* Ја, Ту, *јѣдāнѣсйā* Ма, Ту, *јѣдā-*

⁹⁴ Ivšić, DPG I, 184.

⁹⁵ Пешикан, Староцрногорски, 125.

⁹⁶ Николић, Мачвански, 243.

нѣсѣи Трн, у једанѣсѣиѡј Ту, једанѣсѣиу Ту, Ма, једунѣсѣиеро Вр, осамнѣс Вр, Тиш, Бу, Х, З, Рад, Ја, осамнѣсѣи См, Пе, М, Ч, Мд, Т, Вр, осамнѣсѣиѣ Ка, М, Бук, Са, осамнѣсѣиеро Под, осамнѣсѣиога Бј, њѣињѣ-сам гддин њмѡ Жу, њѣињѣ-сѣлѡ Гра, њѣињѣс Вр, Тр, Бе, Пр, Наг, Трн, Дрв, Мок, П, Мр, Под, См, Б, Д, Пе, Рм, Врб, Ст, Грд, Ма, њѣињѣсѣи Су, Ра, Б, Врт, Грд, Ма, Ко, Ја, И, Бб, њѣињѣсѣиѣ Хр, Са, њѣињѣсѣиеро Л, њѣињѣсѣиѡга Ту, у њѣињѣсѣиѡј Вид, њѣињѣсѣиоро Рг, седѡмнѣс Бас, Под, Рад, седѡмнѣсѣи С, Ка, Ми, седѡмнѣсѣиѣ Б, Бр, Врт, њрѣињѣ-сѣлѡ Дрв, њрѣињѣ-сѣидѣиѣи Ж, Стр, њрѣињѣ-сѣидѣиѣиѡ Об, Дј, Вру, Ла, Бус, Са, Трн, њрѣињѣс Вр, Тр, Тиш, Под, Ј, њрѣињѣсѣи Шип, Бб, Б, Врб, Рг, њрѣињѣсѣиѣ Рад, чѣиѡверѡнѣсѣиеро Трн, чѣиѡверѡнѣсѣиеро Об, Под, чѣиѡверѡнѣсѣиоро Дрв, чѣиѡрнѣс Ст, Т, Ма, чѣиѡрнѣсѣиѣ Б, Д, Ор, Рад, М, Рм, Буш, Ма, чѣиѡрнѣсѣиеро Пр, Дј, Ла, Стр, Бус, чѣиѡрнѣсѣиога Буш, чѣиѡрнѣсѣиоро Вру, ѡснѣс Заг, Мок, Бас, Под, См, С, Су, Трн, Грд, Рад, ѡснѣсѣи Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, Са, Трн, Су, И, ѡснѣсѣиѡ Ма, ѡснѣсѣиѣ Бр, ѡснѣсѣиѡга Ма, у ѡснѣсѣиѡј Гра.

У овим бројевима *ae* је неакцентовано и досљедно даје *ѣ* у свим западнобосанским ијекавским говорима.

92. Уколико је код бројева један од чланова вокалске групе *ae* акцентован, нпр. вокал *a*, онда не долази до регресивне асимилације и контракције вокала. То потврђује и број *дѡдѣсѣи*:

дѡдѣс По, Трн, Дрв, Мок, Вр, П, Ж, Пр, К, Х, Ј, Г, Гр, М, Ра, Грд, Рад, Ма, Буш, Ос, З, Бј, Врб, Мд, И, Об, Дј, Ла, *дѡдѣсѣи* Шип, Бм, Врб, Пер, З, Ол, Ту, Буш, Грд, Бук, Ко, Бр, М, Пе, Са, Вж, Пет, Ла, Вру, Бус, *дѡдѣсѣиеро* Бм, *дѡдѣсѣиоро* Грд, Ко.

Посебан случај представља примјер *дѡдѣс ѡсмѡга* Ст, гдје се чува група *ae* иако је неакцентована. Ту *дѡдѣс* остаје без акцента, а *ѡсмѡга* постаје носилац акцента читаве синтагме. До асимилације не долази због тога што се у свијести још увијек чува чешња, акцентована форма *дѡдѣс*, која не дозвољава никакве промјене у групи *ae*.

93. На промјену *ae > ѣ* (наравно, код бројева) указивали су и други испитивачи. За Змијање, област из које сам и ја навео примјере, даје потврде Д. Петровић⁹⁷, а за источну Херцеговину проф. Асим Пецо⁹⁸ (поред бројева, он наводи и *Сѡрѡво*). Д. Вушовић је ову појаву забиљежио у околини Никшића⁹⁹.

94. У крајишким говорима вокалска група *ae* може у резултату асимилације да да *ѣ*. С обзиром на мјесто које заузима *ae* у ријечи, разликујемо двије групе примјера.

⁹⁷ Петровић, Змијање, 60.

⁹⁸ Пецо, ГИХ, 42—43.

⁹⁹ Вушовић, ДИХ, 13.

а) У првој групи су малобројни примјери у којима *ae > ā* у средини ријечи:

Sārāva Вр, *Sārāvo* Под, Бј, *Sārāvu* Шип, у *Sārāvu* Под, Д, *устиāмо* Вид.

До асимилације долази послвије губљења *j* у интервокалном положају. Сви примјери су из југозападнoг дијела Босанске крајине.

б) У другој групи има далеко више примјера за промјену *ae > ā*. Вокалска скупина *ae* формира се у сантхију, и то од крајњег *a* обично акцентоване ријечи и вокала *e* из енклитичког глаголског (и рјеђе замјеничког) облика *je*. Наравно, и овдје се губи *j* у интервокалном положају:

бiлā еднa цурица Под, *брiгā* њега! Трн, *бiло гā* овликo Рм, *йиiйā* гā Под, *рāно гā* мeшaиш Пp, *гāздā* бiјо у вбјсци Тиш, *дбдилā* ође Трн, *еднā* дiшшiлa Тиш, *Крāинā* бiлa дббpа Жу, *мāјкā* шб Ке, *Мiлкā* мyјa шy бiлa Вр, *нāјљeшвā* смрiи кaш-сe нe мeрe Дpв, *нeкā* y шeбe Вр, *дiшшiлā* к мiнy Тиш, *йдлā* нiмa цијeнa Гр, *шрāvā* рддiлa П, *унā* мiшљaлa Вр, *циглā* иpицрaвишa Рм, *црквā* ође бiлa К, *шiiā?* Под, *шiiā шб?* Трн, *шiiā* yнб? Вр;

бiлā једнa кyћa Ту, *рāнијe* гā бiло мндо Б, *шiiā* гā брiгa! Ст, *он гā* глeдб Дј, *иpицб* шш *шāј* дā идоинб Грд, *чyјeмo* мi дā yн идоинб Рм, *шшлā* иpекд шe Гpедe Ст, *одe* иишшшш кдјā Бyрāнoвa бāбa С, *мoјā* мiшш бiлa вpијeднa Л, и y нeгā бiло Л, *овцā* дббpа Бм, *иpешилā* мāло Мa, *шiiā* дeб? Н.

Примјера има из свих дијелова Босанске крајине.

95. Прелазак *ae* у *ā*, као и толике друге промјене, не врши се досљедно у крајишким говорима. Тако се *ae* чува у средини ријечи:

Sāraeva Р, *Sāraevo* Трн, Су, Б, *Sārāevo* Ма, у *Sāraevu* Заг, Бас, Ј, Ко, Бј.

Група *ae* у средини ријечи остаје неизмијењена и онда кад је *a* под акцентом:

дāем Мр, *дāемо* Вру, Ла, Стр, Бус, *дāеиш* Ст, *зāедно* Ст, Врб, Бе, Ка, Бу, Тиш, З, Трн, По, *зāедно* Грд, *јāеиш* Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, Са, *кāем* се Вр, *кpāевā* Об, *кpāеви* Об, у *кpāевима* Об.

Нема никакве промјене ни кад је *ae* на крају ријечи, било да је *a* акцентовано било да је без акцента:

Басiiāе Дpв, По, *дāе* П, Врб, Л, Буд, *јāе* Трн, Об, Вру, Дј, Стр, Бус, Са, *кāе* се Трн, *лāе* Рг, *дсiiāе* Ј, *йдкaе* се Р, *йрddāе* Л, Наг, Бј, Са, *йрddāе* ли се? Врб, *снāе* Тиш, *yдaе* се Рад.

Група *ae* може да се чува и у сантхију, тј. кад се вокалом *a* завршава једна ријеч а вокал *e* (< *je*) одмах иза ње слиједи:

бiлa е шквлa Вид, *бiлa* е йскойāшa Дpв, *бiлa* е за лугаром Наг, *нeкa* гa е yбилa Под, *гpедiiā* е Ј, *гpбiiā* е Р, *ддшлa* е yнa З, *еднa* е yдāшa Д, *звā* е Пāне Пе, *змiјa* е yелa! Вр, *издpалā* е кyћa По,

ишā е *Блаже* Дрв, *ишлā* е *вѡда* Вр, *иричāм* *каква* е *рѡба* С, *лѣгла* е *Рм*, *некā* е *иш* Трн, *негова* е *мāиш* *ѡзгѡ* В, *њимā* е *вѣликā* *брига* *ири-*
миши *ише* П, *обама* е *било* Мок, *ѡвā* е *кѡса* *ишврда* Мр, *ѡвā* е *ишкѡла*
на среѡдини *Дришнѡћа* Д, *ѡвѡдā* е *међа* М, *ѡндā* е *ѡишшила* Л, *иѡгдрала* е
Дрв, *ракија* е *иришила* *крају* Врт, *ракија* е *ириѡсѡи* П, *Сава* е *ѡѡље*
Трн, *Саѡца* е *ѡѡље* Б, *сваѡба* е *мијеѡа* Ке, *скуѡа* е *мāс* По, *слаба*
е *здрāвља* Гр, *ишāкā* е *зима* да *сишакла* *ишцају* Жу, *уна* е *извиривала*
Б, *ундā* е *уна* *наша* З, *црква* е *била* *иш* Б, *ишā* е *било*? Врб, *ишā*
иш *знаш* *ишā* е *било* Л, *кѡ* *ће* *знаш* *ишā* е *било* *ѡд* *не* З, *ишā* е,
Драгољубе? Су;

била е *ѡвā* *мјесеца* Т, *била* е *зима* Буш, *Боса* е *лекār* До, *војска*
е *била* Бук, да е *Гвјко* *ѡђе*, *ѡн* *би* *исиричѡ* Бј, *иā* да е *цѡра* *не* *знам*
каква Ма, *знā* *се* да е *иѡгинѡ* ББ, *зимā* е Буш, *зимā* е *јака* *била* Ту,
изѡдрала е *куђа* Врб *ималā* е *синове* Т, *каква* е *иѡродица* *била*? Ма,
јāв *каква* е *сишār* Т, *лѡшвā* е *ракија* Мд, *ѡнā* е *мѡзла* и *крāве* и *кѡзе*
Т, *ѡна* е *ишла* *вѡде* Са, *ѡсуда* е *ишла* Врб, *ѡишшила* е *Нади* Ва, *ишла* е
вина Ч, *рѡдла* е Т, *ишѡила* е *земља* Ва, *ишеђина* е *иѡнишћена* ББ,
узимала е *милошѡије* Т, *ишкѡла* е *ѡишворишā* Бр, *знаш* *и* *иш* *ишā* е
Ол, *ѡда* *ишā* е Бус, *ѡ-ишā* е? Са, *ишā* е *било*? Т, *ишā* е *мѡне* *ѡржāло*
нек *иш* Рад, *ишā* е *ѡгранāкā* *ѡд* *не*! Буд, *ѡ-ишā* е *ишāвљена*? Стр,
ѡда *ишā* е *ишāвљено*? Дј, *ѡда* *ишā* е *свијеиш*? Мд, *ишā* е *ишѡ*? Бј,
ѡ-ишā е *ишѡ*? Трн.

96. О промјени *ae > ā* у крајишким говорима пише и Д. Петровић. За змијањски говор он наводи само један примјер: *зāдно*¹⁰⁰. На истоме мјесту помиње и један примјер за промјену *au > ā*: *нāм* *ишāло* *чоѡку* (много је обичније *ишāиш* *нāу*). Промјену *au > ā* ја нијесам забиљежио ни у змијањском ни у осталим ијекавским крајишким говорима.

97. Западнобосански ијекавски говори знају и за промјену *oe > ѡ*. Разликују се двије групе примјера.

а) У првој групи налази се неколико примјера у којима се поменута промјена врши у оквиру једне ријечи, а не у сантхију:

ѡвѡ гађе Под, *ѡвѡ куња* Вид, *ѡвѡ ишāсāди* Под, *ѡвѡ ишелāцā*
О, *иш* *ишѡ* *ишло* Под; *ишје* *имā*, *чѡче* Мок.

У првих пет примјера *oe* се налази на крају ријечи, а у посљедњем, шестом, у средини.

Ту би дошли и примјери у којима је претходно извршена промјена *u > ѡ* (и гдје тако добивено *oe* такође може бити на крају и у средини ријечи):

не *вјерѡм* П, *вјерѡм* да *би* *имā* Под, *вјерѡм* да *имāиш* По, *вјерѡиш*
ми? Трн, *ѡручѡмѡ* Под, *изручѡм* *арѡвѡиш* Под, *исѡишѡ* га Заг,
иш *кāзѡ* П, *накушѡм* *крува* Под, *ишѡћѡ* га Тиш, *уна* *се* *не* *чѡ* Под,
јā *не* *чѡм* *ишѡишā* Шип.

¹⁰⁰ Петровић, Змијање, 60.

Под, лако е *иџби* См, *лијејо* е *унџ виђаји* Наг, *двџ* е *зџдњџ* Ка, *двџ* е *јуџиђаји* М, *днџ* е *вџк* Л, *дсиарало* е *иџ* Вид, *дџишиџ* е *на* другџ *сиђрагн* Рм, *иђлџ* е Ке, *идшиџ* е *јузџи*? Б, *иђачно* е *иџ* Ј, *иџешико* е *гдвџ* *чуваји* Рм, *иџешико* е *имаји* дџбра *чџека* Трн, *иџешико* е *каи* *чџек* *дсиарџ* Св, *иџдликџ* е *нарџсла* Ј;

ако е *цџура* дџбра Ма, *свије* дџгођаја *бџвало* е Б, *бџ*је е *вријџдан* Рад, *бџ*је е *јџдан* *Саџач* Врб, *бџ*је е *мајсиџор* Буш, *бџ*џ е *Триџун* Ту, *било* е *гра* Вж, *било* е *дџмобџанџ* Ту, *било* е *и* *коња* Гра, *било* е *и* *Сџба* Врб, *било* е *љуџди* Ту, *било* е *наске* *дџвџсиа* Грд, *било* е *некаји* Пу, *било* е *иџијаџе* *како* се *иџрађа* Ма, *било* е *свџга* Б, Врт, *било* е *иџ* Бј, *било* е *иџри* *сајиа* З, *било* е *иџу* Грд, *било* е *Шваџи* Ја, *зџиџ* е *дџшџ* Бј, *вџлијџ* е *идџиши* Бр, *иђакџ* е *цџуру* *вџлијџ* Ма, *ишло* е *наске* *дџвџш* Грд, *како* е, *бџк*? Ту, *како* е *иџдиџове* *иџрескаиџвџ* И, *касно* е Врб, *касно* е *идџијаји* Рг, *ко* е *гџђ* *ћџ*је *јџвџиши* се Ва, *кџ* е *знџ*? Бј, *не* *знџ* се *кџ* е *јџчи* Буш, *кџ* е *нашиџ*? И, *не* *знџм* *кодликџ* е *иџасало* Бј, *не* *знџмо* *кџ* е *и*-*нџиџе* *бџ*је Рад, *не* *знџ* се *кодкџ* е *иђало* Ту, *лијејо* е *иџ* Мд, *мџло* е *иџ* *било* Бј, *мџгџ* е *љуџди* Бр, *мџгџ* е *иџи* за *Њџмачкџ* Ту, *мџчно* е *дџ* *бруса* *дџћи* Врб, *неко* е *бџ*је Ту, *неко* е *знџ* Бб, *двџ* е *граџца* Ол, *двџ* е *кума*-*Ивана* *бџџсиши* Ос, *днџ* е *дџшџ* Буш, *дџџерџ* е *свџ* Буш, *идџишиџ* е? Буш, *иџџело* е *у* *комиџлуку* *било* Т, *сиђријамо* е *у* *иџбџицу* З, *иђакџ* е *било* Ма, *иђакџ* е *раџиши* Пет, *иђакџ* е *иџ* *било* Грд, *иђакџ* е *иџ* *џдало* Рг, *иђмџ* е *било* *дџџџџ* Ту, *иђмџ* е *гуџиши* *кџра* У, *иђмџ* е *иђџ* *џџак* Буш, *иџ* е *вакџ* *било* Ос, *иџ* е *наш* *свџиџџ* Бј, *угџворено* е Ма, *Јџубан* *иши* е *вџдџ* *чџиу* Врб.

99. У југозападнокрајишким и, рјеђе, у источнокрајишким говорима *биљежи* сам промјену *oo>џ*:

дџдџ Наг, *дџдџ* Вид, Дрв, *не* *дџдџ* Дрв, *дџдџиџ* Вид, Пр, Ва, *дџдџила* Вр, Трн, Шип, *дџдџиле* Дрв, *дџдџили* Вид, Пр, *дџдџило* Дрв, *дџдџиши* Жу;

ишиџ е *џшџџ* *ћџри* *ју* *иџди*, *у* *гџстиџ* Л, *ишиџ* е *ју* *иџди* Трн.

Из примјера се види да је промјена заступљена код глагола *дџходиши* и именице *џходи*. Пошто се изгуби консонант *x*, два вокала *o* сажимају се у једно *џ*.

Наравно, у свим крајишким говорима јављају се, као и у књижевном језику, примјери: *џбџ*, *дџ*, *вџ*, *сџ*, *гџ* и др.

100. Промјена *oo>џ* досљедно се спроводи у наведеним примјерима. У осталим случајевима *oo* се не сажима:

џи-ишиџдоклџн Бј, *у* *наџдноослџбџдџлачкџме* *рајиу* Буш.

101. Крајишки говори знају и за промјену *eo>џ*. То најбоље показује глаголски радни придјев:

дџвџ Тиш, Бј, Л, Шип, Бу, Р, Врб, Буш, Бб, Трн, Об, Стр, *зџвџ* См, *зџклџ* се Под, *зџиџ* Рг, Буш, *зџџоџ* Са, Шип, *зџџџ* Б, Р, Ос, Врб, *изџвџ* Бм, Ол, *иџиџ* се Гр, Бе, *дџџџ* Под, *дџвџ* Дрв, П, *дџџџ* Ј, *дџлџ* Н, *дџиџ* Тр, Пет, *иџвџ* Вид, Хр, Пт, *иџџџ* Трн, Хр,

Буд, Врб, *идӣо се* Ж, Пу, *идч̄о* По, Тиш, Б, Ж, См, Л, Пе, Ке, Ј, М, Пљ, Св, Бм, Врб, Ва, Трн, Об, Стр, Са, *ирев̄о* Врб, *иредуз̄о* Трн, *ирѣо̄ӣо* Св, *ирѣуз̄о* Ке, *ирий̄о* Дрв, Шип, *ирѣв̄о* Бб, *сирѣв̄о* Пе, *ув̄о* Рд, Бј, *уз̄о* Вр, Заг, Тр, Трн, Шип, Ж, Мр, Пе, Ке, Ј, Г, Гр, М, Ра, Рм, С, Б, Са, От, У, Дл, И, Бј, Об, Вру, Стр.

Тако и код именица:

анђ̄о Трн, *грѣша* Дрв, Об, Вру, Вж, Дј, Ла, Стр, Трн, Бус, Са, *грѣш̄а* е Р, *грѣш̄е* Вид, Врб, Бас, *канч̄о* Трн, *ид̄е̄о* Ос, *ид̄е̄ӣо* Трн.

Код именице *грѣша* до промјене је дошло послије губљења интервокалног *х*.

Промјена се врши такође код придјева:

вѣс̄о П, Р, От, Об, Стр, Са, Трн, *дѣб̄о* По, Мр, К, Врб, Пљ, Ст, От, И, Вж, Об, Стр, Трн, Са, *кис̄о* Трн, К.

Забилежио сам и прилог *ирѣсӯира* См, У, Рг, Врб, Ч, Грд, И, Пет, Трн, код којег је прије промјене дошло до губљења консонанта *к*.

Ако анализирамо примјере, видјећемо да промјена *ео* > *о* обухвата читаву западну Босну. Секвенца *ео* је у свим овим случајевима била неакцентована. Једино је у *грѣша* и *ирѣсӯира* *ео* било под акцентом.

102. Билежио сам и облике у којима секвенца *ео* остаје неизмијењена или у којима долази до промјена које спречавају асимилацију.

Најприје ћемо навести оне ријечи које су у претходној тачки представљале потврде, а сада су изузеци од промјене *ео* > *о*:

ддѣо Ту, Ва, Ма, Вру, Бус, *заклео се* И, *изѣо* Ту, *иджѣо* Вру, *идчѣо* Вру, Ла, *ирѣѣо* И, *ирѣѣо* Ва, *узѣо* Дј, Бус; *вѣсео* Ла, Бус, *дѣбео* И, Ма, Буш, Вру, Дј, Ла, Бус, *кисѣо* Ма; *грѣш̄а* Ј.

Понекад се код ових ријечи група *ео* разбија уметањем секундарног сонанта *в*:

ддѣво Дј, Ла, *идчѣво* Дј, Бус, *узѣво* Ла; *вѣсево* Вру, Дј, *дѣбево* Дј.

Сви ови примјери, било да се ради о очуваној секвенци *ео* било да су у питању секвенце *ево* или *ѣво*, потичу из сјевернијих дијелова западне Босне, гдје сам забилежио и промјену *ео* > *о*.

А сад ћемо навести потврде из свих крајева западне Босне, у којима се на разне начине одступа од промјене *ео* > *о*:

а) *ждѣо* Ла, Бус, *ждѣо* Гр, Трн, Об, Вру, Дј, Стр, Са, *зрѣо* Ко, *јѣо* Ко, *илѣо* Шип, П;

себѣца Жу, *шѣвѣца̄* Об, Ст, *шѣвоци* Об, Дј, *шѣвоцима* Об, Дј, *с шѣвоцима* Об, *са шѣвоцима* Дј, *на шѣвоцима* Об, Дј, *шѣца̄* В, С, Би, Буд, Бо, Ко, Трн, Вру, Ла, Стр, Бус, *шѣоце* К, Би, Пет, Ко, *шѣоци* Мок, Би, Ко, О, Р, Мд, Трн, Вру, Ла, Стр, Бус, *с шѣоције* Бј, *шѣоцима* Трн, Вру, Ла, Стр, Бус, *с шѣоцима* Трн, Ла, Стр, Бус, *са шѣоцима* Вру, *на шѣоцима* Трн, Вру, Ла, Бус;

б) *жѣшеоц* У, Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, Са, Трн, *жѣшеоца* У, *жѣшеоца* Са, Трн, У, Вру, *жѣшеоце* Т, *жѣшеоци* Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, Са, *жѣшеоци* Трн, *засеок* От, Ту;

в) *ѣрео* *вддѣ* Рд, *ѣрѣо* *врѣша* Под, *ѣрео* *Глѣвицѣ* Трн, *ѣрео* *Глѣмоча* Врб, *ѣрео* *Граба* Мок, *ѣрео* *Грава* Под, *ѣрео* *градцѣ* Дл, *једне ѣред* *другѣ* Врб, *ѣрео* *Ишѣлијѣ* Ра, *ѣрео* *јаругѣ* П, *ѣрео* *кдљена* Бј, *ѣрео* *кдљенѣ* Ол, *ѣрео* *кодѣ* Под, *ѣрео* *кукрѣкѣ* Жу, *ѣрео* *курѣза* Шип, *лди ѣуѣи ѣрео* *мјѣрѣ* Би, *ѣрѣо* *ѣлоша* Врб, *ѣрео* *ѣуѣи* М, *ѣрео* *ѣѣ* Грѣдѣ Ст;

г) *недѣсеѣен* И, Рад, *ндоклѣн* Врб, *ѣредѣукѣ* се Ја, *ѣребѣуци* се Р, *ѣребѣуце* Р, *ѣреокрѣла* се Б, *ѣреокрѣнд* се Пе, *ѣредсѣд* Бр, *ѣрѣошѣли* Са, *ѣрѣошѣ* Св;

Бѣдграда Буш, *Бѣограда* До, *ѣо Бѣдграду* Буш, *у Бѣограду* З, *Бѣограшѣ* Д, Под, *Бѣдграшѣ* Р, *Прѣдбражѣѣе* Ст.

У ове четири групе примјера ситуација је сљедећа: под а) су примјери у којима је *eo* акценатовано (понекад растављено сонантом *v*), а под б) су облици именица *жешелац* и *заселак* са неакцентованом секвенцом *eo*; у групи в) налази се приједлог *ѣреко* без консонанта *k*, а тако настала скупина *eo* или је без акцента или је с пренесеним акцентом; група г) обухвата ријечи сложене с одричном рјечцом *не* и с префиксом *ѣре*, као и облике сложеница *Београд* и *Прѣображѣѣе*, и све су, наравно, са секвенцом *eo*, која може бити под акцентом, а може бити и неакцентована.

103. Д. Петровић је на Змијању забиљежио промјену *eo > ѣ* у радном придјеву: *ѣдѣѣ*, *ддѣѣ*, *ѣдѣѣ*. Навео је и разне случајеве у којима не долази до ове промјене: *ѣдѣѣѣ*, *ѣзѣѣ*; *ја сам сѣѣѣо ѣе сам ѣѣѣѣ*, *јѣѣѣѣ*; *јѣѣѣѣ*, *жѣѣѣѣ*, *ћѣѣѣѣ*, *ддѣѣѣѣ*; *сѣѣѣѣ*, *ћѣѣѣѣ*¹⁰¹.

Ова асимилациона промјена карактеристична је и за друге говоре, нпр., за источнохерцеговачки¹⁰², затим за околину Никшића¹⁰³, као и за сарајевски¹⁰⁴ и варешки¹⁰⁵ говор.

104. На крајњем сјеверозападу Босанске крајине, у Босанској Бојни, забиљежио сам два примјера за промјену *eo > ѣ*:

ддѣѣ Бб, *ѣдѣѣ* Бб.

Ови облици се у истом мјесту јављају паралелно с облицима: *ддѣѣ*, *ѣрдѣѣ* (в. т. 101).

Прелазак *eo* у *ѣ* има, као што видимо, периферни, локални значај.

105. Послије губљења сонанта *j* формира се вокалска група *ee*, која касније контракцијом даје *ѣ*. У том погледу разликујемо два случаја. У првом се промјена догађа у оквиру једне исте ријечи:

¹⁰¹ Петровић, Змијање, 60.

¹⁰² Пецо, ГИХ, 43—44.

¹⁰³ Вушовић, ДИХ, 13.

¹⁰⁴ Šurmin, Sarajevski, 191.

¹⁰⁵ Žuljić, Vareški, 38.

свѣдно М, Рг, Ст, Буд, Трн, Ол, Грд, Бас, Бук, От, Гра, Вж, Пет, Буш, Ту, мѣни свѣдно Буш, свѣдно *овце каи иушћи* на сѣ К.

Међутим, много чешће *е* настаје у сантхију, кад се губи *ј* из енклитичког глаголског (и рјеђе замјеничког) облика је:

бѣмѣ хѣвѣ налѣгѣ По, *Данѣ бијо* одбар Заг, *дѣлѣ лѣивѣ зѣмља* Ш, *дѣлѣ ун свѣ издѣвѣ* Мр, *хѣ Бјелѣјац?* Ж, *хѣ Јѣка?* Трн, *хѣ мѣшлѣ?* См, *хѣ Миле?* Ст, *хѣ нуђе чдек!* Трн, *хѣ Пѣрка?* Врт, *хѣ равнѣ?* К, *хѣ Сава?* По, *хѣ Рајшѣка?* Трн, *хѣ сѣкура?* Тиш, *хѣ Славѣка?* Вр, *хѣ Сидѣјан?* Гр, *није ми драго хѣ ш-њима* Трн, *лашнѣ ође ирѣишћи* См, *вдѣлала мѣ* Под, *ун мѣ вѣзѣ* Пе, *звѣло мѣ мумакѣ одсѣа* Ке, *снаа мѣ иушћила* Тиш, *нусало мѣ у бѣсазима* П, *нашѣ дјѣше срадалѣ* Дрв, *свѣ шѣ било разбацѣно* Вр, *шиѣ шѣ брига* Тиш, *кѣ шѣ идслѣ?* Жу, *у шебѣ шѣшна* била Мр, *унѣ црѣква* била Вид;

бѣлѣ ийишћи кѣву От, *бѣлѣ чѣваши* врѣћу *бувѣ* него *жѣну* И, *бѣлѣ шѣд* дебѣло Ка, *бѣлѣ шѣо* си *ишћила* Б, *дјѣше* вѣјѣ сѣ Наг, *свѣк лѣишћи* хѣ бѣлѣ Св, *нашћи хѣ заврѣало* Трн, *хѣ кума-Крѣшћан?* П, *ја знам хѣ кѣишћа* Са, *нишћ је зна хѣ кѣћа,* *нишћ је кад ође бијо* Б, *хѣ магаре ошћило?* Ке, *не зна се ни хѣ ни шѣа е* Грд, *хѣ Ошока?* Ма, *хѣ Пѣро?* Врб, *хѣ шѣ Бѣсна?* Буш, *хѣ шѣј идришћ?* Гр, *хѣ шѣ шѣо вѣзѣ?* Буш, *зѣбѣлѣжиѣ хѣ ударѣјѣ ишћуц* Буш, *знам бѣлѣ хѣ шѣд завѣзѣишћо* Трн, *шѣ кѣјѣ извѣо* Ту, *он је видѣјѣ* Об, Вру, *ун је глѣдѣ* Трн, *он је глѣдѣ* Дј, Ла, Стр, *лашнѣ било славишћи* Рм, *лашнѣ драшћи саде* М, *лѣивѣ било* Буш, *шѣа мѣ брига* Су, Бб, *мѣнѣ маћѣја одрашћила* Пт, *не мерѣ иушћишћи* Пљ, *мугѣ мѣ сѣрѣлѣишћи* Пе, *идѣо мѣ шѣушћи* Су, *на мѣ узјѣло* Ол, *нуђе бијо амбар* Трн, *одведошћ* Л, *ође било чѣбанѣ* Трн, *ође најлѣивѣ* П, *ође развѣлѣо сламу* Б, *ође шѣбла ирѣрадѣла* Л, *мѣслѣм ја ишћичѣ* Наг, *Рѣдѣ шѣ ишћишћѣ* Дрв, *ако није ирѣсушћан* ошћан, *идѣ шѣ свѣ* Ма.

Из примјера се види да је контракција *ее* > *ѣ* карактеристична за све крајишке говоре. Нема ниједног одступања од ње.

106. Сажимање два узастопа *е* у *ѣ* познато је и у источнохерцеговачком говору: *шѣр*, свѣдно¹⁰⁶. Разумије се, сажимању је претходило губљење консонаната *х* и *ј*.

107. Секвенца *ији*, послѣје ишчезавања сонанта *ј*, даје у крајишким говорима *и:*

у авли П, *у Албѣни* Рм, *у Аусѣирѣли* Гра, *у бирѣи* Дрв, Трн, *на Галѣицѣ* Бм, *у дивѣзѣи* Пѣ, *Или* Ст, *Илишћу* Са, *у Ишѣали* Су, Пе, Вж, *у Југославѣи* Врб, Т, *у канцѣларѣи* Бј, *на кѣишћи* Шип, Рм, *кѣмшћи* Рад, Буш, *кѣушћи* Гр, *у кѣишћа* Вид, *на куферѣнѣи* Бас, *мѣишћи* Трн, Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, Са, *мѣлишћи* Вр, Бј, *ио наишћи* Буш, *у ошћозишћи* Вр, *у Парѣишћи* Дрв, Ор, *у иѣмзѣи* Дрв, Бј, Рм, Д, *са иѣмзѣишћо* И, у

¹⁰⁶ Пецо, ГИХ, 44.

раки Шип, на Русј Су, у Слдовѣни Ту, сѣди М, Срби Св, шѣурѣца
Трн, *ћурѣцу* Бас, *фамѣли* Ту, у *чарши* Заг, у *џамѣ* Хр;

вјешти З, *здравѣ* Ч, Об, Вру, Ла, Дј, Стр, Трн, Бус, *кул-*
шѣурни Т, *мудри* Т, *најглавни* Б, Ол, *најдишири* Об, Вру, Дј, Трн,
Бус, *најдишири* Ла, Стр, *најружни* Ч, *најсѣари* Л, Грд, Пет, Ма,
Об, Вру, Трн, Бус, *најсѣари* Ла, Стр, *најсѣари* Дј, *новѣ* Об, Вру,
Дј, Ла, Стр, Бус, *нѣви* Трн, *џамѣни* Ж, Т, Гр, *слаби* Врб, *среѣни*
Ж, Гр, *сѣари* Ма, Мок, Об, Под, Т, Вру, Буд, Дј, Ту, Ла, Рад,
Стр, Трн, Бус, *чѣсти* Вр;

бѣжи Са, *дивѣ* Тиш, Ј, Гр, Ж, Су, Буд, Мд, Са, До, Вж,
Би, Трн, Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, *дрѣкчи* Дрв, Ми, *Бѣрѣин*
Бм, *Иѣина* Наг, *Иѣичина* Мок, *Јандрѣина* Дрв, *Јандрѣинѣ* Наг, *кѣзи*
По, Мок, Трн, Жу, Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, Са, *Мѣрина* Ж,
мѣчи Трн, Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, *нѣчи* См, *дѣчи* Вид, Мр,
идѣи Вид, Трн, Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Бус.

Ако се у сантхију нађу два и једно до другогa, може да дође до њиховог сажимања у једно *и*:

ћаволи знѣли Груб, *нѣси* к *врѣгу* Трн, *џма* ли *гѣре*? Бас, *нѣ би*
џѣаниџо да су *би*ли *дѣбри* П, *ћаволи* знѣли К, Бу, *џушиџи* к *врѣгу*
В, *дѣралѣ* гѣре Р, *нѣ шѣриши* Бј, *нѣ би* бѣк *нарѣниѣ* Бј, *кад би* *вѣгно*
Пу, *лѣни* *џдиѣ* Св, *џма* ли *кѣликѣ*? Су, *џвѣкли* *шѣмо* Су, *шѣмо*
џовѣли Су;

ја *би-м* *биџо* *дѣ* *каџу* Бм, *џѣ* *би-м* *крѣшѣка* С.

Од два узастопна *и* у сантхију друго је, у ствари, из енклитичког облика замјенице *их* (овдје без *х*) или, рјеђе, из *им*.

Примјери показују да до контракције *иш* > *и* долази у свим западнобосанским говорима, без обзира на то да ли *иш* потиче од секвенце *иџи* или настаје у сантхију.

108. Забиљежио сам свега неколико примјера у којима *иш* остаје неизмијењено:

иџиѣ *гѣдинѣ* Тиш, *чѣи*? Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, Трн,
чѣиѣ? Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, Трн, *чѣиѣм*? Вру, Дј, Стр, Бус,
Трн, *чѣим*? Об, *чѣима*? Ла;

врѣшили и Трн, *ѣшо* *иш* и *нѣми* Трн.

Два иста узастопна вокала не сажимају се обично онда кад је један од њих под акцентом.

109. Говорећи о губљењу сонанта *ј* у змијањском говору Д. Петровић каже: „Ретке су потврде за потпуну редукцију *ј* у секвенци *иџи*, што је нарочито често у нашим јужним говорима: од *џсиѣриџи*, *чѣџи*, *сѣариџи* ..., али и: *одма* *сом* *другѣџи*“¹⁰⁷. Мој материјал, међутим, показује да потпуна редукција *ј* у секвенци *иџи*, па према томе и контракција *иш* > *и*, није тако ријетка ни у змијањском, ни у осталим крајишким говорима.

¹⁰⁷ Петровић, Змијање, 69.

Сажимање два *и* у *ѿ* познато је и у источнохерцеговачком говору. Тамо је проф. А. Пецо забиљежио неколика примјера у сантхију: *би ли иш ѿ примјо?*, *не би ни видио, иша бим сдд?*¹⁰⁸ Ову појаву, али у вези са групом *ији*, помиње и М. Жуљић као карактеристичну за варешки говор: *čârši*, *kômši*¹⁰⁹.

110. У овоме одјелку о асимилацијама вокалских група навешће-мо и промјену *уо > ѿ*:

бѧнѧ П, Хр, *брѧнѧ се* Ла, *вѧгнѧ* Мр, Пу, *виѧнѧ* И, *грѧнѧ* По, *замјѧнѧ* Бас, Под, *зѧсѧ* Тр, Рг, *зѧвнѧ* Буш, Бе, И, М, *извиѧнѧ се* Трн, *изгинѧ* Наг, *изѧ* Бас, Трн, Об, Стр, *изѧ се* К, Вру, Са, *изрѧнѧ* У, *кѧнѧ се* Ол, *клѧнѧ* По, *крѧнѧ* Ва, См, Ј, Су, Пе, *крѧнѧ* Врб, *лизнѧ* Трн, *мѧнѧ* Бј, *мѧинѧ* По, Р, Заг, Бас, См, Н, Грд, Ва, Рад, Ос, Буш, Трн, Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, Са, *мјѧнѧ се* мјѧсеѧ Ст, *нѧдѧ се* Трн, *дѧбѧ* Бу, *обрѧнѧ се* Ра, *ѧкинѧ* Пу, *окрѧнѧ се* Буш, *освѧнѧ* Дрв, *ѧшинѧ* Т, Су, *иѧнѧ* Ј, *иѧрнѧ* Тиш, Ту, *иѧљснѧ* Пљ, *иѧгинѧ* Вр, Заг, Дрв, Шип, Ж, К, Бу, Пљ, Рм, Св, М, Бј, Ј, Ст, Врб, От, Ол, До, Бр, Ор, Вж, Пет, Пу, Ко, Би, Ва, Бб, Грд, *иоклизнѧ се* Буш, *иокрѧнѧ* Тиш, *ирѧкинѧ* Вид, См, *иѧреокрѧнѧ се* Пе, *иѧромјѧнѧ се* Р, *рѧсѧ се* Гр, *рѧкнѧ* Ј, *сѧгнѧ се* Рм, *сѧсѧ* Рм, Гр, Врб, *свѧрнѧ се* Р, *смјѧнѧ* В, Ка, *сѧомѧнѧ* Рг, Бр, *сиѧѧкинѧ* Бас, *укинѧ* Мок, *ѧсѧ* Ж, И, *учиѧнѧ* Трн, Ор, Буш, *ушиѧинѧ* Трн, Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, Са.

Промјена се односи на глаголски радни придјев и обухвата све говоре западне Босне. Примјери као што су: *замјѧнѧ*, *извиѧнѧ се*, *изрѧнѧ*, *мјѧнѧ се*, *иѧромјѧнѧ се*, *смјѧнѧ*, *учиѧнѧ* добили су финално *нѧ* аналогијом према истом облику код глагола *-ну/-не-*.

111. Секвенца *уо* не даје *ѿ* у малом броју примјера:

- а) *днѧѧѧ* Трн, *днѧѧѧ* Трн, *Дѧѧѧ* См, Грд, *Дѧѧѧ* Ке, Грд, Пу;
 чѧѧ Д, Пе, Пер, Бм, Бе, Ва, Буш;
 б) *ѧѧѧ* Бус;
 в) *ѧѧѧ* Дј, Ла.

Под а) су примјери с акцентованим *уо* (с тим да је *уо* у прва два примјера секундарног поријекла), под б) је г за група неакцентована и разбијена уметањем секундарног *ѧ*, а под г) *уо* је исто неакцентовано. Примјери под б) и в) карактеристични су за сјеверније говоре западне Босне, гдје сам нешто слично забиљежио код секвенце *ѧѧ* (в. т. 102).

112. За змијањски говор Петровић је навео неколико случајева у којима се огледа судбина групе *уо*: *сиѧиѧнѧ*, *окрѧнѧ*, *зѧсѧ*; *чѧѧѧ*, *чѧѧѧ*, затим: *ѧѧѧѧѧ*, *ѧѧѧѧѧ*, а за лексему *Дѧѧѧѧ* досљедно: *Дѧѧѧѧ*, *Дѧѧѧѧ*.¹¹⁰ Он помиње и *учиѧнѧ*, али као примјер у коме *иѧ > ѿ*.¹¹¹

¹⁰⁸ Пецо, ГИХ, 44.

¹⁰⁹ Žuljić, Vareški, 37.

¹¹⁰ Петровић, Змијање, 60.

¹¹¹ Нав. дјело, 60.

Прелазак *yo* у *o* познат је и другим ијекавским говорима. Забиљежен је у источнохерцеговачком,¹¹² као и у говору Никшићке жупе.¹¹³ За ту појаву знају и екавски говори, нпр. сремски (Николић, Сремски, 322), мачвански (Николић, Мачвански, 243), трстенички (Јовић, Трстенички, 44), само што у њима *o* које се тако добије није дуго.

Покрејни вокали

113. Као и у књижевном језику, и у крајишким говорима постоје покретни вокали *a*, *e* и *y*.

Најприје ћемо навести облике придјевско-замјеничке промјене с покретним *a*:

а) *не виђо чдека гдљибга и бдсијбга* От, без *дальнбга* Ор, *дунбга краја* Бас, *једрбга гра* Буд, *крмећбга* Трн, *Милкинбга сина* Т, *млаћбга* Тиш, *раднбга сјајса* Ст, *слијейбга црвеша* Заг, *идчишвали су сјајријбга* Шип, *сијарбга дба* Д, Ма, *шешкбга мишрољеза* Ту, *шухбга* Трн;

Баднбга дана Вид, *бдљбга борца* Ж, *бдљбга нем̄* Бм, *Ведрбга идља* Бј, *вѣлкбга* Гр, *дѣвијбга* Врб, *ддбрбга идсла* Груб, *заднбга дана* Пет, *јачбга* Мр, *малбга сјајси* Жу, *Милановбга* Бук, *најсијаријбга* Трн, Грд, *оклоинбга вѣза* Р, *идкдјнбга Вида* Врб, *идрум Бурѣ идкдјнбга шшо е бијо* Грд, *йравославнбга народа* Пе, *рајинбга илјјена* Бб, *свакаквбга свјеша* Мок, *свешбга Бурђа* Л, *свешбга Пейра* Трн, *шурскбга раша* Р, *унога Кдсина* Под, *Црнбга језера* Рм;

бијелбга Врб, Буш, *кога?* Трн, Об, Дј, Ж, Наг, Ла, Вру, К, Стр, Бус, Ка, *мѣја кућа ни ош-кога зашворена није* Ма, *шрајси кога дѣси* М, *како кога иднѣ шак̄* Гра, *знамо кдлк̄ кога фал̄* Ту, *мѣга* Бус, Стр, Дј, Вру, Об, Ла, Ја, *мѣга браша* Су, *мѣга им̄ања* Врб, *мѣга крѣва* Ра, *мѣга дѣа* Ол, Буш, *мѣга свѣкра* Бб, *браша мѣга син* Ко, *мѣга сирѣца* Бр, *мѣга вијѣка* Б, *нѣкога* Трн, Ст, Бј, *никога* Груб, Об, Вру, Бус, Дј, Ла, Тиш, Су, Ра, Стр, Бм, Х, Трн, Бо, Буш, Бј, Рад, *од дшог̄* Хр, *свешбга Бурђа* Грд, *свешбга Николу* Грд, *идг̄* Вр, Вру, Су, Дј, Бр, Стр, Жу, Бус, Ма, Са, Трн, Ја, З, Т, *брѣс-шог̄* Т, *ис-шог̄ вра* Ст, *д-шог̄ грма* Врб, *ис-шог̄ дѣла* Ј, *идг̄ Бурѣ* Грд, *на шог̄ муслимана* Буш, *кд-шог̄ Перѣ* Буш, *идг̄ иосланика* Буш, *ис-шог̄ села* Рм, *цијелбга села* Т, *збк-чѣга, ја не знам* К, *ш-чѣга нећеш?* Ке;

из вашѣга села Врб, *вашога нѣкога* Бј, *команднић нарѣд̄и кѣјѣга* ће Грд, *нашега* Дрв, З, Дј, Вру, Бус, Ла, Стр, Трн, *нашога* Трн, Об, П, Дрв, Грд, *нашога Милвоја* Су, *нѣкбга сир̄а* З, *нѣкбга Тдмѣ* Б, *нѣкбга Цвијѣ* Ту, *никвбга* Ч, *нѣговбга* Пе, Ла, *њивовбга* Вж, *двога вдовода* Су *днога врѣмена* Буш, *за днога исшо* Ма, *днога нѣсша* Ва,

¹¹² Пецо, ГИХ, 44.

¹¹³ Вушовић, ДИХ, 14.

Стр, Бус, Трн, *ӣӣјем* *ӣарами* Рм, *ӣд* *ӣӣјем* *ш̄умама* Р, *унијем* *вукѡв-*
ма Б, *унијем* *жєнама* С, *чӣӣјем* Вру, Дј, Стр, Бус, Трн, *чӣӣм* Об.

И прилози могу бити без покретног *a*:

дѡсад је *ишла* Л, *дѡсати* Бу, *ћєкаӣ* Трн, *еси* *била* *ӣкад* у *рєшӣу*?
 Наг, *сєли* *куд* *зна̄и* Н, *к̄уд* *ддоше*? С, *нє* *зна̄м* *к̄уд* *окрєнуше* Ст, *мѡре*
к̄уд *р̄ан̄ӣи* М, *к̄у-**си* *ӣдила*? Наг, *к̄ӯӣ* је *д̄ӣӣш̄ѡ*? Мр, *к̄ӯӣ* *дде*?
 Трн, *нєма̄ш* *к̄ӯӣ* *ӣријєћи* Са, *к̄ӯ-**ћемо*? Бо, *к̄ӯ-**ћеш*? Ке, *к̄ӯ-**ћеш* с
ӣѡрбѡм? Ст, *к̄ӯ-**ћу*? Рад, *нє* *зна̄м* *к̄ӯ-**ћу* Под, *нєкад* је *ӣош̄ӣӣвало*
ӣѡљѡӣр̄ивреду Т, *нєкад* *на̄род* *ӣшѡ* *збѡру* Ма, *нєкад* *ѡзгѡ* *дѡренємо*
 Б, *кѡ* би *нєкад* *рєк̄а* Р, *нєкаӣ* Под, Л, Пу, *никад* Рад, *никад* *бѡљијє*
дѡс̄ӣѡв̄а Буш, *гѡведа* *сама* *се* *вр̄а̄ӣѡ*, *никад* *в̄ук* *удавӣӣи* Н, *никад*
жєлєзница *не* *зас̄ӣд̄а̄јав̄а* Б, *никад* *ӣзмјєн̄ӯӣ* *није* *бӣјѡ* Ст, *никад* *ми*
није *било* *лѡшо* Тр, *г̄азӣӣи* *нєш* *никад* *мла̄ђӣ* Мр, *никад* *нам* *бѡлє*
било *није* Л, *никад* *није* *вр̄ӯћѡ* Бу, *није* *никад* *дсовѡ* *бѡга* Мд, *никаӣ*
ӣрес̄ӯӣӣи Л, *никаӣ* *с̄ув̄ӣ* *нѡг̄у* Бј, *никеӣ* Вид, *никуд* Бук, *нєће*
никуд *ма̄кн̄ӣи* Врб, *никуд* *не* *ӣумичє* По, *нє* *см̄ӣјем* *никуд* *ни* *ӣӯӣд-*
ваӣи Л, *никуӣ* Мок, Врб, *нємѡј* *се* *никуӣ* *мӣца̄ӣи* Ке, *д̄вѡӯӣ* Заг,
 Бе, *д̄ӣӯӣ* Заг, *св̄ӯкуӣ* З, *св̄ӯкуӣ* је *ӣзели* С, *св̄ӯӣ* К.

На основу примјера без покретног *a* изводимо ове закључке:

1) У ген.-акуз. једине придјевско-замјеничке промјене има доста примјера без покретног *a* (примјери под *a*), али ипак мање него што их је било са покретним *a*. И поред разлика у броју потврда, може се рећи да су присуство и одсуство покретног *a* у ген.-акуз. једине двије потпуно равноправне појаве у крајишким говорима.

2) У дат.-инстр.-лок. множине придјевско-замјеничке промјене има велики број потврда без покретног *a* (примјери под *b*), и то знатно више него што их је било са покретним *a*. Без обзира на то ријеч је о облицима који су подједнако обични с покретним *a* и без њега.

3) Кад се упореде прилози без покретног *a* и они претходни који га имају, види се да су први нешто бројнији. И поред тога, ове двије форме су у равноправном положају.

4) За одсуство покретног *a* није уопште од значаја да ли слиједи нека ријеч или не слиједи, нити је битно којим гласом почиње слєдећа ријеч (понекад је то исти онај консонант којим се завршава претходна ријеч).

5) Одсуство покретног *a* је појава карактеристична за све крајишке говоре.

6) Факултативност употребе покретног *a*, као и осталих покретних вокала, намеће питање: шта та појава представља у фонолошком погледу? Може се дати слєдећи одговор: ако у одређеним облицима и категоријама ријечи појава односно одсуство неког вокала не утиче уопште на семантику ријечи, онда се, гледано у цјелини, томе вокалу смањује фонолошка вриједност. А конкретно гледано, тај вокал је фонолошки испражњен.

115. Покретно *e* се јавља у дат. и лок. јединине придјевско-замјеничких ријечи, затим у инструменталу јединине замјеница *он*, *оно*, *она*, *кд*, *шић*, као и код неких прилога за вријеме.

Најприје ћемо навести облике дат. и лок. јединине:

у *Великѡме Радићу* Рм, *ћейкоме није никедѡ* Рм, *даднѣм кѡме* К, како кѡме Су, *нѣмѡ нѣга кѡме би било мило идгиции* Су, *нѣмѡм га кѡме ирдаиши* Би, *кѡме су ћѣли, и иомѡгли су* Врб, *колкѡ кѡме ирѣбѡ* Л, *кѡме?* Трн, како кѡме Р, *вѡдѣ дјѣлила и имала кѡме!* Трн, у *Пољу мѣденѡме* С, на *муѡбрнѡме беѡиклу* Тр, у *наркодноослобѡдлачкѡме раишу* Буш, *ирама нѣкадашнѡме* Р, у *Нѡвѡме Саду* Т, *ио свѣтѡме Или* Ст, у *свјѣскѡме раишу* Бу, у *свјѣтскѡме му раишу* ћѡћа *идгинѡ* Ст, у *срѣднѡме гѡнѡку* Под, *ид сѡтарѡме* Врб, *сѡтарѡме народу* Ол, у *сѡсједнѡме сѣлу* Т;

никоме Жу, Рм, Бб, Бј, *нѣ дѡ никоме никудѡ* Врб, *ѡвомѣ* Об, Вру, Дј, Стр, Бус, Трн, *ѡвѡме* Ла, у *ѡвомѣ долишѡку* Врб, *није ѡд ѡвомѣ радијѡ* Р, у *ѡвомѣ раишу* Ст, *ѡномѣ* Ка, на *гѡрнѣм ѡномѣ бѡју* Врб, *ѡномѣ дрѡгѡме* Грд, *ирама ѡномѣ сѣлу* Ту, *сѣсѡринѡме* Об, *шијѣснѡме* Трн, Об, Дј, Ла, Стр, Бус, *шијѣснѡме* Трн, Об, Дј, Стр, Бус, *шѡмѣ* Об, *шѡмѣ* Вру, Рм, Дј, Стр, Ма, Бус, Са, Трн, *шѡме* Ла, на *шѡмѣ* Об, Дј, Стр, Бус, Трн, на *шѡме* Ла, на *шѡмѣ* Вру, ѡ *шѡмѣ* Ос, Дрв, Бј, Мр, Р, Дл, Т, Мд, Ма, у *шѡмѣ* Заг, Ра, Дрв, Ма, *ид шѡмѣ* Б, на *шѡмѣ* ѣродруму Буш, ѡ *шѡмѣ* *живи* Би, *шѡмѣ* *муслиману* Буш, ѡ *шѡмѣ* *раишу* Ту, *шѡмѣ* *чѡеку* Пу, *уномѣ* Р, П, у *уномѣ* Рм, *гѡни лѡицици* *и-уномѣ* Р, *ио уномѣ* *дрѡбу* Трн, *уномѣ* *шишу* З;

на *врѡћѡме* Трн, Бус, *ѡбрѡме* Дј, Ла, Трн, Бус, ѡ *ѡбрѡме* Дј, Ла, Бус, *дрѡгѡме* З, Грд, на *дрѡгѡме* Врб, *дрѡгѡме* *кѡмши* Буш, *ѡднѡме* Трн, на *ѡднѡме* Трн, *јѡднѡме* Об, Ла, Стр, Бус, на *јѡднѡме* Вру, Ла, Бус, *јѡднѡме* *кѡмши* Рад, *јѡднѡме* *муслиману* Буш, *кѡме?* Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, на *кѡме?* Вру, Ла, Бус, *асѡѡл* на *кѡме* *биѡѡ иѡсѡиѡ* Бр, на *кѡме?* Трн, *мѡме* Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, на *мѡме* Вру, Дј, Бус, на *мѡме* Ла, Стр, *мѡме* *ћѡду* Буш, *мѡме* *ћѡћи* Мд, *мѡме* Трн, на *мѡме* Трн, *мѡме* *ћѡћи* Мок, *нашѡме* Ла, *ид* *нашѡме* *кѡју* Пер, у *нашѡме* *сѣлу* Дрв, *нашѡме* Трн, Вр, у *сѣлу* *нашѡме* Р, *нѣговѡме* Ла, Трн, на *нѣговѡме* Ла, Трн, у *иѡвѡме* *рѣду* Т, *сѡѡкоме* Рм, Грд, *сѡѡкоме* *жѡѡ* *мријѣши* Рад, *сѡѡкоме* *чѡси* Ос, у *сѡѡкѡме* *гѡму* З, у *сѡѡкѡме* *кѡраку* Ма, на *рѡмену* *сѡвѡме* Ос, *сѡѡк* на *сѡвѡме* *дрѡжѡ* М, *сѡвѡме* *кѡѡшу* Су, *сѡѡѡ* *сѡвѡме* *ѡдѡ* Дрв, у *сѡвѡме* *сѣлу* Врб, *сѡвѡме* *сѡѡану* Грд, на *сѡвѡме* *шѡмѣлу* Бу, у *шѡрѣћѡме* Пет, на *шѡрѣћѡме* Мок, *чѡѡврѡиѡме* Дј, Бус.

За инстр. једн. поменутих замјеница забиљежио сам ове потврде:

с *кѡме?* Об, Дј, Ла, Трн, *нѣмѡ* с *кѡме* Мр, да *имѡм* с *кѡме* См, *ш-нѡме* Заг, Рм, Жу, Р, Б, М, Ј, И, Буш, Бј, Ва, Ко, Ту, Бо, Врб, Рад, Ол, Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, Трн, *ш-нѡме* Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, Л, Врб, Рад, Вж, Ма, Т, *ш-нѡме* Тиш, Наг, См, Пе, Св, Врт, Трн, *чѡме?* Вру, Дј, *мѡзѡиѡ* *чѡме* Буш, *нѣмѡм* *чѡме* Т, *ш-чѡме?* Б, Ј, Бу, Ла, Стр, Бус, Трн, *зѡмѡјѡ* *било* *ш-чѡме* Бр, *ш-чѡме* *дрѡѡѡ* *нѣмају* *ѡсѡћи* Наг, *нѣмѡм* *ш-чѡме* *иѡкриши* Буш.

Покретно *e* се врло често јавља код прилога *досад, кад, сад*:

досаде И, Бб, *досадѐ* Рад, Бб, *каде?* Бас, Рад, Ма, *немам каде* Вр, *нема каде* Тр, Врб, *немам каде* Тиш, Под, Ч, *како каде* Дрв, И, Пет, Ми, Рг, Су, Под, Мок, К, *нема се каде* По, *ма̀ло каде* Врб, *ако улови каде* О, *кад га ѝрегледѐ каде* Мд, *нема се каде* до̀ћераиши Су, *ма̀ло каде не рдѐ* Гр, *имало се каде сједиши* Под, *каде ћу ѝћи?* Ж, *нема каде чекаши* Ке, *немам каде сѐдиши* Пет, *кадѐ ће у шкѐлу?* У, *саде* По, Ра, Тр, Груб, Вид, См, П, К, Вж, Св, М, Гр, Рм, Д, Бј, Мд, Ма, И, Би, Ко, Об, Трн, *и саде* Су, Мд, Бр, Вж, *и саде* Пет, Бб, Ја, *саде* Грд, Ја, Т, Вж, Мд, Буш, *саде бдлѐ ра̀ћа* М, *ајмо саде др̀угоме* Буш, *и саде ѝдѹ* Пер, *сва̀ка часи саде двѐј вла̀сти* Рм, *ајде саде, ѝдиѐ* Трн, *саде Т̀уре ка̀жѐ* Р, *саде ће у шкѐлу* У, *ку̀-ћеш иши саде у нѐћ?* Л.

Ако анализирамо све примјере с покретним *e*, доћи ћемо до следећих закључака:

1) Покретно *e* се јавља без обзира на то да ли иза њега слиједи ријеч или не слиједи. Није од значаја ни глас којим почиње следећа ријеч (може то бити и вокал *e*).

2) Покретно *e* обично долази иза *-ом* у дат. и лок. једине придјевско-замјеничких ријечи (само изузетно иза *-ум*: *ку̀ме, му̀ме*), али понекад вокалу *e* претходи наставак *-ем*: *на̀шеме, у ѝрѐћеме*.

3) За покретно *e* у дат. и лок. једине, као и у инстр. једине поменутих категорија ријечи, зна и књижевни језик. Међутим, књижевни језик нема *e* на крају прилога *досад, кад, сад*, као што га имају крајишки говори.

4) Покретним *e* карактеришу се сви крајишки говори.

116. Забиљежио сам доста примјера у којима нема покретног *e*. Даћемо их оним редом којим смо их наводили говорећи о присуству тога вокала.

На самом почетку дајемо облике дат. и лок. једине придјевско-замјеничке деklinације у којима се не јавља покретно *e*:

на бјѐлѐм ѝаришчешу Вр, *у Радићу Великѐм* Рм, *у Великѐм Радићу* Гр, *Видѐм Сѐлу* Дрв, *у вѐјничкѐм одијѐлу* И, *у одбору врунѐовскѐм* Заг, *на гѐрњѐм бѐју* Врб, *на гѐрњѐм крају* Шип, *у Гѐрњѐм Миланѐвцу* Бас, *на деснѐм крилу* Хр, *на добрѐм ѝдложѐју* Ст, *др̀угом Ж*, *на др̀угом ѝаришчешу* Бј, *на др̀угом, ѝрѐћѐм сѹрашчу* Буш, *јѐдно др̀угом украдеише* Б, *на еднѐм Об*, *на еднѐм мјѐсиу* Б, *јѐдном Вру*, Дј, *на јѐдном брду* Ту, *од јѐдном ѝрдшкѹ* Т, *на Јѐванѐм ѝаришчу* Трн, *на ком?* Об, Дј, Стр, *у лијѐйѐм су ѝдслу* Рг, *ни-какѐм ѝаришчу* Под, *на његовѐм* Дј, *у ослобѐдлачкѐм раишчу* Бр, *идкѐјнѐм* Су, *у ѝрѐвѐм* Су, *у раишчу ѝрѐвѐм ѝдгинѐ* Л, *ио самѐм сѐби* Ор, *сва̀кѐм раду* Груб, *на сва̀кѐм раскршћу* Ја, *ио Свѐиѐм Бѹрћу* Рм, *у Свѐиѐм ѝистиу* Са, *ио Свѐиѐм Сѐви* С, *у свѐјскѐм раишчу* По, Мр, К, *сѐсѹринѐм* Вру, Ла, *на сѹрашнѐм сѹду* Врб, *у шијѐснѐм*

сокаку Бб, у ш^ућом свјет^у Тиш, у црквеном одбору Бј, ђаволу цр^ном Трн, на Цр^ном в^ру Х, чијом? Об, чијом? Трн;

у ра^иу бившом Рад, жандармериском нареднику Т, на једном Дј, Стр, к^ум б^уд^е ш^рдебало, ра^диће Трн, *ун* је *њ*дму више него к^ум другом д^веза Дрв, к^ум *ћу* наздравити? Мр, муслиманском другом селу Ту, на овом нашем с^иаром ш^ијацу Рм, кад је слава неком Грд, неком нијесу Ј, неком Вж, није се неком замјерио Гр, неком ја *њ*га не дам К, неком није браћ^и Б, не да неком никуи Врб, неком нишиа Буш, *њ*еговом Вру, Дј, на *и*оло^иривредном раду От, Санском Мдсиу Грд, у Санском Мосиу М, на Санском Мосиу Буд, *и*скићено с^рпски-јем главама Врб, с^иаром Л, Ор, с^иаром св^ииу М, ш^ијесном Вру, Ла, у *ц*ијелом свијету Бј;

в^дшем М, на в^рућем Ла, на в^рућом Об, Вру, Дј, Стр, у каквом си к^длу, *на*к^у и^десму и^двај Трн, *з*наш у ком си селу Гра, на мом Об, мом Љуби Пу, о мом ш^рдику Буш, нашем Дј, Стр, у нашем селу М, у нашем селу Бр, нашом Об, у нашем заселку Вид, у нашем селу Дрв, у нашем селу Вр, на к^љусини *њ*ком Р, *њ*ком Виду Н, *и*о *њ*овом Су, *и*-*д*вом гају Ст, у *д*ном селу Ту, св^дком Заг, Рм, у свом војничком одијелу И, на свом мјесу Р, свом дјетету Ке, *и*д^е *о*ш-свом ш^рдику Трн, *и*д^е *ш*ом в^ру Ст, у *ш*ом с^ирау Гр, *ш*ешко *у*ном ко б^уд^е л^джио Рм, на *у*ном р^дгљу Б, *ч*етв^рћом Об, Вру, Трн, Ла, Стр.

Покретно *е* може да изостане и у инстр. једине замјеница *бн*, *дно*, *она*, *к^д*, *ш^ид*:

с *к*им? Об, Трн, Вру, Стр, Бус, *н*емају с *к*им *и*диза^ии з^емљ^е Бас, *ш*-*њ*им Заг, Ма, См, Пљ, Ра, Бј, Гр, Трн, Рд, Буд, Грд, У, Буш, Дл, *з*а *њ*им Р, Буш, З, *и*ред *њ*им Бо, Вж, *ш*-*њ*ом Су, Об, *з*а *њ*ом Д, *ш*-*њ*ум Наг, *ш*-*ч*им? Об, *у*би *ч*им *и*р^ије с^ии^гне Пет, *з*а *ч*им *ш*и је Дрв, *н*ем^ам *ч*им К.

И прилози *кад*, *сад* могу бити без покретног *е* (особито *сад*):

кад *и*д^еш? От, *ка*-*си* *д*диш? П, *ка*-*си* *к*у^ии^о? Су, *ка*-*с*мо с^једи-*ли*? Трн, *н*ема *ка*ш *ч*екаш Ке, *ка*-*ће* *к*у^ииш? Бу;
*с*и^данемо *н*в^иаши *ш*и^д *ћ*емо *с*ад Л, *ш*и^д *ћ*е *с*ад *б*и^иш? Пљ, *ћ*е *с*ад *в*ојска *л*еж^и! Бе, *д*во *га* *и* *с*ад *ж*ива Ж, *с*ад *з*наде Гр, *а* *с*ад *и*д^у *д*о *г*ра^нц^е Л, *с*ад *и*маде Св, *к*д *с*ад *и*ма *и*ћи? К, *с*ад *и*мам Врб, *с*ад је *в*д^ло^ва *н*ес^тало В, *и* *с*ад је *ж*ив Су, *с*ад је *з*аб^ран^ло Д, *с*ад је *и*с^ирос^и Ке, *с*ад је *л*ако М, *с*ад је *л*у^гар *л*ако *б*и^иш Ст, *с*ад је *н*ачи^њена Б, *с*ад је *н*у^жда *с*в^дком Рм, *с*ад *бн* *у*и^рав^ља Рм, *а*ј *с*ад, *С*и^дјане Бе, *с*ад у *н*е^ћелу Рд, *и*д^еш *ли* *с*ад у *ш*к^олу? Бј, *с*а-*с*е *д*с^нив^а Ка, *с*а^и Заг, Л, Рг, Х, Б, Ра, З, Трн, Мок, *и* *с*а^и Дрв, Рм, *да* *ми* *га* *е* *с*а^и *в*и^ћа^иш! Ж, *и* *с*а^и *и*ма Шип, *г*адно *с*а^и *и*ћи Г, *н*е *з*нам *ш*и *с*а^и *к*аз^аиш Рм, *н*е *с*ми^је *с*е *ни* *с*а^и *р*е^ћи „*н*е^{ћу}“ Бј, *с*а-*ће* Бу, *с*а-*ће* *н*ес^та^иш Трн, *с*а-*ће* *р*у^чак Вид, *с*а-*ће* *с*в^р *ш*ебе См, *с*а-*ће* *у*с^та^ја^иш Грд, *с*а-*ћ*еш *ш*и *ш*д^{мо} Тиш, *с*а-*ћу* *и*р^ич^аиш Р;

*с*ад Ла, *с*ад^и Об, Дј, Стр, Бус, *д*нд^а *на*к^д, *с*ад *в*ак^б Бук, *ш*и^д *ш* *с*ад, *И*лија? Буш, *с*ад *и*ма *и*ем^зи^{ју} Буш, *с*ад је *б*д^лес^тан Пет, *и* *с*ад је *ж*ив Ма, *с*ад је *к*асно Врб, *и* *с*ад *јој* *и*мају *д*ва *с*ина Рад, *с*ад

нѣмā Ма, сѣд нѣ мереш ѿријѣћи Ту, сѣд рѣчѣ Грд, ѿ сѣи ѿстио Бј, ѿ са-ѿб ѿмā Бј, ајѣе сѣи ѿдѣише јѣи ѿ кафу Буш.

Нијесам наводио прилог *досад* без покретног *е* због тога што сам га већ поменуо међу примјерима који се одликују одсуством покретног *а*.

Прегледајући примјере у овој тачки закључићемо слjedeће:

1) На одсуство покретног *е* не утиче слjedeћа ријеч, нити њен иницијални глас. Може се догодити да истим консонантом или сонантом завршава се претходна ријеч и почиње слjedeћа.

2) Примјери без покретног *е* засвједочени су колико и они са покретним *е*, па се не може говорити о предности једних над другима.

3) Одсуство покретног *е* карактерише све крајишке говоре.

117. И у источнохерцеговачком говору постоји покретно *е*. Проф. А. Пецо је забиљежио у пограничним мјестима према централнохерцеговачком: *чијеме, мѣјеме, нѣшеме*. „Пошто је ова појава у централнохерцеговачком сасвим обична, највјероватније је да се и овдје појавила под утицајем тог говора“¹¹⁴.

118. Покретно у сам биљежио у дат. и лок. једине замјеница *нѣш, сѣв, чијѣ, шѣѣ*:

нѣшему Вру, Дј, Бус, у нѣшему сѣлу Ту, свѣму Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, Трн, ѿ свѣму Пѣшрѣвцу См, чѣму? Вру, Дј, Ла, Бус, Трн, на чѣму? Вру, Дј, Ла, Трн, Т, о чѣму? Бус, ѿ чѣму? Т, ѿ чѣму знѣш? Бо, е ли чѣму мѣмак? Под, о чѣму се рѣди? Пу, чијѣму? Вру, чијѣму? Дј.

У свим примјерима покретном у претходи наставак *-ем*. Ова појава покретног у има општекрајишки карактер, а односи се, вјероватно, не само на наведене замјенице него и на неке друге замјенице и замјеничко-придевске ријечи.

119. Наводим неколико замјеничких ријечи у којима нема очекиваног покретног у:

мѣрѣ је од нѣчем дивѣнѣи Мд, ѿ свѣм свјѣиу П, чѣм? Об, Стр, на чѣм? Об, Стр, Наг, Трн, ѿ чѣм знѣш да сам кѣдѣшѣн? Бо, чѣм ѿдѣвају? Под, нѣмām чѣм ѿдѣваѣи Груб, чѣм се смѣјѣше? Ма, чијѣм? Ла, Стр, Бус.

Неке замјеничко-придевске ријечи (*ѿрѣћѣм, нѣшем, вѣшем*), које спадају у ову категорију, навео сам већ као примјере који се одликују одсуством покретног *е*.

Рефлекси некадашњег вокала ѣ (јаѣа)

120. У српскохрватском књижевном језику правила ијекавског изговора много су компликованија од правила екавског. Понекад се о њих огријеше и најобразованији ијекавци. Ситуација у ијекавским на-

¹¹⁴ Пецо, ГИХ, 47.

родним говорима је још компликованија. Сваки говор, тако рећи, има своја правила замјене старог вокала *ǃ*. И западнобосански ијекавски говори имају својих специфичности у томе погледу. Оне их, с једне стране, одвајају од осталих ијекаваца, а, са друге стране, дијеле их, формирају од њих говорне зоне.

121. Почећемо од примјера за промјену *ǃ > њје*:

биједника Дрв, *брѝјега* Стр, Ла, Трн, Бус, Об, Вру, Дј, Рд, *брѝјек* Рд, Трн, Об, *вијек* Тр, Вид, Св, От, *вијека* Б, Р, Би, По, *дијеше* вок., Бас, Под, Мок, Трн, П, Бе, Рм, Буш, Св, Т, Ос, Пу, Ра, Пер, Л, Са, *ждријебе* Дрв, Ст, Гр, Грд, *ћѝ си била*, *Даницо звијездо?* из нар. пјесме, Врб, *звѝјере* Врб, у *Лијевч-ѝдље* Л, *лијек* Трн, Би, *лијеске* Ј, *лијечниче* вок., Вр, *ријеч* Вру, Трн, Гр, Об, Р, Дј, Ла, Стр, Бус, Пу, *ријечи* Вру, С, Трн, *свијей* Тр, Бас, Грд, Мд, Мок, Пу, Ж, Б, Ту, См, Ј, Д, Р, Пљ, М, Ра, Л, Рд, Су, Бј, Врб, *свијейша* Хр, Буд, Мд, Под, Бб, Вид, Трн, С, *са свијейом* П, *сијена* Гра, Мд, Заг, Трн, Пет, Дрв, Т, Под, Ту, П, См, Ка, Бм, М, Л, Грд, Буш, Ра, Врт, Врб, *сијено* Врб, Буд, И, Ч, Ма, Грд, Мд, Вру, М, Л, Су, Рд, Бј, К, Б, Бу, Дј, Н, Св, Ла, Груб, Стр, Бус, Пр, Са, Трн, Об, Мок, *снијег* Стр, Ла, Бј, Рм, М, Ту, Врб, Вру, *снијега* Су, Грд, Б, Х, Рм, Гр, М, Под, Шип, К, *сније-гаѝи* Вр, *снијек* Ма, Буш, Дрв, Вид, Бас, Ж, С, Б, Р, Л, Рм, Трн, Св, Об, Ра, *Сријемаѝа* Су, *цвијей* Вр, Бу, Пе, Ке, Вра, Пу, *Цвијейши* Буд, Наг, *Цвијейшо* вок., Т, См, *цвијеће* В, Пу, *ѝјев* К, Б, *ѝјеви* Бб, Трн, Мок, Д, *ѝријейом* Бр, Врб, Бу;

биједници Ос, *Бијелић* Мд, у *Бијелиној* Ту, *брѝјег* Дј, Ла, Стр, *брѝјег** Вру, Бус, *вијесѝ* Рад, *вијесѝи* Бј, *дрѝјен* Ва, *звѝјер* Ла, *звѝјери* Ла, *Нијемаѝа* Дј, Вру, Ла, Стр, Бус, *Нијемче* вок., Вру, Дј, Стр, *ѝијеваѝа* Об, *ѝијена* Бб, *с ѝаѝом ријечи* Трн, *с ѝиѝом ријечи* Ор, *његовом ријечи* Дј, Ла, Стр, Бус, *на сијену* Дј, Бус, *слијейѝаѝа* Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, Трн, *слијейче* вок., Вру, Дј, Бус, *снијег** Дј, Бус, *сриједу* Вж, *ѝијело* Ва, Вру, *цвијећа* Пу, *ѝијену* Л, Бр;

бијелā *кѝшула* Вид, *бијели кѝѝи* Жу, *бијели крѝв* М, Д, Т, Дрв, у *ѝѝруѝици бијелѝ* Трн, *бијелѝ крѝва* Бас, *бијелѝ каѝу* Шип, *крѝду бијелѝ* Трн, *била јој-е маѝѝер вриједна!* Вр, *лијей* Трн, Ко, Св, Ма, Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, Са, *ѝиѝо е лијейа ѝва Вѝсна!* Вр, *ѝријекā ѝдлѝѝ* Вид, *ѝријекē смрѝи* Вж, *ријейки* Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Трн, Бус, Са, *ријечно* Заг, *слијейā* *кљѝчаница* П, *слије-ѝѝа ѝрѝеѝа* Заг, *слијейѝѝ* *ѝка* Ж, *ѝијесни* Трн, Об, Вру, Ла, Дј, Стр, Бус, Са, *ѝијесном* Вру, Ла, *ѝијесномѝ* Трн, Об, Дј, Стр, Бус, *ѝијел* Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Трн, *ѝијелā ѝѝѝина* Заг, С, *ѝијелā ѝарѝија* Трн, *ѝијелē зѝмѝ* Вр, Ту, *ѝијели ѝан* Трн, Тиш, Н, Св, М, Грд, *ѝијели нāроѝи* М, *ѝијели рāѝи* По, *ѝијелѝ вријѝе* Б, *ѝијелѝ вријѝе* Пе, у *ѝијелѝ ѝѝлѝи* Мр, *ѝијелѝ кљѝѝиѝиѝе* По, *ѝијелѝ ѝѝѝо* Под, у *ѝијелѝм свијѝѝу* Бј, *ѝијелѝ село* Мок, Врб, Мд, Рад, *ѝијелѝ нућ* Трн, *ѝијелѝ Русију* Пе, *ѝијелѝ ѝѝрāну* Т;

бијел М, Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, Врб, Са, Р, Трн, зѣмља бијелā Под, бијелā лија Рм, бијелē Рг, куће бијелē Б, бијелē аљине Врб, От, бијелē чараје Ст, бијелē чѣле Ра, бијелѣ зубуни Б, бијелијē Буд, на бијелијē Об, Дј, Стр, Бус, на бијелијема Вру, на бијелима Ла, бијелѣ црви М, бијел кѡн Буш, бијелѡ брѡшно Т, бијелѡ вјѡшра Бј, лијевē сѣранē Ва, лијеву нугу Бј, лијен Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, Са, Трн, лијейē чараје Ке, лијейѣ адеѣ Ке, Каменица цѣјелā Р, цѣјелā исѡдрија Хр, цѣјелā зѣмља Су, цѣјелā кумѡднија Св, цѣјелѡ ѡрѡљеће Бу, цѣјелу зѣму Св, Рад, цѣјелу њѣ Пљ;

бијелē блузе Ч, бијелē месѣраче И, бијелѡга Врб, брѡшна бијелѡга Буш, бијелѡга гра Са, бијелѡ илајино Бр, лулу бијелу Буш, лијевѡ крѣло У, Ту, лијейā жѣна Мд, бѣседе лијейē Трн, свѣјей лијейѣ Пу, лијейѣ младићи Мд, за ријейѣким гајом У, ријейѣки случај Гра, сѣјейѣ Пет, сљѣјей И, Бб, сљѣјейā кључацња Ту, цѣјелā Једанѣсиā бригада Ту, цѣјел дан Пет, Бб, цѣјелѡ брѡдо От, цѣјелѡга сѣла Т, ѡ цѣјелѡј држави Ор;

врѣјѣѡш Пљ, грѣјѣшē се Шип, грѣјѣшии Врб, Вж, дѣјелē се Тр, дѣјелимо Бм, Вру, Бус, Стр, Ла, Дј, Об, Трн, дѣјелѣ се Тиш, дрѣјейѣ Трн, лијѣжē К, См, лијѣжēм Бе, лијѣжēмо Х, лијѣжēши Дрв, лијѣжѣ Вр, лијѣчи Врб, Тиш, Дрв, мијенѣ се мјѣсѣц Врб, мијѣњā Вид, Груб, мијѣшā Врт, ријѣшено Врт, цѣјенѣм Б, цѣјенѣши Бм, цѣјейā Пр;

грѣјѣшē Ту, дѣјелē Бр, дѣјелѣ Ва, дѣјелиѣ Об, Вру, Дј, дѣјѣлена Об, Вру, Стр, Бус, зѣјевā Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, Са, зѣјевлē Об, кријейē Су, лијейѣм Ва, лијейѣши сѡбе са зѣмљом Грд, мијѣшāм Буш, мијѣшā се Буш, От, илѣјенѣ Би, ријѣшии се Рад;

биједно Пе, лијѣво П, лијейѡ Вр, Заг, Вид, П, С, Б, Р, Су, Ра, Бе, Гр, М, З, Ст, Врб, У, Мд, Ту, Т, Ма, Буш, од Оширѣља лијейѡ дѡле Бј, заклало га лијейѡ кѡш-куће Бб, сѡдѡ и илѣј лијейѡ, фѣно Ма, најѣрије Л, Бб, ѣрије Вид, Бас, П, В, См, Р, Д, Х, Гр, Бј, Св, Хр, Врб, Л, М, Ст, Рм, Рг, Дл, Вж, Рад, Бр, Ор, Пет, Бук, Ту, Т, Ос, Ва, Ја, Буш, ѣријѣко Под, Х, Рм, Т, Бј, ријейѣко Тр, Вид, Ор, Жу, Л, Бј, Ст, Рг, Са, Гра, Грд, Ма, сљѣјейѡ лѣѣли Бр, сѣријѣда У, илѣјесно Мд, Пет;

дѣјѣ Груб, В, Вид, Трн, Ж, К, С, Р, Б, Д, Пљ, Х, Г, Ј, Рм, Гр, Св, Бм, Ра, Су, З, Бј, Ст, Врб, Рг, Буд, Ор, Са, Ол, Грд, Дл, Вж, Пет, Ко, Ва, Би, Ту, Ја, И, Т, Бб, Рад, Буш, Ма, Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Бус.

У овим многобројним примјерима имамо двосложну замјену *ѡ*. Акцентованом рефлексу *ѣје* одговара акцентовани екавски рефлекс *ѣ*. Појава је позната у свим западнобосанским ијекавским говорима.

Уз ово долази још неколико напомена:

- 1) Рефлекс *ѣје* срећемо и у ген. мн. именица *врѣћа, здѣла*:
врѣјѣћа Бас, Шип, Пе, Ми, См, П, Ке, И, *здѣјелā* С.

Овоме одговара књижевно *врѣћа, здѣлā*. Иако су и у књижевном језику и у крајишким говорима обично два посљедња слога дуга у ген.

мн., оvdје је претпоследњи слог кратак јер представља увијек кратко *e* из рефлекса *ѝје*. Појава је карактеристична за западније говоре.

2) Префикс *ѝрѣ* даје *ѝрије* у презенту глагола *ѝријехи*:

ѝријеће Трн, Ту, Мд, *ѝријећем* Бб, *ѝријећемо* Дрв, *ѝријећеи* Наг.

Ову појаву сам забиљежио у југозападним и сјеверним говорима, али тако нешто вјероватно се чује и другдје у Крајини.

3) Глагол *лијевати* има у презенту и императиву *ѝје*:

лијевā Трн, Рм, У, И, *лијевāj* Под.

Примјери потичу из југозападних, западних и централних дијела Крајине.

4) Глагол *смјѝти* има такође *ѝје* у презенту:

смјје М, Грд, Трн, *смјјем* Ра, Пет, Вж, *смјјеш* Пер, Трн.

Иако нема много потврда, са сигурношћу се може рећи да су овакви облици познати код свих ијекаваца западне Босне. Секвенца *ѝје* оvdје је само привидно рефлекс *ѣ*, пошто јој одговара екавско *ѝ*: *смѝ, смѝм*. А, у ствари, ту је ријеч о замјени *ѣ* вокалом *и* (исп. стсл. *смѣти, смѣж, смѣши*).

5) Забиљежио сам *ѝје* и у презенту глагола *зрѝти*:

зрѝје Ла.

Мјесто овог облика обично сам биљежио *зрѝи*, и сасвим ријетко *зрѝ*, о чему ћу опширније говорити у Морфологији. Иако облик *зрѝје* није књижевни, већ су то *зрѝ* и *зрѝи*, ипак је у њему извршена уобичајена замјена *ѣ* испред *ј* вокалом *и* (а не групом *ѝје*, као што би изгледало; исп. стсл. *зрѣти, зрѣж, зрѣши*).

6) Понекад сам биљежио *ѝје* у презенту глагола *јѝсти*:

нѝће да ѝје Пер, *ѝјем* М.

Оvdје *ѝје* води поријекло од *ѣ* (исп. стсл. *ѣсти, ѣсти, ѣмь, ѣси*).

122. Мјесто рефлекса *ѝје* у крајишким говорима се понекад јавља *јѝ*:

мѝунā бјѝлијѝ Трн, у *бјѝлијѝ аљина* Груб, *бјѝлѝ жѝти* Пр, на *бјѝлѝм ѝдријечѝу* Вр, *дјѝли* Трн, *дјѝлена* Трн, Ла, *зјѝвā* Трн, *ка-се мјѝнѝ мјѝсѝ* Ст, *мјѝнāи* См, *мјѝнā* Ол, *мјѝнāj* Пер, *Нјѝмāцā* Трн, *ѝјѝвāцā* К, Трн, *сјѝна* Буд, *сјѝно* Трн, *смјѝиши* Б, *смјѝнѝ* га Ол, *сѝрјѝлāи* Ол, *цјѝјеће* Тр, *цјѝлā болница* Шип, *цјѝлā ѝсти*ина Рм, *цјѝлѝ зѝмѝ* Под, *цјѝли дāн* Н, Шип, *цјѝлѝ вријѝме* Бј, *цјѝлѝ лѝти* Рд, *цјѝлѝ ѝсѝдрију* Ш, *цјѝлѝ нѝћ* Н.

Ту долазе и примјери у којима је извршено јотовање сонанта *л*:

лѝвā По, *лѝмāцā* Под.

Јотовање је извршено и у вокативном облику *лѝдо* Рад, Пет, гдје долази, као у књижевном језику, до дуљења у хипокористику.

У ген. мн. забиљежио сам поред *врјѣћа* Тиш, коме одговара у књижевном језику *врѣћа*, и облике са књижевном замјеном *б*:

зјѣла Дрв, *мјѣсиа* Бј.

Уз то, поменућу *смјѣр* Р, у коме је добивено *јѣ* дуљењем пред сонантом, а интересантан је и примјер:

уни се ѿдбише, а ја бјѣжи Мр,

гдје је до дуљења вокала *е* дошло због веће експресивности у живом приповиједању.

Што се тиче географске распрострањености рефлекса *јѣ*, може се констатовати да већина примјера потиче из западних и југозападних говора. То је сасвим разумљиво кад се зна да је таква појава врло честа у сусједним личким и далматинским говорима. Данашње сусједство и некадашњи заједнички живот тих говора са крајишким били су од пресудног значаја за појаву истог рефлекса *јѣ* код једних и код других.

123. У западнобосанским говорима врло ријетко срећемо *цѣ*:
Нцѣмаца Шип, Об, *дцѣљена* Трн, *Лцѣвчу* Л, *ѿцѣђу* Мок.

124. Забиљежио сам доста примјера за промјену *б > цјѣ*:

на Бријегу Дрв, *дијѣте* Мр, Врб, Ва, Гр, Мд, М, Ко, Рг, У, Трн, Би, Об, Бук, Вру, Бб, Дј, Ла, Ма, Стр, Бј, Рад, Бус, Са, *Лијѣтци* По, *лијѣскѣ* Рм, *млијѣка* Трн, *млијѣко* Трн, Об, Вру, Дј, Ла, Рад, Стр, Бр, Ту, И, Бус, *Нијѣмац* Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, Трн, Дрв, Мд, Бм, М, *Нијѣмца* Вж, Су, Врб, *Нијѣмце* Дрв, *Нијѣтци* Груб, Трн, См, Врб, Ту, П, Рм, Би, *одијело* Вид, Т, Жу, Буш, Пљ, Би, М, *ицјѣвац* Трн, Об, *ицјѣвца* Трн, Об, *ицјѣвци* Об, *ицјѣвцима* Об, *ицјѣвца* Мок, *ицјѣвца* Вру, Пу, Ла, Стр, Бм, *ицјѣвци* Вру, *ицјѣвца* Об, *ицјѣвцима* Вру, *ицјѣвца* Об, Вру, Дј, Ла, Бус, Стр, Трн, *ријѣка* Об, Вру, Дј, Ла, Бус, Стр, *у ријѣкама* Об, Дј, Ла, Бус, Трн, *у ријѣкама* Стр, *ријѣке* Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, Трн, *ријѣки* Ла, Стр, Бус, *у ријѣки* Трн, *на ријѣки* Буш, *ријѣку* Об, Вру, Дј, Ла, Бус, Са, Трн, *у ријѣци* Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, *свијѣило* Мок, *на свијѣи* Гр, *свијѣје* М, Т, *слијѣјац* Об, Вру, Дј, Ла, Ма, Стр, Бус, Трн, *са слијѣјцом* Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, Трн, *сријѣда* Вид, Вж, Грд, У, *узѣла јање ѿ сријѣди* Л, *Сѣијѣна* Гр, *цијѣна* Гр;

Бијѣлић Ол, *Бијѣлићу* Ол, *у вијѣку* И, *вријѣме* У, Буш, Ва, Бј, Вж, Б, Врб, М, Ке, Рм, Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Трн, Бус, Са, *гнијѣздо* Ја, Об, Вру, Дј, Ла, Стр, *дијѣла* Бр, *звијѣра* Об, *звијѣре* Трн, Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, От, *лијѣскѣ* Бук, Бб, *с млијѣком* Ја, *одијѣла* Са, *ѿо одијѣлу* Ко, *у одијѣлу* И, *ицјѣсак* Ол, *ицјѣио* Пу, *ријѣчи* И, Бб, *у ријѣчи* Пет, Трн, Ла, Об, Бус, Вру, Дј, Стр, *с ѿвдијѣма* *ријѣчима* Об, у њѣмачкијем *ријѣчима* Об, *ријѣчима* Вру, Дј, *њѣговијѣм* *ријѣчима* Стр, *на ријѣчима* Вру, Дј, Ла, *са њѣговим* *ријѣчима* Ла, *на ријѣчма* Трн, Бус, *њѣговијѣм* *ријѣчма* Бус, *с ѿакијѣ* *ријѣчма* Трн, *ѿо свијѣи* Пе, *сијѣло* Буш, Би, *сијѣна* Мд, Бр, Трн, Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, Са, *у сијѣну* Трн, *сријѣдом* Гра, *ѿо Сријѣму* Ол, *Цвијѣи* З, Т, *цијѣнѣ* Гра, *цијѣном* Гра;

Бијелџац Бј, на бријегу Трн, Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, до
свога вијџа Ма, звијџа Ос, звијџа Об, Трн, Са, звијџа Вру,
Дј, Ла, Стр, Бус, клијџиџа Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, клијџиџа
Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, на мијџски Бб, ммијџком Ма, у свијџу
Бј, свијџа Грд, Вж, у свијџу Бук, Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Трн,
Бус, свијџе Ту, у свијџу Ко;

бијџла Мок, З, Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, Трн, бијџеле чакшире
Жу, бијџело Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, Трн, вријџдна Мр, Ј, мијџа
Мок, Ст, Врб, Ра, Ос, Ке, Гр, Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Трн, Бус, Са,
мијџе земљиџе Дрв, мијџе ракиџе Пт, мијџи Мр, Ч, мијџи курузи
Б, мијџиџе Шип, мијџиџе каменџа Дрв, мијџо Бо, Бу, Дрв, мијџу
Шип, свијџа Шип, Мд, свијџу Пр, ивријџзан Трн, Дрв;

вријџдан Рад, вријџдне Грд, вријџдно Бј, Рад, мијџо Об, Вру,
Дј, Ла, Трн, Са, Стр, Бус, мијџе Бб, Трн, мијџиџе брџанџ
Трн, у мијџом су џдслу Рг, ријџдак Об, Вру, Дј, Ла, Ол, Стр, Трн,
Бус, Са, ријџиџе У, ријџиџи Ол, ивијџсан Трн, Об, Вру, Дј, Ла,
Стр, Бус, Са, ивијџсна Пет, Об, Вру, Дј, Трн, Стр, ивијџсно Б, Ту,
ивијџсноџа Ла, Бус, ивијџсноме Трн, Об, Дј, Ла, Стр, Бус, у ивијџс-
ном сокаџу Бб, ивијџсну Вру;

бијџи се Ол, вријџи Врб, Бук, Трн, Вж, Об, Вру, Дј, Ла,
Стр, Бус, У, Пет, М, донијџи Бм, Бус, измијџиџи Д, мијџиџо
Ка, насијџе Бр, обијџи Врб, освијџиџи се Ол, џогријџили Рм,
џодијџили се Мд, иријџиџи Гр, џромијџи Ј, свијџили Мд, сијџи
Врб, сијџе Ма, Бр, Пет, умијџи Бм, умријџи Са, Рад, Бус;

змијџениџи Буш, змијџениџо Пу, зијџаџу Трн, Об, Вру, Дј,
Ла, Стр, Бус, измијџали се Ту, искоријџениџи Би, мијџи Ја, мијџ-
иџи Ва, мијџџали се Грд, мријџи Рад, нанијџи Рад, одијџиџо
се Ва, озмијџиџо се Об, џромијџџа Бус, сасијџџу Ко, свијџили Т,
сијџаџу Буш, убијџили Т;

дијџиџо Трн, Об, Вру, Дј, Ла, Стр, дијџиџо Бус, дијџила
Бус, дијџиџи Об, Бус, дијџџа Трн, Об, Вру, Дј, Ла, Стр, дијџџи
Дј, дијџџи Трн, Вру, Дј, Ла, Стр, џосијџџе Са, сијџџу Ј, Трн,
Бус, Об, Вру, Дј, Ла, Стр, сијџџем Трн, Об, Вру, Дј, Ла, Стр,
Бус, сијџџу Вру.

Оваква двосложна замјена *ћ* позната је у свим западнобосанским
ијекавским говорима (в. карту 2). Крајишком рефлексу *ијџ* одговара
књижевно ијекавско *ијџ*.

Овоме материјалу додаћемо још неколико посебних случајева:

1) Префикс *иџрћ* даје *иријџ*

а) код именица:

иријџевару П, *иријџевоз* Ва, *иријџевос* Ј, *Пријџедор* Вр, Ту, Рад,
Пријџедора Бо, Ор, Ту, у *Пријџедору* Бр, Рад, *иријџеклад*^м У, *иријџек-*
лада Трн, *иријџеклаи* Трн, с *иријџељџи*ма Вр, *иријџџиџо* Мок,
иријџџиџиџа Дрв;

б) у облицима глагола *иријџи*:

иријџе Под, Ол, *иријџо* Трн, *иријџоше* Ко, *иријџе* Наг,
иријџи Наг, Ка, Ж, Са, Вж, Ту.

Примјери за *ѣрѣ > ѣријѣ* потичу из разних крајева западне Босне.

Напомињем да у придјева *ѣријѣсна* И, *ѣрѣ* није било префикс, како би се могло учинити, већ је припадало коријену (в. РЈА, s. v. и Етимологическиј словарь русскогo јазыка од Макса Фасмера, том III, Москва 1971, под *прѣснѣй*).

2) Умјесто уобичајеног и књижевног облика *Лѣвно* ијекавци западне Босне имају *Лијѣвно*:

Лијѣвна Мок, Пе, Ка, *Лијѣвно* Пљ, Рг, у *Лијѣвну* Пљ.

Потврде су углавном из оних мјеста која нијесу далеко од Ливањског поља.

3) У одричним облицима помоћног глагола *јѣсам* имамо такође рефлекс *ијѣ*:

нијѣсам По, Трн, Заг, Вид, Рм, П, Жу, См, Б, Д, К, Пе, Св, Х, Бе, Гр, М, Н, Пер, Рг, Ко, Бј, Врб, Буд, Ч, Грд, Дл, Ор, Вж, Пет, Би, Рад, И, Бб, Ос, Ту, Буш, Са, *нијѣси* Тиш, Трн, Св, Мок, Под, Ж, Бу, Гр, Рг, З, Б, М, С, Врб, Буд, Ор, Буш, Ос, Рад, *нијѣсмо* Трн, Дрв, Наг, П, Ж, Х, Буд, Су, Л, З, Ч, Би, Врб, Грд, Ту, *нијѣсом* Мок, Дрв, Бук, Ва, И, Ма, Об, Вру, Дј, Стр, Бус, *нијѣсите* Рм, С, Буш, Пет, Бј, *нијѣсу* Вр, Заг, П, Дрв, Мок, Ж, Р, Ке, К, Х, Гр, Рм, Л, М, Бј, Врб, Ор, Пет, Пу, Рад, Ту, Бб, И, Грд, Буд, Бр, Ч, Са, Ол, Мд, Ма, Буш.

Као што се види из наведених примјера, рефлекс *ијѣ* у одричним облицима глагола *јѣсам* јавља се у свим западнбосанским ијекавским говорима.

4) Глагол *лијѣваѣши* и композите имају исто тако *ијѣ*:

залијѣвали Грд, *излијѣвала* Ко, *лијѣва* Шип, *лијѣвају* Трн, *лијѣваѣши* Трн, *налијѣваѣши* Наг, *ѣолијѣвају* Бј, Ја, *ѣолијѣвали* Вр, *ѣолијѣвало* Л, *ѣолијѣво* Буш, *ѣролијѣвали* Ос, *салијѣва* Трн.

Примјери потичу из различитих крајева западне Босне.

125. Забиљежио сам мањи број примјера у којима имамо *ѣѣ*:

ѣрѣме Св, Т, Рм, *ѣѣште* Св, *ѣдрѣѣшца* Св, *мѣѣка* З, *мѣѣко* З, Рад, *Нѣѣмци* Рм, *ниѣсам* З, *ниѣсмо* Рм, З, *одѣѣло* Бј, *ѣѣвцима* Трн, *Срѣѣмац* Су, *ѣрѣво* Хр.

126. Насупрот томе, забиљежио сам много примјера са једносложним *јѣ* мјесто двосложног *ијѣ*:

бјѣда Заг, Трн, Р, *бјѣде* Трн, *за Бјѣљцом* Наг, *ѣрѣме* Д, Пе, Р, Трн, Вид, З, *дјѣла* Заг, Тр, Тиш, Трн, *дјѣлове* Под, Вр, *дјѣште* Заг, Вид, Тиш, Пе, Груб, Бу, Б, К, Тр, Дрв, Ве, Рм, Хр, Ра, Гр, Рд, *звјѣзда* По, *звјѣзду* Тиш, *мјѣна* Груб, См, *мѣѣко* Трн, *ѣѣвац* По, Мок, *ѣѣвци* Трн, *салѣѣвање* Трн, у *свјѣшту* Тиш, *свјѣће* Трн, Пр, *свјѣћу* Бас, Пе, *слѣѣшца* Вр, у *снјѣгу* Под, *Цѣѣшца* Мок, *ѣѣшци* Трн;

Благовјесити Ка, Л, вјековма Д, вјенцом Св, вјесити Д, њо за-
иовједи Бу, заиовједи Вж, зајере Хр, одјела С, Х, одјело Р, М, Хр,
одјелце М, ијевца См, ијейио Ж, у ирацијету Б, свјейло Под, Ст, њо
свјейу П, свјећа Бе, сјела В, сјена Гр, срјета Под;

бјела Св, илјина бјела Р, зуби бјели Хр, на бјелијем Трн,
бјело Трн, Х, бјело иариче Шип, бјелу врању Дрв, бјесна њса Буш,
рједак Трн, рједак елучај Б, свјейла Р, слјейа чдека Заг, шјесна
Трн, у шјесније кланцима Ра, шјесно Трн, у шјесну кланцу Шип,
цјела гддина Тиш, цјелу Трн, Мок;

бјели се Шип, Под, Вр, М, врјети Трн, М, дјелила Трн, дје-
миле Вр, дјелили Вр, дјелие Трн, здра забјелла Бас, замјенили Мок,
замјенб Бас, Под, занувјетали Дрв, заиовјетају Наг, заиовјетали
Трн, издјелило се Тр, измјенла Вр, измјетали се Бас, мјена Груб,
мјенало се Бас, мрјети Бу, Бас, нацјейа Трн, њобјетили Бас, њобјетили
Мок, њодјелии се Заг, њодјелие Под, њодјелла Груб, њосједио
Вр, Гр, њресјетала Трн, њримјетии Трн, њришовјетају Груб, њри-
шовјетали Дрв, њришовјетали Трн, њромјени П, њросјетало Мок,
њросјетали Вид, расиодјели Дрв, садјетају Трн, садјетали Трн, Р,
сасјече Бм, Груб, свјейли Под, сјеку Тр, сјечи Ст, Ра, Бас, смјенли
Дрв, смјетии Дрв, усјечу Мок, цјейајући Трн, цјетала Трн;

бјелии Гр, врједи В, дјелии Р, дјелло См, дјелии Врб,
задјетају Б, замјенла Са, заиовјетали Врб, заиовједб Врб, издје-
мили Под, измјеташу Д, исјече Гр, мјенб се мјесцу Ст, мјенашу Б,
мјетали Мок, мјетали Пет, навјеситила Х, објелише Мр, огрјетио
се Дрв, одрјетио Г, одрјетии Г, осјечемо З, оцјетиие См, њо-
бједио Пер, њобјетии По, њоцјеташе Вра, њресјеташу Б, њресјети
Ке, њресјетиие Буш, њримјетио Б, Ј, њромјенла Трн, Об, Вру, Дј,
Ла, Стр, њромјенб се Р, њросјетла Рм, расиодјелли Рм, расиодјелии
Рм, рјетио З, рјетиии Под, сјече Бу, Ра, К, Ст, смјенб В, смјенб
се Ка, снабдјетала Л, умрјетии Бм, усјечемо Врб, усјетвало Б, усјет-
вали Ст, цјетили Под;

њјесам Груб, Трн, Под, Пр, њјеси Вр, Под, њјесмо Под, њјесу
По, Тр, Тиш, Вид, Под, њолјетале Ш;
двје годне Бј.

У ову категорију долазе и примјери у којима је извршено јото-
вање:

гњездо Трн, Бус, вјес од гњезду Ст, клетиила Трн, клетиии
Трн, клетиии Наг, Трн, у клетииима Бб, у Лъвцу Тр, Р, Лъмац
Бас, Вр, Дрв, Лъмци Вр, Бас, на лъски Бб, мљеко Ст, Н.емац Бас,
Н.емци Са, (о)гљеио Трн, сјела Вр;

лъна Под;

лъва Вр, лвали Под, лъжи Трн, њјесам По, Заг, Трн,
Шип, Бас, њјеси Вр, Трн, Тр, П, њјесмо Вр, Ст, њјесом Трн, њјесу
Вр, Вид, Рм, Ст, ослейлала Трн, њлввио Под, њлввци Бе, усје-
че Дрв.

Поменућу овдје и оне облике у којима је, као и у књижевном
језику, секвенца је постала дуљењем кратког је из основног облика

ријечи или из основне ријечи. Наиме, ријеч је о дуљењу у ова три случаја:

а) у ген. множине:

мјесѿа Бу, Пет, Бр, Бј;

б) у хипокористцима:

„Богорѣцу дјеву“ *ишчѿѿај* Буш, *здјѣка гра* Буш, *здјѣке* Бас, *врѣло Зјѣкице* Вр;

ту спада и примјер с извршеним јоговањем: *ћѣдо* Св, Би, Ту;

в) у појединачним изведеним ријечима:

вјѣрна Р.

Ако обратимо пажњу на географску распрострањеност рефлекс *јѣ*, видјѣмо да је таква замјена *ћ* карактеристична за западне и југозападне крајишке говоре. Из осталих говора долази врло мали број примјера. То значи да се *јѣ* јавља на истом оном терену гдје и *јѣ* (в. карту 2).

127. У неакцентованим дугим слоговима *ћ* је често давало *ијѣ*:

вијѣк на *вијѣк* Тр, *кѣлијѣвка* Трн, Об, Вру, Дј, Бус, Са, *кѣлијѣвке* С, *кѣлијѣвкѣ* Наг, *кѣлијѣвкѿ* Бус, *кѣријѣн* Трн, *кѣријѣња* Трн, *кѣријѣње* Трн, *кѣријѣњу* Трн, *иѣ Лијѣвчу* Л, *ѿз ријѣку* Вру, Стр, У, *ѿ ријѣч* Наг, *ѿ свијѣѿи* Ч, *за свијѣѿи* Мд, *ѣ-сијѣна* Бј, *за сијѣно* П, *ѿ сијѣно* Буш, *ѿ сијѣну* Буш, Дрв, Трн, Об, Вру, Стр, *на сијѣну* Ла, Са, *ѣ-снијѣга* Ке, *кѣд-снијѣк* Ст, *ѿ сријѣду* Д, Х, *ѿ Сријѣм* Рм, *на Цвијѣѿи* См, *ѿ цијѣв* Б;

на лијѣвѿу рѿку Пр, *на лијѣвѿу сѿрану* Врб, *наѿијѣсно* П;

ѣдњијѣла Об, Вру, Дј, Ла, Ко, Стр, Бус, *ѣдњијѣѿи* Стр, *ѣдњијѣѿа* Бус, Стр, *ѣдњијѣѿи* Вру, Дј, Ла, Стр, Ма, Бус, Буш, Са, *ѣдњијѣѿѿ* Стр, *ѣѿњијѣла* Вид, Трн, Мок, *ѣѿњијѣле* Наг, *ѣѿњијѣѿи* С, Б, Об, *ѣѿњијѣћу* Дрв, *наѿијѣли* Бј, *наѿијѣло* Бе, *наѿијѣѿи* Жу, Ј, *ѣдњијѣла* Д, М, *ѣдњијѣли* Трн, *ѣдњијѣло* Вид, Ке, *ѣдњијѣѿи* Тиш, Л, *ѣдњијѣће* Л, *иѣлијѣвѿ* Трн, *иѣлијѣће* Бу, *иѣдњијѣли* Гр, Су, Рад, До, Буш, *ијѣ-смо нијѣдне* ни *иѿнијѣли* Под, *иѣдњијѣѿи* Б, Рад, Буд, *иѣријѣжѣ* Су, *иѣрѣдријѣѿи* Рм, Трн, *иѣрѣдријѣше* Трн, *иѣрѣдријѣѿи* Бе, Б, *иѿњијѣѿи* Вр, Под, Наг, *иѣзнијѣли* Гр, *сѣлијѣвѿ* Вр, Б, Дрв, *ѿмријѣ* Дрв, Дл, Рад, Вр, Рд, Врб, Бб, Б, Ке, Х, Мок, *ѿмријѣѿи* Заг, Врб, См, Д, Врт, Ол, Трн, Об, Вру, Вж, Дј, Ла, Бус, Са, *ѿмријѣѿи* Стр, *ѿмријѣше* Трн, Вру, Дј, Ла, Бус, *ѿмријѣше* Об, *ѿнијѣћ-ѿ* = унијѣћу ја, Б, *сѿнице ѿиријѣ* Рм;

заѿлијѣну Бр, *иѿнијѣле* Трн, *иѿсијѣче* У, *наѿлијѣвѿмо* Наг, *наѿсијѣче* Буш, *иѣдњијѣлѣ* Ја, *иѣдњијѣлѿмо* Рад, *иѣмријѣше* Стр, *иѣрѣмријѣѿи* се Т, *иѣрѣмријѣѿи* Бус, *иѣрѣмријѣѿу* Бус, *иѣрѣдријѣѿи* Буш, *иѣзнијѣле* Бб, *ѿбијѣѣи* Бр, *ѿбијѣѣмо* Т, *ѿлијѣѿи* се Ко, *ѿнијѣѿи* Врб;

ѿвијѣк Бук, Ва, *наѿѿѣслијѣ* Л, *мѣлоуријѣ* Св, *наѿиријѣѿи* Вр, Ту, Б, Рд, Рм, Су, З, *иѣѿријѣко* Трн, Ра, *иѣслијѣ* Заг, Пет, Наг, Ко, Мок, Би, С, Ва, Б, Р, Ја, Н, Ј, Буш, Гр, Св, Пер, Ра, Рд, Бј, Л, З, Хр, Рг, До, Бр, Вж, Бб, Врб, Рад, Ту, Т, *иѿслијѣ* раѿи

Мок, *и њосмијѣ ћу мрјѣиши* Бу, *и њосмијѣ ће умријѣиши* Са, *сѣријѣи-*
ко Бј, *ѡвијѣк* Наг, Шип, Т.

За *ијѣ*, рефлекс неакцентованог дугог *ѣ*, знају сви западнобосански ијекавски говори. Њему одговара у ијекавском књижевном изговору *ије*, а у екавском *ѣ*.

Размотрићемо још неколико специјалних случајева.

1) Секвенца *ијѣ* јавља се у презенту глагола *ѡмјѣиши*, *разѡмјѣиши*, *ѡсјѣиши* и *смјѣиши*. Овај посљедњи глагол има *ијѣ* само у одричним облицима. Примјери:

разѡмјѣ Пет, *разѡмјѣм* Ч, Бук, Бм, М, Трн, Ла, Стр, *не разумијѣм* Бус, *разѡмјѣмо* Дј, Вру, *разѡмјѣи* Вр, Пе, М, Дл, Ту, *не смијѣ* Тр, Вид, Под, К, Л, Бу, См, Ка, Бе, Ра, Су, Бј, О, Врб, Мд, До, Ја, Буш, *не смијѣм* Вж, Ко, Наг, Вр, Дл, Хр, Л, Ка, Ј, Рм, Су, Ра, И, Буш, *не смијѣше* Р, Вж, *не смијѣш* Под, Трн, Р, Врб, Буд, Вр, Бб, Ту, Пљ, *ѡмијѣ* Трн, Мок, М, С, Врб, Рг, Буш, *ѡмијѣм* Буш, *ѡмијѣмо* Буш, *ѡмијѣше* Буш, *ѡмијѣш* Буш, *ѡсијѣ* Пу.

Овдје секвенци *ијѣ* одговара екавско *ѣ*, па би се рекло да је једно и друго обична замјена. Међутим, обоје воде поријекло од *ѣје*, због чега у крајишком *ијѣ* имамо, у ствари, само *и* као рефлекс *ѣ* (исп. стсл. *оѡмѣкти*, *оѡмѣкѣж*, *оѡмѣкѣши*; *разоѡмѣкти*, *разоѡмѣкѣж*, *разоѡмѣкѣши*; *оѡспѣкти*, *оѡспѣкѣж*, *оѡспѣкѣши*; *смѣкти*, *смѣкѣж*, *смѣкѣши*).

Примјера са *ијѣ* у презенту наведених глагола има у свим ијекавским говорима западне Босне.

2) Слична ситуација је и у презенту глагола *сѡзрѣиши*, гдје се ради о промјени *ѣ > и* испред *ј*, а не *ѣ > ијѣ* (исп. стсл. *зрѣкти*, *зрѣкѣж*, *зрѣкѣши*):

сѡзријѣ Шип.

Тешко је рећи колико су овакви облици раширени, пошто постоје и форме: *здрѣиши*, *здрѣи*, *сѡздрѣиши*, *сѡздрѣиѣ*.

3) Композите глагола *дјѣиши* имају у презенту такође *ијѣ*:

нѡдијѣ ѡме Р, *сѡдијѣмо* По, *сѡдијѣш* Врб.

Примјери су углавном из југозападног дијела Крајине, али вјерујем да се могу чути и у другим крајишким говорима. У њима, као и у примјерима из претходне двије напомене, секвенца *ијѣ* представља некадашње *ѣје*. Према томе, и овдје је ријеч о промјени *ѣ > и* испред *ј* (исп. стсл. *дѣкти*, *дѣкѣж*, *дѣкѣши*).

4) У југозападном дијелу Крајине забиљежио сам једном облик *зѡсијѣ* Мр, презент глагола *зѡсјесѣиши*. Овдје *ијѣ* долази према односу *изјесѣиши* — *ѡзијѣ*, *сѡдјѣиши* — *сѡдијѣ* и сл.

5) У одричним облицима презента глагола *јѣсѣиши*, као и у презенту његових композита, јавља се исто тако *ијѣ*:

не ијѣ Трн, *не ијѣ се* С, *не ијѣш* Гр;
ѡзијѣ М, *ѡдијѣше* См, Шип, Мр, *ѡдијѣш* Гр, *ѡдијѣш* Дрв, М,
ѡијѣ Трн, Ке, Ј.

Овдје је *ијѐ* рефлекс неакцентованог дугог *ѓ* (исп. стсл. изѣкти изѣмъ, изѣси).

б) Секвенцу *ијѐ* срећемо и у множинским облицима именица, као и у облицима придјевско-замјеничке промјене, о чему ће бити ријечи на одговарајућем мјесту у Морфологији.

128. Западнобосански ијекавци имају понекад неакцентовано *ије* кратко као и у књижевном језику:

на двије сѣране Ке, *ид двије* Л, *чеѣресѣи љ двије* Ст, *шездесѣи љ двије* У, Грд, *седамдесѣи љ двије* Ва, *са двије сѣране* Грд, *најѣрије* По, Буш, Грд, Бр, Б, К, Пе, Пу, *најѣрије* Жу, Пр, Су, *дбадѣије* Об, Дј, Ла, Трн, Бус, *дбедѣије* Вру, Стр, Бус, Трн, И, *идѣријеко* Буш.

Презент глагола *разумјѣи* може да буде понекад са кратким *ије*, на супрот дугом књижевном *ијѐ*:

разумјѣмо Об.

Биљезио сам кратко *ије* и у одричним облицима презента глагола *смјѣи* и *јѣси*:

не смије Ж; *не смије се ѣушиѣи* По, *не смијемо* Мок;
не ије Трн, *не ијем* М, Трн.

129. Неакцентовано дуго *ѓ* може као рефлекс имати једносложно *јѐ*:

Благовјѣси Ст, *двѣцјѣвку* С, *зѣловјѣди* Плъ, *ѣсѣовјѣи* Вид, Трн, Буш, *колјѣвкѣ* Са, *колјѣвкѣ* Вру, Дј, *кдлосјѣци* Вра, *кдрјѣн* Ј, *кѣурјѣка* Мр, *ѣрдѣиѣи* Трн, *крѣза свјѣи* Р;

зѣловјѣдѣ В, *зѣловјѣдѣј* Л, *ѣзмјѣнѣ* Вид, *ѣзмјѣнѣ* Ш, *ѣзмјѣнѣи* Ст, *ѣзмјѣнѣ* Вид, *ѣзмјѣнѣ* Бм, *ѣзмјѣнѣи* От, *ѣзнесѣсѣи се* Ке, *обѣвјѣиѣни* Ту, *обѣзбѣѣн* Дрв, *одјѣлѣи* Св, *однѣѣу* Су, *дсјѣѣ* Ј, *идодјѣлѣи* Бј, Ту, *идодјѣлено* Вр, Жу, Ј, *идмјѣнѣ* Груб, Б, *идмјѣнѣи* Мр, *идѣиѣѣ* Гр, *ѣрѣлјѣвѣ* Под, *ѣресјѣѣ* Бе, Буш, *ѣриѣдовјѣдѣм* Бм, *ѣрдмјѣнѣ* По, *ѣрдмјѣнѣ* Трн, Об, Вру, Дј, Ла, Стр, От, *ѣрдмјѣнѣ* Трн, Об, Вру, Дј, Ла, Стр, *ѣрдмјѣнѣи* Б, *ѣрдмјѣнѣм* Трн, *ѣрдѣѣнѣ* Дрв, Вр, *ѣрдѣѣнѣ* Трн, Б, *рѣздѣлѣ* Дрв, *рѣздѣлѣи* Бр, *расѣидодјѣлѣи* Рм, *расѣиѣѣмо* Су, *сѣдјѣвѣј* Трн, *сѣдјѣвѣмо* Трн, *сѣсјѣѣѣмо* Трн, *ѣсѣјѣвѣ* Бук, *ѣѣѣѣѣј* Р, *ѣѣѣѣи* Ст;

ѣѣѣѣ Заг, Бас, Трн, Мок, Ст, Бј, Р, П, См, М, Буд, Грд, Гр, Об, Бе, Ј, Рм, Вру, Рг, Буш, *ѣѣѣѣ* Трп, Мок, П, Мр, Бу, Ка, Гр, Бј, Бм, М, Л, Врб, Рг, Са, Гра, Бб, Дј, Стр, Бус, *ѣѣѣ* По, Заг, Трн, Рад, Тр, Вид, П, Рм, В, Б, Н, Д, Р, Гр, М, Рг, Врт, Буд, Бј, Вж, Бб, Об, *ѣѣѣѣ* Вид, Дрв, Под, См, Б, Д, Ј, Су, Рд, Вж, *зѣѣѣѣѣ* М, *ѣѣѣѣѣ* К.

Рефлекс *јѐ* имамо и у примјерима с извршеним јотовањем:

дѣнѣлѣ Рм, *дѣнѣла* Трн, *дѣнѣлѣ* Вр, *дѣнѣи* Трн, Дрв, *ѣжлѣѣѣѣѣ* Бас, *ѣжнѣи* Шип, *нѣ лѣѣѣ* Под, *однѣло* Под, *иднѣла* Р, *ѣнѣла* Трн, *ѣнѣи* Тиш, Рм, *ѣнѣлѣ* Трн;

у *кдлѣвкѣ* Шип.

Секвенца *je* јавља се, као и у књижевном језику, последице дуљења кратког *je* из основног облика ријечи или из основне ријечи:

а) у облику ген. множине (који се понекад употрбљава и за лок. мн.):

уcјѣвā Ј, Гр, Рм, *на мјѣcиā има шљивā* Врб:

Основни облик с кратким *je* је *уcјев, мјѣcио*.

б) у презенту неких изведених глагола:

зāмјѣрāм Бук, *зāмјѣрāм се* Ј.

Основна ријеч која је послужила за извођење је именица *мјѣра*.

Што се тиче географске раширености рефлекса *je*, може се рећи да се тако рефлектује неакцентовано дуго *ĵ* у свим западнобосанским ијекавским говорима, с тим да су потврде ипак чешће из западних и југозападних крајева, тј. с терена на којима су обичнији рефлекс *je* и *je*.

130. Само једном сам забиљежио једносложно кратко *je* као рефлекс неакцентованог дугог *ĵ*:

вāје се свāђајū Буш.

131. Из досадашњег излагања о рефлексима дугог *ĵ* може се следеће закључити.

1) Под силазним акцентом имамо ове замјене:

а) *ĵje* — на читавом терену (најчешћа замјена);

б) *je* — углавном у западним и југозападним говорима (рјеђа појава);

в) *ĵe* — само у неколико мјеста (изузетно ријетка појава).

2) Под узлазним акцентом су рефлекси:

а) *uĵe* — на читавом терену (најчешћа замјена);

б) *je* — углавном у западним и југозападним говорима (појава нешто рјеђа од претходне);

в) *uĵe* — примјери из малог броја мјеста у разним крајевима (ријетка појава).

3) У неакцентованим слоговима забиљежени су ови рефлекси:

а) *uĵe* — на читавом терену (најчешћа замјена);

б) *je* — нешто чешће у западним и југозападним говорима (појава нешто рјеђа од претходне);

в) *uĵe* — на читавом терену (само у неколике категорије ријечи);

г) *je* — само у једном мјесту забиљежена (врло ријетка појава).

На основу овога прегледа лако се може уочити да је двосложна замјена дугог *ĵ* одлика свих западнобосанских ијекавских говора, а да се једносложном замјеном карактеришу углавном западни и југозападни говори. Сасвим је јасно због чега је то тако. Наиме, западни и

југозападни говори граниче се са личким и далматинским, у којима су такође чести једносложни рефлекси дугога *ћ*, па је нормално што се иста појава среће код два сусједа (в. Георгијевић, Лички, 133—149; Белић, Фонетика, 93; у околини Книна, према мојим забиљешкама, такође се јавља једносложно дуго *ћ*). Осим тога, ваља имати стално на уму и то да су преци данашњих Крајишника ијекаваца највећим дијелом досељеници из Лике и Далмације и потпуно је природно што су Личанима и Далматинцима данас језички најсличнији ијекавци из најближих западних и југозападних области Крајине, с којима никад нијесу прекидали везе.

Једносложни рефлекси *јѐ, јѐ, јѐ* доста су чести у градским и приградским насељима читаве западне Босне. Ја у томе видим, у ствари, утицај западнобосанских икавских говора, пошто у градовима живи доста оних који су по поријеклу икавци. А кад један икавац усваја ијекавски изговор, онда обично све ијекавске рефлексе *ћ* изговара једносложно, да би у ријечи сачувао исти број слогова.

132. Што се тиче артикулације сонанта *ј* у поменутих рефлексима *ћ*, може се рећи да његов интензитет није увијек исти. Може понекад да ослаби и да се *ј* сведе на *ʷ* (*сѣʷено, диʷѣше, дднѣла*, или да се, изузетно, сасвим изгуби (*сѣено, диѣше, дднѣла*). Овакве случајеве нијесам посебно биљежио пошто је ухом тешко разграничити кад је *ј* а кад *ʷ*, кад је *ʷ* а кад нема никаквога гласа и пошто је ова појава ријетка и има факултативан карактер. О свему томе моћи ће се нешто одређење рећи тек онда кад се изврше прецизна мјерења најмодернијим апаратима експерименталне фонетике.

133. Видјели смо у т. 131. да међу рефлексима *ћ* под дугим узлазним акцентом (*ијѐ, јѐ, џѐ*) нема *ијѐ*, једино признатог у ијекавском књижевном изговору. Чуо сам га свега неколика пута, али то је било у брзом темпу говора, кад се скраћују сви дуги акценти, тако да се овај податак не може узимати као доказ о постојању класичног рефлекса *ијѐ*.

134. Да бисмо тачније одредили однос западнобосанских према осталим ијекавским говорима у погледу замјене дугог *ћ*, навешћемо рефлексе *ћ* које су забиљежили испитивачи тих говора.

Прије него што пређемо на остале ијекавске говоре, рећи ћемо нешто о резултатима до којих је дошао Д. Петровић проучавајући змијањски говор, који је обухваћен и у овом раду. Његова запажања о рефлексима дугог *ћ* нијесу увијек идентична са мојима. Слаже се са мном кад тврди да постоје рефлекси *ије* (*иџијѣи, лијѣвѣка, љријѣје*),¹¹⁵ *ијѐ* (*љријѣћи, љријѣклад*),¹¹⁶ *ʷјѐ* (*гњʷјѣзда*)¹¹⁷ (код мене је то *џѐ*), *јѐ* (*бјѣла, љријовјѣд*)¹¹⁸ (код мене више примјера за Змијање), *јѐ* (*љдљѣвѣ, дднјѣла*)¹¹⁹

¹¹⁵ Петровић, Змијање, 49—50.

¹¹⁶ Нав. дјело, 49.

¹¹⁷ Нав. дјело, 49.

¹¹⁸ Нав. дјело, 51.

¹¹⁹ На истоме мјесту.

(код мене више примјера за Змијање), *је* (*дднјѣи*)¹²⁰ (код мене само један примјер, али није са Змијања). Разликује се од мене кад каже да се у змијањском говору чује *ијѐ* мјесто *ѓ* под дугим узлазним акцентом¹²¹ (истина, много мање има примјера него за *ијѐ*) и да се дуго неакцентовано *ѓ* само изузетно рефлектује као *ијѐ*¹²² (*сѧлијѣвѧ*). Ја сам биљежио *ијѐ* само у брзом темпу говора, а *ијѐ* врло често и у свим говорима, па и у змијањском. Како растумачити разлике у Петровићевом и мом биљежењу рефлекса дугог *ѓ*? Одговор треба тражити у различитом третирању дугих и кратких слогова. Оно што је Петровић чуо као кратко, за мене је често било дуго, због чега код мене има више дугих рефлекса него код њега. Све ово упућује нас на констатацију: 1) да су дужина и краткоћа релативни појмови и 2) да разлике између појединих ијекавских говора у погледу рефлекса *ѓ* могу бити понекад само привидне, тј. да се не ради о различитим феноменима него о различитим интерпретацијама истих феномена.

Говорећи о сонанту *ј* у рефлексима *ѓ* Петровић каже „да је *ј* релативно најстабилније у позицији непосредно испред узлазних акцената“ (*нијѣсу*, *нијѣсу*)¹²³. У неакцентованој секвенци *ије* и у секвенци *ије ј* се слабије артикулише, „али се тешко може одредити било каква доследност у појавама“ (*дсиѣк*, *сѣиѣѣ*, *сѣѣно*, *сѣѣѣ*)¹²⁴. Ја сам забиљежио у крајишким говорима (а ту је и змијањски) стабилнији изговор гласа *ј*, али га нијесам везивао, као Петровић, само за позицију непосредно испред узлазних акцената него и за све остале позиције, као што нијесам евентуални изговор *ј* везивао само за неакцентовану секвенцу *ије* и секвенцу *ије* већ и за остале случајеве.

У осталим ијекавским говорима ситуација је оваква:

1) у говору Јајца и околине поред икавизама чују се и ијекавски облици: *дјѣиѣ*, *диѣѣиѣ*, *дѣѣиѣ*, *диѣѣиѣ*, *сиѣѣно*¹²⁵;

2) ијекавци у долини Босне имају: *диѣѣиѣ*, *свиѣѣиѣ*, *ддниѣѣла*¹²⁶;

3) код ијекаваца у западној Херцеговини има: *ијѐ* (*цијѐна*), *ијѐ* (*свијѐиѣ*), *ијѐ* (*млијѐка*), *ијѐ* (*вријѐѣѧ*), *ијѐ* (*идмијѐшѧно*), *ијѐ* (*дднијѐли*), *иѣ* (*увѣѣк*), *иѣ* (*диѣѣиѣ*), *иѣ* (*лиѣѣу*), *иѣ* (*млиѣѣко*), *иѣ* (*бриѣѣк*), *јѣ* (*рјѣѣка*), *јѣ* (*лјѣѣо*)¹²⁷;

4) у централнохерцеговачком говору је: *иѣ* (*дѣѣиѣ*, *снѣѣг*), рјеѣе *ије*, а често *је* (*дјѣѣиѣ*, *бјѣѣл*); забиљежено је и: *биѣѣл*, *диѣѣиѣ*¹²⁸;

5) у сјевернохерцеговачком; *бѣѣлѣ*, *дѣѣиѣ*¹²⁹;

¹²⁰ На истоме мјесту.

¹²¹ Нав. дјело, 49.

¹²² Нав. дјело, 50.

¹²³ Нав. дјело, 70.

¹²⁴ Нав. дјело, 70.

¹²⁵ Павловић, Јајце, 106.

¹²⁶ Ружичић, Босански, 242.

¹²⁷ Пецо, Западнохерц., 286—288.

¹²⁸ Пецо, Централнохерц., 297, 303.

¹²⁹ Нав. дјело, 300—301.

6) у источнохерцеговачком: *ије* (*бијел*), *ијѣ* (*бијѣли лук*), (врло ријетко *ијѐ* — *лиѣвѐм*), *ијѐ* (*бијѣла*), *ијѐ* (*бијѣда*), *ијѐ* (*дѐнијѣш*), *ијѣ* (*дѐнијѣше*)¹³⁰;

7) у Никшићкој жупи имамо: *брѣцег*, *циѣна* и *циѣна*, *обијѣлиши* и *обијѣлиши*, *дѣвнијѣг*¹³¹;

8) у говору Пиве и Дробњака поред класичне ијекавштине постоји и *налијѣваши*, *зѣвијѣк*¹³²;

9) у пљеваљском говору је: *ријѣка*, *сијѣно*, *ѓ* *Благовијѣсѣима*¹³³;

10) у говору Ускока у Црној Гори имамо класичне рефлекс *б*: *ије* и *ијѐ*¹³⁴;

11) за личке ијекавске говоре сматра се у нашој науци да увијек имају *је*, и мјесто дугог и мјесто кратког *б* (*дјѣше*, *сјѣно*), али у то се може посумњати из ова два разлога: прво, Георгијевић је у говору Личког поља забиљежио двосложну зајмену *б*, како у акцентованим тако и у неакцентованим слоговима¹³⁵ и друго, мој материјал показује да и сусједни западни и југозападни крајишки говори, који су великим дијелом били не тако давно лички, знају такође за двосложну зајмену *б*;

12) у кореничком говору се чује: *вијек*, *ријѣс*; *вијѣк*, *ријѣс*; *иѣвијѣк*; *лѣро*, *лѣви*, *слѣрас*, *кѓлѣвока*, *нѣсам*, *рѓнѣти*, *зѣнѣмити* (Lastavica, Korenica, 753);

13) у Банији је забиљежено: *иѣијѣсѣо*, *зѣиѣвијѣш* (рјеђе *ијѣв*, *жљѣш*), *са млијѣком* и *са млијѣком*, *вријѣме*, *клијѣшѣа* (Петровић, Банија, 9);

14) у говору Великог Грђевца имамо: *брѣцег*, *ириѣовиѣшѣка*, *биѣѣда* (у *иѣе* и *иѣе* вокал *е* је дужи од кратког *е*, а краћи од дугог *е*; у *иѣе* вокал *е* је дуг, али ипак краћи од дугог *е*) (Кашић, Грђевац, 150);

15) у жумберачком је: *сијер* — *сијерови*, *зѣвѣзда* — *зѣвѣзѣца*, *кѓсијер* — *кѓсијѣриѣ*, *длѣто*, — *длѣтѣшѣе* (Popović, Žumberački, 3);

16) у ијекавскошњакавском (источнобосанском): најчешћи рефлекс је двосложно *иѣ* (рјеђе *ијѣ*), али има и дифтонг *иѣ*, а на подручју између Вареша и Криваје и *иѣ* и *иѣ* (*лѣро*, *нѣсам*, *диѣти*) (Brozović, IBD, 134);

17) за говор села Биоске (западно од Ужица) забиљежено је: *дијѣше*, *снѣјѣг*, *дѣријѣшѣм* (Ивић, Извештај о дијалектолошкој екскурзији, 399);

18) у говору села Горобила (код Ужичке Пожеге) је: *вијѣка*, *лијѣк*, понекад *зѣѣва*; *дѣиѣше*, а јавља се и изговор с нередукованим *и*; рефлекс *ијѣ* само у *иријѣиуно* и *на ријѣчи*; *увијѣк*, *дѣнијѣш* (Николић, Горобиле, 652—3);

19) у дубровачком говору: *лијер* (156), *зијѣхати* (158), *лијѣто* (159), *дѣијѣт*, *дѣијѣт* (173), *дѣбријѣт* (172), *колијѣвка* (160), *плијѣвѣти* (175) (Budmani, Dubrovački);

¹³⁰ Пецо, ГИХ, 47—56.

¹³¹ Вушовић, ДИХ, 7—8.

¹³² Вуковић, ПД, 14—16.

¹³³ Ружичић, Пљеваљски, 121—141.

¹³⁴ Станић, Ускоци, 329.

¹³⁵ Георгијевић, Лички, 143—148.

20) у источноцрногорском: *брѣгег*, *би^ѣедѣ*, *кдрѣ^ѣен* (Стевановић, Источноцрногорски, 21);

21) у црмничком: *би^ѣеле*, *дѣ^ѣте*, *би^ѣедник*, *брѣ[j]ег*, *оби^ѣдѣли*, *врѣ^ѣѣи*, *дднѣли*, *ддрѣ^ѣше*, *дѣ[j]елѣ[j]о*, *дднѣ[j]ѣи*, *овѣем*, *нѣшема* (Милетић, Црмнички, 239—244);

22) у староцрногорским говорима: *ѣри^ѣебѣј*, *ѣре^ѣбѣј*, *ѣри^ѣе^ѣѣм|ѣре^ѣѣм*, *ви^ѣе^ѣѣи*, *ѣднѣ^ѣела* (Пешикан, Староцрногорски, 105—106).

Из овога материјала се види да је мало ијекавских говора који се потпуно слажу са класичном ијекавском нормом, тј. који према екавском *ѣ*, *ѣ*, *ѣ*, *ѣ* имају *је*, *ѣје*, *ѣје*, *ѣје*.

135. У својим универзитетским предавањима из фонетике А. Белић је на почетку одјељка о *ѣ* у српскохрватском језику рекао: „Питање о овоме звуку најсложеније је у историји нашега језика“.¹³⁶ Ова мисао је и данас актуелна и тачна. И данас има много неријешених питања у вези са овим гласом. Једно од њих је и питање времена преласка дифтонга у вриједности *је*, *ѣје*.

„Основна је вредност јата у српскохрватском била неправи дифтонг *ѣе*, који је могао: а) изгубити прву компоненту и прећи у *е* (екавски говори); б) још више затворити другу компоненту и прећи у *и* (икавски говори); с) развити прву компоненту и прећи у потпун дифтонг *ѣе*, *ѣе* (јекавски говори)“, каже проф. Р. Бошковић у књизи „Основни упоредне граматике словенских језика“.¹³⁷ Претварање *ѣ* у дифтонг *ѣе* догодило се, по Белићу, крајем XIII и почетком XIV вијека на југоистоку босанско-херцеговачке територије.¹³⁸ Белић у својој Периодизацији не говори о времену претварања дифтонга у другим слоговима у *ѣе*, у кратким у *ѣе*, нити о времену настајања многобројних комбинација на које данас наилазимо у ијекавским говорима. Међутим, о томе говори М. Решетар у расправи о језику Марина Држића. Ту он каже: „*ostajem pri tome da je u dubrovačkom govoru dugo ě već u prvoj polovini XVI. vijeka bilo ili moglo biti dvosložno u krajnjem otvorenom slogu (nije, dvije, prije) i u završecima pronominalne i adjektivne deklinacije (-ijem itd.), gdje je i sada redovno dvosložno*“.¹³⁹ Решетарово мишљење прихвата проф. А. Пецо у раду о централнохерцеговачком говору: „и наш цх. говор у тој позицији зна за двосложну замјену. Истина, ту је *овим*, али то се објашњава утицајем промјене других основа. Остале позиције у то вријеме још нису знале за двосложно *ѣје*“.¹⁴⁰

Шта се о томе може рећи на основу материјала из крајишких говора? Најприје да подсјетим да је ијекавско становништво западне Босне поријеклом из херцеговачке ијекавске зоне, коју је почело напуштати у другој половини XV вијека и наставило касније (в. Белић, Фонетика 1960, 93 и Стевановић, Савремени I, 13). И даље, у западно-

¹³⁶ Белић, Фонетика, 86.

¹³⁷ Бошковић, Упоредна грам., 29.

¹³⁸ Белић, Периодизација, 9—10.

¹³⁹ Rešetar, Jezik M. Držića, 134.

¹⁴⁰ Пецо, Централнохерц., 319.

босанским ијекавским говорима најчешћа је двосложна замјена дугог *ǃ*, било оно под акцентом или не било. Осим тога, двосложна замјена није везана само за крајњи отворени слог и за замјеничко-придјевске наставке већ и за друге позиције. Слична ситуација је и у неким херцеговачким говорима, као и оним који су по поријеклу херцеговачки (рачунајући ту и личке) (в. т. 134). Све ово упућује нас на закључак да је дифтонг *ǃe* могао дати у дугим слоговима *ǃce* (*ǃje*), у кратким *ǃe* (*ǃe*) прије него што је то претпоставио Решетар за дубровачки говор (прва половина XVI вијека) и Белић за личке говоре (*ǃe* се чува у другој половини XV вијека)¹⁴¹. Наиме, овај процес је могао да започне још крајем XIV и почетком XV вијека, и то не само у крајњем отвореном слогу и у наставцима замјеничко-придјевске промјене него и у другим позицијама. Наравно, у неким херцеговачким ијекавским говорима и западнијим говорима тога типа прелазак дифтонга *ǃe* у двосложно *ǃje* није потпуно завршен ни до данашњег дана, јер се и данас мјесто *ǃje* у њима често изговара *ǃe* или нека друга једносложна комбинација (понекад и чист дифтонг).

136. На основу крајишких и осталих западноијекавских говора може се претпоставити да је до новоштокавског повлачења силазних акцената ка почетку ријечи и стварања четвороакценатске системе дошло већ крајем XIV и почетком XV вијека. С тим у вези поставља се питање настанка дугог узлазног акцента у секвенци *ǃje*, у рефлексу дугог *ǃ*. Рефлекс *ǃje* настао је, свакако, у исто вријеме кад и остали узлазни акценти и истовремено са једносложним рефлексом *ǃe*, како то показују крајишки и неки други ијекавски говори. Међутим, питање је сад: у каквом односу стоје *ǃje* (*ǃe*) из великог броја говора и рјеђе *ǃje*? Јесу ли они настали у исто вријеме? На који начин? О овом проблему је писао А. Пецо у монографији „Говор источне Херцеговине“¹⁴². Он сматра да се источнохерцеговачко *ǃje* може објаснити на два начина: или као утицај говора централне Херцеговине, гдје је најчешће *ǃe* или *ǃe* (за њега вјероватнија претпоставка) или као стара појава „наслијеђена из дифтоншког рефлекса вокала *b: ǃ — ǃe — ǃje — ǃje*“. По њему, дакле, *ǃje* може бити старија, прелазна форма од дифтонга *ǃe* ка млађем, класичном рефлексу *ǃje*. Крајишки говори, међутим, могу, као и остали, да нас упуте ка друкчијим рјешењима. Наиме, они су се почели одвајати од херцеговачких говора већ у XV вијеку и из Херцеговине су понијели потпуну четвороакценатску систему. То значи да су носили и *ǃje* (*ǃe*), рефлекс са дугим узлазним акцентом. Тешко би било повјеровати да је и ту било *ǃje* које је касније продужено. Питање је: како је ту настао дуги узлазни акценат? Мислим да је најнормалније претпоставити онај пут којим су прошли остали акценти те врсте, тј. преношење кратког силазног на претходни дуги слог. Тако је *дијетѿ* (*диѿетѿ*, *диѿетѿ*) давало *дијѿте* (*диѿѿте*, *дијѿте*). То је могуће и због тога што и данас у већини ијекавских говора херцеговачког типа постоји дуго неакценто-

¹⁴¹ Белић, Фонетика, 93.

¹⁴² Пецо, ГИХ, 53, 54, 61.

вано (истина, поста акценатско) *ије* (рјеђе *је*): *ддњијела*, *ддњјела*, *ддњјела*. А рефлекс *ијѐ*, са кратким узлазним акцентом, настао је, вјерујем, у исто вријеме кад и *ијѐ*, само што је у овом случају било у питању преношење краткосилазног акцента на претходни кратак слог. На тај начин је од *дијѐиѐ* (*дицѐиѐ*) добивено *дијѐиѐ* (*дицѐиѐ*). А да је могуће да неакцентовани рефлекс дугог *ѐ* буде кратак, показују углавном они говори који имају *ијѐ*: *ддњијела*.

137. Најчешћи рефлекс *ѐ* у кратким слоговима је секвенца *је*:

бјѐгунѐија К, *бјѐжѐње* Жу, *Бјѐлица* име овци, Трн, *вјѐжбе* К, *вјѐру* К, *вјѐшар* Трн, К, Б, Гр, Врб, Под, *са замјеникма* Трн, у *Збјѐгу* топ., Трн, *мјѐсѐц* По, Бас, Дл, П, Ж, Ма, Ра, С, Пљ, Бе, Св, Ја, Ва, Врб, Ст, Бј, Ту, Бб, у *мјѐстима* Тиш, *мјѐсио* Наг, Пет, Вр, Мр, Р, Ос, Рм, Бб, Ж, *мјѐшина* Ла, Трн, Б, *ијѐвчиња* К, *ијѐсма* И, Ж, З, Рм, Ке, *ијѐску* Мр, *свјѐдок* Буш, П, *смјѐна* Под, *сиѐарјѐшина* Пет, М, Дрв, *сиѐарјѐшинѐ* Под, на *Цвјѐињићу* Наг;

бјѐжѐнѐија Д, *Бјѐлић* Б, Бј, *вјѐжба* Г, *вјѐкове* Ј, *вјѐрѐ* Су, *вјѐиѐрове* Бу, *вјѐиѐрови* Пет, Бу, Р, В, Д, Гр, *вјѐишиѐ* Трн, *замјеник* Н, *мјѐсѐца* Б, Буш, Д, Ту, Ра, Врб, Су, Т, Грд, Л, Пе, До, у *мјѐсѐцу* Ј, Вж, *мјѐсиа* Ј, Ра, Рм, Т, Бј, на *ѐдном* *мјѐсиу* Б, у *незгодну* *мјѐсиу* Пт, *мјѐшину* Р, *ијѐна* Вр, *зѐмља* *ијѐскуља* Гр, *ијѐилови* Ра, Пу, *ијѐшадѐица* С, *идбјѐду* Су, *иѐвили* *смо иѐрјѐде* у *шумама* Ј, *свјѐило* Су, Са, Ма, Бб, Д, Мд, *сиѐарјѐшинама* Вра, *сиѐарјѐшине* С, Н, *сиѐарјѐшину* Су;

Бјѐлаја Бј, Ст, *бјѐланѐе* Трн, *бјѐља* врста шљиве, Врб, Бус, Ла, Стр, Са, Трн, *бјѐље* Рг, Ма, *вѐнѐавање* Ма, *вјѐра* Ч, *с вјѐрѐм* Буш, *вјѐронаѐку* Бј, *звјѐреѐа* Трн, Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, *корјѐновѐа* Трн, *кѐрјѐнови* Трн, *корјѐновима* Трн, у *мају* *мјѐсѐцу* Гра, *мјѐсиа* До, О, *ид* *мјѐстиѐје* Хр, на *мјѐстиѐје* Бј, *ијѐиловѐа* Пу, Ла, *ијѐилови* Ла, Стр, *иѐимјѐр* Ма, у *рјѐкама* Вру, *свјѐила* З, *смјѐша* Б;

бјѐгунѐија До, *Бјѐлајѐци* И, *бјѐлаѐ* *камен* До, *вјѐверица* Трн, *Вјѐровање* Буш, *вјѐронаѐкуѐ* Вж, у *мају* *мјѐсѐцу* Рад, *мјѐур* Дј, *мјѐур* Бус, *мјѐури* Дј, *мјѐурови* Бус, *намјѐишија* Бр, *неѐшало* и *ијѐсамѐ* И, *ијѐсме* Ја, *ијѐсне* Врб, *ијѐилове* Ту, *ијѐшадѐија* Рад, *иѐрѐвѐјѐру* Ор, *рјѐшење* И, *свјѐдока* И, Буш, *свјѐдоѐи* Бб, *свјѐиловѐ* Вж, *цвјѐишиња* Бр, *цвјѐиловѐа* Пу;

дугѐвѐјѐчна Су, *сѐвјѐсиѐан* Б, *свјѐски* *раѐи* Б, Н, *свјѐског* *раѐи*а Шип, у *свјѐскоме* *раѐиу* Бу, у *свјѐском* *раѐиу* Мр, По, К, *сјѐрава* *вѐна* См, *ѐиѐо-ѐѐлѐѐиѐи* *дан* Трн;

бјѐлајѐске *ѐѐсиѐѐ* Бј, *бјѐља* Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, Са, *бјѐљи* Ту, *вјѐиѐрѐвишио* Хр, *вјѐишии* З, *гвѐжѐа* *звјѐреѐа* Буш, *рјѐѐѐ* Вру, *рјѐѐи* Вру, *свјѐсан* Ор, у *свјѐиѐскоме* *раѐиу* Ст, *умјѐиши* *шѐоѐи* Мд;

бјѐжѐкаѐи Вра, Т, Рм, Буд, Р, Хр, Ту, Вр, Тиш, *бјѐжѐи* По, Жу, Ке, Вид, Ка, Х, Ј, Рм, Б, Вра, Гр, Врб, Бј, Грд, Ко, Ту, *вјѐровѐа* Шип, *вјѐровѐиши* Бас, *вјѐроѐиѐѐ* Трн, *не вјѐрѐм* П, *ја вјѐрѐм* *да имѐи* По, *вјѐруј* Дрв, Мок, Трн, *вјѐишии* Вр, *зѐбјѐлуѐ* Заг, *замјѐиѐиѐи* Тр, *зѐиѐвѐа* Трн, *избјѐгѐа* Шип, Бб, *извјѐжѐѐи* Груб, *ѐбјѐси* Трн,

ијџааи Груб, *идбјегнѹ* Бас, Грд, У, *ирѣбјегнѣм* Дрв, *ироцјѣњујѹ* Шип, Пет, *разѹмјѣи* Шип, *смјѣле* Трн, Врб, *смјѣли* Бб, Дрв, Под, *убјѣћое* Тр, *ѹмјели* Дрв, Р;

бјѣжѣ Ос, Ја, Х, Ж, Ту, *бјѣжѹ* Пет, Су, Ка, М, Жу, Ту, *вјенчаѡ се* Мр, *нијѣсам ни вјенчаи* била Под, *вјѣровало* Пр, *ја вјѣрѡм* Под, *исцвјѣйѡло* Бу, *ѡбјесѣи* Под, Бук, *ијѣѡ* Бу, Р, Пљ, Б, Гр, Рм, Буд, М, Мд, Бр, Вж, Бј, Ма, *ијѣѡјѹ* Грд, Рад, Буд, Врб, Ра, Рм, Под, Би, *ијѣѡ* Рад, Пр, Л, *ирѣбјегнѣ* К, *рјѣшѡѡ* Ж, *сијѣѡи* Ж;

бјѣжѡло Су, Бо, *вјѣжѡбајѹ* Г, *вјенчала се* М, Ла, Стр, Бус, Трн, Об, Вру, Дј, *вјѣровали* М, *замјѣнѡѡ* Пг, *ѡбјесѣ* Трн, Вж, *ѡбјесѣи* Вра, *ѡцјѣнѡвали* Гр, *идбјегли* М, Вж, *идбјегѡ* Св, Ту, *ѡсвјѣдѡчиѣи* Ј, *ирѣбјѣгли* Рм, *ирѣбјегѡ* Ка, *смјѣла* Л, *смјѣсиѣли се* Р;

бјѣжѡла Т, *вјѣнча* Ма, *вјѣровѡ* Са, Т, *вјѣруѣ* Хр, *вјѣрујѣ* Врб, *вјѣрујѹ* Б, *зѡијѣѡѡјѹ* Т, *избјегѡѡ* Са, *извјѣйриѣи* Рг, *ѡѡѡвјѣиѣѡѡи* Ту, *ѡбјесѣ се* Хр, Ол, *ијѣшѡчи* Ми, *идбјегла* З, *идбјегнѣм* Ту, *ѡсѣјѣи* Ту;

вјѣнча се Трн, Буш, *вјѣнчаѡна* Бо, *вјѣнчаи* Трн, Об, Вру, Бус, *вјѣнча се* Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, *вјѣрујѣм* Буш, *мјѣрѣ* Би, *мјѣрли* Бр, *ѡбјесѣ* Ор, *ѡбјесѣм* Рад, *ијѣни* Вж, *не разѹмјѣ* Дј, Стр, Бус, *разѹмјѣде* Трн, Об, Вру, *цвјѣшало* Бб;

ѡвјѣсиѡ Дј, Ла, Бус, Са, Трн, Вр, Ту, *мјѣсиѡ ѡѡѡѡ* Буш, *мјѣсиѡ ѡѡѡѡ* Бб, *ѡбјѣручкѣ* Бе, *ѡѡѡѡ* смо *смјѣсиѡ* Трн.

Рефлекс је мјесто кратког *ѡ* општејекавска је особина. Овом својом особином западнобосански говори најчешће се слажу са нашим књижевним језиком ијекавског изговора. Међутим, овдје ћемо навести и прокоментарисати и неколико специјалних случајеѡа.

1) Познато је да у књижевном језику кратко *ѡ* даје *е* иза *р*, а не *је*, али онда кад испред *р* стоји који консонант или сонант. Тако је и у овим говорима. Сасвим изузетно јавља се у оваквим случајевима севкенца *је*:

брјегѡѡ Дј, *брјегѡи* Дј, *ѡо брјегѡѡи* Дј.

2) Према *иѣћи* итеративни глаголи гласе: *зѡијѣѡѡи*, *ирѣијѣѡѡи*, *сијѣѡѡи*:

не зѡијѣѡ се сѹнице По, *ирѣијѣѡѡи* Са, *жѣѡѡ глаѡѡ ѡѡѡѡ* сѹијѣѡѡ Бу.

Према *ѡиѡћи се* забиљежио сам *ѡијѣѡѡи се*:

ѡијѣѡѡ се ѹ ријѣч Наг.

Примјери су углавном из југозападних говора. У примјерима се не врши јѡѡѡѡ, промјѣна *ије* > *ѣе*.

138. Као и у другим ијекавским говорима, и у крајишким некадашњи глас *ѡ* дао је *е* у одређеним случајевима. Сав материјал који се тиче рефлекса *ѡ* можемо разврстати у неколико категорија.

1) На почетку ћемо навести оне примјере који се, у погледу рефлекса *ѡ*, слажу с књижевним језиком:

а) Секвенца рђ:

брѣгѡа Трн, Об, Стр, Бус, брегѡа Вру, Ла, брѣгови Трн, Об, Вру, Ла, Стр, Бус, *ио брѣговима* Стр, Об, *ио брегѡвима* Трн, Ла, Бус, *ио брегѡвма* Вру, на Брѣжсина Дрв, врѣмена Буш, Св, Рм, Об, Вру, Грд, Дј, Ла, Стр, Трн, Бус, Са, врѣмена Би, Бу, Св, врѣмена Ст, врѣћа Ту, врѣће Трн, Дрв, К, Врб, Бр, И, Рад, врѣће С, врѣћу См, И, Врб, Гр, Бр, грѣѡа Ј, грѣшка Ч, И, грѣшку П, дрѣњина В, Врб, дрѣњине Мр, ждрѣбад Под, ждрѣбеѡа См, ждрѣбеѡица Под, ждрѣбеѡица Пу, ждрѣбеѡица Пу, мрѣжа Са, иогрѣшка От, рѣѡа Са, Мд, И, рѣѡе Наг, К, рѣѡу Д, Ч, сѡрѣа Об, сѡрѣва От, Трн, Вру, Дј, Бус, Са, сѡрѣве См, От, са сѡрѣвѡм Дрв, иди-сѡреву Мр, иди-сѡреву Трн, сѡрѣву Вру, Дј, Бус, сѡрѣја Ла, Стр, сѡрѣју Ла, иош-сѡрѣју Стр, иош сѡрѣу Об, ирѣѡиѡа Ко, на ирѣѡиѡи Пу, ирѣѡиѡу Гр, ирѣеѡи Заг;

ждрѣбеѡа глава Би, зрѣла Пер, Трн, Об, Вру, Бј, Дј, Ла, Стр, Бус, Са, зрѣле Ол, најѡрѣче Т, најѡрѣчи Св;

ѡдрѣѡи Хр, зрѣѡи Трн, Дј, Ла, Стр, Бус, ѡдрѣѡ См, ирд-режѡ Мд, рѣжѡ И, рѣжѡу Р, рѣжѡу грађу Р, рѣжѡи Жу, В, сѡзрѣла О, срѣла Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, Са, Трн, срѣѡи Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, Са, Трн, срѣѡе Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, Трн, срѣѡм Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, Са, Трн;

гдре Врт, Хр, Ол, О, Рг, Св, Б, Буд, Ра, Пет, Врб, Мд, Л, Грд, С, З, Рад, Д, Р, Ке, Буш, Рм, Т, Ту, Трн, Вж, Под, Бј, Мок, Бас, К, и горе Х, ни горе Су;

б) Префикс нѣ:

нѣка Мок, Трн, Гр, Су, Т, Буш, нѣкав Ч, Бр, Тр, Рад, Дрв, Бас, Бб, Врб, Мд, См, Бе, Шип, Гр, Заг, Св, Рм, М, нѣкад Под, Р, Б, Ма, Т, нѣкада Рад, Под, З, М, Дрв, Наг, Т, Ол, нѣкадаѡиѡме Р, нѣкакав Д, нѣкакви Са, Буш, нѣкаквије Буш, нѣкаки иѡскок биѡо З, нѣкако Р, Трн, Л, Ј, Т, Ту, нѣкаш Пу, Л, нѣква Ма, Гр, Рм, Тиш, Ја, Бб, нѣкве кладѡ Рм, нѣкве ѡлине Ко, нѣкве Грд, Б, Ва, Ма, из нѣкве Крѡинѡ Бб, нѣкве иѡлади К, нѣкви Пет, Бук, Ва, нѣкво Рм, нѣкву шѡму Рм, нѣкѡ Трн, Рм, Мр, С, Т, Ма, Ту, нѣкѡ лијеске Ј, нѣкѡ дјѡлове Вр, нѣкеда Бј, нѣки Т, Ма, Тиш, Трн, П, Ту, И, Бас, Буш, Бб, Мок, Пе, гѡзда нѣки Б, нѣки ѡваѡ Рм, ирѡваѡи нѣки Л, нѣки Пеѡиѡвиѡ Рм, нѣки Миле Брѡѡиѡ Б, нѣки Иѡ Крѡѡиѡ Пе, нѣкиѡан Пе, нѣкије Б, Рм, кѡд некије кѡѡа Ту, с некијеѡа Дрв, нѣко Заг, П, Мок, Дрв, Вид, Б, К, См, Г, Рд, Гр, Л, М, Ст, Врб, Мд, Бр, Пет, Ко, Ја, И, Бб, Р, Бе, Бј, Ту, Ма, нѣкѡ сѡло Ту, нѣкѡ сѡме Вр, нѣкѡг слугѡна Ра, нѣкѡг ѡваѡ Врб, нѣкѡг лугѡра И, нѣкога Бј, Трн, Ст, иѡ некога Пе, нѣкога Буш, Ту, нѣкога Цѡганина Трн, нѣкога Тѡме Мѡздрака Б, нѣкога сѡра З, у нѣкѡј шѡѡи Буш, у нѣкѡј шѡми Ј, нѣколике кѡѡе Бј, Шип, нѣколике гѡдине Св, нѣколико Трн, Мок, Р, Х, Бј, Хр, нѣколка ѡѡиѡ Д, нѣколка иѡѡа Ва, нѣколка иѡѡа Буш, нѣколко Тр, Су, Л, Буш, Бук, Ол, С, Рм, Бб, нѣком Ј, Грд, на кѡѡ-сини нѣкѡм Р, нѣкѡм Вѡѡу Зрѡлиѡу Н, нѣкѡ Мок, Т, Ма, Трн, нѣкѡ иѡѡѡриѡу З, нѣкѡ краѡу Бј, нѣкуда Р, биѡо е неѡиѡа иѡѡако Рм,

нешићо По, Тиш, Груб, Пет, Вид, Ш, Мр, Рад, К, См, Б, Н, Л, Р, Ј, Рм, Гр, Ма, Св, Пе, Бј, Т, Бб, Бм, Л, С, Бо, Ва, О, Би, Бр, Врб, Вж, Мд, У, Са, Ор, од *нечем дивајити* Мд, *нечи зец* См, с *нечије леђа* Мд, *иднеки* Врт, *нешићо* Рм, *имам шум* нешићо Рад, *у нешићо* Д;

у овим говорима нијесам забиљежио замјенице *неко* и *нешићо*, нити прилог *некада*;

в) Лексема *цесћа*:

цесћа Ч, Мок, Вр, П, Б, Д, *цесћа* К, Ст, Мд, Бр, И, *цесћ* Ст, Са, К, *цесће* Буд, *цесће* Бо, Св, Ј, *цесће* Мр, Бј, Жу, *код-цесће* Бј, *око цесће* Бј, *крај цесће* Бј, Ко, *до цесће* Хр, *ипред цесће* Ко, *на цесћи* Врб, *на цесћи* Врб, Бб, *на цесћи* Под, *ид цесћи* Врт, *цесћом* Рм, Бј, Мд, *цесћом* Врб, Мр, *на цесћу* Врб, Бб, *нис-цесћу* Ч, *ус-цесћу* Ч, *цесћу* Под, К, Бб, В.

Ова лексема може да се јавља још у три форме, све три некијевне: *ћесћа*, *цесћа* и *шесћа*:

ћесћа Св, Ол, Бо, Бук, *ћесћа* Ч, *ћесће* Бо, Т, Бук, *крај ћесће* Мд, *око ћесће* Бр, *ћесће* Ор, *код-ћесће* Пет, *ипред ћесће* Ва, *ид ћесћи* Мд, *на ћесћи* Бр, Ва, *ћесћом* Бм, *ћесћу* Пет, *на ћесћу* Ва; *цесћа* М, *цесћом* М, *цесћу* Ра; *шесћа* Мок, П, *шесће* Ж;

г) Остали случајеви:

обећаши Трн, *обећање* Трн; *слезена* Трн.

Забиљежио сам и облике основе *кисел*:

кисел Буш, не могу *кисела куйуса* Мок, *кисео крајшаван* Ма, *кис* Трн, К, *идкиселише ми ши се дијанци*? Трн.

2) Секвенца *рб* давала је *ре* и у случајевима који се нешто разликују од оних под 1а).

а) Префикс *ирб-* даје *ире-* у примјерима:

иревозно, *срество* Ор, *иређе* Тиш, Под, Бр, Рм, *иређеи* Ст, *ирећи* Тр, Х.

Раније смо већ видјели да овај префикс може да да *ирије-* (в. глагол *иријећи* у т. 121, напомена бр. 2, и у т. 124, напомена бр. 16). Уосталом, и *ире-* и *ирије-* (<*ирб-*>) могу се у овим случајевима употребљавати у ијекавском изговору књижевног језика.

б) Екавизам се јавља у облицима глагола *сирјељати* и његовим изведеницама:

сирјељати Под, *сирјељали* Буш, *сирјељан* Хр, *сирјељање* Пу, *сирјељати* Пе, Хр.

Овдје је у књижевном језику ијекавски рефлекс *б* само *ије*. Овај екавизам је доспио у крајишке говоре из војничкога говора.

в) О екавској замјени *ћ* може се говорити и онда кад су у питању облици аориста глагола *изгдрјеиши* и *иогдрјеиши*:

изгдрѣ Наг, Ж, Под, Ст, Ј, Рг, Врб, *иогдрѣ* Под.

У књижевном језику ијекавски изговор зна само за *је*: *изгдрје*, *иогдрје*.

г) Забиљежио сам екавизам и у облицима компаратива придјева *риједак*:

рѣђе Бук, Об, Дј, Ла, Стр, Трн, Бус, *рѣђи* Об, Дј, Ла, Стр, Трн, Бус, Са.

У књижевном ијекавском изговору ту имамо *је*: *рјѣђе*, *рјѣђи*, а те облике сам забиљежио и у крајишким говорима (в. т. 137), али не тако често као облике с рефлексом *е*.

д) Само једном сам забиљежио ген. мн. *врѣћа* Ко, како гласи и у књижевном језику. У овим говорима је обичнији ген. мн. *врјјећа* (в. т. 121, напомена бр. 1).

ђ) Сасвим ријетко се јавља придјев *зрѣо* у књижевном (аналошком) облику:

није зрѣо дѣвѣн Ко.

Обично се у крајишким говорима употребљава икавска форма *зрјѣо*, о чему ће бити ријечи кад се буде говорило о икавизмима.

е) Рефлекс *е* је забиљежен и у именици *дрѣња* (ракија од дрењина):
дрѣња Трн, *дрѣње ће биѣи* Пр.

Овдје је *ѣ* новијег поријекла (као и сама именица) и настало је дуљењем кратког слога основе (исп. књижевно *дјѣдо*, *дјѣва*).

3) Именица *Бѣдград* јавља се у свом изворном, екавском облику:

Бѣдград^м Буш, *Бѣдграда* Буш, *ио Бѣдграду* Буш, *у Бѣограду* З, *Бѣограш* Под, Д, *Бѣограш* Р.

Међутим, чује се и *Бијдград*, форма о којој ће бити ријечи нешто касније.

4) Екавизам имамо и у примјерима:

дбе З, *дбе рѣке* М, *дбе ндге* Рад, *дбедвије* И, *обѣма* Трн;
двѣмѣ Вру, Дј, Ла, Бус, Трн, *з-двѣмѣ* Вру, Бус, Трн, *са двѣмѣ* Дј, Ла;
свѣмѣ Дј, Бус, *дшѣла се вѣјска свѣмѣ* Вж, *свѣма глѣдѣ* Пет, *ишѣ сам свѣма* Би, *ми им кѣжсѣмо свѣмѣ Галицијани* Бук;
шѣла Трн, Об, Дј, Стр, Бус, Ла, *двѣ шѣла* Рад, *шѣло* Р, Пљ, Ол, От, Трн, Об, Дј, Ла, Стр, Бус, *шѣма шѣлу* Гра;
зѣница Трн, Об, Вру, Ла, *зѣница ирдширена* Су, *зѣнице ирдширене* Су, *зѣнца* Дј, Стр, Бус, Са;
недзлѣђен Хр, *озлѣдијѣ се* Вру, Стр, Трн, Бус, *озлѣдијѣ се* Дј, *озлѣдиће се* Ко, *иозлѣдијѣ се* Ла, *идзледу* Хр;
слѣдовање М, Тр, *слѣдуѣ* Дрв, *знаш ишѣд ише слѣдуѣ* К;
оделѣње У.

Неки од наведених случајева могу се појавити у ијекавском облику:
објеручкѣ Бе, ийјело Вру, Ва, озлијѣдијѣ се Об.

5) У крајишким ијекавским говорима наилазимо понекад на врло интересантну замјену *ћ* вокалом *е*:

бѣзи, ѣто маѣ Трн, *кѣ-нѣ иѣвѣ?* К.

Ове примјере сам забиљежио од одраслих особа кад су се тепајући обраћале сасвим малој дјечи. У ствари, ради се о гласовном упрошћавању, карактеристичном за такве прилике.

6) Префикс *ири-* у овим говорима, као и у неким другим, често даје *ирћ-*:

ирѣзнају Ор, *ирѣмѣрѣ* Бус, *ирѣсилијѣ* Трн, Об, Т, Ла, Стр, *ирѣсилијѣ* Бус, Са, Трн, *ирѣсилији* Заг, Трн, Об, *ирѣсилни рѣји* Вр, *ирѣсилни рѣји* Бас, Гр, Хр, *ирѣшиснѣ га* Ј.

Међутим, забиљежио сам и неизмијењено *ири-*:

иризнѣ Бе, Са, До, Ст, *иризнѣ* Р, *иризнају* Трн, *иризнами* П, *иризнѣмо* М, *иризнѣто* Вра, *иризнаји* Трн, *ирѣсилијѣ* Дј, *ирѣсилијѣ* Вру, *ирѣсилији* Вру.

Ту спада и глагол *иријесѣји*:

иријело му дѣбѣдѣ Трн.

7) У градском говору ијекаваца западне Босне чују се екавски облици *дѣв* и *дѣле*, што код ијекаваца на селу нијесам никада чуо. Откуд ови екавизми? Да ли се у њима огледа какав утицај крајишких ијекаваца или је у питању нешто друго? Тешко је дати ноуздан одговор на ова питања, као и на многа друга која стоје у вези с екавизмом у ијекавским говорима.

139. Кад је већ ријеч о екавској замјени *ћ*, хтио бих да укажем на једну појаву карактеристичну за ијекавце из западне Босне. Наиме, често ми се догађало на терену да чист ијекавац започне разговор са мном потпуно екавски. Пошто ми је та појава била позната одраније, ја сам у таквим случајевима пуштао саговорника да доврши такво излагање (то би трајало обично око пола сата), а онда је разговор почињао да прима свој уобичајени ток, своју уобичајену форму, ијекавску. Могу се поставити два питања: 1) како је информатор упознао екавски изговор? и 2) због чега један ијекавац жели у својој средини, у своме селу, да говори екавски? Мислим да су Крајишници (особито они старији) могли научити екавску варијанту нашег језика у војсци или за вријеме боравка у екавским срединама, у које су долазили ради зараде, а у новије вријеме такав изговор могу чути преко радија и телевизије и прочитати у новинама. У ствари, ријеч је о прилагођавању другом изговору. У којим приликама Крајишник ијекавац постаје екавац? Одговор би био: онда кад разговара са непознатом, страном особом. Зашто то чини? Вјероватно зато што сматра да је екавски изговор репрезентативнији, отмјенији. Мислим да се ту огледа оно што постоји у свим језицима

свијета: утицај културнијих и економски развијенијих региона и њихових центара.

На ову појаву ћемо вјероватно наићи и у другим ијекавским говорима. О њој треба да води рачуна сваки испитивач тих говора. Мора увијек да разграничава прави, стални екавизам, који је у свакодневној употреби ијекаваца, и привидни, привремени екавизам, који се употребљава у разговору с непознатим лицем. Уз то, пожељно би било да испитивач ијекавских говора на терену говори ијекавски, јер би екавски изговор испитивача могао сугерисати појачану употребу екавизма.

140. Други проучаваоци западних и југозападних говора такође су указивали на екавизме. Тако је Д. Петровић у своме раду о змијањском говору забиљежио: *врѣме, шѣло, цвѣт, сѣарѣшина* (чешће *сѣарјѣшина*), *мрѣжа, шрѣшње, сѣрѣва, грѣшја, цѣсѣа* (*шѣсѣа, чѣсѣа, ћѣсѣа*), *зѣнциа, шрѣбрѣ, шрѣсилни рад, дсеко, снегѣва, шѣра, шѣнедељак, кисѣло* итд.¹⁴³. Он је забиљежио више екавских ријечи него ја. Његов материјал се у највећем дијелу слаже с мојим, али има и извјестан број примјера које никад нијесам чуо у Крајини. Како протумачити те разлике? Ја мислим да неке сталне екавизме једноставно нијесам имао прилике да чујем, а да неки могу бити привремени екавизми, употријебљени у разговору с непознатом особом (у овом случају с испитивачем) (в. претходну тачку).

Решетар је забиљежио у Броду *tĕlo, pòslednji*, у Костајници *delo*, у Бањој Луци *prĕko*¹⁴⁴, а Ластавица у Кореници *tĕlo, dĕlo*¹⁴⁵. Проф. Асим Пецо је у источној Херцеговини забиљежио: *цѣсѣа, мрѣжа, обѣшати, зѣнциа, дѣле, шѣло*¹⁴⁶, а у западној Херцеговини код ијекаваца *уйдишрѣби*¹⁴⁷. Вушовић је навео за Никшићку жупу *шѣло, шѣгледа*¹⁴⁸. О екавизмима у ијекавским говорима писао је и проф. П. Ивић (Ивић, Дијалектологија, 133).

141. Као и остали ијекавски, и крајишки говори знају за икавизме. Пошто су икавски облици настали на различите начине и пошто су неки од њих признати као књижевни, а неки нијесу, сврстаћемо их у неколико група.

1) Најприје ћемо навести облике који су у ијекавски говор дошли из икавског:

ваик дѣжѣли Пријѣдор Ту, *дѣд* Дј, *дѣд*^ш Са, *дѣда* Ла, *дѣда* вок., К, *дѣвѣ шѣ*, *дѣде* вок., Ка, *дѣде*, *не знам шѣшѣ ћу* вок., Рд, *ајде вамо, дѣде, ручаши* вок., Гр, *дѣде* вок., Бј, Врт, Бус, Врб, Ол, *узми, дѣде* вок., Са, *ѣво дѣдѣ!* П, *дѣдѣ* Бр, *дѣдо* Об, Дј, Стр,

¹⁴³ Петровић, Змијање, 51, 52—53, 54—56.

¹⁴⁴ Rešetar, Štok., 72.

¹⁴⁵ Lastavica, Korenica, 753.

¹⁴⁶ Пецо, ГИХ, 58.

¹⁴⁷ Пецо, Западнохерц., 288.

¹⁴⁸ Вушовић, ДИХ, 11.

dido ће обутии дѣанак К, з-дѣдом Врт, д-дѣ вамо дѣду! К, нѣ да нѣга дѣи К, шѣ му е дѣи Гр, дѣи Врт, Ч, У, Ос, Об, бѣњкери су бѣли лѣио иод дѣијем брѣдом Гр, дѣићу лѣио кои-суда И, кад, двѣј, ја лѣио дѣиѣ..., он лѣиѣи вако Рад, лѣишѣ ми је шѣмо — лѣио бацѣкѣн и иѣем у шѣврѣцу Т, нѣ разумѣ Ла, рѣзумѣи Вж, сѣаросѣдијоѣи Би, љвик слѣвѣ Т.

Икавизми у крајишким говорима могу да имају двоструко поријекло: или су из западнобосанског шћакавскога говора, тј. новијег су поријекла, или су из икавских говора западне Херцеговине, Далмације и Лике (на чијим теренима су ијекавци раније боравили), тј. старијег су поријекла.

Посебну групу сачињавају ови примјери:

дѣимѣ Об, Стр, Са, з-дѣимѣ Об, са дѣимѣ Стр, дѣисѣи Об, Вру, Ла, Стр, Бус, Са, Трн, Шип, Под, Вр, П, Ж, К, С, См, Д, Св, Гр, Р, Ка, Пер, Ст, Ра, Врт, Врб, Рг, Буд, Грд, Ч, У, Ол, Ми, Дл, Мд, Бук, Ор, Пет, Т, Би, Буш, Ос, дѣисѣио и ѣедѣсѣи Л, зајд-види Ч, Ва, зајдвидиѣ М, зајдвидѣм Пљ, исѣдвидѣ Пе, исѣдвидѣмо Пе, нѣсам Пљ, Бук, Ва, нѣси Ка, нѣсмо Пљ, Бук, нѣсом Бук, Ла, нѣсѣи Бук, обѣма рѣкама Ж, ѣриѣдвидѣ У, ѣриѣдвидѣм Ч, У, Пет, Дрв, Буш, Трн, Мок, Под, Пр, ѣриѣдвидѣи Св, ѣриѣдвидѣиу Ра, рѣзумѣи се Пу, рѣзумѣиѣи Ч, сѣкира Тиш, Б, Бе, Вж, Ч, Буш, Ко, Трн, Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, Са, сѣкирѣ Буш, сѣкирама До, са сѣкирама Ту, сѣкирама Рад, са сѣкирама Бас, сѣкире Ја, Бр, Грд, сѣкирѣ Наг, сѣкирѣиѣну К, сѣкириѣ Мд, сѣкирѣм Ст, Врб, Рг, Грд, От, Гра, Бр, Бб, Трн, сѣкиру Шип, Мр, Р, Рг, Пет, Би, Бб, сѣорѣзумѣи се Бр.

У неким од наведених примјера замјена *ѣ* могла је бити посљедица утицаја сусједних, сличних облика исте парадигме или сличних ријечи: *дѣимѣ* према *дѣијѣ*, *обѣма* према *обѣијѣ*, *дѣисѣи* према *ѣриѣсѣи* (*дѣисѣи* је знатно рјеђе — в. т. 137). Негдје, међутим, можемо претпоставити и извјесну асимилацију према вокалу *и* из наредног слога: *исѣдвидѣ*, *зајдвидѣ*, *ѣриѣдвидѣиѣи*, *рѣзумѣиѣи*, *сѣорѣзумѣи се*, *сѣкира*, *сѣкире*.

Забилежио сам, као што се види, свега неколико пута одричне облике глагола *јѣсам* са рефлексом *и* (*нѣсам*, *нѣси*). Међутим, много чешћи, најобичнији облици су са *ије* (*нијѣсам*, *нијѣси* — в. т. 124, напомена бр. 3). Интересантно је да форме типа *нијѣсам* сматрају Крајишници за неправилне, некњижевне (као и *ћѣраиѣи*, *ћѣ?*, *ѣни*, *кѣњи* итд.), па кад хоће да говоре књижевним језиком, „грађански“, онда обавезно употребљавају форме типа *нѣсам*. И већина образованих ијекаваца из ових крајева мисли да је *нијѣсам* некњижевно. Разлог томе треба, свакако, тражити у чињеници да се у уѣбеницима и средствима комуникације среће искључиво *нѣсам*, *нѣси*.

2) Много већа је група примјера у којима се рефлекс *и* развио од *ѣ* фонетским путем. Тако је *ѣ* давало *и*: а) испред *ј*; б) испред *љ*; в) испред *ћ*; г) испред *о < л*.

а) Што се тиче промјене $\check{b} > u$ испред j , можемо рећи да је забиљежено доста ријечи које и у књижевном језику имају u :

бијаде Заг, Наг, Жу, Д, Трн, Мд, Шип, Рг, Мок, П, *бијадо* Ж, *бијадоше* Трн, Ке, *бијадошмо* Рм, *бијадошше* Мр, *бијаше* Трн, Бм, *гријаши* Гр, Пу, *грије* Рм, Бо, Хр, Врб, *загријало* См, *згријавам се* Ж, *насијаши* М, *насмјаши* Бас, *насмјем се* Б, *идсијаши* Заг, *идсијо* Т, *иревијаши* Бас, *иревију* Гр, *ирдсијаши* См, *сдију* Трн, *сија* Трн, *сијали* Р, Бр, Рм, Пу, *сијало* Наг, *сијало се* Дрв, *сијаши* Бас, Бм, Трн, Б, Р, Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Бм, *сије* Дрв, Л, *не сије* Х, *сијем* Под, *сијо* Рад, *сију* Гр, М, Мд, Ја, *слабо и сију* Д, *смијање* В, *смијаши се* Бас, Трн, *смије се* Под, Д, *смију се* Вра, Пет, Мр, *не смију* Бе, Ту, Наг, *угријало* Рм, *угрије* В, Б, *усиј шеницу* Мок, *усија* Гр, *усијала* Шип, Ке, *усијали* Св, Вр, *усијаши* Груб;

не бијаде Мд, *не бијаше* Пе, *гријемо се* Буш, *двију* Рад, Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Са, Трн, *загријава* Пет, *насмја се* Пу, *обадију* Ту, *обију* И, *дгријало* Трн, *идси* Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, *идсијали* Ко, *идсијаши* Рг, *идсијаши* Бр, *иревијавај* Ја, *иревијавали* жито Бук, *разумију* Трн, Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, *си* Трн, Об, Вру, Дј, *сијано* Би, *сијаши* Вж, Бр, *сијачица* Ја, *сијемо* Врб, Ч, Трн, Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, *смија се* Трн, Об, *смијала се* Трн, Об, Вру, Ла, Стр, *смије се* Бј, *смијем се* Бј, Трн, Об, *смијем се* Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, Са, *смијете се* Ма, *смијо се* Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, *смију* Ту, *смију се* Ма, *смијући се* Св, *умију* Буш, *усије* Ол, *усијеш* Гра.

Навешћемо и ове примјере с вокалом $u < \check{b}$ испред j :

у смиј Трн, *смија* Тр, Бј, П, Д, Бе, Ја, Ос;

мијеви Вру, *мијови* Трн, Об, Дј, Стр, Бус, Са, *мијови* *кдвачки* Мок;

мијур Ј, Трн, Об, Стр, Са, *мијурић* Под, *мијурови* Трн, Об, Стр;

зрију Ла, Стр, *сазрију* См;

не ију Мок, Ко, В, *наију се* Са, *идију* Д, Тиш, Под;

не и ид дан, *ид два* Б, *изи* Трн, *изише* Трн, Стр, *иди* Буш.

Мијур је настао према *миј*, *мијови*, *смиј*, *смија*, а јавља се, рјеђе, и са *је*:

мјљр Дј, *мјљр* Бус, *мјеури* Дј, *мјљрови* Бус.

Императив глагола *јести* и његових композита може имати облике презента:

изије Стр, Бус, *изијете* Бус, *ије* Трн, Об, Ра, Р, Вру, *ијете* Об, *наије се* Трн, *идије* Об, *идије* Д, Вру, Дј, *идијете* Об, *идијете* Вру, Дј.

Мислим да су употријебљени ови облици ради избјегавања секвенце *иј*, која је тешка за изговор (особито на крају ријечи).

Иначе, глагол *јести* (и композите) јавља се у императиву и са *је*:

једи Трн, Врт, Врб, И, *једи* Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, Са, *једише* Дј, *јљше* Бус, *јљше* Трн, *јљше* Вру, Ла, Стр, *идеди* Ла, *идеше* Ла.

О презентској форми *једу* в. т. 381.

Забилежио сам у презенту глагола *засјесити* облик *засију* От, који је добивен према односу *изјесити-изију*, *сидјети-сидију* и сл. Билежио сам и форму са *је*: *засједу* Мок. О овом глаголу и неким другим в. т. 127, напомене бр. 1—4.

б) У западнобосанским ијекавским говорима, као и у књижевном језику, *ѣ* > *и* испред *љ* у одређеним ријечима. Ево неких примјера из западне Босне:

биљ М, *два биља* М, *биљац* Трн, Бу, *биљаца* Дрв, Трн, *биљезили* Бр, *биљце* Вр, Бу, *биљци* Дрв, Ж, *под биљцом* Вид, *биљчину* Бу, *забиљези* Пер, *забиљезијо* Буш, *обиљезијо* М.

Ту долазе и ријечи у којима се рефлекс *ѣ* нашао између два палатална консонанта: *ђ* (настало јовањем) и *љ*:

куђиља Трн, *куђиљу* З, *иѣи неђиљ* М, *седом неђиљ* Вид, *неђиља* Св, Ко, Грд, *неђиља* Заг, Трн, У, Грд, Об, Буш, Вру, Дј, Са, *неђиље* Дрв, Бб, *неђиље* Вр, С, Вид, Заг, Р, Рм, Са, *неђиљо свѣи!* Ж, *неђиљом* Трн, С, *неђиљу* Под, Гр, Врб, *ионеђиљак* Под, Грд, Гр, У, Буш.

У неким наведеним примјерима из претходне групе *и* је могло бити и резултат дисимилације (*забиљези*), а у примјерима типа *куђиља*, *неђиља* у питању је контаминација облика *куђеља*, *неђеља* и *кудиља*, *недиља*.

Забилежио сам и *ионеђиљком* Ј, као и неколико случајева у којима је *и* < *ѣ* потпуно редуковано:

недља Ла, Бук, *недља* Буш, Бус, *неђља* И, *ионеђљак* Бук, *ионеђљак* И.

Промјена *ѣ* > *и* испред *љ* ограничава се само на одређен број ријечи. Чак ни у тим ријечима не спроводи се увијек досљедно:

неђеља Рг, Стр, *неђеља* Вр, Заг, Л, Ту, Вид, Бас, Мр, С, Бм, *неђеље* Врб, *неђељом* Вр, *неђељу* Под, Ра, Рд, *ионеђељак* Врб, *ионеђељком* Д, Рд.

в) У крајишким говорима понекад рефлекс *ѣ* испред *ђ* даје *и*:

зайдѣиђаи Шип, *зайдѣиђено* П, *иријидѣиђаи* Тиш, Под, *рѣс'иђала се* Дрв, *сиђа* Трн, По, *сиђала* Бу, *сиђали* Тиш, Бас, Дрв, *сиђеи* Мд.

Ова појава је карактеристична углавном за југозападнокрајишке говоре. Међутим, ни у њима није досљедно спроведена:

иосѣђећемо мило См, *сјѣђа* Трн, *сѣђаи* Трн, Мок, Стр, Вид, Вр.

г) Промјена *ѣ* > *и* испред *о* < *л*, позната и у књижевном језику, широко је заступљена у овим говорима. Примјери:

у *Бијограду* Ст, Бас, Заг, По, Под, Вж, К, Бе, *Бијограи* Св, Ст, *дијо* Рм, Трн, Хр, Ја, *сиаросидијоци* Би, *сиаросједијци* Ко;

зрѣјо Трн, Об, Вру, Дј, Ла, Ту, Стр, Бус, Са, *чдек зрѣјо* И, *зрѣјо чдек* Бј, *зрѣјо гра* Ма, *зрѣјо њарадаис* Трн, *кѹрус је већ зрѣјо* Мр, *цѣјо* Бус, Трн, *цѣјо дан* Пет, Бј;

видијѵ Врб, Са, Дл, Т, Ма, Бе, Вр, Вид, Под, З, П, Жу, Бј, Грд, Рм, *вдлѣјѵ* Дл, Бу, Бр, Св, Вж, Трн, Рм, Р, Бб, Ма, Т, Бас, Под, Су, Б, *дѵнијѵ* Об, Вру, Дј, Бб, Ла, Стр, Бус, Пу, Ту, Ма, *дѹнијѵ* Трн, З, Бас, Ма, Д, *жѣлѣјѵ* Вр, *жѣвијѵ* Врт, Тр, Ла, Дрв, Трн, Наг, Об, Вру, Под, Стр, Ту, Н, *жѣвијѵ* Дј, Бус, *жѣвијѵ* К, *завѵлѣјѵ* Трн, Тиш, *зѵдијѵ* Буш, *зѵжѣвијѵ* С, *зѵидѣдијѵ* М, *ѵзијѵ* Трн, Стр, Бус, М, Ра, *ѵзнијѵ* Буш, Ј, *ѵјѵ* Ст, Врб, Ч, Грд, Ту, Са, Стр, Дј, Вру, Об, Трн, Рад, Мд, От, Ја, Буш, Тиш, Вид, К, Тр, Р, Бј, Рм, Бе, Гр, *нѣ ијѵ* Вид, *Пѣру сам назрѣјѵ* *ко-ѵѣрѵжнѣјѵ* Трн, *наѵјѵ* сѣ Грд, *наѵјѵ* се Буш, *наѵјѵдлѣјѵ* Дл, Вж, Гр, *обдлѣјѵ* Рм, Буд, *дѵнијѵ* Ма, Ке, Трн, Вид, Л, Н, П, Под, Мр, Су, З, *дѵнијѵ* В, *дѵѵаријѵ* Ол, Ор, *дѵѵаријѵ* Су, *ѵдијѵ* Гра, Т, Св, Об, Вру, Рад, Мд, Бр, Дј, Трн, Ту, Тр, Мр, *ѵолѵдијѵ* Буш, *ѵднѣјѵ* Би, *ѵоѵѣрнѣјѵ* Са, *ѵрѵнијѵ* Буш, *ѵрѵнијѵ* Ос, *сѵзрѣјѵ* Дј, Ла, Стр, Мр, *сѵзрѣјѵ* Бус, *самлѣјѵ* Бј, *сѵјѵ* Трн, Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, Су, Ра, Хр, Мр, См, Бб, Д, Буш, Ор, Пет, Ва, *смѣјѵ* Бр, Ор, Пет, Рад, Вид, Наг, Вр, Ј, Су, *срѣјѵ* Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, Са, Трн, Пет, *ћѣјѵ* Вр, Бб, Вид, Тр, Ва, Бј, Мд, З, Жу, Ж, Под, Ми, Хр, С, См, Б, Д, До, Врб, Пе, Х, Ј, Бр, И, Са, Пт, Гр, М, Рад, Ол, Су, Рд, Рм, Вж, Пет, Пу, Би, Буш, *ѹѣјѵ* Рг, Ж, Т, *ѹмѣјѵ* Б, Буш, *сѣдијѵ* Трн, М, Стр, Би, *сѣдијѵ* Ла;

ѵѣрѵ га бѵлѣјѵ Рм, *вѵдијѵ* Ра, *изгладнѣјѵ* Рм, *изгѵрѣјѵ* Би, Ту, *лѣѵѵијѵ* З, *млѣјѵ* См, *нажѣвијѵ* се Пе, *наѵнѣјѵ* Пе, *обнѣвѵдијѵ* Гр, *ожѣвијѵ* У, *ѵрѣдијѵ* ѵме Вид, *сјѣдијѵ* Грд, Л, Об, Вру, Дј, Бус, Бас, *с'ѵѵ* Са, *ѵѣрѵѵијѵ* Жу.

У радном придјеву глагола *јесѵѵи* (и композита) јављају се и облици:

јѣдијѵ Бр, *јѣдијѵ* Ко, Дј, Бус;

јѣво Ла, *јѣо* Ко, *ѵдјѣво* Ла.

Ове форме сам биљежио у сјевернокрајишким говорима.

3) Као и у другим ијекавским говорима, и у крајишким се јављају морфолошки икавизми у инфинитивној основи глагола VI Стевановићеве врсте:

вѵдила Трн, *вѵдило сѣ* Мок, *вѵдиѵѵи* П, Трн, Об, Т, *вдмла* Тр, *вдмле* Дрв, *дожѣвиѵли* Рд, *жѣвиѵло се* Трн, Св, *жѣвиѵла* Наг, Трн, *жѣвиѵли* Буд, Стр, Дј, Су, Вру, Са, Ла, Наг, Под, Трн, Ма, Шип, Об, *жѣвиѵѵи* Стр, Дј, Врб, По, Тиш, Гра, Ч, Б, Бус, Бу, Об, Гр, И, Дл, М, Би, Шип, Ла, Пе, *жѣвиѵѵѵѵ* Мок, *лѣѵѵѵѵѵѵ* Ж, *ѵолѵдиѵѵи* Мок, *сјѣдиѵи* Трн, Гр, *сјѣдиѵѵи* Дј, Об, Груб, Хр, Трн, Под, *сѵѵѵѵѵѵ* се Л, *ѵѣрѵѵѵѵѵѵ* Тр, От, П, Т, *ѵѵѵѵѵѵѵѵ* Тиш;

ѵѣрѵжѣвиѵли Ма, *ѵѣрѵжѣвиѵло се* У, *сјѣдила* Дј, *сѵѵѵѵѵѵѵѵ* се Ол, *сѣдиѵѵи* Об, Пет.

Ту долазе и примјери у којима је редуковано и:

видла Трн, Дрв, Наг, *видла* Мок, Б, Ст, Врб, Шип, Мр, *видли* Пу, З, Са, Ма, *видло се* Мок, *видло се* Т, *видџи* Трн, Вру, Бус, Ма, *видџемо* Буш, *видџеш* Трн, *вдла* Т, Ко, Жу, *зора забједла* Бас, *лџи* Бр, *лџи* Жу, *џоцрљенле* дчи Буш, *разбдла се* Ту, *сједла* Рм, *сједла* Об, Вру, Бус, *сједли* Грд, *сједли* Трн, Буш, *сједџи* Вру, *седла* Трн, Стр, Са, Бус, Ла, *седли* Ва, *седли* Шип, *седџи* Ла, Бус, Са.

Знатно је мање облика који мјесто аналошког и имају вокал *e* с јотованим претходним сонантом или консонантом:

виџеџи Мр, Рм, *вдљела* Трн, Под, *вдљели* Гр, *вдљети* Мд, *жсљела* Шип, *забдљело ме* Наг, *џосеџеџемо* См, *разбдљела се* М, *сиџеџи* Мд.

4) Префикс *џрџ-* понекад даје *џри-*:

Пријдображсџења Груб, *Пријдображсџења* Шип;
џрима Мањачи, *џрима* намасџиру Гра.

Биљежио сам и *џре-*:

Предображсџења Ст.

142. Од других испитивача који су писали о икавизму у ијекавским говорима, поменућемо најприје Д. Петровића. Његов материјал о Змијању углавном се слаже с мојим материјалом: *двџста*, *џрамдид*, *сиџира*, *о смџја*, *миџур*, *биљец*, *недиља*, *жсџиво*, *смџо*, *џо* (поред *јџво*, *јџдиџо*), *жсџивџи*, *видџи*, *вџвик*, *лиџо*, *Придображсџења*, *џрима сџицу*. Он каже да није чуо примјере типа *сиџеџи*, *џријдвџеџи*. То је сасвим могуће пошто такве случајеве нијесам ни ја забиљежио у области Змијања¹⁴⁹. Умјесто тих примјера Петровић је записао: *седле* (стр. 54), *џријдџџи* (51).

У варешком говору је *тиџ*¹⁵⁰, а у говору Личког поља чује се: *сиџала*, *сиџа*, *џо*¹⁵¹. Проф. А. Пецо је биљежио код јекаваца у западној Херцеговини: *џромџила*, *двџ гдџине*, *не разџим*, *зџиздан*, *жсџивџи*, *дџца*¹⁵², а у источној Херцеговини: *џријдџа*, *биљац*, *сиџеџи*, *зџидвџели су*, *срџо*, *џо*, *вдџила*, *миџи*, *дџли*, *џрина сџицу*¹⁵³. О икавизмима у ијекавским говорима писао је и проф. П. Ивић (Ивић, Дијалектологија, 133).

143. При крају овог разматрања о рефлексима некадашњег вокала *џ* рећи ћемо нешто и о секундарном *џ*. Оно се јавља најчешће у секвенци *џр*, како у нашим ријечима тако и у страним. Ова секвенца се манифестује као *јер* (*џер*), што потврђују сљедећи примјери:

Стране ријечи: *колџериџи* Шип, Ст, *кдџиџер* Стр, Бус, *комџери* Бм, *кошџиџераџи* Св, *крџмиџер* Ор, Ко, Вру, *крџмиџер* Об, Т, *крџмиџера* Ко, *крџмиџера* Вж, *крџмиџерова* *зџиџица* Т, *крџм-*

¹⁴⁹ Петровић, Змијање, 53—54, 51.

¹⁵⁰ Žuljić, Vareški, 40.

¹⁵¹ Георгијевић, Лички, 141—142.

¹⁵² Пецо, Западнохерц., 288, 290.

¹⁵³ Пецо, ГИХ, 58—59, 39.

ијјером Мд, *кѹмѣјѣр* Трн, Пљ, Врб, Рг, Бук, Ту, Дј, Ла, *кум-ијјера* Груб, Х, Трн, Бас, Ке, Рм, Бук, Би, *кумѣјјере* Ва, Шип, Ст, Под, К, Буд, *кумѣјјери* Тиш, Ол, Мр, Под, Пу, у *кумѣјјеријѣ* Под, *кѹијјер* Дрв, Д, *куијјера* Трн, Дрв, Б, *куијјере* Вид, *куијјери* Заг, Тиш, Дрв, К, В, Д, *идѣијјер* Дј, Бук, Ва, *идѣијјернѣ лѣче* Бук, *идѣијјер* Рг, Буш, Вру, Ла, Стр, Бус, *иланијјерѣ* Св, *иѣлијјер* Шип, *иѣлијјере* Вид, Гр, *иѣлијјери* Вид, Под, Вр, Ол, У, Гра, *иѣлјјере* Заг, *иѣлјјери* Дрв, *иѣнјјер* Вру, Дј, Бб, *иѣнјјера* Бб.

Наше ријечи: *вддијјер* Бус, *вддјјер* Трн, Вру, Дј, Ла, Врб, Рг, Стр, *водјјера* Под, *Косјјери* топ., Трн, *Косјјерић* топ., Трн, *живоитнијјѣ нѣмјјерниѣ* Р, *серѣмак* Рг, *серѣмака* Рг.

Знатно рјеђе се чује *ир* у овим ријечима:

крѹмѣијјер У, *иѣлијјера* Врб.

Иста ова секвенца остаје неизмијењена и у примјерима:

идѣијјер Об, Са, Трн, *идѣијјер* Об, Стр, Са, Трн; *сирѣмак* Груб, Пр, Пе, Бе, Ј, От, Гра, Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Трн, Бус, *сирѣмака* Гра, Трн.

Ако бисмо хтјели да објаснимо поријекло промјене *ир* > *јер* (*ијер*), морали бисмо претпоставити двије могућности: или је у питању фонетски процес или, пак, страни утицај. Уз то, у неким случајевима имамо двоструки суфикс: *косѣрѣ* и *косѣрѣ*¹⁵⁴.

Постоје још неки случајеви у којима имамо секундарно *ѣ*. Тако сам, на примјер, биљежио:

вјѣијрѣнѣр = ветеринар, Ту;

идѣијјерниѣ = темљи, Вр, *идѣијјерниѣ* Б, *идѣијјерниѣ*

Трн (лат. *fundamentum*, тал. *fondamento*);

насикирајѹ ме Ј, *не сикирај се* Буш, *сикираѹ ме* Дл, *сикираиѹ ме* Трн, Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, *сикираѹ ме* Трн (тал. *seccare*).

О облицима као што су: *идѣијјернѣ*, *сѣнѣнѣ*, *идѣијјернѣ*, затим: *идѣијјернѣ*, *идѣијјернѣ*, биће ријечи у Морфологији.

Најзад, у крајишким говорима се јављају облици: *идѣијјернѣ*, *идѣијјернѣ*, *идѣијјернѣ*, у којима почетни слог није имао *ѣ* у прасловенској фази развитка већ назал *л* (в. *РЈА* под *идѣијјернѣ*, *идѣијјернѣ*, *идѣијјернѣ*, и Етимологички лексикон руског језика од Макса Фасмера — том I, Москва 1964, под *идѣијјернѣ*, *идѣијјернѣ*). Потврде ће бити наведене у одјелку о јотовању.

144. Секундарно *ѣ* биљежили су и други испитивачи. Тако је Д. Петровић за Змијање навео: *идѣијјера*, *идѣијјера*, *идѣијјер*, *идѣијјера* *земљу*, *идѣијјера*¹⁵⁵. За ову појаву знају други говори: сарајевски¹⁵⁶, варешки¹⁵⁷, говор Личког поља¹⁵⁸, говор Срба ијекаваца у

¹⁵⁴ Стевановић, Источноцрногорски, 27. *РЈА*, s.v.

¹⁵⁵ Петровић, Змијање, 50.

¹⁵⁶ Šurmin, Sarajevski, 190.

¹⁵⁷ Žuljić, Vareški, 38.

¹⁵⁸ Георгијевић, Лички, 147.

Ливањском пољу,¹⁵⁹ а наводе је и А. Пецо за источнохерцеговачки¹⁶⁰ и западнохерцеговачки ијекавски говор¹⁶¹ и Вушовић за говор Никшићке жупе¹⁶². Секундарно *ћ* помиње и Решетар¹⁶³.

Закључци о вокализму

145. На основу свега што смо рекли о вокализму западнбосанских ијекавских говора може се закључити следеће.

1) а) Ови говори имају пет стандардних вокалских фонема (и вокално *p*). Артикулација вокала је као и у књижевном језику. Понекад сам билежио отворен односно затворен изговор.

б) Промјена вокала је веома честа. Тако $a > o$, e ; $o > e$, a , (ou), u ; $e > a$, o , u ; $u > e$, a ; $y > o$, a . У вези с овом појавом треба учинити неколико напомена. Прво, промјена вокала нема увијек општекрајишки карактер. Промјена $o > ou$ код глагола *ћрбаџи*, на примјер, није позната југозападним говорима, као што за $y > a$ знају само ти говори, а за $y > o$ југозападни и западни. Друго, наше ријечи и ријечи страног поријекла не понашају се једнако. Тако промјене $u > e$, $u > a$ важе само за стране ријечи, а прелаз o у u , једна од најкарактеристичнијих особина крајишког вокализма, врши се тако да се у одређеним категоријама страних ријечи потврђује на читавом терену, а у домаћим ријечима уз назални сонант обично у југозападним и западним крајевима. Треће, замјена једног вокала другим може да буде зависна и од сусједних гласова. То потврђује замјена $o > u$, која се најчешће врши уз назалне сонанте *m*, *n*, *њ*. Четврто, акценат игра врло важну улогу. Он често чува слог од промјене, тако да до супституције долази обично у неакцентованим слоговима. Најизразитији примјер у коме се акцентовани вокал супституише другим вокалом јесте већ помињана промјена $o > u$. Пето, недоследност је основна карактеристика вокалске супституције. У истом крају, често и у говору исте личности, једна појава може бити једном реализована, а други пут да изостане. Недоследност је, мислим, одлика сваког народног говора. Она, у ствари, представља једну од суштинских разлика између народног језика и књижевног. Док у књижевном језику постоје релативно строга правила, дотле у народном језику имамо много већу слободу. Због тога не треба изједначавати статичне структуре првог са динамичним структурама другог језика.

2) а) Сви вокали могу да се редукују, а најчешће *u*. Редукација може бити дјелимична и потпуна. Дјелимична је рјеђа. Поред тога, вокали *a* и *e* понекад се свде на *ə*.

¹⁵⁹ Čustović, Livno, 109.

¹⁶⁰ Пецо, ГИХ, 60—61.

¹⁶¹ Пецо, Западнохерц., 290.

¹⁶² Вушовић, ДИХ, 10.

¹⁶³ Rešetar, Štok., 73—74.

б) Губљење вокала је заступљено у ванакцентским позицијама, како у нашим тако и у страним ријечима, како на почетку тако и у средини ријечи, или на крају. Ова појава није досљедно спроведена, па има доста одступања, тј. примјера у којима остаје одређени вокал.

в) Вокалске редукције имају често за посљедицу стварање вокалских сонаната. На тај начин последије редукованог у јавља се *н*, а последије редукције вокала *и* добивамо вокализоване сонанте *л*, *љ*, *н*, *њ*, као и *р*. Вокално *л* је тврдо. Уз то, последије редуковања *и* настају консонантске групе посебне артикулације: *д̣и̣*, *и̣и̣*, *д̣ћ*, *и̣ћ*, *д̣ц*, *и̣ц*.

3) Асимилације и контракције вокалских група заузимају значајно мјесто у вокализму западнобосанских ијекавских говора. Забиљежио сам: *aa > ā*, *ao > ā*, *ao > ḡ*, као *и > ки*, *ae > ē*, *ae > ā*, *oe > ḡ*, *oo > ḡ*, *eo > ḡ*, *eo > ē*, *ee > ē*, *ии > њ*, *уо > ḡ*. Даћу неколико напомена о овој појави. Прво, неке од наведених промјена врше се у свим говорима, а неке само у појединим регионима. Тако промјене *ae > ē*, *ae > ā*, *eo > ḡ*, *уо > ḡ* имају општекрајишки карактер, док прелазак *ao* у *ā*, као и у *ки* карактерише само југозападне и западне говоре (и поклапа се углавном с изоглосом *o > у* — у нашим ријечима уз *м*, *н*, *њ*), а промјена *eo > ē* забиљежена је само у једноме мјесту на сјеверозападу Босанске крајине. Друго, асимилације могу бити прогресивне и регресивне. Треће, асимилационе промјене могу да се врше у границама једне ријечи (*ao > ā*, *ao > ḡ*, *ae > ē*, *eo > ḡ*, *уо > ḡ*, *eo > ē*), а могу и у сантхију (*ae > ā*, *oe > ḡ*, као *и > ки*). Четврто, до вокалских контракција (*aa > ā*, *oo > ḡ*, *ee > ē*, *ии > њ*) долази последије редукције *х* или *ј*. Пето, недосљедност је такође одлика ових асимилација и контракција. Манифестује се на више начина. Узимамо за примјер промјену *ao > ḡ*, која се врши у већини крајишких говора. У источним, сјеверним и централним говорима она се спроводи доста досљедно, док у западним и југозападним крајевима јавља се напоредо са промјеном *ao > ā*. Напоредност може да буде и у границама једног села (нпр. у Бј, Рм, Хр, С — в. и карту 1), али обично није у говору истих представника. У ствари, прелазак *ao > ḡ* најдосљедније се врши тамо гдје *o* не прелази или ријетко прелази у *у* уз назале *м*, *н*, *њ* (у нашим ријечима). Међутим, промјена *ae > ā* у сантхију, за коју знају сви крајишки говори, не врши се досљедно ни у оквиру истог села, ни у говору истог лица, иако фонетски услови остају непромијењени.

4) Покретни вокали су *а*, *е*, *у*.

а) Покретно *а* се јавља у свим говорима, и то у ген.-ак. једине и у дат.-инстр.-лок. множине придјевско-замјеничке промјене и код прилога. Његова употреба не зависи од следеће ријечи, која може почињати истим оним гласом којим се завршава претходна. Присуство и одсуство покретног *а* равноправне су појаве.

б) Покретно *е* се јавља у дат.-лок. једн. придјевско-замјеничких ријечи, у инстр. једн. замјеница *џн*, *џно*, *џна*, *кџ*, *иџӣ* и код прилога. Појава је забиљежена у свим говорима. Као ни код покретног *а*, ни овдје следећа ријеч није од значаја (може почињати истим гласом којим се завршава претходна ријеч). Облици с покретним *е* равноправни су

с облицима без њега. И најзад, покретно *e* обично долази иза *-ом* у дат.-лок. једине придјевско-замјеничких ријечи (у неким говорима томе наставку одговара у извјесним случајевима *-ум*), а понекад иза *-ем*.

в) Покретно *у* имамо у дат.-лок. једине замјеница *наш*, *сав*, *чији*, *ишћ*, и то у свим говорима. Овом вокалу претходи *-ем*. Има и примјера у којима изостаје покретно *у*.

5) Некадашњи вокал *ѣ* дао је велики број рефлекса.

а) Под силазним акцентом у дугим слоговима рефлекси су: *ѣје*, *јѣ*, *ѣѣ*. Најчешћа замјена је двосложно *ѣје* (у свим говорима), док је *јѣ* рјеђа појава (углавном у западним и југозападним говорима), а *ѣѣ* свим ријетко се чује.

б) Под узлазним акцентом у дугим слоговима забиљежени су рефлекси: *ијѣ*, *јѣ*, *ѣѣ*. Најобичније је *ијѣ* (у свим говорима), а *јѣ* се чује углавном у западним и југозападним крајевима (нешто рјеђа појава од претходне). Ријетко се употребљава *ѣѣ*.

в) У неакцентованим дугим слоговима најчешће је двосложно *ијѣ* (у свим говорима). У нешто рјеђој употреби је рефлекс *јѣ* (мало чешће у западним и југозападним крајевима). Још мање се чује *ије*, а *је* врло ријетко.

Видимо да се двосложном замјеном дугог *ѣ* одликују сви западнобосански ијекавски говори, а да се једносложна замјена јавља углавном у западним и југозападним говорима.

г) У кратким слоговима најчешћи је рефлекс у свим говорима *је*.

д) Западнобосански ијекавски говори знају за екавизме и икавизме, као и за секундарно *ѣ*.

II. КОНСОНАНТИЗАМ

146. У овом поглављу биће ријечи о сонантима и консонантима. Систем сонаната је као у књижевном језику:

в	ј			
м	н	њ		
	л	љ	р	

Консонантски систем крајишких говора може се представити следећом сликом:

к	п	т	ћ	ч	ц
г	б	д	ђ	џ	(s)
	(ф)		џ	ш	с
			џ	ж	з

Овдје недостаје фонема *x* да бисмо имали максималан број консонантских фонема у српскохрватском језику (в. Ивић, Два правца, 169).

1) Консонанти *x*

147. Овај консонант не постоји у крајишким ијекавским говорима. Или се губи или се мјесто њега јављају друге фонеме. Губи се на почетку, у средини и на крају ријечи.

а) Примјери за губљење *x* на почетку ријечи:

ајдџк Трн, Ко, Ма, *ајдџк Р*, *ајдџка Б*, *ајдџке Р*, *ајдџклук Б*, *ајдџци Ра*, Буш, Врб, Трн, Ко, Би, Ту, *Акија Б*, *аљина* Трн, Ол, Наг, Бј, у *аљина Груб*, *аљинама С*, *аљине Вр*, Ол, Мок, Бу, Ко, М, Врб, *аљину Тиш*, Л, Мр, *аљинце Б*, Мок, *аљинци Бас*, С, *аљинчић Трн*, *аљну Вид*, С, *ањџар Вид*, Вр, Шип, П, Р, *арџију Р*, *аубишу Бас*, с *аџами Груб*, *Ашане Х*, *Ашани Х*, у *Ашанима Пт*, *Ашаници Ј*, *ајџијџа зџемљџ Ка*, *Ђрџеговац Груб*, Шип, Н, у *Ђрџеговини Бас*, Вж, К, *Ђрџеговинџ Ра*, *Ђрџеговци Пљ*, Ч, Ј, *аљада Ж*, Су, Ра, Буш, Об, Дј, Ла, Стр, Бус, *аљада Ра*, Рг, Пе, Б, Гр, Ј, Ка, Д, Св, Бм, М, Врб, Дл, Буд, Ч, Мд, Ор, Т, Би, Буш, Ту, Бј, Тр, Трн, Бас, Ж, См, *ајџи аљада Пе*, *аљадарке Ж*, *аљадарке Под*, *аљаде См*, Буд, Рм, Са, От, Ту, *аљаду Вр*, Тиш, В, Пр, Бас, Д, Р, Рад, Пет, Вру, *аљеда Трн*, *аљеде Груб*, Под, Мок, *на аљеде Дрв*, *аљеду Буш*, *Ајџлер Хр*, *Ајџлера Ж*, *ајд Пет*, *ајд Л*, Врб, *ајдџа Хр*, Вра, у *ајду Мр*, Ст, Г, Врб, Мд, *ајџ Рм*, *ајд Л*, *ајџ Г*, *ајџ Вр*, Рг, Пе, Са, *ајџа Ка*, *ајџом Бу*, за *ајџом ајџом Б*, *ајџијџа ој-свџм ајџу Дрв*, *ајџ Мок*, *ајџијџа Ж*, *ајџијџа Трн*, *ајџела Мр*, До, Гра, *ајџела По*, Шип, у *ајџелу Трн*, *ајџа Трн*, Бј, Бе, *ајџу По*, *ајџана Шип*, Врт, Буш, Мр, У, Под, Пљ, Б, *ајџне Вр*, Н, Рм, Вра, Пет, К, См, Ту, Бм, *ајџну Вид*, Рад, Под, Хр, Рм, Ја, Пет, М, *ајџијџа Вр*, Ма, *ајџијџа Под*, *ајд ајџијџа Л*, *ајд ајџијџом Л*, *Ајџијџа Шип*, *Ајџијџа Пе*, *Ајџијџа Ос*, П, *Ајџијџа Вр*, Бб, у *Ајџијџа Бу*, *ајџу Ра*, Врб, *ајџијџа Рм*, *ајџа Жу*;

ајџан Гра, *ајџуци Ст*, *ајџу Рм*, *Ајџо Ма*, *ајџа Бук*, *ајџе Бук*, *ајџинами Б*, *ајџиница Ке*, *ајџиница Ја*, *ајџна Ч*, У, Грд, *ајџне Бр*, Ко, *ајџне Врб*, *Ајџијџа Са*, *ајџијџа Р*, *ајџијџа Ја*, *ајџијџа Ор*, *Ајџијџа Пет*, *Ајџијџа Рг*, *ајџијџа Тиш*, *ајџа Дрв*, Бук, *ајџе Хр*, Врб, Грд, Ја, Бук, Пу, Бр, *ајџа Бј*, са *Ајџијџа Ја*, *ајџијџа Вру*, Стр, *ајџијџа Дј*, Бус, Са, *ајџијџа Вру*, *ајџијџа Вру*, *ајџијџа Вру*, *ајџијџа Бус*, Са, *ајџијџа Об*, Дј, Бус, Са, *ајџијџа Об*, Дј, Бус, Са, *ајџијџа Об*, Дј, Са, *ајџијџа Об*, у *ајџијџа Бр*, *ајџијџа Са*, у *ајџијџа Шип*, Вр, Бе, *ајџијџа Буш*, *ајџијџа Бук*, *ајџијџа Буш*, *ајџијџа Бе*, *Ајџијџа И*, *Ајџијџа Гра*, Пет, *Ајџијџа Пет*, *Ајџијџа Дубицу Би*, *Ајџијџа Хр*, *Ајџијџа Хр*, *Ајџијџа Хр*, *ајџа Буш*, Бб, *ајџа Буш*, *ајџа Ја*, у *ајџа Пет*, у *ајџа И*;

ајџи Ке, *ајџијџа Рд*, *ајџијџа Бу*, Врб, Буд, Трн, *ајџијџа вџдџм Тиш*, *ајџијџа жџр Пр*, са *ајџијџа жџром ајџијџа Пр*, *ајџијџа кџље Бас*, *Ајџијџа вџлџси Рм*;

ајџијџа Рг, *ајџијџа Ч*, *ајџијџа Са*, *ајџијџа У*, *ајџијџа Ма*, *ајџијџа Пет*;

ајде Вр, Груб, Вид, П, Г, Гр, Н, Пе, С, Бм, Бј, К, Рм, Ка, Р, Д, Бе, Хр, От, У, Врб, Мд, Вж, Би, Ко, Пет, Ја, И, Грд, Бб, Рад, ајмо Трн, Су, Ч, Бас, С, Вид, Пљ, Гр, Врт, Ст, Рг, Ор, Ту, Буш, Бб, Т, Ос, Бј, ајше С, Врб, Заг, Св, Вид, П, Ка;

ајдуковали См, ишй Вид, мѣни се не ишй Ор, ладй се Трн, ода Д, Трн, Бј, Бб, ода Д, Т, Ма, К, М, Св, Хр, Су, одају Б, Вж, одајући Буш, М, одале Трн, одали Тр, Трн, Б, одало Рм, Рг, Т, одамо Врб, одаши Врб, Вж, Пр, Трн, Бј, Л, Су, Мр, М, д-дѣ мѣни Трн, См, д-дѣ у собу С, дди Ке, Врб, Рм, Ма, Вид, Буд, Св, К, До, дди Су, ддимо М, одд Врб, Пег, Су, рамлѣ Мд, рамлѣ Мд, ранѣ се См, ранѣ Бук, рани Трн, Бу, Су, Вр, Св, рани се В, ранијѣ Са, Ор, Буш, Ј, ранила Трн, раним Ст, Би, раниши Наг, раниши Гра, Су, рацла Т, Бас, раниши Рг, Ко, Ту, Бу, ркаиши Бј, ркнѣ Бј, укку Ке;

дѣе Груб, Вр, Дрв, Тиш, Мок, К, Бас, Шип, Дрв, В, П, Б, Д, Ка, Пе, Р, Бу, Ке, Ј, Гр, Рм, Бј, Рг, Св, З, Ст, Буд, Трн, Ч, Врб, Н, От, Дл, Би, Т, И, Рад, Буш, ун ишйа сшало оѣ ли брзо аустириска граница Заг, оѣ ли идрес смѣниши се? Рм, бјѣси, оѣ ши разбиши главу Вра, оѣ ли кша, Милане? Св, и оѣ Пе, оѣ ли ши доћи? Н, оѣ ли ко-шебе дсиаши? Буд, дѣ П, Д, Су, Ту, Бас, Под, Рг, С, Ј, оѣ ли нами дсиаши кѣи? Тиш, оѣ ли ибвиши? Врб, оѣ ли ми даши? Рад, дѣмо Мок, Бј, Буш, Рад, дѣмо ли? Г, Рд, оѣмо ли ићи? П, оѣмо у рибу? Гра, оѣмо ли доживѣши? Ко, оѣмо л днда ирчиаши? Рад, оѣмо ли ићи? Рад, оѣиѣ ви ишйи? Мок, оѣиѣ и ви ш-нѣма? П, оѣиѣ ви сѣшра кѣрузе загршаши? Рм, дѣиѣ Бб, Буш, дѣеш Ка, Врб, Ја, Под, Ј, Бу, Су, оѣеш ли ишйиѣши ишй јѣсти? Вр, оѣеш шй у свдјѣј кѣи иѣи? Мок, оѣеш јди бабѣм егленисаши? Под, оѣеш да ши исиечѣм каву? Под, оѣеш дсиаши? Ке, оѣеш крѣва? Ке, оѣеш шй у срѣскѣ армију? Ка, оѣеш наставиши ишйи? Ј, оѣеш да иш кѣжѣм? Рм, оѣеш ићи на воду? Ја, оѣеш ми доћи? Ма, оѣеш јди ишкѣи? Ос, оѣеш шй ићи? Рад, оѣеш шй нас ирдѣиши? Т, дѣу Вид Вр, Под, Ж, См, Пе, Х, Св, М, Трн, З, Н, Врб, Пет, Би, Буш, Бј, Рад, Ма.

б) Консонант х се губи у средини ријечи:

свѣшѣг Арѣнѣла Трн, Бј, Басшѣ Вид, Бас, Вр, Басшѣ Груб, По, Дрв, са Влашѣама По, Врѣнчова вѣа топ., По, ио вровима Вр, ио вру Заг, Грѣва Под, иш Грѣва Заг, Дрв, П, Б, Грѣвац презиме, Шип, Грѣво Вид, на Грѣво Тр, у Грѣво Трн, Пе, за Грѣво Под, у Грѣву Р, З, Ке, на Грѣву Тиш, Грѣвац По, Грѣова Вр, Мок, грѣове Мок, грѣша Дрв, Об, Вру, Вж, Дј, Ла, Стр, Трн, Бус, Са, грѣшѣ е, Р, грѣшѣ Вид, Врб, Бас, Дуова Груб, Вид, См, Грд, мѣунѣ Трн, Мѣмѣш По, до Миола По, сна Тиш, В, Мр, П, Врб, Бм, Пр, Ч, Буш, Мд, Рад, сна Тиш, Дрв, С, М, Гр, Буд, Пр, снаѣ Тиш, Мок, снаѣ вок., Под, д-сшра Бас, Рад, Хр, Б, ош-сшра Трн, шѣга сшра! Жу, од нѣкога сшра З, на сшрау Жу;

вѣа Трн, Ст, Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, В, Ми, Рѣрина вѣа топ., Дрв, врови Трн, Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, В, Врб, ио вровиѣ К, В, иод ушйѣм вром Б, на Црнѣм вру топ., Х, на вру Бас, От, Трн,

шић и чека да се зајосли! Пер, ја сам и гледо Ра, извлчили за руже
 Л, уватиш и шиу З, неће да и убију Н, не ирдиш Бј, само и ирѣба
 чудо Бј, дведѣ и Хр, немā и О, имам два вѣла ња и дао у Гламоч
 Врб, рāдрмā и Ч, вићам и У, слāбо и иризнају От, не би бѣк нарā-
 нијо Бј, свѣжју за коње ња идћерају Врб, дндā и је ддћерало Грд,
 ѣно и Рад, бће ћу и у њиву Ми, вићāj-де и Мд, кад би вагнѣ Пу, ирѣје
 и иушићā Бук, свѣѡац и дјѣчнѡи! Ва, шукло и Ја, свѣдем и И, назива-
 ше и чѣшнѡица Бб, и шāмо и рāшћерāмо Ту, илāишјо и Ма, шћѣрā и
 До, њи Вр, Заг, Тиш, Вид, Шип, Р, С, Рм, Н, Пљ, Бм, Мд, О,
 Хр, Буд, Грд, Ту, Рад, Буш, Пу, Бб, И, Ва, Врб, Об, Вру, Дј, Ла,
 Стр, Бус, Трн, за њи Вр, Бас, Под, Бе, Врб, нā њи Шип, Об, Стр,
 Бус, Трн, нā њи Вру, Дј, Ла, Су, Ту, Са, у њи У, К, Бј, Под, од
 њи От, П, Ж, крај њи Рм, за њи Б, мѣђу њи Бб, Буш, Ч, Ту, ирѣдā
 њи Рад, кдд њи Вж, Т, Бук, узā њи Ту, у њи Бб, брѣж-њи Ту;
 дивѡ крмāкā Х, Буд, какѡи гдѣдā Рад, мушкѡи Рм, сāmѡи Трн,
 сѡѡи ндѡу Би, чвршићѡи људѡи Бм;

ишā би По, не би се ѡазāријо Груб, не би ја за ијāна чдѣка ишла
 Трн, ја би вољѣијā мāгѣ јѣстиѡи Тиш, мѡслиш да би ја ддшā? Трн,
 вѡлијо би се најѣстиѡи Бас, ја не би ишѡ Ј, ја би нѣга смāкѡ В, глѣдāм
 кāко би укрѡ С, ја би га убијо Бе, не би жѣлијо Вр, рāнијѣ би ддшѡ
 П, би ли ддћерѡ? Мр, ја би гдѡвр ддржѡ Мр, вѡлијѡ би Под, Бу, Дл,
 бѡ Под, Буш, не би ја нућијѡ Дрв, да би ишѡ се вāлијѡ, немāм чѡи
 К, ја би млѡијѡ См, би ли чѡѡѡ? См, имѡ би ишѡ ирѡчāишѡи Б, дсѡѡ би ја
 Ка, не би ја дāо ирѡсѡа Г, ја би рѣкā Гр, ја би се бѡла врāишѡа Св,
 не би бѡјѡ жѡив Бм, ирѣбѡ би дѡишѡи Пер, бѡ ја Су, не би мѡгѡ Ра, бѡ
 јā Рг, не би дāо Рд, узѡ бѡ-м крушāкā С (в. т. 107), ја би је звāла
 С, ја би заквāлијѡ Врб, мѡгѡ би идѡишѡи Рг, не би знāо Буш, Грд,
 бѡ идзнѡ От, ја би се дā убишѡи Бј, ишѡ би ја Врб, не би ишѡ ја знāо
 Грд, ишѡ би ја шѣбе ишѡѡѡ? Рад, бѡ сѣбе заклѡ Дл, сѡмѡнѡ би Бр,
 ја бѡ хѣла Рад, ја би рѣкѡ Ор, ја би вѡлијѡ Вж, не би ћѡјѡ ићѡи Т,
 идѡијѡ би Пу, ја би сѡдāо Ко, не би знāо Бук, не би ја дāо Ја, не би
 ћѡјѡ Ма, ја би се вѡлијѡ вѡзишѡи Бб, ја би ддшѡ Бус, Стр, Вру, Дј,
 Ла, Ма, би л ја гѡвѡријѡ? Буш, ја би ддшѡ Трн, ја би ддшѡ Об,
 ја би нѣга лѣкѡидѡрѡ Жу;

замѡшѡа се Трн, занѣсо По, Трн, зāсѡа Бас, изѡћѡ Трн, обдљѡ
 Заг, дбу Трн, дѡра Вр, Под, ѡглѣдну Вр, ѡгѡди По, ирѡјѣћѡ Трн,
 скѡкнѡ По, сѡрѣми се Вр, узѣ Ст, Об, Вру, Дј, Ла, Бус, Трн, учѡи-
 ни Трн;

бијāдо Ж, врāишѡ се Вр, Ра, дāдо Наг, дѡћѡ Н, Вр, Врб, Мд,
 Стр, Об, Дј, Вру, Бус, Ла, Врб, Трн, зāвāишѡ Под, изāћѡ Ке, клѣко
 Ж, нāћѡ Бј, Шип, Рд, обāзрā се Под, дбу се Мр, одѡ Врб, Рг, Наг,
 ошѡвѡри Вр, ишѡишѡа Под, иѡћѡ Шип, ѡмѡди се Б, ићѡко Ж, иушѡишѡи По,
 рѣко Бу, Гр, сјѡдо Ж, сѡдāдо Пе, ирѣну Ж, умрѡјѣ Мок, урāди Пљ,
 ушѣко Пљ, Л, По, учѡи Вр, учѡиу Бе;

дѡрнѡу Су, згрāби Бј, мѣшѡу Врт, дсѡа Св, Су, дѡра Хр, ѡ-
 вѡкā Л, иѡглѣдā Л, Ту, ѡгѡубѡи Хр, иѡзнā Л, иѡзнāдо Су, Л, ѡкāзā
 Б, ѡчāсѡишѡи Гр, иѡчѣ С, Врб, рѣко: „Шѡић иућāјѡ?“ Рм, рѣко: „Крѡшнā
 цѡрā“ С, Ај к врāгу, рѣко Трн, скѡидѡ Л, усѡа Св, Бм, Под, чѡ Рм;

извади Врб, *ишчјуџа* Би, *ијдо* Бб, *не ијиша* Бб, *иодѣра* Ту, *иодсла* Буш, *иошѣко* Ту, *реко*: „Вдди себи“ Рад, *реко*: „Виѣчѣ командир“ Ту, *реко*: „Илија, убићу те“ Буш, *скину* Врб, *скдчи* Ту, Дл, *уљего* Рад, Би, *усиадо* Врб;

навѣр кайѣ Трн, *навѣр брѣда* Х, *навѣр главѣ* Буш, *нама* Вид, Трн, Б, Буд, Бас, Дрв, Хр, См, Ст, Р, Рм, От, Су, Ј, Св, Гр, Вж, М, Ко, С, Буш, Бб, Бук, Ма, Ту, Врб, Бј, Рад, *ддма* Тр, Пр, Шип, Под, О, См, С, Н, Ке, Р, Су, Ј, З, Са, Пет, Ол, Дл, Т, Ва, Ту, Буш, *иовѣр Кнежевѣић* Дрв, *иовѣр кдљѣна* Р, *иовѣр снѣјега* Су, *иовѣр шѣ сѣранѣ* З, *иовѣр ијѣ сѣранѣ* Хр, *свѣр мене* Тиш, Хр, *свѣр њега* В, *свѣр шебе* См, *свѣр Граба топ.*, Мр, *свѣр нас* Под, *свѣр беѣиклина* Бе, *свѣр другѣк* Под, *уѣр њи* Шип, *уѣр сѣла* З, *уѣр сѣдла* Буш, *умѣ* О;
завѣр сѣрѣвѣ См, *извѣр Добњѣг Рибѣника* Рд, *навѣр Брѣнѣ топ.*, Вр, *одвѣр идѣла до удну* Пет, *иовѣр гаја* Рм.

Овдје долазе и множински облици именица, са секвенцом *ије* и с наставком *а*, као и множински облици придјевско-замјеничке промјене са секвенцом *ије*. О њима ће бити ријечи у Морфологији.

148. Напоменућу и то да се понекад чује *х*, али само у узвицима:

хѣј, домаћине! Буш, *хѣ*, *иѣ си муј синѣвац* Трн, *хѣј!* К, *уѣх!* В, Рад, Ма.

С обзиром на то да узвици и нијесу праве ријечи и да се у њима *х* изговара ријетко и карактерише се веома слабом артикулацијом, остаћемо и даље при тврдњи да у крајишким ијекавским говорима нема консонанта *х*.

149. Секвенца *хв* даје у овим говорима најчешће *в* (изузетно *кв*). Мало има потврда за *хв*>*ф*, о чему ће бити ријечи у одјелку о консонанту *ф*.

Примјери за *хв*>*в*:

вала Тр, Тиш, Трн, Су, Пљ, Б, Вид, Рад, *валѣ се* К, *валѣ се* Вр, Трн, *валијо се* К, *не валѣм се* Дл, *ваѣиѣ* Заг, Рм, М, Р, *ваѣиѣј* З, *ваѣиѣјше* Бас, *ваѣиѣју* Вр, Б, *ваѣиѣли* Тр, Хр, *ваѣиѣло* Тр, *ваѣиѣчину* Заг, *ваѣиѣи* Трн, З, *ваѣиѣ се* Хр, *ваѣиѣјѣ се* Мд, *ваѣиѣи се* Ту, *дд-ваѣи* К, *ддваѣиѣјѣ* Бе, *ддваѣиѣиле* Мок, *ддваѣиѣиѣи* Тиш, *ддваѣиѣала* Вид, *здваѣи* Под, *надваѣиѣју се* Ту, *обуваѣиѣиѣи* Бу, *идваѣиѣју* По, Св, *идваѣиѣали* Св, Са, Грд, *идваѣиѣало* Гр, *идваѣиѣам* Т, *идваѣиѣиѣи* Мд, *идваѣиѣаћѣ* Ту, *идваѣиѣѣ* Б, *не ириваѣиѣ се* Ст, *ириваѣиѣиѣјѣ* Мок, *ириваѣиѣиѣјѣ се* Тр, *ириваѣиѣиле* Дрв, *ириваѣиѣиѣиѣи* Заг, *не сваѣам* М, *не сваѣиѣи* М, *сваѣиѣи* Дл, *уваѣиѣѣ* Ка, Ва, Ту, Врб, Трн, Св, Су, *уваѣиѣи* По, Ту, *уваѣи се* Под, *уваѣи се* С, *уваѣиѣи се* Б, *уваѣиѣиѣи* Пу, Под, Вр, Врб, *уваѣиѣиѣе* Пр, *уваѣиѣи се* Р, З, *уваѣиѣиѣе* Ор;
уваѣиѣиѣјѣ Груб, М, Рм, Рг, Трн, Об, Вру, Стр, *уваѣиѣиѣјѣ* Дј, Ла, Бус, *уваѣиѣила* Бас, *уваѣиѣиле* Р, *уваѣиѣимо* Буш, *уваѣиѣила* Бј, *уваѣиѣиле* Врб, *уваѣиѣили* Ту, *уваѣиѣили* Врб, Грд, *уваѣиѣило* От;

кава Под, Бе, М, Б, *кава* Грд, Бб, *ио кава*на З, *каве* Трн, Дрв, Пет, Бр, *кавене* Св, *кавењаке* Под, *кавечије* Буш, *с кавом* Бе, *каву* Трн, Мок, Шип, Ке, Бе, Гр, М, Са, Т, От, У.

150. Већ је речено да се *x* замењује другим фонемама. То су обично сонанти *v*, *j* и консонант *k*, а изузетно и *ф*.

а) Замјена сонантом *v*:

бува Врб, И, Трн, Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, *бувама* Трн, Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, *буву* Трн, Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, *глува* дбба Ч, *дубан* Ол, Вид, Под, Д, У, Гр, Буд, Ко, Буш, *дубана* Св, Буш, Пет, М, Хр, Бб, *на дубану* Бу, *закувајто* Ор, *крџв* Т, Пе, Дрв, М, К, Дл, Ч, Д, Об, Л, *узимам све*, *иа и крив* М, *крџва* Груб, Пр, Вид, Бас, Бе, Ј, Под, Рм, Ке, С, Р, Б, Гр, Св, Ра, М, Бм, Рг, Л, Ст, Буд, Врб, Дл, Мд, Бо, До, Ос, Ту, Ма, Би, Пет, Т, Трн, Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, Са, *крџово* Бр, *крџвом* Л, Бук, *с крџвом* Св, *за крџвом* Гра, *кџва* Врб, Ч, *кџвају* Под, С, *кџвали* Врб, *кџвар* Вид, Буш, *кувајрију* Буш, *кџваји* Тиш, *у кџвињи* Тиш, *кџвињу* Тр, *кџв* М, *мавала* Трн, *мува* Ј, Буш, *мува* См, Буш, *муве* Буш, Трн, *некуван* Рад, *ийица иреуће* Тр, *ирдијува* Буш, *скува* Рг, *скувам* Врт, *скувано* Мок, *сдва* Ж, *сдв* Трн, И, *сдв* Су, *судбурица* Бб, *судџа* От, *џва* Врб, Ва, *џкува* Т, Ко, *џкуваји* Ту, *чдва* Пет, *у чдву* Ра, *чдву* Ра;

дђув Ва, *дђува* Трн, Врб, *с дђувом* Ва, *скувајта* Ко, *сирџва* Трн, Вру, От, Дј, Бус, Са, *сирџве* От, См, *сирџву* Вру, Дј, Бус, *иди-сирџву* Мр, *ид-сирџву* Трн, *сџв* Рг, Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, Трн, *сџва* Трн, Врб, *сџви* Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, Трн, *сџвије* Ко, *ио сџвијема* Мд, *сџва* Ми, *сџви* Св, Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, Трн, *сџв* Дрв, *сџв-сџва* Ст, *нема* ђува *вџија* Мр.

б) Замјена сонантом *j*:

Басијаја Пе, *Бијаћ* От, Под, Бј, Хр, Рг, Грд, *Бијаћа* По, Рм, Х, Бе, Гр, Врт, Бб, Бј, *Бијаћу* Ст, Грд, Ч, *у Бијаћу* Трн, Ос, В, К, Ст, Хр, Г, Ор, *дијање* Тиш, Трн, Наг, *дијаји* Мд, Ко, Би, *јџџа* Рг, Врб, *сваке јџџе* Врб, *јџџу дана* Л, *кијам* К, *мџија* Бас, Пт, Трн, Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, Са, *мџију* Н, *Мијаило* Рм, Гр, Вж, *мијев* Вру, *мијови ковачки* Мок, *мијови* Трн, Об, Дј, Стр, Бус, Са, *мијур* Ј, Трн, Об, Стр, Са, *мијурић* Под, *мијурови* Трн, Об, Стр, *Мјаила* Наг, Буш, *Мјаило* По, Мр, Су, И, Буш, *Мјаилова* Под, *Мјаиловића* Вид, *њијев* Дј, Ла, Стр, Бус, *њијев* Са, *њијев* Трн, *њијов* Ва, *њијова* Бук, *њијови* Ма, *њијову* Са, *њијови* Ма, *њијову* Са, *илџ* Ва, Бб, *на илџу* Бб, *снајо* вок., Трн, Ш, *снају* И, *сирџа* Ла, Стр, *сирџу* Ла, *иди-сирџу* Стр.

в) Није мали број примјера у којима се *x* супституише консонантом *k*:

алкокола Тр, *Бикаћа* П, *ваздџк* Врт, *Врковни шџаб* Бас, *Врковну куманду* Шип, *Гракова* Мок, Шип, Ш, *Граково* Бас, Пр, Ж, *у Гракову* П, Ж, *јакџи кџњ* Вид, *Керцеговину* Мок, *дрден* за

кѣбрѣсѣи Жу, *кѣрѣнѣ* Вид, Мок, Мр, *кѣѣкиѣу* Трн, *Микѣила* Ту, *Микѣило* вок., Са, *Микѣило* Ј, Св, *ѣарѣкиѣа* Жу, У, *ѣарѣкиѣѣ* Заг, *ѣарѣкиѣу* Вр, Гр, *ѣрѣкѣрану* Вр, Бас, Дрв, *ѣрѣкѣрѣнуѣ* се Вид, *ѣрѣкоѣи* Врт, *сирѣмѣк* Груб, Пр, Пе, Бе, От, Ј, Гра, Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Трн, Бус, *сирѣмѣка* Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Трн, Бус, Ту, Т, *сирѣмѣкѣ* Гра, *сирѣмѣке* Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Трн, Бус, *сирѣмѣки* Жу, Пе, Бе, Н, Дл, Ор, Вж, Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Трн, Бус, *ѣѣкѣниѣѣр* По, Дл, *Чѣкослѣвѣи* Тр, *Чѣкослѣвѣиѣкѣ* Ја, *сѣрѣмѣк* Рг, *сѣрѣмѣкѣ* Рг.

Консонант *к* сам биљежио и у ријечима *Крѣсѣи* и *Крѣсѣиѣс*:

мѣјко *Крѣсѣи* бѣга Бј, *Крѣсѣиѣ* бѣже! вок., Бас, Грд, *Крѣсѣиѣѣса* Бј.

Само изузетно се група *хѣ* јавља као *кѣ*:

закѣвѣлиѣѣ Врб.

И најзад, у облицима глагола *дѣрѣѣиѣиѣи* сачуване су старе групе *кѣи*, *кѣѣ*:

дѣрѣѣиѣиѣи Об, Дј, Ла, Стр, Бус, Са, Трн, *дѣрѣѣиѣѣ* Св, *дѣрѣѣиѣиѣи* Дј, Наг, Пет, *дѣрѣѣиѣиѣиѣи* Вру, *дѣрѣѣиѣѣ* Вр, Под, *дѣрѣѣиѣѣм* Наг, Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, Са, Трн, *дѣрѣѣиѣѣу* Хр, Рг, Вж.

г) Мјесто *х* врло ријетко се јавља *ѣ*:

кѣѣѣиѣа Трн, у *кѣѣѣиѣи* Трн, *кѣѣѣиѣу* Вр.

151. Губљење *х* из већег дијела штокавских говора везује се за период који почиње од краја 16. вијека, а завршава се у 18. вијеку¹⁶⁴. Видјели смо да се *х* губи и у западнобосанским ијекавским говорима, чији су представници поријеклом из Херцеговине, одакле су се почели исељавати још крајем 15. вијека. Одмах да напоменемо да се становништво исељавало из Херцеговине у Далмацију и Лику, а одатле у западну Босну, у више махова, у више миграционих таласа. Како сад утврдити вријеме губљења *х* у говору западнобосанских ијекаваца? Ако прихватимо горњу констатацију да се *х* почело губити крајем 16. вијека, онда бисмо морали претпоставити да су први исељеници из Херцеговине носили тај глас у своме говору. Шта се с њим послѣје догодило? Вјероватно је нестало под утицајем каснијих, јачих миграционих струја, које су такође долазиле из Херцеговине, али из чијега језика је *х* почело да се губи. Међутим, крајишки говори могу да нас упуте и на једну другу претпоставку. Наиме, процес губљења консонанта *х* могао је бити започет у магичној области, Херцеговини, и прије краја 16. вијека, можда већ крајем 15. в. У крајишким говорима има доста остатака старе деклинације, што значи да у вријеме сеоба Крајишника није био довршен процес једначења дат., инстр. и лок. множине, али има довољно потврда и за изједначене ове падеже, што значи да се финално *х* у лок. множине почело губити прије него што су преци данашњих Крајишника напустили Херцеговину. Послѣје су миграционе струје разлијеле ову појаву, с осталим појавама, у разне крајеve, у којима је

¹⁶⁴ Белић, Фонетика, 106; Белић, Периодизација, 11.

доцније фонема x потпуно nestала. Ова претпоставка биће потврђена или одбачена онда кад будемо много боље познавали стање у нашем језику током 15. и 16. в.

152. Пошто је ишчезавање консонанта x карактеристично за већину штокавских говора, нема потребе да сваки говор посебно помињемо. Једино ћемо рећи да супституција x другим фонемама није иста, не обухвата исте примјере у свим говорима. Навешћемо, ради поређења, неколико случајева.

Најприје Змијање. Петровићев материјал се слаже добрим дијелом с мојим, што је и разумљиво кад се зна да је и змијањски говор западнобосански и ијекавски, и да ја такође наводим примјере са Змијања. Петровић је забиљежио замјену консонанта x гласовима: v (*врџе, крџва, сирџва, крџв*), j (*оји њлџа, сирџја, маћја, снаје, њјовоме, у Бијаћу, њлџ*), k (*Крисиос, кийо, крабри, крапа, сирмака, гријеке, сирмак*), f (*фаљне, ирифод, џфо, кџфала, њџф*). Осим тога, он је забиљежио као ријетку појаву прелазак x у k у аористу (*џреговарак*) и у ген. пл. именице *шарак*, чак и $x > g$ (*њјгови, њјгова, сирмаг, њџг*). Овакве облике са k и g нијесам чуо ни у змијањском ни у осталим говорима западне Босне. Најзад, Петровић говори о судбини групе xg , која се своди на f (*фаља, фџи се*) и v (*ваља, не ваија*), а међу претходним примјерима за промјену $x > k$ помиње и $kв$: *закваљје*¹⁶⁵.

У ливањском говору код Срба ијекаваца има: *krana, Grakovo*¹⁶⁶, а у источнохерцеговачком је проф. Асим Пецо забиљежио: *бува, снава, чдва, њјове, Мијајло, дџдок, одок, здравијек, ја биг, швџијег, фаља, фџиали, ириваиши, ваља*¹⁶⁷ (в. и Пецо, Централнохерц., 305—309, као и А. Пецо, *Један актуелан џроблем наше фонетике (изговор и писање фонеме x)*, Наш Језик, н.с., књ. XVIII, 201—219). Промјене $x > k$ и $x > g$ нарочито су карактеристичне за црногорске говоре, говор Никшићке жупе¹⁶⁸ и говор Пиве¹⁶⁹.

2) Консонант f

153. Насупрот консонанту x , који је ишчезао из крајишких говора, без трага или је замијењен другим фонемама, консонант f се чува или се замјењује другим гласовима.

а) Примјери у којима се f чува:

јџфиу дана Л, *кифле* Под, *на куферџици* Заг, Бас, *куферџицију* Вр, Ч, *лифџи* Ка, *лџфџа* Дрв, Буш, *офанџиву* Под, *офенџива* Рм, Су, Ту, *офиџирски* Под, *џлафџна* Трн, *џо џлафџну* Трн, *џрџфесџр* Ж, *џиџфус* Рм, Н, Са, Ол, Бб, *у фабрики* Вр, *фџли* Х, Ту, *фџмилија* Вр,

¹⁶⁵ Петровић, Змијање, 63—65.

¹⁶⁶ Ćustović, Livno, 110.

¹⁶⁷ Пецо, ГИХ, 68—79.

¹⁶⁸ Вушовић, ДИХ, 19.

¹⁶⁹ Вуковић, ПД, 35.

Ос, Мд, Буш, *фамџије* Рм, Т, *ири фаја* См, *фаиизму* Ж, *Фердинант* К, *иреко ферија* Трн, *фин* Д, Пе, Буш, *фина* Рд, *финџ* Пт, *фино* Ва, Ма, Буш, *фирма* Св, Буд, *фирми* Бм, *Француза* Су, *са Французом* Св, *Французу* Су, *Фрању* Заг, К, *фрдни* Рм, *фрнни* Су, Бр, *фруни* Вр, Тиш, Ч, *фруни* До, *шдфер* Вр, Под, В, Трн, Об, Дј, Ла, Стр, Бус, Би, *шофера* Дрв;

у *бифеима* Бр, *јџија* Рг, Врб, *сваке јџије* Врб, *куфарџију* Са, *дфарба се* Мд, *офензиве* Рм, *официр* Ч, Ва, *оформије се* Ст, *ирдфисур* Врб, *униформу* Ор, *ио фабрика* Ва, *фаврика* Буд, *не фали* Рг, *фамџи* Ту, *фамџију* Бр, *фашисти* Бр, *фашистима* Бр, *с ферија* От, *фџс* Пет, *фџсџа* Пет, *фџсове* Пет, Ја, *фину* У, у *фирми* Ол, *фдрини* Ол, *фрај* Ор, Буш, *Французи* Са, *Фрању* Гра, *фрдни* Рм, *фрија* Ва, *Чифуши* Вж, *шеф* Бо, *шефа* Ол, Буш, *шофери* От;

официра Буш, *официре* Ор, *ирофџи* = перфектно, И, *ирдфисур* Ја, *расформирали* И, *рафал* Ту, *фџерџак* = упаљач, И, *фашисте* Ту, *фџбруџа* Ма, *фџбруџа* Буш, у *фџбруџу* Бб, *фџлим* Ја, *фина* Буш, *фине* Ту, *финџ* Ма, *флаше* И, *форни* Ја, *фрија* Рад, *фруши* Ту, *шкаф* Ла.

Консонант *ф* сам забиљежио и у узвику *џф!* Грд.

б) Умјесто *ф* врло често се јавља сонант *в*:

вабрике Заг, Вид, *вавични* Тр, *варуна* Вид, Дрв, *ваиизам* Вр, *вилџана* Трн, Грд, Вж, *фирма* Заг, у *фирми* Заг, у *сиџрџи* *фирми* Вид, *виџи* Тр, Под, *вдрини* Вид, *ворини* Вр, Бас, Б, М, *Французи* Тр, у *Врању* Вид, *Врању* Вид, *фрија* Вид, Ка, Дл, Мр, Шип, Дрв, у *дџбору* *вруниовскџм* Заг, *вџчију* Вр, *дџрбала* Трн, *овиџи* Дрв, Дл, Тиш, Ра, Б, См, Бј, *овиџи* По, Вр, М, *ирџви* Дрв, Бј, Врб, Трн, Грд, Ол, *ирџви* Вид, Трн, *Трџун* Заг, Ту, *Трџуна* Дрв, *џвџм се* Тиш, Хр;

ваџде Шип, Б, *вакини* Шип, у *џбруџу* Мок, *Вердинант* Шип, *вилџане* Наг, *винџија* Мок, *винџан* Рг, *вискуџиџу* Бас, *вџиџи* Трн, *Врању* Шип, *Врању* Шип, П, Вра, Св, Ра, *кџрузе* *вџиџе* Трн, *вџиџе* *мџсо* Дрв, *врушиџовали* Под, *вџчија* Трн, *наџвџије* Под, *овџзивџ* Мр, Мок, *идџревџи* Дрв, *ирдџсџури* Бас, *разформира* се Ст, *разформџано* Дрв, *ирџвиџ се* Вр, *ирџвиџи се* Трн, Су, *сџџџк* *Трџвџ* Наг, *Трџунџ* Вр, *шиџвни* *каџџи* Трн;

вабрика Б, *вавичне* Б, *ваџи* Бу, Св, *ваџије* Ст, *ваџије* Под, *ваџију* П, В, Врт, *ванџезџрџ* Ж, *варуниџа* Ж, *Вердинант* Пљ, *на дџџи* *вџри* Гр, *вилџан* Ке, *вино* К, *Врању* Под, *врању* Под, *Врање* Пр, Л, Ор, М, Вра, *иод* *Врањинџм* *руџџм* Ра, *вруни* Под, у *вџчија* Б, *кџвер* Ж, *кџвера* Бе, *куверџију* Б, *разформирали* П, *реверџи* Б, *на иџлеџу* Под, *иџвџс* Ж, *ирџвили* Рм, *ирџвише* Трн, *Трџуне* вок., Дрв, *не уџа се* Мр, *не уџџи се* Рм, *не уџџм се* Мр, *не уџџм* Ка, *Чивуџкиџе* Под;

ваџрика Вж, *ваџиџа* От, *виџиџи* Ма, *вилџани* Би, *вдрини* М, *вдрини* Вр, *Вџчу* Пљ, *вџџ* Бе, *Врању* Рад, *вџиџе* *мџсо* Ст, *ири* *фрија* Трн, *на* *вруни* Вж, *вруну* У, *нуџџе* Р, *овџзивџ*

П, *овиџира* Бј, *иџрџиџи* Грд, *иџрџиџи* Ва, *Дџла Триванова* Ж, *Триво* И, *Чиџуџи* Пет.

в) Забилежио сам и замјену консонанта *џ* консонантом *и*:

Ваџуџи Вр, *Кулен-Ваџуџи* Ж, *Гџрњи Ваџуџи* Рг, *Ваџуџи* Бј, Бас, Груб, *Кулен-Ваџуџи* Шип, *у Ваџуџи* Врт, Ст, *у Ваџуџи* Тиш, Дрв, Ст, *у Кулен-Ваџуџи* П, Ст, *гџамоџи* Под, *мџиџи* Грд, *Пилиџи* Вр, *Пилиџи* Груб, Хр, *Пилиџи* Д, Врт, *каџиџи* Бас, *иџрџиџи* Бас, *иџрџиџи* кџуџи Трн, *сџира* Л, Врб, Грд, *сџирџи* Л, *сџиру* Ја, *на сџиру* Л, *Трџиџи-дан* Буш, *иџраџи* Трн, *иџаџи* Об, Вру, Дј, Са, Трн, Стр, Бус, *иџаџи* Ми, *у иџаџи* См.

154. Већ је речено да секвенца *хв* понекад даје *џ*. Примјери су: *иџџфалу* Бм, *уџџаџи* Гра, *џаџа* Вр, Врб, Гр, Су, Пу, *џалиџ* се Т, *џаџиџи* дрџа Буш, *на иџиџем џаџиџи* Буш; *каџана* Буш, *у каџани* Т, *каџану* С, Буш, *каџу* Буш.

Забилежио сам и неколико примјера у којима се сонант *в* десоризује на крају ријечи и добива се *џ*, *џ^в*:

гџуџф Дрв, *џџ дрџ* Тиш, *кџуџф* Трн, *џџскоџ* Дј, *каџуџи* нџф Бј, *неџговџ* Трн, *иџиџевџ* Трн, *раџиџовџ* У, *ја гџ сџф* Под.

О промјени *в > џ*, *џ^в* в. и т. 210 (напомене а, б).

У ријетким случајевима сонант *в* даје *џ* послије асимилације по звучности у секвенци *ви*:

*џџџиџи*не С, *џџџиџи*но Б, Трн.

О промјени *х > џ* било је ријечи у т. 150 (напомена г).

155. Из досадашњег излагања јасно се види да се *џ* не понаша као *х*. Заједничко им је то што се оба могу замјењивати другим фонемама, а разликују се у томе што се *х* губи без трага, а *џ* се у одређеним ријечима чува. Из наведених примјера се види да се *џ* чува најчешће у ријечима које су у наш језик дошле у новије вријеме из савремених западноевропских језика (њемачки, италијански, француски).

156. О судбини консонанта *џ* писали су и други проучаваоци нашег језика, посебно дијалектолози. Тако је за Змијање Петровић навео примјере у којима је *џ* очувано: *џино*, *сџфре*, *џџиџу*, *џџиџа*. Помиње и промјену *џ > в*: *вџиџиџи*, *вурџуџи*, *дрџрџа*, као и *џ > и*: *сџира*, *сџиџи*, *Муџиџа*, *оџаџиџи*. По њему, ријетко се јављају облици у којима *и*, *в > џ*: *каџуџа*, *џаџаџи* *биџиџи*, а скоро обични су облици императива глагола *иџаџиџи*, *наџаџиџи*: *иџаџиџи*, *наџаџиџи*, гдје долази до асимилације по звучности¹⁷⁰.

Католици западне Херцеговине изговарају *и* мјесто *џ* (*Пилиџи*, *иџаџиџи*, *ваџуџи*), али још чешће *в* (*вџиџа*, *вала*)¹⁷¹. Промјена *џ > и* позната је и говору Јајца¹⁷², а такође и у варешком¹⁷³. У источној Херцего-

¹⁷⁰ Петровић, Змијање, 67—68.

¹⁷¹ Пецо, Централнохерц., 302.

¹⁷² Павловић, Јајце, 109.

¹⁷³ Žuljić, Vareški, 258.

вини чува се *ф*: *фамџија*, *фабрика*, *фењер*, али има и замјене сонантом *в*: *вамџија*, *вењер*, и врло ријетко консонантом *й*: *йраиар* (поред *фраиар*)¹⁷⁴. О фонеме *ф* детаљније је расправљао проф. А. Пецо у своме раду о централнохерцеговачком говору (Пецо, Централнохерц., 305—309). Ту он судбину консонанта *ф* везује за судбину консонанта *х*.

3) Сонант *в*

157. Овај сонант нема увијек стабилну артикулацију. У међувокалском положају артикулација може да ослаби:

здрѣо! Рад, *Сао* Ту, *слау* Грд.

Редукција може бити потпуна:

кау Врб, *Сидеука* Вр, Трн, *Сидеукин* Трн.

Наравно, бројнији су примјери у којима остаје *в*:

главу Вра, Заг, Вид, *главурину* Мок, *здрѣво* Ра, *каву* Трн, Наг, Мок, Под, Ке, Бе, Т, Са, Гр, М, У, От, *крѣву* Вид, Врб, Ј, Св, М, Буд, Вр, Мр, Гра, *Саво* Ја, Бб, *шавурину* Мок.

158. До губљења сонанта *в* долази у разним секвенцама, сонантским и сонантско-консонантским.

а) *вј* (<*вб*>)*ј*:

вајѣ По, Тр, Заг, Вид, П, Трн, В, Ма, Д, Об, Б, Р, Вж, Рм, Н, Гр, Бј, Буд, М, Рг, Врт, Бб, Рад, *вајѣк* Вид, Под, Дрв, См, Б, Д, Ј, Рд, Су, Вж.

Иста промјена је извршена и у облицима именице *чдвјек*, гдје је *ј* редуковано у међувокалском положају:

чдек Вр, Груб, Тр, Тиш, Вид, Бу, Гр, Г, Пт, Р, Св, Ор, См, К, П, Б, Бм, Бј, Пер, Ра, Рг, Н, Хр, Ст, Ми, Са, Ч, Грд, Гра, Дл, Мд, Бр, Вж, Т, Бук, Пет, Ту, Ја, И, Буш, Рад, *чдека* Пу, Ко, Бб, Грд, Ту, Заг, Жу, Трн, Тр, Р, Рд, Пљ, Св, Врб, От, Ч, Буд, Пет, *иш-чоєка* Буш, *с неквијѣм чдеком* Вр, *чдеку* Бас, П, Под, Са, Ја, Пу, *чдече* вок., Ж, Бр, М, Са, Бј, Рад.

Прелазак *вј* у *ј* није досљедно спроведен, па имамо примјере:

вајѣ Заг, Трн, Бас, См, Мок, П, Бј, Ст, Бе, Р, Ј, Грд, М, Гр, Рм, Буш, Буд, Рг, Врт, Об, Вру, *вајѣк* Трн, Бу, П, Мок, Ка, Гр, Бм, М, Рг, Врб, Бј, Ј, Са, Гра, Бб, Дј, Стр, Бус, Трн, *зававјѣк* М;

вјѣрѣ Су, *вјѣровало* Пр, *вјѣровати* Бас, *вјѣруј* Трн, *вјѣрови* Гр.

б) *двј* (<*двб*>)*дј*>*ђ*:

мѣд Вж, *мѣд*^{III} До, *мѣда* Груб, Буд, Б, М, *мѣда* В, М, Бо, *мѣде* акуз. пл., Са, *мѣди* М, Буш, *на Мѣдијѣм брду* топ.,

¹⁷⁴ Пецо, ГИХ, 79—81.

У, *Мѣђећѣ брѣдо* топ., От, *мѣђећѣ мѣсо* От, *мѣђећѣ сѣло* Трн, у *Мѣђећѣ дѣлини* топ., Под, *мѣђећу кѣћу* Под, *мѣђеи* Тиш, Трн, Ст, Рг, Бј.

Овдје је *дѣј* било у медијалном положају. У иницијалном се чува: *дѣјѣсиа* Трн, Вр, Ту, Дј, Ла, Бус, Са.

в) *вдј* (<вдѣ>дј>ѣ:

ѣје Вр, Заг, К, П, Вид, Тиш, См, Б, Рм, Д, Р, Пљ, Гр, Св, Врт, Бј, С, Бм, Ст, Врб, Мд, М, Бб, Ма, Об, Трн, *ѣјекѣ* Вид, Бу, Наг, Р, Пг, Ј, Врб, Б, Рм, Ч, От, Мд, Пет, И, Буш, *ѣјека* Заг, Ж, Пр, *ѣјекаре* Вр, Заг, К, Ж, Тиш, П, Б, Бу, Р, Врб, Ст, Ј, Са, Ос, *ѣјекаре* Буш, *ѣјекаре* С.

г) *свј* (<свѣ>сј>ѣ:

ѣсѣдѣдѣчиѣ Св, *сјѣиовала* Р, *сјѣиоваѣи* Дрв, *сјѣиуе* Наг, *сѣиоваѣи* Наг.

Секвенца *свје* чува се у примјерима:

ѣосвјѣдѣчиѣ Ј, *свјѣдок* Буш, *свјѣдѣкѣ* Дл, И.

д) *свл*>сл; *звл*>зл:

слѣчи се Трн, *слѣчиѣ* Вр, *излѣчиѣ* Вр, Мр.

Нема промјене:

свлѣчи се К, *извлѣчи* Ту, *извлѣчили* Ту, *извлѣчиѣ* Бј.

ђ) *вљ*>љ:

зѣбѣлѣ се М, *зѣбѣлѣју* се Ч, *зѣбѣлѣли* се З, *зѣбѣлѣм* се Ва, *зѣбѣлѣиѣ* К, *набѣлѣи* Рад, *набѣлѣиѣ* Ј, *наздѣлѣ* Мок, *наѣрѣлѣно* Под, *насѣлѣлѣ* се Бр, *ѣѣрѣлѣ* Трн, *ѣѣрѣлѣи* Дрв, *ѣѣрѣлѣ* Заг, *ѣѣрѣлѣли* се Рм, *ѣѣрѣлѣ* Дрв, *сѣсѣлѣлѣиѣ* Тиш, *ѣѣрѣлѣ* Под, *ѣѣлѣлѣју* По; *крѣлѣча* Трн, Об, Са, *крѣлѣчу* Под, Пр, *ѣрѣлѣ* Трн, *ѣрѣлѣиѣ* Под.

Највећи број примјера односи се на глаголе на -*авѣлѣиѣ* и на именице изведене од њих. Наравно, ни код њих није ова промјена досљедно спроведена:

зѣбѣлѣиѣ се Ке, *заборѣвѣлѣли* Бб, *заборѣвѣлѣм* Бј, *наздѣлѣлѣ* Трн, *ѣсѣлѣлѣ* Трн, *ѣѣздѣлѣлѣиѣ* Ж, *ѣѣрѣлѣлѣиѣ* Пе, Мд, *ѣѣрѣбѣлѣли* се Рм, *рѣсѣлѣлѣлѣмо* се Рад, *сѣсѣлѣлѣлѣиѣ* Ор, *ѣѣрѣлѣлѣ* Р, Рм, *ѣѣрѣлѣлѣју* Вид, Вж, *ѣѣрѣлѣлѣм* Шип.

Прелазак *вљ* у *љ* у облицима придјева *ѣрѣвѣн*, познат у нашем језику од 14. вијека (в. *РЈА*, под *срѣјѣн*), налазимо и у овим говорима:

ѣрѣлѣн Ла, *ѣрѣлѣна* Ла, Трн, *ѣрѣлѣнѣ* Ла, *ѣрѣлѣна ѣѣрѣлѣиѣ* Ж, у *ѣѣрѣлѣиѣ е*, и *ѣрѣлѣнѣ му кѣѣиѣ* Мр, *ѣрѣлѣнѣ лунаѣ* Мок, *ѣрѣлѣнѣ ѣѣдѣс* С, *ѣѣмѣ* и *зѣлѣниѣ* и *ѣрѣлѣниѣ* Под.

Ипак, облик *ѣрѣвѣн* је чешћи:

ѣрѣвѣн Об, Вру, Дј, Стр, Бус, Са, Трн, *ѣрѣвѣна* Об, Вру, Дј, Стр, Бус, Са, Трн, *ѣрѣвѣнѣ* Об, Вру, Дј, Стр, Бус, Трн, *ѣрѣвѣнѣ рѣкѣѣлѣ* Бас, *ѣрѣвѣнѣ кѣѣиѣ* З, Ст, *ѣрѣвѣнѣ мѣрѣлѣи* Рад, *ѣрѣвѣнѣ кѣрѣсѣи* Ту,

црвени њдјасови Под, *њдјас црвени* З, *Црвенѡга крсиа* Бј, *ѡреко Црвенѡга крижа* Хр.

Разлика у фреквенцији и ширини употребе долази још више до изражаја кад се упореде облици *црљенкаси* и *црвенкаси*. Док се *црљенкаси* Ла јавља само једном, дотле *црвенкаси* покрива знатно шири територију:

црвенкаси Об, Вру, Дј, Бус, Са, Трн, *црвѣнкаси* Стр.

е) *вд* > *д*:

одалѣн Тиш, Вид, *одоалѣн* Наг, Вр, *одалѣн* Дрв.

Овај прилог се јавља и са секвенцом *вд*:

ододалѣн Наг, Рм, Н, Рг, До, *овдалѣн* Пе, Бук, Грд, *ододалѣн* Рм, Бј, Ос, Врб, *ододален* Буш.

ж) Једном сам забиљежио промјену *сиѡво* > *сио*:

учесѡвала Ж.

Ако анализирамо примјере у наведеним секвенцама, доћи ћемо до закључка да до губљења сонанта *в* долази онда кад се у сусједству, ближем или даљем, налазе сонанти *ј*, *л*, *љ*, *в*. Ова дисимилација најчешће се врши у унутрашњости ријечи.

159. Крајишки говори знају и за секундарно *в*. Оно се јавља у вокалским групама и служи за укидање зијева. Било је већ ријечи о таквим случајевима: *брѡво*, *дѡво* (т. 86), *кѡво* (т. 83), *дѡвѡво*, *вѡсѡво* (т. 102), *ѡзуво* (т. 111). Додаћемо томе још неколико примјера:

ѡвѡшѡ Вр, *јавѡкала* Трн, Са, *јавѡкала* Ла, *јавѡчѡ* Дј, Ла, *кѡвѡра* Гр;

деѡвѡ Бб, *ѡрѡѡвѡре* Дрв, *фѡбровѡра* Ма;

у *јѡнуѡру* Трн, *нѡгѡвѡ* Дј, Ла, Стр, Бус, Врб, Ту, *рѡкѡвѡ* Врб, Ла, Стр, Бус, *фѡбруѡра* Буш, у *фѡбруѡру* Бб;

кѡве Об, *кѡѡвѡ* Об.

Секундарно *в* не јавља се обавезно у наведеним примјерима, па имамо:

јѡнуѡра Бј, *јѡкала* Об, Вру, *јѡкала* Дј, Стр, Бус, *јѡчѡ* Об, Трн, Вру, Са, *јѡчѡ* Стр, Бус, *кѡ* Трн.

О сонанту *в* као замјенику консонаната *х* и *ф* било је ријечи у претходном излагању (в. т. 150, а, као и 153, б). Помињана је и промјена *в* > *ф* десонсоризацијом и асимилацијом по звучности (т. 154).

160. У дијалектолошкој литератури доста је писано о сонанту *в*. Поменућемо само неколика рада. За змијањски говор Петровић је прикупио материјал сличан мојем: *мећед*, *мећед^нца*, *сједѡци*, *осједѡч^нли*, *чѡека*, *сиѡљѡ*, *ѡираљѡ се*, *вѡек*, *вѡѡк*, *ѡаво*, *јево*, *чуво*, *јѡнуѡр*, *јавѡкнѡѡ*. Забиљежио је, међутим, и неке случајеве којих нема у моме материјалу: *гѡжѡа*, *гѡздѡно*, *гѡздѡни ѡлѡг* (нешто рјеђе: *гѡѡжѡе*, *гѡѡжѡа*), *ѡсијѡшѡло*, *јѡвер^нца*, *брѡра*, *кѡчка*, *сѡ су чѡљѡѡ ѡсиѡла*¹⁷⁵.

¹⁷⁵ Петровић, Змијање, 66—67.

У источнохерцеговачком је забиљежено: *авушо*, *фѣбрувѣра*, *чуво*, *јѣверица*, *здрѣо*, *забалай*, *краљача*, *одале*, *међед*¹⁷⁶, а у Никшићкој жупи *здрѣо* и промјена *вљ > љ*¹⁷⁷.

4) Сонант̄ j

161. У нашим народним говорима, у нашем језику уопште, сонант *j* нема увијек исту артикулацију. Нешто слично је и у овим говорима. У њима артикулација овог сонанта зависи од природе сусједних гласова и од положаја који *j* заузима у ријечи. Из наредног излагања ћемо видјети који сусједни гласови утичу на *j* тако да му ослаби артикулација или да се потпуно редукује, као и то да ли има разлике у изговору *j* на почетку, у средини и на крају ријечи.

162. У иницијалном положају *j* се артикулише потпуно нормално и нема потребе да се за то наводе примјери. Оно што овдје треба истаћи, јесте то да се тај глас понекад губи на почетку ријечи. То бива у облицима броја (неодређене замјенице) *један* и у облицима глагола *јесам*.

а) Најприје примјери за облик *један*:

ѣдан Трн, Бј, Тр, Наг, Дрв, Бас, *ѣдан* *мѣлѣ* *бијо* По, *ѣдан* *му* *бијо* *нѣсјособан* Тиш, *ѣдан* *синдвац* *бијо* Тиш, *бѣндѣиу* *ѣдан* *вок.*, Тиш, *сѣрѣ* *ѣдан!* Вид, *ѣдан* *ми* *је* *брѣи* *ѣсѣѣ* Вид, *ѣсѣѣ* *ми* *ѣдан* *нѣрушѣак* Трн, *бијо* *ѣдан* *нѣ* *Тичеву* Мок, *ѣјѣлѣ* *сѣло* *ѣдан* *ѣрѣзник* *слѣви* Мок, у *Мѣксѣѣ* *ѣо* *ѣдан* *вѣ* *Под*, *ѣдан* *дѣн* *ѣн* *мѣни* *кѣсијѣ* *Под*, *ѣдан* *ѣромѣлијѣ* *глѣву* Наг, *ѣдан* *ѣ-другѣга* Ж, *бијѣде* *ѣдан* *Мјѣило* Мр, *ѣдан* *ѣсѣѣрѣи* *ѣзѣѣ* Мр, *ѣдан* *Рѣдѣк* *ѣјѣѣ* Пр, *ѣдан* *дѣѣ* Пр, *ѣдан* *ѣдмѣлѣ* *слѣке* *Под*, *јѣи* *ѣдан* К, *јѣ* *ѣиѣ* у *ѣдан* *вѣрош* См, *ѣдан* *Дѣлмѣ-ѣѣнац* Б, *ѣдан* *ѣрѣви* *кѣѣу* Д, *ѣдан* *кѣѣѣ* Ке, *ѣзуѣ* *ѣдан* *дѣѣнак* Трн, *ѣдан* *зѣ* *другѣѣ* Бј, *ѣмѣ* *дѣѣ* *сѣна*: *ѣдан* *ѣѣ* за *мѣѣн-брѣвѣра* Бј, *ѣдан* *колѣга* *мѣј* З, *ѣригонѣи* *ѣдан* *дрѣѣѣ* З, *ѣдан* *ѣо* *ѣдан* Хр, *колѣга* *мѣј* и *јѣи* *ѣдан* Рад, *бијо* *сѣмо* *ѣдан* *Турѣин* Рад, *ѣдан* *ѣ-другѣга* Бј, *ѣдан* *ѣѣѣѣ* Бј, *ѣдан* *или* *дѣѣ* *ѣдѣѣ* *бѣдѣ* Бј, *ѣдан* *ѣѣѣ* *гѣѣѣ* *чу-вѣ* Бј, *брѣѣѣ* *ѣдан* *сѣѣѣѣѣѣ* Грд, *ѣдан* *је* у *вѣјѣѣ* Вр;

ѣн *је* *ѣмѣ* *ѣдан* *дѣсѣѣ-јѣданѣз-гѣдѣнѣ* Рад, *вѣѣ* *ѣма* *ѣдан* *ѣѣѣ* *фрѣѣѣѣ* *дѣѣѣ* Рад, *ѣѣѣѣѣѣ* *ѣдан* *дѣѣ* *сѣѣѣ* Трн, *нѣѣѣѣ* *дѣѣѣ* *дѣѣѣѣѣѣ* *неѣ* *ѣдан* *ѣѣѣ* По, *јѣ* *ѣдан* *ѣѣѣ* *нѣѣѣѣ* Вид, *ѣдан* *ѣѣѣ* Шип, *ѣн* *је* *дѣѣѣѣѣѣ* *ѣдан* *ѣѣѣ* *Под*, *сѣѣ* *до* *ѣдан* *ѣѣѣ* Дрв;

ѣдѣ Трн, Вид, З, *ѣдѣ* *гѣдѣнѣ* По, *ѣдѣ* *е* *бѣѣ* *ѣдѣѣѣ* Заг, *ѣдѣ* *сѣѣѣѣѣѣ* Тр, *ѣдѣ* *кѣѣѣ* Трн, *ѣдѣ* *ѣѣѣѣ* Вид, *ѣѣѣ* *ѣдѣ* *дру-гѣѣ* Мок, *ѣдѣ* *ѣѣѣѣѣѣ* *Под*, *ѣдѣ* *ѣѣѣѣѣѣ* П, *ѣдѣ* *е* *за* *Пѣѣѣѣѣѣ* *Под*, *кѣѣѣ* *ѣдѣ* К, *ѣмѣ* *ѣдѣ* См, *ѣдѣ* *е* *ѣдѣѣѣ* Д, *ѣдѣ* *дѣ* *другѣ* Д, *ѣдѣ* *му* *е* *ѣѣѣ* *ѣдѣѣѣ* Р, *ѣдѣ* *лѣѣѣ* Р, *ѣдѣ* *ѣдѣ* Трн, *зѣѣѣ* *сѣм* *ѣдѣ* *ѣ* *ѣрѣѣѣ* Трн, *ѣдѣ* *кѣѣ* С;

¹⁷⁶ Пецо, ГИХ, 81—82.

¹⁷⁷ Вушовић, ДИХ, 31.

еднѣ *ѣшо кодш-кућѣ* Заг, *дшли смо до еднѣ кућѣ* Бас, *сјѣли с еднѣ сѣранѣ* Трн, *није еднѣ шљивѣ* Шип, *код еднѣ гѣздарницѣ* Под, *од еднѣ* Рм, *с еднѣ сѣранѣ* Ж, *еднѣ гѣдинѣ* Дрв, *еднѣ нѣћилѣ* С, *еднѣ гѣднѣ* См, *нѣмā еднѣ* З, *за едне људе* Ст, *није еднѣ шљивѣ било* Вр, *едни* Жу, *едни зѣћу*, *едни кују* Вид, *едни су оишли* Шип, *едни шѣшу*, *едни садјевају* Трн, *едни ддлазѣ кући* Марѣћа Вр, *убијам* едни дрѹгѣ К, *едни ддлазѣ* Д, *едни шили у* Басѣае По;

едницѣ З, *у едницѣ сѣлицѣ* имаде *суше* Ке, *на едницѣ дрѣњићима* нѣмā *нишѣа* Под, *на едницѣ брвницѣ сједли* Бас, *ѣба ће сѣаши* *иод едницѣм крѣвом* Трн, *у шѣјем едницѣм кдлами* Под, *у едницѣм кућамā* Ш, *с едницѣм* Об, Трн, *едно* Заг, Гр, *едно уз другѣ* Трн, *ирдѣј* *едно* Под, *едно мјѣсто* Наг, *свѣ било* *едно* Мр, *ако* *едно* *имā* *идсā*, *нѣмā дрѹгѣ* Дрв, *едно дјѣше* Дрв, *едно крмче* С, *едно мрко*, *едно жушо* См, *ирдѣбали би свѣкѣ јушо* *ио* *едно* *заклаши* См, *жлицу* *едно* дрѹгѣм *украдеше* В, *едно* *јаје* Би, *едно* *дијѣше* *или* *двѣ* Бј;

едно шрѣс мѣшѣрā Груб, *едно иѣшнѣс* *нас* Тр, *скуйѣб* *е* *нас* *едно* *двѣста* Шип, *едно* *двѣс* *комāдā* *убрāли* *смо* Рад, *бијо* *од* *едно* *десѣтак* *гѣдинā* Бб;

синѣвца *еднѣг* Р, *за еднѣг* *ддбѣјām* Рад, *еднѣга* Трн, Тр, *еднѣга* *свѣјѣша* Трн, *еднѣга* *рāни* Трн, *еднѣга* *бѣга* Мок, *еднѣга* *нāшого* П, Ш, *еднѣга* *рāсѣићā* Под, *еднѣга* *ћу* *клāши* См, *ирдѣвше* *еднѣга* Тѹрчина Трн, *еднѣга* *извѣјām* З, *у еднѣга* *муслимāна* Бј, *у еднѣга* *учѣишѣла* Бј, *еднѣј* Трн, *у еднѣј* *сдби* Заг, *на еднѣј* *куфѣрѣнѣј* Бас, *у еднѣј* *авлѣ* П, *ун* *рѣкā* „здрāv“ *еднѣј* *унѣј* Трн, *ја* *сам* *еднѣј* *крā* З, *имā* *еднѣк* *сѣна* Груб, *слāли* *су* *еднок* *Сѣмичинѣг* *мāлѣк* Трн, *изводѣ* *еднѣк* *ио* *еднѣк* *Бе*, *еднѣк* *мѹреш* *свѣзашѣ* П, *еднѣк* *свр* *другѣк* Под, *а* *иā* *еднѣк* *свѣјѣша!* Трн, *еднѣк* *ѣвна* Трн, *еднѣк* *Сѣјсѣја* Ма, *с* *еднѣм* Трн, *идѣм* *еднѣм* *свѣјѣм* *иријѣм* Бас, *на еднѣм* *мјѣсто* Б, *на еднѣмѣ* Трн, *едну* *дрѣжаву* Груб, *едну* *двѣжичицу* Трн, *едну* Мр, *на* *едну* *нас* *мѹчвару* *дѣралѣ* Бас, *одвѣли* *едну* *кѣзицу* Дрв, *едну* *сѣсу* Дрв, *едну* *крāву* Дрв, *ддшѣ* *у* *едну* *кућу* Мр, *ајмо* *узѣши* *едну* *килу* С, *вāшаш* *едну* *ио* *едну* З, *ушли* *у* *кућу* *едну* Бб, *с* *едну* *сѣрану* Са;

едну *двѣс* *мѣшѣрā* Трн, *ни* *едну* *десѣтак* Трн, *едну* *иѣшнѣс* *кубѣкā* См.

Облик *један* често се јавља и са иницијалним *ј*:

један Об, Вру, Ке, Дј, З, Ла, Пт, Стр, Св, Бус, Бм, Са, Ј, Врб, Мд, Трн, *један* *Ђрѣгован* Груб, *лѣши* *један* *ош-Пѣшрѣвца* Дрв, *један* *једѣши* *бијо* Наг, *рāкија* *е* *ирдѣасѣ* *један* П, *један* *лѣжѣ* Под, *један* *кодш* К, *један* *Кѣмјенић* *се* *звāо* К, *један* *је* *шѣфѣр* В, *лѣгѣ* *у* *један* *рѣгāл* Пљ, *бѣк* *је* *један* *вāјѣ* Н, *један* *жѣо* Гр, *један* *је* *иѣгинѣ* М, *ја* *и* *један* *кѣмшија* *сѣрāи* Л, *бијо* *један* *чѣк* *и* *имā* *ишри* *синѣвца* Трн, *ишли* *су* *јѣш* *један* *рѣд* Су, *нѹсѣмо* *један* *ишѣи* З, *извāлишѣмо* *један* *кāmѣн* Су, *ис-Крѹиѣ* *један* *имā* Л, *бил* *један* М, *ишѣ* *један* *дрѹк* *ш-њѣме* Рм, *један* *дрѹгѣга* С, *један* *ѣзгѣ*, *један* *ѣздѣ* З, *један* *куњ* З, *иѣдѣсѣи* *један* Пе, *дѣкѣур* *један* Бј, *један* *мјѣсѣц* *данā* Ма, *један* *бункер* Ту, *један* *кѣлац* *дѣбѣ* Ст, *бијо* *е* *један* *Сарāч* Врб, *један* *Швāбо* Врб, Буш, *један* *вѣ* Врб, *један* *зā* *другѣм* Врб, *један* *мѣшак* Буд,

један с едну сѣрану Са, један жсѣтеоц У, један свршијѳ Грд, један је бијо ддскора От, један куйује Гра, дде један Бо, један друг усѣа Бо, један од генерала Бр, један бдгаији чѳек Вж, један хуиши Вж, један ийсар Пет, један мийрѳлѳз Пет, ио један снѳийи Ко, један ийсмен, један нѣйсмен Ко, један кѳъ Бук, шесѣи један Бук, један Црногѳрац Ту, фйлим један Ја, један ѳра И, један мѳј иријашель Т, има један аушдмаи Т, у један иранцијорит мѣйнѳ нас Ту, дваесит и један Ту, дваес један Об, Трн, Дј, Ла, дваесит један Вру, Бус, двадесѣи један Стр, један мѳј сѣричевит Рад, један усѣаша Буш, један глас Бб, један учѣиель учѣјѳ ирѣсѣа дјецѣ Бб, један дан Бј, један на другѳме Врб, ја и један Тѳдоровит Грд, мали један иуикомийрѳлѳс Грд, један исѣре-другѳга Грд, један сѣарац мѣне учѣјѳ Ма, бијо клаициит један мали Ма, ддницѳ на један грѳбиит Буш, мѣни сѳмо ирѣба један Буш, један дан-два Буш, ѳе бѳудѣ радѣјѳ један, шу ѳе и другѣ Буш, као један Амерѣканац Пе;

један иуит Дрв, Л, један иуит зѳсѣира Рм, један иуит, иа дрѳгѣ иуит Су, каит-идс један иуит ркнѣ у ноздрѣе, а он уз дрѳво Бј;

једна Об, Вру, Дрв, Дј, Ч, Ла, Бу, Стр, Бус, једна сѳба Дрв, једна кѳћа К, Су, ийрнѣ вјѣшар и свѣ и једна иднѣ К, идѣ једна десѣиѣна Рм, ѣно га, бѳудало једна Ра, једна лира Су, једна жѣна Н, једна јѣдина М, шу е једна ишѣиша вѣлика била Б, има у нас једна рѳуда З, једна за другѳм Мд, једна дѳша, а два шѣла Рад, једна грѳиѣца Ор, једна ми дсѳвала мѣшѣр Т, једна ми се удѳла Ко, има сѳмо једна лѳза Ко, била једна велика врба Ту, свѣзѣиша једна жѣнска Буш, ја и једна мали цѳурица Буш;

с јѣднѣ сѣранѣ Грд, јѣдне ирѣд другѣ Врб, идѳ јѣдне сѳнце Буш, дндѳ у Сѣску јѣдне ирѳзѣиваиши Ту, јѣдне су иознавали у лиѳу Ту, јѣдни нашили дѳда Пль, јѣдни су бѣли у Лиѳи Вра, дај ми јѣдне ви-луѣке Бб, јѣдни дѣшали Л, јѣдни се ирѣдадоше, јѣдни изгинуше Су, јѣдни се враѣиши ирѳво мѣне Хр, и дрѳжаиши се накѳ јѣдни за другѣ Рм, јѣдни дрѳгѣјѣм чѳуваѳмо благо Ол, јѣдни дѳље, јѣдни гдрѣ Ол, јѣдни дѳѳ, Польѳци онѳ Т, јѣдни су бѣли у јѳругама Ту, јѣдни зарањајѳ у воду И, иша сам са јѣднијѣм сѳли ирѳажѣиши Хр, с јѣднијѣм Талијѳном се вѳлла Ко, с јѣднијѣм Вру, Дј, Стр, Бус, са јѣднијѣм Са, с јѣднѣм Ла, ирѣидисѣи и јѣдно чѣладе Вид, јѣдно јѳуиро Ј, јѣдно му је здрѳво Ра, јѣдно јање Л, јѣдно за другѣјѣм Су, јѣдно одѣљеѣе Рм, јѣдно врѣме Рм, јѣдно за другѣјѣм Хр, јѣдно Врб, шѣло јѣдно От, јѣдно јаје Би, ийиша јѣдно дрѳгѳга Ма, онѳј јѣдно, дѳвѳј дрѳгѳ Буш;

јѣдно иѳ сѣиша Рм, нас јѣдно сѣдам Рм, јѣдно иѣ-шѣс данѳ Ту; иѳслали јѣднѳг мѳга брѳиша Су, исѣред јѣднѳг аѣша Пер, ајмо заклайи јѣднѳг вѳла Ос, свѣ дошли ван јѣднѳга мѣне Вид, ѣво ши јѣднѳга каѣѣиѳана Ка, набавѣм јѣднѳга Св, јѣднѳга сѣна имѳм М, јѣднѳга данѳ Рм, уѳаиѣ јѣднѳга и ѳбијѳ Врб, јѣднѳга иѣжѳака Б, наѳу јѣднѳга Ли-чанина Хр, јѣднѳга У, јѣднѳга јѳнца Гра, имѳ сам јѣднѳга сѣна Т, код јѣднѳга чѣка Ту, јѣднѳга нашога Грд, код јѣднѳга врѣлѳца Буш, јѣднѳј Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, у јѣднѳј згрѳди Рм, у јѣднѳј задрузи Гра, у јѣднѳј кѳћи Грд, на јѣднѳј ријѣки Буш, дѳврѣмѣм јѣднѳк сѣарѳк Л, има јѣднѳк сѣна Гр, са јѣднѳм Об, Дј, Ла, с јѣднѳм Вру, Стр, Бус,

једнџм Вру, Дј, на једнџм Дј, Стр, сажо једнџм иџинџм К, ја ше џајљим једнџм шибџм З, на једнџм брџду Ту, иџд једнџм лийџм Ту, са једнџм дјевџџкџм Т, џџем једнџме кџмиш Рад, једнџме Об, Ла, Стр, Бус, на једнџме Вру, Ла, Бус, унџ једну шрџви Дрв, двџдисџи и једну гџдину Шип, једну мџраму Вр, иџо једну крџву Пр, нџко једну, нџко двџје крџве К, једну вџче Ка, двџес једну Г, дџџе у једну кџћу Л, једну сџстиру имџм Су, за једну нџћ Б, иџий једну за иџџа Рг, нџма нег једну хџр Грд, иџшале мџни једну кџриу Вж, једну крџву Ко, јџш једну грџну имџ Ја, једну Ту, једну кафџну Буш;
вџџе га једну иџдесџи-сџиџ мџшџра Грд, једну иџе-шџси нџћилџ
лџжџ Грд.

Почетно ј се губи и у изведеном облику једном, као и у сложенници јџамџиуш:

џднџм смо ишли Груб, џднџм или двџиуш Заг, џднџм Вид, Трн, џднџм мџра да сџзори Бас, џџем џднџм Дрв, кад џднџм уџџа џшо Наг, џднџм је биџо гџре Под;

наџиџ се еџамџиуш! Трн, еџамџиуш Ст, Трн, ишла сам еџамџиуш Ке, еџамџиушке сам џишиџ Жу.

Ови облици се јављају и са сонантом ј:

једнџм Од, Трн, џџем једнџм у шџилу Рад;
јџамџиуш Об, Вру, Стр, Трн, По, наџиџ сам јџамџиуш седом-
десџи ворџниш Б, дџџе јџамџиуш код мене Т, јџамџиуш иџчели баџаиш
бџмбе Ту, иџшом јџамџиуш џнај рафџл иџрекинџ Ту, ишли смо јџам-
иуш шџмо Ту, зайџуснџм се јџамџиуш Буш, јџамџиушке иџишиснџ
нас Ниџџми Ту.

б) У презенту глагола јџсам често се губи ј, што се види из сље-
дећих примјера:

џ ли? Вр, Ж, Ш, е л дџ? Вр, Бу, е ли Дџне ка заврџиџџ? Заг,
е л иџ блџзо сџла? Тр, е ли иџрни мџшина? Тр, е ли лџкџше наџџ
иџсџиш? Трн, џ ли иџ свџ кџзџиш? Тиш, е л ше иџџа мџми? Мок,
е ли дџвала дрџсџа? Трн, е ли џишиџ, ниџе ли, ја не знам Пр, е ли
иџ Вџсо? К, нећилџа е ли, не би иџ раџиџџ нџрош Дрв, е л иџ иџиџџ?
Ж, е л иџ врџћо? Ке, е л иџиџ? Бј, е ли кџ-ћаће? Бас, е л се наџџм Мџр-
ка? Бб, е ли биџо мџкро? Мр, џз-бџгами кџшџало Бј, џс Вр, Заг,
Ст, Тр, Бас, По, Трн, Дрв, Под, Р, Бу, џсам По, Заг, Тиш, Тр,
Трн, Под, Вид, Наг, Шип, Мок, С, Бу, Бј, О, Бб, џсам ли иџлу-
ћала? Трн, џсам ли уџшала, гџшова сам Наг, џсам ли иџ кџзала?
Под, џси Мок, Под, џси ми дџниџџ иџмџиџу? По, џси намлџиџџџ?
Груб, џси ли иџ иџџџ или нџси? Трн, џси иџа иџлџаиш? Трн, џси
ли иџиџа зайџсџа? Трн, џси иџ биџо вџнџк? Мок, џси бџла иџкаџ у
рџшџу? Наг, џси дџла гџцама? Вр, џси иџа Ниџколи Зџрића? По, џси
чџо унџк слџџџа? П, џси ли се урџдиџџ? Мр, џси иџ иџџ? Под, џси
ли иџи у Биџџграду? Под, џси вџлџиш? Дрв, џси ли џжениш? См, џси
ли иџиушџиџџџ рџџџ, уна џде Р, сџџди, џси блџниџава! Ке, џси иџдела?
Ке, џси бџла? Хр, џсмо ли иџ кџзали да не чџниш сџлџ над нџродом?
Тиш, џсмо См, Мр, З, Ст, О, џсом Д, Трн, џси По, Заг, Б, Вр, Вид,

Бас, Врт, Наг, Ст, Трн, Пр, Мок, Дрв, Шип, П, Под, Мр, Ш, Ж, К, Д, В, С, Рм, Пе, Гр, Бб, Бј, *есше* Рм, Ст, *есше* ли ви нудили ко-Стѣвѣ? Заг, *есше* га цјѣдиле? Под, *есше* били у њему? Бу, *есу* Вр, Ке, Заг, Д, Тр, Гр, Тиш, Бас, Трн, Мок, С, К, Дрв, См, Наг, З, *есу* шведи стирѣци заједно? Заг, *есу* ли унѣ ддље Бурѣни кунѣи? Трн, *есу* у вас дрвенѣ сдовине у колѣ Под, *есу* кѣрузи вам ддбри? Под, *есу* вѣвѣ ваши заједно? По, *есу* сѣи унѣ шрѣ брашѣа жѣва? Мр, *есу* ли? Гр, *есу* изишли? Хр, *есу* ћѣли ийѣи? Ст.

Губљење *ј* у презенту глагола *јесам* није општа појава у крајишким говорима. Има доста примјера у којима се *ј* чува:

јѣ Ка, *јѣ* Н, *је* ли бјѣжѣ нарош? Рм, *је* л врѣхо? Г, *је* л да ийѣ бдљѣ? Су, *је* л мѣрѣ? Су, *је* л шѣ ндѣи жѣлѣи? Су, *је* л шѣ лиѣеи? Ра, *како* с днѣѣ чѣвѣ, *јѣ* л? Л, *је* л кѣи-кућѣ? Л, *је* л далѣко Дрвѣр? Н, *је* л дѣ? Врб, *је* л ии лѣишѣ? Са, *је* ли усѣѣ? Грд, *је* ли вѣкаи рѣчѣи? Бр, *је* ли јѣки? Пет, *је* ли влѣсѣ сѣ мѣм рѣковѣла Бб, *јѣ* ли бѣла здрѣва? Ма, *је* ли шѣшка у идрѣду бѣла Ма, *јѣ* л нас кд вѣдиѣѣ, *није* ли, *ми* смо узѣли шѣје јѣбукѣ Буш, *јѣ* ли ви умѣјѣте иѣѣи рѣкију? Буш, *је* л јѣ вѣчѣраи?! Буш, *јѣз-бѣме* Буш, *јѣз-бѣјо* Грд, *јѣс* Су, Б, Врб, Ма, У, Гра, Ол, Ор, Ја, Бј, *јес* вѣдиѣѣ ииѣ ми рѣче? Дл, *јес* ии иолѣдиѣѣ Буш, *јес* одрѣшиѣѣ Г, *јесам* Об, Вру, Дј, Са, Ка, Н, Бе, Пер, Су, Рг, Л, У, Рад, Ол, Грд, Буш, Бј, Ту, *јеси* ирѣдѣѣ? Г, *јеси* иѣѣѣрѣла блѣго? Гр, *јеси* ии вѣдиѣѣ? Ра, *јеси* се насѣвѣѣ? Л, *јеси* Врб, Ор, *јеси* ии ѣ-шѣга знѣла? Мд, *јеси* жѣвѣ? Рад, *јеси* ли вѣдиѣѣ? Т, *јеси* исѣисѣ заѣаѣу? Би, *јеси* ли ии ддбровѣљѣно ддѣла? Рад, *јеси* ли ии заѣдовѣљѣна? Ма, *јеси* вѣдиѣѣ? Ма, *јеси* ли нѣиѣѣ? Буш, *јѣсом* Ка, М, Рм, Вж, Буш, Бј, *јѣсом* Рад, Ла, Стр, Бус, *јѣсѣ* Грд, Б, Рм, Пљ, Рд, Ва, Л, Бм, Хр, Гр, Врт, Буд, Св, Мд, Пу, Пет, Врб, Рад, Ч, Ко, Пер, Мр, Би, И, От, Буш, Бј, Ма, Гра, *ѣвѣ* и *јесѣ* ослѣжѣиѣѣ Ј, *јѣсѣ* Т, *јѣсѣ* ли га нудили с кѣвѣм? Бе, *јѣсѣ* ли чѣли? Врб, *јѣсѣ* сѣјѣли? Пу, *јѣсѣ* ли ви ирѣчиѣли урѣбу? Бј, *јѣсѣ* ви глѣдни? Буш, *јѣсу* Грд, От, Ма, Бук, Гра, Мд, Пет, Ко, Л, М, Рм, Б, Буд, Св, Пер, *јѣсу* жѣва ирѣсѣи? Рм, *јѣсу* ѣвѣ мѣе узѣе? Ма, *јѣсу* шѣ кѣкви ѣѣди? Буш.

Ако пажљиво прегледамо материјал под а) и б), видјећемо да судбина почетног *ј* у облицима *један* и *јесам* није иста у свим западно-босанским говорима. Прикупљена грађа нас упућује на овакав закључак: *један* и *јесам* се јављају у читавој западној Босни; *едан* и *есам* јављају се у југозападним и западним говорима, у осталим су врло ријетки (в. карту 3).

Сад се може поставити питање: зашто се губи *ј* у *један* и *јесам* у југозападним и западним говорима? Мислим да је засад тешко дати сигуран одговор. Кад нешто више будемо знали о овој појави, о територијалној распрострањености и условима под којим долази до ње у нашим говорима, моћи ћемо доносити поузданије закључке. М. Пешикан објашњава *едан* и *есам* у староцрногорским говорима на тај начин што губљење *ј* у иницијалном положају доводи у везу са губљењем акцента

ових ријечи у реченици¹⁷⁸. Да ли ово објашњење важи и за крајишке говоре? Ако погледамо акценат облика о којима је ријеч, видјећемо да је *едан* најчешће акцентовано (нема акцента само у оним малобројним примјерима са *едан*, *едно*, *едну*, гдје је бројно значење прешло у прилошко: *око*, *ошћирлике*), а *есам* је у потврдним реченицама под акцентом, док је у упитним обично без акцента; *један* је акцентовано (изузетно није у облику *једно* са прилошким значењем: *око*, *ошћирлике*), а *јесам* се у погледу акцента у потврдним и упитним реченицама потпуно слаже са *есам*. Кад томе додамо чињеницу да се у југозападним и западним говорима поред *едан* и *есам* може јавити у истим мјестима *један* и *јесам*, онда из свега можемо закључити да губљење почетног *ј* у *едан* и *есам* у крајишким говорима не мора бити последица губљења акцента тих ријечи у реченици.

163. Сонант *ј* се често губи у интервокалном положају, обично кад се нађе између два вокала од којих је први задњег, а други предњег реда.

а) Између *а* и *е* врло често се редукује *ј* у унутрашњости ријечи и у сантхију. О томе смо већ говорили приликом описивања промјене *ае > а̇* и одступања од ње (в. т. 94. и 95). Сад ћемо рећи и то да се *ј* не мора увијек потпуно губити у групи *ае*. Оно се понекад само дјелимично редукује:

да̇јем Мд, *за̇једно* Рад, *ја̇ј*е Буш, *на̇једошмо се* Буш, *ј̇одзна̇ј*е И;
д̇нда̇ ј̇е *д̇шац* *ни̇је* *да̇о* Су, *ши̇ја̇ ј̇е?* Гра.

Забилежио сам и примјере у којима се *ј* потпуно артикулише у вокалској групи *ае*:

да̇је Су, Пет, Л, Дл, Т, Пу, *да̇јем* М, Дл, *да̇јемо* Дј, *за̇једно* Пет, *ј̇здаје* До, *ја̇је* Би, Ра, Ла, *ка̇је се* От, *кра̇јџва̇* Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, *кра̇јев*и Дј, Вру, Ла, Стр, Бус, у *кра̇јевима* Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, *кра̇јем* Вру, *ма̇ј*е Р, *ма̇је* М, *на̇једоше се* Р, *на̇јели се* Рм, *на̇јесџи се* Ма, *од̇усџа̇јем* Дл, *дсџа̇јем* Дл, *ј̇одзна̇јем* Ла, Бус, *ј̇рдаје* Пет, Т, *сџа̇је* Дрв, *за̇ удај*е Рад;

м̇учно га је на̇ћи Бу, *ја̇ ч̇уо да је ј̇дч̇* *ј̇римаџи* Бм, *била је ј̇дједена* Ра, *да је било м̇кро* Мд.

Потврде за *ва̇ј*е и *ва̇ј*ек наведене су у т. 158, а).

б) Између *а* и *и* такође долази до губљења *ј*:

Ба̇ић Бас, Мок, И, Пе, Наг, *Ба̇ића* Наг, И, за *Ба̇ићом* Наг, *Ба̇ићу* Н, *Ба̇ићу* вок., Шип, *ј̇од ја̇има* Трн, Бус, са *ја̇има* Об, Вру, Ла, са *ја̇има* Дј, с *ја̇има* Стр, на *ја̇има* Са, *Кра̇инџ* Бб, у *Једанџсџи̇бј кра̇ишкџ* Ту, *кра̇ишкџ* Ту, *ма̇ицу* Трн, *обича̇и* И, *ј̇ода̇и* Дј, Стр, *ј̇ода̇иџе* Тр, *ј̇реда̇и се* Тр, *сја̇и се* П, *Ца̇ић* Ја, *са̇и се* Вид.

Записао сам три примјера с дјелимично редукованим *ј*:

д̇дога̇ја̇и У, *кораца̇ја̇и* Вж, *уда̇ја̇и се* Врб.

в) Сонант *ј* се губи и онда кад се нађе између *о* и *и*:

Бо̇и Трн, *б̇ди се* Под, Бу, Буш, Врб, *б̇ди* се Наг, Под, И, По, Л, Врб, Бб, Рад, *б̇ди*мо се Бас, *бр̇ди* Под, *бр̇ди* Бус, *бр̇диџ* Об, Вру,

¹⁷⁸ Пешикан, Староцрногорски, 118—119.

Дј, Ла, Стр, Трн, Бус, *брдила* Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Трн, Бус, *брдио* Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Трн, Бус, *З, брдиши* Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Трн, Бус, *брдићемо* Вид, *брдиши* Под, *Вдин* Трн, *Вдино-вићу* Трн, *Мала Госидина* Пет, *међу Госидина* Ма, *Госидина* Ос, *Госидине* Бе, Пе, Бј, Ту, *двојица* Дрв, Трн, Врт, Рм, Шип, Хр, Врб, Буш, Грд, Ту, Ва, Рад, *двојицу* Рад, *дди* Врт, *ддиши* Ма, *ћекој* Заг, *искрој* Мок, *кди*? Тр, Трн, Бас, П, Под, Ж, Бу, Ка, Ту, Рг, Л, З, Дл, Бб, Рад, Грд, Врб, Т, Ма, Буш, *дди* *кој видѣ* Су, *иа двојица* *кој су били најближња* Рм, *дава двојем* *кој најбоље шукѣ* С, *ири* *касаја* *кој мдо иекѣ* Ст, *сиари* *кој су оће* Бј, *кдије*? Ж, *крди* Бу, *крдиши* Грд, *лдо* Заг, *мди* Б, Врб, Буш, Ту, Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, *мдије* Ра, Ко, Дл, Ту, Са, Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, *на мдије* *курузије* И, *са мдијем* *оцом* Су, *ирича* *мдијем* *сином* Вру, Об, *са мдијем* Об, Дј, Стр, Бус, Са, *на мдијем* Об, Вру, Стр, Бус, *са мдијем* Дј, *мдијем* Дј, Стр, Бус, *мдијема* Об, Вру, *са мдијема* Вру, *са мдијем* Ла, *мдија* Ла, *са мдија* Ла, *на мдија* Ла, *найди* Под, *одгди* Ст, *освди* Бб, Ма, *освдила* *е зима* Буш, *освдила* Врб, *освдили* Грд, *освдило* Т, Трн, *освдише* Буш, *Остоица* Буш, *иди* Трн, *идиши* Дрв, *идиши* Рм, *идиши* Са, *иреброди* Са, *иребродиле* Са, *иребродиле* Са, *иребродиле* Грд, *сди* Вр, *сди* Дрв, *сдије* Вр, Св, Жу, К, Пер, Су, Ми, Л, Пет, Т, *на свдије* *дрѣњићје* Дрв, *са Симом* *свдијем* Дрв, *за свдијем* *идслом* Пет, *гледди* *свдијем* *дчима* Рм, *за свдијем* *љбом* Б, *са свдијем* *здравлом* Мр, *дчима* *свдијем* *гледди* Вр, *са свдијем* *замјеникма* Трн, *свдијема* Рм, *на лѣјима* *свдијема* Ос, *гледди* *дчима* *свдијем* Ту, *свдијем* *јушом* Гра, *на свдијем* *лѣјима* Ос, *скрди* М, *скрдиши* Бр, *сиди* По, Трн, Вид, Под, Мок, Дрв, П, Ке, Пр, Д, М, Рм, Хр, Врб, *сиди* Ја, *сиди* Т, *сиди* З, *иди* Заг, Ма, *идије* Рад, *са идије* *друг-вије* Вид, *ирица* Ту, Ва, О, *ирицу* Хр, *чардице* Ја, *чардици* Мок.

Ова појава је скоро досљедно спроведена. Има свега неколико примјера с дјелимично редукованим *j*:

бди се К, *бди* се Гр, *кди*? Пе, Бм, *мди* М, *сди* К, Ј, *сиди* К, Гр, Ка, *сиди* Пу, *сиди* Мд, *ирица* Бе, Гр.

г) Забиљежио сам редукацију сонанта *j* у случајевима кад се тај глас нашао између вокала *o* и *e*. Та појава се врши у средини ријечи и у сантхију. Примјери су наведени у т. 97. и 98, у вези с промјеном *oe > o*, а о именици *чоек* в. т. 158, а). Уз то ћемо додати ове примјере:

брде Трн, *мде* Об, Вру, Дј, Стр, Ла, Бус, *мде* Об, Дј, Ла, Стр, Бус, *идеде* Об, Вру, Дј, Ла, *идела* Об, Вру, Дј, Ла, *идеши* Об, Вру, Дј, Ла, *сведе* Трн, *сиде* Об, Вру, *са сиде* Трн, *сиде* Вру, Ла, Стр, Бус, Са.

Ова редукација није увијек потпуна. Чује се и дјелимично редуковано *j*:

мди Буш, *освди* Ј, *иди* Р, *сди* Пет, *Сиди* Су, *сиди* Дј, *кди* *кадар* От, *било* *иди* Пу.

Изговор *ј* може да се креће од дјелимично редукованог до потпуно реализованог. То потврђују следећи примјери:

брџѣ Под, Ми, *вѣје* М, Л, Ра, *гџѣ* Д, *завоје* Бо, *кума-Кџѣ* По, *кџѣ?* Грд, Ту, *ѣридсеѣи* војникѣ *којѣ* бн *џзмѣ* Су, *кџегѣ?* Грд, *Милојевиѣ* Су, *мџје* Бр, Ма, Грд, Вру, *мџѣ* Ра, Вру, *џсвојѣ* Врб, *ѣџеде* Бук, *ѣџеде* Дј, Ла, *ѣџедена* Ра, *ѣџедоше* Буш, *ѣџеле* Т, *ѣџеѣшѣ* Ш, *сџѣје* Дл, *Сѣџсоје* Су, *сѣџѣје* Врт, Мд, *сѣџѣ* Трн, *сѣџѣ* Шип, Ж, *ѣџѣ* Трн, З;

кџѣ је Бб, *ѣџ* је бѣло Ор, *ѣџ* је бѣџо дѣм Ма.

д) Крајишки говори знају и за губљење *ј* између вокала *у* и *е*:

нѣ вјеџе Дрв, *вјеџе* Хр, *дѣџе* См, *дѣџе* Вид, *дѣџе* Трн, *забѣџе* Заг, *завѣџе* се Вид, *завѣџе* се Трн, *зѣџе* Трн, *зараџе* Са, *зараџе* Б, *зѣџе* Жу, *зѣџе* Буд, *џџе* Трн, *кѣџе* Б, З, *кѣџе* Трн, *кѣџе* Заг, *кѣџе* Груб, Трн, *кѣџе* Дрв, Бј, *кѣџе* См, *мѣџе* Заг, Трн, Пе, Р, *мѣџе* Тиш, Мок, З, Трн, *намѣџе* Хр, *насѣџе* Мр, *џџе* Трн, *ѣџе* Бј, *ѣџе* Дрв, *ѣџе* П, *ѣџе* Ст, *ѣџе* Вид, *ѣџе* Л, *ѣџе* Са, *ѣџе* Шип, *сѣџе* Бас, *сѣџе* Наг, *сѣџе* Дрв, К, *сѣџе* Тиш, Дрв, Ст, *сѣџе* Трн, *џџе* Вр, *џџе* Под, *џџе* се Бј, *џџе* Трн, Под, К, Л, *нѣ џџе* Бу, Р, И, *џџе* Б, *џџе* Л, *џџе* Врб, *џџе* Мок, Буш;

џџе дану е *лѣжѣ* Заг, *џџе* е Наг, у *Лѣџу* е *мѣне џџе* С, *лѣџе* му е По, *џџе* му е *сѣџе* Вр, *џџе* му е *сѣџе* Под, *џџе* му е *џџе* Гр, *џџе* му е *џџе* Гр, *џџе* му е *џџе* Пе, *џџе* му е у *џџе* Гр, *џџе* му е *џџе* Вр, *џџе* му е *џџе* Трн, *џџе* му е *џџе* Ке, *џџе* су е *џџе* Под, *џџе* е *џџе* Ту, *џџе* е *џџе* Вр, *џџе* е *џџе* Вр, *џџе* е *џџе* Трн, *џџе* е *џџе* Хр, *џџе* е *џџе* З, *џџе* е *џџе* См, *џџе* е Ма.

Из примјера се види да се *ј* губи у средини ријечи и у сантхију. У сантхију вокалска група *уе* формира се од крајњег у акцензоване или неакцензоване ријечи и вокала *е* из енклитичког глаголског и замјеничког облика *је*.

Примјери потичу из свих крајева западне Босне. Ипак, највише их је из западних и југозападних говора.

Потпуно губљење *ј* између *у* и *е* није досљедно спроведено. Забиљежени су ови примјери дјелимично извршене редукције:

кџџе Гра, *мџџе* З, *ѣџџе* Буш, *ѣџџе* Буш, *зџџе* Буш;
џџџе му је Буш.

Забиљежио сам и доста примјера у којима се *ј* уопште не редукује:

бџџџе Врб, *бџџџе* Пет, *вџџџе* Врб, *вџџџе* Бус, *гџџџе* Грд, *гџџџе* Т, *дџџџе* Бр, Ту, *дџџџе* Ра, *зџџџе* Мд, Ту, *зџџџе* Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, Са, *зараџџџе* Пет, *џџџџе* Вж, *џџџџе* Пер, Дј, Ла, Стр, Бус, *џџџџе* се Вру, *кџџџџе* Пет, Ва, *кџџџџе* Л, Су, Са, Би, *кџџџџе* Су, Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, *кџџџџе*

Об, Врб, *кѹје* Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, *кѹмујѣ* Ма, *кѹмујѣше* Ма, *кѹиујѣ* Л, Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, *кѹиујѣмо* Ч, *мѹјѣ* По, Шип, Буш, *наилаћујѣ* Л, *нарећујѣ* Ма, *не обрѹиујѣ* Вр, *дбујѣ* Су, Пет, *дбујѣ се* Ја, *дбујѣм* Су, *дсујѣ* Мд, *ошйлаћујѣм* Ор, *илѹје* Ја, *идмйћујѣм* Дл, *идишйујѣ* Ј, *не иошйујѣ* Гр, *ирейоручујѣм* Рад, *ировалѹујѣ се* Врб, *иушйујѣм* Л, *иушйујѣмо* Рм, У, *развалѹујѣ* Су, *рашйујѣ се* Рм, *рашйујѣмо* Пет, *рѹбујѣ* Вж, *рѹје* Би, *скѹје* Ја, *сйанујѣше* Ра, *сйраујѣ* Ос, *сйрѹјѣ* Пе, Рд, *сѹје* Мд, *сѹјѣм* Ра, *сѹјеш* Пљ, *ѹједѣ* Под, *ѹједѣ* Бм, *ѹјешти* Под, З, *ѹјешће* К, *не чујѣ* Рм, *чујѣ* Ра, Ол, Рм, Ја, *чујѣм* Пер, Пу, Ч, Ра, Врб, Ва, *не чујѣм* Рад, *чујѣмо* Рм, *шкѹлујѣ* Ст;

јѣдно му је здравѹ Ра, *ѹн му је найравнйѹ* Буш, *шѹ је сѣдијѹ* Су, *шѹ је било народа* И, *шѹ је сйражсар* Грд, *шѹ је дѹшѹ* Рад.

Као што видимо, одсуство редукције сонанта *ј* у групи *ује* карактерише све ијекавске говоре западне Босне. Међутим, појава је мање заступљена у југозападним крајевима.

ђ) Ако се *ј* нађе иза *у*, а испред *и*, може потпуно да ишчезне:

Ђуи Дрв, *Ђуин* Мд, *Ђуина* Ја, *Ђуић* Тиш, Пе, *Ђуића* Пе, *Ђуићу* Тиш, *муи* Гр, Пе, Трн, *муијѣ* Трн, Вид, Ш, Под, Бе, *муијѣм* Трн, *с муијѣм ишйањѹм* Под, *с муијѣм* Трн, *на муијѣм* Трн.

е) Сонант *ј* ишчезава и између вокала *е* и *и*:

Пеић Трн, *сеи* Под.

Потврде су забиљежене у југозападном дијелу Крајине. Вјерујем да се ова појава може срести и у другим крајишким говорима.

ж) До губљења *ј* долази такође између два *е* и између два *и*. О томе в. т. 105. и 107.

164. У облику *одеднѹм* недостаје *ј* које је изгубљено претходно у основном облику *јѣднѹм*:

одеднѹм даднѹ Мок, *одеднѹм ѹваишй* По.

Овдје, дакле, *одеднѹм* није постало упрошћавањем групе *дј* у облику *одјѣднѹм*, него срастањем *од* и *едном* у једну ријеч.

165. У крајишким говорима *ј* се губи на крају ријечи иза вок. *и*:
ддѹи З, *не и иѹ дѹн*, *иѹ два* Б, *изй* Трн, *наѹи* Трн, *наѹи се* Дј, Стр, *ддѹи* Рг, *иѹ лйјек* Трн, *иѹ* Об, Вру, Стр, *иѹи* Буш, *иѹкрй* Наг, *иѹкрй се* Л, *иѹли* Буш, *иѹишй* П, Д, Гр, Т, Б, Ла, Бус, Са, *иѹси* Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, *сѹкрй* С, *сѹкрй се* Р, *си* Трн, Об, Вру, Дј, *ѹѹи* Пљ, К, *ѹли* См, Бе.

Ово су све облици једнине императива. На њих се у множини додају лични наставци:

изйише Трн, Стр, *иѹишйише* Буш, *ѹлишйе* С.

166. У нашим народним говорима јавља се веома често секундарно *ј*. Ни крајишки говори нијесу у томе изузетак.

а) Ова појава је најчешћа у глаголском радном придјеву, и то између вокала *и* и *о*. Сасвим слабо се чује *ј* у примјерима:

би'о Ке, *с'и'о* Са.

Међутим, у радном придјеву обично имамо потпуну артикулацију сонанта *ј*:

бијо По, Тр, Вид, П, Пр, К, См, Б, Д, Р, Пљ, Ка, Н, Х, Рм, Грд, Гр, Св, Бм, Су, Рг, Рад, Пет, Ма, Ос, Би, Ко, Л, С, Бј, Хр, Ст, Врб, Бр, Вж, Ја, Бук, Пу, Буд, Ч, У, Ми, Бо, Ор, Ту, Бб, И, *бринај* се Бус, Трн, Об, Вру, Дј, Стр, Вр, *буниј* се Л, *валијо* се К, *видиј* Вид, Под, П, Рм, Жу, Пр, Бе, З, Трн, Т, Бј, Буш, Ма, Пе, Врб, Са, Грд, Дл, *видијо* Ра, *вдзиј* Т, Грд, Би, Ја, Дрв, Св, *вдлј* Бас, Су, Под, Бб, Ма, Трн, Б, Бу, Т, Вж, Р, Рм, Дл, Бр, Св, *гунј* Тр, Дрв, Вид, Под, Пр, Пе, Р, *диваниј* З, Заг, Трн, *ддбиј* Ј, П, Мок, Дрв, Пер, Г, Бас, *дџниј* По, Трн, Заг, З, Бас, Ма, Д, *живиј* Ст, Ту, Врт, Наг, Тр, Дрв, Под, Н, *живијо* К, *здравиј* Л, *завиј* Мр, *завириј* По, *завдлј* се Тиш, *завршиј* Заг, Ст, Р, *замјериј* се Гр, *зайдлј* Гр, *зауставиј* Тиш, *избиј* Пе, *изгладниј* Рм, *изиј* Бус, М, Трн, Ра, *измирј* се Л, *ијниј* Буш, Ј, *изумиј* Под, *ијо* Тр, Ст, Трн, Врб, Ч, Буш, Тиш, Вид, Ту, К, Р, Рад, Гр, Бе, Грд, Рм, Мд, Бј, Ја, *исџишиј* Р, *квасиј* Су, *кдсиј* Ја, Под, Н, Ст, Вр, Мд, *куиј* Ј, Ја, *куиј* Рм, Рад, Бм, Буш, *куиј* Су, *лијечиј* Ка, *лџсиј* Рм, *мислиј* Вр, *млијо* См, *мдлј* Ра, Буш, Врб, *навадиј* се Буш, Д, *навалиј* се Трн, *наживиј* се Пе, *најведлј* Дл, Вж, Гр, *налазиј* Трн, Р, Вр, *намлаишиј* Груб, *наниј* Пе, *научиј* Пт, Бј, Ја, *нџсиј* Мок, Шип, Трн, З, *нућиј* Бас, Дрв, См, *огрјешиј* се Дрв, *одбиј* се Пе, *одвалиј* Трн, *одниј* П, Н, З, Вид, Мр, Под, Трн, Ма, Ке, Буш, Л, М, *однијо* В, *одрјешиј* Г, *оздравиј* Наг, *ослчј* Вид, Бас, Буш, Мок, Пр, Ке, *ослџсиј* Ј, *дстаријо* Су, *иазариј* се Груб, *идишиј* се Ј, Рм, *илаишиј* Пе, Бј, Л, Рад, Су, Ма, Ор, *идбиј* се Трн, От, *идбиј* Рм, *иобједиј* Пер, *иодбаиј* См, *идиј* Ту, Гра, Мр, Рад, Св, Т, Бр, Рд, Трн, *идкуишиј* Бе, Бр, *иодлј* Тиш, *идишиј* Са, Пу, Су, Под, *иоџишишиј* Бе, Пет, *иосједиј* Вр, Гр, *идсишиј* Ра, *ирџвиј* Буш, Рг, Вр, Св, *иревалиј* Пе, *ириваишиј* се Тр, *ириваишиј* Мок, *иримиј* Шип, *иримјџишиј* Б, Ј, *ирискдчиј* Вр, *иричџишиј* се Пр, *иробџдиј* се Л, *иробџдијо* се В, *ировалиј* Ж, *ирдлазиј* Пт, Вр, *ирдлј* Шип, Ос, *иромџлј* Наг, *иџишишиј* По, Бас, Ст, Грд, Под, Трн, Об, Бу, Вру, Дрв, Стр, Бус, *радиј* Вр, Заг, Ор, Бб, Т, Бу, Буш, Шип, Р, Тр, Вид, Бм, *развдзијо* В, *рдиј* се С, Рм, Грд, Под, М, *рдниј* Пер, *сазриј* Ла, Дј, Стр, Мр, *саошшишиј* Ј, *саставиј* Рад, Пе, Дрв, *свршијо* М, *сијо* Бб, Мр, Хр, Ра, Ор, Ва, См, Пет, Д, Буш, Су, Дј, *сјџишиј* се Ј, *скџишиј* Шип, *слдмј* Пљ, *смјо* Су, Ор, М, Рад, Вид, Пет, Мок, Т, Бр, Ј, Вр, Наг, *сијсиј* Шип, Вж, И, Ж, Ј, *сиџишишиј* се Р, *стивдриј* Б, Наг, *сџишиј* Су, *шрџсиј* Заг, Ту, Шип, Рад, Тиш, Бас, Ж, Св, *шрџвиј* Вид, Трн, *шџсиј* Пе, Рд, *ћијо* Вр, Ж, Тр, Гр, Вид, М, См, Рм, Д, Пе, Б, Х, Ми, До, Рд, Мд, Бр, Би, Пу, Ва, Ол, И, Врб, Ма, Хр, Са, Бб, Бј, Вж, Рад, Пет, *ћушиј* Гр, Рм, *уваишиј* Груб, Трн, Об,

Вру, Стр, Рм, М, *ударијџ* Стр, Хр, Под, Буш, *умиријџ* К, *уозбиљијџ* се П, *уйа̀нишијџ* Гр, Св, Шип, У, Л, Рм, *уйа̀нишијџо* П, *уйро̀иасишијџ* Пе, *уредијџ* се Мр, *уселијџ* Г, *усиавијџ* Трн, *усиравијџ* се Трн, *учијџ* Пр, Пљ, Ч, См, Вж, Бб, Ма, Рм;

дднијџ Бус, Об, Вру, Пу, Бб, Дј, Ла, Стр, Ту, Ма, *занијемијџ* Пу, *зайдвидијџ* М, *зачудијџ* се Пу, *мјеријџ* се Рад, *намучијџ* се Трн, *дстиаријџ* Ор, Ол, *ѝреси́лијџ* Т, Ла, Об, *ѝријџре́мијџ* се Ор, *сла̀вијџ* Су, *сријџо* Пет, Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, Са, Трн, *уијџ* Ж, Т, Рг; *гд̀нијџ* М, Грд, Т, Ту, *догд̀нијџ* Б, *женијџ* се Су, Бр, *заква̀лијџ* Врб, *закра̀лијџ* се Врб, *збијџо* се Су, *изгубијџ* Б, Би, *јавијџ* Пе, *кора̀цијџ* Врб, *лѐшијџ* З, *ма̀ријџ* Б, *наси́уишијџ* Рг, *ндсијџ* Рм, Ол, Вж, *одгдијџ* Ст, *одгд̀нијџ* Б, *дир̀жијџ* З, *дсла̀бијџ* Хр, *дстиавијџо* Рм, *офб̀рмијџ* Ст, *и́ашијџ* Врб, *и́ијџо* Ва, Л, *и́огуишијџ* Б, *и́дранијџ* Врб, *рјешијџ* З, *садијџ* Врб, Мд, *сједијџ* Л, Грд, *си́азијџ* Рм, *и́дваријџ* Врт, *и́уџијџо* се К, *убијџо* се К, *уда̀вијџ* З, Бј, *уи́азијџ* Рм, *уи́а̀мишијџ* Рм, Гра, *урадијџ* Врт, Буш, *чудијџ* се Ст;

вадијџ Са, *ва̀шијџ* се Мд, *зайа̀мишијџ* Бр, *зарадијџ* Буш, Рад, *једијџ* Дј, Ко, Бус, *једијџ* Бр, *нагд̀нијџ* До, *на̀ијџ* се Грд, *на̀ишијџ* се Грд, Буш, *ожи́вијџ* У, *освијџесишијџ* се Ол, *ио̀црнијџ* Са, *свршијџ* Грд, Бј, *уба̀цијџ* О, *уи́увијџ* Грд;

бра̀нијџ се Би, *вра̀шијџ* се Би, Бј, *доселијџ* И, *зака̀снијџ* Ма, *заси́авијџ* Би, *изгд̀ријџ* Ту, Би, *на̀и́ашијџ* се Бј, *нара̀нијџ* Бј, *овршијџ* Бук, *одијџелијџ* се Ва, *освдијџ* Бб, Ма, *и́рднијџ* Ос, *и́днијџ* Би, *рднијџ* Ос, *сја̀шијџ* Ма, *сла̀зијџ* Бб, *слд̀жијџ* се Ма, *увддијџ* Бј, *у́зјашијџ* Ту; *брдијџ* Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Трн, Бус, *дијџелијџ* Трн, Об, Вру, Дј, Ла, Стр, *жи́вијџ* Дј, Бус, *заби́љежијџ* Буш, *задијџ* Буш, *извддијџ* Ту, *навршијџ* Ма, *на̀ијџ* се Буш, *наре́дијџ* Т, *одбијџ* Ма, *оже́нијџ* Рад, Т, *озле́дијџ* се Вру, Стр, Трн, Бус, *озле́дијџ* се Дј, *озмијџедијџ* се Об, *ои́азијџ* Рад, *ои́вдријџ* Буш, *и́азијџ* Ту, *и́озле́дијџ* се Ла, *и́омиријџ* се Ма, *и́ребацијџ* се Ту, *и́р̀нијџ* Буш, *и́уишијџ* Дј, Ла, *саздр̀ријџ* Трн, Об, Вру, *сазријџ* Бус, *слу́жијџ* се Ма, *сма̀њијџ* се Грд, *си́д̀вијџ* Стр, *ува̀ишијџ* Дј, Ла, Бус, *ударијџ* Вру, Дј, Ла, *уи́ри́ишијџ* се Рад, *уи́уишијџ* се Рад, *учи́нијџ* Рад, *фа̀лијџ* се Т, *седијџ* Ла.

Секундарно ј се јавља и ван глаголског радног придеја:

авијџо̀на Рм, Рад, *авијџо̀ни* Рм, Ол, Ко, у *Бијџдграду* Заг, Под, По, Бас, К, Бе, Ст, Вж, *Бијџдграш* Св, Ст, *гџи́омешар* Тиш, *гџи́омешар* Рд, Врб, *госи́ијџо̀на* Ст, Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, Са, *госи́ијџо̀на* Стр, Бус, Са, *и́о гостџи́ијџо̀нама* Бук, *дијџо* Трн, Хр, Рм, Ја, *же́ишијџо̀у* Об, *же́ишијџо̀ца* Об, *же́ишијџо̀ци* Об, *казнијџо̀не* Ту, у *казнијџо̀ни* Ту, *камијџо̀н* Рм, *камијџо̀ни* Рм, *кџи́ијџо̀у* Трн, *кџи́ијџо̀ца* Трн, *кџи́ијџо̀ца* Трн, *у ложијџо̀ни* Рад, *милијџо̀н* Вру, Дј, *милицијџо̀нер* Гр, *младџијџо̀ца* Под, *и́емзијџо̀не́ре* Д, *и́емзијџо̀не́ри* Дрв, *и́емзијџо̀не́рма* Тиш, *и́емзијџо̀ни́рање* Дрв, *и́емзијџо̀ни́саи* Ор, *и́емзијџо̀ни́сџ* се Пу, *и́ра̀ишијџо̀у* Пу, *Пријџображџџа* Груб, *Пријџображџџење* Шип, *ра̀дијџо* Вр, *ра̀дијџо̀не* Б, *руководџијџо̀у* Трн, Р, Под, Дл, Об, Вру, Дј, Стр, *руководџијџо̀ца* От, Бр, Об, Вру, Дј, Трн, *руководџијџо̀ци* Об, Дј, Вру, Ла, Стр, Трн, Бус, *руководџијџо̀чџе* вок., Об, Вру, *сти́аросидијџо̀ци* Би, *сти́аросједијџо̀ци* Ко;

зрјјо Трн, Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, Са, И, Бј, Мр, Ту, Ма, *цјјо* Трн, Пет, Бј, Бус.

Између вокала *и* и *о* јавља се *ј* и у сантхију:

крѣћу и *јџни* Рм, и *јџнај* Грд, и *јџбадва* Буш.

О сонанту *ј* као замјенику консонанта *х* било је ријечи у т 150. б) (*њјјов*, *њјјова* и сл.). Међутим, послерије губљења *х* не мора да се развије *ј* између *и* и *о*. Примјери су наведени у т. 147. б): *њјов*, *њјова* и сл. У њима може да се не јави *ј* због претходног сличног сонанта *њ*.

Ни у сантхију није обавезно *ј*:

швџа *мајши* и *џица швџ* Ма, и *џн* Л, Рад, и *џнда* Б, Рад, Ту.

б) Секундарно *ј* сам биљежио и између вокала *и* и *у*:

авијун Трн, От, *авијуна* Б, Трн, *авијунџ* Трн, Д, *авијуни* Дрв, Рд, Р, у *авијуну* Трн, *вијуни* Тр, Мр, Под, *госијуна* Трн, Под, *госијуна* Трн, у *госијуни* Ч, *госијуну* Ми, *камијун* П, Трн, *камијуна* Бас, *камијуни* Д, у *камијуну* Врб, *милијун* Б, Врб, Буд, Пу, Мд, Дј, Стр, Са, Об, Ла, Бус, *милијуна* Под, *милијунџ* Вр, См, Д, Трн, Стр, Ла, Об, Врб, Бус, Са, *милијуни* Мд, *милијунима* Ор, *радијун* Трн, *радијун* Шип, у *радијуни* Под, *сиоред радијунџ* По.

Тако је и у сантхију:

и *јунџ* Мок, и *ју* њега Дрв.

У свим примјерима, осим последњег у сантхију, појави секундарног *ј* прегходи прелазак *о* у *у* испред сонанта *н* (в. т. 43, б).

Биљежио сам и одсуство секундарног *ј*:

и *ун* Трн, Под, Буш.

в) Сонант *ј* може да се секундарно јави између *и* и *а*:

џни су *били* *џако*, *ијако* е *џн* *бијо* *неку* *цџру* *вџлијџ* Ма, *разваљ* *џемо* *џи* *свџ* *сијено*, *ијако* е *снијек* Буш, и *јако* *јџ* е *џјако* *бијо* или *брајш* *неки* *ајџук*, *нијесу* *џели* Ма.

Секундарно *ј* изостаје у примјеру:

и *џко* се *неџио* *џџбрка*, *нема* *џу* *нико* *џџсла* Ма.

О сонанту *ј* као замјени консонанта *х* говорено је у т. 150. (б): *Бијаџ*, *Бијаџа* и сл.

167. О изговору сонанта *ј* у разним позицијама доста је писано у нашој дијалектолошкој литератури. Ради илустрације навешћемо неколико говора и указати на судбину тога гласа у њима. Почећемо од Змијања. Тамо је Д. Петровић забиљежио потпуну или дјелимичну редукцију *ј* у интервокалском положају: *на јаима*, *Гаиџу*, *бџим се*, *на Госџину*, *гаџе*, *џреџае се*, *џдеџ*, *ко е дџиџ*, *свџе*, *снаџи*, *снаџе*, *џокаџиш*, *крџе* (али *Пеџе*), *сиџаџи*², *разџаџиџ*, *завџџиџиш*. Исти аутор наводи облике

императива без *j*: *идійи, идійи се, усї, увидер га*, као и примјере са секундарним *i* или *j*: *идїијо, жијоке, идїјџ, убијџ*¹⁷⁹.

Губљење *j* из иницијалног положаја (*есам, едан*) помињу Пецо¹⁸⁰, Вуковић¹⁸¹, Вушовић¹⁸² и Пешикан¹⁸³. Ту појаву биљежи и Решетар за Пећи (Ливно), Доњи Вакуф (Бугојно) и Црни Луг (Грахово)¹⁸⁴, као и М. Поповић за Жумберак (Роровић, Žumberački, 12—13). За редукцију *j* у интервокалном положају знају многи говори, међу њима, поред поменутог змијањског, источнохерцеговачки говор¹⁸⁵ (*двде, ирдџаемо, забрдили се*), говор Пиве и Дробњака⁸⁶ (*ирџаем, зџедница, двде, чџем*), а налазимо је и код Решетара: *kǝ ga e vidio?, dovǝli sto e ti*¹⁸⁷.

Јотовање

168. Као и други ијекавски говори, и крајишки знају за јотовање дентала *џ, з, с* са сонантом *j* од кратког *џ*. На тај начин *иџ > ње, дџ > ње, сџ > џе, зџ > џе*.

1) *иџ > ње*:

дџера̄ Мок, Шип, Вр, Под, *дџера̄ј* Бм, *дџерају* Вид, Под, Ол, *дџерала* Грд, *дџерали* Мок, Грд, Пљ, *дџерало* Ј, Грд, *дџера̄м* Рм, Бј, Грд, *дџера̄мо* Врб, *дџера̄и* Пр, *дџера̄иши* Груб, Мд, Су, *дџера̄иш* В, З, *дџераише* Врб, *дџера̄џ* Мр, Врб, Буд, Ј, От, Ма, *зџерају* Врб, *зџера̄м* Ра, *иџера̄* Груб, Пе, *иџера̄* Бм, *иџерају* К, С, *иџерали* Л, *иџерало* Б, Бас, *иџера̄мо* Пљ, Би, *иџера̄иши* В, Бе, Ј, Рм, *иџера̄џ* Ј, И, Пет, *лџели* Ва, *наџера̄* Врб, *наџера̄* Са, Л, *наџерали* Вид, *наџерало* Ва, *наџера̄иши* Р, Ма, *џера̄* Дрв, Под, Вр, Б, З, Врб, *џера̄* Вж, *џерају* Рд, Врб, *џерала* Св, *џерали* Вр, Трн, Тиш, М, Пе, Врб, Буш, *џерало* Рм, Тр, Бас, *џера̄м* Л, *џера̄мо* Л, *џерано* Ос, *џера̄иши* Мок, Бук, Ту, *џера̄иши* Под, Врб, Бо, *џера̄иши* М, *џера̄ишо* Дрв, Хр, Вр, *џераише* Трн, Бм, С, Ј, Св, Ор, *џера̄џ* Мр, Л, Ма, Буш, *идџера* Р, Рад, *идџера̄* Врб, Пер, Трн, *идџера̄ј* Ту, *идџерају* Гр, Врб, *идџерала* Гр, *идџерали* З, *идџера̄џ* Заг, *идџера̄џ* Врб, Рад, *идџеру* Ту, *ирџерали* Х, *ирџера̄но* Рг, *ирџера̄* З, *ирџерали* Ту, *ирџера̄иши* Гр, *ирџера̄* К, Ј, *раџера̄* Мр, *раџера̄ се* Бу, *раџерали* Хр, *раџера̄мо* Ту, *раџера̄иши* Ј, *раџераишо* Пе, *џде* Ра, Трн, *не џде* Дрв, Врб, Т, Буш, *џднџ* Врт, *не џднџ* См, И, Су, Ту, *не џднџм* Буш, Грд, До, Пу, Р, *не џднџмо* Ч, *џднџ* Мр, *џдоше* Би, *не џдо* Трн, *не џдоше* К, Рм, Н, *џла* Вр, П, Бас, Трн, Рм, Мр, Л, Врб, С, Рад, Бб, Т, Ос, *џли* По, Груб, Вид, Ј,

¹⁷⁹ Петровић, Змијање, 69—71.

¹⁸⁰ Пецо, ГИХ, 85.

¹⁸¹ Вуковић, ПД, 42.

¹⁸² Вушовић, ДИХ, 21—22.

¹⁸³ Пешикан, Старопрногорски, 118—119.

¹⁸⁴ Rešetar, Štok., 113.

¹⁸⁵ Пецо, ГИХ, 85.

¹⁸⁶ Вуковић, ПД, 43.

¹⁸⁷ Rešetar, Štok., 149.

Грд, К, Су, Рм, Врб, Бј, Ст, Са, Ол, Мд, Ко, Ту, Ва, Ма, Буш, *ћѣло* Под, Буш, Бр, Т, Врб, Ја, *ћѣра* Трн, Бу, *не ћѣрај* Тиш, *ћѣрају* Рм, *ћѣрали се* З, *ћѣрали* Ј, *ћѣрало* Врт, *ћѣрам* З, *ћѣраиши* Бас, Гр, Буш, Ма, *идчѣше се ћѣраиши* Л, *ћѣраиш* З, *ћѣиши* Ма, *ућѣрали* Вр, *ућѣрам* З, *ућѣраше* Ка, *шћѣра* До.

Ова промјена је извршена и код глагола на *-ћиши/-им* који су пришли глаголима на *-аиши/-им* (у презенту је нејотовано *иш*):

врћали дчи К, *дчи врћали* Мок, *долѣћа* љн Под, *ддлѣћа* Мок, *долѣћало* Ва, *заврћало* Трн, *лѣћа* Под, *лѣћала* Дрв, *лѣћали* Вид, *лѣћали* Вр, Трн, *лѣћаиши* Бб, *ддлѣћа* Трн, *одлѣћали* Вр, Вид, *иожућали* Вид, *иожућало* Мр, *улѣћа* ја Наг, *шућалиши* Ту.

Ту долази и облик м. рода радног придјева глагола *хијѣиши*:

хијо Вр, Бб, Вид, Гр, Ва, Мд, З, Жу, Ж, Под, Ми, Хр, С, См, Б, Д, До, Врб, Пе, Х, Ј, Бр, И, Са, Пт, Гр, М, Рад, Ол, Су, Рд, Рм, Вж, Пет, Пу, Би, Буш.

Овдје је *ћ* доспјело из осталих облика радног придјева (*ћѣла*, *ћѣли* и др.), као и из облика инфинитива (*ћѣиши*), аориста (*ћѣдо*) и презента (*ћѣднѣ*).

Примјера неизвршеног јотовања има врло мало. Забиљежио сам само:

Сијѣњани Ст, *Сијѣњани* Бј, у *Сијѣњанима* Ст, О, *ијѣскдћа* В.

Ови примјери сасвим лако се објашњавају. У њима није дошло до јотовања због тога што је још увијек врло жива веза с основним ријечима *сијјѣна*, *ијјѣсан*, у којима нема услова за ову промјену.

До јотовања не долази ни онда кад у секвенци *иш* сонант *ј* потиче од једносложног рефлекса *јѣ*:

ијјѣсна Трн, у *ијјѣснијѣ кланцима* Ра, *ијјѣсно* Трн, у *ијјѣсну кланцу* Шип.

2) *дб > ље*:

виље Вру, Дј, Стр, Бус, Трн, Рад, Мр, Тиш, См, *виљѣиши* Мр, Рм, *виљѣше* Мр, *вѣље* Св, Рад, Тр, См, Врб, Шип, Т, Мд, Л, Ма, Грд, Д, Рд, *вѣљѣка* Жу, *вѣљѣкаре* По, Заг, Вид, П, Пр, Ке, Гр, З, Грд, *ћѣ?* По, Тр, Л, Тиш, Св, Мд, Бо, Врб, Н, Врт, Пт, Под, П, Вид, Р, М, Бм, Б, Р, Д, Ке, Рм, Ра, Ор, Пљ, Гр, С, Ва, *ћѣвѣр* Вр, Ту, Ке, И, П, Шип, Рад, Су, Рг, Об, Пу, Вру, Пет, Дј, Ол, Ла, Стр, Бус, Са, Бр, Т, Трн, *ћѣвѣра* Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, Са, Трн, Вид, Дрв, *ћѣвѣрак* Вид, *ћѣвѣре* вок., Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, Са, Трн, *ћѣвѣри* Об, Стр, Трн, *ћѣвѣри* Вру, Бб, Са, *ћѣвѣрима* Вру, *ћѣвѣрма* Трн, *ћѣвѣровѣ* Об, Ла, Дј, Стр, Бус, Са, Трн, *ћѣвѣрови* Вру, Дј, Т, Ла, Бус, Са, *ћѣвѣрѣвима* Об, Дј, *ћѣвѣрѣвма* Ла, Стр, Бус, Са, Трн, *ћѣвојачкѣ одијѣло* Вид, *ћѣвојка* Заг, Мок, Шип, Бу, Р, *ћѣвојку* Вид, *ћѣвојцица* Вид, *ћѣд* Дј, Ла, Ја, Вр, *ћѣда* Вид, Наг, Бас, Ма, Ра, *ћѣкое шилѣѣже* Заг, *ћѣкоу* Заг, *ћѣкојѣ зрѣно* Мр, *ћѣи* Ту,

Трн, Б, От, Об, Бас, Дрв, М, Буш, Мр, *ћѣмѣлну* Вр, *ћѣмѣлина* Бус, *ћѣмѣлну* Дрв, *ћѣмѣлна* Об, Дј, Ла, Стр, *ћѣмѣлна* Пер, Мд, Пу, Вру, *ћѣмѣлна* Трн, *ћѣмѣлну* Вр, *задѣтели се* Дрв, *иѣ* Под, Пр, Мд, *наѣвѣни* Под, *наѣтели име* Под, Тиш, *нѣѣ* Вр, Заг, Р, Вид, К, Ке, Бе, Л, Трн, Рм, М, Хр, Бб, Ма, *нѣѣља* Стр, *нѣѣлно* Вид, Са, *ниѣ* Трн, Бу, Бас, Пе, Мок, Наг, Пр, Под, Рм, Гр, Бм, Су, Врт, Рг, З, Дл, Пет, Би, Бј, Т, Буш, *ноѣ* Врб, Вру, Рм, Дј, Ос, Л, Стр, Мд, Са, Ва, Бб, *нуѣ* Трн, Бас, Наг, См, Бе, *нуѣкаре* Вр, Трн, Дрв, *оѣ* Заг, Вр, Мр, П, Тиш, Дрв, Вид, К, Ке, См, Б, Рм, Д, Р, Пљ, Гр, Св, Врт, Бј, С, Бм, Ст, Врб, Мд, М, Бб, Ма, Ми, Об, Трн, *оѣка* Заг, Пр, Ж, *оѣка* Вид, Бу, Наг, Р, Пг, Ј, Врб, Б, Рм, Ч, От, Мд, Пет, И, Буш, *оѣкаре* Вр, Мок, Ке, Заг, К, Ж, Тиш, Буш, П, Б, Бу, Р, Врб, Ст, Ј, Са, З, Ос, *оѣкаре* Буш, *оѣѣу* Наг, *ѣрамѣи* Вид, Об, *ѣрамѣи* Трн, *саѣла* Наг, *саѣтели* Трн, *саѣѣи* Трн, И, *сваѣ* П, Бук, Б, Бу, З, Буд, Бб, *ѣнѣ* Об, Трн, По, Заг, Тр, Тиш, Вид, Бј, Б, П, Р, Ст, *ѣнѣка* Вид, Мок, Ке, Рм, Врб, *ѣнѣкаре* Заг, З, Груб, Ке, Б, Бас, Дрв, П, Пр, С, *шукѣнѣи* Бас; *воѣка* Буш, Ор, Т, И, Гр, Мд, Св, Л, Врб, Рг, Ол, *ѣверове* Под, *ѣверске кѣѣ* Под, *ѣверу* Бр, *ѣвѣѣња* Под, *ѣвоѣка* Бј, *ѣвоѣко* вок., Под, *ѣде* вок., Р, Бр, З, Бук, *ѣдов* Р, *ѣду* Пер, Пу, Буш, *ѣѣ* К, Рм, *ѣкада* Под, К, Бу, Х, Ј, З, *ѣкаѣ* Трн, *ѣко* С, *ѣкоѣ* Бу, *ѣкоѣ* Д, *ѣѣи* Тр, *ѣѣкада* Наг, *ѣѣкоѣ* Р, Бу, Рм, *ѣѣлна* Су, Бо, *ѣѣлни* Рм, *ѣѣлни* См, *заѣ* Под, *ноѣка* От, Буш, *оѣвѣн* Дрв, *оѣѣ* К, *ѣоѣѣѣмо мѣло* См, *ѣрамѣи* Буш, *ѣрамѣи* И, *ѣрамѣи* Буш, *сиѣѣи* Мд, *ѣѣи* Рад;

ѣдови Буш, *ѣѣ* Трн, *ѣѣмѣне* Ор, *ѣѣмѣну* Ту, *ѣѣко* Б, *ѣѣкоме* Рм, *ѣѣлиѣ* Трн, *нуѣка* Врб, *оѣѣ* Врб, *оѣѣѣи* Гр, *ѣрамѣд* Дј, Ла, *ѣрамѣд* Стр, Бус, *ѣрамѣд* Вру, *ѣрамѣд* Са.

Ову промјену налазимо и код глагола на *-ѣи*/-ѣм који су прешли у глаголе на *-ѣи*/-ѣм (с нејотованим *ѣ* у презенту):

ѣѣала Мок, *ѣѣѣи* Трн, Вид, Су, Ж, П, Бус, Б, Вра, Рд, *ѣѣѣмо* Груб, *ѣѣѣѣ* Трн, Б, *ѣѣѣѣи* По, Трн, *ѣѣѣѣѣ* Мок, *ѣѣѣѣѣѣи* Шип, *ѣѣѣѣѣѣ* Трн, *ѣѣѣѣѣѣ* Трн, *ѣѣѣѣѣѣѣи* Тиш, Под, *ѣѣѣѣѣѣ се* Дрв, *ѣѣѣѣѣѣ* Трн, По, *ѣѣѣѣѣѣѣ* Тиш, Бас, Дрв, *ѣѣѣѣѣѣѣ* Трн, *ѣѣѣѣѣѣѣ се* Трн, *ѣѣѣѣѣѣѣ се* Мок, *ѣѣѣѣѣѣѣ се* Вид, Трн, Под, *ѣѣѣѣѣѣѣ се* Трн, *ѣѣѣѣѣѣѣ* Вид, Мок, Трн, Стр, Мр;

ѣѣѣѣѣѣѣѣ Ж, *ѣѣѣѣѣѣѣѣ* Бу, *ѣѣѣѣѣѣѣѣ* Грд, *ѣѣѣѣѣѣѣѣ* М, *ѣѣѣѣѣѣѣѣ* М.

Промјена *ѣѣ* > *ѣѣ* извршена је у примјерима типа *нѣѣѣѣ* (в. т. 141, одјељак 2б):

нѣѣѣѣ Об, Вру, Дј, Са, Трн, Буш, Заг, *нѣѣѣѣ* Ко, Св, *нѣѣѣѣ* Бб, *нѣѣѣѣѣ* Вр, С, Заг, Вид, Р, Рм, Са, *нѣѣѣѣѣм* Трн, С, *нѣѣѣѣѣ* Под, Гр, Врб, *ѣѣѣѣѣѣѣѣ* Под, Гр, У, Грд, Буш.

Овим примјерима додаѣмо оне у којима се редукује вокал по-
стао од јата:

нѣѣѣѣ И, *ѣѣѣѣѣѣѣѣ* И;

воѣка Вж, Пет, *ноѣка* Ма, *нуѣка* Ма, *оѣкаре* С, *оѣка* Вж.

Јотовање дентала *đ* врши се и у хипокористику од имена *Неђељко*: *Неђо* Рг, Трн, *Неђе* Бб.

Овдје долазе и облици *међед*, и од њега изведени облици (примјери се налазе у т. 158, б), затим *ђедо* (в.т. 126, напомена б) и *ђедо* (в.т. 122).

Уколико у секвенци *đj* сонант *j* припада једносложном дугом *je < b*, које стоји мјесто двосложног *ije* у књижевном језику, онда нема јотовања: *дјели*, *дјелена* (в. т. 122), *дјела*, *дјеше*, *одјело*, *дјелила*, *садјевају* (в. т. 126), *иддјелено* (в. т. 129). До јотовања не долази због тога што је у свијести, у тим примјерима, још увијек присутна двосложна замјена *ije* (честа у крајишким говорима), у којој се не реализује секвенца *đj* (*дијели*, *дијеше* и сл.). Јотовања нема ни у облицима у којима је секвенца *je* постала дуљењем кратког *je* (*здјека* — в.т. 126, напомена б). Истина, у овом посљедњем случају секвенца *đj* јавља се и у основном облику (*здјела*).

Јотовање групе *đb* не врши се досљедно у крајишким говорима. Изузетака има приличан број:

дјевојакā Вру, *дјевојка* Ра, Рад, Ј, Вру, Ма, *дјевојками* Вру, *дјевојке* Н, *дјевојки* Пу, *дјевојко* вок., Вру, са *дјевојком* Т, *дјевојку* Ј, Ма, Врб, Буш, Пу, *дјевојци* Пу, Вру, *дјеша* Врт, *дјеша* Вр, Вид, Мр, Заг, са *дјешом* Трн, Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, *дјешу* Ке, *дјеш* Ст, *дјешњи* М, Дј, *дјешњ* Врт, *дјешњица* Ј, *дјешњица* К, *дјешњега* Стр, *дјешњи* Трн, Стр, *дјешњок* Трн, *дјешца* Заг, Тиш, Трн, Вид, Буш, Гр, См, К, Ј, Рм, Св, Бј, Су, Бу, П, Р, Б, Рд, О, У, Са, Грд, Мд, До, Вж, Би, Бук, Бб, И, Ва, Ту, *дјешце* Заг, Груб, Трн, Наг, М, Рм, Св, Бе, Ра, Б, Ст, К, Ту, Мд, Врб, Рд, Ко, Бј, Бб, Ос, *дјешци* Вид, Дј, Об, Трн, У, Вру, Ла, Стр, Бус, *дјешом* вок., Вр, Д, Буш, Стр, Трн, Бус, Об, Вру, Дј, Ла, *дјешом* Вр, *з-дјешом* Шип, *дјешу* Вид, Бу, Ј, Бј, Грд, Хр, Бб, Ј, Мд, Ја, Рм, Св, Бм, Ту, Пет, Ол, Т, Дл, *била дјешом* К, са *дјешом* Рм, *дјешак* С, Ј, Ја, Рад, Пт, *дјешакā* Ма, *казивџ дјешаком* Мд, *дјешаци* Гр, Грд, Буш, *дјешина* Мок, *дјешине* *иландишине* У, *дјешинег* Бус, *дјешинега* Ла, *дјешинега* Об, *дјешинек* Вру, *дјешини* До, Вру, Об, Са, Ва, Ла, Бус, *дјешине* Наг, *дјешко* Д, *дјешко* Буш, *дјешурлија* Ма, *здјеле* С, Ко, *здјелу* Ја, См, Буш, Рад, *каш-се* *ирезиме надјело* Ж, *одјевен* Пет, *одјелење* Рм, *одјећа* О, Са, *одјећу* Бас, *иредјели* См, *иредјело* имена Под, *садјеш* Врт, Ке, *удјел* Пе.

У овим говорима неки облици се јављају и са *ђе* и са *дје* (*дјевојка-ђевојка*, *одјећа-дјећа*, *садјеш-сађеш*), а неки само са *дје* (*дјешина*, *дјешини*, *дјешца*, *дјешак*, *дјешини* — основа *двџ*, затим *здјела*, као и ријечи *одјелење*, *иредјели*, које су унесене из књижевног језика). Наравно, најбројнији су примјери у којима обавезно *дје > ђе*.

3) *sb > se*:

беседу Трн, *дсешу* се Шип, *заседу* Наг, Ж, *засели* Врб, Трн, Мр, *засера* Трн, *исекли* Трн, М, Ж, *исекло* Ј, Ш, Буш, *исећи* Шип, *насека* Груб, *дсека* Шип, *дсекло* Шип, *дсешу* се Бас, Трн, *дсешу* Трн, *дсешине* се Бас, *дсећа* По, *дсећи* Заг, Буш, Тиш, По,

Наг, *и́бсед* Вр, *и́дседали* Шип, П, *и́дседашмо* Жу, *и́бседници* Жу, *и́дсећи* Са, Мок, *и́рседник* По, Заг, Тр, Мок, Дрв, Р, Врб, Под, П, М, *и́рседника* Шип, *и́рседникову* сџбицу Вр, *и́рседнику* Бас, *и́рседкло* Дрв, Пр, *сáсекли* Вид, *сáсекоше* Дрв, *сџдајте* Трн, *сџдачица* дио разбоја, Трн, *сџдѣ* Заг, Ма, Вид, Врб, *сџде* Стр, Дрв, И, Бб, Бас, Дј, Ла, *сџдѣмо* По, Л, С, Са, Мок, *сџдѣћи* Вид, Дрв, Ж, Са, Ла, Мд, *сџди* Дрв, Ч, Врб, Шип, Пет, Мр, Ја, Бб, Рм, Мд, *сџди* Пер, Под, Вр, Шип, Л, Рг, Буд, Тр, Вид, У, Буш, П, *сџдл* Шип, *сџдница* Трн, Врб, *сџду* Дрв, Под, Ја, Су, М, Ма, *сџла* Ла, Стр, Дрв, *сџли* Наг, М, Жу, Врб, Са, *сџло* П, *сџме* Наг, Трн, Вр, Ла, Ор, Стр, М, Би, *сџмена* Дрв, Под, *сџнокос* Вр, *сџсци* Вид, Дј, Бас, Ла, Под, Стр, Ту, *сџше* Вид, Пет, П, С, Буш, *сџшй се* Заг, Рг, *сџшила се* Под, *сџћа се* Мок, *не сџћа се* Бб, Мок, *сџћам се* Шип, Вр, *не сџћам се* Шип, *сџћаши се* Мок, *сџћаши ли се?* Мок, Ва, *не сџћаши се* Груб, *сџћи* Под, Ол, Ту, Трн, Дј, Ла, Стр;

б́седа Л, *И́сек* топ., Р, *б́секѡ* Ч, *б́секоше* Пе, *б́сейили* Ст, *б́сечени* Ту, *и́дседошмо* Врб, *и́сџећемо* ма́ло См, *и́дсџћам* Рм, *и́рседниче* вок., Ст, *Прй́сека* Буд, на *и́рџсеку* См, *и́рџсећи* Ј, *сáсекла* Св, М, *сáсекло* Гр, *сáсекѡ* Бм, *сáсеће* Ма, *у́сек* Ст, *у́секли* Ту, *у́сећи* Р, *сџдѣм* Би, *сџдијѡ* Пр, М, Рм, Би, *сџдѣм* Бм, М, Ва, *сџдѣмо* Ту, Ва, *сџдѣши* Пер, *сџдл* Ва, *сџмѣна* Бб, *сџн* чџека Тр, *сџнца* Бб, *сџћаше се* Рг, *сџћаши се* Гр;

и́дсекли Дј, Ла, Стр, *и́дсекѡ* Са, *и́бсеи* Буш, *сџвѣр* Тр, *сџдише* Трн, Ла, Стр, Бус, Са, *сџдиши* Пет, Об, *сџћаши* Вид, Мок, Мр, Трн, Стр, *сџка* Под, *сџкли* Наг, Стр, *сџшиши се* Бб;

б́сен Шип, *и́дсек* Трн, Врб, *сџдла* Трн, Ла, Стр, Бус, *сџдоше* Бм.

Ова промјена се врши и у секвенци *сџ* (<сџѵ), послѣје преласка у *сј*:

и́бседџиши Св, *сџшовѡ* Заг, *сџшовиши* Наг.

Јотовање имамо и у примјерима са секундарним *б́*:

сџрѡмак Рг, *сџрѡмакѡ* Рг.

Ову појаву сам забиљежио и у три примјера у којима је *ј* саставни дио једносложног дугог *је* < *б́* (мјесто двосложног *ије*):

у́сџе Дрв, *сџла* Вр, *сџрак* По.

Иначе, у оваквим случајевима секвенца *сје* обично остаје непромијењена: *сјѣна*, *сјѣно* (в. т. 122), *сјѣла*, *сјѣна*, *сџсјѣче* (в. т. 126), *кџло-сјѣци*, *џсјѣца* (в. т. 129).

Јотовање групе *сѵ* није досљедно спроведено у овим говорима. То показују слѣдећи примјери:

зџсјѣди Трн, *зџсјѣду* Мок, *исјѣка* Вр, *џсјѣће* Мок, *и́дсјѣкла* Трн, *и́рџсјѣкли* Ра, *и́рџсјѣкѡ* Ј, *и́рџсјѣчена* Р, *сјѣде* Заг, Вру, Трн, Бус, Об, Мр, *сјѣдѣ* Трн, Вру, Бус, Об, Тиш, Б, Ј, *сјѣдѣ* Ж, Б, З, Р, Бе, Хр, *сјѣдѣмо* З, См, *ниши је удаћа*, *ниши сјѣдећа* Дрв, *сјѣдѣћи* См, *сјѣдѣши* Б, *сјѣди* Вр, П, Груб, Трн, Мок, Бј, Буш, Ке, И, Р, Бе, *сјѣди* Заг, Бј, Врт, Трн, Пет, С, Р, Бу, Грд, Д, Гр, Ка, *сјѣдијѡ*

Бус, Дј, Л, Вру, Грд, Об, Бас, *сјѣдѣм* Д, Буш, *сјѣдѣмо* Шип, Буш, Рад, Мр, *сјѣдѣши* Груб, Трн, Об, Дј, Под, Хр, *сјѣдѣши* Тиш, Трн, *сјѣдла* Рм, *сјѣдла* Бас, *сјѣднѣмо* Трн, *сјѣднѣш* По, *сјѣдница* Бас, *сјѣднице* Жу, у *сјѣдници* Вр, *сјѣдо* Ж, *сјѣдоше* Р, *сјѣђа* Трн, *сјѣка* Трн, *сјѣкача* Под, *сјѣкли* Трн, Бј, Бус, Св, Рм, *сјѣкло* Б, *сјѣли* Трн, Б, С, Под, До, Буш, *сјѣме* Бус, Об, Вру, Дј, В, *сјендкос* См, *сјендкоси* Ј, *сјѣсѣши* Об, Трн, У, Вру, Бус, Бу, Ке, Рм, *сјѣше* Трн, Вру, Об, Бас, *сјѣшијѣ се* Ј, *сјѣча* См, *усјѣај* Под;

ѣсјѣкоше Пе, *ѣсјѣши* Бј, *ѣдсјѣка* Об, *ѣдсјѣкли* Ту, Бус, Дј, Вру, Об, Трн, *ѣдсјѣкѣ* Вру, Бус, *ѣдсјѣчено* По, *ѣрѣсјѣдѣ* Н, *ѣрѣсјѣдник* Бј, *ѣрѣсјѣк* Буш, *сјѣдѣј* Д, *сјѣдѣју* Буш, *сјѣдѣм* Пет, *сјѣдѣћ* Об, Вру, *сјѣдѣћи* Вру, Дј, *сјѣдила* Дј, *сјѣдили* Гр, *сјѣдише* Об, Вру, Дј, Б, Бус, *сјѣдише* Бус, *сјѣдишише* Бр, *сјѣдѣла* Об, Вру, Бус, *сјѣдѣли* Буш, *сјѣднику* Бо, *сјѣдиши* Вру, *сјѣдѣу* Т, *сјѣкѣ* Вру, Ла, Стр, Бус, *сјѣла* Трн, Об, Вру, Бус, *сјендкоса* Н, *ѣо сјендкосије* Бј, *сјѣши се* Пу, *сјѣћају се* Рад, *сјѣћам се* Бр, Бук, *сјѣћи* Трн, Об, Вру, Бус, См, Пу, *стѣросјѣдијѣоци* Ко, у *сѣсјѣднѣме сѣлу* Т.

Ту би дошли и примјери:

сјѣшовала Р, *сјѣшовали* Дрв, *сјѣшѣуѣ* Бас, *сјѣшѣуѣ* Наг.

Све ове потврде са *сје* могу се у крајишким говорима јавити и са *се*. То значи да промјена *сѣ > се* има необавезан, факултативан карактер. Исти облик може да се јави и са *сје* и са *се* у истоме мјесту, чак у говору исте личности.

4) *зѣ > же*:

ѣзде Трн, Пр, Стр, *ѣзедоше* Дрв, *ѣзела* Буш, Трн, *ѣзели* С, *ѣзело* Дрв, *ѣзесѣши* Трн, *ѣзесѣш^у* Стр.

Секвенца *зѣ* понаша се слично секвенци *сѣ*. Наиме, у оним крајевима у којима *зѣ > же*, јављају се и облици с неизвршеним јотовањем:

ѣзде Бус, *ѣзедоше* Рад, *ѣзела* Бус, *ѣзели* Ра, *ѣзесѣши* Под, Бус, Вру.

Јотовања нема ни у *зјѣла* Вид, гдје је секвенца *зј* добивена послије упрошћавања *здј < зѣ ѣ*.

Никакве промјене нема ни кад се ради о једносложном дугом *је < ѣ*: *зјѣва*, *зјѣла* (в. т. 122).

169. Док је јотовање дентала *ѣ*, *д*, *с*, *з* обично непотпуно спроведено (најдосљедније је у групи *ѣ ѣ*), дотле се у групама *л ѣ* и *н ѣ* обавезно јотују алвеолари *л* и *н* у кратким слоговима, и добивамо *ле* и *не*. Овај процес је захватио и дуге слоге: *лѣва*, *Лѣмаѣ* (в. т. 122), *мѣко*, *њѣси* (в. т. 126), *ѣдњѣли*, *ѣжлѣва* (в. т. 129). У дугим слоговима сам биљежио и непромијењене секвенце *л+ј* и *н+ј*:

кѣлѣвкѣ Са, *кѣлѣвкѣ* Вру, Дј, *мѣко* Трн, *Нѣмаѣ* Трн, *њѣсам* Груб, Трн, Под, Пр, *њѣси* Вр, Под, *њѣсмо* Под, *њѣсу* По, Тр, Тиш, Вид, Под, *ѣдњѣћу* Су, *ѣолѣвале* Ш, *ѣрѣлѣва се* Под, *салѣвање* Трн, *слѣја* Заг, *слѣја* Вр, у *снѣју* Под, *шалѣре* Заг, *шалѣри* Дрв.

11 Српски дијалектолошки зборник

Забилежио сам неколико примјера са непромијењеном секвенцом $л+j$ иако су у питању кратки слогови:

лјени Трн, *лјенијѐ* Трн, *кѡлјевѡкѡ* Трн, Об, *колјѐрићи* Шип, Ст.

Мислим да овакве случајеве треба објашњавати утицајем облика са двосложном замјеном \check{b} : *лјѐн*, *лијѐна*, *кѡлијѐвка*, *кѡлијѐр*. У ствари, ова двосложност јесте онај фактор који утиче да се $л$ и $н$ не јотују ни у дугим слоговима (*млјѐко*, *Нјѐмаѡѡ*). Свијест о постојању вокала $и$ између $л$ и $ј$, $н$ и $ј$ ($л+и+j$; $н+и+j$) чува се и онда кад га у изговору нема ($л+j$; $н+j$).

Навешћу овдје и облике:

шѡнјѐр Бб, Вру, Дј, *шѡнјѐрѡ* Бб.

У њима се чува секвенца $н+j$, а добивена је депалатализацијом сонанта $\check{н}$. Претпостављам да је тај процес ишао овим редом: пошто испред финалног *ѡр* које даје (*и*)*јѐр* никад не стоји палатални глас, у облику *шѡнјѡр* дошло је до раздвајања елемената сонанта $\check{н}$, тако да је $ј$ пришло суфиксу *-ѡр* и формирано је *-јѐр*, а непалатално $н$ је остало у основи.

170. Јотовање лабијала $\check{и}$, $м$, $в$ доста је ријетка појава. Забилежио сам само неколико примјера у југозападним крајевима, гдје у кратким слоговима $\check{и}\check{b} > \check{и}\check{л}\check{е}$, $м\check{b} > м\check{л}\check{е}$, $в\check{b} > в\check{л}\check{е}$.

1) $\check{и}\check{b} > \check{и}\check{л}\check{е}$:

ослѐйљала Трн, *ѡскѡйљало* Мр.

2) $м\check{b} > м\check{л}\check{е}$:

гѡмљало Бас.

3) $в\check{b} > в\check{л}\check{е}$:

жѡвљалии Вид, Трн, П, *ожѡвљала* Вр.

Видимо да се јотовање лабијала врши само код глагола. Уп. у Вуковом Рјечнику (Бгд. 1935): *ослијѐйљѐи* (поред *ослијѐйјѐи*), *ѡскѡйљѐи* (поред *ѡскѡйјѐи*), *гѡмљѐи* (на које је упућено *гѡмјѐи*), *жѡвљѐи* (на које је упућено *жѡвјѐи*).

171. Јотовање може да се врши и онда кад $ј$ не потиче од \check{b} . Навешћемо неколико појава ове промјене.

1) $сј > сј$:

изѡсуѡра Ч, У, *ѡрѡсуѡра* Бук, *кљѡиѡи му се ѡресѡвајѡ* Наг, *ѡрѡсѡк* Трн, Ла, Стр, Са, Би, Рг, *ѡрѡсѡкѡ* Мок, Трн, Дрв, Ја, *ѡрѡсѡка* Под, Бм, *жѡне ѡрѡсѡкиње* Врб, *ѡрѡсѡклук* Заг, *ѡрѡсѡклука* П, *ѡрѡсѡѡи* Ла, Стр, Са, Трн, *ѡрѡсуѡра* У, Врб, Рг, Пет, Грд, И, Трн, См, Мок, Под, Ч, *усѡјаѡи се* Шип, *сѡвиѡи* Пер, *сѡи се* Вид, Врб, *сѡјни ѡнјѡр* Су, *сѡрнѡи ѡѡѡру* Ж, *сѡѡра* Заг, Об, Ко, Груб, Би, Т, Тиш, Вру, Бас, Бук, И, Мок, Буш, Шип, Ја, Ол, Дј, К, См, Д, П, Бј, Врб, Буд, Ва, Ту, Ч, Грд, Ма, Т, Ми,

Бб, Мд, Гр, Бе, Р, Рм, Ла, Рг, Стр, Хр, Бус, О, Пу, Са, Пет, Вж, Св, Бм, М, Трн, Су, Врт, Ст, У, От, Гра, *дд суйра* Бас, Ј, Бј, Вж, *и суйра* Бо, *суйрадѧн* Заг, *суйрадѧн* Дрв, Врб, Са, Бј, С, Буш, Бб, *суйра-дѧн* Р, Рг, Са, У, *суйре* Гра, *суйредѧн* Ор, Пет, Рад, Грд, Ја, Ту, Л, Би, Ко, Бук, *суйро* Р.

Врло ријетко се јавља *с* у хипокористичним именима и у неким деминутивима:

Дѧса Шип, *Дрѧса* Дрв, *Јѧса* Трн, *Мѧсѧн* Дрв; *вдѧснѧ* Шип, *дѧснѧ* Ж.

Овај глас се понекад чује и при вабљењу или гоњењу домаћих животиња:

ѧ, *Мѧлѧнка!* *ѧ*, *Мѧса*, *вдѧ!* Трн (за говеда);
ѧсе! Св, Вж, Ко, Ја, Бб, Трн (при гоњењу свиња).

Биљежио сам и неизмијењену секвенцу *сј*:

ѧрдсјѧк Трн, Буд, Бб, Об, Вру, Дј, Бус, *ѧрдсјѧкѧ* Трн, Буд, *ѧрдсјѧци* См, Об, Вру, Дј, Бус, *сјѧвијѧ* Трн, *сјѧи* се П.

Само једном сам чуо облик *суйра* Ка, гдје је у питању утицај западнохерцеговачког икавскога говора или, можда, књижевног језика.

2) *зј* > *з*:

ѧзуйра Врт, *ѧзуйра* Бј, *ѧзуйра* Вр, Шип, Трн, В, Ч, Гр, Мр, Д, Ј, Рд, Хр, Ст, Буд, Врб, Рг, Са, У, Ол, Бук, Вж, Бр, Мд, Т, Пу, Ко, Ту, Ва, Ја, Бб, Буш, Ма, И, Грд, Об, Вру, Дј, Ла, Бус, *ѧзуйра* Грд, *ѧзуйра* Буш.

Понекад се јави *з* у тепању малој дјечи:

бѧзи, *ѧио мѧцѧ* Трн.

Секвенца *зј* чува се у примјеру:

ѧзјуйра Стр.

3) У крајишким говорима ново јотовање је доста досљедно спроведено. Горњим примјерима под 1) и 2) додаћемо и ове општепознате: *брѧѧа*, *грббље*, *зѧље*, *камѧње*, *лѧиѧе* и сл. Ипак, код неколико именица ново јотовање није извршено:

мѧдијѧк = млад мјесец, Трн, *мѧдијѧче мѧдѧи*, *сѧѧријѧче сѧѧри* вок., Трн;

нѧијѧк Пу, *нѧијѧкиѧа* Пу, *нѧијѧк* Рг, Ко, Пу, Би, Ту, Ва, Ја, Об, Дј, Ла, *нѧијѧка* Врб, *нѧијѧкиѧа* Ту, Об, Дј, Ла;
рдѧѧк Рг, *рдѧѧци* Врб.

Наравно, има примјера с јотованим групама *ѧј*, *дј*:

нѧѧк Трн, Об, Вру, Дј, Са, Стр, Бус, Рг, Бр, Буд, У, Гра, Бб, *нѧѧкиѧа* Шип, Ја, Трн, Об, Вру, Дј, Стр, Бус, Са, *нѧѧковѧ* Наг, *нѧѧкове* Под, *нѧѧкуша* Бус;

рдѧѧк Трн, Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, Рг, У, Гра, *рдѧѧци* Буд, Ко, Бр, Пу, Трн, Би, Ту, Об, Ва, Вру, Бб, Ла, Стр, Бус, Са.

Немам потврда за јотовање у облику *мл̂диј̂ак*.

Ако пажљивије погледамо наведене примјере, видјећемо да *н̂џ̂ј̂ак* обухвата далеко ширу ареу него *р̂д̂ј̂ак* и да у неким мјестима паралелно постоје *н̂џ̂ј̂ак* — *н̂ћ̂ак*, *р̂д̂ј̂ак* — *р̂ћ̂ак*.

На овоме мјесту наводим потврде за придјеве: *д̂ив̂и*, *к̂д̂зи*, *к̂р̂в̂и*, *и̂д̂си*:

д̂ив̂и Тиш, Ј, Гр, Ж, Су, Буд, Мд, Са, До, Вж, Би, Трн, Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, *д̂ив̂иј̂а* Трн, Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, Са, *д̂ив̂иј̂е* Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, *д̂ив̂иј̂о* Трн, Об, *к̂д̂зи* По, Мок, Трн, Жу, Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, Са, *к̂д̂зиј̂а* Трн, Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, Са, *к̂д̂зиј̂е* Трн, Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, *к̂д̂зиј̂о* Об, *к̂р̂в̂и* Вр, Трн, Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, Са, *к̂р̂в̂иј̂а* Трн, Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, Са, *к̂р̂в̂иј̂е* Трн, Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, Са, *и̂д̂си* Вид, Трн, Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, *и̂д̂сиј̂а* Трн, Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, *и̂д̂сиј̂е* Трн, Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, *и̂д̂сиј̂о* Трн, Об.

У овим придјевима није ни могло доћи до јотовања, пошто су општили наставак *-ији*, а не *-ји*.

172. Досадашњи материјал о јотовању дозвољава нам да донесемо ове закључке:

а) Јекавско јотовање најдоследније се спроводи у групама *и̂б̂*, *л̂б̂*, *н̂б̂*. Мање досљедности има у групама *д̂б̂*, *с̂б̂*, *з̂б̂*, а у *и̂б̂*, *м̂б̂*, *в̂б̂* јотовање лабијала је сасвим ријетка појава.

б) Ново јотовање, које се врши онда кад *ј* не потиче од *б̂*, доста досљедно се спроводи. Наравно, ни оно, као ни јекавско јотовање, није без изузетака. Обично су то они облици који се јављају и у јотованој форми.

173. Како објаснити резултате јекавског и новог јотовања у крајишким говорима? Због чега није долазило до те промјене у неким облицима? Покушаћу да дам одговор, у ствари, покушаћу да утврдим да ли материјал до којег сам дошао испитујући крајишке говоре потврђује или оповргава досадашња мишљења о јотовању у нашем језику.

Нећемо овдје износити историјат овога питања, нити сву литературу о томе. Задржаћемо се детаљније само на мишљењима А. Белића и проф. А. Пеце. Белић је у својој Фонетици, у одељку о гласовима *ћ* и *ђ* рекао: „Када се између сугласника *и̂*, *д*, *с*, *з*, *и̂*, *б*, *м*, *в*, *л*, и *ј* находио у старом језику полугласник: цвѣтъи, забрдыи, класыи, пасыи, козыи, снопыи, гробыи, Полимьи, лавыи, весельи, граныи почетком XVIII века и у току друге половине XVII добивени су сугласници *ћ*, *ђ*, *сј* и *зј* је остало неизмењено сем у неким локалним говорима; затим: *и̂л̂*, *б̂л̂*, *м̂л̂*, *в̂л̂*, *л̂* и *њ̂*: цвѣће, забрђе, класје, пасја, козја, сноплѣ, Полимље, лавља, весеље, грање“¹⁸⁸ Одмах послје Белић наставља: „Још је млађе

¹⁸⁸ Белић, Фонетика, 104.

од овога *ћ* и *ђ* и других сличних гласова оно које находимо у случајевима јужнога говора где се иза *Ѣ* и *д* находи *је* од *јата*¹⁸⁹ У одјелку о јотовању исти аутор каже: „Речено је напред да се ово ново јотовање извршило крајем XVII и почетком XVIII века. Оно се могло у различним говорима (у различном обиму) извршити и раније, али је несумњиво да главни део појава долази баш у ово време“¹⁹⁰ О времену вршења новог јотовања писао је Белић и у другим приликама, а о томе и о јекавском јотовању расправљали су и други лингвисти (нпр. проф. А. Младеновић, који је у Зборнику за филологију и лингвистику (књ. VII, стр. 158—159), на основу несумњивих потврда из споменика, изнио мишљење да се јекавско јотовање вршило у II половини XVI в., истовремено са *јруће* или раније). Међутим, о тим питањима најдетаљније се говори у студији проф. Асима Пеце „Промене непалаталних сугласника у вези са *ј* на српскохрватском подручју“. У њој аутор говори о два питања: 1) хронологија новог и јекавског јотовања и 2) „подновљено“ јотовање. Задржаћемо се на првом питању. Проф. Пецо расправља о ставовима других научника који су писали о новом и јекавском јотовању, затим даје богат материјал из споменика, дјела наших старих писаца и народних говора, да би на основу њега донио овакав закључак: „Фонетске припреме за измену секвенци *нејпалатал+ј* у примерима као: *цвѣиѣје*, *гроздѣје* и оним типа *дѣвојка*, *Ѣврайи* биле су готове већ у XV веку да би се крајем тога века јавили нови фонетски квалитети који ће од XVI века да почињу освајати своје позиције и у писаној речи. Значи, смена гласовних система *нејпалаталан сугласник+ј* са *јпалаталан сугласник* већ је фонетска реалност у XVI веку“¹⁹¹ Кад упоредимо горње Белићево мишљење и ово Пецино, видимо разлике у сљедећем: Белић сматра да се ново јотовање углавном извршило крајем XVII и почетком XVIII вијека (могло је у мањем обиму да почне и раније), а јекавско јотовање нешто касније, док је по Пециноме мишљењу ново јотовање извршено кад и јекавско, и то већ крајем XV и у току XVI вијека.

Мислим да материјал из крајишких говора не противрјечи Пециноме мишљењу. Наиме, преци данашњих Крајишника почели су да се иселавају из Херцеговине крајем XV и почетком XVI вијека и ако у данашњим крајишким говорима имамо извршено ново и јекавско јотовање, то значи да су га са собом понијели први херцеговачки иселеници. Питање је само: зашто се јотовање не врши досљедно као у неким другим ијекавским говорима? Вјерујем да је основни разлог тај што у вријеме одласка ових ијекаваца из Херцеговине (крај XV и XVI вијек) јотовање као гласовна промјена није било потпуно завршено, тако да су неки облици остали нејотовани. Ако бисмо хтјели да утврдимо редослјед по коме се вршила ова промјена, онда би јотовање секвенци *лђ*, *нђ*, *љј*, *њј* било најстарије у овим говорима, затим би дошле секвенце *Ѣђ*, *дђ*, *сђ*, *зђ* и преостале групе у којима *ј* не потиче од *ђ*, у којима се

¹⁸⁹ Нав. дјело, 105.

¹⁹⁰ Нав. дјело, 126.

¹⁹¹ Пецо, Промене, 185.

врши ново јотовање, и на крају секвенце *ѡ̄б̄, м̄б̄, в̄б̄*, гдје се лабијали врло ријетко јотују.

174. Код нас се доста писало о јотовању у народним говорима. Задржаћу се само на оним резултатима који су у најтјешној вези с мојима. Почећу од змијањскога говора¹⁹², који припада крајишким говорима и о којем има података и у мом раду. Одмах да кажем да се Петровићев материјал добрим дијелом слаже с мојим, што је и разумљиво. Петровић је забиљежио јотоване форме: *с̄ӯш̄ра, ѡ̄р̄ѣ̄с̄ӯш̄ра, с̄ӯш̄р̄ѣ̄д̄ан* (рјеђе *сӯш̄р̄ѣ̄д̄ан*), *с̄ар̄ни в̄а̄ш̄ру, с̄а̄јан, с̄ав̄ше га, ѡ̄р̄ѣ̄р̄ѣ̄б̄, д̄ѣ̄р̄ѣ̄б̄, ѣ̄ла, до л̄ѣ̄не, за̄ѣ̄в̄ене, н̄ѣ̄л̄ѣ̄, ѣ̄в̄ѣ̄р̄, ѣ̄ца, ѣ̄ѣ, н̄ӣѣ̄* (нејотоване форме: *д̄ј̄ѣ̄цу, д̄ј̄ѣ̄ӣѣ̄ӣа, д̄ј̄ѣ̄в̄ј̄ка, д̄ј̄ѣ̄в̄ѣ̄р̄, зд̄ј̄ѣ̄ла), с̄ѣ̄да̄ј̄у, с̄ѣ̄ћ, с̄ѣ̄ме, с̄ѣ̄р̄д̄ма̄к* (ријетко *с̄ј̄ѣ̄д̄ѣ̄ш, с̄ј̄ѣ̄ка, ѡ̄с̄ј̄ѣ̄ћ̄ам*), а ту дођу и малобројни примјери јотовања лабијала: *ѡ̄л̄ѣ̄г̄ав̄ец̄, ж̄ӣв̄љ̄ѣ̄ш̄*. Ново јотовање је досљедно извршено: *ка̄м̄ѣ̄ње, ко̄ље, ц̄в̄ӣј̄ѣ̄ће* и сл., али има и *с̄ид̄ӣје, б̄р̄ав̄ј̄а ма̄с̄ти, д̄ӣвӣји на̄род, д̄ӣвӣја ж̄ӣв̄о̄тӣна*, *ко̄д̄ј̄ѣ м̄лӣј̄ѣ̄ко*. Петровић помиње *ћ* мјесто *з̄ј* код глагола *уз̄аха̄ӣи: ѡ̄ћ̄а̄ӣи, ѡ̄ћ̄а̄ла*, поред рјеђег *ѡ̄з̄ја̄ло*, као и групе *ж̄љ, р̄љ* мјесто *ж̄с̄ј, р̄ј*: *ѡ̄р̄ѡ̄ж̄ља, М̄р̄а̄м̄ѡ̄р̄ље*, рјеђе: *б̄р̄ез ѡ̄р̄ѡ̄ж̄ја, м̄р̄а̄м̄ѡ̄р̄је* (ја сам само једном забиљежио у Грд *ѡ̄р̄ѡ̄ж̄ље*). Код истог аутора налазимо поред *ѡ̄л̄ѣ̄ва* и *ѡ̄л̄ј̄ѣ̄ва*, затим неколико примјера неизвршеног старог јотовања: *с̄ӣӣј̄у вар̄ен̄ку, с̄к̄ӯӣј̄ал̄* се *ко̄-ц̄рк̄в̄ѣ, ѡ̄ј̄ач̄ка̄ши*, чак и: *ѡ̄д̄кло̄ј̄ѣ̄но, к̄ӣӣѣ̄на б̄дӣча* (ја сам такође чуо у Грн *ѡ̄д̄ӣѣ̄н̄ӣци*). Нема поузданих потврда за *з̄*, иако сам ја забиљежио у Стр *ѡ̄з̄ѣ̄де, ѡ̄з̄ѣ̄с̄ӣ*.⁴

Ђ. Чустовић наводи за Ливањско поље: *до̄ѣ̄ра̄ј, ѣ̄во̄ј̄ка, ѣ̄т̄ва*¹⁹³, а А. Пецо за јекавце у западној Херцеговини: *ѡ̄д̄ѣ̄р̄а̄ј, ѡ̄ћ̄ѣ̄ла, ѣ̄ца, ѣ̄в̄ѡ̄ј̄ка, ѡ̄с̄ѣ̄ӣи, с̄ѣ̄в̄ѣ̄р̄, ѡ̄з̄ѣ̄лӣца, ѡ̄з̄ѣ̄с, б̄л̄ѣ̄ж̄а̄ӣи, ѡ̄б̄ље, с̄ѣ̄р̄д̄ма̄ӣи* (али и *ѡ̄л̄ј̄ѣ̄ӣи, ѡ̄л̄ј̄ѣ̄с̄ко̄ба, д̄ј̄ѣ̄в̄ј̄ка, д̄ј̄ѣ̄ца, с̄ј̄ѣ̄ди, с̄ј̄ѣ̄ћ̄ам се, ѡ̄з̄ѣ̄лӣца, ѡ̄л̄ј̄ѣ̄с̄ма, б̄ј̄ѣ̄ж̄а̄ӣи*).¹⁹⁴ У источнохерцеговачком говору досљедно се јотују *д, л, н, ѡ̄, с, з* са *је* од *б̄*, а има и јотовања са *ј* који није од *б̄*. „Уснени сугласници, кад се нађу испред *је* од *б̄*, не јотују се тако досљедно као зубни и струјни. Говор централне Херцеговине скоро и не зна за ову појаву“¹⁹⁵. У Имљанима је сасвим обично *ж̄ѡ̄л̄ј̄ѣ̄т*, а понекад и *ро̄к̄ѡ̄л̄ј̄ѣ̄ла*¹⁹⁶, док је у Кореници *т̄р̄п̄л̄ј̄ѣ̄ти, св̄р̄б̄л̄ј̄ѣ̄ти, гр̄м̄л̄ј̄ѣ̄ти*¹⁹⁷. Ружичић је забиљежио у Тешњу и Маглају: *ѡ̄р̄ѡ̄с̄а̄к, ѡ̄д̄с̄ѣ̄ћ, ѣ̄р̄ѣ̄, ѡ̄ӣѣ̄р̄ѣ̄, ѣ̄ѣ*¹⁹⁸, а М. Поповић за Жумберак: *с̄ѣ̄те, с̄ѣ̄ци, с̄ѣ̄рати, д̄ѣ̄д, т̄р̄ѣ̄ти, с̄ѡ̄тра; б̄л̄ј̄ѣ̄ж̄ати, р̄л̄ј̄ѣ̄вати, ѡ̄л̄ј̄ѣ̄ш̄ати, ѡ̄л̄ј̄ѣ̄тар* (поред *в̄ј̄ѣ̄ра, в̄ј̄ѣ̄тар*) (Popović, Žumberački, 20). За Велики Грђевац Ј. Кашић је навео: *ма̄л̄ѡ̄д̄ја̄к, н̄ѣ̄ӣја̄к* (али *р̄ѡ̄ћ̄ја̄к*); *с̄ј̄ѣ̄ме, с̄ј̄ѣ̄дало, з̄ј̄ѣ̄нца; ж̄ӣв̄љ̄ѣ̄ш̄*, али *в̄ј̄ѣ̄ра, в̄ј̄ѣ̄ш̄ар* и сл.; *м̄ѣ̄ћ̄ед, н̄ѣ̄л̄ѣ̄ла*, али *д̄ј̄ѣ̄ца, д̄ј̄ѣ̄в̄ѣ̄р̄, д̄ј̄ѣ̄д* и *ћ̄ѣ̄д; ѣ̄р̄а̄ӣи и ѡ̄ѣ̄р̄а̄ӣи; к̄ӣӣј̄ѣ̄ӣи, к̄ӣӣл̄ѣ̄ш̄ӣи, св̄р̄б̄л̄ј̄ѣ̄ш̄ӣи, св̄р̄б̄љ̄ѣ̄ш̄ӣи; ѡ̄л̄ј̄ѣ̄с̄ма, ѡ̄л̄ј̄ѣ̄на, б̄ј̄ѣ̄ж̄а̄ӣи, б̄ј̄ѣ̄ла̄ња̄к* (Кашић, Грђевац, 155—156).

¹⁹² Петровић, Змијање, 77—83.

¹⁹³ Čustović, Livno, 110, 115.

¹⁹⁴ Пецо, Западнохерц., 288—290.

¹⁹⁵ Пецо, ГИХ, 61—68.

¹⁹⁶ Vuković, Imljani, 31.

¹⁹⁷ Lastavica, Kopenica, 753—754.

¹⁹⁸ Ружичић, Босански, 247—248.

5) Сонанти *л*

175. Сонант *л* се изговара најчешће као у књижевном језику. Тврдо *л* сам биљежио у оним ријечима у којима је тај сонант носилац слога (в. т. 72), као и у примјерима:

лдо Тиш, *Сдлун* Буш.

176. Познато је да се у говорима који чине основицу нашега књижевног језика вршила промјена *л* у *о*, и то у другој половини XIV в. и само онда кад је *л* стајало на крају слога. За ову појаву знају, разумије се, и крајишки говори (*сд*, *вд*, *сид* и сл.). Поред тога, као што је случај с књижевним језиком, има ријечи у крајишким говорима које чувају *л* иако се налази на крају слога. Овакве случајеве треба у нашим ријечима објашњавати углавном утицајем аналогичности према облицима у којима *л* није могло ни прећи у *о*, а у страним ријечима у питању је нешто друго: оне су највећим дијелом ушле у наш језик у новије вријеме, кад је већ одавно престао да важи фонетски закон о преласку *л* у *о*.

Примјери:

а) Наше ријечи:

врелца Буш, *врелце* Трн, *жълбу* П, Ст, у *засълку* Вид, *засълци* Бб, *Јелку* Ва, *кълциу* Грд, *мдлбе* Врб, *мдлбу* Т, *начълник* Бб, *начълника* Пе, *йријесълник* Мок, *йријесълница* Дрв, *сълца* Гр, Бб, *удјел* Пе;

бијел Буш, Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, Са, Трн, *вълсел* И, *дълбел* Бб, *нагал* Хр, Врб, *округал* Бус, *йбъллни* Бб, *йръллни* Бас, Гр, Хр, *сълни* Ст, *съллна кълва* Трн, *идълал* Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, Са, Трн, *цйјел* Пет, Бб, Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Трн;
съллно Заг.

Поред *Заселак* Под, *заселак* Буш, јавља се аналошки облик *засеок* От, Ту.

Облици неких поменутих придјева чешће се јављају с промјеном *л* у *о* него с очуваним *л*:

вълсево Вру, Дј, *вълсео* Ла, Бус, *вълб* Об, Стр, Са, Трн, *дълбево* Дј, *дълбео* Вру, Дј, Ла, Бус, *дълб* Об, Стр, Трн, Са, *округа* Об, Бб, *округа* Об, Трн, *округб* Вру, Дј, Ла, Стр.

Придјев *цйјел* ријетко има *о < л*:

цйјо Бус.

б) Стране ријечи чувају *л* на крају слога:

генъл Вр, *ђенъл* Вр, *кълнал* Вр, *мълшер* Буш, *Мършал* Ма.

Изузетак су именице *анъл* Трн и *сълни Аръл* Трн, које су давно ушле у наш језик.

177. Именице на *-лац* које се не изводе од глагола (*жъллац* и сл.) у књижевном језику чувају *л* у зависним падежима. Од таквих именица забиљежио сам само *йалац* (на руци):

йáлца Трн, *йáлце* Трн, Гра.

У ген. мн. је *йáлца̄* Трн, Гра.

Именица *шѣле* има у множини ове облике:

шѣвоци Об, Дј, *шѣоци* Трн, Вру, Ла, Стр, Бус;

шѣвоца̄ Об, Ст, *шѣлац* Стр, *шѣлаца̄* Дј, *дво шѣлаца̄* О, *шѣвоца̄* Трн, Вру, Ла, Стр, Бус, Буд, Би, Ко, Бо.

Именице *кóлац*, *сй́длац* у зависним падежима обавезно имају *л* измијењено у *о*:

кóца Об; Вру, Дј, Ла, Бус, Врб, Трн, Стр, *кóцом* Т, *сй́бца* Трн, *на сй́бцу* Трн.

178. Именице на *-лац* које се изводе од раднога глаголског придева знају за прелаз *л* у *о* на крају слога. Ова гласовна промјена аналошки је проширена на ном. једине и ген. множине:

жѣшеоц Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, Са, Трн, У, *жѣшијоц* Об;

жѣшеоца̄ Вру, Са, Трн, У, *жѣшијоца̄* Об;

кúшијоц Трн, *кúшијоца̄* Трн;

й́рашијоц Пу;

руководијоц Трн, Под, Р, Дл, Об, Вру, Дј, Стр, *руководијоца̄* От, Бр, Об, Вру, Дј, Трн.

У ген. мн. може да се јави *-лаца̄*: *жѣшелáца̄* Пер, Дј, Ла, Стр, Бус.

Именица *руководилац* поред наведених може да има и ове облике:

руководијац Ла, *руководијáца̄* Ла, *руководијовац* Бус, *руководијовáца̄* Бус, Стр.

Овакви облици настали су комбиновањем наставака *-лац* и *-оц*.

Забилежио сам и именицу *крвоийлац*, у којој *л* не прелази у *о* на крају слога:

крвоийлце Са, *крвоийлци* Ст.

179. Нема преласка *л* у *о* ни онда кад *л* доспије на крај слога после редукције вокала: *не жáлше*, *йáлше*, *ђѣшелна*, *жѣлдац* и сл. В. примјере у т. 72, 76. Овдје је у питању новија појава.

180. На почетку излагања о сонанту *л* рекао сам да случајеве чувања *л* на крају слога у нашим ријечима треба објашњавати утицајем аналогije према облицима у којима није било услова за прелаз *л* у *о*. Примјери који су касније наведени потврдили су то мишљење. Међутим, у случајевима кад имамо групу гласовну састављену од сонанта на првом и консонанта на другоме мјесту, може да се ради о нечем другом (*врѣлце*, *сѣлце*, *йáлца*). У ствари, ту је често долазило до преласка дужине са сонанта *л* на претходни вокал, тако да је *л* губило елементе вокалности и није ни могло прелазити у *о*. О томе опширније говори проф. М. Стевановић у књизи „Савремени српскохрватски језик“.¹⁹⁹

¹⁹⁹ Стевановић, Савремени I, 148—152.

181. Говорећи о сонанту *л* Д. Петровић је истакао да је у источнокрајишким говорима (Змијање) тај глас веларнији него у нашем књижевном језику.²⁰⁰ Навео је доста примјера с веларним *л* испред вокала предњег реда, као и уз остале вокале и уз консонанте и сонанте: *й̑дб"лм, вй̑ле, л̑ук, на ч̑лу, ч̑ло, й̑лава* и сл. Забиљежени су и ови примјери: *окр̑гал, нагал, д̑бел је, г̑л је б̑й̑б, м̑риш̑л, ген̑р̑л, с̑лск̑й, у зас̑лку, вр̑лце, к̑лцом, с̑в̑лна* — ту је очувано *л* на крају слога. Има и: *ш̑у̑ж̑цо̑ц, д̑ћ̑цо̑ц, али и ж̑с̑й̑ла̑й̑.*

Проф. Ј. Вуковић је у Имљанима такође чуо тврди, веларни изговор сонанта *л*: *тол̑, вол̑ов̑.*²⁰¹

б) Консонанти *с* и *з*

182. У овом раду било је говора о консонантима *с* и *з* у одјелку који се односи на јотовање (в. т. 168, 3), 4), 171, 1), 2)). Сада ћу рећи нешто о њиховој артикулацији. Наиме, у дијалектолошкој литератури ови гласови се обиљежавају знацима *с̑* и *з̑*. Такво биљежење је задржано и у овом раду. Има мишљења да би било фонетски ближе обиљежавање помоћу *ш̑*, *ж̑* (Пешикан, Староцрногорски, 110). Међутим, ни знацима *с̑*, *з̑*, ни *ш̑*, *ж̑* не одражава се на адекватан начин артикулација ових констриктива којих нема у књижевном језику (в. Ивић, Два правца, 163).

γ) Умекшани гласови *с̑*, *з̑*, *ш̑*, *н̑*

183. Гласови *с̑*, *з̑*, *ш̑*, *н̑* понекад се умекшавају и то обиљежавамо знацима: *с̑̑*, *з̑̑*, *ш̑̑*, *н̑̑*.

а) Консонант *с̑* има испред вокала *и* донекле умекшан изговор у неким крајевима:

коб̑с̑̑и̑џ̑ Са, к̑д̑с̑̑ид̑ба Са, к̑д̑с̑̑и̑ј̑б̑ Са, к̑д̑с̑̑и̑ш̑и̑ Са, Ст, р̑д̑с̑̑и̑ћ̑а-ла се Дрв, р̑д̑с̑̑и̑ћ̑а се Ма, с̑̑̑̑'и̑о Са, с̑̑̑̑'ин̑в̑ца Ст, с̑̑̑̑'ин̑ћ̑ Са, с̑̑̑̑'ир̑д̑и̑ш̑њ̑ Дрв.

Много више има примјера с неизмијењеним *с̑* испред *и*:

к̑д̑с̑̑и̑ Д, Х, Бј, к̑д̑с̑̑ид̑ба Врб, к̑д̑с̑̑ид̑бу Л, к̑д̑с̑̑и̑ј̑б̑ Н, Ја, Ст, Мд, Об, Вру, Дј, Ла, Стр, к̑д̑с̑̑и̑ј̑б̑ Бус, Трн, к̑д̑с̑̑или̑ Заг, Мок, Трн, Ра, к̑д̑с̑̑им̑ Рм, Рг, к̑д̑с̑̑и̑ш̑и̑ Под, Ј, Вр, В, Гр, Бј, От, Мд, Об, Вру, Дј, Бус, Трн, к̑д̑с̑̑и̑ш̑и̑ Стр, к̑д̑с̑̑и̑ш̑и̑мо Врб, р̑д̑с̑̑и̑вали̑ се Рм, с̑̑̑̑'и̑ћ̑а Трн, с̑̑̑̑'и̑ј̑о Ва, Буш, Бб, Трн, Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, с̑̑̑̑'ин̑в̑ца Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, Са, Трн, Врб, Бб, Вж, с̑̑̑̑'ин̑ћ̑ Трн, с̑̑̑̑'ир̑д̑ма Бе, Гр, с̑̑̑̑'ир̑д̑ма̑к̑ Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Трн, Бус, Ј, с̑̑̑̑'ир̑д̑ма̑ка Ту, Т, с̑̑̑̑'ир̑д̑ма̑ци̑ Н, Ор, Дл, с̑̑̑̑'ир̑д̑ма̑ш̑ак̑ Бр, с̑̑̑̑'ир̑д̑ма̑ш̑ан̑ Пу, Ст, с̑̑̑̑'ир̑д̑и̑ш̑ња От, Бј, Пет, с̑̑̑̑'ир̑д̑и̑ш̑њ̑ Мд, Дрв, с̑̑̑̑'ир̑д̑и̑ш̑њи̑ Гр, До, с̑̑̑̑'ир̑д̑и̑ш̑њу Бас, Б.

²⁰⁰ Петровић, Змијање, 72—74.

²⁰¹ Vuković, Imljani, 40.

Видимо да умекшавање консонанта *с* није тако често и да обухвата само западне и југозападне дијелове Босанске крајине, а ни њих потпуно досљедно.

б) Консонант *з* може, као и *с*, да буде нешто мекши него што је у књижевном језику испред вокала *и*:

вѡз'иѡи Ст, *ѡз'иѡи* Са, *кѡз'ѡ* Са, *сѡѡз'ѡу* Ма.

Овакав изговор се задржава и послѣје редукције *и*: *вѡз'ѡи* Ма.

Меко *з* се чује у положају пред меким консонантом *ћ*:

кѡз'ћу Ма.

Овакав изговор имамо и кад се *з* нађе испред инфинитивног наставка *-ѡи* (само код глагола *кѡѡѡи*):

кѡз'ѡи Буш, Ма, Бб, Вру, Ла.

Разумије се, у оваквим случајевима обичније је неизмијењено *з*:

вѡзѡ Трн, Об, Вру, Дј, Стр, Бус, *вѡзијѡ* Дрв, Би, Св, Грд, Ја, Т, *вѡзиѡи* Об, Вру, Дј, Бус, Т, Ма, *вѡзиѡи се* Ла, Под, Бб, *вѡзиѡи* Буш, *дѡлази* Са, *ѡзићѡ* Бу, *ѡзијѡ* М, Ра, *ѡзићи* Св, *ѡзиѡѡ* Под, *ѡзиѡи* Рм, Хр, *кѡзѡ* По, Трн, Мок, Жу, Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, *ћѡзѡи* Са, *рѡзиѡи се* Ст, *сѡѡзѡѡ* Ва;

кѡѡѡи Бб, Грд, Т, Ма, Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, Са, Трн, *кѡѡи* Са.

Из наведеног материјала излази да *з'* покрива сјеверне и западне дијелове Крајине, гдје се јавља и *з* у истим позицијама.

в) Меко *ѡ* сам биљежио у именицама *мѡѡѡика* и *врѡѡѡице*. Примјери за прву именицу:

мѡѡѡика Ла, Бус, Ту, Ва, *мѡѡѡика* Бб.

Примјер за другу именицу је:

врѡѡѡице Ва.

У првом случају *ѡ* је умекшано испред вокала *и*, а у другом испред мекога сонанта *њ*. Забиљежио сам и изузетке, тј. облике у којима није дошло до умекшавања консонанта *ѡ*:

мѡѡѡика Об, Вру, Дј, Стр, Гр, Вж, Ч, Ту, Ја, Ма, Буш, *мѡѡѡика* Ва, Ја, *са мѡѡѡикама* Ту, *мѡѡѡикама* Рм, *мѡѡѡикаѡм* Бм, *мѡѡѡѡѡика* Трн, *мѡѡѡѡѡу* Д;

врѡѡѡице Вру, Дј, Стр, Бус.

Из изнесеног материјала произлази закључак да се умекшано *ѡ* у облицима именица *мѡѡѡика* и *врѡѡѡице* појављује углавном у сјевернокрајишким говорима.

г) Сонант *н* понекад има умекшан изговор испред вокала *и* и испред меког сонанта *љ*:

грѡн'ѡу Грд, *ѡѡѡн'љѡѡѡ* Трн.

Ова умекшаност може да иде дотле да се добије чист сонант *њ*:

врџи'њице Ва, *гра̑ница* Са, *гра̑нице* Са, *Јдва̑нић* Ту, *Па̑нић* Врб, *Са̑ница* Са.

Сонант *њ* се чува и послѣје редукције вокала *и*, особито ако слиједи који меки консонант:

Да̑ња Вр.

Неумекшано *н* имамо у примјерима:

врџи'њице Вру, Дј, Стр, Бус, *гра̑ница* Об, Вру, Дј, Бус, *на гра̑ница* Грд, *гра̑нице* Ка, *ј̑нице* Пљ, *Па̑нића* *дра̑гѣ* Под, *ко̑и-Пја̑нића* *лѡквѣ* Гр.

Да закључимо: умекшавање сонанта *н* није честа појава. Јавља се само мјестимично у ијекавским говорима западне Босне.

При крају разматрања о гласовима *с*, *з*, *ш*, *н* рећи ћемо да се они палатализују углавном испред *и*, вокала предњег реда, и мекких сонаната *њ* и *љ*. Сасвим је разумљиво што у оваквом фонетском контексту долази до ове промјене (истина, нигдје није досљедно спроведена). А ако гледамо фонолошку страну ове појаве, истаћи ћемо да умекшани гласови *с'*, *з'*, *ш'*, *н'* представљају комбинаторичне варијанте фонема *с*, *з*, *ш*, *н*.

184. И Д. Петровић је забиљежио за змијањски говор појаву умекшавања појединих консонаната. У његовој докторској дисертацији налазимо у одјелјку о гласу *ј* следећу напомену: „Поменућу и ретку појаву факултативне епентезе *ј* са незпатним траговима палатализације дентала: *А¹н²ца*, микротопоним (Доб), *ја̑ и̑ше̑ за̑кл̑а̑и̑ч* (Пав), дјевѡјку на коња и *вѡ²д²*; (Крух), *д̑а̑ј̑з²ла* (Сас)²⁰².”

8) Консонант *ш* у експресивној функцији

185. У југозападнобосанским говорима, у околини Дрвара, забиљежио сам врло интересантну појаву. Консонант *ш* неки пут се додаје на почетак имена пејоративно употријебљених:

Шјандрина *дра̑га* Мок, *Шмилинѣ* *њивѣ* Мок, *Шне̑ѡ* Вр.

У оваквим случајевима *ш* има експресивну функцију.

9) Консонант *с*

186. Овај консонант се јавља као резултат асимилације по звучности, кад су у питању двије сусједне ријечи. Примјери као: *мјѣсѣс да̑на̑* Буш општепознати су у нашем језику. Али, поред тога, у крајишким говорима постоји *с* у ријечи *ца̑пса*, која води поријекло од талијанског *sargia* и која у овим говорима означава дио старинске народне

²⁰² Петровић, Змијање, 71.

ношње, у ствари једну врсту вунене сукње у боји. У данашње вријеме тај дио ношње не постоји, тако да се и сама ријеч доста ријетко употребљава. Примјери:

џарса Об, С, Ми, *џарсе* Вр, Груб, Тиш, Дрв, Вид, Б, Д, Врт, Ст, Са.

Мјесто *s* често се јавља консонант *z*:

џарза Заг, У, Рг, Гра, Об, Вру, Бус, Са, Трн, *џарзе* Вид, Бас, Трн, Дрв, Шип, Под, Ж, Бу, Р, Пе, Пљ, Врб, Грд, Рг, Буд, Ч, Ол, Буш, *џарзу* Пе.

Овакве облике са *z* срећемо и у рјечницима: у Вуковом Рјечнику (с објашњењем: „(у Котару) као *фушићан од вуне* (плаве)“), у *RJA* („као *fuštan od vune plave* и *Kotaru* и *Dalmaciji* ... od tal. *sargia* ... *platno od vune i lana i svile*“), у Клаићевом Рјечнику страних ријечи („врста женске *haljine*“).²⁰³

Консонант *s*, како то примјери показују, карактеристичан је за западне и југозападне говоре, гдје се употребљава напоредо са *z*. Уз то, у сјеверним и источним говорима ријеч *џарза* не постоји ни у једном од наведених облика (в. карту 3).

187. На Змијању нијесам забиљежио облик *џарса*, нити *џарза*. Није то забиљежио ни Д. Петровић у монографији о змијањском говору. Али, он је ипак забиљежио *s*, и то друкчијега поријекла. Наиме, чуо га је само једанпут у надимку *Ѕубара*.²⁰⁴

10) Групе *шић/ић*, *жд/жћ*

188. Данашње групе *шић/ић*, *жд/жћ* воде поријекло од старих група *ск^е*, *зг^е*, *скј*, *згј*, *сџј*, *здј*, управо настале су од њих палатализацијом или јотовањем. Сав скупљени материјал можемо подијелити у двије групе: у првој су ријечи са *шић* и *жд*, у другој ријечи са *ић* и *жћ*.

1) а) Примјери за групу *шић*:

врџићий Пљ, Трн, Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, Са, *врџићийли* Об, Вру, Са, *врџићийиш* Об, Вру, Са, *годџићийа* Бр, Ту, *гддџићийе* Ст, Мок, Бр, Гр, *гџићийерица* Трн, *двдџићийе* Ра, Ст, Бб, *змићийе* Врб, Су, Ја, *ићийе* Грд, Гра, Трн, К, *ићийеи* Бм, *ићийу* Рг, Трн, Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, у *кеиенџићийу* Ст, *косџићийа* Л, *косџићийе* У, Трн, *кџићийена* Бј, *кућџићийа* Мд, *кућџићийе* Ол, Ва, Грд, По, Вж, Мд, на *Клеџићиа* *кућџићийу* Са, *Млинџићийа* Врб, *наџићийаја* Трн, Бр, *обавџићийаваџи* Ту, *дгњићийа* Об, Ла, Са, Трн, *огњићийа* Буш, *огњићийа* Вру, Дј, Бус, *дгњићийе* Вру, Дј, Ла, Т, Пет, Пу, Ко, Стр, Ту, Бус, Буш, Са, Трн, Ч, Ор, Ол, У, Мд, Бр, Вж, *дгњићийи* Стр, *дгњићийо* Об, на *дгњићийу* Трн, Грд, *иландџићийе*

²⁰³ Клаић, Рјечник, с. в.

²⁰⁴ Петровић, Змијање, 63.

У, *ѣрѣшии* Трн, Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, *ѣрѣшиић* Трн, *ѣош-ѣрѣшииом* Трн, Об, Стр, Бус, *са ѣрѣшииом* Дј, *са ѣрѣшиом* Ла, *ѣрѣшииом* Вру, *рѣдѣлишии* Т, *Сѣлѣшии* К, *сјѣдѣшии* Бр, *сѣрѣшии* Ч, Бр, Мд, Ор, Трн, *уѣрѣшиијѣ* се Рад, *ушии* Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, Са, *шиѣи* Трн, Об, Вру, Дј, Су, Ла, Ол, Стр, Ч, Бус, У, Са, Грд, Бр, Мд, Вж, З, *шиѣић* Об, Вру, З, Дј, Ла, У, Стр, Бус, Трн, *шиѣић* Са, *шиѣића* Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, Трн, *шиѣића* Са, *са шиѣићом* Об, Вру, Ла, Стр, Бус, *шиѣићом* Дј, Трн, У, *шиѣићом* Са, *шиѣи* Пу, Ч, *шиѣе* Трн, *шиѣи* Трн.

Секвенца *ши* позната је у овим примјерима и у нашем стандардном језику.

Облици глагола *ѣусѣшии* такође имају *ши*:

зѣушиили Мд, *зѣушиило* се Бас, *исѣушиијѣ* Р, *ѣѣушии* От, *ѣѣушиијѣ* Дрв, Бе, *ѣѣушиили* Св, *ѣушии* Бу, Ј, Гр, Вж, Трн, Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, *ѣушии* Бб, Врб, Ос, Т, Груб, М, Гр, Бас, Ст, Вж, Буш, Ко, *ѣушии* Трн, Под, Буш, Бб, Ке, Ст, Ма, По, *ѣушии к врагу* В, *ѣушиијѣ* По, Бас, Под, Бу, Ст, Грд, Трн, Об, Вру, Стр, Бус, *ѣушиијѣ* Дј, Ла, *ѣушиили* Бу, Пт, *ѣушиим* См, Св, М, Су, Гр, *ѣушиимо* Врб, *ѣушииши* Тр, Вж, Ст, Ж, Буш, Г, Мд, *ѣушииши* Т, *ѣушиише* Бб, *ѣушиишу* Р, *ѣушииш* К, *ѣушиише* Вр, Врб, Бе, Пе, *ѣушиишмо* Трн, *ѣушиило* Врб, *сѣушии* Бр, Р, *сѣушии* См, *сѣушиијѣ* се Р, *сѣушиили* Трн, *сѣушиило* Врб, *уѣушии* Бм.

Ови облици у књижевном језику мјесто *ши* имају *си*.

б) Примјери за групу *жд*:

жвѣждѣ Бас, *жвѣждили* Об, Вру, *жвѣждѣи* Трн, Об, Вру, Дј, *жвѣждѣи* Об, *звѣждили* Са, *звѣждѣи* Са, Бус, Стр, *звѣждѣи* Ла, *звѣждѣи* Са, *звѣждѣи* Ла.

Ови облици глагола *звѣждаи* имају и у нашем књижевном језику секвенцу *жд*.

2) а) Секвенца *ић* јавља се врло ријетко код именица на *-шии*:

ја сам ѣмѣ осѣмѣс годѣића Вр, *кућѣића* Ол, *кућѣише* Ол, *ѣгѣише* Ч, *сѣрѣише* Ч.

Ови малобројни примјери потичу углавном из мјеста у којима је ијекавско становништво помијешано с икавцима шћакавцима или су им икавци шћакавци сусједи. Из тих чињеница произлази јасан закључак: секвенца *ић* у облицима именица на *-шии*, гдје се употребљава напоредо са *ши*, дошла је у говор ијекаваца из икавског шћакавскога говора.

Далеко је већи број примјера у којима је *ић* сасвим обично или је обичније од *ши*, или је једино оно у употреби:

врѣићале Трн, *врѣићали* Трн, Дј, Бус, *врѣићали* Ла, Стр, *врѣићали* Дј, Трн, Ла, Стр, Бус, *крѣићавају* Ту, *кѣићена* Су,

к^ри^ћени Ј, м^лд^ћи н^ар^аи^ћај Ма, н^ар^аи^ћај Ст, о^ба^вј^еи^ћани Ту, о^др^аи^ћам Заг, и^он^ии^ћа^ва^ии Хр, и^дн^ии^ћен Бј, и^дн^ии^ћена Бб, и^дн^ии^ћено Ј, и^ре^ме^ии^ћен Вр, у^ни^ии^ћа^ва^ии Тр, у^ни^ии^ћено Дрв;
и^са^ви^ћа Дрв, и^са^ви^ћа^мо Ст, и^са^ви^ћа^ии Р, к^ри^ћен Ј, к^ри^ћено Ту, Бј, к^ри^ће^{ње} Б, н^ам^еи^ћај Трн, н^ек^ри^ћени Ј, н^еи^дн^ии^ћен Хр, и^он^ии^ћа^во Са, с^мј^еи^ћа Вр.

Сви ови облици у нашем стандардном језику имају само секвенцу *иш*.

Облици трпног придјева глагола *иусиити* (и његових композита) и различити облици итеративних (често сложених) глагола изведених од *иусиити* имају врло често *ић*:

з^аи^уи^ићен Ч, з^аи^уи^ићена Ол, Ј, н^ай^уи^ића Врт, н^ай^уи^ићам Груб, Заг, н^ай^уи^ићена Ра, и^ри^уи^ићо М, и^уи^ића Т, Трн, Врб, См, и^уи^ићав^аи^ии Бр, и^уи^ићаво Бр, Т, и^уи^ићају Трн, Рм, Об, Вру, Су, Дј, Стр, Бус, и^уи^ићају Ла, н^е и^уи^ићамо Су, и^уи^ићаи^ии Трн, По, Об, Вру, Дј, Стр, Бус, Ко, И, Х, Т, М, н^е и^уи^ићаи^ии Мок, и^уи^ићаи^ии Ла, и^уи^ићаи^о М, р^ас^аи^уи^ићани Ор, р^ас^аи^уи^ићено Дрв, с^аи^уи^ића се Буд, и^уи^ића Трн, Мд;

н^ай^уи^ићав^ају М, о^ди^уи^ићаи^ии М, о^ди^уи^ићен Ко, и^уи^ића Бук, и^уи^ићав^а Рад, и^уи^ићај Т, и^уи^ићам Бб, и^уи^ићен Ва, Трн, Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, и^уи^ићени Пљ, и^уи^ићо Би.

У књижевном језику ове форме знају само за *иш*. Сличну форму сам и ја забиљежио: *расиуиитница* Ко, али та је ријеч у најновије вријеме унесена са стране.

Још једна напомена у вези са секвенцом *ић*. У ствари, у југозападном дијелу Крајине слушао сам глаголске облике: *ућин^е* Трн, *ућини* Трн, *ућинуи^и* Трн, који се у истоме мјесту јављају напоредо са: *уш^иин^е*, *уш^иини*, *уш^иинуи^и*. Једина разлика је у томе што форме са *ћ* носе у себи извјесну хипокористичност и деминутивност. Питање је: како је настало *ћ*? Да ли је постало упрошћавањем групе *ић*? Ја мислим да није. Вјерујем да је меки консонант *ћ*, који је врло чест у хипокористичним именима, употријебљен мјесто тврдога *ш* ради давања хипокористично-деминутивне нијансе глаголу *уш^иинуи^и*.

б) Примјери за групу *жћ*:

ж^ви^жћали Трн, Дј, ж^ви^жћаи^ии Трн, Вру, Дј, ж^ви^жћали Ла, Стр, Бус, ж^ви^жћали Ла, ж^ви^жћаи^ии Стр, Бус, ж^ви^жћаи^ии Ла.

Књижевни облици глагола *жвиждати* имају у овим случајевима секвенцу *жд*.

189. Нећемо овдје опширно говорити о секвенцама *ић*, *жћ*. Рећи ћемо само толико да је *ић* у ријетким случајевима дошло у ијекавски говор из икавског шћакавскога говора (*о^дг^ни^ић^е*), док су у већини случајева *ић* и *жћ* постали на други начин. Питање је само који. У науци не постоји јединствено мишљење о томе. За једне ту се ради о подновљеном јотовању извршеном аналошки у штокавском дијалекту

(Белић),²⁰⁵ а за друге, у најновије вријеме, ту је у питању старије стање, наслијеђено из предбалканске епохе (А. Пецо).²⁰⁶

190. Петровићев материјал о говору Змијања доста је сличан моме. Ту налазимо у говору православног становништва у стандардним лексичким формама само *шӣ*: *шӣа̄ӣ*, *о̄гњӣшӣте*, *г̄ушӣџер*. У католичким и муслиманским говорима чује се: *ш̄ћа̄ӣ*, *о̄гњӣш̄ће*, *г̄уш̄џер*. Православни имају *ш̄ћ* у примјерима: *џ̄вџеш̄ћа̄ј*, *вр̄шӣћей̄^ч*, *крӣћење*, *крӣћа̄в̄б*, *џ̄сӣуш̄ћено*, *џ̄уш̄ћа̄мо*, *џ̄уш̄ћа̄ј*, што Петровић узима углавном као потврде за подновљено јотовање. За разлику од мене, он је забиљежио и: *џ̄уш̄ћ̄ ме* (у моме материјалу то би било: *џ̄уш̄ћ̄е ме*), а форме са *шӣ* (*џ̄уш̄ӣшӣ^ч*, *на̄џ̄уш̄ӣӣ*) сматра за ријетке. Облик *не̄ ш̄ћ̄е*, забиљежен у Миљаковцима код Приједора, у коме живе муслимани и православни, може се објаснити, уколико постоји у говору православних, утицајем икавско-шћакавскога говора сусједа муслимана.²⁰⁷

11) Група *шӣ* ујес̄ио̄ ћ

191. Забиљежио сам облике:

дӣћина Бр, Бе, Св, *дӣћина̄* Би, *дӣћини* Тиш, Дрв, у *дӣћини* Пе, *џ̄ оӣћини* Пе, От, Пет, *дӣћину* Св, Пет, Бр.

Ту спада и:

де̄ћина По, *к̄од ов̄ћин̄е* Трн.

Поред ових облика чести су и они са *шӣ*:

дӣӣӣина Ст, Бј, Грд, Пу, Ко, Бб, Ј, *дӣӣӣин̄е* Врб, Шип, Р, *дӣӣӣине* Ј, *дӣӣӣину* П, Ор, *џ̄ оӣӣӣину* Дрв, *дӣӣӣна* Ма.

Ту долази и:

дв̄ӣӣин̄е Дрв.

Секвенца *шӣ* обавезно се јавља у примјерима:

са̄дӣӣӣӣ се Рм, *са̄о̄ӣӣӣј̄* Ј, *св̄е̄ӣӣен̄ика* Пе.

192. Д. Петровић је за змијањски говор забиљежио: *дӣӣ^чна*, *џ̄ош̄ӣе*, *дв̄ӣӣина*, *дв̄ӣӣинск̄ӣ*.²⁰⁸

12) Редукције сонаната и консонаната

193. Већ је било говора о редукцији неких сонаната и консонаната. То се односи на *х* (т. 147, 149), *в* (т. 157, 158), *ј* (т. 162, 163, 164, 165). Међутим, ова појава је знатно шира и обухвата још неколико

²⁰⁵ Белић, Фонетика, 116, 123.

²⁰⁶ Пецо, Промене, 175—185.

²⁰⁷ Петровић, Змијање, 76—77.

²⁰⁸ Нав. djelo, 83.

сонаната и консонаната. Читаво ово поглавље подијелићемо у три дијела: први — губљење на почетку ријечи, други — у средини ријечи и трећи — на крају ријечи.

194. На почетку ријечи губе се консонанти *й*, *й̄*, *к*, *г* и то само у одређеним секвенцама.

а) Консонант *й* се редукује у секвенцама *йс*, *йш*, *йш̄*, *йч*.

Секвенца *йс*:

сдв̄а Наг, *сдв̄ала* Заг, *сдв̄али* Рм, *сдв̄ало* См, *сдв̄аши* Трн, Вж, *сдв̄о* Ж, К, Буш, Т, Ра, *с̄уе* Дрв, Ст, *с̄уем* Трн, *с̄уј* Трн, *с̄ује* Мд, *с̄ујем* Ра, *с̄ујеш* Пљ, *с̄уј̄у* Мд, Вж.

Секвенца *йш*:

ш̄еница Тр, Гр, Под, В, *ш̄ен̄ица̄* Мр, *ш̄енице̄* Дрв, Бм, Гр, Ј, *йо ш̄еници* Шип, *ш̄еницу* Мок, Бм, *ш̄ен̄ца* Пер, Су, Ра, Ор, Бр, Рд, Рг, У, Мд, Бук, *ш̄ен̄це̄* Пер, Гра, Хр, Ра, Мд, Бо, До, Бр, Вж, Пет, Ко, Ту, И, Грд, *ш̄ен̄це* Рг, *йо ш̄ен̄ци* От, *ш̄ен̄цу* Б, Гр, М, Буд, Врб, Л, Ч, У, Вж, Ту, Ја, Буш, Бб.

Секвенца *йш̄*:

ш̄ӣћи Ст, *ш̄ица* Тр, *ш̄ице* Бб, *ш̄ицу* Д.

Секвенца *йч*:

ч̄ела Буш, Трн, Об, Вру, Ла, Стр, Бус, *ч̄ела* Дј, *ч̄ел̄а* Буш, Бј, Трн, Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, *ч̄елама* Трн, Об, Вру, Ла, Бус, *ч̄елама* Дј, Стр, *Ч̄ел̄ар* презиме, Х, *ч̄еле* Трн, Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, Мр, Буш, Ја, Ст, Ра, Бј, *ч̄ели* Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Трн, *ч̄ели* Бус, *на ч̄ели* Трн, Об, Вру, Ла, Стр, Бус, *на ч̄ели* Дј, *ч̄елу* Трн, Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, Су, Ја.

Видимо да се *й* губи на почетку облика глагола *йсовати* (али не и у именичким облицима *йса*, *йси* и сл.) и именица *йшеница*, *йш̄ица*, *йчела*.

б) У секвенци *йк* може да се изгуби *й̄*, и то само у облицима именице *йканица*:

к̄анице Трн, Шип, С, *к̄аницу* Пе, *к̄ан̄ца* Ол, *к̄анице* У, *к̄ан̄це̄* Ол, *к̄ан̄цу* З.

Имам и примјера са *йк*:

йк̄анице Мок, *на йк̄ан̄ци* Рг.

Глагол *йк̄а̄йи* и именица *йк̄а̄ње* јављају се само са *йк*:

йк̄а Гр, Трн, Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, Са, *н̄е йк̄а* Пљ, *йк̄ај* Вид, *йк̄а̄ју* Бе, Врт, Трн, Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, *йк̄а̄ла* М, *йк̄але* Заг, Рг, С, Шип, Б, Бу, Пљ, *йк̄ало* Трн, Д, *йк̄ало се* Вр, М, Мок, У, Грд, Буш, Бр, *йк̄ан̄а* Дрв, *йк̄ан̄и* Бук, *йк̄а̄йи* Ос, *йк̄а̄йо* Бу, М;

йк̄а̄ња Груб, *йк̄а̄ње* Вр, Трн.

в) Консонант *к* се губи у облицима именица *кѣи* и *кѣрка*:

ћѣр Вр, Груб, Св, Мок, П, Жу, К, Р, Рд, Бј, Н, С, Бб, Ст, Врт, Буш, Гра, Грд, Ма, Бук, Би, Пу, Ја, *ћѣри* Вр, Под, Рад, Ва, Бм, Б, Бр, Л, Гр, Ра, С, Са, Врб, Вж, *ћѣри* Трн, Шип, Ч, Бр;

ћѣрка Ма, *ћѣрке* Бб.

г) Консонант *г* се губи у примјерима:

ћѣ? По, Тиш, Дрв, П, К, Б, Д, Р, Ке, Ј, Рг, Ра, Бм, Св, Гр, Рм, Бе, Пт, Пљ, Грд, Ор, Бј, Ст, Н, С, Врт, Бо, Бб, Буд, Врб, Мд, Рад, Буш, И, Ва, Пет, *ћѣђе* К, Рм, *ћѣкада* Под, Х, Бу, К, Ј, З, *ћѣкаш* Трн, *ћѣко* С, *ћѣкое* Заг, *ћѣкоѣ* Бу, *ћѣкои* Заг, *ћѣкоја* Д, *ћѣкојѣ* Мр, *ћѣшкада* Наг, *ћѣшког* Б, *ћѣшкоја* Бу, Р, Рм, *ћѣшкоме* Рм.

У овим примјерима *г* се губи од XVI в. (в. Белић, Фонетика, 138), а то значи негдје у оно вријеме кад је почело да се врши јекавско јотовање.

195. У средини ријечи редукују се консонанти *к, г, њ, д, њ, с* и сонанти *ј, р, л, м, н*.

а) Консонант *к* се често губи из интервокалног положаја у облику *ѣреко*:

ѣрео Мисѣја топ., Вид, *ѣрео* Главѣце Бѣуковѣ топ, Трн, *ѣрео* Граба топ., Мок, *ѣрео* кодѣ Под, *ѣрео* кѣрѣза Шип, *ѣрео* јѣругѣ П, *дѣбийи* *ѣрео* иѣшиѣ П, *ѣрео* кѣжрикѣ Жу, *ѣрео* вѣиѣ Под, *ѣрео* Грава Под, *ѣрео* главѣ Под, *ѣрео* иѣша М, *ѣрео* Иѣѣмиѣ Ра, *ѣрео* сѣла Ра, *ѣрео* сѣла Ра, *ѣрео* земљѣ Ра, *ѣрео* вѣдѣ Рд, Би, *ѣрео* Грѣдѣ топ., Ст, *ѣрео* иѣлоѣ Врб, *ѣрео* свѣга Гламоча Врб, *ѣред* другѣ Врб, *ѣрео* кѣљѣна Ол, *ѣрео* кѣнѣ Ол, *ѣрео* гѣнѣ Дл, *ѣрео* мѣѣрѣ Би, *ѣрео* кѣљѣна Бј.

Овамо спада и:

ѣрѣсоѣира Трн, Ч, См, Мок, Под, Врб, Рг, У, Грд, И, Пет.

Можда је *к* почело да се губи најприје у примјерима типа *ѣреко* кодѣ, тј. кад се *ѣреко* нашло испред ријечи с иницијалним *к* (в. Пецо, ГИХ, 103).

Редукација *к* у облику *ѣреко* није досљедно спроведена, па имамо:

ѣреко свѣга иѣлафуна Трн, *ѣреко* вѣдѣ Трн, Ор, Ж, Рад, Ту, *ѣреко* иѣсѣиѣ Трн, *ѣреко* Лиѣѣ Под, *ѣреко* мѣѣѣ Бб, Наг, *ѣреко* Сѣвѣ С, Ј, *ѣреко* кодѣ Б, *ѣреко* куѣѣ Р, *ѣреко* нѣѣѣна Пе, *ѣреко* њѣ Пљ, *ѣреко* Дрѣнѣ Х, *ѣреко* дѣѣѣ бѣра Рг, *ѣреко* Ёрѣѣѣѣѣ Су, *ѣреко* мѣра Су, Хр, *ѣреко* иѣоѣѣ Хр, *ѣреко* нѣс Хр, Ко, *ѣреко* иѣѣ Грѣдѣ Ст, *ѣреко* њѣ Са, *ѣреко* нѣске Ч, *ѣреко* нѣ Ч, *ѣреко* иѣраѣ От, *ѣреко* иѣѣша Пет, *ѣреко* сѣла Ко, Буш, *ѣреко* иѣсѣиѣ Ва, *ѣреко* буѣѣѣѣра Ма, *ѣреко* Унѣ Буш, *ѣреко* иѣѣѣ сѣѣѣна Грд, *ѣреко* Сѣнѣ Врб, *ѣреко* вѣрѣѣ Ту.

Једном сам забиљежио облике *ѣрѣсоѣира* Бук.

Консонант *к* може да се губи из консонантских секвенци *кс* и *кѡ*, и то у страним ријечима:

ѡсѡира Бј, *ѡсѡлодѡра* Трн, Дрв, *са осѡлозѡвом* Вр, *лѡѡричѡр* Трн, *ауѡло-лѡѡричѡра* Р, *рѡсѡк* Тр, *рѡсѡкове* Бас.

б) Консонант *г* се губи у примјерима:

ђѡѡе Рм, К, *ѡѡе* Под, Мд, Пр, *нѡѡе* Вр, Заг, Вид, Бас, Трн, Шип, В, М, К, Мр, Ке, Рм, Л, Ј, Р, Бе, Хр, Бб, Ма, Буш, *нѡѡе* Трн, Шип, Мок, Бас, Наг, Пр, Под, Пе, Ке, Рм, Су, Буш, Бј, Пет, Дл, Врт, Бу, Гр, Бм, М, Т, Рг, З, *сѡѡѡе* П, Бу, Б, З, Буд, Бук, Бб.

О времену губљења *г* у оваквим случајевима в. т. 194. г.

Именица *јѡгње* у облицима једнине, затим као збирна именица и у глаголима од ње изведеним нема *г*, док у облицима множине може *г* да се јави, а може и да изостане.

Примјери без *г*:

јѡње Заг, О, Врб, Рг, Буд, Бр, Ту, См, Ра, Гр, Б, Л, Хр, Ја, Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, Са, Трн, *јѡњеѡа* Тиш, Бм, Под, Буд, Ту, Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, Трн;

јѡњаѡ Дј, *јѡњаѡи* Ла, *јѡњаѡима* Ла;

јѡњаѡѡ Об, Вру, Дј, Са, Трн, Бас, Б, Пе, Гр, Л, Бј, О, Буш, Грд, Буд, Врб, *кѡѡ јѡњаѡѡ* Под, *ѡѡ јѡњаѡѡ* Л, *јѡњеѡе* Тр, Под, Вид, К, См, Ј, Л, Бм, Врб, Грд, Ја, Буш, *јѡњеѡи* Об, Вру, Дј, Ла, Бус, Са, Трн, Под, Гр, Пљ, Л, Рг, *с јѡњеѡијѡ* Б, *јѡњеѡима* Под, Об, Вру, Дј, Са, Трн, *јѡњеѡом* Л;

јѡњеѡиѡи се Груб, *ѡѡјеѡиѡи се* Трн.

Примјери са *г*:

јѡгањаѡѡ М, *јѡгањаѡѡѡ* М, Стр, Бус, *јѡгањеѡе* Пер, *јѡгањеѡи* М, Стр, *јѡгањеѡом* Стр, Бус.

Ови примјери са *г* немају никад секвенцу *гњ*.

в) Дентал *ѡ* врло често се губи у средини ријечи. У ствари, постоји неколико случајева редукције.

Т се губи у секвенци *ѡс*:

сѡјѡскѡи рѡѡи Б, Н, *сѡјѡскѡга рѡѡа* Вр, *сѡјѡскѡѡ рѡѡа* Шип, у *сѡјѡскѡме рѡѡу* Бу, у *сѡјѡскѡм рѡѡу* По, К, Мр.

Једном сам забиљежио очувану групу *ѡс*:

у сѡјѡѡскѡме рѡѡу Ст.

Редукцију дентала *ѡ* имамо и онда кад *ѡс* < *ѡс*:

осѡѡијѡ Вид, Пр, Вр, Бас, Мок, Ке, Буш, *осѡѡла* Гр, Врб, И, *осѡѡле* Бб, *осѡѡли* Л, Грд, *осѡѡло* Ст, *ѡсѡѡѡи* Бј, *ѡсѡѡѡѡ* Ј, *ослѡѡѡѡијѡ* Трн, Ј, *ѡсѡѡѡѡво* По, *ѡрѡсѡјѡѡѡѡ* Бј.

Овамо иду и примјери:

о̀сека́ Шип, *о̀сећи* Буш, *ѝрѣседник* По, Заг, Тр, Дрв, Под, Вр, П, Р, М, Врб, *ѝрѣседника* Шип, *ѝрѣседникову* Вр, *ѝрѣседнику* Бас, *ѝрѣседниче* вок., Ст.

Губљење *ӣ* у секвенци *ӣс* (без обзира на то да ли је *ӣс* постало од *дс* или није) последица је упрошћавања групе консонаната сличног изговора, тј. групе дентала.

Секвенца *ӣс* < *дс* врло ријетко остаје неизмијењена:

љӯӣски Вид, *о̄ӣсийа̄в̄а* Бас.

Још једна напомена: ако секвенца *дс* настане последице редукције вокала *е*, нити долази до асимилације по звучности, нити до редукције:

два̀дсе̄ӣ Л, Т, Рад, Бо, Су, *два̀дсе̄ӣа̄* Ту, *два̀дсе̄ӣӣ* У, Вру, Ла, *два̀дсе̄ӣо̄г* Бј, *ӣрӣдсе̄ӣ* Су, Бо, Са.

Кад би дошло до једначења по звучности, онда би *два̀дсе̄ӣ* дало *два̀ӣсе̄ӣ*, што би последице прешло у *два̀це̄ӣ* односно *два̀се̄ӣ*. Ови последици облици били би прилично удаљени од основног облика *два̀дсе̄ӣ*.

Дентал *ӣ* се редукује у секвенци *ӣс̄ӣ*:

бо̀д̄а̄с̄ӣво Под, Трн, Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, *бра̀с̄ӣво* Ос, *д̄в̄ес̄ӣо* П, Ма, Пе, Буш, *ӣв̄с̄ӣо* Об, См, Дрв, Су, Ј, Бб, Вру, Дј, Бус, Са, *ӣв̄с̄ӣо* Ла, Стр, Са, Трн, *ӣв̄с̄ӣо* Под.

Међутим, може да не дође до дисимилације:

д̄в̄е̄ӣс̄ӣо Рад, *ӣв̄с̄ӣо* У.

Напоменућемо и то да појаву редукције *ӣ* имамо и кад је у питању група *ӣс̄ӣ* < *дс̄ӣ*:

љӯс̄ӣва Наг, *о̄с̄ӣо* *д̄в̄ес̄ӣ* Под, *о̄с̄ӣра̄нӣ* се Су, *о̄с̄ӣра̄нӣјо* се Ту, *о̄с̄ӣӯӣа̄* Бб, *о̄с̄ӣӯӣа̄м* Ра, *о̄с̄ӣӯӣа̄ӣи* Тр, *о̄с̄ӣӯӣӣ* Рм, *ӣрѣс̄та̄вӣӣо* Хр, *руко̀в̄д̄с̄ӣво* Бб, *ӣод* *руко̀в̄д̄с̄ӣвом* Бр, *с̄рѣс̄ӣа̄в̄а* Пт, *с̄рѣс̄ӣва* Вид, Ст, Рм, *с̄рѣс̄ӣво* Ор.

Исти консонант се губи и у секвенци *с̄ӣр*:

на̀с̄ра̀д̄а̄ Дрв, *на̀с̄ра̀д̄а̄ће* Тр, *с̄ра̀д̄ала* Вид, *с̄ра̀д̄али* Хр, *с̄ра̀дало* Дрв, Хр, Шип, *с̄ра̀д̄а̄ӣи* Бас, *с̄ра̀д̄о* Вж.

Нема промјене у примјерима:

на̀с̄ӣра̀д̄а̄ӣи Л, *на̀с̄ӣра̀д̄а̄ше* Л, *с̄ӣра̀д̄али* Жу, *с̄ӣра̀дало* Бр, *с̄ӣра̀д̄о* П, Пт.

Страна ријеч *ас̄ӣма* забиљежена је у облику *а̄сма* Жу.

На крају, аналошким путем може да дође до губљења *ӣ* у групи *с̄ӣ*:

ма̀сан Трн, Об, Дј, Са, *ӣд̄сан* Трн, *с̄в̄ј̄сан* Ор.

Нема промјене у примјерима:

б̄д̄лес̄ӣан Шип, М, Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, Са, Трн, *б̄д̄лес̄ӣа̄н* Св, Пет, Ва, Буш, *ма̀с̄ӣан* Вру, Ла, Стр, Бус, *с̄ав̄ј̄ес̄ӣан* Б.

г) Звучни дентал *д* губи се у групи *дз*:

на̀з̄о̀р̄ник Тиш, Вра, Под, *о̀за̀да* Рм, *ӣд̄зида* Дрв.

Исту појаву имамо и у групи $здж < здб$:

врѣло Зјѣкице Вр, зјѣла Вид, зјѣла Дрв.

Међутим, има и примјера с очуваним $д$:

здјјѣла С, здјѣка Буш, здјѣке Бас, здјѣла Буш, здјѣле С, Ко, здјѣлу См, Рад, Ја.

Понекад се $д$ редукује у интервокалном положају:

џглеали Су.

Али чешћи су облици са $д$:

гледѣј Трн, Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, глѣдала Трн, Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Бус.

О промјени $дн > н(й)днѣм$ и сл.) биће ријечи у Морфологији.

д) Консонант $й$ редукује се у секвенци $йс$:

зѣсуѣ Жу, йсуј Шип, дсовѣла Т, дсовѣ Мд, дсуе Трн, дсује Мд.

До промјене је дошло под утицајем примјера у којима се $йс$ налази на почетку ријечи (према *сује* имамо *дсује*) (в. т. 194а).

Редукција $й$ забиљежена је и у именици *рйѣњача* Рм, Трн.

ђ) Консонант $с$ губи се, због дисимилације, у секвенци $сц$, и то само у страниј ријечи *дициѣлина* М, Ј.

е) Сонант $ј$ се обавезно губи у облицима суперлатива ако њиме почиње придјев:

нѣјачѣ Под, нѣјачѣ П, нѣјачи Хр.

Забиљежио сам $њузи$ Под, поред $њуји$ Под.

ж) У неким ријечима страног поријекла долази до губљења сонанта $р$, што је посљедица дисимилације:

аиѣлѣрац Рад, аиѣлѣрија Ч, кѣмијѣр Стр, Бус, комѣјѣри Бм, кѣмијѣр Трн, Бук, Врб, Пљ, Рг, Ту, Дј, Ла, кумѣјѣра Груб, Ке, Трн, Бас, Х, Би, Рм, Бук, кумѣјѣре Шип, Буд, Ст, К, Под, Ва, кумѣјѣри Тиш, Под, Мр, Пу, Ол, љо кумѣјѣрије Под, цикѣлар Вид.

Има, наравно, и потврда у којима наведене ријечи чувају $р$:

ариѣлѣрија До, крѣмијѣр Вру, Ор, Ко, крѣмијѣр Т, Об, крѣмијѣра Вж, крѣмијѣра Ко, крѣмијѣрова злѣиѣца Т, крѣмијѣром Мд, крѣмијѣр Рг, У.

з) Сонант $л$ се, због дисимилације, губи у примјерима:

блѣгѣсѣв Дрв, Под, блѣгѣсѣвѣ Бр, блѣгѣсови М.

и) Понекад се у секвенци $ми$, у ријечима страног поријекла, губи $м$:

куѣиѣнија Под, куѣијѣр Дрв, Д, куѣијѣра Трн, Дрв, Б, куѣијѣре Вид, куѣијѣри Заг, Тиш, Дрв, К, В, Д.

Међутим, забиљежено је и *куѣиѣнија* Св, гдје се чува $м$, а примјери као што су *куѣијѣр, крѣмијѣр* и сл. већ су наведени под ж).

ј) У ријечима страног поријекла доста често се губи сонант *н*, и то испред фрикативних консонаната *с*, *з*, *ж*, *џ* и експлозивних *ш*, *д*, *г*, као и испред сонанта *в*. Пошто се у тим ријечима обавезно јављају два или више сонаната, губљење *н* може се сматрати резултатом дисимилације. Примјери:

брузина Трн, *ивалид* Бук, *Иглџи* Тр, *Иглџка* Под, Наг, *иглџка* Ра, *иглџка* Вр, *иглџки* Ка, Ол, у *Иглџкој* По, *Иглџку* Шип, Под, Мд, *ижсињџ* Трн, Ва, П, Буш, *ижсињџе* Бас, *ижсињџи* Б, *ижсињџи* Б, Ст, *исана* Под, Ке, *исана* Мок, Вр, *исану* Под, *исањџор* Дл, *ишџдани* Бј, *комадани* Бм, Ра, Ту, Су, Би, Грд, *комадани* Св, Ту, *комадани* вок., Буш, *куверџију* Б, *кумадани* Тр, Шип, Бас, Ж, Д, *кумадани* вок., Ж, *куфарџију* Са, *куфарџија* Ч, на *куверџи* Заг, Бас, *куферџију* Вр.

Наведене ријечи могу, знатно рјеђе, да се чују и са *н*:

брунџин Под, *енглџка* Мок, у *Иглџкој* Гра, *ижсињџ* Тиш, *ижсињџица* Заг, *командани* Врб, Грд, *командани* вок., Врб.

196. На крају ријечи губе се консонанти *д*, *ш* и *к* и сонанти *р* и *м*.

а) У западнобосанским ијекавским говорима консонант *д* (испреди безвучних *ш*) врло често се губи у финалном положају, и то на крају приједлога и прилога:

ддса-сам је брања Трн;

ка-су га дђерали Вр, *ка-су нас зарђбили* Трн, *ка-су одали* Тр, *ка-смо сђдили*? Трн, *ка-сам дђила* Дрв, *ка-се џмјџи* Вид, *ка-су дђдили* Вид, *ка-се џдомлџ* Рм, *ка-су џџерали* Ј, *ка-си џрђџџџ* Ка, *ка-се џдџ* Р, *ка-се зарђило* Мок, *ка-се сџсџанџ* Шип, *ка-си дђидџ*? П, *ка-су били* у *Дрвџу* Бас, *ка-се обђчи* Ж, *ка-су нађише* Жу, *ка-сам бђџо* у *рађи* Мр, К, *ка-смо дђиле* Под, *ка-су одали* Пр, *ка-сам бђџо дђџџ* С, *ка-сам џдиџ* Д, *ка-се зарџџ* Бу, *ка-сам џшкђлу џдиџ* Вра, *ка-се нађиџ* Гр, *ка-се зарђуђи* Бм, *ка-сам џџџ* М, *ка-си кђуђију*? Су, *ка-сам дђидџ* Ра, *ка-сам бђџо мђмак* Л, *ка-смо дђили* Су, Рад, Рм, Ва, Ту, *ка-су дђили* Су, Р, Н, *ка-се џџџџџ* Су, *ка-су биле* Л, *ка-сам џђура бђла* М, *ка-сам зарђидџ* Рм, *ка-смо били* С, *ка-су џџџџџ* С, *ка-сам дђидџ* С, Бб, *ка-смо џдили* Б, *ка-смо џђџерали* З, *ка-су се дђгли* Бј, *ка-смо кђиђли* Бј, *ка-сам кђиђ* Ст, *ка-се свђиђ* Врб, *ка-се џсђроси* Рг, *ка-су видли* Са, *ка-су зарђали* Ол, *ка-се џкиџ* От, *ка-сам се џџџџџ* Бр, *ка-сам џрђмђи* Рад, *ка-се врше* Пет, *ка-се зарђџџ* Пу, *ка-се џрђкосџ лђводе* Ко, *ка-сви бђџџџ* Ја, *ка-сам дврђ* Ја, *ка-су Швабе биле* Бб, *ка-сам џдрђсђџ* Бј, *ка-свђиђ гдвр* Врб, *ка-су дђђерали* Грд, *ка-смо џдџџ* Грд, *ка-се свђиђ* Рад, *ка-сам бђџо у рђсђџџ* Т, *ка-смо бђџџџ* Ту, *ка-се џрђџџџ* Ту, *ка-су видли* Ма, *ка-смо џџџџ* Ма, *ка-су џђиђли* Буш, *ка-смо џдили* Буш, *ка-си џдџџ*? См;

ко-Сџџџ Заг, *ко-Сџџџана* Трн, *ко-Сџџџ* Вр, *ко-сђрђџџџ* Бас, *кд-себе* Ма, Б, Врб, *ко-сђђџџ* Гр, *ко-синџџ* Св, *ко-сђда* Ра, *ко-свџџ* кђџџ Л, *ко-сџџџ* Са, *ко-сђна* Грд, *ко-сђџџ* Бр;

*кѹ-си ѿрѡшā? Рм, кѹ-си ѿрѡсѡиā? Рм, кѹ-си ѿдила? Наг, ку-сам
ѡдала Ш, кѹ-си ми се најѡријѡ? Мр, кѹ-сѡе дѡимл? Н, ајде ку-си
и дѡиѡ Буш;*

*ѡ-себе Врб, Груб, о-сѹкна Заг, о-срамѹиѡ Трн, о-сѡсѡрѡ Вид,
ѡ-снѡјѡга Ке, о-сѡјена Дрв, о-сѡриѹа Бас, ѡ-сѡрā Б, Рад, Хр, Бас,
ѡ-сѹнѹа Бас, ѡ-сѡудени Б, Мд, Ко, ѡ-сѡарѡсѡи Ра, о-сѡранѡ Рм,
о-свѡиѡг Лѹкѡ Ра, ѡ-сѡјена Бј, о-смија Бј, о-Санѡ Грд, о-срѡиш Вж,
о-сѡѹдени Бб, о-сѡарѡга дѡба Ма;*

*ѡѡ-сѡарѡсѡи Наг, ѡ-свѡјѡм рѹкѡм Бас, ѡре-сѹдом Ж, ѡѡ-сѡбѡм
Л, ѡре-свѡјѡм кѹћѡм От;*

*сā-се дрѹжѡи Тиш, сā-се ѡснѡвā Ка, сā-су дрѹкѹи Дрв, сā-се
ја сѡћāм Вр, сā-се не бјѡжѡи Жѹ, сā-се сѡје Дрв, сā-си нас дѡѡ Буш;
сѡѡре-себѡм Под;*

*ѡ-злāиā Р, ѡ-зѡда Б, ѡ-зāсѡавѡм Пу, ѡрѡ-зѡру Рад, Трн;
ѡ-шиā? Рм, Бу, ѡ-шлѡвā Наг, ѡре-шиѡдлѡм Рд, ѡ-шѹмѡм Бр,
ѡре-шиѡлѹ Врб, кѡ-шкѡлѡ Д, Врб;*

*ѡ-жѡенска Под, ѡ-жāлѡсѡи Су, о-жѡлѡ Бас, ѡ-жѡћѡ Вру, Дј,
Под, Ст, ѡ-жāндāрā Жѹ, ѡ-жѡћѡи Бус;*

*сā-ћѹ ја нѡ ѡиѡиāи Заг, сā-ћѡш ѡи ѡдѡ Тиш, сā-ћѡ ѡе ѹбиѡи
Тр, сā-ћѡ нѡсѡиāи Трн, сā-ћѡше ѡи Ка, сā-ћѡ дѡи Ке, сā-ћѹ ѡри-
чāи Р, сā-ћѡ рѹчак Вид, сā-ћѡ ѹни ѹ шкѡлѹ Трн, сā-ћѡ свр ѡебе См,
сā-ћѡ Бу, Бе, сā-ћѡ ми кѹћи Рг, сā-ћѡш ѡи ѡи З, сā-ћѡ ѹсѡајѡи
Грд, сā-ћѹ ѡи кāзāи Ма, сā-ћѡ ѡѡ Буш;*

*глѡдāм кā-ћѡ ме змија ѹјесѡи Под, кā-ћѡ кѡиѡ? Ж, кā-ћѡ кѹ-
ѡиѡи свāѡѡе? Бу, кā-ћѡ крāју ѡриāзѡи Су, кā-ћѡ нас ѡѡвāиāи
Мд, кѡ-ћāћѡ Бас, Пет, нѡ знајѹ кѹ-ћѡ П, кѹ-ћѡш? Л, Трн, Мр, Ке,
Ст, кѹ-ћѹ? Жѹ, Под, Рад, кѹ-ћѹ врāћāи ѹѹру? Мр, кѹ-ћѡ ш-нѡме?
Л, кѹ-ћѡ? Су, кѹ-ћѡмо ми? Бо, шѡд ме ѡиѡиāи кѹ-ћѹ! Бо, нѡ знā
кѹ-ћѡ Бј;*

*ѡ-цѹрѡ Мок, ѡсѡрѡ-цāра Пер, кѡ-црѡкѡ Бас, Врб, Под, Рг,
Ту, Бб, Бј, Ма, о-Црнѡга јѡзера Рм, кѡ-цесѡѡ Бј, ѡ-црѡкѡ Бј;*

*кѡ-чāиѡрнѡ Мд, нѡмā о-чѡгā да жѡиѡи Т;
кā-ли млāдѡић ѡѹ ѡдан Тр, кā-ли дкѡнѹ ѡѹшкѹ! Дрв, кā-ли
нѡкав сѡāзијѡ зā нас Рм, кā-ли ѡѡ ѡи ѡфензиѡв Рм, ми ѡдѡ кā-ли
фāшѡѡи дрѡв Буш, ѡ-јѹиѡрѡс Дрв, Гр, ѡ-глāди Мок, Жѹ.*

Из наведених примјера видимо да се *ѡ* (*ѡи*) губи у сантхију испред фрикативних консонаната *с*, *з*, *ш*, *ж*, затим испред африката *ћ*, *ѹ*, *ч* и, понекад, сонаната *л*, *ј* и експлозивног *г*.

Забилежено је много мање потврда у којима се *ѡ* (*ѡи*) чува пред поменутиим гласовима:

*ѡи-смија Тр, Ос, Ја, ѡи-свѡм ѡрѡшкѹ Трн, ѡи-сѡдāра Трн,
кѡи-Сāвѡчинѡ бāбѡ Наг, ѡи-сѡрā Трн, ѡѡи-сѡреѡу Мр, ѡи-свāкѡ
слѡкѡ Под, кāи-се нѡ мере Дрв, кāи-сѡнāнѡ дѡраѡи се Гр, кāи-се
жѡнѡ С, кāи-су ѡиѡиāи Б, ѡсѡиѡи-сјенѡкоса Н, кāи-се мијѡшā Врт,
ѡи-сѹкна Грд, ѡи-сѡѡѡнѡдијѡ Мд, кѡи-себе Ту, ѡи-сѡјена Ту,
ѡи-сѡдмāка Ва, кѡи-Сѡѡјкѡ Ма, кāи-се ѡн ѡрѡѡ Бј, кāи-сам гā
вѡдијѡ Бј, кāи-сѡѡ ѡсѡиѡиāјѹ Грд, кāи-сѡ ѡћѹѡијѡ Рад, кāи-су ѡар-*

ишзани ддиши Ту, куи-смо ударли Ту, сѣи-се налази у музеју Буш, кай-сѣ зарайло Буш;

од земљѣ И, кой-Швабѣ Ка, ои-шишдоклѣн Бј, од жѣиѣ Врб, од жѣи Об, Ла, ко кай-ћѣрају дјѣца кѣкоши Ту, ои-ћѣсѣиѣ Т, иѣшко е, људино, кай-чѣк ѣсѣари Св, ои-чѣири Бј, ои-ѣиѣниѣ Буд, кой-Циганина Са, кой-ѣурѣ Т, ои-Црнѣ дѣлнѣ топ., Ту, кад ли на врати Ва, ѣд глади Ј, Ст, од глади Бу.

б) Консонант *и* губи се на крају облика *оиѣи*:

јѣиѣ По, Вр, Заг, Вид, Трн, Бас, Рг, Под, П, Жу, Пр, Мр, Дрв, К, В, С, М, Л, Су, Б, Д, Бу, Р, Пе, Пљ, Ка, Рм, Гр, Св, Ра, Хр, И, З, Н, Бј, Врт, Ст, Буш, Ва, Ч, Грд, От, Гра, Ма, Ко, Бб, Мд, До, Вж, Пет, Пу, ѣиѣ Рад.

Маѣ има потврда с финалним *и*:

јѣиѣи Тиш, Вид, Бас, Трн, Под, П, Пе, Ја, Хр, Врб, Ч, Ми, Гра, Ва, Буш, Бј, Грд, ѣиѣи Ту.

Овај дентал се редукује и у финалној секвенци *си*:

бѣлѣс Тр, влѣс Бас, Б, ѣс Вр, Тр, Заг, По, Ст, Бас, Дрв, Под, Трн, Бу, Р, јѣс Ор, Ја, Бј, Су, У, Врб, Б, Ол, Ма, Гра, кѣрис Заг, мѣс По, мѣлѣс Тиш, свѣиѣлѣс Вж, чѣс Тиш.

Ово су облици именица и трећег лица јединине презента глагола *јесам* (свега девет примјера).

Појава је веома честа код бројева:

двѣс По, Трн, Дрв, Мок, Ос, Вр, Буш, П, Ж, Пр, К, Ма, Х, Ј, Г, Мд, Рад, М, Ра, З, Бј, Грд, двѣс ѣсѣга Ст, двѣс јѣдан Об, Дј, Ла, Трн, двѣнѣс По, Заг, Вид, Бас, Трн, Пр, К, Б, Су, Хр, Ст, У, От, Ор, Рад, Буш, јѣданѣс Бас, Пе, Б, К, Рм, О, И, осѣмнѣс Вр, Бу, Х, З, Рад, Ја, иѣиѣн с Вр, Дрв, Трн, Тр, Мок, Наг, П, Под, Мр, Пр, См, Б, Д, Ма, Пе, Бе, Ст, Врб, Грд, седѣмнѣс Бас, Рад, Под, иѣриѣс Груб, Бас, Трн, Бе, М, Ма, Ор, Бр, Мок, Грд, См, Под, Б, Д, иѣринѣс Вр, Тр, Тиш, Под, Ј, чѣиѣрес Ж, Рм, Су, Ј, Л, Рд, Врб, У, Буш, Ту, чѣиѣрес Заг, Бј, Вид, Б, Св, Пер, Рад, Бб, Грд, Буш, чѣиѣрнѣс Ст, Т, шѣс Тр, Трн, Тиш, Бас, Мок, Под, М, Б, Рм, Су, Врт, Ст, Ч, От, Са, Дј, иѣ-шѣс гѣдѣнѣ Рм, иѣ-шѣс иѣиѣи Тиш, иѣ шѣс Бас, Под, иѣ-шѣс Дрв, Ра, Св, Ту, иѣ-шѣс Ке, иѣ-шѣс мѣиѣара З, шѣснѣс Заг, Мок, Бас, Под, С, См, Су, Трн, Грд, Рад.

Умјесто *јѣси* понекад сам биљежио *је*:

бѣгами јѣ Ка, јѣ нѣиѣи Н, јѣ, јѣ Рад.

Забилежио сам доста примјера у којима се чува *си* на крају ричи. Најприје облици именица и глагола *јесам*:

бѣлѣси Трн, Вид, Пљ, Л, Пет, Са, брѣси Ст, вијѣси Рад, влѣси Груб, Бас, Мок, Под, Мр, Бј, Бб, Гра, Рм, Ра, Ј, Д, Б, глѣ-иѣси Ту, гѣси Пу, Трн, Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, Са, дѣиѣуѣси Вр, дѣси С, дѣжнѣси Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, Са, Трн, ѣси Вр,

Заг, Вид, Бас, Трн, Шип, Бб, Мок, Дрв, Под, П, Ш, Ж, Мр, Пр, Ст, Наг, К, В, С, Д, Пе, Рм, Гр, Врт, Бј, *јест* Мр, Б, Пљ, Рм, Гр, Св, Бм, М, Пер, Су, Л, От, Рад, Мд, Рг, Рд, Врт, Хр, Врб, Буд, Ч, Гра, Пет, Пу, Ко, Би, Ва, Грд, Буш, И, Бј, Ма, *и јест* Ј, *кѳрис* П, *кѳс* Ја, Ма, Трн, Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, *кѳс* Мд, Ту, Ж, *лѳс* Бас, Ј, Ж, Дрв, Под, Наг, Ст, Св, Т, Буд, Са, Буш, *у лѳс* Ч, *лудѳс* Дрв, *малѳс* К, *мѳс* Тр, Мок, Бас, *Сански Мѳс* Дрв, *нѳс* Тиш, *одговорности* Хр, Дл, *илѳс* С, Ке, *ибс* Под, Д, С, Пр, Бр, Буш, *ус-ибс* Ке, *ирдиас* П, Об, *ирдилѳс* Бас, *ирс* Б, Бр, Вж, Трн, Наг, Об, Вру, Буш, Дј, Ва, Ла, Стр, Бус, *сидѳс* Ор, *ид-сидѳс* Наг, *сидѳс* Б, *час* Под, Рм, Рг, Бј, Ор, Бб, Ос, *на час* Мок, Рд, Дрв, *чс* Ж, Под; *жѳлѳс* Са, Ст, *мс* Трн, См, Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, Са, *мс* Бб, Буш, Ту, *Сански Мѳс* Грд, *покрности* Ке, Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, Трн, *тѳс* Врб.

Укупно има 41 примјер за финално *сѳ*, што је скоро пет пута више него за промјену *сѳ* > *с* у тим категоријама ријечи. Овом својом особином крајишки говори се знатно разликују од јужних ијекавских говора, у којима се група *сѳ* своди на *с* (в. Ивић, Галипољски Срби, 138—141).

Примјери за бројеве:

двѳс Пе, Грд, Шип, М, Са, Бм, Врб, Д, Ол, Бр, Пер, З, Вж, Бук, Пет, Ко, Грд, Ту, Буш, Ла, Бус, *двѳс* јѳдан Вру, Бус, *двѳнѳс* Шип, Р, Ш, П, Су, Пе, Би, Бб, *јѳдѳнѳс* Ја, Ту, *осѳмнѳс* См, Т, М, Пе, Ч, Мд, *иѳнѳс* Пр, Ра, Су, Б, Врт, Ко, Ма, И, Бб, Грд, *седѳмнѳс* С, Ка, *ирнѳс* Трн, Под, Пр, М, Ра, З, Грд, Хр, Дл, Т, Дј, Ла, Бус, *ирнѳс* Шип, Бб, Б, Врб, Рг, *чѳтѳрѳс* Дрв, Вру, Грд, Трн, Ст, Под, Хр, Стр, Мд, *чѳтѳрѳс* Пе, Са, Бус, Гр, Хр, Ч, И, Бј, Ма, Дј, Ла, *шѳснѳс* Су, И, Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, Са, Трн, *шѳс* Трн, Мок, Шип, Б, См, Бм, М, Су, Рд, Рм, Рг, Буд, Грд, Ми, Ор, Ва, Ту, Вж, Об, Вру, Ла, Стр, Бус, *чѳтѳрдѳсѳс* *и шѳс* Вр, *ид шѳс* Вид, Мок, Бм, *иѳ-шѳс* *мјѳсѳс* Дрв, *иѳ-шѳс* Трн, Ту, Пет, Бб, *иѳ-шѳс* Дрв, Ка, Грд, *шѳс* *и ѳѳдѳ* Пе, *иѳ-шѳс* *идѳѳѳ* Л, *иѳ-шѳс* З, *шѳс* *лиѳѳѳ* Пе, *иѳ-шѳс* Врб, Грд, *двѳс* *и шѳс* Са, *двѳдѳсѳс* *и шѳс* Ч, *иѳнѳ-шѳс* Грд, Ту.

Секвенца *сѳ* може код бројева потпуно да ишчезне ако се нађе испред ријечи с иницијалним *с* или *сѳ*:

двѳнѳ-сѳнѳ Вид, Грд, З, *двѳнѳ-сѳидѳнѳнѳ* Мок, Рад, *јѳдѳнѳ-сѳнѳ* Грд, Буш, *иѳнѳ-сам гѳдѳн* *имѳ* Жу, *иѳнѳ-сѳлѳ* Гра, *ирнѳ-сѳлѳ* Дрв, *ирнѳ-сѳидѳнѳнѳ* Стр, Ж, *ирнѳ-сѳидѳнѳнѳ* Об, Вру, Дј, Ла, Бус, Са, Трн, *шѳ-сѳидѳнѳнѳ* Врб.

Наравно, има и примјера који у оваквим случајевима чувају *сѳ* или га свде на *с*:

двѳнѳсѳ сѳидѳнѳнѳ Рад, *иѳнѳнѳсѳ сѳѳѳ* Ја, *седѳмнѳсѳ сѳидѳнѳнѳ* Ми, *шѳсѳ сѳидѳнѳнѳ* Ра, Пу, *у шѳс сѳлѳ* Ч.

Консонант *ш* се губи из бројева кад они стоје пред ријечима које почињу струјним консонантом (изузетно и сонантом *в*):

дѣве-саиш Дрв, *дѣве-сидиш* Ж, *дѣсе-саиш* Вр, Ту, *дѣсе-сѣлѣ* Вр, *иѣ-саиш* Заг, Трн, *иѣ-сидиш* Бј, *иѣ-сидиш* динѣра Дрв, *иѣ-сидиш* Вру, *иѣ-шѣс* Дрв, Св, Ра, Ту, *иѣ-шѣс* Ке, *иѣ-шѣс* гддинѣ Рм, *иѣ-шѣс* Дрв, Ка, Грд, *иѣ-шѣс* Трн, Ту, Пет, Бб, *иѣ-шѣс* Врб, Грд, *иѣ-шѣс* З, *иѣ-шѣс* нѣђѣлѣ Л, *иѣ-шѣс* мѣшѣра З, *иѣ-шѣс* иљѣи Тиш, *иѣ-шѣс* мјесѣци Дрв, *седамдѣсѣ-вагунѣ* Тр.

Ове промјене нема у примјерима:

дѣвет *сидиш* Под, *дѣвет* *сидиш* Ка, Ч, *дѣсет* *срнѣ* Грд, *дѣсет* *срнѣ* Т, *дш-иѣи* *сидиш* Тр, *иѣи* *сидиш* Вр, Под, *иѣи* *сидиш* Ж, Су, Л, *ид* *иѣи* *сидиш* См, Ј, *за* *иѣи* *сидиш* Г, *дд* *иѣи* *саиш* Пет, *дѣсет* *шквлѣ* И, *иѣи-шѣс* гддин Л, *иѣи-шѣс* Грд, Ту, *иѣи* *шблѣ* Под, *иѣи* *шквлѣ* Бук, *иѣи* *шквлѣ* Вж, Бб.

в) У финалном положају консонант *к* се губи у прилогу *вавијек*:

вајѣ Заг, Бас, Трн, Мок, Бе, Дрв, Вр, Под, П, См, Р, Ј, Рм, Гр, М, З, Бј, Врт, Ст, Буд, Грд, Буш, От, Об, Вру, *вајѣ* Заг, Тр, Трн, Дрв, В, Наг, Под, Шип, Вид, Рм, Гр, Н, Р, Б, Мр, Вр, П, Д, М, Рг, Буд, Врт, Вж, Ма, Бб, Бј, Рад, Об.

Ова појава није уопштена па имамо и облике са *к*:

вавијек Бук, Ва, *вајѣк* Трн, Мок, П, Мр, Пр, Врб, Бј, Л, Бу, Ка, Гр, Бм, М, Рг, Гра, Са, Бб, Дј, Стр, Бус, *вајѣк* Вид, Дрв, Под, Рд, См, Б, Д, Бу, Ј, Су, Вж, *здвајѣк* М.

Мислим да би се редукција *к* у прилогу *вавијек* могла овако објаснити: према односу *ундѣк-ундѣ*, гдје је *к* партикула додата на прилог, и у *вавијек*, *вајѣк* схваћено је да је *к* партикула, па је могло да изостане и да се јави *вајѣ*.

г) Сонант *р* се губи у прилогу *надвѣр*:

надвѣ Груб, Врб, Трн, Бас, Наг, П, Ке, Бм, Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, Са.

Објашњење за редукцију *р* слично је ономе за *к*: према *иѣ-ндѣр-иѣ-ндѣ*, *оћекѣре-оћекѣ* финално *р* у *надвѣр* схваћено је као партикула и добивен је однос *надвѣр-надвѣ*, а касније је уопштено *надвѣ*.

д) Сонант *м* губи се само у изразу *иѣло ми нау* Трн.

197. У ијекавским говорима западне Босне сасвим обичан је још један вид редукције сонаната и консонаната. У ствари, ради се о овоме: ако се два иста или два слична сонанта или консонанта нађу један до другога тако да је један на крају ријечи, а други на почетку слѣдеће ријечи, онда обично долази до упрошћавања њиховог, до губљења првог од њих.

Примјери:

мѣ-је *дишѣ* Тиш, *унѣ-јѣ* *зликавац* Бас, *иѣ-је* *имѣ* Мок, *била* *јо-је* *мѣшѣр* Вр, *мѣ-је* *сирѣц* *бијо* *свѣсевица* Вр, *иѣ-је* *чѣк* *ваљѣ* Жу,

дн̄а-је ис-Кључа Врб, ш̄а-је ж̄ив Рм, ш̄а-је шӣб Са, дв̄а-је с̄ӣд̄ја
Ос, зг̄да јо-је Р, ш̄в̄-је к̄ӯус за к̄о̄й̄ање Р, м̄б-јун̄аче Врб, ш̄а-је
добров̄ољац б̄ӣјо Грд, дв̄а-је др̄ж̄б̄ с̄ӣр̄а̄жу Рад, ш̄а-је б̄ӣјо љ̄с̄ӣаши
Ту, дв̄а-је с̄ӣа̄р̄и Ту, ш̄в̄-је д̄ӣац љ̄р̄вӣјо ӣӯшке Буш, м̄б-је с̄ӣн
на̄роднӣ ӣд̄сл̄анӣк Буш, м̄у-је р̄е̄ш̄ Заг;

ку-М̄ј̄аило По, љ̄-нас з̄адр̄ж̄а Рм, заб̄драв̄ӣјо са-му љ̄ме Л,
љ̄р̄имӣћ-б̄-нас на ӣд̄с̄б̄ Буш;

к̄д̄ н̄а-се ш̄а̄к̄б̄ з̄ов̄е Д, д̄ана-се ӣд̄с̄ӣӣ Бр, н̄а-см̄б̄ дв̄а Пу, д̄а-
на-се л̄ак̄ш̄е ж̄с̄нӣ Ма, н̄а-см̄б̄ д̄бад̄в̄а Т, и-Сар̄ава Вр, и-з̄адр̄уг̄е Трн,
и-ш̄ум̄е Трн, Бј, Хр, П, и-ж̄ӯй̄е П, и-с̄ел̄а Жу, и-ш̄а̄к̄а К, Рг, и-ш̄к̄б̄-
л̄е См, бре-св̄а̄ш̄б̄в̄а Бу, и-Ш̄ӣбен̄ика Бј, и-с̄ела Б, Бј, Пу, и-С̄а̄н̄ц̄е
Б, Врт, кр̄б̄-с̄нӣј̄ек Ст, и-З̄а̄г̄реба Гра, ј̄а̄уч̄е и-св̄е г̄ла̄в̄е Т, и-св̄ӣј̄у
ш̄к̄б̄ла̄ Бб, бре-ш̄к̄б̄л̄е Бб, љ̄ре-с̄д̄б̄е Рм, и-Ш̄л̄ав̄н̄ск̄б̄г̄ Бр̄д̄да Гр,
и-ш̄ӣл̄ал̄е Св, и-св̄ӣј̄у с̄ел̄а Л, и-С̄ӣр̄ӣч̄ӣћа Л, и-з̄ем̄л̄е Су, и-с̄ӣр̄д̄ја
Ту, и-ш̄ӯм̄е Буш;

д̄-ш̄ебе Заг, Мр, љ̄ре-ш̄ӣо̄ӣм Дрв, г̄д̄с̄ӣб̄-ш̄ӣ б̄б̄г̄ д̄а Трн, Мр,
к̄д̄-ш̄е̄ш̄к̄е Мок, д̄-ш̄е р̄ӯк̄е Мок, к̄д̄-ш̄о̄г̄а г̄а̄з̄д̄е Дрв, к̄д̄-ш̄ебе Трн,
Буш, Буд, Су, о-Тр̄ӣзун̄е Вр, д̄-дв̄а с̄а̄ш̄а П, к̄а̄ӣе д̄-ш̄р̄ӣ р̄д̄га Ж,
д̄-д̄руг̄б̄га Ж, ӣс̄ӣо-ш̄е̄с̄ӣе Ж, ка-ш̄е з̄ас̄ӯе Жу, к̄д̄-ш̄е к̄ӯл̄е Пр, д̄-ш̄о̄г̄а
См, Буш, Врб, Мд, Пу, Рад, Т, к̄д̄-ш̄ора См, Л, М, о-ш̄е̄ж̄а̄к̄а Б,
к̄д̄-ш̄е Пљ, ӣо-ш̄ӯ с̄ӣр̄ан̄у Рм, д̄-др̄в̄е̄ш̄а Б, Врб, ко-ш̄р̄ж̄с̄н̄ц̄е Трн,
о-Др̄в̄ара Н, с̄ӣоре-Дол̄анӣ О, д̄-Тур̄а̄к̄а Врб, д̄-ш̄ӣц̄е ж̄с̄ан̄д̄ара Врб,
ко-Дӯш̄ан̄к̄е Рг, љ̄р̄е-ш̄еб̄м̄ Бо, о-ш̄р̄ӣес љ̄р̄е̄ћ̄е Ор, о-др̄в̄е̄ш̄а Вж,
к̄д̄-ш̄ӣц̄е ч̄д̄б̄ан̄а Пет, ко-дво̄ка̄ш̄а Ма, и са-ш̄б̄ љ̄ма Бј, едан д̄-д̄руг̄б̄га
Бј, ӣс̄ӣр̄е-д̄руг̄б̄га Грд, ка-д̄о̄ђе бр̄а̄ш̄ӣ јој Рад, ко-ш̄о-г̄а̄з̄д̄е Т, ко-Тур̄-
ч̄ина Ке, ко-дӯћ̄ана Бе, о-д̄ј̄е̄ш̄ӣњ̄с̄ӣва Ј, к̄д̄-ш̄о̄г̄ ораса Рм, ка-ш̄е
з̄а̄ш̄еч̄е Рм, ӣд̄-ш̄б̄ бр̄до Ра, ка-д̄д̄нес̄е ш̄а̄мо Су, ка-д̄о̄ђу г̄л̄еда̄ш̄и
д̄ј̄ев̄о̄јку Л, на̄ро-д̄о̄ш̄б̄ Т, о-ш̄ӣц̄е з̄г̄ра̄д̄а Буш, о-д̄в̄еш̄е г̄д̄д̄ӣна Буш,
к̄д̄-ш̄о̄г̄а Буш, ш̄д̄л̄к̄б̄ в̄р̄е̄мена љ̄о̄ш̄р̄о̄ш̄ӣш̄и, љ̄а са-д̄-ӣд̄емо к̄ӯћи! Буш,
д̄есе-о̄ан̄а Ма, љ̄е-д̄ан̄а Вид;

с̄ӣц̄е-г̄а̄зи Вр, б̄е-га нӣје ћ̄ӣјо нӣ ћ̄ера̄ш̄ӣ Бас, д̄но-к̄д̄ӣла Буш,
ко-ш̄о-г̄а̄з̄д̄е Т.

Овдје спадају и примјери:

н̄ем̄б̄-е, бр̄а̄ш̄е! Вр, дв̄а-е сл̄д̄бодан По, дв̄а-е р̄а̄ш̄ б̄ӣјо г̄д̄р̄ӣ
него љ̄кав Под.

У оваквим случајевима најприје је долазило до упрошћавања,
до свођења два *j* на једно, а послѣје је и то *j* редуковано у интервокал-
ном положају.

Забилежио сам само неколика примјера у којима не долази до
упрошћавања два иста сусједна сонанта или консонанта:

С̄ан̄ск̄б̄м̄ М̄д̄с̄ӣу Грд, н̄ас с̄едам Врб, ош̄-ш̄е̄ш̄к̄б̄га м̄ӣш̄ро-
л̄еза Ту.

198. У овом раду о крајишким говорима досад се доста говорило
о редукацији вокала, сонаната и консонаната. Овом приликом ћемо ука-
зати на још једну фонетску карактеристику. Ријеч је о редукацији двију

или више фонема. Разликују се, у ствари, два случаја: редукција у засебним ријечима и редукција у сантхију.

Примјери за редукцију у засебним ријечима:

балџиџу = амбуланту, Бас, *басада* = амбасада, Тр, *валида* Дл, *валити* Дрв, *валитиску њемзију* = инвалидску, Дрв, *жињер* Хр, *жињера* Буш, *крузана* Са, *крузана* Грд, *крузовнику* Врт, *куњ-ијер* = кондуктер, Трн, *дсџво* Мок, Дрв, *шелераца* Рад, *шелерија* С, *шелеријом* Рм, *Целозе* = Целулозе, Дрв, *Целозу* Шип, *Целозе* До, у *Цилзи* Вид, Дрв;

више Б, *водише* Заг, Бас, *даш ми крува* Ј, *ддбиш рану* Пет, *ддбиш њемзију* Груб, *неш* Заг, В, П, Трн, Ту, Мок, Т, Бб, Мр, Врб, К, Бе, Гр, Ј, Рм, Бм, Ол, Вж, Ор, Ми, Пет, Буш, *ојрдсџе* П, *ошла* Св, Буш, Т, *ошли* Бр, Буш, Би, *ошло* Ма, Буш, Св, *ош* Вж, Пет, И, Т, Би, *илаше* Врб, *иросуш* Тр, *раше* Мд, *сџе* Буш, С, П, Пет, Стр, Вид;

изгубиш главу Буш, *јџе* Вру, Ла, Стр, *јџе* Трн, *ошџе* С, Ор, *ош* Бб, Гр, *ошле* Ма, *иушџе* Заг, Тиш.

Видимо да већину примјера у првом пасусу чине стране ријечи.

О редукцији у бројевима (*дваесџи*, *ијриесџи* и сл.) биће ријечи у Морфологији.

Примјери за редукцију у сантхију:

вџ-дџ = види де, Вр, Трн, Ке, М, Ст, *д-дџ* Трн, С, К, См, Ке, *ош иџи зидџи доџи*? Гр, *ош водџа*? Св, *ош јџи коџаџи*? См, *ош иџи*? Ке, *ош иџи мџе џуџиџиџи*? Вж, *ош џџџи*? Буш, *ош сам*? Бб, *ош ми џраво казџи*? Ма, *џ-џемо* М, Пу, Ст, С, Ра, Врб, Тиш, *на-џемо* Тиш, *џ-џе* Трн, Рд, Ра, Ту, *џро-џе* Дрв, *рџ-џемо* Мок, Ма, До, У, Ст, М, К, Дрв, Рм, Грд, *до-џемо* Рм, *џрије-џе* Наг, *уџе-џе* Наг, *до-џе* В, Бм, Рад, Бу, Б, Рг, *џ-џу* Пе, *џу-џе* Ке, *до-џу* Пљ, Врб, *до-џе* Х, Бм, Бр, *до-џеш* Хр, *оџе-џе* Мок, *не мџи* Заг, Дрв, Бм, Гр, Под, Трн, П, Д, Су, Хр, Бук, Вж, Ч, Са, Ко, И, Буш, Ма; *џџ-џи слуџџиџи*? По, *ка-џи јџиџе доџи*? По, *кџда-џи*? Вр, Трн, *кџ-џи сџи*? Заг, *кџда-џи џуџра*? Заг, *џџ-џи џуџџиџи* Тиш, *џџ-џи џџџиџи* Дрв, *џџџа-џи од доџа*? Дрв, *ако-џи сџаџиџи* Трн, *џџџа-џи учџиџиџи*? Вид, *џџџа-џи се сџиџџаџиџи*? Трн, *сџ-џи џџи џџи* Трн, *џџ-џи џџи за дрџџџ саџиџи џџџе* Мок, *сџ-џи чџџи* Б, *кџ-џи оџруџџиџи*! Рм, *лаџџџџи оџрџџиџиџи* Г, *џџу-џи дрџџџу лаџо* Г, *џџџа-џи џ-џџџа*? Гр, *џџ-џи џџџ*? Св, *каџо-џи леџџаџи глаџан*? Бм, *џџџа-џи џраџџиџи*? Бм, *каџо-џи*? Бм, *каџо-џи џџџиџи*? М, *дџџџџи џџџиџи* Шип, *ваџџ им је, ако-џи, наџлеџџе* Вр, *џџџа-џи од џџа*! П, *кџ-џи џџи*! П, *џџџа-џи од џџи*? П, *џџџа-џи џџи у Дрџџру*? Мр, *ако-џи џџџџи* Дрв, *коџа-џи џџџиџи* Наг, *џџџџи џџ џџџџи*? См, *каџи џџи*? См, *џџџа-џи оџ-кџџа*? См, *џџџа-џи џџи*? Б, *ако-џи црџџџи џџи, аџде* Ка, *џџџа-џи сџи*? Х, *џџи џџи доџ сџаџџиџи* Х, *џџџа-џи џџи дрџџџ*? Ј, *џ-џџџа-џи џџџиџиџи*? Рм, *е џа џџџа-џи*! Пет, *џџи-џи џџџџџ* Ст, *ако-џи џџџџи*, *џџи* Грд, *кџ-џи бџџџ* Ор, *џџи си ми доџџџ да-џи ми кџџџџи* Пу, *џџи-џи се ослобџџџиџи* Пу, *џџ-џи џџџџи*? Бб, *сџџо-џи ме џџџџџџи* Бб, *бџџџџи-џи*

знѣи Буш, шѣи-ш сѣде? Буш, шѣи-ш сѣд? Буш, ако-ш мања ђ-шѣ
мѣлѣ Мок;

кѡ-ћѣ = код куће, Трн, Вж, Пет, Буш, кѡ-ћѣ Милѣ Крунића
По, љн је кѡ-ћѣ Вр, љре-ћѡм љресјѣцала Трн, кѡ-ћѣ његовѣ Св, љре-ћѡм
његовѡм Дрв, бијо сам кѡ-ћѣ Шип, љре-ћѡм швѡѡм По, ѡстѣла е
кѡ-ћѣ Ж;

нѣћ-ѡ закљунѣи Заг, љндѡ ћ-ѡ њѣга држайи Заг, љчић-ѡ
шѣбе Тиш, дѡћ-ѡ љ шѣби Тиш, кѡме ћ-ѡ ѡшвѡриѣи? Трн, нѣћ-ѡ
ѡшварѡм Трн, љишаћ-ѡ Грѡзде Трн, дѡћ-ѡ мѡло Вид, дѡћ-ѡ њѣму
његово Вид, ѡћ-ѡ шѡ мушѣи Трн, сѡ-ћ-ѡ шѣби кѡзѣи Бас, кѡ-ћ-ѡ
ѡ шкѡлу? Бас, нѣћ-ѡ шѡмо Су, сѡ-ћ-ѡ љкрасѣи ѡвна Трн, ћѣ ћ-ѡ?
С, нѣћ-ѡ кумѣјѣрѡ јѣсѣи Трн, ља ћ-ѡ шѣби кѡзѣи Шип, љишаћ-ѡ
шѣшѣ Под, љћ-ѡ рѡкијѣ дѡнијѣи Б, шѣѡ ћ-ѡ? Б, Пе, љнијѣћ-ѡ ѡвѡ
Б, дѡћ-ѡ Пет, љндѡ ћ-ѡ љдслијѣ З, љћ-ѡ с вѡми Рг, љћ-ѡ јѡш мѡло Пу,
шѡмо ѣе ћ-ѡ сѡвѡи Т, нѣћ-ѡ грѡ Буш;

љндѡ см-ѡ ѡдлѣћѡ Вр, кѡ-см-ѡ рѡчѡм Тр, кѡ-см-ѡ лѣжѡле
Тиш, знѡл см-ѡ гѡниѣи ѡ Круѣу Рм, шѡ см-ѡ дрѡм Вр, смѣјѡ се
ћѣ см-ѡ ѡшѣклѡ Мр, нѡмѡ см-ѡ рѣклѡ См, љднѣјѣм см-ѡ Буш, ѡјм-ѡ
кѡћѡ Трн, ѡјм-ѡ ѡ вѡс Бас, ѡјм-ѡ љјѣшицѣ Рг, ѡјм-ѡ шѡмо Ми, кѡжѣ
дѡ ћѣм-ѡ мрсѣи Буш, сѡ-ћѣм-ѡ кѡћѡ Рг, љћ-ѣм-ѡ кѡ-сѣѡрѣ Бр;
мѣ-сѣ чѣни Трн, Вр, Гр, Ж, Под, мѣ-ш-чѣни Рм, Вр, нѣ мош
Наг, ѡ-шѣи вѡмо К, љћ-ѡ јѡ с љѡбѡм Рад.

Разумѣје се, наведени примјери нијесу јѣдино могући. Има ѡд-
ступања и у засебним ријѣцима и у сантхију. Ево неких:

ѡбулѡниѡ Бук, ѡриѣлѣриѡ До, ѡриѣлѣрѣскѡ Ра, ѡнѡлѣде
Пљ, јѣдиѣ Дј, нѣћѣш Л, Су, И, Хр, Ма, сјѣдиѣ Бус, сѣдиѣ Дј, Ла;
ћѣ ћѣм? Ке, нѣ мерѣш Под, Р, Бу, Х, Рм, Гр, Св, Л, Врт,
Врб, Ту, ѡћѣм ѡстѡиѣи? Ке, ѡћѣш шѣи у сѣрѣскѡ ѡрмију? Ка, ѡћѣш
нѡстѡвиѣи љѡш? Ј, ѡћѣш шѣи кѡћѡ? Бј, ѡћѣш љћѡ нѡ воду? Ја, ѡћѣш
мѡ дѡћѡ? Ма, ѡћѣш јѡш шѡкѡиѣи? Ос, ѡћѣш шѣи љћѡ? Рад.

199. И у другим говорима долази до редукциѡ сонанѡта и кон-
сонанѡта. Овом приликом нећѣмо се на томе дуго задржавѡти. Најприје
ћѣмо навести нешѡ ѡд материјѡла кѡји дѡје Д. Петровић за змиѡјањски
говор. ѡдмах дѡ кажемо дѡ је Петровић дошѡ до резултѡта кѡји се не
разликују много ѡд мојѡх. За змиѡјањски говор забиљѣжена је редукциѡ
консонанѡта љ и к на почетку ријѣчи: шѣицѣ, чѣла, шѣнѣца, ѡсѡѡ, сѡјѡ
(чѡк и: вѣјѡ сѡ),²⁰⁹ ћѡ, ћѣри.²¹⁰ У средини ријѣчи губѣ се консонанти:
к (љрѣѡ брѡда, љрѣѡ љлѡшѡ,²¹¹ рѡсѡк²¹²), г (јѡње, јѡњѡи²¹³), ш (бѡгѡсѣиѡ,
љѡсѣиѡ,²¹⁴ нѡ сѣјѡсу, сѣиѡ²¹⁵), сонанти: р (ѡиѣлѣриѡ²¹⁶) и л (блѡгѡсѣиѡ

²⁰⁹ Петровић, Змиѡјање, 83—84.

²¹⁰ Нѡв. дјѣло, 84.

²¹¹ Нѡв. дјѣло, 89.

²¹² Нѡв. дјѣло, 84.

²¹³ Нѡв. дјѣло, 86.

²¹⁴ Нѡв. дјѣло, 87.

²¹⁵ Нѡв. дјѣло, 86.

²¹⁶ Нѡв. дјѣло, 89.

се, *благдосвѣ*²¹⁷). И на крају ријечи редукују се консонанти и сонанти: *једанѣс* (много је чешће са групом *сѣ*: *мбсѣ*, *ѣрсѣ*, *ѣбсѣ*, *једанѣсѣ*²¹⁸), *о-дѣвѣша*, *ѣ-шумѣ*, *сѣ-ће*, *ра-ѣдгѣ*, *ѣд-глѣву*, *о-смија*, *о-сукна*, *о-зѣмѣ*²¹⁹, *ѣсѣ нѣу*, *нѣ-дѣвѣ*.²²⁰ Петровић је забиљежио и редукцију фонемских низова: *нѣи*, *сѣглају*.²²¹

Поменућемо и то да је проф. М. Павловић забиљежио у Јајцу *благосов*,²²² а Шурмин у сарајевском говору *пагорство*.²²³ Решетар наводи *не теѣ* за Црни Луг (Грахово).²²⁴

13) Промјена консонантиа *к*, *г* и *х*

200. У овим говорима, као и у књижевном језику, долази до преласка велара *к*, *г*, *х* у дентале *ц*, *з*, *с* испред *и* које се налази у наставцима за облике ријечи. Међутим, у именичким облицима *к* и *г* могу да остану непромијењени. Најрије ћемо дати примјере у којима *к*, *г* > *ц*, *з*, у ствари навешћемо облике дат. и лок. једине именица ж. рода на *а*:

у *Америци* Бр, Пу, Пе, Бј, у *бараци* Ж, Вид, *вбјци* Тр, Гр, Бу, Врб, Су, у *вбјци* Тиш, Гр, Пер, Бм, Св, Ра, У, Пет, Ко, Вр, Под, Л, Пљ, См, М, Врт, Ст, у *Врљци* Пр, *дѣсци* Трн, Дј, Бус, на *дѣсци* Трн, Дј, Стр, Бус, *дјевбјци* Пу, на *крушици* Наг, у *Лици* Заг, Трн, Бас, Са, С, В, К, Дрв, Бј, у *лѣци* Шип, у *Бањбј Луци* Ра, Пер, Рг, Грд, Врт, Л, у *Бањбј Луци* Рд, Врт, у *Ошѣрбј Луци* У, Ол, *мѣци* Ке, у *Мѣрици* Д, Тр, на *муци* Трн, на *ѣкуци* Врб, у *Ошоци* Буш, у *Бѣчкбј Пѣлѣнци* Вр, *ѣо Пѣлѣнци* Вр, у *Пѣлѣнци* Шип, у *Пѣлѣнци* Ми, у *Пѣлѣнци* Ј, у *Пѣлѣнци* От, у *ријѣци* Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, *рѣци* Трн, Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, на *рѣци* Трн, Об, Вру, Дј, Бус, Ст, Д, у *рѣци* Ла, Трн, Бук, *ѣо рѣци* Стр, Ја, у *слици* М, *сѣдци* Ж, о *сѣдци* Бас, у *Земљорадничкбј сѣранци* Бр, на *Суѣјѣсци* Ј, у *ѣаци* См;

ѣо вѣци Под, у *Дрази* топ., Шип, у *Дрѣци* Мјѣиловића топ., Вид, *зѣдруци* Врт, Под, у *зѣдруци* Дл, Ту, у *зѣдруци* Бу, у *јѣднбј зѣдруци* Гра, у *јѣруци* Шип, Ор, у *књизи* Пр, *нѣзи* Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, *нѣзи* Трн, на *ѣруци* Под, Са, на *снѣци* Тиш, *ѣо снѣци* Гра, *суѣруци* Ма.

Ови облици и у књижевном језику знају за промјену *к*, *г* > *ц*, *з*. Али, као што је већ речено, *к* и *г* могу да се не мијењају испред *и*. Примјери:

²¹⁷ Нав. дјело, 87.

²¹⁸ Нав. дјело, 83.

²¹⁹ Нав. дјело, 87.

²²⁰ Нав. дјело, 89.

²²¹ Нав. дјело, 88.

²²² Павловић, Јајце, 109.

²²³ Šurmin, Sarajevski, 194.

²²⁴ Rešetar, Štok., 112.

владџики Заг, вџски Под, вџски Врб, у вџски Под, Вра, Т, И, дџски Об, Вру, Ла, Са, дџски Стр, на дџски Об, Вру, Ла, дјевџки Пу, у кџлевки Шип, на крџушки Наг, о крџушки Вж, на лијевски Бб, мајки Шип, Под, Пу, Ке, Врт, на џуки Трн, на својџ иџушки Буш, на ријџки Буш, у ријџки Трн, на слики Трн, у слики Наг, сџџки Вр, Дрв, Трн, о сџџки Трн, у некџ сџранки М, чџвски Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, Са, Трн;

у Амерџики Вид, Буш, Амерџики Под, у Мџрики Вр, Буш, у Омџрики Трн, у Бџчкџ Пџланки Под;

у зџдруги Рм, Ва, у зџдруги Бр, зџдруги Би, у јџруги Бук, у књџги Ј, на иџџеги Ва, на ирџуги Врб, Рад, Бб.

У нашем стандардном језику ови облици мијењају *к, г* у *ц, з*. Иначе, настали су аналогијом према облицима у којима палатализације никад није било (владџика, владџике и сл.).

Забилежени су и случајеви у којима се чувају *к, г*, а који у књџжевном језику могу гласити и са *к, г* и са *ц, з*:

у Градџишки Бук, Лиџки Вр, По, у Лиџки Бб, Ос, Трн, Вра, Мок;

слуџи Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, Са, Трн, ћџрки Рм.

Најзад, даћемо облике који ни у овим говорима, ни у књџжевном језику немају промјене *к, г > ц, з*:

Вџљки Ос, Ђуџки Шип, Под, Јџки Шип, Јџљки Ж, Миџџљки Наг, Миџљки Трн, Ниџки Ол, Сиџџки Трн;
баџки Мд, иџџки Вра, иџџки Трн, Рад, Гр, чиџки Ке, шврџки Гр.

201. Забилежио сам промјену *к > ц* у ном. мн. мушког рода придјева *јџдџџ*:

јџдџџ Вид.

Чешћа је форма с непромијењеним *к*:

јџдџџ Бе, Ос, Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Трн, Бус.

202. Придјиви на *-ин* који се изводе од властитих личних имена чувају веларни консонант *к* испред *и* неизмијењен: *Јџкин*, *Миџљкин*, *Луџкин*. Промјену сам билежио једино у *Луџин* (Луџиндан):

око *Луџина* Наг, о *Луџину* Бј.

Ако се *Луџин* не односи на празник, онда, у истим мјестима, нити има промјене, нити је акценат исти: *Луџин*.

203. Консонант *х* даје *с* испред *и* и то *с* код неких именица се уопштава:

Басџџасџ Бас, *џрас* Пу, Мок, От, М, Рм, Буд, Мд, Бук, Бб, Трн, Дј, Ла, Бус, *џраса* Рм, И, Рг, Ма, Буш, Трн, Вру, Дј, Ла, Бус, Са, *џрасџ* Вр, Груб, Тиш, Мок, По, Трн, Д, Ма, Буд, От,

Пет, Пу, Ко, Бук, Ту, Ја, И, Буш, Бб, Об, Дј, Ла, Бус, *драсе* Св, Ту, Трн, Об, Вру, Дј, Ла, Бус, Са, *дросе* Стр, *Чеса* Ор.

Има, наравно, примјера у којима *с* није уопштено:

Басијаа Бас, Вр, *Басијае* По, *Басијаја* Пе, *дра* Врб, Са, Ч, Ол, Ко, Ту, Ја, И, Ма, Буш, Об, Вру, Стр, Бус, Са, *дра* Врб, Буш, Ол, Вру, Стр, Бус, Са, *дро* Стр.

Поред облика:

у *Басијасије* Под, у *Басијасима* Бас, у *Басијасима* Бас,

забиљежио сам и:

у *Басијаима* Вр.

Овај посљедњи облик може се протумачити на два начина: прво, можда је настао према: *Басијаа*, *Басијае*, друго, можда се аналогично према *Басијаја* уопштило и у другим облицима *ј* мјесто *с* и потом се изгубило у интервокалном положају.

14) Хапнологија

204. Најчешћи примјер за хапнологију је именица *кукуруз* и ријечи од ње изведене:

кѳрѳзѳ Ј, Бр, Рад, Грд, Бм, Врб, Ч, От, Ко, Т, Вж, Ос, Мд, Заг, Под, Тиш, Трн, Шип, *кѳрѳзѳ* Св, *курузѳна* Мд, *кѳрузе* Вр, Шип, Дрв, Тиш, Трн, Мр, Ту, И, Ма, Пр, Ст, Ра, Рм, Р, Гр, М, Бј, Врб, Буд, Ор, Пет, Т, *кѳрузи* По, Вр, Мок, Дрв, Под, П, Мр, Б, Бј, Бб, Бм, Ра, Ст, Врб, У, Ол, Бр, Ор, Ма, *ио кѳрузије* Вр, Шип, у *кѳрузије* Наг, Ми, Дрв, у *кѳрузије* Дрв, *на кѳрузије* И, у *кѳрузима* З, *кѳрузна* Жу, *кѳрузиѳга* Буш, *кѳрузова* Вр, Под, *кѳрузову* Рг, *брање кѳрѳс* Тр, *исѳиѳ-кѳрѳс* Трн, *ѳзмѳ кѳрѳс* Мок, *ѳнѳиѳ кѳрѳс ѳсијѳла* Шип, *кѳрус* Вр, Ко, Пу, Пљ, Рг.

П. Будмани у РЈА пита се да ли је *кукуруз* страна (турска) или словенска ријеч. У свом рјечнику турцизама А. Шкаљић не помиње ову именицу. Међутим, П. Скок у „Етимологијском рјечнику хрватскога илн српскога језика“ (ЈАЗУ, Згб. 1972, књ. 2) изводи *kukuruz* из турског *kokoroz*, а помиње и *kuruzga* као примјер хапнологије. Иначе, облик *куруз* налазимо и другдје: У Србији се *кукуруз* још зове и: *куруз*, *муруз* (СЕЗБ II, 19). Идем да окопам *ку'руз*! (Сремац, Поп Ђира и поп Спира, 1898, 3). Ову ријеч налазимо и у Лици (према збирци М. Шкарића).

Хапнологија је забиљежена и у облицима неких замјеница:

икав Под, Хр, *некав* Тр, Бас, См, Бе, Вр, Шип, Дрв, Бр, Рад, Бб, Гр, Врб, Св, М, Ч, Мд, *никав* Шип, Ст, Ос.

Ове појаве нема у примјерима:

икакав Под, *некакав* Д.

205. За змијањски говор такође је потврђена хапологија: *нѣкāv, нѣкāv.*²²⁵

15) *Секундарни сонанти и консонанти*

206. О неким секундарним гласовима већ је било ријечи (нпр. *в, ј*). Сада ћемо видјети колико је ова појава захватила друге сонанте и консонанте.

а) Секундарно *м* се јавља у примјерима:

ѡкиѡмбер Рг, у *ѡкиѡмбру* Мр, См, *ѡрамѡеи* Вид, Об, *ѡрамѡеи* Мок, Трн.

У вези с овим двије напомене: прво, страна ријеч *ѡкиѡмбер* добила је *м* према именима других мјесеци (*сеиѡембар, новембар*) (в. Пецо, ГИХ, 108 и литературу која се тамо даје), друго, *ѡрамѡеи* се врло рјетко јавља без *м*: *ѡрамѡеи* Буш.

б) У страним ријечима често се јавља секундарно *н*:

аниѡресѣ Тиш, Ј, *аниѡресу* Вр, *Далмѡнције* Груб, Заг, Мок, Вид, Дрв, Наг, Ст, *Далмѡнцију* Мок, Р, Наг, П, Врб, Рг, *коменѡијѡ* Дрв, *кѡменѡијѡла* Под, *мѡниѡрни ѡсѡга* Под, *раѡиѡне* Б, *раѡиѡн* Трн, *раѡиѡн* Шип.

Наравно, такво *н* није обавезно у наведеним ријечима:

аниѡресу Ж, Бј, *мѡниѡрни* Т, *мѡниѡрне ѡсѡге* Пр, на *мѡниѡрне беѡжлу* Тр, *раѡиѡ* Вр, Трн.

Од ријечи домаћег поријекла *н* се јавља секундарно у *ѡрадјед*: *ѡранѡеи* Буш, *ѡранѡед* Дј, Ла, *ѡранѡед*^т Вру, *ѡранѡед* Стр, Бус, *ѡранѡед*^т Са.

Занимљиви су примјери:

нѡгѡ Трн, *Бѡбин нѡгѡ* топ., Шип, *Нуглѡиѡица* Н.

Овдје је почетно *н* дошло из приједлога *вн, сѡн*. В. у *RJA Nudo*, *Nigao* и Белић, Фонетика, 141.

Морфолошким путем (према *далмѡтински*) добили смо *н* у примјерима:

ѡусѡринскѡ Ја, Заг, *ѡусѡринскѣ* К, *ѡусѡрински* Жу, К.

в) Секундарно *л* се јавља у облику *ѡимлије* Трн (в. Škaljić, Turcizmi, s. v.).

г) Консонант *ѡ* развија се између првог и другог члана секвенце *зр* и настаје *здр, ѡдр*:

здрѡк Стр, *ѡо здрѡку* Стр, Ла;
ѡдрѡк Заг, Об, Вид, Вру, Гр, Са, Под, Бус, Вр, Дрв, Дј, Ч, Трн, От, Пет, *ѡ ѡдрѡк* Бас, Ј, на *ѡдрѡк* Дрв, Врт, Ђм, *ѡдрѡка*

²²⁵ Петровић, Змијање, 88.

Гр, *ждрака* Пет, *ждраке* Вр, *ждра̄кнū* ја *ш̄амо*, *кад едан се види* Вр, *по ждраку* Б, Вж, Вру, Бус, Са, Трн, *на ждраку* Об, *у ждраку* Дј, *ждра̄чнѣ* Врт, *ждра̄чно* Шип, *ждра̄чну* Под.

Само једном сам забиљежио *зра̄к* Ла.

д) Секундарно *к* имамо само у примјеру:

ш̄дла мек̄шера Врб.

Много чешћи облици су *мешер*, *мешера* (примјере в. у т. 29).

207. И други проучаваоци наших народних говора указивали су на појаву секундарних гласова. Поменућу само потврде које даје Д. Петровић за змијањски говор: *дѣмбош*, *дѣмлице*, *ш̄ра̄нѣд*, *ш̄равунѣд*, *ш̄ра̄кунѣче*, *окӣѣмбар*, *ш̄рема Дѣлманѣији*,²²⁶ *на здраку*, *ждра̄к*, *ждра̄ке* (али и: *зра̄ка*).²²⁷ Забиљежио је и: *ра̄кински*, *аӯшѣрински*.²²⁸

16) Меша̄шеза

208. Премјештање појединих фонема или слогова у ријечима није ријетка појава у крајишким говорима. То показују ови примјери:

бревѣнеци Мр, *гендѣр* Заг, Вид, Трн, С, Вр, Под, Р, *гендѣре* Гр, *гендѣри* Дрв, Ст, Вр, *Дамла̄шѣинац* Бук, Трн, *Дамла̄шѣина̄цѣ* Бук, *Дамла̄шѣинѣи* Трн, *ка̄йра̄л* Дрв, *лавѣрвер* У, *ма̄лѣин* Трн, *на̄масѣӣр* Ра, У, *на̄масѣӣра* М, *на̄масѣӣру* М, Гра, *ш̄ра̄јва̄н* Са, *ш̄ра̄јва̄на* Бб, *ш̄ра̄јва̄ни* Бб, *ш̄ра̄јванови* Са, *ш̄ӯњу* Трн;

во̄ше Тр, Тиш, Гр, Д, См, В, Св, Рд, Л, Т, Врб, Бј, Рм, Вру, Дј, Стр, Са, Мд, Ма, Рад, Грд, *во̄шека* Жу, *во̄шека̄* Гр, Т, Буш, Врб, Об, Вру, Св, Л, Мд, Ор, И, *во̄шека̄* Ма, *во̄шека̄ре* По, Вр, Заг, Вид, П, Пр, Дрв, Ке, Грд, З, Гр, *во̄шкѣ* Вж, Пет, *во̄е* Бус, *во̄је* М, Л, Ра, *во̄јкѣ* Св, Бм, Бук, Вж, Ва, Ја, Ла, *во̄јкѣ* Су, Ма, *но̄ше* Л, Рм, Бб, Ва, Мд, Ос, Врб, Ма, Вру, Дј, Стр, Са, *но̄шека̄* От, Буш, *но̄шкѣ* Ма, *но̄е* Бус, *но̄јкѣ* Бук, Ла, *но̄јкѣ* Су, *нӯше* Трн, Наг, См, Бе, *нӯшека̄* Врб, *нӯшека̄ре* Вр, Трн, Дрв, *нӯшкѣ* Ма, *овлӣка̄* Дрв, *овлӣкӣ* Ж, *овлӣкѣ* Вр, Бе, Трн, *овлӣкѣ* Мок, Са, Рм;

ѣвдѣлѣн Наг, Н, Рм, Рг, До, Врб, *ѣвдѣлѣн* Пе, Бук, Грд, *ѣвдѣлѣн* Ј, Рм, Рд, Ос, Бј, Врб, *ѣвдален* Буш, *ѣвдѣдѣ* Врб, Буш, *ѣвдѣш̄и* Заг, *овлӣкӣ* Дрв, Ка, *ѣвдаленѣ* Ма, *ѣвдѣдѣ* Врб, *ѣвдалѣн* Трн, *ѣвдѣлѣн* З, *ѣвдѣлѣн* Р, *ѣвдѣдѣ* Врб.

Метатеза је извршена и у *ѣжкѣ* Бе.

У неким од наведених примјера не долази до премјештања фонема и слогова:

гердѣн Врб, Са, У, Пет, Ма, *гердѣнѣ* Гра, *гердѣне* Ол, *гердѣни* Рг, *Дамла̄шѣинац* Б, Ту, Бб, И, Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, Са,

²²⁶ Петровић, Змијање, 88.

²²⁷ Нав. дјело, 84.

²²⁸ Нав. дјело, 89.

Трн, *Далмаијинаџа* У, И, Ол, Ту, Бб, Об, Стр, Трн, *Далмаијинаџа*
Вру, *Далмаијинаџа* Дј, Ла, Бус, Са, *мањасијир* Пер, *мањасијира*
Ра, *одавлѣн* Грд, *ошје* Вру, *ушје* Об, Трн.

У ријечима које су дошле из турског језика секвенца *јр* замијењена је секвенцом *рј*:

барјаќ Трн, Р, Рг, Бр, *барјаќа* Бр, *барјаќијар* Трн, *барјаќијаре* вок., П, *барјаќи* Пљ, Н, Буш, *чѣрјек* Наг.

Секвенца *иш* послѣје преласка у *ви* даје *шв*:

љѣшвѣ Под, Трн, Ш, *љѣшвѣ* Мд, *љѣшвѣ* Груб, Бе, Мр, П, Врб, Буш, *љѣшвѣ* Мок, Р, Шип, Пр, *љѣшвѣ* Вид, Шип, Под, *љѣшвѣ* Трн, Ч, *љѣшвѣг* Трн, *најљѣшвѣ* Груб, Дрв, *најљѣшвѣ* Вид, *најљѣшвѣ* Вр, Р, *најљѣшвѣ* П, *најљѣшвѣ* Ч.

Одступање од ове промјене имамо у примјерима:

љѣишѣ Об, Вру, Дј, Ла, *љѣишѣ* Су, Ос, *љѣишѣ* Под.

209. Метатеза је иначе одлика наших народних говора. Константована је, поред осталих, и у змијањском говору: *мањасијир*, *иланд^нџ*, *иџкеу*.²²⁹

17) Десоноризација финалних консонаната

210. На крају ријечи, управо на крају говорнога такта односно реченице звучни консонанти врло често губе звучност. У ствари, постоје, у вези с овим проблемом, три случаја: потпуна десоноризација, дјелимична и чување звучног изговора. Појава губљења односно чувања звучности није подједнако обухватила све крајишке говоре. Како се она распоређује, видјећемо из наредног материјала.

а) Потпуну десоноризацију имамо у примјерима:

бѣк Груб, Мок, Тиш, Н, *како е*, *бѣк?* вок., Ту, *бѣк* Трн, Ж, Под, Р, Ке, Ка, Бј, Гр, Ра, Буш, Мд, *бѣлѣк* Вид, *бријек* Рд, Трн, Об, *на Бријек* Трн, *бубрек* Тиш, *враќ* Мр, *врѣћек* Об, *друќ* Бас, *друќ* вок., Бо, *дѣќ* Под, *јѣќ* Тиш, *малѣк* Трн, Вр, Дрв, Мр, *мѣќ* Под, *наштраќ* Н, Рад, Вид, Дрв, *нашек* Шип, *неќок* Под, *ниќок* Трн, Наг, *онок* Грд, *иошијенијек* Вр, *ирѣк* Трн, Об, Са, *рѣк* Буш, *снѣјек* Мок, Под, Ж, Трн, Пр, Р, Рм, Л, Ра, Св, Ма, Об, *сѣдаријѣк* Заг, Мок, Под, *сѣдрѣк* Л, *сѣдрѣк* С, *сѣдрѣк* Гр, *дѣ шок* Бј, *шрѣћек* Дрв, *чѣшвѣијѣк* Трн;

гѣлѣи Трн, Об, *грѣи* Об, Трн, Мр, *дрѣи* Бм, Трн, *Зѣгреи* Х, *зѣи* Л, *зѣи* Буш, Трн, Об, Вру, Са, *лѣи* Мок, *слѣи* Мок, Дрв, Шип, Л;

Бѣограи Под, *Бѣдграи* Р, Буш, *Бѣјдграи* По, Св, Ст, *бѣраи* Хр, Об, Трн, *винограи* Буш, *Вѣи* Дрв, Бе, Наг, *вѣи* Жу, *глѣи* Л, *граи* М, *граи* Трн, Б, С, *у граи* Рм, Ту, З, *Дѣвиш* Бј, *дѣи* К,

²²⁹ Петровић, Змијање, 87—88.

Гр, Об, Врт, У, Ос, *досаи* Бу, *ђекаи* Трн, *ђеи* Вр, Дрв, Ма, Бас, М, Б, Пе, Трн, От, Об, *живаи* Ко, *зии* Вр, Трн, Об, *исловјеи* Буш, *у лаи* Г, *леи* Трн, Рм, *међеи* Тиш, Ст, Трн, Рг, *млаи* Об, Трн, К, Жу, Дрв, Буш, *Мркоњић-Граи* Л, *назаи* Ј, *назаи* Рм, Грд, Т, *наиријеи* Б, Су, Рд, Рм, З, Ту, Вр, *нарои* Вид, Трн, Ж, Дрв, Под, Наг, Рм, Пе, Б, Гр, М, Рг, Су, Бр, Ко, *некаи* Л, Пу, *никаи* Вид, Мок, Врб, Бас, Буд, Под, *никуи* Мок, Врб, *Обраи* Шип, *двдуи* Заг, Бе, *ийлаи* Трн, Об, *йбсеи* Вр, Буш, *иди* Л, *йрађеи* Буш, *йрамђеи* Вид, Об, *йранђеи* Трн, *йранђеи* Буш, *йрасаи* Шип, Рм, *йријеклаи* Трн, *разреи* Грд, *расиореи* Р, *раи* Вр, Бас, Гр, Рм, Хр, *на раи* Наг, Буш, *реи* Гр, Хр, Ра, *рви* Тиш, *саи* По, Мр, Ш, Рг, З, Гр, Л, Х, Б, Вид, Дрв, Ж, Трн, Ра, *и саи* Рм, Трн, *Нџви Саи* Заг, Трн, *свџкуи* З, *свџи* К, *сирвои* Трн, *суи* Заг, Б, *шдлаи* Бј, *шруи* Трн, *углеи* Оп, *узалуи* Трн, *чдлаи* Трн, Рад, Об, Дј, *шукунђеи* Бас;

Бџраћ Врб, *свџи* *Бџраћ* Вид, *жсћ* Об, Трн, *чаћ* Трн, Об; *младеш* Под, *нои* Гр, Бј, Грд, Об, *нуи* Бас, Трн, *раи* Тиш, Под, *сиџи* Об, *сиџи* Вид;

аилаџ Трн, *брс* Под, *вбс* Вид, Под, Д, Буш, Са, *на вбс* Ј, *у вбс* Бас, Дрв, *кнџс* Заг, Бр, Мок, Вид, П, Д, Пљ, Бе, Ра, Гр, *кџрус* Вр, Рг, Пљ, Пу, Ко, *лџкус* Под, Дрв, *мишраљџс* Р, *мишрљџс* По, Ј, Ж, П, Вр, Бб, *мрџс* Рм, *дбрас* Мок, *дрџс* Об, *йараџис* Буд, *йараџис* Трн, *йдрџс* Ј, Под, Пер, Мок, Св, Ст, Ра, Мд, М, *йџушко-мишраљџс* Су, *йџушкомишрљџс* Грд, *скрџс* Под, Бе, *срџс* Ст, *шиџис* Буш.

И сонант *в* може да се десоноризује, и то у *глџф* Дрв, *крџф* Трн, *нџф* Бј, *сџф* Под.

До обезвучавања долази и онда кад се звучни консонант нађе на крају ријечи, али не и на крају говорнога такта односно реченице:

бџк је *ддша* Бас, *џндак* је *бџк радиџ* Дрв, *бџк* је *јџдан вајџ* Н, *ддшб* *бџк* му на *кџнак* Ма, *бџк* вам *да* Трн, *не би бџк* *нараџиџ* Бј, *ко бџбрек* у *лџу* Под, *дџнџк* *мџреш свџзайи* П, *сџ-ћ-а* *украсиџи* *двок* *дџнџк* *овна* Трн, *не знам* *млађџк* *јџ* *мџлџк* Дрв, *йрџџк* *мџне* *ће* *и* *уџжи-* *ши* Т, *сиџџек* *мџра* Вра, *шрџџек* *раџи* Вр, *уџок* *лџџџа* Трн;

ни *Бџограи* *накџ* *није* Д, *иџу* *е* *винограи* *вџлики* Буш, *виџиџ* *у* *граи* *иџи* *неџу* Трн, *одоше* *и* *ђеи* *и* *кџњи* Ма, *иџако* *и* *иџвџ* *ђеи* *раџиџ* Буш, *ђеи* *Нџне* Мр, *ђеи* *ми* *йриџџ* Ту, *каџи* *идџ* *дрџџа* Трн, *на* *иџџаџу* *идџерџа*, *кџџи* *ли* *је* Трн, *биџо* *лаи* *вџди* Рм, *убиџџ* *међеи* *некџ* *крџву* Бј, *нарои* *исџекџ* Вр, *нарои* *неџиколоџан* П, *нарои* *је* *дрџџа* *кџза* Р, *нарои* *је* *гџ* Бј, *насрџи* *Рџџра* Хр, *некџи* *дџдџ* Ст, *неџџ* *се* *никуи* *миџџаџи* Ке, *йранђеи* *је* *досџмиџџ* И, *и* *саи* *иџма* Шип, *не* *смиџџ* *се* *ни* *саи* *реџи* „*неџу*“ Бј, *и* *саи* *исџи* Бј, *не* *мере* *сваџкуи* *џи* *шрџџиџи* Грд, *сваџкуи* *је* *иџзели* С;

Бџраћ *џнај* *Смџдерџваџ* Буш;

иџиџ *младеш* *миџли*! П;

вбс *идџ* Под, *вбс* *није* *иџиџ* Бе, *кџрус* *вџли* *врџџину* Вра, *кџрус* *је* *зрџиџо* Мр, *мишрљџс* *је* *иџу* Бас.

Примјер за сонант *v* је *џф њвџ* Тиш.

б) Дјелимичну десоноризацију имамо у сљедећим примјерима:

бријег^к Вру, Бус, *иџинџсџог^к* Ту, *иџаг^к* Вру, Стр, Бус, *снџјег^к* Дј, Бус;

грџб^а Стр, Бус, *зуб^а* Стр;

Бедград^м Буш, *бџрад^м* Бус, *дџд^м* Са, *џџд^м* Вру, Бус, Са, *зџд^м* Стр, *сџд џлџд^м* М, *мџед^м* До, *млџд^м* Бус, *иџанџед^м* Вру, *иџанџед^м* Са, *иџијеклад^м* У, *рџд^м* Буш, *сџд^м* Л, Вру, Дј, Стр, Бус, *чџлџд^м* Вру, Бус;

свџиџ Бџраџ^џ Грд, *мџџ^џ* Вру, Дј, Бус, *чаџ^џ* Вру, Дј, Бус;

нџж^м Вру, Бус, Са, Врб;

џрџз^с Ол, Дј, Бус, Са.

Ова појава је захватила и сонант *v*: *љџскоџ^џ* Дј, *њџегоџ^џ* Трн, *њџјег^џ* Трн, *раџшов^џ* У.

в) У крајишким говорима сам забиљежио и примјере у којима нема ни потпуне, ни дјелимичне десоноризације:

џраџи бџџ! вок., Врб, *бријег* Дј, Ла, Стр, *јџднџг* Вру, *њџегоџџ* Вру, *иџаг* Дј, Ла, *снџјег* Вру, Ла, Стр;

гџлџб Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, *грџб* Вру, Дј, Ла, *зџб* Врб, Ја, Би, *зуб* Дј, Ла, Бус, *слџб* Ту;

Бедград Буш, *бџрад* Вру, Дј, Ла, Стр, *дџд* Дј, *џџд* Ја, Дј, Ла, Стр, Бус, *мџд* Стр, *зџд* Ла, Вж, *иџлџд* Бук, *јџнџд* Дј, *мџед* Вж, *млџд* Вру, Дј, Ла, Стр, *ниџкад* Рад, *иџлџд* Вру, Стр, Бус, *иџанџед* Дј, Ла, *иџанџед* Стр, Бус, *сџд* Ла, *чџлџд* Ла, Стр;

мџџ Ла, *чаџ* Ла, Стр;

нџж Дј, Ла, Стр, *раџж* У, Ја;

кнџз Бр, *до кџрџз* Врб, *џрџз* У, Ол, Вру, Стр, *иџијевоз* Ва, *срџз* Бр;

крџв Об, *њџегоџ* Об, Вру, Дј, Бус, Са, *њџџв* Ла, *њџјег* Дј, Ла, Стр, Бус.

Консонанти обично задржавају сонорност кад су на крају ријечи, а нијесу на крају говорнога такта односно реченице:

бџг јџј нџ дџ! Ј, *бџг нџрџди* Св, *биџе виџа* кџликџ иџи бџг дџе Буш, *бџг му џаџ* Пу, *ко бџбрег* у лџју Пе, *јџдан дрџг* усџа Бо, *иџџм га мџивџг* уџаџиџиџи Вр, *јџднџг* вџла Ос, *зџ мџг* виџека Бј, *нџиџог* нџрода Трн, *нџшог* вџза Под, *нџкџг* лугџра И, *џкложнџг* вџза Ор, *иџџџнџг* мџса О, *иџџџг* рџиџа Бр, *од рџскџг* нџрода Пе, *уџч* сџмџг рџиџа Ор, *свџиџџг* Арџнџџела Бј, *свџиџџг* Иџиџу Ст, Вж, Врб, *свџиџџг* Јџџџа Бј, *свџиџџг* Нџколџ Ма, Врб, *свџиџџг* Луку Врб, *кџ-џиџг* џраса Рм;

слџб је биџо Врб, *слџб* у нугџу Трн;

глџд џчиџу нџмџ К, *џџсад* је биџо иџрџло Л, *мџдрџбџд* и кџње Под, *кџд* иџџи? От, *нџ знџм* кџд окрџнуше Ст, *ниџе* иџзла кџд џн џџа Ма, *нџ видџм* кџд иџџм Пет, *нџрод* униџиџџџа блџго Дрв, *нџврџ* нџрод на вџрџиџа Наг, *нџрод* је рџшиџерџн Ј, *нџрод* нџ знџ Бм, *кџ би* нџкад рџкџ Р, *ниџкад* млџџи Мр, *ниџкад* иџмџџџиџи ниџе Ст, *ниџе* ниџкад

дсовѝ бѝга Мд, *никад нам бѝлѝ бѝло није Л, нѝ смѝјѝм никуд ни ѝу-
идваѝи Л, кѝ сѝд ѝмѝ ѝћи ѝ вѝјску? К, сѝд је вѝлѝвѝ нѝстѝало В,
сѝд је забрѝнѝло Д, сѝд је ѝсѝросѝ Ке, сѝд је нѝѝжда Рм, бѝлѝ се сѝд
ѝжѝвѝа Гр, сѝд ѝмѝде Св, сѝд је лѝко М, сѝд у нѝђѝљу Рд, ѝ сѝд је
жѝвѝ Су, нијѝсу врѝѝѝа бѝла ко сѝд, вѝћ днѝ сѝлѝчкѝ Л, сѝд ѝдѝ до
грѝнѝѝ Л, сѝд ѝѝди нѝђѝ сѝми да рѝдѝ М, сѝд он ѝѝравѝа Рм, сѝд
је нѝчѝнѝена Б, ѝдѝм ли сѝд ѝ шкѝлу? Бј, сѝд је лѝгѝр лѝко бѝѝи Ст,
сѝд је кѝсно Врб, сѝд рѝчѝ Грд, сѝд ѝмѝм кнѝѝжѝѝу Рад, ѝ сѝд је
жѝвѝ Ма, сѝд је бѝлѝстѝан Пет, зѝкачѝ га сѝд и вѝлѝкѝ ѝдѝла ѝмѝ
Б, чѝлѝд нѝзна М;*

*кнѝз је бѝјо гѝлем Ма, кнѝз и десѝѝар Пет, мѝѝрѝлѝз ѝ шаке!
Су, мѝз ѝж-нѝга Ж, мрѝз ѝнѝј Мр, ѝдрѝз је ѝѝжѝак Ра, ѝдрѝз је
бѝјо М.*

Из наведеног материјала може се закључити: прво, да за потпуну десоноризацију финалних консонаната знају сви западнобосански ијекавски говори, и то кад су звучни консонанти на крају говорнога такта; уколико ти гласови нијесу у том положају, обезвучавање се врши обично у западним и југозападним говорима, док је у осталима много рјеђе; друго, да дјелимичног обезвучавања има највише у сјевернијим и источнијим говорима; у западним говорима та је појава рјеђа, а у југозападним нијесам је уопште забиљежио (само се ријетко среће код сонанта *в*); треће, да чување звучности консонаната на крају говорнога такта налазимо углавном тамо гдје се чује и полузвучни изговор; ако звучни финални сугласник није у тој позицији, онда он у свим говорима може да задржи сонорност (в. карту 4).

211. Поменућу, у вези са десоноризацијом консонаната, још једну појаву. Наиме, у неким ријечима које су у ове говоре дошле из њемачког језика (а по поријеклу могу бити француске) звучни експлозивни *б* и *д* изговарају се безвучно на почетку односно у средини ријечи:

ѝѝѝѝн Тиш, Шип, Гр, *ѝѝѝѝна* Ст, *ѝѝѝѝнѝрѝ* В, на *ѝѝѝѝну*
Пе, *ѝрѝмза* Трн, *ѝрѝмзу* Под;
анѝрѝсѝ Тиш, Ј, *анѝрѝсу* Вр, *аѝрѝса* И, *аѝрѝсу* Ж, Бј.

Само једном сам забиљежио звучно *б* у *бѝѝѝн* Рг.

Мислим да се примјери са безвучним *ѝ* и *ѝѝ* могу објаснити новијим утицајем њемачког језика, у чијим дијалектима се може срести, такав изговор.

На овоме мјесту навешћемо и примјере:

ѝѝбѝв Трн, *ѝѝбѝвијѝ* К.

Овдје се мјесто безвучног *ѝ* јавља звучно *б*. Према крајишком *ѝѝбѝв* у књижевном језику је само *ѝѝѝѝв* (RJA биљежи *ѝѝѝѝв* за средњу Далмацију, а у Етимолојском рјечнику *hrvatskoga* или *srpskoga* језика од Петра Скока (Згб. 1973) наводе се претпоставке о етимологији придјева *ѝѝрав* и по једној од њих овај придјев стоји у вези са њемачким *schief* (кос, крив) и баварским *scherp*).

212. Д. Петровић је такође у змијањском говору констатовао десоноризацију финалних консонаната (понекад и сонаната). Примјери за потпуну десоноризацију су му: *йдрес*, *йрѝк*, *рѝк*, *кѝрус*, *зѝй*, *слѝй*, *грѝй*, *нѝкуѝй*, а за дјелимичну: *зѝбѝ*, *гладѝ*, *глуѝ*, *сѝрѝгѝ*. Забиљежио је и облике *йѝшѝс*, *йѝшѝза*, који су настали према облицима *йдрес*, *йдреза*.²³⁰

А. Белић је у једном раду од 1908. г. указао на мање или веће обезвучавање финалних консонаната у разним крајевима.²³¹ Ту појаву је поменуо као карактеристичну, поред осталог, за област Босне (Бијелина, Пиперци, Шамац, Сарајево, Бања Лука, Дрвар, Шаринци код Прњавора) и Лике (Дивосело). Белић каже да су звучни консонанти најближи безвучним у најзападнијим крајевима, у Лици. Белићеву констатацију из 1908. г. потврђује и мој материјал из западне Босне: што се више иде ка западу и југозападу (ка граници личкој), звучни чешће губе звучност и прелазе у праве безвучне консонанте.

Напоменимо још да је М. Поповић за жумберачки говор забиљежио примјере дјелимичне десоноризације: *пѝѝф*, *ѝѝгѝс* (Porović, Žumberački, 14) и да је о проблему десоноризације писао, поред осталих, и А. Пецо (Пецо, ГИХ, 109 и Пецо, Изговор, 235—244).

18) *Остале йромјене консонаната и сонаната*

213. Фрикативни консонанти *с* и *з* асимилују се по мјесту артикулације у секвенцама са предњонепчаним консонантима.

Консонант *с* даје *ш* у секвенци *сл*, гдје је *л* постало новим јотовањем:

шљѝме Трн, Об, Вру, Дј, Стр, Бус, Са, П, К, *шљѝмена* Пр, *Шљѝмена* топ., Под, *Шљѝменѝ* По, *шљѝйѝћ* Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, Са, Трн, *шљѝйѝца* Дј, Стр, Бус, Са, *унѝ шљѝйѝца лѝмѝина* Трн. Међутим, *сл* може да остане непромијењено:

йѝслѝдѝћ Дрв, у *йѝслѝдѝћ ѝрјѝме* Вид, *слѝйѝца* Об, Вру, Ла, Трн.

Секвенца *сл* даје *шл* у примјерима у којима је *л* резултат јотовања:

кѝшѝѝ По, Груб, Тр, Тиш, Дрв, Б, Бу, Вж, Ор, Грд, Мок, Рд, Бм, Бе, Р, Пр, Наг, С, Ст, Рг, До, Бук, Пу, Гра, Ол, У, Ту, Ја, *й кашѝѝ* П, у *кѝшѝѝ ѝрјѝме* Вид, *у кашѝѝу рѝку* Вр, *нѝјкашѝѝ* Вид, *нѝјкашѝѝ* Р, *укашѝѝ* От.

Иако је *л* резултат јотовања, група *сл* остаје неизмијењена:

слѝѝѝѝ Гр, *слѝѝѝѝ* Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Трн, Бус.

Консонант *з* даје *ж* у секвенци *зл*, ако је *л* постало новим јотовањем или њиме само почиње други дио сложенице:

йжслѝѝ се Бас, *йжслѝѝѝ* се Трн, Об, Вру, Дј, *йжслѝѝѝмо* се У, *рѝжслѝѝѝм* Би, *ужслѝѝѝ* се Трн.

²³⁰ Петровић, Змијање, 75.

²³¹ Belić, Rocznik, 197—198.

Промјена *зљ* > *жљ* није обавезна, па имамо:

изљубѣ се Ла, Стр, Бус, *изљубимо се* Пу.

Промјену *зњ* > *жњ* забиљежио сам само у *ијжњѣиши* Шип, али нијесам у *казње* Буш.

Струјни зубни консонанти *с* и *з* асимилују се у сантхију и прелазе у *ш*, *ж* испред палатала *љ*, *њ*, *ћ*, *ђ*, *ч*, *џ*:

ш-људима Заг, Ту, П, *ијж-њѣ* Тиш, Вид, Рг, Ко, П, В, Х, *брѣж-њѣ* Наг, Ма, *ш-њѣга* Вид, Вж, Ж, М, *ијж-њѣга* Ж, См, Б, *брѣж-њѣга* В, Рад, *ијж-њѣговијѣ усїа* Мок, *ијж-њѣдѣра* Трн, Рад, *брѣж-њѣ* Ту, *крѣж-њиве* Буд, *ујж-њиву* Бе, *ш-њѣм* Заг, Трн, Тиш, Пљ, См, Ж, Бас, Трн, Вид, Гр, У, Рд, Ра, Бј, Буд, Грд, Дл, Буш, Ма, *ш-њѣма* Заг, Шип, Мок, Вр, С, Буд, Ке, Мр, П, Су, Ст, Св, Вра, Бе, Гр, Грд, Ор, Мд, Рад, Т, Пет, Ко, Би, Буш, Бј, Ја, Бб, Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, Са, Трн, *ш-њѣме* Заг, Дрв, Вид, Б, Вр, П, Жу, Р, Ј, Пе, Рад, Ко, Ва, И, Буш, М, Врб, Бј, Рм, Ол, Бо, Ту, Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, Трн, *ш-њѣм* Су, Об, *ш-њѣме* Л, Врб, Рад, Вж, Т, И, Ма, Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, *ш-њѣм* Бас, Хр, Наг, *ш-њѣме* Наг, Вр, Св, Пе, Р, См, Врт, Трн, *ијж-њѣ дѣсеїи доћи* Под, *у ијж-њѣ рѣдиїи ијрава* См, *од ијж-њѣ иїи чѣк* Ј, *брѣж-њѣубра* Дрв, *ијж-Бурђїинок кѣвчега* Трн, *ж-Бурѣм* Дрв, *иш-Часнїи ибсїи* Буш, *ш-чѣга?* Ке, *ш-чѣкићом* Буд, *ш-чѣком* Шип, *ш-чѣладима* Стр, *ш-чѣладма* Трн, Са, *ш-чѣїѣм* Врб, *ш-чїм?* Об, *нѣ ш-чїм* Трн, *ш-чїме?* Наг, Бр, Б, Бу, Буш, Ј, Ла, Стр, Бус, Трн, *ш-чиновниїи* Груб, *ш-чѣбанима* Ка, *брѣж-чѣека* Трн, *иш-чѣека* Буш, *ш-чѣрѣм* Дрв, *иш-чуйу* Л, *ијж-чакѣ* Пер, *ијж-чѣїа* Трн, П.

Ту долази и синтагма *ијж-чѣїри* Груб, Врб, Грд.

Одступања од асимилације *с*, *з* пред палаталима у сантхију врло су ријетка:

с људма Под, *раз њѣга смо иїи* Пу, *с њѣме* Буш, *из њѣб-вѣ* Са.

214. Промјена *с* и *з* у *ш* и *ж* пред предњонепчаним консонантима особина је многих народних говора. Забиљежена је и у змијањском говору: *ш њѣм*, *ш њѣме*, *ијж њѣ*, *ијж њѣ*, *иљѣме*, *ијжљуби*, *ујжљубїи се*, *ражљубїи* (поред *изљуби*), *ијж чакѣ*,²³² *кашњѣ*.²³³

215. Секвенца *же* даје *ре* у облицима глагола *моћи* и глагола сложених са *гнати*:

нѣ мере Мок, Жу, Наг, Под, П, Дрв, К, В, См, Б, Д, Св, Рм, Ј, Х, Ке, Р, Гр, М, Ра, Трн, Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, Бј, Врт, Хр, От, Грд, Са, Буд, Врб, Гра, Мд, Бо, Бр, Вж, Пет, Ва, Ја, Бб, Буш, Ма, Ту, Бук, Ко, Т, Ос, *нѣ мерем* Б, Рм, Бе, Гр, М, Ра, Л, Рд, Ми, Бј, Пе, Дл, Ту, *нѣ меремо* Су, Ту, Вж, От, Ма, *нѣ мерїше* Буш, *нѣ мерїш* Мок, Бу, Под, П, В, Р, Пе, Х, Рм, Гр,

²³² Петровић, Змијање, 85.

²³³ Нав. діело, 90.

Ту, Врб, Врт, Л, Св, *мдре* Ка, Рг, М, Грд, Рм, Рд, Л, Ол, Ч, С, Дл, Мд, Бр, Ту, Ко, Пет, И, Бб, Рад, Буш, Т, Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, *мдрем* Врб, Ја, Ва, Буш, Вру, Стр, Бус, *мдремо* Рг, Буш, Л, *мдреше* Рм, Буш, *мдреш* Су, Пет, Н, М, Са, Ја, Буш, Бј, *не мереш* Л, *муре* Вид, Трн, Мок, Под, Наг, П, Вр, Жу, Мр, Б, Д, Р, Гр, З, *мурем* Пр, *муре*мо Бас, *муреш* Бас, Под, Дрв, Трн, П, Бу, Р; *ддренѐ* Б, *ддренѐмо* Б, *дорѐни* Мр, Буш, Д, *дорѐнли* Бо, До, *дорѐнше* Вр, *ддренуша* До, *изрѐнѐ* У, *нарѐнѐ* Б, *одрѐни* Вр, См, Врб, *одрѐни* Гр, *одрѐнши* Врб, *йорѐни* Вр, Вид, Бас, Ос, У, Р, Трн, Врб, Гр, Бук, Вж, *йорѐнло* До, *йрѐрѐни* Груб, *урѐни* К.

Чуо сам и облик *бдрами* Пр. О овоме облику в. код А. Пеце (Пецо, ГИХ, 99).

216. Промјена *же > ре* забиљежена је и у змијањском говору:²³⁴ *мдреш*, *мдрем*, *мдре*, *мдреше*, *мдремо*, *не мере*, *не меш*, *не мерем*; *йдренѐ*, *йорѐни*, *йорѐнши*, *орѐни*, *нарѐни*, *ддренѐм*, *изрѐнѐ*, *йрѐрѐни*. Ова појава је заступљена и у примјерима: *бдре сачувај*, *ми каремо*, *карѐм ши*.

217. У крајишким говорима консонантске и консонантско-сонантске секвенце често гласе друкчије него у књижевном језику. Долази до многих промјена које се заснивају на асимилацији односно дисимилацији.

1) Консонант *б* испред *д*, *р*, *н* прелази у сонант *в*:

а) *бд > вд* (путем дисимилације):

двдѐн Груб, Бас, Дрв, К, И, Бб.

б) *бр > вр* (асимилацијом):

вѐврика Вж, *вѐврикѐ* Заг, *вѐврични* Тр, *фѐврика* Буд.

Ова промјена се врши само у страним ријечима, али ни ту досљедно:

вѐбрика П, Б, *вѐбрикѐ* Вид, *вѐбричн* Б.

в) *бн > вн* (путем асимилације):

двнѐћ Мр, К, Б, Н, Рад, От, Т, Рг, Врб, Ва, Ма, *двнѐћке* Мр, Врб, *двнѐћ* Заг, Тр, Бас, Мок, По, Жу, Под, Бе.

Само једном сам забиљежио *дбнѐћ* Хр.

Поменућу и промјену *бл > бль*, која се изузетно ријетко врши у старој ријечи *шѐбља* Ма.

2) Консонант *й* даје *в* кад се иза њега нађу фрикативи *с* и *ш* и африката *ћ*:

а) *йс > вс* (у старој ријечи):

шѐвсија П, Ту, Бб, *шѐвсије* Ко, Ја.

Неизмијењено *йс* имамо у облику *шѐйсѐјѐм* Пљ.

²³⁴ Петровић, Змијање, 75—76.

б) *ѣш* > *вш*:

љѣшā Стр, Бус, Са, *ѡвѣшѣнѣ* Дрв.

Група *ѣш* чува се у примјерима:

ѡвѣшѣнина Ст, Бј, Грд, Пу, Ко, Бб, *ѡвѣшѣнѣ* Врб, *ѡвѣшѣнику*
П, Ор, *ѡвѣшѣна* Ма.

О облицима *љѣшā*, *љѣшā* в. т. 208.

в) *ѣћ* > *вћ*:

ѡвћина По, *кѡѡ овћинѣ* Трн.

Облици с очуваном секвенцом *ѣћ* су чешћи:

ѡвћина Св, Бр, *ѡвћинā* Би, *у овћини* От, Пет, *у ѡвћини* Пе,
ѡвћину Пет, Св, Бр.

Забилежио сам и промјену *ѣћ* > *кћ* у *сѣкћѣмбар* Шип, али и *сѣћѣмбѣра* Пу, *у сѣћѣмбѣру* Ко. Облик *сѣкћѣмбар* добивен је према *ѡкћѡмбар*.

3) Консонант *з* даје *ж* у секвенцама *згл*, *зв*, *зн*:

а) *згл* > *жгл*:

жгљāбак Стр, *жгљāвак* Трн, Об, Дј, *жгљāвак* Вру, Ла, Бус,
Са, *жгљāвке* Врт, *жгљāбѡвā* Вр.

Једном сам записао *жгљāбѡвā* Ко. Овај облик је, свакако, дошао из књижевног језика.

б) *зв* > *жв*:

жвѣјжѡдѣ Мр, *жвѣјжѡдѣ* Бас, *жвѣјжѡдили* Об, Вру, *жвѣјжѡдѣиѣ*
Трн, Об, Вру, Дј, *жвѣјжѡдѣиѣ* Об, *жвѣјжѡђали* Трн, Дј, *жвѣјжѡђалиѣ*
Трн, Вру, Дј.

Ова промјена у којој се иницијално *з* једначи са *ж* из слѣдећег слога не врши се у свим крајишким говорима, па имамо и очувану групу *зв*:

звѣјжѡдили Са, *звѣјжѡдѣиѣ* Стр, Бус, Са, *звѣјжѡдѣиѣ* Ла, *звѣјжѡдѣиѣ*
Са, *звѣјжѡдѣиѣ* Ла, *звѣјжѡђали* Ла, Стр, Бус, *звѣјжѡђали* Ла,
звѣјжѡђалиѣ Стр, Бус, *звѣјжѡђалиѣ* Ла.

в) *зн* > *жн*:

жѣљѣжнѣиѣ Вр, *на жѣљѣжнѣиѣ* Дрв.

Има и примјера у којима се чува група *зн*:

жѣљѣжнѣиѣ Б, *жѣљѣжнѣиѣ* Буш.

Као и у промјени *зв* > *жв*, у *зн* > *жн* такође имамо (даљинску) асимилацију *з* са *ж*. Разлика је само у томе што у првој промјени иницијално *з* се једначи са *ж* из потоњег слога, док је у другој обрнут процес: *з* из потоњег слога једначи се са *ж* из почетног слога.

У секвенцама *згл*, *зв*, *зн* консонант *з* је на почетку секвенце и прелази у *ж*. Међутим, има једна група која такође почиње консонантом:

з, али која не мијења то з него наредни глас групе. То је случај са *зм* које даје *зл*:

врзла̄ло се Трн, *врзла̄и се* Мок.

4) Консонант *с* прелази у *ш* испред експлозива *й*, *к* и сонаната *в*, *л*:

а) *сй* > *шй*:

шӣйекцӣја Под, *шӣецӣјалӣсџа* Ј.

Овдје је утицај њемачког језика очигледан. Међутим, има и при-
мјера с очуваном групом *сй*:

й̄сйект̄ор Дл, *сй̄ецӣјалӣсџа* Т.

б) *ск* > *шк*:

шк̄але Трн, *шк̄ӣџр̄ај* Гр, *шк̄рӣња* Трн.

Ове ријечи су дошле из италијанског језика. Очувано *ск* имамо само у *ск̄але* Врб.

в) *св* > *шв*:

швр̄ака Гр, Ма, Бб, *швр̄аке* Ст, Врб, Бук, И, *швр̄аки* Гр, *швр̄ачица* дио таре, разбоја, Трн.

г) *сл* > *шл*:

Шл̄ав̄џнӣју Ст, *Шл̄ав̄џнск̄џ Бр̄џа* Гр, у *Шл̄ав̄џнӣ* Ма, *Шл̄ав̄џнӣје* Шип, *Шл̄ав̄џнск̄џ Бр̄џа* Р.

Група *сл* може да остане неизмијењена у основи горњих ријечи:

Слав̄унац До, у *Сл̄ав̄џнӣ* Би, *Сл̄ав̄џнӣју* До.

Споменућу и секвенцу *сн*, у којој је, као у горњим случајевима, први члан струјно *с*, али се не мијења *с* него *н*, па имамо *сл*:

слӣма̄и Дрв, *слӣми* Трн.

Напоредо с овим облицима јављају се и они са *сн*:

снӣмила Мок, *снӣмили* По.

5) Сонант *м* даје путем асимилације *н* у секвенцама *мӣ*, *мӣ*:

а) *мӣ* > *нӣ*:

не̄ й̄а̄нӣӣ Вид, *й̄а̄нӣӣм* Гр, *не̄ й̄а̄нӣӣӣ* Гр, *й̄а̄нӣӣлив* Врб, *ӯй̄а̄нӣе* У, *ӯй̄а̄нӣӣ* Бм, *ӯй̄а̄нӣӣџ* Шип, Гр, Рм, У, Л, Св, *ӯй̄а̄нӣӣџо* П, *ӯй̄а̄нӣӣӣӣ* Тиш, Мд, *ӯй̄а̄нӣила* Рм.

Група *мӣ* може да се чува:

з̄а̄й̄а̄мӣӣџ Бр, *й̄а̄мӣӣм* Ко, Ма, *не̄ й̄а̄мӣӣм* Ко, *ӯй̄а̄мӣӣџ* Л, Рм, Гра, *ӯй̄а̄мӣӣли* Рм, *ӯй̄а̄мӣила* Л.

б) Група *мӣ* даје *нӣ* у *канџӣја* Дрв.

У крајишким говорима поред *кџмӣџа* јавља се и *кџнӣџа*. Ове облике можемо сматрати као потврде за промјену *мӣ* > *нӣ* односно *нӣ* > *мӣ*, а можемо у њима гледати остатке форми које су и у турском језику имале два коријена, један са *мӣ* и други са *нӣ*.

Потврде за *ми*:

кòмиий Рад, Буш, *кòмиија* Л, Буш, Ма, *кòмиийја* Ма, *кòмиијѐ* Л, *кòмиије* вок., Буш, *кòмиију* Рад, *комиийлук* Л, *комиийлука* Т, у *комиийлуку* Т, *кòмиийнскā* Бј, *к̀умиијѐ* Трн, *к̀умиију* Трн, П.

Потврде за *ни*:

кòниийја Грд, *кòниије* Грд, *к̀унниий* Гр, *к̀унниија* Бас, *к̀унниийја* Дрв, Л, *к̀унниије* Груб, Тр, Тиш, Бе, Т, *к̀унниијѐ* М.

У овим говорима још неке секвенце с почетним сонантом *м* знају за промјене, и то дисимилационе. То је случај са *ми* и *мњ*:

а) *ми* > *ви* само у *г̀увно* Трн. Умјесто ове именице обично се чује *арман*.

б) *мњ* > *мљ* једино у *с̀умљиво* Пр.

в) *ми* > *мл*:

мл̀дго У, Бр, Буш.

Чешћи су облици с очуваним *ми*:

мѝдгѝ Пу, *мѝдго* Б, Буш, Т, *мѝуго* Тиш.

б) У већем броју секвенци сонант *н* се мијења као први члан. Тако у *нз*, *ни*, *нб*, *ни*, *нк* *н* даје *м*:

а) *нз* > *мз*:

б̀мзѝн Са, *б̀мзѝна* Т, Бб, *б̀рмзу* Врб, *б̀рмзѝн* Трн, *к̀дмзѐрве* Са, *к̀умзѐрве* Под, *к̀умзѐрвицу* Под, *к̀умзѝн* Трн, у *ѝемзѝ* Дрв, Рм, Д, Бј, *ѝемзѝја* Ж, Ст, Рг, *ѝемзѝја* Ст, Би, *ѝемзѝјаш* Пет, Бб, *ѝемзѝјаш* Ст, *ѝемзѝје* Тиш, Трн, Жу, Ст, Ор, *ѝемзѝјѐ* Трн, Ст, Р, Ш, Вр, Под, М, Пе, Бо, Врб, Грд, Рг, Ч, с *ѝемзѝјѝм* Дрв, *ѝемзѝјѝнѝре* Д, *ѝемзѝјѝнѝри* Дрв, *ѝемзѝјѝнѝрма* Тиш, *ѝемзѝјѝнѝрање* Дрв, *ѝемзѝјѝнѝсѝи* Ор, *ѝемзѝјѝнѝсѝ се* Пу, *ѝемзѝју* По, Заг, Са, Под, Мок, Вид, Дрв, Гр, Пе, Бу, Ке, Ол, Б, Св, Гра, Дл, Буш, Мд, Ва, Рад, са *ѝемзѝјѝм* И.

Има и потврда с очуваним *нз*:

б̀рнза Буд, *б̀рнзе* В, *б̀рнзѝн* Бас, Под, *к̀днзѐрѐ* Су.

Из примјера за дисимилациону промјену *нз* > *мз* види се да се она односи на ријечи страногa поријекла.

б) *ни* > *ми*:

ј̀еда̀мѝу̀и Вру, Стр, Трн, Об, Т, *ј̀еда̀мѝу̀и* Ту, Буш, *ј̀еда̀мѝу̀и*ке Ту, *одј̀еда̀мѝу̀и* Т.

в) *нб* > *мб*:

зелѝмбаѝ Трн, *зелѝмбаѝа* Трн.

г) *ни* > *ми* само у *на̀рамѝе* Трн (страна ријеч).

д) *нк* > *мк* једино у примјеру у *ѝр̀м̀ка̀ми* Мр.

218. За змијањски говор такође су потврђени примјери промјена консонантских и консонантско-сонантских секвенци. Навешћемо неке од њих: *шкрѝња*, *гањѝ нво*, *ширѝање*, *ањѝр*, *гањка*²³⁵, *лѝвиш*, *двѝшина*, *шѝвсѝја*, *сѝкѝмбар*²³⁶, *мушѝца*, *мушѝак* (поред *муѝца*)²³⁷, *жглѝви*, *жглѝбови*, *жглѝбак*, *шврѝка*²³⁸, *срѝйна*, *ѝрѝлѝиш* *жѝиш*, *глѝјѝа*²³⁹, *млѝго*, *млѝжѝ се* (поред *млѝго*)²⁴⁰, *ѝанѝим* (ријетко *ѝѝмѝи* *лѝ*), *љѝцѝкѝ*²⁴¹, *двѝцѝи*, *шрѝцѝи*²⁴², *ѝѝмзѝја*, *брѝмзѝн*, *жѝмскѝ*²⁴³, *виѝцѝан* (поред *вѝцѝан*)²⁴⁴.

219. У крајишким говорима честа је супституција једних консонаната или сонаната другим. Има и случајева у којима је јављање различитих консонаната (сонаната) у истој ријечи последица утицаја различитих страних језика.

1) У глаголу *ѝрѝбаѝи* јавља се понекад мјесто консонанта *б* сонант *в*:

ѝрѝвѝ Трн, *ѝрѝвајѝ* Трн, *ѝрѝвало* Р, *ѝрѝваѝи* Трн.

Ова појава је карактеристична за југозападне говоре. Међутим, у осталим говорима обични су облици са *б*:

ѝрѝбѝ Об, *ѝрѝбајѝ* Об, *ѝрѝбаѝи* Об, Бј, *ѝрѝбаѝи* Т, Дј, *ѝрѝбѝ* Буш, *ѝрѝубѝ* Вру, Ла, Стр, Бус, Са, *ѝрѝубајѝ* Вру, Ла, Стр, Бус, *ѝрѝубаѝи* Вру, Ла, Стр, Бус, Са.

Јављање различитих форми, са *б* и са *в*, не треба тумачити промјеном *б > в*, него различитом етимологијом: пробати од лат. *probare* и њем. *probieren*, а провати од тал. *provare*.

2) Неки пут *в* даје *б*:

жглѝбак Стр, *ѝѝубѝјѝ* Л, *ѝѝубла* М.

Међутим, ове ријечи се чешће јављају са *в*:

жглѝвак Трн, Об, Дј, *жглѝвак* Вру, Ла, Бус, Са, *ѝѝувѝ* Тиш, *ѝѝувѝм* По, Вр, Тр, Бас, Мр, Под, Б, *нѝ ѝувѝм* Мок, *ѝѝувѝи* Дрв, *ѝѝувѝи* Вид, *нѝ ѝувѝи* Под, *ѝѝувѝјѝ* Вид, Грд.

3) Ријетки су случајеви у којима *в > л* (у страниј ријечи):

сѝлѝи Под.

Много је обичније *сѝвѝи*, *осѝвѝиѝи се*.

²³⁵ Петровић, Змијање, 74.

²³⁶ Нав. дјело, 83—84.

²³⁷ Нав. дјело, 84.

²³⁸ Нав. дјело, 84—85.

²³⁹ Нав. дјело, 85.

²⁴⁰ Нав. дјело, 86.

²⁴¹ Нав. дјело, 87.

²⁴² Нав. дјело, 87.

²⁴³ Нав. дјело, 88.

²⁴⁴ Нав. дјело, 89.

4) Сонант *м* прелази у *н* у страниј ријечи кумзун Трн, а у *жуманце м* даје *в*:

жуванаца Трн, *жуванаца* Об, *жуванца* Трн, Об, *жуванади* Ла, *жуванце* Трн, Об, Ла, *жуванцеиша* Ла.

Ту долазе и облици:

жованади Бус, *жованце* Бус, *жованцеиша* Бус;
жванаца Вру, Дј, *жванади* Стр, *жванце* Вру, Дј, Стр, Са,
жванцеиша Вру, Дј, Стр.

5) Сонант *н* може у финалном положају да пређе у *м* или *њ*:

њелма Вр, *Књињ* Мок, *у Књињ* Тиш, О, П, *Књиња* Дрв, Б, у *Књињу* Заг, Тр, Д, Б.

У средини ријечи, понекад и на почетку, *н* даје *л* испред сонанта *м* (углавном у ријечима страног поријекла):

дълум Тиш, М, *чеиџес дълум* Св, *дълума* Груб, Л, Бј, Гра, Ту, Т, *дълума* Рад, *ио дълуму* Ту, *лумера* Заг;
ломлани Заг.

Изузеци су следећи:

дунума Мд, И, *нумери* В, Ј, Гр.

6) *њ* (*н*) > *љ* (*л*) у примјерима:

Љемац Бас, Дрв, Вр, *Љемаца* Под, *Љемачка* Под, *љемачки* Бас, *љемачки* Бас, Под, *Љемачку* Бас, Под, Вр, *љемца* Трн, *да-ббгда љмовала!* Тиш, *Љемци* Вр, Бас;
Лијемци По.

Ова појава је карактеристична за југозападне говоре. Она није у њима досљедно спроведена, а у осталим говорима је непозната. Примјери за неизвршену промјену:

Њемац Бас, *Њемачка* В, Пер, Грд, Рм, *њемачки* Рм, *њемачкој* Рм, у *Њемачкој* Ч, Ту, Гра, *њемачку* Рг, *Њемачку* Су, Ту, Бо, *Њемци* Са;

Нијемац Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, Трн, Дрв, М, Бм, Мд, *Нијемца* Су, Врб, Вж, *Нијемце* Дрв, *Нијемци* Трн, Ту, Рм, П, Би.

7) Именица *жандар* (и изведенице) јавља се не само с иницијалним *жс* већ и са *и*, а у ријетким случајевима са *ђ*:

жандар Мок, Жу, *жандар* Ст, И, *жандара* Врб, Ту, *д-жандара* Жу, *са чеиџи жандара* Бас, *жандаре* Буш, *жандаре* Ту, *у жандаре* Бр, *жандари* Вр, Жу, Ма, *жандари* Ор, *жандари* Врб, Буд, Бр, Рад, Ко, Т, *жандарма* Т, *жандармерију* Т, *жандармериском* Т, *жандарске* Бр, *жандара* Ка, *жандари* Ка;

иандар Заг, Тр, Бе, *иандара* Вид, *иандара* Мок, *иандари* Ол, *иандари* Вид, Бас, Б, Д, *у иандарије* Заг, Под;
ђндари Мр.

Јављање палатала *жс*, *и*, *ђ* у истој позицији резултат је мијешања утицаја страних језика (италијанског, њемачког и француског).

8) Меко *к* из турског језика јавља се као *к* у примјерима:

кеџен Са, Бр, Трн, у *кеџенџиџи* Ст, *кеџеновина* Бр, *кџилиџ* Трн, *кџљер* Трн, *шекер* Наг, Под, Бе, У, *шекера* Вид, Дрв, Наг, Под, К, Д, Вж.

Потврде за *ћ* у овим ријечима нијесу бројне:

ћеџен М, *шећера* З, Бб.

У осталим ријечима *ћ* је обавезно:

ћбе Трн, *ћџлим* Трн, *ћџлиме* Д, у *ћџику* З, у *ћџику* Пет, *ћџирија* Р, Врб, Трн.

9) *Ђердан*, именица турског поријекла, у крајишким говорима се изговара само са *г*: *гџрдан*, *гџндар* (в. примјере у т. 208). Ови примјери су слични горњим са *к* (*кеџен*, *кџилиџ*), јер су по изговору блиски изворном облику.

Шкаљић у свом рјечнику турцизама каже да су код нас обични *џел* и *гел*, *џердан* и *гердан* итд. (стр. 29—30), такође и *кебе-џебе*, *ке тен-џе-тен* (стр. 31—33). Он помиње да су у западној Босни у употреби *fesligen*, *legen* (мјесто *fesliden*, *leden*) (стр. 30), као и *bekar*, *Bekir* (мјесто *bečar*, *Bečir*) (стр. 33).

10) Консонант *џ* супституише се сонантом *в* у примјеру на *ћџвџенку* Наг (ријеч страног поријекла).

11) Само једном сам забиљежио страну ријеч *муџикџаниџе* Су, гдје је *з* замијењено сличним струјним консонантом *ж*.

12) Дисимилацијом је сонант *р* дао *л* у облику *џо рџолима* Вр.

13) Палатал *ђ* имамо у *гџсџођу* Ма, али је ту чешће *ј*, које у позицији испред вокала *и* ишчезава:

Мџлџ Госџдина Пет, *међу Госџдина* Ма, *до Госџдџнџ Ос*, *Госџдинџ Бе*, Пе, Бј, *до Госџдинџ Вџлике* Ту, *гџсџоја* Т, *гџсџоје* Бу.

14) Лексема *џесџа* јавља се у четири фонетска лика: *џесџа*, *ћесџа*, *џесџа*, *џесџа*. *џесџа* је именица с рефлексом *е* од *в*, *ћесџа* представља јотовану форму поменуте именице, а *џесџа* је настала декомпозицијом и каснијом дисимилацијом африкате *џ* у *џесџа*. Облик *џесџа* је настао од *ћесџа* и то тако што је други елеменат африкате *ћ*, врло меко *ш*, отврднуо и прешао у *ш*, па је комбинација *џш* дала *ч*. Примјери за *џесџа* и остале форме дати су у т. 138, под в).

15) Понекад се мјесто *в* јавља сонант *м*:

џџзму Трн, *џџзџма* Дрв.

Овдје је у питању замјена суфикса *-ва* суфиксом *-ма*, који може бити и турског и нашег поријекла.

Исту појаву имамо и у примјеру *дџџма* крављача, Ла. Обичније је *дџџва* Вру, Стр, Бус.

220. Супституција консонаната и сонаната позната је многим народним говорима. Срећемо је и у змијањском говору: *жва̀нице*²⁴⁵, *шѐкер*, *шѐкернѝ фабрика* (али и: *шѐпер*, *хѐшен*, од *хѐшана*)²⁴⁶, *жс̀ндѝри*, *у жс̀ндѝре* (али и: *дѝвѝндѝра*, *ѝндѝри*)²⁴⁷, *дѝжма*, *хѐзма* (поред *дѝжва*, *хѐзва*)²⁴⁸.

III. НЕКОЛИКО НАПОМЕНА О АКЦЕНТУ И ДУЖИНАМА

221. Западнобосански ијекавски говори имају четвороакценатску систему и слажу се великим дијелом, у погледу акцента, с нашим књижевним језиком. Посебан рад ћу посветити акценту крајишких говора, а сад ћу се задржати само на неким особинама.

1) У ријечима страног поријекла и у нашим сложеницама силазни акценти могу бити на унутрашњим и на крајњим слоговима:

у *Аусѝрѝли* Гра, *докомѝниѝ* Дрв, *киломѝтар* До, *киломѝтарѝ* Ма, От, Рм, *киломѝтарѝ* Ра, Бук, Бо, *комадѝни* Бм, Ра, Ту, Су, Би, Грд, *комунѝсти* Би, *кондукѝѝр* Под, *кумадѝни* Шип, Бас, Тр, Ж, Д, *шелевѝзора* Бј, *шелевѝбрѝ* Мд;
у *Југослѝви* Врб, Т, *Југослѝвиѝ* М, Рм, Ст, *Југослѝвиѝ* Ст, Бј, Гра, *Југослѝвиѝ* Вр, Пу, Рд, *ѝольѝрѝвредѝ* Р, Т, *ѝдѝольѝрѝвредѝ* Т, *ѝольѝрѝвредѝ* Дрв, *ѝольѝрѝвредѝ* Гра, Т.

Забилежно сам, наравно, ове ријечи и без силазних акцената на унутрашњим и крајњим слоговима:

киломѝтарѝ Х, *киломѝтарѝ* Св;
Југослѝвиѝ Ја, Пу, *Југослѝвиѝ* Ж, До, Бр, От, *Југослѝвиѝ* Би, *Југослѝвиѝ* Ор, Бук, *ѝдѝольѝрѝвредѝ* Ор.

2) Тросложне и четворосложне именице мушког и средњег рода, у којима се јавља непостојано *а*, често у ген. мн. не помичу дуги узлазни акценат који стоји на унутрашњем слогу, него га претварају у дуги силазни:

бјеѝунѝѝ К, *Далмаѝѝнѝѝ* Об, Стр, Грн, У, Ол, Ту, И, Бб, *Далмаѝѝнѝѝ* Бук, *добровѝљѝѝ* Ка, Грд, Мд, До, Т, Пу, Ко, И, Буш, Бб, *драговѝљѝѝ* Би, *задѝѝѝѝ* Об, *комаѝраѝѝ* Са, *Македѝнѝѝ* Бр, Ко, *омадѝнѝѝ* Бе, *ѝравослѝвѝѝ* Рг, Буд, Ч, У, Бр, Т, Пу, Ту, *Словѝнѝѝ* Бр, *Србиѝнѝѝ* Об, Вру, Буш, Дј, Ла, Грн, *ѝелѝраѝѝ* Рад, *Црноѝраѝѝ* Ко, Бб;
домаѝѝнѝѝѝѝ Об, Дј, Стр.

У оваквих именица дуги узлазни акценат може да остане непромијењен и на истоме мјесту:

Далмаѝѝнѝѝ Вру, *додаѝѝѝѝ* Буш, *задаѝѝѝѝ* Вру, *ѝольѝнѝѝ* К;
домаѝѝнѝѝѝѝ Вру, Стр.

²⁴⁵ Петровић, Змијање, 67.

²⁴⁶ Нав. дјело, 72.

²⁴⁷ Нав. дјело, 72.

²⁴⁸ Нав. дјело, 67.

У крајишким говорима ове категорије именица имају у ген. мн. и помјерен акценат, слажући се тако с књижевним језиком:

бјегунаца Дө, *Босанца* Су, У, Мд, И, Дј, Ла, Бус, *губишак*
Гра, *Далмашинаца* Дј, Ла, Бус, Са, *добровљаца* Ја, *додашак*
Буш, *Долмашинаца* Грд, *зашак* У, Дј, Ла, Стр, Бус, Трн,
кмарца Трн, Об, Вру, Дј, Ла, Бус, *ошак* Са, Ч, *Словенца*
Пет, *Србијанаца* Стр, Бус;
домаћинскава Ла.

Одступање од књижевног језика је у *кмарца* Стр, гдје је изгубљена прва поста акценатска дужина.

Једном сам забиљежио кратки силазни акценат на почетном слогу првог члана сложенице овог акценатског типа:

Црногораца Ту.

Овоме материјалу прикључићемо и именицу *огледало*, која у ген. мн. поред *огледала* Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, Трн, облика с неизмијењеним акцентом, има врло ријетко *огледала* Су, гдје је кратки узлазни акценат, иако у средини ријечи, прешао у кратки силазни.

Како објаснити појаву силазних акцената на унутрашњим слоговима поменутих именица мушког и средњег рода? Мислим да се ту не ради о чувању старијег стања, него о нечем другом. Наиме, могу се дати бар двије претпоставке. По првој, облици *добровљаца*, *домаћинскава* и *огледала* настали су према облицима *крмака*, *ијсам* и *кљена*. Дакле, *крмак-крмака* и према њему *добровљац-добровљаца*, *ијсмо-ијсам* и према њему *домаћинско-домаћинскава*, *кљено-кљена* и према њему *огледало-огледала*. Предакценатски слогови нијесу утицали на промјене у акценту, акцентовани слог је узиман као иницијални. По другој, силазни акценти у средини ријечи најприје су се јавили код сложеница и последице се та појава проширила на остале именице. У сложеним ријечима као што су *добровљац*, *драговљац*, *православац*, *Црногорац* други дио сложенице понашао се самостално и мијењао је акценат као и остале ријечи истог акценатског типа (*крмак*, *зубац*, *јунац*). Тако су добивени облици ген. множине: *добровљаци*, *драговљаци*, *православци*, *Црногорци*, а према њима и: *бјегунаца*, *домаћинскава*, па чак и *огледала*. Која претпоставка је вјероватнија, уколико нема и других, знаће се онда кад овај акценатски феномен буде добро проучен и у другим народним говорима.

3) Силазни акценти на крају и у средини ријечи јављају се каткад у емоционално употребљеним ријечима:

закљичам те бдогм! Вр, *јадан ми сам ја!* Под.

4) У облицима презента неких глагола прве, друге и четврте Стевановићеве врсте нема дужине која се јавља у књижевном језику:

вуче Тр, Дрв, Гр, Врб, Вж, *вучем* Трн, *вучеш* Пе, М, *гризе*
Рм, Врб, *краде* Ра, *крадемо* З, *музем* З, Ст, Са, Т, *муземо* Св, *ијсе*
См, От, *ијреде* М, Рг, *расије* Д, Рм, *сјече* К, Бу, Ра, Ст, *ијреде* Ј,

Врб, *шрѣсем* Св, *шуче* Вр, Трн, Р, Рм, К, Су, Л, Хр, Ј, Бј, Ч, Буд, Вж, У, Ва, Ту, *шучем* Ж, З, Рм, *шучемо се* Би, *шучеише* Грд;
грѣје Рм, Бо, Хр, Врб, *грѣјемо се* Буш, *кае се* Трн, *каем се* Вр, *каје се* От, *лае* Рг, *насиае* Груб;
кује Трн, *кује* Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, *иѣје* Трн, Под, Д, Врт, *не иѣје* П, *иѣјем* Вид, Шип, Под, Наг, *иѣјеш* Трн, См, *сѣје* Тиш, Дрв, Ст, *сѣјем* Трн, *сѣје* Мд, *сѣјем* Ра, *сѣјеш* Пљ, *чѣе се* Трн, Под, К, Л, *не чуе* Бу, Р, *чуем* Б, *чуемо* Л, *чуеише* Врб, *чуеш* Мок, Буш, *чује* Ра, Рм, *чујем* Пер, Ч, Врб, *чујемо* Рм.

Ови глаголи у 3. лицу множине имају увијек дужину.

У примјерима типа *иѣје*, *грѣје* и сл. чува се старије стање, јер је дужина на *е* у књижевном језику секундарна.

5) У 1. и 2. лицу мн. слједећих глагола чује се кратки узлазни акценат:

велѣмо Мд, Буш, *желѣмо* Мд, *имѣмо* Дрв, Тиш, Ма, Бб, Св, Рд, Су, З, Ст, Врб, От, Пу, *имѣише* Трн, Бе, Буш, Пет, *сједѣмо* Шип, Мр, Рад, Буш, *сједѣише* Об, Вру, Дј, *чимѣмо* Трн, Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, *чимѣише* Трн, *седѣмо* Ту, Ва, *седѣише* Трн, Ла, Стр, Бус, Са.

Нијесам биљежио форме *велѣмо*, *желѣмо* и сл.

6) У овим говорима акценат се врло често преноси на проклитике. И то не само с именица него и с осталих ријечи. Од великог броја примјера које сам на терену прикупио, навешћу слједеће:

да бѣк-сачѣва Рм, *на вѣс* Ј, *иѣо враѣи* Под, *било е њ вукѣва* Бу, *идѣи-крѣв* Бе, *у млин* Под, *и ѣрсише лижѣ* Трн, *на ѣса* Пе, *у раѣи* См, Пљ, *у реѣишу* Наг, *крѣза свѣш* Р, *на чѣси* Мок;

више баишчѣ Под, *брѣж-дубра* Дрв, *д-жалосиш* Су, *д-жандѣра* Жу, *више куће* Рг, *ѣз лада* Г, *у Лисац* Грд, *у Локаврије* Л, *око њивѣ* Рг, *у Рибнику* Врб, *у рѣке* Ра, *д-сѣаросиш* Ра, *на сѣражи* К, *на ујака* Врб, *од ујака* Бј, *у чѣишцијѣ* Жу, См;

у бабина Мок, Тиш, *у година* Тиш, *у Шибеник* Заг; *на Бенѣкѣцу* Ј, *у Буковачи* Д, *на Каменици* Бас, Вр, *на Сѣа-совину* Р;

у мѣга ѣѣѣ Л, *за мѣг вијека* Би, *у мѣк-ѣѣѣ* Трн, *на наше вѣде* Л, *у нашѣј кући* Вр, *и ѣвѣј ѣѣи* Буш;

на Видову Сѣлу Дрв, Трн, *на лијеву сѣрану* Врб, *на Сѣнскѣм Мѣсиу* Буд, *у Сѣнскѣм Мѣсиу* М, *у сѣарѣј виѣрми* Вид;

не даѣа Трн, *не даднѣм* Мок, *нек иде* Дрв, Св, Ко, Т, Буш, *ако немѣа*, *и кѣиш* Св, *ми ѣ немѣмо дрѣса* По, *не радѣим* Св, *не смѣјемо* Мок, *и чѣва лѣв* Ра;

ид десѣи Бм, *чѣишдесѣи ѣ шѣси* Вр, *ид шѣси ѣ ѣб* Бм; *мѣре биѣиш ѣ горѣ* Р, *ѣси ѣ ѣослије раѣи* Мок, *ѣ ѣослије ѣу мрјѣиш* Бу.

Иако је преношење акцената на проклитике честа појава, иако се акценат преноси и са четворосложних ријечи, забиљежио сам и примјере у којима акценатована ријеч чува свој акценат:

*из града Рм, у дла̀не Жу, у млѝне Бас, брез му̀жа Бј, од ра̀иша С;
од вјѐшра М, за ђа̀вола Ва, од жа̀лосѝи Мок, у ла̀ђу С, у
Ла̀ицу С, од рђ̀бе Наг, од љ̀јака Ст;
у ну̀вина Вид, Тиш, П, у Бу̀ковачи Д, на Ка̀меници Дрв;
на Вѝдову Сѣлу Мок, на лѝјевђ крѝло У, о мђм ѝрдику Буш,
у на̀шему сѣлу Ту.*

Преношење односно непреношење акцента на проклитике зависи понекад од тога да ли је ријеч с акцентом посебно наглашена или није. Ако је нека ријеч нарочито наглашена, истакнута, онда акценат не прелази на проклитику (изузетак су глаголски облици у одричној форми).

Д р у г и д и о

МОРФОЛОГИЈА

ИМЕНИЦЕ

1) ИМЕНИЦЕ МУШКОГ РОДА НА КОНСОНАНТ И СОНАНТ

Облици једнине

а) Номинатив

222. У једнини неке именице губе наставак *-ин*:

Арај Врб, *грађан* Са, *двџран* Рад, *Пејировчан* Са, *Пејировчан* Бус, *Циган* Трн, *чџбан* Р, Трн, Вр, П, Дј, Вру, Стр, Бус, Об, Рм, Са, Дрв, Ла;

Араја Пет, *Араје* вок., Врб, *Арапу* Врб, *чџбана* Буд, Ја.

Тако и у конструкцијама с бројевима:

йрј кацаја Ст, *дџа* Лиџана Бб, *дџа* Пејировчана Трн.

Све су ово биле именице које и у множини, како у књижевном језику тако и у овим говорима, губе наставак *-ин*.

Забилежио сам такође облике који чувају *-ин* у једнини:

Глаџочанина Врб, *грађанин* Т, Бук, В, Грд, Бус, Стр, Ла, Вру, Об, Трн, *дџиманику* Мок, *Каурун* презиме, Врб, *Каурина* Врб, *лаџманина* Под, *Лиџанина* Хр, *Пејировчанин* Об, Вру, Дј, Стр, Трн, *Срџбин* Пе, У, Под, Тиш, Ч, Грд, Мд, Бр, Ор, Ту, Буш, Са, Бус, Трн, Стр, Ла, Дј, Вру, Об, *Срџбина* Ор, *Циганин* Трн, Бук, Ор, *Циганина* Трн, Са.

б) Вокатив

223. Најчешћи наставак у вокативу је *-е*. Најприје именице с основом на *г, к, д, й, л, х, з, б, й, м, н*:

бџе Трн, Д, Вид, Бас, Бу, Р, Шип, К, Вр, П, Ж, С, Бј, Су, Рм, З, Б, Пе, Н, Врб, Ос, Буд, Ч, *Бџкане* См, *Бџцане* По,

Бдињаће Вру, дчинѝ виде Под, Влдише Вр, П, Ту, Ма, Врб, госиддине Дрв, Бас, Бе, Давиде Вид, друже Рг, Ос, Буш, Бј, Вид, Ж, К, Душане Н, Бра, Т, њволе Трн, Буд, З, Ос, њде Р, З, Бук, Бр, Буране По, кнеже Пет, Гр, Пер, Ра, друже комаданше Буш, друже команданше Врб, куме Дл, Пу, Трн, Бм, О, Су, Буш, Рг, госиддин-лијечниче Вр, иреседниче Ст, сине Пе, Бб, Сидваине Бј, Дрв, Рд, Сидјане Бе, Врб, стирјкане Врб, шуријаче Под;

Араше Врб, Аћиме Пу, бѣже Мд, Ту, браше Мд, Виде Буш, Хр, Вукашине Бр, домаћине Врб, Буш, Драгољубе У, Драгушине Пу, имењаке Врб, Т, Јоване Са, јуначе Врб, госиддин-кашеиане Рм, каурине Т, Милане Гр, Св, Пу, Буш, Милораде Б, Д, идије Буш, Бј, Трн, Буд, Пе, Радане Т, робе Вж, Сафане Су, стјарј сваше Пу, сиромаче Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Трн, Бус, Србине Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Трн, Бус, Са, госиддин-ујравниче Бб.

Вокатив на -е имају и именице које се у номинативу јединине завршавају групом -ац (-оц) или -ак, затим предњонепчаним консонантима *ћ* и *ш*, зубним *ц* и сонантом *р*:

Далмајинче Вру, мџмче Вру, Дј, мџмче Трн, Нијемче Вру, Дј, Стр, дче Врб, руководијоче Об, Вру, синџвче Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Трн, синџвче Бус, Са, Трн, слијейче Вру, Дј, Бус, стјарче Вру;

Милоше Вру, Дј, Стр, Трн, ћиће По, Ж, Врб, Уроше Шип; зече Трн, Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, стјриче Трн;

бдрјакѝаре П, буразере Вр, буразоре Рад, гдсиодаре Врб, Десимире Пер, Дмјире Мок, Наг, ддкѝоре Дј, ддкѝуре Вру, Ла, ддкѝуре Стр, Бус, ддкѝуре Д, њвере Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, Са, Трн, калућере Врб, Љубомире Рг, друже мајоре Бј, Свѝиозаре Заг, царе Об, Вру, Врб, Дј, Ла, Стр, Трн, Бус.

224. Крајишки говори знају и за наставак -у у вокативу. Имају га, прије свега, именице чија се основа завршава предњонепчаним консонантима *ћ*, *ћ*, *љ*, *ч*, *ш*:

Баићу Шип, Бдснићу Под, Буићу Пе, Бурићу Вид, Мр, Ту, Бурићу Дл, Жаркићу И, Зорићу Хр, младићу П, Мр, Ст, Пер, Гр, Пе, Д, Са, Рм, Ми, Ч, Пдјовићу Ра;

Вукашине краљу из нар. пјесме, Врб, иријашељу Жу, Пр, Дрв, Вру, Об, Ма, иријешељу Трн, Вр, Бус, Стр, Ла, Дј, учишељу Тиш;

кдијачу Трн, Об, Вру, Дј, Ла, кдијачу Бус, ијдвѝачу Буш;

кајганѝшу Вр, Милошу По, П, См, Буд, Трн, Ла, Об, Милошу Бус, Са, Урошу И, цѝцварѝшу Вр.

Именице на *р* такође имају наставак -у:

владѝару Ра, гдсиодѝару Врб, ддкѝѝуру Об, гдсиодин-ддкѝѝуру Под, друже командѝуру Врб, лугѝару П, Под, двѝѝѝуру Дрв, сѝкреѝѝару Вид.

Исти наставак имају ови усамљени примјери:

бандишу Тиш, *бѡгу муј* Заг, Наг, Ж, *дѡсшу мѡј милѡ* Ј, *имењаку* П, *дрѡже идрилизану* Ос.

225. Најзад, има именица које у вокативу немају наставка, заправо чији је вокатив једнак облику номинатива. То су најчешће именице на *-ац* (*-оц*) и *-ак*:

Босанац Об, Стр, Трн, Са, *Босанац* Дј, Ла, Бус, *Далмаићинац* Об, Дј, Ла, Стр, Трн, Бус, *клапац* Трн, *кѡсац* Трн, Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, Са, *лѡвац* Трн, Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, Са, *Нијемац* Об, Трн, Ла, Бус, *драги дѡац* Наг, *руководијац* Ла, *руководијовац* Бус, *руководијоц* Дј, Стр, Трн, *слијѡјац* Об, Ла, Стр, Трн, *сѡрац* Об, Дј, Ла, Стр, Бус, Трн;

мѡмак Об, Ла, Стр, Бус, *мумак* Трн, *ѡѡшак* О, Трн, Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Бус.

Ако ове примјере упоредимо с примјерима именица на *-ац* (*-оц*) и *-ак* из т. 223, видјећемо да је општа тенденција у крајишким ијекавским говорима да ове именице имају вокативе у облику номинатива. Уосталом, и у нашем књижевном језику неке именице на *-ак* и *-ац* имају једнаке облике номинатива и вокатива јединине: *ѡѡшак*, *мачак*, *брѡјац*, *Дѡвац*, *Бѡрац* (Стевановић, Савремени I, 189—190).

Без наставка у вокативу су и слѡдећи примјери:

Аѡлагѡћ Б, *драги бѡг* Врб, Ч, *бѡк* = бег, Бас, Мр, Вр, Ту, *госѡддин-дѡкѡур* Трн, *госѡддин-дѡкѡур* Груб, *госѡн-дѡкѡур* Пљ, *дрѡк* Бо, *госѡддин-каѡѡшан* Вр, *кѡѡч* Стр.

в) Инструментал

226. У инструменталу јединине јављају се, као и у књижевном језику, два наставка: *-ом* и *-ем*. Разлика је у томе што се у овим говорима употребљава *-ом* много чешће него у књижевном језику.

Наставак *-ом* имамо иза палатала *j*, *љ*, *њ*, *ћ*, *ч*, *ж*, *ш*, без обзира на претходни вокал:

брѡјом Вид, за *гајом* У, *крајом* Дј, Ла, Стр, Трн, Бус, с *крајом* Об, с *идложѡјом* Груб, Р;

мѡлом Наг, Шип, с *неѡријѡѡљем* Ж, *ѡѡѡѡљем* Шип, с *ѡѡѡѡљем* Ва, с *ѡријѡѡљем* Об, са *ѡријѡѡљем* Вру, с *ѡријѡѡљем* Трн, Бус, са *ѡријѡѡљем* Дј, Ла, Стр;

с *кѡлом* Буш, Об, Вру, Стр, Бус, Врб, са *кѡлом* Дј, Ла, кѡњом Под, с *кѡњом* Вид, Трн;

за *асѡѡљом* Р, за *Баѡћом* Наг, *ѡд ѡнијем дрѡѡћом* Мок, са *Зѡрићом* Мок, с *каѡѡѡћом* Трн, с *лѡнчићом* Трн, са *Мѡћом Мѡндићом* Ва, за *Пѡрићом* Под, са *рѡићом* Ко, за *Мѡланом Срѡићом* Бас, за *Трикићом* Дрв, са *ћѡћом* Под, с *чѡкићом* Буд, са *ѡѡѡѡћом* Об, Вру, Ла, Стр, Бус, *ѡѡѡѡћом* Дј, Трн, У, *ѡѡѡѡћом* Са;

с *о̀нијѐм бѝчом* Рм, *иод Грмѐчом* От, *кључом* Трн, Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, с *којачом* Трн, Об, Дј, Ла, Стр, с *којачом* Вру, Бус, *иош-иросиширачом* М;

с *јѐжом* Трн, Об, Стр, с *јѐжом* Вру, Дј, Ла, Бус, *нѝжом* Би, Бб, Об, Вру, Дј, Стр, Бус, Са, с *нѝжом* Ла, *нужом* Дрв, Вр, Шип, Трн, *иош-сиџом* Трн, Вру, Дј, Ла, Стр, Бус;

кашиом Трн, Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, *иош-кашиом* Об, *камишом* Бр, с *Милдошом* Под, Трн, Стр, *разговара сам Милдошом* Об, с *Милдошом* Вру, Дј, Ла, Бус, *ирича́м* Милдошом Са, с *мишом* Трн, Об, Вру, Стр, с *мишом* Дј, Ла, Бус.

Послије консонанта *ц* такође се јавља *-ом*:

иод бѝљцом Вид, за *Бјѐљцом* Наг, *ирича́м* Боса̀нцом Об, с *Боса̀нцом* Дј, Ла, Бус, с *Боса̀нцом* Стр, Са, з-*Боса̀нцом* Трн, *вјѝнцом* Св, с *зѝцом* Трн, Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, с *ја̀рцом* Трн, Об, Вру, Стр, с *ја̀рцом* Дј, Ла, Бус, *кѝцом* Т, с *лѝвцом* Трн, Вру, Стр, с *лѝвцом* Об, Дј, Са, с *лѝвцом* Ла, Бус, *и́ред мрѝцом* Д, *нѝвцом* Рг, с *мѝдијѐм ђцом* Су, с *ђцом* Бр, с *ђцом* Пет, *и́рѝвцом* Тиш, с *и́расцом* Под, *свѐцом* Шип, с *синѝвцом* Бб, Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, Трн, с *слијѝцом* Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, Трн, с *си́рицом* Трн, Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, *уда̀рцом* Наг.

Забилежио сам инструментал на *-ом* и код ових именица на *р*:

с *Лѝза̀ром* Дрв, за *луга̀ром* Наг, с *луга̀ром* Ор, Бј, за *лека̀ром* Наг, с *и́сѝа̀ром* Об, Стр, с *и́сѝа̀ром* Вру, Са, Трн, с *и́сѝа̀ром* Дј, Ла, Бус, с *ца̀ром* Об, Дј, Ла, Стр, Бус, *и́рича́ ца̀ром* Трн.

227. Наставак *-ем* у инструменталу је врло риједак, чак и кад се именица завршава неким од палаталних консонаната. То потврђују ови малобројни примјери:

крдѝем Вру, с *ку̀њем* Жу, *нѝжем* Дј, с *ђцем* Вр, *и́рѝвцем* Су, с *и́риѝа̀шељем* Л, *Србија̀нцем* Ту, с *ца̀рем* Вру.

Појава наставка *-ем*, због ниске фреквенције, може се у неким примјерима тумачити утицајем књижевног језика.

228. Именица *и́уш* јавља се у инструменталу једине и с наставком *-ом* и с наставком *-ем*. Ако је ова именица употријебљена у просективном значењу, најчешћи наставак је *-ом*:

и́ушом Трн, Груб, По, Под, Дрв, П, Шип, Бб, Рм, Ма, Св, Рг, Буд, Са, Гра, Ор, Пет, Би, Бук, Ту, Ва, *и́дѐ и́ушом* Трн, Об, Вру, Дј, Ла, Стр, *и́дѐм и́ушом* Бус.

Само изузетно се јавља *-ем*:

и́ушем Су, *и́дѐ и́ушем* Дј.

Ако уз именицу *и́уш* долази приједлог, обавезан је наставак *-ом*:

иош-и́ушом Трн, Об, Вру, Дј, Ла, Бус, Стр.

Облици множине

а) Уједињеба уметка -ов- (-ев-)

229. Једносложне именице често се јављају без уметка -ов- (-ев-), чешће него у књижевном језику. То се види из ових примјера:

бѣга П, *бѣге* Бас, *бѣзи* Мок, С, П, Шип, Вид, Бас, Вр, Тр, Тиш, Н, Врб, Са, Ор, *бѣзима* Вр, *брке* Бр, *брци* Ж, Врб, *вдле* Пљ, *врази га знали* Мок, *вѣци* Б, Рм, З, Бј, Врб, Наг, *дана* Врб, Вж, Дл, Бр, Пу, Ја, Ту, Бб, Ма, Буш, *дани* Ке, Трн, Са, Дј, Вру, Об, *дани* Стр, Са, *длане* Жу, Ту, *длани* По, *зуба* Трн, Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, Буш, *зубе* Трн, *зуби* Хр, Мр, К, Ж, Буш, *кључе* Вр, *кључи* Врт, *кмеши* Бм, Ја, Ра, Пет, Ту, *кмеше* Вр, *кмеши* вок., Вид, *кмеши* Врб, *краљи* Вж, *Краљи* презиме, Мр, у *Краљије* Пр, *ишѣти листи* Вж, *миши* Трн, Об, Вру, Стр, *миши* Шип, Трн, Об, Вру, Дј, Стр, Рад, *майна* Трн, Гр, *маине* Мок, Б, Св, Бас, Су, *маини* Ж, Под, Врт, Ј, Бб, Ст, У, *ид млинѣ* Су, *илуга* Вр, *илузи* М, И, *иуше* Вр, *рѣзи* Бб, *сиуше* Хр, *сирѣца* Пер, *сирѣце* Вид, *сирѣци* Заг, Наг, Трн, Об, Бј, Буш, Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, *сирѣка* Буш, *двадесѣти сирѣка* Р, *џри* Вж, *џри* Трн, Об, Вру, Дј, Ла, Стр.

Од двосложних именица, с једносложном или двосложном осно-вом, забиљежио сам без уметка -ов- (-ев-) и ове:

албари Пет, *бунари* Д, *дѣкиѣра* Тиш, *ѣдвери* Об, Стр, Трн, *ѣведри* Бб, Вру, Са, *ѣведрима* Вру, *јарѣца* Тиш, Трн, Об, Вру, Дј, *јарѣци* Вру, *до лакѣи* Трн, Об, *лакѣи* Стр, Врб, *ланѣца* Об, Дј, Ла, Стр, Бус, Са, Трн, *ланѣца* Бб, *ланѣци* Об, Ла, Стр, Бус, Са, Трн, *мачѣка* Трн, Об, Вру, Ла, Стр, Бус, Са, *мачѣци* Трн, Об, Вру, Ла, Стр, Бус, Са, *мачѣцима* Трн, Об, Вру, Ла, Бус, Са, *дрози* Вру, *орѣзију* Вру, *орѣзима* Вру, *дрозима* Бус, Са, *ѣци* Вр, *сирѣца* Трн, Об, Бус, *сирѣци* Трн, Об, *сирѣцима* Об, *сирѣма* Трн, *срѣба* Врб, У, Бр, Грд, Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Трн, *срѣби* Груб, Ж, Бе, Пљ, Рм, Ја, Ту, Бб, Бр, У, Ч, Са, Ја, Буш, Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Трн, Бус, *срѣцима* Са, *сирѣца* Бб, Рд, *сирѣце* Ол, *сирѣци* Стр, Бус, Са, Трн, И, *сирѣци* Су, *сирѣѣни* Бб.

Скоро све наведене именице, једносложне и двосложне, могу имати уметак -ов- (-ев-). Примјери:

бѣгов Врб, Б, И, *бѣгове* М, Б, *бѣгови* Тиш, Вра, От, Ја, Би, И, *брѣков* Бр, *брѣкове* Ч, *вдлѣва* Рм, *вдлове* Буш, Бб, М, О, Св, Т, Ра, Мок, Вр, *вдлови* К, Ка, У, Бб, Рад, *с вдловма* Дрв, *враѣва* З, *враѣви* Хр, *вѣков* Трн, Груб, Рм, *вѣков* Груб, С, Вр, Врб, Ст, М, Бј, У, Вж, Ко, *вѣкови* М, К, Бук, *вѣковма* Б, *данове* Ми, Ва, *данови* Ла, Бус, Вр, *данови* Д, *дланове* Б, *зубѣва* у гвѣжѣ, Буш, *зубове* у дјече, Вид, *зубови* у тестере, Буш, *кључеве* Буш, Трн, *кључеви* Об, Вру, Дј, Ла, *кључови* Трн, Вру, Стр, Бус, *кмешѣва* Ту, И, *кмешове* Ту, И, *кмешови* Грд, Ту, Тиш, *лишѣове* И, *мишѣва* Дј, *мишеви* Ла, *мишѣва* Вру, Ла, Бус, *мишови* Вру, Бус, *иушеви*

Трн, Об, Дј, Ла, *йушбѡвѧ* П, Под, *йушови* Трн, Вра, Вру, Стр, Бус, *рѡбѡвѧ* Трн, *рѡгови* Трн, Б, *сѡрѡчеви* Дј, *ѡрѡви* Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, *ѡрѡви* Трн, *ѡрѡви* Бус;

ѡбарѡве Бас, *ѡбарѡви* М, Врб, *бунарѡвѧ* Вж, *докѡшурѡвѧ* Са, *дѡкѡшурѡви* Под, *докѡшурѡвѧ* Заг, *ђѡверѡвѧ* Об, Дј, Ла, Стр, Бус, Са, Трн, *ђѡверѡве* Под, *ђѡверѡви* Т, Вру, Дј, Ла, Бус, Са, *ђѡверѡвѧ* Об, Дј, *ђѡверѡвѧ* Ла, Стр, Бус, Са, Трн, *јарѡѡвѧ* Ла, *јарѡѡви* Ла, *јарѡѡвѧ* Ла, *јарѡѡвѧ* Об, *јарѡѡвѧ* Трн, Вру, Стр, Бас, *јарѡѡвѧ* Дј, *јарѡѡве* Шип, *јарѡѡви* Трн, Об, Вру, Стр, Бус, *јарѡѡви* Дј, *јарѡѡвѧ* Об, *јарѡѡвѧ* Дј, *јарѡѡвѧ* Об, Вру, Стр, *јарѡѡвѧ* Трн, Бус, *до лакѡшѡвѧ* Об, *лакѡшѡвѧ* Вру, Дј, Ла, Бус, *лакѡшѡвѧ* Са, *лакѡшѡви* Трн, Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, *ланѡѡвѧ* Вру, Буш, Дј, *ланѡѡви* Вру, Дј, *мѡчкѡвѧ* Дј, *мѡчкѡви* Дј, *мѡчкѡвѧ* Дј, *орѡзѡвѧ* Об, Дј, Бус, Са, *дрѡзови* Об, Дј, Бус, Са, *орѡзѡвѧ* Об, Дј, Са, *сѡрѡѡвѧ* Ла, *сѡрѡѡви* Ла, *сѡрѡѡвѧ* Ла, *сѡрѡѡвѧ* Стр, Са, Бус, *сѡрѡѡвѧ* Вру, Дј, Буш, *сѡрѡѡви* Вру, Дј, Бус, *сѡрѡѡви* Са, Стр, *сѡрѡѡвѧ* Вру, Стр, Бус, *сѡрѡѡвѧ* Дј, *срѡѡвѧ* Ла, Бус, Са, *срѡѡве* Пер, *срѡѡви* Бм, Са, *срѡѡви* Ч, *сѡрѡѡѡви* Ла, *сѡрѡѡѡви* Дј, *шрѡјѡвѧ* Са.

Уметак -ов- (-ев-) налази се и у овим двосложним именицама:

дѡварѡви Дј, Ла, *дѡварѡви* Вру, Бус, *кѡрѡјѡкови* Би, *лисѡикѡвѧ* Трн, *лѡшѡѡкови* Са, *мѡјѡѡви* Трн, Об, Стр, *мјѡсеѡвѧ* Дрв, *мјѡѡѡви* Бус, *неђѡкѡвѧ* Наг, *неђѡкѡве* Под, *дѡбруѡѡви* Трн, *дѡѡѡѡви* Пет, *рѡсѡкѡве* Бас, *шѡласѡви* Вид, *шѡдрѡѡкови* Шип, *ѡарѡѡѡвѧ* По, *ѡарѡѡѡве* Ту, *ѡарѡѡѡѡви* Би, М.

230. Што се тиче ширине употребе уметака -ов- и -ев-, може се рећи да је -ов- много чешће. Тако је и у нашем књижевном језику. За разлику од њега, у овим говорима се -ов- употребљава и иза предњо-непчаних консонаната и сонаната. Имам потврда за -ов- иза *ј*, *љ*, *њ*, *ч*, *ж*, *ш*:

гајѡвѧ Наг, К, Рм, Бу, *гајѡви* Тр, Врб, у *гајѡвијѧ* Врт, у *шѡијѧ* *гајѡвѧ* Под, *зѡјѡѡви* Трн, *крѡјѡвѧ* Трн, *крѡјѡви* Трн, у *крѡјѡвѧ* Трн, *мѡјѡѡви* Мок, *случѡјѡвѧ* Заг;
жѡљѡви Трн, Об, Вру, Дј, Стр, Бус, Са, *ѡѡшѡѡвѧ* Грд;
гуњѡви Буш, *ѡѡѡѡвѧ* Вид, Гр, Буш, *ѡѡѡѡѡвѧ* Ке, *сѡжѡѡвѧ* Р, *сѡжѡѡѡви* Р;
грѡѡѡви Дрв, *кљѡѡѡви* Трн, Вру, Стр, Бус, *дѡбруѡѡѡви* Трн;
јѡжѡѡвѧ Рг, *јѡжѡѡѡви* Об, *јѡжѡѡѡви* Трн, Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, *нѡжѡѡѡви* Об, Вру, Стр, Би, Бус, Са, *нѡжѡѡѡви* Трн, Бас, К, *сѡјѡжѡѡѡви* Трн, Вру, Дј, Стр, *сѡјѡжѡѡѡви* Об, Ла, Бус;
крѡѡѡѡви Трн, *лѡшѡѡвѧ* Хр, *мѡрѡѡѡѡве* Вид, *мѡшѡѡвѧ* Вру, Ла, Бус, *мѡшѡѡѡѡви* Вру, Бус.

Уметак -ов- јавља се и код именица чија се основа завршава консонантом *ѡ*:

ѡѡѡѡѡѡѡ Тиш, Пет, *зѡѡѡвѧ* Трн, Ко, *зѡѡѡвѧ* Трн, Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, Буд, Вж, Пу, Ко, *зѡѡѡѡѡѡѡ* Врб, *зѡѡѡѡѡѡѡ* Врб, Бус, Ла,

Вру, Об, Пет, Трн, Стр, Дј, Бук, *Зеџови* презиме, Пет, *зеџовима* Трн, Дј, Бус, *зеџовима* Об, Вру, Ла, *зеџова* Стр, *јаџовџа* Трн, Вру, Стр, Бус, *јаџовџа* Об, *јаџовџа* Дј, *јаџовџе* Шип, *јаџовџи* Трн, Об, Вру, Стр, Бус, *јаџовџи* Дј, *јаџовџима* Об, *јаџовџима* Об, Вру, Стр, *јаџовџима* Дј, *јаџовџа* Трн, Бус, *лаџовџа* Вру, Дј, Буш, *лаџовџи* Вру, Дј, *мјесеџовима* Дрв, *сиџовџа* Вру, Дј, Буш, *сиџовџа* Стр, Бус, Са, *сиџовџи* Вру, Дј, Бус, *сиџовџи* Са, Стр, *сиџовџима* Вру, Стр, Бус, *сиџовџима* Дј, *сиџовџи* Дј, *сиџовџа* Ма.

Овај уметак је карактеристичан такође за именице на *с, з, р*:

брусџа Бј, Буш, *брџовџа* См, *брусџа* См, *брџовџи* Врб, Грд, *нџовџи* Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, *нџовџи* Об, *нџовџи* Трн, *иџовџа* Рг, *иџовџи* Рг, Под, *иџовџи* Вид;

кнџовџа Бр, *кнџовџи* Ол, Мок, Вид, Гр, *мрџовџа* По, Мд, *мрџовџе* Ј, *мрџовџи* Дрв, *мрџовџи* Буд, *орџовџа* Об, Дј, Бус, Са, *дрџовџи* Об, Дј, Бус, Са, *орџовџима* Об, Дј, Са;

бунарџа Вж, *дуварџа* Вру, Бус, *дџовџи* Вру, Бус, *иџо* *дуварџима* Вру, Бус, *мјџовџи* Трн, Об, Стр, *мјџовџи* Бус, *џовџи* Трн, *џовџи* Трн, Стр, *џовџи* Об, Вру, Дј, Ла, Бус.

Именица *џиџ* исто има *ов* у облицима множине:

џиџовџа Буд, П, Под, *џиџовџе* Са, *џиџовџи* Трн, Вра, Вру, Стр, Бус.

231. Уметак *-ев-* није непознат у овим говорима, али је ипак рјеђи него у стандардном језику. Биљежио сам га код именица с основном на *ј, љ, њ, ч, ж, ш*, затим на *ц, с, р*, као и код именице *џиџ*. Примјери:

краџа Об, *краџи* Об, у *краџима* Об, *краџџа* Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, *краџџи* Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, у *краџџима* Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, *случаџџа* Бр;

жџовџи Об, Ла, са *џиџџима* Су;

каџџе Буш, *иџџи* К;

грџџи По, *кљџџе* Трн, Буш, *кљџџи* Об, Вру, Дј, Ла, са *мџџима* Ос, *дбруџџи* Ту;

нџџџи Дј, Ла, на *нџџџије* Ж, *сиџџџа* Ко;

миџџа Дј, *миџџи* Ла;

зеџџе Мр, *јаџџа* Ла, *јаџџи* Ла, *јаџџџима* Ла, *сиџџџа* Ла, *сиџџџи* Ла, *сиџџџима* Ла, *сиџџџџи* Ла, *сиџџџџи* Дј;

кџџџа Бр;

бунарџџа Бук, *дуварџџа* Дј, Ла, *дџџџџи* Дј, Ла, *иџо* *дуварџџима* Дј, Ла, *иџџџџи* = *мјџџџџи*, Ла, *џџџџи* Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Бус;

џџџџи Трн, Об, Дј, Ла.

б) *Генџџиџ*

232. У генитиву множине именице које означавају неку мјеру, количину често имају наставак *-џиџ*. Примјери су следећи:

шџџ килџџџџи Са, *корџџи* Пр, Под, *дџџџџи* *корџџџџи* Вж, *меџџџџи* Бас, И, *мјџџџџи* Дрв, Трн, Тиш, Су, Пе, Врт, Рд, Бб, Т, ну-

мѣри В, Ј, Гр, *йáри* Бас, К, *дѣсеӣ йáрӣ* Бр, *дванѣс рѣдӣ* 12 пута по 24^h, Хр, *дѣвеӣ рѣдӣ* Са, *дѣсеӣ рѣдӣ* Пр, *саӣӣ* З, Гр, Св, Рг, Х, Пет, Ор, *шездѣсеӣ цѣнӣӣ* Су.

Неке од наведених именица могу имати у генитиву и наставак -а̄:
кѣломѣӣѣрā Д, *киломѣӣѣрā* Ра, Бук, Бо, *корāкā* З, *лумѣрā* Заг, *мѣӣѣрā* Трн, Б, Мок, Вр, Под, См, Бм, Рг, Мд, Бо, Ту, Бб.
Наставак -й̄ биљежио сам у генитиву множине и код ових именица:

из Врблāнӣ Врб, *ћевѣрӣ* Бб, Вру, Са, *обичāӣ* И, *й̄рсӣӣ* Стр, Бус.

Напомињем да именица *й̄рсӣ* у ген. мн. обично има -ā:

брѣс й̄рсӣā Трн, *й̄рсӣā* Ла, *й̄рсӣā* Вид, Об, Буш, Ма, Гра, Вру, Дј.

Наставак -ā има и именица *нокāӣ*:

нокāӣā Об, Вру, Дј, Ла, Бус, *ндкāӣā* Са, Стр, Буш, Вру, *нукāӣā* Трн.

Једном сам забиљежио у ген. мн. двојински наставак -иј̄ӯ:

ордзиј̄ӯ Вру.

233. Генитив множине може да буде без икаквог наставка. Пригмјери нијесу бројни:

двāдѣсеӣ динāр Св, *чеӣрес д̄ул̄ум зѣм.лѣ* Св, *јāгањāц* М, *дӣӣшӣб до к̄ур̄ӯз* Врб, *ӣӣ сӣ ӣӣā* у брање *к̄ур̄ӯс* Тр, *ис̄ӣоӣ-к̄ур̄ӯс* Трн, *џмѣ к̄ур̄ӯс* Мок, *данчӣӣ к̄ур̄ӯс* *џсӣјала* Шип, *дѣсеӣ мѣӣѣр сӣјена* Врб, *свдӣјѣ рд̄ӣӣѣл* Л.

в) *Датиив*

234. Датив множине зна за наставке -има (-^ама), -ма, -ом (-ома), -ијѣ (-ијѣ̄). Најчешћи наставак је -има (-^ама):

бѣговима Рм, *војнӣцима* Под, *вукдв^ама* Б, *док̄ӣурдвима* Заг, *ћевѣрдвима* Об, Дј, *зеџовима* Трн, Дј, Бус, *зеџдвима* Об, Вру, Ла, *јарџевима* Ла, *јарџдвима* Об, Вру, Стр, *јарџовима* Об, *јарџовима* Дј, *кдњима* Стр, Бус, Рм, *кдсцима* Трн, Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, Са, *крмцима* Бо, Ту, *људима* Буш, Ко, *мāчковима* Дј, *мāчцима* Трн, Об, Вру, Ла, Бус, Са, *мдмцима* Вру, Дј, Ла, Бус, *м̄умцима* Трн, *ордзима* Вру, *дрозима* Бус, Са, *ороздвима* Об, Дј, Са, *й̄аршӣзāнима* Груб, *й̄равослāвцима* Гра, *й̄рӣјай̄ѣлѣма* Об, *й̄рӣјѣӣѣлѣма* Трн, *й̄рӣјѣӣѣлѣма* Дј, Ла, Бус, *синдв^ама* Л, *сиромāцима* Об, Вру, Дј, Ла, Бус, *сирӣџвима* Ла, *сирӣџцима* Об, *сирӣџ^ама* Трн, *сирӣџдвима* Вру, Стр, Бус, *сирӣџовима* Дј, *Србима* Ја, *ӣѣжāцима* Врт, *Турцима* Гра, Мд, *црвима* Трн, Об, Вру, Бус, *црвима* Дј, Ла, *чејинӣцима* Бб, *чиновнӣцима* Врт, *чдбанима* Трн, Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Бус.

235. Наставак -ма у дативу множине може двојако да се схвати: или као стари двојински наставак -ма, касније уопштен за множину,

Трн, с људма Под, с њријашељма Вру, с њријешлејма Вр, с радник-ма Вр, са свашовма Пу, увијачма Бас.

240. Потврде за наставак *-ије* (*-ије*) су следеће:

с аушијѣ Бј, са војницијѣ Вид, с унцијѣ директуријѣ Жу, с швидијѣ друговијѣ Вид, за лугаријѣ Б, мирише лекковијѣ Мр, с њаршизанијѣ Трн, с радницијѣ П, са свашовијѣ Заг, са свашовијѣ Рг, са сељацијѣ Мок, са Србијанијѣ Ж, с упрѣвницијѣ Жу.

Наставак *-ије* дошао је из облика локатива. Према *сељацијѣ(х)-сељаци(х)* у локативу добило се у инструменталу (послије губљења *х*) поред *сељаци* и *сељације* (в. А. Белић, Историја српскохрватског језика, књ. II, св. 1: Речи са деklinацијом, Бгд. 1962, стр. 68, 71). Под утицајем облика двојине, гдје су били једнаки инструментал и датив, појавио се наставак *-ије* и у дативу множине (в. т. 237).

241. Забиљежио сам само једну потврду за наставак *-и* у инстр. множине, и то у југозападном говору:

ш-чиновници Груб.

д) Локатив

242. Локатив множине карактерише се наставцима *-има*, *-ије* (*-ијѣ*, *-ије*), *-ма*. Наставци *-има* и *-ије* подједнако су чести, док је *-ма* у знатно рјеђој употреби.

Примјери за наставак *-има*:

у Ашанима Пт, на баковима Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, у Басијасима Вр, у Басијасима Бас, Заг, у Басијасима Бас, њо брег-овима Об, Стр, њо бреговима Трн, Ла, Бус, њо брегдовима Дј, на ва-гоњима Буш, на волићима Мд, њо воћарима Бб, њо ишчѣ гајовима Под, њо градovima Ор, у градовима Ор, у Грбавцима Ту, на дрѣњићима Под, њо дуварѣвима Дј, Ла, њо дувардовима Вру, Бус, у зашворима Са, њо зиддовима Об, Ла, у зубима Об, Вру, Дј, Ла, Стр, у шјеснијѣ кланцима Ра, у Кмѣћанима М, на кдњима Стр, Бус, у крајевима Об, у крајевима Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, у крајовима Трн, на кѣњима Дрв, у Лакшићима Ја, у лонцима Об, Дј, Ла, Бус, Са, у лонцима Вру, Стр, у лунцима Трн, на мѣнцима Об, Вру, Ла, Стр, Бус, о мѣнцима Дј, на мѣнцима Трн, њо нѣкцима Са, Вру, њо нѣкцима Дј, њо нѣкцима Об, Ла, Бус, на нѣкцима Стр, њо нуцима Трн, у Орловцима Ор, у ошелима Бр, њо њањићима Ко, у њаршизанима Бо, До, Бб, Ту, њо њирдовима Трн, на ишчѣ њдсловима П, о њријашељма Об, о њријешлејма Дј, Ла, о њријешлејма Стр, Бус, ош-њри-јешлејма Трн, њо рѣзомима Вр, у рѣзовима Су, у ѣшовима Бб.

243. Потврде за наставак *-ијѣ* (*-ијѣ*, *-ије*), су следеће:

у Басијасијѣ По, Вр, Груб, Под, у бунаријѣ Дрв, у вагунцијѣ Мок, у вагунцијѣ Вид, у Врбљанијѣ Врб, њо вровијѣ К, В, њо гајовијѣ Бј, у гајовијѣ Врт, њо градoviјѣ Ол, у градoviјѣ Врт, Б, Мр, у Грѣда-

нбвцијѣ Грд, у добровољцијѣ Вид, на дрѣњићијѣ Дрв, ѿо ѣаѣцијѣ Бј, на збѣровијѣ Ст, ѿо зидовијѣ Трн, у зѣубијѣ Врб, Вр, Мр, Трн, у каблловијѣ Р, у караваѣнијѣ Под, у Краљѣијѣ Пр, у кумѣјѣријѣ Под, ѿо кумѣјѣријѣ Под, на куњијѣ Трн, на куњијѣ Вид, Вр, Наг, на куњијѣ Врт, у кѣрузијѣ Дрв, ѿо кѣрузијѣ Вр, Шип, у кѣрузијѣ Наг, Дрв, Ми, на кѣрузијѣ И, ѿо лѣгоријѣ Бас, ѹ Локаѣријѣ Л, у маѣгаѣиѣнијѣ Ст, у Миљѣвицијѣ От, ѿд млиѣнијѣ Су, на нуѣжевијѣ Ж, ѿо ѣграѣцијѣ К, ѿри ѣграѣцијѣ К, ѿо ѣкраѣѣцијѣ Ке, у ѣиѣкосијѣ Шип, у Перваѣнијѣ Бм, у Поѣшоѣцијѣ Вр, Врб, у Пѣркосијѣ Ст, ѿд ѿрсијѣијѣ Врб, у Раѣдманиѣијѣ М, ѿо раѣњенијѣијѣ Бј, у Саваѣновиѣијѣ Врб, на самѣријѣ Пр, ѿд сваѣиѣовијѣ Ол, ѿо сѣнеѣкосијѣ Бј, ѿо сѣудовијѣ П, на ѣиѣдваријѣ Вид, ѿо ѣиѣунѣлијѣ Под, ѹ чеѣиѣнијѣијѣ Жу, См, ѹ ѣаѣндаријѣ Заг, Под, ѿо ѣеѣиѣовијѣ И.

244. Наставак *-ма*, који је могао постати од *-има* редуковањем вокала *и*, забиљежен је у овим примјерима:

на баѣковма Трн, ѿо брегѣдва Вру, ѿо вѣдѣовма Рм, на вѣловма Грд, ѿо градѣдва Рм, у градѣдва У, у зидѣовма Рг, ѿо зидѣдва Стр, у зѣубма Рад, Бус, на коѣма Об, на кѣѣма Вру, Дј, Ла, на куѣма Трн, у ѣаѣриѣзѣаѣнма Ту, о ѣриѣѣаѣиѣлма Вру, у раѣиѣовма У, ѹ сваѣиѣовма Рад, на Талиѣјаѣнма Тр, у ѣуѣиѣовма Буш, ѿо члѣнѣдва Св, у ѣеѣиѣовма Бас.

Најомене о неким именицама м. рода на консонанѣи и сонанѣи

245. Именица *госѣи* има у акуз. множине стари наставак *-и*:

ѣмаѣ неѣкѣ гѣсѣи Трн, ѣдѣ ѹ гѣсѣи Ма, свеѣе гѣсѣи Бр, ѹ гѣсѣи Трн, ѹ гѣсѣи Вру, Дј, дѣиѣ сам ѹ гѣсѣи Би, скѣѣиѣ гѣсѣи Т, дѣила ѹ гѣсѣи Ко.

Биљежио сам, наравно, и наставак *-е*:

у гѣсѣе Л, Стр, Са, Буш, ѹ гѣсѣе Об, Ла, Бус.

246. Именица *дан* врло ријетко чува стари облик ген. једн.:

до Пеѣйрова дне Св, око Пеѣйрова дне Вру.

Овдје је *дне* употријебљено као саставни дио назива празника.

Напомињем да је у ген. једн. именице *Пеѣйровдан* много чеѣшѣи облик у коме се миѣња само други дио:

Пеѣйровѣѣна Су, Ту, око Пеѣйровѣѣна Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, Са, Трн.

Биљежио сам и облик *око Пеѣйрова* Дј, Стр, Бус.

У вези с именицом *дан* реѣи ћемо и то да она понекад има уз број *два* некадашњи облик ном. и акуз. дуала:

ѣва дѣи Дрв.

250. Мушког рода су и именице:

ауџи = аутомобил, Вр, Под, Бј, *по варошу* Трн, *ћубар* По, Вр, Ту, Бј, Ј, Р, Мд, Грд, *у ћубар* Ва, *ћубра* Са, *брџ-ћубра* Дрв, *џс* Буш, *џси* = ос, Бус, *осенџа* Бус, *џсови* Бас, Буш.

2) ИМЕНИЦЕ СРЕДЊЕГ РОДА

Облици јединице

а) *Гениџив*

251. Именице *џже*, *сеџе*, *бјеланџе*, *ждрџешице* и *врџе* имају генитив (као и остале зависне падеже) јединице по типу *село*, *џље*:

џво џжа Трн, *сеџа Жу*, *бјеланџа* Трн, *ждрџешица* Под, *код врџа* Буш.

Именица *џријево* има *-џа*:

слијеџга џрџеџа Заг.

Именице *јаје*, *жуванџе* (*жванџе*, *жованџе*) иду и по типу *село*, *џље* и по типу *дијеџе*:

јаја К, Об, Трн, *жуванџа* Трн, Об;

јаџа Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, Са, *жуванџеџа* Ла, *жванџеџа* Вру, Дј, Стр, *жованџеџа* Бус.

б) *Инструментџал*

252. У инстр. јединице именице средњег рода имају два наставка: *-ом* и *-ем*. Код именица чија се основа завршава предњонепчаним консонантом јављају се оба наставка:

џило за дрџањом блџга Тиш, *с миљџм џиџањом* Под, *камџњом* Дрв, Ва, *џдљом* Бас, *са свдиџџм здрављом* Мр, *кџљом* Би, *с џиџом* Шип, *џрџиџом* Гр, Мд, *џа рџиџом* Ј, *џруџом* Ко, *с џјом* Трн, *џод дрџџџом* Груб, Под, Са, *џод грџџџом* Трн, Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Бус;

са здрављџм У, *кџљџм* Трн, *с дрџџџџџм* Ја, *џод дрџџџџџџџм* Рм.

Из примјера се види да иза палатала чешће долази *-ом* него *-ем*. Наставком *-ом* завршава се и инстр. јединице именица средњег рода с основом на *џ* и *р*:

са Јаџџом Б, *биџо е сџџџом дџбар* Заг, *дџбар сџџџом* Под, *сџџџом дџбар* Бб, *с мџром* Под, *мџром* Ка, Су.

Облици множине

а) *Номинаџив*, *гениџив* и *акузаџив*

253. Именица *дно* има у ном. множине ове облике:

днџ Ла, *днџови* Об, Вру, Дј, Стр, Бус, *днџџови* Трн.

У ген. мн. исте именице имамо:

днѡбѡ Об, Вру, Дј, Стр, Бус, *днѡбѡ* Трн.

За именицу *злѡ* забиљежен је ном. множине *злѡви* Рм, а у ген. мн. облик *злѡја*: *ѡмѡ ѡрѡсиѡ злѡја* Р.

Именица *говѡдо*, која у овим говорима гласи *гѡвече*, има у ген. мн. само наставак *-ѡ*:

гѡвѡдѡ Грд, Вид, К, Бр, Ко, Рг, Наг, Гр, Св, Бм, М, Бј, Ј, *кѡд гѡвѡдѡ* В, См, Ра, Ту.

Именице *ѡко* и *ѡво* знају у ген. мн. само за наставак *-ѡјѡ*:

ѡѡјѡ Наг, Дрв, Вр, К, Св, Бе, Дл, Ко, Буш, И, Ва, Мд, *ѡѡјѡ* С, См, Ва.

254. Неке именице средњег рода имају двојаке облике у множини. Тако поред *кљѡѡшѡѡ* Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, *кљѡѡшѡѡ* Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, *кљѡшѡѡ* Трн, *кљѡшѡѡ* Трн, чује се понекад *кљѡшѡѡ* Трн.

Од именице *ѡлѡће* забиљежена су у множини два облика: *ѡлѡћа* и *ѡлѡћи*. Потврде су сљедеће:

ѡлѡћа Трн, Вру, Дј, Ла, *ѡлѡћа* Стр, *ѡлѡћѡ* Трн, Дј, Ла;
ѡлѡћи Об, Дј, Бус, Са, Бр, *нѡ ѡлѡћи* Врб, *мѡђу ѡлѡћи* П, *ѡлѡћи* Об, Вру, Стр, Бус, Са.

Двоструке облике има и именица *ѡрѡса* односно *ѡрѡси*:

ѡрѡса Дј, Бус;
ѡрѡси Трн, Об, Вру, Дј, Ла, Са, *ѡрѡси* Трн, Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, Са, Врб.

255. Именице средњег рода на *-ѡѡ* (*ѡѡле*, *ѡѡле*, *бѡре*) умјесто праве множине употребљавају облике збирних именица на *-ад* (или *-ѡ* у *дѡѡца*): *ѡѡлѡд*, *ѡѡлѡд*, *бѡрѡд*, а могу бити у употреби и облици множине именица м. рода: *ѡѡлѡћи*, *ѡѡѡци*.

О именицама на *-ад* биће више ријечи у одјелјку о именицама женског рода на консонант.

255.а. Нијесам забиљежио код именица средњег рода генитив множине без наставка.

б) *Дѡѡѡѡ*

256. У дативу множине забиљежио сам само наставак *-ѡѡ* (*-ѡѡ*): *гѡвѡѡѡ* Груб, Рм, *гѡвѡѡѡ* Бо.

в) *Инѡѡрументѡѡл*

257. Инструментал множине има наставке *-ѡѡ*, *-ѡѡ* (*-ѡѡ*), *-ѡѡ*. Најчешћи наставак је *-ѡѡ*:

бурџиима Врб, *йод враџиима* Бб, *йод јаима* Трн, Бус, *са јаима* Об, Вру, Ла, *са јаима* Дј, *с јаима* Стр, *с кдлима* Шип, Трн, К, Ст, Бј, Врб, Бб, Бук, *са кдлима* Рм, *за леђима* Бб, *с огледалима* Су.

258. Наставак *-ијѣ* (*-ијѧ*) је рјеђи од *-има*:

сиоред враџијѣ Трн, *за враџијѣ* Трн, Наг, Ж, *за враџијѣ* Д, *сиоред врѣлијѣ* Трн, *за гдведијѣ* Буд, *йди-колијѣ* Дрв, *йод рѣбријѣ* Ж.

259. У инстр. мн. именица средњег рода сасвим ријетко се јавља *-ма*:
за враџима Тр, *са крѣлма* Шип, *с кдлма* Дрв, Пу, Ту, Ко.

Наставак *-ма* може да се протумачи као наставак *-има* с редукованим вокалом *и*.

г) *Локайив*

260. У лок. множине именица средњег рода подједнако су у употреби наставци *-има* и *-ијѣ* (*-ијѧ*, *-ијѣ*), док је *-ма* много мање заступљен, а *-а* налазимо у свега неколика примјера:

Потврде за наставак *-има*:

йо брдима Бас, Вр, Хр, Бук, *на брдима* Б, Хр, Пет, *на Брдима* топ., Трн, *у брдима* Би, Бук, *на враџима* Г, Буш, *на враџима* Врт, *на дрвџима* Бус, *на јаима* Са, *на колима* Са, *йо леђима* Трн, Вру, Об, Ја, Дј, Стр, Ла, *на леђима* Са, Би, Ос, *на леђима* Са, *на леђима* Ос, Бук, *йо леђима* Буш, *на свдѣм леђима* Ос, *у мјѣсѣиима* Тиш, *на мјѣсѣиима* Рм, *йод њедрима* Бб, *у йдљима* Жу, *йо рѣбрима* Вру, Ла, Стр, Бус, *йо рѣбрима* Дј, *на рѣбрима* Об, *на сѣлима* П, *йод сѣлима* Л, *у дѣијѣ наџијѣ сѣлима* Л, *йо сѣлима* Ст, *йо граддѣима и сѣлима* Ор, *у усѣиима* Об, Вру, Ла, Стр, *у усѣиима* Дј.

261. Наставак *-ијѣ* (*-ијѧ*, *ијѣ*) налазимо у примјерима:

на ѣднијѣ брвнијѣ Бас, *йри брвнијѣ* Бе, *йо брдијѣ* По, Ол, *на Брдијѣ* топ., Трн, Ж, *на враџијѣ* Дрв, *на враџијѣ* Дрв, *на враџијѣ* Наг, *у дрвѣијѣ* Дрв, Вид, Трн, С, *йо жѣијѣ* От, *у колијѣ* Груб, Под, Пр, Врб, *на колијѣ* Под, *у колијѣијѣ* По, *йод леђијѣ* Под, Трн, *на леђијѣ* Хр, Буд, Врб, *на мјѣсѣијѣ* Бј, *йод мјѣсѣијѣ* Хр, *на нусилијѣ* Трн, *йод њедријѣ* Р, *йо радѣлиџиѣијѣ* Пр, *йо рамеѣнијѣ* Тр, И, *на рамеѣнијѣ* Наг, *йод рѣбријѣ* Врб, *йо рѣбријѣ* Трн, *йо сѣлијѣ* Вид, Ж, Бј, Грд, *йо сѣлијѣ* Хр, *йо наџијѣ сѣлијѣ* Д, *у ѣднијѣ сѣлијѣ* Ке, *у сѣлијѣ* Бм, *у усѣијѣ* Мр, *у усѣијѣ* Трн, *у усѣијѣ* Трн.

262. Наставак *-ма* може, као што смо то за инстр. учинили, да се доведе у везу са наставком *-има*. Примјери:

у кдлма Рад, *на леђма* Вр, *йо леђма* Бус, *на йлеђма* Врб, *на йлеђма* Трн, *йо йлеђма* Бус, *у йдљма* Ко, *йо сѣлма* У, *у усѣиима* Бус.

263. Именица *мјѣсѣио* има понекад локатив множине једнак генитиву:

имā на мјесџиā ња нѣмā нѣшиџа шѣравѣ Бу, на мјесџиā се шѣв де-
шавало Бу, на мјесџиā имā шљивā, на мјесџиā нѣмā Врб.

Ова именица само изузетно има кратко -а у лок. множине:

ид шѣјѣ другиѣ мјесџа Бу.

Овакав се облик лок. мн. може објаснити аналогичној према облицима именица ж. рода на -а (*ид њива, у чарайа*), а нијесу били без значаја ни облици ове именице на -а (*мјесџа, мјесџиā*).

На исти начин може се протумачити облик на нѣсилама Бб, гдје је -ама (умјесто -има) добивено према облицима на дѣскама, на иглама, а не смије се занемарити ни утицај облика нѣсила, нѣсилā. О таквим облицима в. Ивић, Галипољски Срби, 162—167.

Најомене о неким именицама ср. рода

264. Именица *доба* употребљава се као плуралиа тантум средњег рода:

у два дѣба Вр, Мок, П, Дрв, *зимнā дѣба* Тр, *свѣкā дѣба* Под, *шѣква дѣба била* Вид, *идѣаснā дѣба* Трн, Бе, *у најљевичā дѣба* Груб, *лѣјинā дѣба* Наг, *у младā дѣба* Вр, *у сѣјарā дѣба* Ж, *у унā дѣба* Ж, *два дѣба нѣћи* Ж, *два су дѣба* Жу, *у идѣаснā дѣба* Р, *гљувā дѣба* нѣћи Ч, *у-вā дѣба* Ја.

Кад је ова именица као плуралиа тантум промјенљива, има наставак -ама:

у унијѣм дѣбама Шип, *комунѣсѣичкијѣм дѣбама* најљѣжѣ Р.

Наставак -ама је узет од именица ж. рода на -а (према облицима *у шѣрбама, жѣнама*), а то је било олакшано тиме што се и *дѣба* завршава наставком -а (в. облик на нѣсилама у т. 263).

Уз приједлоге *до, ѣрема, ѣрије* *доба* је у множини непромјенљиво:

до идѣаснā дѣба Ке, *ѣрема дѣба* гѣдинѣ Пт, *ѣрије два дѣба* См.

Именица *доба* се јавља и у облику једине средњег рода:

у свѣкѣ дѣба Св, Дл, *у идѣаснѣ дѣба* Врб, *у шѣ дѣба* Бр, *зим-скѣ дѣба* Рм, *зимнѣ дѣба* Ст.

Једнински облик је промјенљив:

сѣјарѣга дѣба Д, *мѣгу ѣричѣји о-сѣјарѣга дѣба* Ма, *сѣјарин-скѣ дѣба* Тиш.

Само једном сам забиљежио именицу *доба* у облику једине ж. рода:

нѣћнā е дѣба Рм.

265. За именицу *звѣјере* имамо ове потврде:

звѣјере От, Трн, Об, Вру, Ла, Стр, Бус, Дј, *звѣјере* Врб, *звѣјере* Хр, *звѣјерѣиа* Трн, Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Бус.

Ова именица може да буде и женског рода, на консонант или на а. Навешћемо њихове облике ном. и ген. јединице:

звјѣр Ла, *звјѣри* Ла;
звјѣра Об, *звјѣрѣ* Об.

266. Кад именица *гвѣжђе* означава гвоздени предмет, може да има проширење *-и-*:

уби гвѣжђеѣом Би.

267. Именица *буре* сасвим ријетко има правилну множину:
бурѣѣима Врб.

Умјесто оваких облика употребљавају се обично облици збирне именице *бурѣд*.

268. Збирна именица *кдље* понекад има множину:
са кдљима Рм.

269. Именица *огњѣиѣ* има наставак *-иѣ* као и у књижевном језику:

огњѣиѣ Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, Са, Трн, Т, Пет, Пу, Ко, Ту, Буш, Ч, Ор, Ол, У, Мд, Бр, Вж.

Једном је забиљежен облик на *-иѣо*:

огњѣиѣо Об.

О ријетком облику *огњѣиѣ* већ је било ријечи у т. 188 (2а).

Именица *огњѣиѣ* има у ген. мн. наставак *-ѣ*, а сасвим ријетко *-и*:

огњѣиѣѣ Об, Ла, Са, Трн, *огњѣиѣѣ* Вру, Дј, Бус;
огњѣиѣѣ Стр.

270. Именица *ѣраво* ријетко се употребљава. Забиљежена је само у П и И. Обичнија је именица ж. рода *ѣрава*:

ѣравѣ Дрв, Бас, Ва, Врб, Св, Вж, *ѣраву* Рм, Гр, Под, Ра.

271. Именица *жѣлезо* Трн, чује се и у мушком роду: *жѣлес* Трн.

3) ИМЕНИЦЕ ЖЕНСКОГ РОДА НА -А

Облици јединице

а) Вокаѣѣ

272. У вок. јединице именица ж. рода на *-а* имамо наставак *-о* или је вокатив једнак номинативу, а сасвим ријетко се јавља наставак *-е*.

Двосложна лична имена с дугоузлазним акцентом у номинативу имају *-о* у вокативу:

Анђо Гр, *Бѣсо* Трн, *Вуко* Ра, *Грѣздо* Трн, *Душо* Рм, *Бујо* Трн, Бук, *Јѣло* Хр, И, *Јѣљо* Св, *Мѣро* Св, Ј, Бук, *Нѣдо* Трн, *Пѣво* Св, *Рѣжо* Трн, Рад, *Сѣво* С, *Сѣѣно* М, *Сѣѣо* Бук.

Ту, наравно, долазе и тросложна имена са двосложном замјеном јата и дугоузлазним акцентом у номинативу:

Цвјјето См, Т.

Имена сродства такође могу да имају вокатив једине на *-о*, без обзира на акценат у номинативу:

мајко Бј, Ке, *џријо* Врт, *свјиро* Мок, *снајо* Трн, Ш, *снао* Под, *снашо* Врб.

Наставак *-о* је забиљежен и у вок. једн. ових двосложних и тросложних именица:

вдјско Ра, Врб, *ћџ* *ћеш*, *жџенскā главо?* Ст, *устиави*, *жџенскā главо!* Ја, *дјџвдјко* Вру, *жџно* Ра, См, *нећиливо свјија!* Ж, *цјуро* Трн.

273. Двосложна лична имена с дугосилазним акцентом у номинативу имају вокатив једнак номинативу:

Бџрка Ма, *Зџрка* Буш, *Милка* Гр, Пер, Рг, Дл, *Пџрка* Под.

Имена сродства, поред наставка *-о*, могу имати исто тако вокатив једнак номинативу, без обзира на акценат номинатива:

бџба Ва, Буш, Ке, Б, *кјума* Р, Ос, *мама* Вр, *шџијка* Трн, Врб, Р.

Једнакост номинатива и вокатива једине забиљежена је и код именица на *-ица*:

Аница Трн, Ке, *Вјкица* И, *гдведарица* Трн, *Даница* Об, Вру, *Даница* Дј, Ла, Бус, Са, Трн, *домџица* Трн, *Дрџица* Буд, *Дрџица* Пе, Пу, *друџарица* Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Са, Трн, *Љџубица* И, *Милница* Пу, *Милкица* Под, *Милца* Стр, Рад, *џријашџелица* П, *снашница* Пет, *цјурница* Вр.

Именице на *-ица* имају понекад наставак *-о*:

ћџ *си била*, *Даницо звјјездо?* из нар. пјесме, Врб, *сирџицо* Врб.

Номинатив и вокатив једине једнаки су и код ових именица:

Дрџгана Ке, *Дрџгиња* Бук, *Марија* Ја, *Милџва* Гр, О, *млада* Н, *иџија мјја* хип. од пиле, См, *џоџадија* Буш, *Смџљана* Трн, *кума-Тривуна* Под, *цјура* Об, Дј, Ла, Стр, Бус.

274. Само једном је забиљежен наставак *-е*:

друџарице Бус.

Облици множине

а) Генитив

275. У ген. множине именице ж. рода на *-а* имају наставке *-џ* и *и*, а има и остатака старе промјене, тј. облика генитива без наставка.

Код именица с наставком *-џ* извешћемо два случаја: прво, облике с непостојаним *а* између неких консонаната и сонаната којим се завр-

шава основа тих облика и друго, облике без непостојаног *a* између чланова консонантских, консонантско-сонантских и сонантских група.

Најприје облици с непостојаним *a*:

бүдимākā Мр, *вāйāрā* Мок, Р, *вйљушākā* Бб, Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Са, Трн, *вдћākā* Трн, *грāбāлā* С, Трн, Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, *гўсākā* Бб, *гўсāлā* Мок, *дасākā* По, Трн, Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, Са, *дййāлā* Трн, Р, Бј, *дјвојākā* Вру, *ћввојākā* Бј, *земāлā* Гра, *игāлā* Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, Са, Трн, *кдлјевākā* Трн, Об, *кдцākā* Ка, Бб, *крдшāнā* Бас, *крўшākā* Пр, В, Буш, С, Ол, Д, Пу, *кўнойāлā* С, *лййāрā* Трн, Вр, Мр, В, *шесйй лййāрā* Пе, *мāчākā* Трн, Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, Са, *мейāлā* Трн, Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, Са, *мдшākā* Бук, Ма, *наћāвā* Трн, Об, Вру, Дј, Стр, Бус, Са, *наћāвā* Ла, *овāцā* Л, Вид, Тиш, Вр, Под, Буд, Ч, Ра, Пер, М, Бм, Св, Гр, Ј, Пљ, Ос, У, Рг, Врб, О, Бо, Хр, Бј, Пе, Грд, Бус, Стр, Ла, Дј, Вру, Об, Трн, Бр, Ту, *йдшākā* Бб, *йдчурākā* Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, Трн, *нєстiло* и *йјесāмā сйāријē* И, *йўшākā* К, Рм, Гр, Бр, Врб, *сесйāрā* Су, *смдкāвā* Пљ, *сўкāнā* Бр, Бук, И, *шдшākā* Буд, *шорāбā* Трн, Об, Хр, Вру, Дј, Ми, Стр, Бус, Са, *шрдшāнā* Рм, Ко, *шркāлā* Ма, *цркāвā* Вж, Буш, Об, Вру, Дј, Стр, Са, Трн, *чйшākā* Ј, *чезāмā* Дрв, *шййākā* Вр. Много мање је облика без непостојаног *a*:

бўмбā Под, *карййā* Тиш, Ке, *кдлјевākā* Са, *крāсййā* Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, Трн, *кўрйркā* Трн, *лāмййā* Вр, *лбйййā* Стр, Трн, *йарйййзāнкā* Р, *рāднā* Ке, Об, Трн, *шāблā* Р, *Тāнā* презиме, По, *ўјнā* Буд, *чāвкā* Мр, Об, Трн.

Из наведених примјера се види да је јављање односно одсуство непостојаног *a* одлика свих крајишких говора.

276. Наставак *-й* биљежио сам код именица чија је основа на неку консонантско-сонантску групу, а сасвим ријетко код именица на чисто консонантску или чисто сонантску групу. То се види из сљедећих примјера:

āлвй Бук, *йо сєдам бāнкй* Св, *йд йєйй бāнкй* Дл, *дєсєй бāнкй* Пу, *вйљушкй* Бус, *врбй* Вру, Стр, Бук, И, Ма, *звйјєздй* Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, *кāнййй* Бб, *карййй* Са, *карййй* Пер, *кдлјевкй* Бус, *кдлјевкй* Вру, Дј, *кўглй* Ра, *лāсййй* Т, *лйјєскй* Бук, Бб, *лдйййй* Об, Вру, Дј, Ла, Бус, Са, *мдлййвй* Бб, *мошоркй* Мд, *ндшнй* У, *рāднй* Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, Са, *свјєдоцбй* Бб, *срнй* Вру, Дј, Ла, Бус, У, Т, Пу, Бук, Ко, *сййддинāркй* Пу, *шйрбй* Бук, Ла, *учшйєлкй* Бус, *фйрмй* Бм, *црквй* Ла, Бус, Бб, *чāвкй* Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, *шблдй* Под, *двāсєйй* и *йєйй шблдй* З.

Наставак *-й* јавља се, истина рјеђе, и код именица чија се основа не завршава никаквом групом консонаната или сонаната:

госйййјонй Дј, Ла, *клўйй* Вру, Ма, Дј, Стр, Бус, *кўнй* Ва, *машинй* Ра, Вру, Дј, Ла, Бус, *йєййй* Вру, Бус, *ййвй* Ра, *йрйчй* Ко, Бб, Буш, *рйјєкй* Ла, Стр, Бус, *сййбй* Ја, *сййўй* Пу, *шєкй* И, Буш,

Бб, *шквлі* Ко, Би, Ва, И, Буш, Бб, Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, Л, Гра, У, Вж, Пу, Т.

Неке од поменутих именица с наставком *-ї* већ су наведене у претходној тачки с наставком *-ā*. Сада ћемо навести још неколико облика ген. мн. који поред *-ї* имају и наставак *-ā*:

врба Тр, Трн, Об, Дј, Ла, Бус, Са, И, Буш, *госпијонā* Стр, Бус, Са, *госпијунā* Трн, *звјезда* Об, Трн, Са, *звјзда* По, *клуїа* Трн, Об, Вру, Дј, Ла, Са, Буш, *машина* Бр, Трн, Стр, Об, *їеїа* Об, Дј, Ла, Стр, Са, Трн, *ријекā* Об, Вру, Дј, Трн, *срнā* Об, Дј, Стр, Са, Трн, Грд, Вж, Пу, *шквлā* Р, Мд, Хр, И, Грд, Пу, Ту, Бб, Дј, Са, Трн, Бук, Об.

Што се тиче географске распрострањености појаве вокала *-ї* у ген. мн. именица ж. рода на *-а*, може се рећи да *-ї* срећемо у свим говорима, али у југозападним најређе.

277. Забилежио сам следеће облике ген. мн. без наставка:

осамдесџ гддїн По, М, *осамнџ* гддїн Тиш, *їедесџ* гддїн Вид, Д, Ра, *шездесџ* гддїн Мок, *седамдесџ* гддїн Мок, *кдликд њџму гддїн їмā?* Наг, *їе-шес* гддїн Вр, *двџес* гддїн Ж, *їеїнџ-сам гддїн їмб* Жу, *двџед-гддїн* Жу, *їрїес* гддїн Под, *їрїесї* и *їеї* гддїн М, *чџїрес* гддїн Рд, *дџесї* гддїн Л, Ор, Бб, *їеїнџ* гддїн Врб, *двџнџ* гддїн Ор, *їе-шџс* и *лāї* Тиш, *двџес* и *їеї* и *лāї* П, *сїб* и *лāї* и *їуїā* К, *дџесї* и *лāд* Ра, *сџдом нџїл* Вид, *їеї* и *нџїл* М, *їе-сїдїїн* дїнāрā Дрв, *їеї* и *сїдїїн* дїнāрā Вр, *дџевї* и *сїдїїн* дїнāрā Под, *двџнџ* и *сїдїїн* См, *сџдам* и *сїдїїн* оваџа Пе, *їе-сїдїїн* и *косаџа* Бј; *сїб* и *закрї* на њџму Жу, *нџмā* и *крџшāк* Мр, *дд* и *кџї* и *мрїїнскї* См.

Без наставка су обично именице употријебљене уз бројеве. Уз њих најчешће долазе именице *гддина*, *нџїлā*, *їлāдā*, *сїдїїнā*.

Истина, билежио сам у оваквим случајевима и наставак *-ā*:

чџїрес гддїнā Рад, *сџдам* гддїнā Ту, *їеї* гддїнā Рд, *шџснџ* гддїнā С, *сџдам-дсам* гддїнā По, *седамдесџ* гддїнā Тиш, *їеїнџ* гддїнā Мок, *дџесї* гддїнā Под, Бб, Ко, *їе-шџс* гддїнā Вр, *їд* и *сїб* и *лāдā* М, *осамнџсї* и *лāдā* См, *їеїнџ* и *лāдā* Мр, Под, *їеї* и *лāдā* Пе, *шџсї* и *лāдā* Пе, *сџдам* и *нџїлā* Мр, Вид, *сџдам* и *нџїлā* Ко, *їеї* и *нџїлā* Св, *чџїрї-їеї* и *сїдїїнā* Л, *їд* и *їеї* и *сїдїїнā* См, *дџевї* и *сїдїїнā* Ка, *зд* и *їеї* и *сїдїїнā* Г, *сџдам* и *сїдїїнā* Под, *їеї* и *сїдїїнā* Вр, *дџевї-сїдїїнā* Ж.

278. Именице *нога* и *рука* у ген. мн. најчешће чувају стари дуалски облик на *-ї*:

ндџ Об, Вру, Дј, Са, У, Врб, Стр, Мд, И, Би, Пет, Буш, *брџ* и *ндџ* Бук, *брџ* и *ноџ* Ја, *исїод* и *ндџ* Ва, *кдлџ* и *кдњ* и *мā* и *ндџ*? Буш, *брџ* и *нџџ* Трн;
рџкџ Вр, Под, С, Трн, Об, Вру, Бб, Ма, И, Ја, Ту, Мд, У, Са, Дј, Буш.

Само једном сам забиљежио наставак *-ā* код именице *нога*, кад означава дио намјештаја:

кљуџа са дѣсеџ нога Буш.

Комбиновањем наставака *-ū* и *-ā* добивен је наставак *-ūvā*:
ндгүвā Дј, Ла, Стр, Бус, Ту, *рүкүвā* Ла, Стр, Бус.

Наставак *-ūvā* је карактеристичан за источније и сјеверније говоре.

б) *Дайиџ*

279. У дат. множине забиљежени су наставци *-ама*, *-ами*, *-а*, *-ам*. Најприје ћу дати потврде за стандардни наставак *-ама*:

бабама Тиш, *бүвама* Трн, Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, *врбама* Трн, Об, Вру, Дј, Ла, Бус, *врбама* Стр, *главама* Об, *главама* Вру, Ла, Стр, *жѣнама* С, Дј, Об, Трн, Бус, Ла, *ддишā жѣнама* Под, *зādругама* К, *кљуџама* Об, Бус, *кљуџама* Дј, Ла, *кдзама* Вр, Бр, *крѣвама* Тиш, *күћама* С, Рм, *ндшијѣм күћама* У, *мāчкама* Трн, Об, Дј, Ла, Стр, Бус, *овцама* Д, Бус, Стр, Ла, Дј, Об, *иўшкама* До, *швѣрницама* Св, *цүрама* Трн, Дј, Ла, Бус, *чѣлама* Трн, Об, Вру, Ла, Бус, *чѣлама* Дј, Стр.

280. Наставак *-ами* је заступљен у овим говорима колико и *-ама*:

врбама Са, *главами* Трн, *главами* Дј, Бус, *гүскама* Трн, *дјевѣјкама* Вру, *дајү жѣнама* Ж, *жѣнама* Под, Са, Стр, Вру, *кљуџама* Трн, Стр, *кљуџама* Вр, *кдзами* Груб, Под, З, Са, *кдлибама* Трн, *крѣвама* Мок, Мр, *күћама* Вра, М, С, *йрема күћама* Ж, *йрема лүводама* Вра, *мāчкама* Вру, Са, *младама* Ке, *овцама* Мок, По, Вид, Шип, Заг, Тиш, Под, Вр, М, Су, Р, Грд, Врт, Трн, Вру, *свињама* Тиш, *цүрама* Мок, Под, С, От, Стр, *цүрицама* Тиш.

281. Наставак *-а* доста је риједак:

свāк је дйшишā свдијѣ күћа Вр, *ка-сѣ йшло овца* Трн.

Оба примјера су из југозападног дијела Крајине.

282. Само једном сам, у источнијем дијелу Крајине, забиљежио наставак *-ам*:

ддлазили мдмци цүрам Л.

в) *Инструментал*

283. Инструментал множине има наставке *-ама*, *-ами*, *-а*. Примјери за наставак *-ама*:

āлинама С, *са вйлама* Ту, *са Влāињама* По, *йод врбама* Трн, Об, Вру, Дј, Ла, Бус, *с врбама* Стр, *йскићено срйскијѣм главами* Врб, *йод главами* Об, *йод главами* Вру, Ла, Стр, *са главами* Дј, *са жѣнама* Св, По, Трн, Об, Ко, Дј, Ла, Бус, *с йглама* Л, *са кдишкама* И, *са кљуџама* Дј, *с кљуџама* Ла, *йош-кљуџама* Об, *лдишāма* Л,

са мдѝшкама Ту, ндѝгама Об, Дј, Ла, нѝгама Трн, удара нѝгама Шип, с ђвцама Об, Дј, Ла, Стр, са ђвцама Бус, с ђзледама Гр, с ѝарама Врт, ѝарама Ја, са ѝѝшкама Са, са рдѝгуљама Бб, рѝкама Дрв, Ж, Дј, Врб, Ла, Стр, са рѝкама Бус, са сѝкирама Ту, сѝкирама До, са срѝнама Об, Дј, срѝнама Вру, Ла, Стр, Трн, цвѝнѝцама Мр, са цѝрама Трн, Ла, Бус, с цѝрама Об, Дј, шѝагѝцама Бр.

284. Наставак -ами је у равноправној употреби с -ама:

аљинами Б, вѝлами П, Под, ѝод врбама Са, ѝрѝну гђама Ж, ѝод главама Трн, ѝод главама Бус, дѝичинами Наг, са дѝевѝлкама Вру, са жѝенами Вру, Стр, Са, са клѝѝама Вру, с клѝѝама Стр, ѝоѝ-кљѝѝама Бус, ѝред лѝнѝјама Ра, маѝрамицама Вид, мдѝшкама Рм, ндѝгама Ра, Б, Вру, нѝгама Трн, Под, Пе, с ђвцама Су, Под, Вру, ѝарама Вид, Пет, Рм, наѝ-ѝаѝрѝолама Рм, са ѝлдскама Л, кѝђе ѝокривѝне ѝлдчама Под, с ѝѝшкама Грд, са рдѝгуљама Бас, Рм, рѝкама Мок, Вид, С, Врб, Вру, Трн, Под, Наг, Н, с рѝкама Трн, са рѝкама Об, сѝкирама Рад, са сѝкирама Бас, са срѝнама Стр, Бус, Трн, са срѝнама Са, сѝкѝама Рг, ѝѝи ѝлицама Под, цѝѝелама Рг, с цѝрама Шип, Л, Стр.

285. Наставак -а рјеђе се чује од -ама, -ами. То показују ови при-мјери:

са жѝена По, ѝоѝ-кљѝѝа Трн, Об, за кѝза С, ѝреѝ-кѝза С, с кѝза Ст, међѝ кућа Са, с лѝѝаѝа Б, с маска Бас, с ђвца Л, Вид, Под, Дрв, См, Буд, за ђвца ѝѝи Наг, са ђвца Трн, с ѝара Заг, са рдѝгуља Под, са цѝрица Ке, за шкѝла Дрв.

г) Локаѝив

286. У локативу множине забиљежени су наставци -а, -ама, -ами, -ма. Најприје наставак -а:

у аљина Груб, ѝ бабина Мок, Тиш, ѝ бања Вр, ѝ бара Бас, Вр, Мд, у бѝра Г, у рѝѝачкије бѝра Хр, на бара Пу, ѝо бѝрѝѝа Тр, Буш, у бѝрѝѝа Д, у бѝлѝица М, ѝо бѝлѝица Бј, на Брѝжѝина топ., Дрв, ѝо ѝније бѝква Под, на Бѝсија Врб, Рг, у вѝчија Б, ѝ гаћа Хр, ѝ година Тиш, ѝо гѝдина Врб, ја сам сѝѝарија ѝо година Р, на гра-ђевина Вр, на граѝица Грд, на гѝдара Ј, на даска Трн, Об, ѝ дѝѝа Трн, у дѝлина Ј, у дрѝжава Р, Ј, ѝ ѝије жѝѝа Са, на ѝгла Трн, у јаѝуга Трн, ѝо једѝница Л, ѝо кавѝна З, у кѝчица Под, у кѝѝа Дрв, у кѝшуља С, у кѝѝрика Ж, у кѝѝѝа Вид, ѝо кућа Под, П, Д, ѝо кућа К, ѝо ѝније кућа Бас, ѝ кућа Хр, Трн, у једѝније кѝћа Л, ѝо лѝѝѝа К, у лѝка Под, ѝ Мрђа П, у Мукрѝнога Д, у нѝвина Ж, у нѝвина Вид, Тиш, П, ѝо ѝѝѝа Мр, Стр, Трн, ѝо ѝѝѝа Груб, Тиш, От, Ма, Об, Вру, на ѝѝѝа Пу, ѝо ѝѝѝа Су, на ђвца См, Трн, у ђвца См, Ст, у ѝара Д, о ѝара се радѝ Бј, на ѝѝѝа Са, Трн, ѝо ѝѝѝа Мок, ѝо другѝје сѝѝа Ж, на сѝѝѝа К, у Сѝѝѝа топ., Мок, ѝ-ѝѝѝе сѝѝѝа Бу, ѝри сѝѝѝа Врт, у ѝѝѝѝа М, Трн, на Увала топ., Трн, ѝо ѝѝѝа Ва, ѝо фабрика Ва, у цѝѝѝѝа Пет, у чѝраѝа М,

Под, Мр, у шака Рм, Л, Гр, њд школа Трн, Тр, у шљива Вр, Бј, њо шума Дрв, Трн, Бас, Пет, Бј, њд шума Рм, у двије шума Д, њо двије шума Ст.

287. Стандардни наставак *-ама* није риједак у овим говорима:
њо баракама Х, *у барама* Ко, Бук, *на барама* Пу, *у бблиницама* Мд, *на Бусијама* Врб, *на врбама* Об, Стр, *на врбама* Трн, Вру, Дј, Ла, Бус, *на главама* Об, Бр, Дј, *на главама* Вру, Ла, Стр, *њо гостијбнама* Бук, *на даскама* Трн, Об, Дј, Ла, Бус, Т, *њо дољнама* Гр, *о жєнама* Трн, *на жєнама* Об, Дј, Ла, Бус, *на њглама* Об, Вру, Дј, Ла, Бус, Трн, *у клујама* Об, *у клујама* Дј, *на клујама* Ла, *о кравама* Т, *у еднијем кућама* Ш, *у кућама* Дл, Трн, *у шрјама* кућама Ке, *њо шурђије* кућама Врб, *њд кућама* Ја, *у наћвама* Ја, *њд њивама* Ла, Трн, *њо њивама* Вру, Дј, Бус, Трн, *на њивама* Пу, *у њивама* Стр, *на овцама* Об, Дј, Ла, Стр, Бус, *на њишама* Вру, Трн, *на њишама* Об, Дј, Ла, *у њдјаишама* Рг, *на њушкама* Буш, *у Рдвницама* Ор, *у раишама* Ор, *у ријекама* Об, Дј, Ла, Бус, Трн, *у рјекама* Вру, *на санцама* Т, *у шворницама* Бук, *у шдрбама* Дј, *у шдрбама* Об, Вру, Ла, Трн, Буш, *њо улицама* Бук, *њо уредбама* Св, *ош-цурама* Трн, *на цурама* Об, Ла, Бус, *о цурама* Дј, *у чарайама* Буш, *њо чеишама* Ко, *у шакама* Ја, *о шљивама* Пу, *њд шијем шумама* Р, *у шумама* Ј, *њо шумама* Би.

288. Ни примјери за наставак *-ами* нијесу малобројни:

у баракама Под, *њо бблиницама* Пљ, *у вилицама* Пе, *на врбама* Са, *на главама* Трн, *на главама* Бус, *њо грђама* Са, *њо гудурама* Ж, *на даскама* Вру, Стр, Са, *на дјевдјкама* Вру, *на жєнама* Об, Вру, Стр, Са, *њо враишњије* жйлама Тиш, *на њглама* Стр, Са, *на клујама* Вру, *у клујама* Стр, *на клујама* Бус, Са, *у књијама* Грд, *у кдсама* Грд, *њд кућама* Са, Л, *њо кућама* Ра, *у кућама* Ке, *у кућетишама* Пе, *њо лаћама* Су, *њо ливодама* Рм, *на лукама* М, *на лєскама* Рм, *на несрећама* Ос, *њд њивама* Са, *на овцама* Вру, *на њишама* Стр, Бус, *њо њлєшинама* Ј, *у ријекама* Стр, *њд њиш сиданицама* Вр, *у шдрбама* Стр, Бус, Са, *на шрклјама* Трн, *у шрмкама* Мр, *на цурама* Стр, *њо уније* чукама Р, *њо шумама* Су.

289. Само једном сам чуо наставак *-ма*:

на њивама Ко.

Овај усамљени примјер могао је настати под утицајем именица ж. рода на консонант.

290. Именице *нога* и *рука* имају у лок. мн. наставке *-ама*, *-ами*, *-а*:

на ндогама Об, Дј, Вж, *њо ндогама* Ла, Стр, Бус, *њо ндогама* Трн, Бј, *њо рђукама* С, Об, Ла, Стр, Бус, *у рђукама* Б, *на рђукама* Вру, Дј, Бб;

на ндогама Вру, *њо ндогама* Са, *на рђукама* Ра, Трн, Хр;
на рђука С.

Сачувани су и стари облици лок. дуала:

на ногу Дј, М, *на нугу* Вид, Бу, *у нугу* Дрв, *ид нугу* Пе, у *рүку* Трн, Р, *на рүку* Заг, Трн, Бас, *ио рүку* Трн.

Још неколико најомена уз именице ж. рода на -а

291. Именице *йиво*, кило нијесу у овим говорима именице средњег рода него ж. рода на -а:

йиве Ра, Под, От, *йри йиве* Гр, Са, *йиви* Ра, *йиву* Трн, Б, Т, Ва, Ос, Св, Са, Врб, От;
кйла Вид, С, *кйле* Вр, Заг, *йо кйле* Дрв, *двйје кйле* Бб, *кйлу* Дрв, См, С.

292. Неке именице могу бити двородне. Тако *фрдни* може бити именица м. рода, а може и ж. рода на -а. Примјери за м. род:

фруни Под, *фрдни* Рм, *фрдни* Рм, *фруни* Ч.

Примјери за ж. род:

на врүни Вж, *фрдни*у Бр, *фруни*у До.

О осталим именицама које се јављају и у мушком роду и у женском већ је било ријечи (в. *сйра*, *бисази-бисаге*, *лйтар-лйтра*, *йишибљ-йишибља* у т. 248), као што смо навели и неке друге случајеве двородности (в. *дбба* у т. 264, *звйјере-звйјер-звйјера* у т. 265, *йраво-йрава* у т. 270).

293. Именица *наће* иде по типу *жена* и по типу *сйвар*. Примјери по типу *жена*:

у наћама Об, Дј, Бус, *у наћама* Вру, Са.

Примјери по типу *сйвар*:

у наћима Трн, Стр, Ла, *у наћвије* Трн.

Слично је и са именицом *јасле* Трн, која у номинативу има облик именице *жена*, а у другим падежима мијења се по типу *сйвар*:

идд јаслије Под, *у јаслије* Трн.

294. Именица *йрећина*, у значењу трећег дијела љетине који се давао Турцима, може да има и облик *йрейина*. Примјери за облик *йрећина*:

йрећина Трн, Тр, Бм, Ол, Бб, Рм, Мд, Ор, Вж, Пет, *йрећинё* Ра, *йрећину* Вр, Б, Шип, Врт, Рм, М, Гр, Грд, Ор.

Примјери за облик *йрейина*:

йрейина Шип, Бј, *йрейину* По, П, Врб, Н, *йрейину* Би.

Ови посљедњи облици настали су аналогично према облицима *чешверина*, *десеина*, *сйоина* и др.

295. Именица *коса* (власи) јавља се и у облику једине и у облику множине:

кдса Трн, Вру, Дј, Ла, Бус;

кдсе Трн, Об, Вру, Дј, Бус, *у кдсами* Грд.

296. Именица *виљушка* Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, Са, Трн може бити понекад плуралиа тангум:

једне виљушке Бб.

297. Именица *Бања Лука* није ниједном забиљежена у облику сложенице *Бањалука*:

од Бањѐ Лукѐ Л, Б, *од Бањѐ Лукѐ* Рг, *из Бањѐ Лукѐ* Буд, *до Бањѐ Лукѐ* Врб, *од Бањѐ Лукѐ* Ко, *у Бањѐј Луци* Рд, Врт, *у Бањѐј Луци* Л, Пер, Ра, Рг, Врт, Грд, *у Бањѐ Луку* Л, М, Ра, *Бањѐ Луку* Л, Су.

4) ИМЕНИЦЕ ЖЕНСКОГ РОДА НА КОНСОНАНТ И СОНАНТ

Облици једнине

а) *Инструментал*

298. У инстр. једнине ове именице увијек имају наставак *-и*:

крџи Трн, Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, *с лажџи* Бј, *с масџи* Жу, Буш, Трн, Вру, Са, *масџи* Дј, Ла, Бус, *са масџи* Об, Стр, *нући* Вр, *ради даном*, *нући* Бу, *под ојасносџи* Ту, *бијо е ириродно награђен* *идмџи* Жу, *с идмџи* свдјбм Д, *с шбм идмџи* Трн, *с наком идмџи* Об, Дј, *с идмџи* Вру, *са идмџи* Ла, *са свдјбм идмџи* Стр, Бус, *иди-иџи* Буш, *сдм* Тр, *са чађи* Трн, Об, *чађи* Вру, Дј, Ла, Стр, Бус;

с кџкоши Трн, Об, Вру, Стр, Бус, *са кџкоши* Дј, Ла, *с кџџи* Трн, Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, *са кџџи* Об, *с шџком рџјечи* Трн, *с џшбм рџјечи* Об, *њџговбм рџјечи* Дј, Ла, Стр, Бус.

Облици множине

а) *Генџив*

299. У ген. множине ове именице најчешће имају наставак *-и*:

вјџџи Д, *грудџи* Бр, *дџснџи* Мр, *жалџџи* Пет, *дџсеџи* зайовјџџи Вж, *кџџи* Бб, Трн, Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, *крџџи* Вр, *ндџи* Бб, *рџјџи* Бб, И, *сџварџи* Дрв, Су.

Именице *кџџи* и *џи* (вџш) имају у овом падежу дуалски наставак *-ијџ*:

кџџијџ Мр, Пу, Буд, Су, Буш, Ја, Трн, Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, Са, *џијџ* Буш, Бб, Грд.

б) *Дџџив*, *инструментал* и *локаџив*

300. У дат., инстр. и лок. множине биљежио сам наставке *-има*, *-ма* и *-ијџ*. Примјери за *-има*, *-ма*:

кџџима Трн, Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, *с кџџима* Трн, Об, Вру, Дј, Стр, Бус, *са кџџима* Ла, *у кџџима* Об, Вру, Ла, *на кџџима* Дј, Стр, Бус, *с шџџима* рџјџима Об, рџјџима Вру,

Дј, са његовим ријечима Ла, његовијем ријечима Стр, у њемачкијем ријечима Об, на ријечима Вру, Дј, Ла, Стр;
на кодским Трн, у Пећама Пе, с шакијем ријечма Трн, његовијем ријечма Бус, на ријечма Трн, Бус.

Примјери за наставак *-ије* (у *наћвијѣ*, *у јаслијѣ*) поменути су у т. 293.

Колективне именице на *-ад*

301. Забиљежио сам доста облика колективних именица на *-ад* у једнини:

бујади ген. Ј, у *бујади* Ж, *бурад* Вру, Дј, Ла, Стр, *бурад*^ш Бус, *буради* ген., Бб, Буш, *бураи* Об, Трн, Хр, *вижлади* ген., Дрв, код *вучади* Л, *гучади* ген., К, *жванцади* ген., Стр, *ждрѣад* Под, *жованцади* ген., Бус, *жуванцади* ген., Ла, *јаради* ген., Бас, Груб, *јунади* ген., Бук, *кљусади* ген., Ј, *крмади* ген., Ст, *крмади* дат., Мр, *крмаи* Пр, *илад* Вру, Стр, Бус, *илади* дат., Вид, *илади* ген., Трн, Об, Вру, Дј, Стр, Бус, *илаи* Трн, Об, Д, *иради* ген., Трн, Под, См, *иради* дат., Дрв, Мр, *ираи* Шип, Ж, Рм, *илади* ген., Бук, *илаи* Бј, *чади* ген., Трн, Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, са *чади* Бус.

302. Ове именице могу имати и облике множине. Најчешће је то случај с облицима датива, инструментала и локатива, гдје се јављају наставци *-има* и *-ма*:

са *бујадима* Бр, у *бурадима* Об, Вр, у *бурадима* Вру, Бус, Дј, Ла, са *магарадима* Буш, *иладима* Об, Бус, *иладима* Вру, Дј, *ирадима* Трн, Под, См, са *чадима* Об, са *чадима* Вру, Дј, Ла, *и-чадима* Стр;

бујама Вж, у *бурама* Стр, у *бурама* Са, Трн, *илама* Трн, Са, *илама* Стр, *ирама* Трн, *и-чама* Трн, Са.

Множински облици су врло ријетки у генитиву, у коме имамо наставак *-и* или уопште нема наставка:

иѣи буради Буш, *осамнѣстѣро чади* било Под.

303. Умјесто неких колективних именица на *-ад* имамо облике множине именица м. рода. Тако поред *јаад*, *илад*, *илад* јавља се и *јаици*, *илићи*, *иѣици*. Примјери за *јаици* и *иѣици* налазе се у т. 195 (б) и 102 (а), а сад ћемо навести за *илићи*:

илића Дј, Ла, Стр, Бус, *илићи* Дј, Ла, Бус, *илићима* Дј, Ла, Стр, Бус, *илићи* Об.

Неколико најомена о именицама ж. рода на консонант и сонант

304. Именица *кћи* нема *-и* у ном. једнине, него је номинатив једнак акузативу. Потврде за ном. једнине:

ћѣр Груб, Вр, Ж, Под, Бј, Гра, Врт, Бук, Ја, Буш, Грд, Пу, Р.

Потврде за акуз. јединине:

ћер Мок, Вр, Дрв, Под, П, Жу, К, Св, Бј, Рд, Ма, Бб, Врт, Би, Ст, Грд.

305. Именица *маји* има у ном. јединине два облика:

маји Трн, Мок, Т, Вид, Наг, Шип, Пр, Под, В, Д, Вра, Св, И, Л, Рд, Буд, От, Су, М, Бр, Мд, Врт, Рг, Вж, Би, Пу, Ко, Бук, Ту, Бб, Ма;

мајџер Вид, Трн, Вр, Наг, Под, Мр, Дрв, Р, Пе, Ке, Ст, С, Рд, Бј, Са.

У осталим падежима забиљежене су књижевне форме:

мајџер акуз., Заг, Ор, Под, По, Мр, К, Пљ, Пет, М, Рм, Рг, Бј, Врт, Буд, Гра, Т, *мајџерѣ* Под, Бб, Бр, М, Ма, Бј, Пу, *кѡд мајџерѣ* Бј, *мајџере* Ја, *мајџери* Св, Ко, С, Дл, *са мајџерѡм* Рд, *са свѡдѡм мајџерѡм* Мд.

Једном сам забиљежио стари наставак *-ами*, и то у облику *мајџерами* Рм.

306. Именица *вѣчѣ* Трн, Тр, Ж, С, Ка, Бе, женског је рода у примјерима:

и́у вѣчѣ Ра, *свѣкѹ вѣчѣ* Л, М, *дрѹгѹ вѣчѣ* Бј, *зѣмскѡ вѣчѣ* Стр, *вѣчери* ген. једн., Трн, *вечѣри* Ра, Грд, Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Трн, Бус.

У поздравима *вѣчѣ* се јавља у сва три рода:

дѡбрѡ вѣчѣ! Мок, *добрѡ вече!* П, *дѡвр вече!* П, Под, *дѡбро вѣчѣ!* Буш.

307. За именицу *ѡбноћ* карактеристичан је номинатив јединине. Он гласи *ѡбноћ* Об, *ѡбнѡћ* Стр, али још чешће *ѡбноћи* Вру, Дј, Ла, Бус, Са, *ѡуноћи* Трн.

У генитиву сам биљежио обично јединске облике:

ѡбноћи Об, Вру, *око ѡбноћи* Дј, Ла, Бус, Са, *око ѡбноћи* Стр, *око ѡуноћи* Трн, *ѡдслијѣ ѡуноћи* Наг, *до ѡбноћи* Ту.

Понекад се јављају облици ген. множине на *-ѡ*:

око ѡбнѡћѡ Врб, *оѡ-ѡбнѡћѡ* Вж.

Облик ном. јединине *ѡбноћи* могао је постати по истом принципу по којем је постао облик *ѡodne*, а ген. множине на *-ѡ* (*ѡбнѡћѡ*) можда је остатак од именице *ѡбнѡће*, коју нијесам забиљежио и која у множини гласи:

ѡбнѡћа, ѡбнѡћѡ.

308. Именица *жѣћ* мијења се и по типу *сѡвар* и по типу *жѣна*:

жѣћ Ла, *жѣћ^н* Вру, Дј, Бус, *жѣћ* Об, Трн, *од жѣћи* Об, Ла, *ѡ-жѣћи* Бус, *жѣћи* Пет;

ѡ-жѣћѣ Вру, *ѡркѡ ѡ-жѣћѣ* Под, *ѡрко ѡ-жѣћѣ* Трн, *ѡмријѣ ѡ-жѣћѣ* Дј.

Забилежио сам и облике *жѣд* Стр, *о-жѣди* Стр.

309. Именицама ж. рода на консонант и сонант припадају и именице *ум* и *разум*:

на ўми Рм, *имā рāзўм вѣликў* Шип.

310. Ако се именица *зѣб* употријеби у значењу зобеног усјева, онда има облик множине и мушког је рода:

зѣбови В, Гр.

Сличну појаву већ смо описали код именица *грѧ* и *јѣчам* (в. т. 249).

5) ИМЕНИЦЕ М. РОДА НА ВОКАЛ

а) Именице на -о

311. Лична имена мушког рода типа *Јѣво* мијењају се као именице ж. рода на -а:

Бѣжо Пљ, М, Врб, От, *Бѣжо* вок., Буш, *з-Бѣжѣм* Вр, *Бѣжу* М, *Вѣсо* Врб, Бе, И, По, Заг, Жу, К, *Вѣсо* вок., Вр, *Вѣлѣ* К, *Вѣло* Вр, *Вѣсѣ* От, *Вѣцо* См, *Вѣцо* вок., См, *Влѧдо* Ва, *Вўјо* По, *Гѧвро* Су, *Гѧвро* вок., Су, *Глѣшо* вок., Рад, *Грўјо* Трн, *Грўју* Р, *Дрѧго* М, *Дўјо* От, *Дўјо* вок., Трн, *Ђѣкѣ* Ва, *Ђѣко* Ва, *Ђѣрђѣ* Ва, *Ђѣрђо* М, *Ђўрѣ* Р, Трн, Под, *Ђўри* Трн, Дрв, Ор, *Ђўро* Трн, Дрв, Шип, Врб, Рг, *Ђўро* вок., Бј, Дл, Гр, *ж-Ђўрѣм* Дрв, *за Ђўрѣм* Наг, *Ђўру* Тр, *ѣ-Жѧрка* Су, *Жѣљу* Трн, *Јѣвѣ* Бе, Трн, Вр, *Јѣво* Дрв, Под, Трн, Бас, Буш, Ва, *Јѣво* вок., Буш, Мок, *Јѣву* Врб, Трн, Буш, *Јѣшо* Трн, *Лѧзѣ* Трн, По, Заг, *Лѧзо* Трн, Заг, Св, М, Пе, *Лѧзо* вок., Трн, Пе, Са, *за Лѧзѣм* Наг, *Лѧзу* Трн, М, *Лўјо* вок., Трн, *Љўби* Пу, *Љўбо* Пу, Трн, Ва, Пе, *Љўбо* вок., Пу, Рг, *Мићѣ* Д, Л, *Мићи* С, Под, *Мићо* Трн, Вр, Хр, Под, Ко, Ва, *Мићо* вок., С, *Миши* Су, *Млѧђѣ* Т, *Млѧђо* вок., Т, *Мѣмо* Ва, *Мўми* Трн, *Мўмо* вок., Трн, *Нѣђѣ* Бб, *Нѣнѣ* Трн, *Ниќи* Ол, *Ниќу* Врб, *Пѣјо* М, *Пѣјо* вок., К, *Пѣју* М, *Пѣрѣ* Трн, Врб, *Пѣро* И, З, Врб, Мок, Под, Бас, Вр, П, Ва, *Пѣру* Трн, *Сѣмо* Трн, Дрв, К, *Сѣму* Мок, Буш, *Сѣвѣ* Врт, Заг, *Сѣвѣу* Мд, Бр, *Трѣшѣ* Трн, *за Тўмѣм* Трн, *Чѣду* Н, *Шѣјрѣ* Шип, *Шѣјру* Ке.

312. Имена типа *Вѣљко* мијењају се као тип *Јѣво*:

Вѣлкѣ Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Са, *Вѣлки* Ос, *Вѣљко* Рад, Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Са, *Вѣљко* вок., Рад, *Вѣлкѣм* га звѧли Рад, *за Вѣљку* Рад, *Гѣјкѣ* Бус, *Гѣјко* Бус, *Жѣлкѣ* Бус, Трн, *Жѣљко* Бус, Трн, *Слѧвкѣ* Бус, *Слѧвко* Бус, *Сѣјкѣ* Ма.

По овој промјени иде и именица *Шѧѣбо*:

Шѧѣбѧ Ор, Са, Об, Трн, *међу Шѧѣбама* Бук, *Шѧѣбѣ* Вж, Бук, Ја, Ва, Бб, И, Вру, Дј, Ла, Стр, Бус.

Код именица типа *Велько* само једном је забиљежена промјена карактеристична за именице мушког рода:

Сѿѿѿку дат., Ра.

313. Имена м. рода на *-о* која немају дугоузлазни акценат у номинативу мијењају се као именице м. рода на консонант:

Бѿшика Буш, *Бѿшико* Трн, *Бѿшико* Ма, Буш, *Брѿнка* Трн, Мд, Буш, *Брѿнко* Трн, Бе, Ту, Буш, *Велька* Врт, *Гѿјка* Трн, *Гѿјко* Гр, Рм, Бј, Рд, *Душко* Ст, *Здрѿвка* Трн, *Здрѿвко* Х, *Јѿнком* Трн, *Мѿрка* Бб, Буш, *Мѿрко* Бе, Врб, Су, Рм, *Мѿрка* Пе, Мд, *Мѿрку* Т, *Рѿјка* Пу, Вид, *Слѿвка* Трн, *Слѿвко* Дрв, са *Слѿвком* Бас, *Сѿѿѿнком* Под.

б) Именице на *-е*

314. Лична мушка имена типа *Миле* имају наставке именица ж. рода на *-а*:

Блѿже Дрв, Мр, П, *Блѿжѿ* Под, *Бѿре* Ра, *Брѿне* Л, *Брѿнѿ* Вр, *Брѿни* Су, Вр, *Буде* Вр, *Влѿде* Трн, От, Ст, *Влѿдѿ* Трн, Мр, *Влѿде* вок., Мок, Мр, *Влѿди* Ст, *Гѿвре* Трн, *Дѿне* Заг, Рм, Трн, Ст, *Дѿни* Шип, Н, *Дѿну* Мок, Трн, *Дуле* Ор, *Јѿндрѿм* Вр, *Крѿѿе* Бј, *Миле* Трн, Мр, Гр, Ос, С, Б, Хр, Ст, У, Об, Стр, Бус, Дј, Вру, Ла, Са, *Милѿ* Трн, По, Бас, У, Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, Са, *Миле* вок., Трн, *Милѿи* Трн, Гр, Б, *Милѿм* Трн, Заг, с *Милѿм* Об, Стр, са *Милѿм* Вру, Дј, Ла, Бус, Трн, *ѿрѿѿѿм* *Милѿм* Са, *Милу* Гр, Пу, Ко, *Нѿне* Мр, *Нѿнѿм* Вр, Под, *Обре* Трн, *Пѿне* Пе, От, Буд, *Рѿде* Дрв, Заг, Вж, Ор, Рад, С, *Рѿдѿ* Ор, И, Ту, Ст, *Рѿде* вок., Д, О, *Рѿѿѿе* Бм, М, И, Рад, *Рѿѿѿу* Рад, *Сѿѿѿе* Врб, По, И, *Сѿѿѿѿ* Са, *Сѿѿѿѿе* вок., Врб, *Сѿѿѿу* Врб, *Сѿѿѿѿе* Врб, Мр, *Тѿде* Грд, Врб, Рг, *Тѿду* Врб, *Тѿме* Вр.

315. Забиљежио сам неколика облика именице *Сѿѿѿѿе*, која се мијења по типу именица м. рода на консонант:

Сѿѿѿѿа ген., Ма, Су, *Сѿѿѿѿе* Су, са *Сѿѿѿѿѿом* Су.

в) Именице на *-а*

316. Именице м. рода на вокал *-а* мијењају се као и именице ж. рода с истим завршетком. Навешћемо материјал и уз њега ћемо дати неколико напомена.

Најпорије двосложна лична имена с краткосилазним акценатом:

Бѿђи Под, *Мѿђа* П, См, Буш, Ч, са *Мѿђѿм* Ва, *Мѿђу* Гр, *Сѿѿѿа* Трн, По, Вр, Ке, Рм, Бр, Врб, *Сѿѿѿѿ* Под, *Сѿѿѿѿи* Дрв, *Сѿѿѿу* По, *Тѿѿма* Под, Врб, Бм, Б, *Тѿѿмѿ* Б, *Тѿђу* Дрв, *Трѿѿѿѿа* Шип, *Тѿѿма* Дрв, *Тѿѿмѿ* Вр, *Шѿѿѿа* Бо.

Код ових именица вокатив је једнак номинативу:

Бџа Под, Сава По, Врб, Тџма Бм.

Исти случај је с вокативом заједничке именице *чиџа*:

здрави, чиџа! Рм.

317. Тросложна лична имена на *-иџа* увијек имају облике вокатива једнаке с облицима номинатива:

Јџиџа Х, Трн, Об, Вру, Бј, Дј, Ла, Стр, Са, Лазиџа Пе, Ниџиџа Под, Пу, Нџиџа Бус, Саџиџа П.

Такав је вокатив и у заједничке именице *војвода* Пљ, Пу.

318. Вокатив на *-о* биљежио сам код ових заједничких именица:

бџдало Ра, вуџибџиџино Заг, кџкавиџо Вру, Дј, Ла, Стр, Трн, Бус, љџдино Св.

Наведене именице имају пејоративно или уопште емоционално значење.

Једном је забиљежена вокативна форма *кџкавиџа* Об.

319. Вокалом *-а* завршавају се и ова мушка имена:

Блџгоја Трн, Ка, за Блџгојџм Рад, Гџџиџија Трн, Тодџсија Мок.

Ту долази и име *Сџџсоја* вок., Ж, које се јавља и у облику *Сџџсоје* (в. т. 315).

320. Именица *слџга* у ген. множине завршава се наставком *-џ* или *-џи*:

слџга Об, Са, Трн, слџги Вру, Дј, Ла, Стр, Бус.

Никад нијесам чуо облик *слџгу*.

321. Ријечи страног поријекла на *-исџи* јављају се у ном. једине с наставком *-исџа*:

баџџклисџа Ја, каџџиџалисџа Дл, колунџисџа Рад, комунџисџа Д, Ор, Ту, Дл, Об, Дј, Ла, Стр, Бус, комунџисџа Вру, Трн, Са, сџџеџиџалисџа Т, шџџеџиџалисџа Ј.

У акузативу једине забиљежен је и наставак м. рода: *комунџисџа* Об, Стр и наставак ж. рода: *комунџисџу* Вру, Трн, Са, *комунџисџу* Дј, Ла, Бус.

У облицима множине ове именице имају само наставке именица м. рода на консонант:

комунџисџи Об, Трн, комунџисџи Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, комунџисџима Трн.

322. На крају разматрања о именицама навешћу и нешто материјала који су о крајишким говорима скупили М. Решетар и Д. Петровић.

Решетар је наставак *-ије* у лок. мн. забиљежио у Пећима (Ливно): *на конјије, волоније*, а у истој мјесту и инстр. множине с тим наставаком: *с пријатељије, синовије*.¹ Он је за именице ср. рода навео облике: *на колије* (Стари Мајдан), *на колије, по селије* (Сански Мост), *по селије на вратије, на колије* (Отока), *по брдије* (Велики Радић).² За множински наставак *-ами* Решетар даје потврде из сљедећих мјеста: Кључ, Санице (Кључ), Стари Мајдан (Сански Мост), Сански Мост, Врточи (треба: Врточе) (Петровац), Отока (Крупа), Бос. Градишка, Бос. Брод, Скендер — Вакуф (Котор — Варош), Дубица, Пећи (Ливно), Доњи Вакуф (Бугојно), Црни Луг (Грахово).³ За овај наставак, узгред да напоменем, знају и Срби ијекавци у Ливањском пољу: *parami, s rukami, s dojkami*.⁴ За наставак *-а* у лок. пл. Решетар даје примјере из ових мјеста: Отока, Босанска Дубица, Саница (Кључ), Томина (Сански Мост), Велика Кладуша, Крупа, Пећи (Ливно), Црни Луг (Грахово), Доњи Вакуф (Бугојно).⁵

Петровићев материјал о говору Змијања највећим дијелом се слаже с мојим материјалом о крајишким говорима. Навешћу, ради илустрације, неколико примјера.

Имена типа *Пéро, Мíле, Вéлко* увијек су женског рода у промјени: *Пéрѣ, Пéри, Мíлѣ, у Вéлкѣ*.⁶ Затим, именице ж. и м. рода на *-ица* имају вокатив једнак номинативу: *Мíлѣца, Рѹжѣца, Бурѣца*.⁷ Петровић је забиљежио и вокативе типа *Сѣѣне, Зѣре, Рѣсе* (поред *Рѣсо, Зѣро*), које ја код православних никад нијесам чуо.⁸

Проширење *-ов-* (*-ев-*) забиљежено је код именица: *рѣгови, жѹѹви, кљѹчеви, вѹкеви, ѣдсѣви*,⁹ а кратка множина у примјерима: *ѣлѹзи, сѣрѣци, бѣзи, кмѣши*.¹⁰ Осим тога, у ген., множине срећу се и ови облици: *ѣѣѣро ѣѣѣи*,¹¹ *лѣсѣи, машѣи*,¹² *ѣсом гѣѣѣи*.¹³ Петровић помиње облике: *кокѣшѣ, ѣѣрѣ*,¹⁴ што ја нијесам забиљежио, али зато у мојим забилешкама са Змијања има облика *нѣгѹвѣ, рѹкѹвѣ*, које не налазимо у Петровићевом раду. Напомињем да је Ившић навео за славонску Посавину форме: *ѣѣѣи* и *ѣѣѣѣ*,¹⁵ а Ј. Кашић за село Старе Плавнице: *рѹкѹвѣ, нѣгѹвѣ* (Кашић, Грђевац, 156).

¹ Rešetar, Štok., 160.

² Нав. дјело, 159—160.

³ Нав. дјело, 158.

⁴ Čustović, Livno, 110—111.

⁵ Rešetar, Štok., 159.

⁶ Петровић, Змијање, 91.

⁷ Нав. дјело, 92.

⁸ Нав. дјело, 92.

⁹ Нав. дјело, 93.

¹⁰ Нав. дјело, 94.

¹¹ Нав. дјело, 96.

¹² Нав. дјело, 97.

¹³ Нав. дјело, 98.

¹⁴ Нав. дјело, 98.

¹⁵ Ivšić, DPG II, 27.

У дат., инстр. и лок. множине Петровић је забиљежио ове облике: људма, кдси¹⁶ ма, чдбаном,⁷ с кдлма, с вукдвма, ѿрагдв¹⁸ ма, с двије ѿенковије, с Маћари,⁸ ѿо жаркдв¹⁹ ма, на коњама, на другије мјестиије,¹⁹ у други крајови,²⁰ овцама, кућама, за крвама, с кдзми, за овца,²¹ на клујама, на баракама, у каца, у вел²² кијем ѿланѿнам, на ногу, на руку.²²

ЗАМЈЕНИЦЕ

1) Именичке замјенице

323. У инструменталу замјеница *ѿи* и *себе* чују се ови облици:

сѧ *ѿебѧм* Трн, *ѿрѧ-ѿебѧм* Под, Бо, зѧ *ѿебѧм* Ж;
зѧ *себѧм* Трн, сѧ *себѧм* Шип, Гра, сѧ *ѿдрѧ-себѧм* Под.

У овим облицима огледају се асимилациони односно дисимилациони процеси у неакцентованим слоговима.

324. За дат. и лок. замјенице *ѧна* забиљежени су ови примјери:

њѧј Рад, Т, Ла, Дј, Об, Л, Бус, Стр, Са, ѿрѧ ѧѧј Наг, на ѧѧј Жу, У, у ѧѧј Бу, Рад.

Чести су и облици с партикулом *зи*:

њѧјзи Вру, М, ѧѧзи Под, ѧѧѧзи Трн, Мр, ѧ ѧѧѧзи Груб, ѿрѧ ѧѧѧзи Трн, у ѧѧѧѧзи Дрв, Ст, ѧѧ ѧѧѧѧзи Бук, на ѧѧѧѧзи У.

325. Крајишки ијекавски говори не знају за *ју*, енклитичку форму акузатива замјенице *ѧна*.

326. У дат., инстр. и лок. замјенице *ми*, *ви* имају облике *нѧми*, *вѧми*:

нѧми По, Тиш, С, Д, Ма, Ке, Ка, Т, И, Буш, Х, Рм, Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, Са, Трн, До, Бук, Ос, М, Л, Бј, У, Пу, Бб, Хр, Буд, Врб, Ч, Мд, Ту, Рад, Вж, Бр, к нѧми Вр, Са, с нѧми По, Св, С, Бе, Рм, Пер, Н, Хр, Грд, Ор, Вж, Ко, Би, Ту, Буш, Бб, Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, Са, Трн, зѧ нами Вр, Ту, Рад, Пу, сѧдрѧд нѧми Рм, међу нами С, Пу, међу нами Мд, Ва, Пет, на нами Ра, Трн, Са, Об, Вру, Пет, Дј, Ла, Стр, Бус, на нѧми Са, ѧѧ нами Ол, ѧ нами До, ѿрѧ нами Буш;

вѧми Трн, Су, Хр, От, Пу, Ма, Бб, ѧ вами Трн, К, И, с вѧми Трн, Ж, Са, Рг, Буш, Ми, Ва, ѧрѧд вами М.

¹⁶ Петровић, Змијање, 99.

¹⁷ Нав. дјело, 99.

¹⁸ Нав. дјело, 100.

¹⁹ Нав. дјело, 101.

²⁰ Нав. дјело, 101.

²¹ Нав. дјело, 102—103.

²² Нав. дјело, 103.

327. У ген.-акуз. замјенице *ми*, *ви* имају облик *нас*, *вас*, али и с партикулом *ке*: *наске*, *васке*. То потврђују ови примјери:

нас Вр, Ж, С, К, Су, Буш, Грд, Бе, Ту, Об, Дј, Стр, Бус, Трн, *у нас* Трн, З, Ту, Ка, С, П, *код нас* Д, Пт, Рм, *од нас* Рад, *вас* Заг, Тиш, Ту, Пљ, Бб, Буш, *код вас* Буш, З, Т, *у вас* Врб, Мд; *наске* Груб, Вр, С, Буш, Бб, Бр, Бј, О, Грд, Мд, *у наске* Бас, Бу, Д, Пт, Гр, Ј, От, Мд, Бј, *код наске* П, Ор, Бу, И, Ту, Са, *ипред наске* Ч, *иза наске* У, *од наске* Бр, Буш, *васке* Ма, Буш, *у васке* Бј, *од васке* Под.

328. У овим говорима веома честа је употреба енклитичких облика личних замјеница уз акузатив с приједлозима. Примјери:

за ме Шип, Пе, Бј, Врб, Гра, *на ме* П, Пе, Бе, Рм, Бб, Са, Ка, Врт, Врб, Ос, Трн, Об, Вру, Дј, Стр, Бус, *ипред ме* Трн, Мр, Л, Са, Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, *иза ме* Пе, Буш, *на ме* Ол, *у ме* З, *за ме* От, Ма, Бб, *иб ме* И, *за се* З, Бј, Ос, Бук, *на се* Са, Бб, *шукли се чешинци и шаршизани међу се* Пер, *узму га међу се* Ја, *узешмо га међу се* Ж, *да се народ не заваља међу се* Буш; *на њ* Хр, *за њ* Вр, Р, *у њ* Вр, Бј, *нада њ* Мд, *у њга* Мок, *у њга* Р, *за њга* Н, Об, Стр, Са, Трн, *на њга* Врб, *ипред њга* Ш; *ипред нас* Врб, Рад.

Енклитички се понашају и пуни замјенички облици *њу*, *нас*, *вас*, *њи* у примјерима:

за њу Трн, Мр, *у њу* Под, Мд, *крдза њу* Ту, Под, *иза њу* Наг, *за нас* Рм, *на наске* Буш, *иб вас* Трн, Пе, *на њи* Шип, Бус, Грд, Трн, Бб, Стр, *за њи* Под, Бе, Врб, *у њи* Бб, *крдза њи* Бм, *ипред њи* Рад, *међу њи* Ч, Бб, Буш, Ту.

У акузативу с приједлозима употребљавају се пуни облици личних замјеница и у неенклитичкој функцији:

за мене Тиш, *на мене* Ла, *гледај у њега* Ж, *за њега* Мр, М, Бб, Буш, Рм, *на њега* Су, М, *нико у њега не дѣра* Дл, *за себе* Ст, *на њу* И, *за њу* Ол, *гледају у нас* Са, *за нас* Са, *за наске* Бр, *на нас* Ту, *међу наске* Буш, *међу наске* Грд, *међу наске* Буш, *на њи* Ту, Вру, Дј, Ла, Са.

329. Поред облика *на њима* Бас, Буш, М, Ма, Бм, Н понекад се чује и *на њма* С. Ова посљедња форма може бити резултат редукције вокала *и*, али могла је настати и аналогично према именичким облицима с наставком *-ма* (*на коџма*).

330. Мјесто енклитичких облика *њ*, *њга* употребљава се, у југозападним говорима, и облик *њга*:

нада њга Вр, *иб њга* Заг, *за њга* Трн, Ж, Бу, *на њга* Дрв, Ж.

Може се дати више претпоставки о настанку овог облика. Наводим само једну: према односу *на њима* — *на њма* (в. претходну тачку) можда је схваћено да треба да постоји *на њга* према *на њга*.

331. Једном сам забиљежио уз рјечцу *ѓво* облик генитива *наске* у енклитичкој функцији:

ѓво наске Буш.

332. Именичка замјеница *шїа* употребљава се у упитном значењу:

шїд радїше? Мд, *шїд радїш?* См, *шїд ће бїиш?* Пљ, *шїд тїи фїлї?* Х, *шїд е бїло?* Т.

333. Облик *шїо* има врло често значење упитне рјечце *зашїо*:

шїд шб радїше? Вр, *шїд неш їдїиш?* Трн, *шїд Гдсїова нїје ддшла?* Наг, *шїд га ддведе?* П, *шїд не воли* Рг, *шїд вддїш коња?* Су, *шїд ме їйїаше кад знаше?* Пљ, *шїд ја шб узє?* Т, *шїд нїјеси шїа?* С, *шїд сїе вї шб радїли?* Грд, *шїд се не би вїїшїб дногї шїо мдре?* Мд.

334. Генитив замјенице *шїо* гласи *шїа*:

дда шїа е свїјеш? Мд, *ћдвб знї збдк-шїа не дї* По, *дда шїа е їрївљено?* Дј, *д-шїа е їрївљена?* Стр, *дда шїа е?* Бус, *д-шїа е?* Са, *д-шїа е шб?* Трн.

У генитиву ове замјенице среће се и облик *чега*:

збдк-чега, ја не знїм К, *нїмї о-чегї да жїви* Т, *ош-чегї е?* Бус, Трн, *чегї?* Об, Вру, Ла.

335. Замјеница *ћєко* чује се и у облику *ћєшкo*:

ћєко кад дбћє С, *у ћєшког їмї нїшїо вїшї* Б, *ћєшкoме нїје нїкедї* Рм.

336. Неодређена именичка замјеница *нешїо* јавља се и са формом *нешїа*:

шб е нешїа рїјечно Заг, *не знїм шїд сам ндсїб нї себи, бїло е нешїа їдїако* Рм.

337. Забиљежио сам код замјенице *ншїа* генитив једнак номинативу:

ддшїи дд ншїа От.

338. Општа замјеница *свако* увијек гласи *свак*:

свак Вр, Тр, Л, *свак ми свједок мўре бїиш* П, *не мере свдк їмїш* К, *ддвозї му свдк* Д, *свак се їрїмичє* Р, *свак лєшї* Св, *нїје ми свдк завирївб у шбрбу* Врб, *кдзе дрїжб свдк* Буд, *не мере свдк свє вдљешї* Мд, *шб не знї свдк* Буш.

339. Замјеница *свашїа* понекад гласи *свдшїо*:

за свдшїо е вїлїш Мр, *чдєк сїдїри, сїзорї ки свдшїо* Дрв, *шїу свдшїо рачунају* Врб.

Ова замјеница има у генитиву облик *свачегї*, али још чешће *свашїа*:

свдчегї Наг, *избїјало и-свдшїа їдє* Тр, *шўрїшїа, свдшїа* Трн, *їлїшї се ош-свдшїа* Наг, *їєкў ош-свдшїа* Пр.

2) Придјевске замјенице

340. Придјевске замјенице имају обично наставке старих тврдих основа у облицима инстр. једнине и ген., дат., инстр. и лок. множине. Наставак *-ије* јавља се не само у генитиву већ и у дат., инстр. и локативу множине, а понекад и у инстр. једнине. Примјери:

са мдијѣм оцом Су, с мџијѣм свѣтром Мок, мдијѣ Ра, Ко, Ту, мујиѣ Трн, Ш, Бе, мџијѣм Трн;
гдвѣдѣ швдијѣ Рад, с швдијѣ другдвѣјѣ Вид;
ѣрема његовијѣ сѣшом П, његовијѣ Р, О;
ѣред нѣшијѣм линијама Ра, нѣшијѣ Вр, Врб, К, П, Су, Ко, Рм, Буш, Рад, Бј, Грд, ддиши нѣшијѣм кѣћама У, ѣо брѣдима нѣшијѣм Бас, ѣо нѣшијѣ рѣдимишијѣ Пр, ѣо нѣшијѣ сѣлмијѣ Д, ѣд кућа нѣшијѣ Д, у дѣвије нѣшијѣ сѣлмиа Л, ѣо нѣшијѣ ѣѣцијѣ Бј;
с лугѣром ѣѣовијѣм Бј, ѣѣовијѣ војниѣ Су, ѣѣовијѣ Вид, Ч;
дѣшишѣ за свдијѣм ѣдслом Пет, бѣдали су ѣдѣови свдијѣм ѣѣшѣм Су, свдијѣ чѣбѣнѣ Пет, свдијѣ ѣудѣ Су, свѣк је дѣшишиѣ свдијѣ кѣћа Вр, са свдијѣм зѣмјениѣма Трн, глѣдѣши свдијѣм дѣчѣма Рм, на свдијѣ дрѣњиѣјѣ Дрв, на лѣђима свдијѣма Ос;
дѣвијѣм ѣѣшом Рг, дѣвијѣм ѣудима Трн, с дѣвијѣ млѣђијѣ Дрв, на дѣвијѣ гѣдѣра Ј, у дѣвије сѣлмиа Л;
зѣ шѣијѣм Тиш, Трн, с шѣијѣм Ст, Врб, Ор, Т, Би, Са, Бус, Стр, Бм, Дј, Вру, Об, шѣијѣ гѣдѣнѣ Тиш, ѣд шѣијѣм шѣума Трн;
ѣод ѣнијѣм дрѣњиѣом Мок, ѣнијѣ Трн, Пе, Н, ѣнијѣ кѣзѣ З, с дѣнијѣм кѣђима Су, ѣо ѣнијѣ кѣћа Бас;
чѣијѣ? Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, Трн, чѣијѣм? Вру, Дј, Стр, Бус, Трн;
кѣд неѣијѣ кѣћа Ту;
сѣмијѣ шлѣвѣ Врб.

Знатно мање има примјера који у поменутих падежима имају наставке некадашњих меких основа:

са мѣим Ла, на мѣима Ла;
ѣмѣ свѣи дѣвѣс кѣлѣ Дрв, на свѣим лѣђима Ос;
ѣд шѣим сѣѣѣниѣма Вр, забѣљѣло ме зѣ шѣим Наг, зѣ шѣим Гра, сѣ шѣим Ла;
чѣѣим? Об, чѣѣима? Ла;
сѣми ѣѣ дѣве Трн.

341. Придјевске замјенице с основом на предњонепчани консонант имају, као и старе тврде основе, вокал *о* у наставку за род или за падеж:

блѣго нѣшо Заг, нѣшо врѣло Мок, нѣшо грѣбље Трн, сѣло нѣшо Бј, нѣшо сѣло Ст, нѣшо Об, Трн, нѣшого Трн, Грд, П, Дрв, Об, код нѣшого Мѣливоја Су, нѣшоме Вр, у нѣшом зѣсѣлку Вид, у нѣшом сѣлу Вр, у сѣлу нѣшоме Р;

ѣшѣшо вѣшо Пр, вѣшо ѣме У, вѣшого Мок, Бј;

наћемо јае кòјò Тиш, кòјò? Мок, П, Рм, Врб, Ке;
 чйјò? Трн, Ке;
 ћекојò зрño Мр.

Наравно, у овим позицијама јавља се и вокал *e*:

òвò е нàше Вр, нàше сèло Врб, Гра, нàше Вру, Дј, Ла, Стр,
 Бус, Трн, нàшега Вру, Дј, Ла, Дрв, Стр, Бус, сèла нàшега З, нà-
 шек Шип, у нàшем сèлу Бр, у нàшеме сèлу Дрв, ìò нàшеме крàју
 Пер, ù нàшем сèлу М, у нàшему сèлу Ту;
 ùз вашегa сèла Врб, вàшем М;
 како кòе сèме Наг;
 чйјè? Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Бус;
 ћекоè ìдè Бу.

342. Посесивна замјеница *њезин* нема никад форму *њен*. Примјери
 за *њезин*:

њезин Вр, Тиш, Бр, Трн, Ма, Са, *њезин* Об, З, Вру, *њезин*
 Дј, Стр, *њезин* Ла, Ва, Бус, *њезин* *ћаћа* Рад, *њезин* *òтац* Су, *њезина*
мàштер Вр, *чèлад* *њезна* М, *њезина* *йолòвина* Врб, *њезина* *мàши* Т,
њезина *сòба* Бб, *њезина* *мàши* И, *њезинòј* *мàјки* Пу, *њезинòк* *чдека*
 Ко, *њезину* *рòбу* Буш.

Једном сам забиљежио дужину у облику *њезина*:

нèка *њезинà* *бòдè* *вòла* Под.

343. Замјеница *њихов* јавља се у облицима *њиов*, *њијов*, *њијев*, *њив*.
 Примјери:

њиов Тр, Д, Буш, Рм, Об, *њиова* По, *знàм* *њиова* *òца* Вид,
њиова *власи* Мр, *жèна* *њиова* К, *њиова* *нàрода* В, *здèм* *њиова* *сìар-*
јèшину Су, *йòла* *њиова* Бб, *њиовè* *дјèцè* Рм, *њиови* Буш, *њиовијè*
 Бј, Буш, *њиово* Под, Бу, В, Рд, *мàшери* *њиовòј* Св, *йò* *њиовòм* Су,
кувàрију *њиову* Буш;

њијов Ва, *њијова* Бук, *њијови* Ма, *њијову* *зèмљу* Са, *њијев*
 Дј, Ла, Стр, Бус, *њијев^ò* Трн, *њијев* Са;
њив Вру, *на* *њивим* *кòњима* Трн.

344. Демонстративна замјеница *шај* јавља се и у форми *òшај*:

дћè *да* *га* *ўбију* *за* *òшò* Су, *на* *òшò* *дàли* Бо, *од* *òшòгà* Хр, *нè*
мереш *йрез* *òшè* *дсмољèшкè* Гр, *с* *òшијèм* Под, Бб, Бр, Об, Вру, Дј,
 Са, *с* *òшијèм* *йдиом* Ос, *с* *òшијèм* *дзљèдама* Гр, *с* *òшијèм* *уцрaвљају*
 Вж, *нèмàм* *нишии* *с* *òшиим* Бр, *с* *òшиим* *блàгом* Ј, *йод* *òшијèм* *брòд*
 Гр, *с* *òшò* *сìрàну* Врб, Бе.

345. Замјеница *онај* врло ријетко има облик *они*:

àјше у *òни* *шàшор* Ка, *Мàђàр* *òни* *рàдòи* Ка.

Оба примјера су из југозападних крајева, са границе између кра-
 ишких и западнохерцеговачких икавских говора.

346. Показне замјенице за каквоћу овакав, шакав, онакав гласе:

ваки (оваки, вакав), шаки (шакав, шаков), наки:

ваки Об, Вру, Дј, Стр, Бус, Са, Трн, Груб, кѹрузи ваки Мок, ваки бијо Мр, ваки кѹжѹн См, ја ваки М, ваки си, наки си Врб, ваки сѹе Под, ваки крѹеѹи Су, вака сѹвар Дрв, вака врућина М, вака сѹрана Ст, ваке ген. једн., Вид, Б, ваке љѹде Вид, вакије Бу, у вакије чараја М, вакије гдѹина Л, вакога гра Б, на вакој врућини Ст, ваку шраву Врб, оваки Ла, Бус, вакије Вр;

шаки Вр, Вид, П, шаки чдек Грд, Б, шаки дбичај Пе, дбичај шаки Бј, шаки баѹач Ст, шаки је У, шаки сам Дл, сѹарѹ је шаки Т, немѹј шаки биѹи Врб, шаки бијо дбичај Т, шаки иѹиѹиѹ Буш, шаки љѹди Ст, јесу шаки От, шака Бас, Жу, Ј, шака љ шака иѹиѹка се шраѹи Ол, шака омладина Бо, шаке жене Бас, шаке судбине Хр, шакога Буш, шаку ијесну Мр, биѹи су онда иѹиѹиѹ шакови Ма;

наки Груб, ни Бѹограиѹ наки није Д, ваки си, наки си Врб, наки сѹе Под, наки раѹиѹи Рм, вакије Дрв, Врб, Гр, нака ко у лугара Рг, наке љѹѹје Под, наке ген. једн., М, наког Трн, накога чдека Врб, наку Трн:

347. Односно — упитна замјеница какав гласи какав, каки, какви:

какав? Об, Са, Ра, Трн, какав? У, Стр, какав дѹиѹиѹ, наки дѹиѹ Трн, какав је ѹ шебе? Б, какав ће биѹи? Врб, какав је? Рг, какав је? Грд, каква љѹда! Ра, каква мѹиѹи! Вж, бунѹрине какве Ва, глѹдајѹ се какви су Су, у каквој си зѹмљи? Мд;

или лѹиѹ каки Ј, каки сам, шаки сам Дл, каки си ѹи чдек Т; какви? Дј, Вру, Ла, Бус, какви је? У, какви си ѹи чдек! И.

348. Замјеница гдјекоји јавља се у облицима љекои, љеѹкои:

љекоѹ ѹма бѹрачкѹ ѹлаћѹ Заг, љекоја кѹћа Д, љекојѹ зрѹно Мр, љекоѹ ѹде Бу;

љеѹкоја кѹћа Бу, ѹва љеѹкоја Р, љеѹкоја каѹ Рм.

Откуд облик љеѹкои? Мислим да је настао тако што је према пару љеко: љекои формиран и пар љеѹко-љеѹкои.

349. Замјенице некакав, никакав, икакав могу да гласе и: некав, никав, икав (в. т. 204), а затим и: неква, никва, иква и сл. Примјери:

неква Тиш, колѹсина неква Гр, наѹрѹја гвѹѹѹѹ неква Ја, слѹва неква Бб, неква свађа Ма, некве клѹде Рм, некве аѹине Б, некве дѹѹје Грд, некве аѹине Ко, ѹѹѹѹ некве Ва, вѹѹѹ некве Ма, из некве Крѹдинѹ Бб, ѹѹиѹ некви Пет, биѹи су некви Бук, дѹиѹи некви Ва, с неквиѹѹм чдеком Вр, некво кѹѹање Бб, у некву шѹму Рм;

никва ѹиѹа не ѹије П, никва вѹјска Бм, ја јѹиѹ никва јаѹѹѹѹ заклѹ нијесам Буд, никва Мд, не бѹѹм се ѹѹсла никва Бб, никве Бас, нема кѹрѹѹиѹи никве Ј, од дјеѹе никве кѹрѹѹиѹи Рм, нема никве ѹѹмѹѹи Гр, никве чѹѹѹи Гр, никве ѹѹмѹѹи Св, никве сѹле Ра, немаѹм никве зѹбаве Врб, никада ѹм никве ѹѹмѹѹи није ѹѹсло Мд, немаѹм ѹиѹиѹиѹ никве

брѣгѣ Вж, нѣквѣ дрѹгѣ Ту, нѣмѣ бѣлѣвѣ нѣквијѣ П, нѣкво вѣзило нѣ мере Мд, шѣреѣша нѣквѣга Ч; брез ѣквѣг ѣбзива Бр.

Замјеница *некакав* понекад гласи *некаки*:

нѣкакѣ ѣдскок бѣјо З.

350. Замјеница *свакакав* може у деklinацији поред одговарајућих да има и облике који одговарају номинативу *свакав*:

свѣкаквѣ вѣлѣ Ко, бѣло и је свѣкаквијѣ К, свѣкаквѣга свѣјеѣша сам виђала Мок;

сѣба ѣѹна јѣбѹкѣ свѣквѣ врсѣѣ Буш, ѣмѣ свѣквијѣ Пет, ѣмѣ и свѣквијѣ Ма.

351. У деklinацији замјенице *сав* има неколико појава које треба поменути. Прије свега, указаћемо на множински облик *свима*, који се у овим говорима јавља поред облика *свема* (в. т. 138, 4). Потврде:

свѣмѣ Об, Вру, Ла, Стр, Са, Трн, у свѣмѣ П, ѣо свѣмѣ лѣђи-ма Ја.

Само изузетно се чује у дат. множине облик *свијума* Трн, настао комбиновањем генитивног облика *свију* и дативног наставка *-ма*.

У ген. множине најобичнији је дуалски облик *свијѹ* Трн, См, Са, Л, Бр, Пљ, Вра, Бус, Ја, Вру, Об, Ту, а само понекад се јавља облик *свије*:

свије дѣгођѣјѣ бѣвало е Б.

Дуалски облик *свију* употребљава се и за акузатив множине:

јѣ би сѣѣ вѣс свѣјѹ ѣовѣзѣ! П, свѣјѹ ѣоѣдварло Са, засѣавијѣ свѣјѹ Би;

ѣлѣѣѣ за свѣјѹ О, шѣѣѣѣно за свѣјѹ Т, мѣ ћемо за свѣјѹ нѣ одговѣриѣѣ Пу, јѣ казујѣм за свѣјѹ Би.

Споменућемо и конструкцију *свѹ лѣѣо*, добивену према *свѹ зѣму*. Потврде:

свѹ лѣѣо Ра, Л, ѣвѣ свѹ лѣѣо вѣкѣ Шип.

352. Замјеница *сѣм* појачава значење удвајањем:

сѣм-сѣма ѣѹѣовѣла Трн, ѣдѣм јѣ сѣм-сѣма Под, у ѣонѣђиљак га е ѣѹѣѣѣѣ сѣм-сѣма кѹђи Под.

Видимо да је скраћен акценат првога члана удвојене замјенице.

353. На крају одјелка о замјеницама навешћемо неколико примјера које налазимо код испитивача крајишких и сусједних говора.

Решетар је забиљежио облике *пати* и *вати* у овим мјестима: Саница (Кључ), Сански Мост, Кулен — Вакуф (Петровац), Врточи, Врнограч (Сазин), Отока (Крупа), Велики Радић.²³ Ове облике помиње и Ластавица за Кореницу.²⁴

²³ Rešetar, Štok., 186.

²⁴ Lastavica, Korenica, 760.

Д. Петровић даје за Змијање материјал сличан моме. Он је, поред осталог, забиљежио: *на̀ми, ва̀ми* (паралелно с *на̀ма, ва̀ма*); појава енклитике *си*; краће форме личних замјеница: *за̀ ше, на̀ се, њрѐда ме, за̀ њга, љза̀ њ, на̀ њу, љза̀ њи, на̀ њма, на̀ њи, на̀ нас*; у *њиву селу, њива*; у *шије њричама, са̀ шије кола, шијем њушкама ће нас њоб̀ши*; *некав сиромак, ма̀сти некав, шиџ с ња̀ки, њдоце некакове*.²⁵

ПРИДЈЕВИ

354. У инстр. једине и ген. дат., инстр. и лок. множине преовлађују наставци некадашњих тврдих основа. У инстр. једине и дат. множине јавља се наставак *-ијем*, у ген. множине је *-ије*, а у осталим поменутих падежима множине чује се *-ијем* и *-ије*. Примјери:

војничкијем нужом Дрв, горњијем њушом П, ранијем вџом Гр, свечанијем даном Б, нужом сѡаријем Вр, са сѡаријем народом Тиш, ѡурскијем ѡдјасом Пет;

бијелије Буд, бјелије Трн, већије будала Ч, гдмије нџу Пет, дивије крмака См, добрије К, Мд, Пет, Ма, златније дѡкаша Буш, јакије Об, Вру, Трн, јакије Дј, Ла, Стр, Бус, јакије Са, лијетије Шип, лѡије К, лѡдије Гра, љутије мѡка Мок, младије љѡди Под, мрѡвије Тр, Ко, Бб, ѡдмѡније Гра, ѡразије вагѡна Пет, сѡскије сѡла Бб;

ѡреба и младѡијема да ѡставѡмо Вр, ѡде сѡаријем љѡдма Дрв; са дѡлијем крилма Шип, нијесмо ѡрѡтали с ѡвије младѡије Дрв, с ѡразије кѡлима Шип, ѡскићено сѡскијем гѡвама Врб; у бјелије ѡлина Груб, у већије градѡвије Врт, у војничкије кѡшуља С, ѡо враѡније жѡлами Тиш, у маѡије држава Р, ѡо сѡвијема ѡрѡлазили Мд, у ѡјесније клѡницама Ра, ѡо ѡуѡије куѡама Врб. Наставци меких основа знатно рјеђе се употребљавају:

с велкиѡ ѡрасѡом Под, радниѡ даном Трн, за ријѡиѡкиѡ гаѡом У;

дѡви крмака Х, дѡ куѡ мрѡински См, сѡви нџу Би, ѡндашњи сѡѡ дѡнара Под, чѡриѡи љѡди Бм;

бѡсанскиѡ бѡговима Рм.

355. У наставку за род или за падеж придјевии с основном на предњонепчани консонант обично имају, као и старе тврде основе, вокал *о*:

већѡ мјѡстио Мр, врѡно Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Трн, Мок, Наг, Бус, Са, врѡно јање Ту, данашњѡ врјеме Р, дјѡиѡиѡ Врт, задњѡ Ка, лѡшо Трн, Св, лѡшо Тиш, меѡеѡ сѡло Трн, меѡеѡ мѡсо От, највећѡ зѡ Трн, највећѡ ѡѡцање Ж, најгѡвниѡ мјѡстио Р, најдебѡѡ дрво Ж, слаѡ мѡсо П, ѡуѡѡ Тр, Бас, ѡуѡѡ Ту, Ва;

у раѡу биѡиѡм Рад, бѡѡѡга нема Бм, нема већѡг зѡ Под, не виѡ чѡека гѡлиѡѡга и бѡсиѡѡга От, у Горњѡм Мѡланѡѡцу Бас, на гѡрњѡм крају Шип, дѡвиѡѡк ѡрода П, з-дѡѡѡга краја Бас, здравѡиѡѡ

²⁵ Петровић, Змијање, 104—107.

исана нијесом глѣдѣ Мок, јачѣга Мр, нѣ знам млаћѣк јој мѣлѣк Дрв, млаћѣк сѣна Ш, најсѣдаријѣга Грд, нѣкадашњѣме Р, ирисѣдјнијѣга слѣужбенѣика нијесам видѣиѣ П, средњѣга Трн, сѣдаријѣга Вр, браша сѣдаријѣк Заг, сѣдаријѣм сѣну Трн, ишѣѣга лѣнца Мр, ис-ишѣѣга ишѣра П, у ишѣѣм сѣјѣшу Тиш.

И иза сонанта *р* долази *о*:

најгорѣ злѣ Ст.

Послије предњонепчаних консонаната среће се у поменутиим позицијама и вокал *е*:

лѣше вријеме Рм, Мѣхеѣ брѣдо От, иѣчијѣ мѣсо Под, слѣѣ Буш, ишѣѣ Об, Вру, Дј, Ла, Бус, Трн, Стр;

из Гѣрњѣк-Тимѣра Рад, з-зѣрњѣга бѣја Врб, Дѣњѣг Рѣбниѣка Рд, до зѣдњѣга дѣна Пет, на млаћѣга Тиш, млаћѣм Дл, нѣмѣ га ишѣшѣнијѣк Вр, сѣњѣк мѣра Вра, ишѣрѣбѣ сѣдаријѣга ишѣишѣи Под.

356. Присвојни придјѣви имају наставак *-ов* и иза предњонепчаних консонаната:

ѣно ишѣ Врѣнѣова вѣра топ., По, Бѣрѣѣов сѣн У, Милѣшов Об, Вру, Бус, Са, Милѣшѣв Ла, Милѣшѣова Трн, ишѣишѣѣлова Мр, сѣишѣѣова лѣвода Трн, близо ишѣишѣѣлова сѣана Ш.

У овом положају јавља се и *-ев*:

Милѣшев Дј, Милѣшѣв Стр, Милѣшева Трн, ишѣишѣѣевѣ Пр, Саншѣрѣчевѣ кѣѣѣ Вра.

357. Од личних мушких имена типа *Јѣво, Мѣле, Сѣва*, која се мијењају као именице ж. рода на *-а*, творе се присвојни придјѣви наставком *-ин*:

кѣѣѣ Вѣљинѣѣ Под, Бѣурѣна сѣна Вж, Мѣлин Трн, Пѣрѣин сѣн Врб, Пѣринѣ сѣнови Гр, Сѣвин Трн.

358. Присвојни придјѣви на *-ов* и *-ин* чешће се у зависним падежима употребљавају с наставцима неодређеног него одређеног придјевског вида. Примјери то јасно показују:

с Вѣдова Сѣла Шип, Вр, П, на Вѣцину рѣду Под, ѣно ишѣ Врѣнѣова вѣра топ., По, Бѣурѣна сѣна Вж, ишѣимѣи Лѣзина мѣлѣк Вр, код Мѣѣѣина ишѣрѣ Вр, мѣлѣг Мѣумѣилова Трн, ишѣѣѣкина сѣна Рг, ако бѣѣѣм ѣѣѣина вѣѣѣка По;

Вѣдовѣм Сѣлу Дрв, на Јѣванѣовѣм ишѣришѣу Трн, Сѣмѣичинѣг мѣлѣк Трн.

359. Придјѣви на *-ов*, којим се казује истовремено припадање, поријекло и од чега је нешто, јављају се у ном. једнине с облицима неодређеног и одређеног вида:

бѣѣѣков Ла, Стр, Вру, Дј, Са, бѣѣѣков Об, ѣѣѣсков Вру, Ла, Стр, Са; бѣѣѣковѣ Бус, Трн, Вру, Дј, Са, бѣѣѣковѣ Об, ѣѣѣковѣ Об, Вру, Бус, Трн, ѣѣѣковѣ лѣсѣи Дј.

Забилежио сам и топоним *Тѣсовѣ вѣ* Под.

360. Придјеви *велик* и *јак* имају у ном. једнине м. рода, у функцији неодр. вида, облик неодређеног и одређеног вида. Потврде:

вѣлик Трн, *вѣлик* Ла, *јак* Об, Стр, Трн, Бус;
вѣликѝ Об, Вру, Дј, Стр, Са, *вѣликѝ* Бус, *јакѝ* Вру, Бус, *он*
је јакѝ Дј, Ла, Са, *ја сам јакѝ* Пет, Ос, *бијо јакѝ* Буш, *је ли јакѝ?*
 Пет, *јесам бијо јакѝ* Рад, *стирмац је њѝ јакѝ* Вра, *јакѝ сам ђавола*
 Пе, *јакѝ је нароѝ* Пе, *бијо е љн јакѝ* Р, *јес бијо јакѝ* Су, *народ бијо*
јакѝ К, како *кѝ јакѝ* Рг.

Облик *јакѝ* има акценат неодређеног вида.

361. Придјев *мален* Об, Дј, Ла, Стр, Трн, Бус употребљава се у функцији неодређеног вида и у облику *малѝ* Вру, Са, а у одређеном виду имамо:

маленѝ Об, *малѝ* Вру, Дј, Ла, Стр, Трн, Бус, Са.

362. Придјев *ѡуђ* има само облик одређеног вида:

ѡуђѝ Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Трн, Бус, Са.

363. Од придјева *ѡјан* биљежио сам само облик *ѡјан* Трн, Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, Са.

364. Поменућемо и неколико облика компаратива.

Компаратив придјева *лаган* Об, Вру, Трн, Са, *лаган* Дј, Ла, Стр, Бус гласи у ном. једнине:

лаганѝѣ Об, Вру, Дј, Трн, Бус, *лакѝѣ* Бус, Ла, *лакѝѣ* Стр, *лаганѝа* Са.

Компаративни облици придјева *висок*, *дугачак*, *мрк*, *мален* (*малѝ*) гласе:

виѡѝ Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Трн, Бус, Са, *дѡља* Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, Са, Трн, *мркија* Об, Вру, Дј, Стр, Бус, Са, *мрчија* Ла, Трн, *мањѝ* Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Трн, Бус, Са.

Придјеви *бос* и *го* могу да се пореде кад значе *слабо обучен* односно *слабо обучен*:

не виђо чдека гдѡѝѡга и *бѡсијѡга* От.

365. Слично замјеничком облику *сам-сама* (в. т. 352), и придјеви се понекад удвајају да би појачали значење:

сѡв-сѡва Ст.

Акценат првог члана удвојеног придјева је скраћен.

366. У југозападним говорима биљежио сам конструкцију *све ѡ* уз облике компаратива:

дјѣца свѣ ѡд јачаѣ, а *стиарѝ свѣ ѡд нејачѝ* Под, *ѝ шкѡла е свѣ ѡд ѡежѣ* Заг.

367. Придјев *драг* употребљава се у облику одређеног вида као појачање уз замјеницу *сав*:

ѿа ѿо свѹ драгѹ нућ ѿредѿи, ѿа ѿкај Вид, ѿо свѹ драгѹ нућ чѹвала сам двце Трн, свѹ драгѹ нѿћ лѿе Рг, свѹ драгѹ зѿму су јѿли По, лѿжѿи свѹ драгѹ гдѿину Под.

Именице уз које је употријебљено *свѹ драгѹ* означавају неки временски период.

368. Многе појаве које смо констатовали за придјеве у крајишким говорима забиљежили су и други испитивачи ијекавских говора. Тако је Д. Петровић за змијањски говор забиљежио наставке тврдих основа: *бѿлѿг, мањѿг, лѿвшѿг, врућо, шѹѿло*, али има и: *гѿрњѿга* и сл.²⁶ У плуралу, по њему, има више наставака: за генитив *-ије* (*из дѿњије крајѿвѿ*), а рјеђе *-ѿ* (*бѿло рѿзѿнѿ круѿвѿвѿ*);²⁷ за дат., инстр. и локатив наставак је *-ијем* (*дѿдѿријем лѹдма, у срѿѿнијем зѿмљама*), а рјеђе *-им* (*гдѿденим вѿлама*), затим често се јавља наставак *-ије* (*за дрѿвеније ѿлѹгма*), а ријетко *-ѿ* (*у зѿмљани лѿнци*).²⁸ Петровић је навео компаратив од *жуѿѿ*: *жуѿѿѿијѿ зѿмља*, а од *висок вѿшљѿ* (поред *вѿшѿѿ*), дајући уз то и примјере одвајања суперлативне морфеме *нај* од придјева: *нај је сѿѿѿриѿѿи, нај ми је мѿѿѿѿѿи*.²⁹

Проф. А. Пецо је за источнохерцеговачки говор навео придјеве на *-ов* који у ном. једине имају облик одређеног вида: *дрѿеноѿ ѿѿѿњ, бѹковѿ кѿлац*.³⁰

БРОЈЕВИ

369. Број *један* има све падеже и мијења се по придјевској промјени.

370. Број *два* (*дѿвије*) у овим говорима је сачувао деклинацију, и кад је без приједлога и са приједлозима.

Примјери за м. и ср. род:

дѿвѿјѹ Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, Са, Трн, дѿѿма Об, дѿѿмѿ Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, Са, Трн, з-дѿѿмѿ Об, Вру, Трн, Бус, са дѿѿмѿ Дј, Ла, Стр;

жѿѿо ми је дѿѿѿѿ дѿѿјѹ мѿѿѿѿ Ма.

Примјери за ж. род:

дѿѿѿѹ Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, Са, Трн, дѿѿмѿ Об, Са, Стр, дѿѿмѿ Вру, Дј, Ла, Бус, Трн, з-дѿѿмѿ Об, з-дѿѿмѿ Вру, Бус, Трн, са дѿѿмѿ Дј, Ла, са дѿѿмѿ Стр;

вѿѿѿѿно дѿѿѿма шѿѿѿѿѿѿма Бр.

²⁶ Петровић, Змијање, 107.

²⁷ Нав. дјело, 108.

²⁸ Нав. дјело, 108.

²⁹ Нав. дјело, 108—109.

³⁰ Пецо, ГИХ, 144—145.

Уз приједлоге може број два (двје) да се не мијења:

йм̄а в̄ишӣ ђ-два̄ са̄ша̄ П, са̄ двје̄ с̄иране̄ Грд.

Записао сам и овај примјер:

није̄ см̄ӣо̄ за̄са̄ӣӣ од̄ нас̄ дв̄ӣјӯ Рад.

Овдје су у питању двје појаве: прво, број *два* се мијења уз приједлог *од* и друго, за мушки род употријебљен је аналошки облик *дв̄ӣјӯ*.

371. И број *ӣрӣ* је промјенљив, без обзира на то да ли се јавља без приједлога или с приједлогом. У генитиву је за сва три рода облик *ӣрӣјӯ* Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, Са, Трн, који се налази и у примјеру:

не̄ зна̄ се̄ ко̄ӣ је̄ од̄ нас̄ ӣрӣјӯ гд̄рӣ Рад.

У осталим падежима броја *ӣрӣ* један облик може бити исти за сва три рода али не мора. Осим тога, поред књижевног облика *ӣрима̄* јавља се и *ӣрема̄*, које је настало аналогично према *дв̄ӣјӯ*, *двѐма̄*.

У дативу сам забиљежио *ӣрим̄а̄* Об, Стр, Са за сва три рода, али у неким мјестима (Вру, Трн) то је облик за мушки и средњи род, док се за ж. род употребљава *ӣрѐм̄а̄*. Облик *ӣрѐм̄а̄* Дј, Ла, Бус може се односити на сва три рода.

У инструменталу је слична ситуација. Облик *с̄ ӣрим̄а̄* Об, Стр је за сва три рода, али у Вру, Трн за мушки и средњи род, док је за женски *с̄ ӣрѐм̄а̄*. Облици *с̄ ӣрѐм̄а̄* Бус, *са̄ ӣрѐм̄а̄* Дј, Ла могу да се употријебе за сва три рода.

У локативу сам забиљежио примјер:

ӯ ӣрим̄а̄ кӯћама̄ Ке.

Број *ӣрӣ* употријебљен уз приједлог може да остане неизмијењен:

ка̄ӣе̄ ђ-ӣрӣ рд̄га̄ Ж.

372. Број *че̄ирӣ* у номинативу се јавља с редукованим *и*:

че̄ирӣ Бас, Б, Мок, Шип, Дрв, Ж, К, В, См, Р, Пе, М, Бм, Св, И, Рм, Су, Л, Ту, Врб, Хр, Буд, *че̄ирӣ* Вр, Ке, Су, Пе.

У осталим падежима редукција вокала *и* није досљедно спроведена.

У генитиву се за све родове чује форма *че̄ирӣ* Ла, Са, Трн, Стр, али и *че̄ирӣјӯ* Стр. Међутим, у западнијим и сјевернијим говорима Крајине *че̄ирӣ* Об, Вру, Дј, Бус може да буде генитивни облик за мушки и средњи род, а *че̄ирӣјӯ* Об, Вру, Дј, Бус, Трн за женски род.

Датив броја *че̄ирӣ* има наставке *-има* и *-ема*. Наставак *-ема* је узет из облика *двѐма̄*, *ӣрема̄*. Осим тога, облици датива разликују род. Тако за мушки род имамо *че̄ирим̄а̄* Об, *че̄ирим̄а̄* Вру, Трн, а за женски род *че̄ирѐм̄а̄* Вру, Бус, Трн, *че̄иирѐм̄а̄* Дј. Једном сам забиљежио *че̄иирим̄а̄* Стр за сва три рода.

У инструменталу је ситуација слична оној у дативу: наставци *-има*, *-ема* и разликовање рода. За женски род употребљавају се облици *са̄ че̄иирѐм̄а̄* Дј, *и-че̄иирѐм̄а̄* Бус, а за мушки и средњи немам потврда. Међутим, забиљежио сам облик *и-че̄иирим̄а̄* Стр за сва три рода.

373. Бројеви *дба*, *дбе*, *дбадвије* такође су промјенљиви. Примјер за *оба*: *обама е било* Мок.

Примјери за *обе*, *обадвије*:

дѣшије га обѣма рѣукама Ж, брез обѣјѣ нѣгѣ И, брез обадвѣјѣ нѣгѣва Ту.

Видимо да на промјену не утичу присуство односно одсуство приједлога.

374. Навешћу потврде за бројеве *двадесет̄*, *шридесет̄*, *четрдесет̄* и *шездесет̄*, пошто у њима често долази до редукције једне или више фонема:

двадесет̄ Груб, Вр, Мок, Св, Л, Ч, *двадисет̄* По, Вр, Мок, Пр, Д, Ст, Мд, Грд, Хр, *двадс̄ет̄* Рад, Бо, *двац̄ет̄* И, *дваес̄ет̄* Пе, Грд, Са, Врб, Шип, М, Бм, Д, Ол, Бр, Пер, З, Вж, Бук, Пет, Ко, Грд, Ту, Буш, Ла, Бус, *дваес* По, Ос, Буш, К, Ма, Х, Мд, Рад, З, Бј, Грд;

шридесет̄ Трн, См, Бр, Ту, Мр, Б, Вр, Л, *шридисет̄* По, Вр, Вид, Под, Гр, Бм, Ст, Хр, Ор, И, Би, *шридс̄ет̄* Су, Бо, *шриц̄ет̄* Рг, *шриес̄ет̄* Трн, Под, Пр, М, Ра, З, Грд, Хр, Дл, Т, Дј, Ла, Бус, *шриес* Груб, Бе, М, Ор, Бр, Грд, См, Под, Б, Д;

четрдесет̄ Вр, Ту, Бј, Ст, Об, Вру, Ла, Бус, Трн, *четр̄ес̄ет̄* Дрв, Вру, Грд, Трн, Ст, Под, Хр, Стр, Мд, *четр̄ес̄ет̄* Пе, Са, Бус, Гр, Хр, Ч, И, Бј, Ма, Дј, Ла, *четр̄ес* Заг, Бј, Вид, Б, Св, Пер, Рад, Бб, Грд, Буш, *четр̄ес* Ж, Рм, Су, Ј, Л, Рд, Врб, У, Буш, Ту;

шездесет̄ Врб, Рг, Т, Ор, Грд, Ол, У, Бр, Бук, Ва, Грд, Ма, И, Ту, Мок, Под, Р, Ј, Ке, Г, Ја, Су, Л, Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, Са, Трн, *шес̄ет̄* Рг, До, Гра, Ор, Бук, *шес̄ет̄ ир̄оз̄ора* Врб.

375. Основни бројеви се врло често употребљавају уз именице које означавају мушка лица. Примјери:

два к̄уније Груб, *два бра̄ѣа* Груб, Пет, *два љ̄с̄ѣаше* Бе, *бд̄љ̄е него њ̄и два* Рм, *наз-два* Р, *два с̄убаше* Бм, *два ѣ̄ака* Ра, *два с̄ѣра-жара* Грд, *два ӣд̄ѣа* Бј, *два ч̄дека* Н, Врб, *два с̄ѣна* Бј, *два лугара* Ст, *два чиновника* От, *два с̄ѣарца* И, *два Лӣчана* Бб, *њ̄и два д̄ди-ла* Ма;

нас ш̄р̄ѣ Ва, Буш, Рад, Св, *с̄ѣдоше њ̄и ш̄р̄ѣ* Бм, *ш̄р̄ѣ син̄овца* Трн, *два ӣд̄ѣа, више ӣӯѣа и ш̄р̄ѣ б̄ѣд̄у* Бј, *ид̄ѣмо нас ш̄р̄ѣ* Бб, *ш̄р̄ѣ бра̄ѣа* Трн, Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Бус;

чет̄ѣр̄ѣ бра̄ѣа Са, *нас ӣѣѣ заш̄вореник̄а* Пе, *ш̄ѣс кос̄аца* Под, Рад, *им̄а и П̄алачковић̄а ш̄ѣс̄ѣ* у *Бан̄аѣу* Су, *с̄ѣдам к̄д̄саца* Ра, *д̄сом друг̄ова* Пу, *д̄вѣѣш̄ кос̄аца* Буд.

Наравно, биљежио сам и бројне именице на *-ѣа* у функцији основних бројева којима се означава број мушких лица:

в̄ас дв̄ѣѣа Трн, Шип, *дв̄ѣѣа ӣд̄у* Дрв, *ш̄ѣа дв̄ѣѣа* Рм, Рад, *дв̄ѣѣа су љ̄мрла* Врт, *ј̄ав̄е се дв̄ѣѣа да зна̄д̄у ил̄ѣваѣш̄и* Хр, *им̄а дв̄ѣѣа с̄ѣд̄арија* су *од мене* Врб, *им̄а и дв̄ѣѣа* Грд, *дв̄ѣѣа* Ту, Ва, *њ̄и дв̄ѣѣа* Ва, Рад, *н̄ѣ зна̄ за дв̄ѣ дв̄ѣѣу* Рад, *в̄аске ш̄ѣѣ дв̄ѣѣа* Буш;

*сѣјали су шрѣица Бе, шрѣица Гр, за шрѣицу Хр, њѣ шрѣица
О, шрѣица Ту, Ва.*

Напомињем да се бројне именице на *-ица*, којима су у основи бројеви од *четири* па надаље, могу завршавати наставком *-ерица* (чешће) или *-орица* (рјеђе):

четвѣрица Гр, Ту, Ва, *петвѣрица* Ту, Ва, Ла, Бус, *шествѣрица* Ту;

петвѣрица Об, Вру, Дј, Трн.

376. Редни бројеви се мијењају као придјевни одређеног вида. Редни број *шрећи* има наставак за род и промјену у падежима и као некадашње тврде и као меке основе:

шрѣћѣ Гр, Врб, *шрѣћѣ* Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, Трн, *ће
дѣде дѣице, шрѣћѣ се ѣице* И;

ис-шрѣћѣга рѣзрѣда Груб, *шрѣћѣга* Бас, *с шрѣћѣга сѣрати* Ж, *шрѣћѣга* Бук, *шрѣћѣк* Дрв, *на шрѣћѣме* Мок, *шрѣћѣк рати* Вр, *шрѣћѣга* Бук, *у шрѣћѣме* Пет, *на дрѣћѣм, шрѣћѣм сѣрати* Буш.

377. Збирни бројеви *двоје*, *шроје* имају промјену у једнини:

дѣве јѣрати Груб, *дѣве дјѣце* М, Врб, К, *дѣве шѣлаца* См, *дѣвѣга* Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, Са, Трн, *од дѣвѣга* Под, *њѣ дѣвѣга* И, *дѣвѣга* Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, Са, Трн;

шрѣде ѣрѣсѣди Трн, *шрѣде крѣмака* В, *шрѣде коња* Л, *нас шрѣвѣга* Ж.

У множини су потврђени само облици номинатива и акузатива:

дѣвѣ кѣла Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, Трн, Врб, Са, *дѣве дѣице му ѣрѣдѣмо* Врб, *шрѣдѣ кѣла* Трн.

378. Збирни бројеви на *-оро* (почев од *четворо*) имају и облике са наставком *-ѣро*. Потврде су следеће:

четворо кунѣ По, *четворо дјѣце* Груб, Ту, *четворо нас било* Дрв, *четворо гѣвѣдѣ* Св, *јѣњаца ѣшоро* Л, *ѣшоро дјѣце* Трн, *ѣшоро ѣдѣило* Под, *ѣшоро* Об, Вру, Бј, Са, *шѣшоро* Ке, Бј, *шѣшоро гѣвѣдѣ* М, *ѣшоро јѣганѣца* М, *дѣвѣшоро дјѣце* Заг, *дѣсѣшоро вѣжѣлади* Дрв, *дѣсѣшоро гѣвѣдѣ* Гра, *дѣсѣшоро* Бј, *дѣвѣнѣшоро* Вру, Грд, Са, *ѣвѣнѣшоро* Рг, *дѣвѣсѣшоро* Грд, Ко;

ѣма њѣ четвѣро кѣи-кућѣ Тиш, *четвѣро дјѣце* Шип, *ѣшѣро дјѣце* Су, *нас ѣшѣро* М, *ѣшѣро* Ту, Об, Ла, Стр, Бус, Трн, *њѣ шѣшѣро ѣгра* Ж, *шѣшѣро* Ке, Трн, *сѣдѣро* Рад, Ту, Мок, Шип, *сѣдѣро кунѣ* Под, *сѣдѣро ѣдѣило* Пр, *ѣшѣро чѣљади* Вр, *ѣшѣло нас ѣшѣро сѣрѣди* Пе, *ѣшѣро дјѣце* Мд, *дѣвѣшѣро дјѣце* Мд, *било нас дѣсѣшѣро* З, *јѣдѣнѣшѣро* Вр, *дѣвѣнѣшѣро* Дј, Ла, Стр, Бус, *дѣвѣнѣшѣро гѣвѣдѣ* Л, *дѣвѣнѣшѣро* Об, Трн, *било е нас дѣвѣнѣшѣро* Вр, *дѣвѣнѣшѣро свѣѣи* Трн, *чѣшрѣнѣшѣро ѣдѣило* Пр, *чѣшрѣнѣшѣро* Дј, Ла, Стр, Бус, *ѣвѣнѣшѣро јѣњаца* Л, *ѣдѣнѣшѣро чѣљаи* Под, *ѣо дѣвѣдѣшѣро чѣљади* С, *дѣвѣсѣшѣро гѣвѣдѣ* Бм, *било шрѣсѣшѣро чѣљади* Бе.

Ови бројеви се изузетно ријетко мијењају:

нас четвербога Ж.

Забилежио сам и ове збирне бројеве на *-оро*, *-еро*:

четверунесторо иллади Дрв, *четверунестеро дјеце* Под, *четверунестеро* Об, *четверднестеро* Трн.

Збирни бројеви на *-оро*, *-еро* имају и облике множине, и то само номинатив и акузатив:

шрџа-четвора кџла Трн, *иџера* кџла Вру, Стр, Бус, Трн, *седмере чараје* М.

О друкчијим синтаксичким комбинацијама в. т. 459.

У крајишким говорима сам, да додам и то, билежио основне бројеве тамо гдје се у књижевном језику употребљавају збирни бројеви на *-оро*:

иџи браће Трн, Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, Са, *седм браће* С, *иџинес чџади* Ст, *иџинест дјеце* Ко, *двадесџи чџади* Р, *шездесџи чџади* Л.

379. На крају разматрања о бројевима даћемо неколико података које налазимо код испитивача ијекавских говора.

Д. Петровић је за змијањски говор навео промјену бројева *два* и *шри*: *од дније двају, нема дније шрију, двама*, али и: *ја дстџ са двије ћерке*³¹. Он помиње и ове облике збирних бројева: *иџиџа иди њи двџа, а за њи шрџа — иџиџа!*, *двџа кџла, шрџа кџла, двџе бџсаге, четверо, иџеро, седмеро, четворо гдвџ*³².

У ливањском говору код Срба ијекаваца забилежени су наставци тврдих основа у облицима редног броја *трџи*³³, а Решетар билежи такође облик *трџога* за Црни Луг (Грахово) и Униште (Ливно)³⁴.

У источнохерцеговачком говору јављају се, поред осталих, и збирни бројеви: *једнднџс, двојџнџеро, шројџнџс, четверднџс*³⁵.

Напоменимо да је и Вук Караџић у своме Рјечнику забилежио: *једнднаџстџ, једнднаџстеро, двојџнаџстџ, двојџнаџстџоро, шројџнаџстџ, четворднџнаџстџ* итд. (све у Црној Гори), *седморднџнаџстеро* (у Лици).

ГЛАГОЛИ

1) Презенџ

380. Глагол *дјеџи* у презенту има облике:

дџџем Б, Мд, Пет, *дџџеш* Бј.

Овим формама одговарају старословенске *деждџ, деждџеш*.

³¹ Петровић, Змијање, 109.

³² Нав. дјело, 109.

³³ Ćustović, Livno, 109.

³⁴ Rešetar, Štok., 105.

³⁵ Пецо, ГИХ, 148.

Композите овога глагола имају, поред ових, и облике који су у вези са старословенским *дѣѣ*, *дѣѣши*:

сѣдеѣ Под, *сѣдеѣш* М, *сѣдиѣш* Врб, *сѣдиѣмо* По, *сѣдиѣу* Трн.

380а. Од глагола *наѣћи*, *уѣћи* (*уѣсѣи*) презент гласи:

наѣжѣ Наг, Врб, Р, *наѣжѣу* Врб;

наѣгнѣу Д;

наѣзѣ Врб, *наѣзѣу* Врб, *уѣзѣм* Ра.

381. У презенту глагола *јѣсѣи* и његових композиата јавља се секвенца *је*:

јѣдѣмо Буш, *јѣде* Трн, Шип, Пр, Врб, Д, М, Бе, Буш, От, Бј, *јѣдѣ* Ч, У, Т, Мд, Пет, Ко, Би, Ту, Ја, *јѣде* Грд, *јѣдем* Трн, Под, Вру, Рг, Об, Буд, *јѣдѣм* Ч, У, Вж, Бус, Стр, Дј, Ла, Са, *јѣдѣмо* Ч, Ја, До, *јѣдѣше* Дј, Ла, Стр, Бус, *јѣдѣше* Трн, Об, Вру, *јѣдѣу* Под, Н, С, Буд, Вру, Об, Трн, Буш, Ма, *јѣдѣу* Ч, Ја, Грд, У, Мд, Дј, Ла, Стр, Бус, Са, *идѣдѣ* Дј, Ла, *идѣдѣм* Вж.

Овакви облици глагола *јѣсѣи* најчешћи су у крајишким говорима. Далеко рјеђе среће се секвенца *ије*: *ије*, *ијем* (в. т. 121, напомена бр. 6). Насупрот томе, у композиатама овога глагола секвенца *ије* је чешћа од *је*: *иѣије*, *идије*, *идијеш* (в. т. 127, напомена бр. 5).

381а. Глагол *сјесѣи* иде у презенту и по првој и по трећој (Стевановићевој) врсти:

сѣдѣмо По, Мок, С, Са, Л, *сѣдѣу* Дрв, Ја, Су, Под, *сѣдѣ* Под, Трн, Врб, Мд, *сјѣдѣ* Тиш, Ј, Б, *сјѣдѣмо* См, З, *сјѣдѣш* Б, *засјѣдѣу* Мок;

сјѣднѣш По, *сјѣднѣмо* Трн.

По трећој врсти иду само два примјера и то оба из југозападног дијела Крајине.

382. У презенту глагола *иасѣи* и његових композиата група *ди* даје *и*, па имамо:

иднѣ Мок, Под, К, С, См, Б, Гр, Вж, *не иднѣ* С, *иднѣу* Мр, *сиднѣ* Вр, К, *сиднѣу* Б, *иданѣ* Шип, *иданѣу* Жу, *иданѣ* Пер, Б, Врб.

383. Облици глагола *сресѣи* гласе у крајишким говорима:

срѣшѣ Ст, *срѣшѣш* Ст, *срѣшѣм* Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, Са, Трн.

384. Глагол *врѣијећи* Трн, Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Бус и његове композиате имају ове облике:

врѣше Мд, Пет, *врѣшемо* Пет, Трн, Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, *оврѣше* И.

385. Облици глагола *лећи* и *рећи* (с композиатама) мијењају се по првој и по трећој врсти:

лѣжѣ Бас, К, От, Р, Пет, Ва, *лѣжѣм* См, Ос, *йѡдлѣжѣм* Шип;
лѣгнѣ Трн, Шип, Ва;
рѣчѣ Заг, Мд, Вж, Врб, Бј, Под, Вид, Ту, Бу, Бр, К, Б, Буд,
 С, Ко, Грд, Рад, *рѣчѣм* Заг, Мок, Вид, Тр, С, Р, Мд, Гр, Ј, Ор,
рѣчѣмо Вр, Бр, Рг, *рѣчѣише* Б, *рѣчѣиш* Тиш, Пе, *ѡдречѣ се* Трн, Вр,
зѡречѣ се Бу;
рѣкнѣ Дрв, По, Под, Бр, *рѣкнѣм* Би, Под, *рѣкнѣише* Под.

386. Од глагола *врѣћи* забиљежен је презентски облик *нѣ вржѣ* Наг.

387. По првој и трећој врсти иду и глаголи *уйѣћи*, *сиѣћи* и *йѡмоћи*:
уйѣчѣм Груб, Трн, *уйѣчѣмо* К, Бб, Ко, *уйѣчѣ* П, Гр, Бј,
 Св, Ол, Пу, Трн, Ја, З, См, Буд, *уйѣчѣиш* Вид, *уйѣкнѣ* Жу;
сиѣчѣ Шип, *сиѣкнѣм* П;
йѡможѣ Заг, Трн, Наг, Вр, *йѡможѣмо* Наг, *йѡможѣ* Под, Пет,
 Б, *йѡможѣмо* Л, *йѡможѣиш* До, *йѡмогнѣ* Бук, Врб, Ко.

Примјери за прву врсту су бројнији и потичу из свих крајева западне Босне.

388. Само по првој врсти иду глаголи *зайѣћи* и *йѡйѣћи*:
зайѣчѣ Шип, Врб, Рм, *йѡйѣчѣ* Пет, Врб, *йѡйѣчѣм* Су, *йѡйѣчѣиш* Бас.

389. Само по трећој врсти иде глагол *изнемоћи*:
изнѣмогнѣ Гра.

Тако се мијења и глагол *моћи* кад има значење футура другог:
ако се мѡгнѣ Буш.

390. Глаголи чија се инфинитивна основа завршава веларом имају често у 3. лицу множине палатале *ч*, *ж*, *ш*:

йѡвѡчѡ Грд, *йѣчѡ* Врб, Вру, *шѡчѡ* Вж, *зайѣчѡ* Врб, *уйѣчѡ*
 Св, Буш, *рѣчѡ* Ж, Су, Рд, Ч, Врб;
зѡлѣжѡ Тр, *лѣжѡ* Трн, Об, Вру, Ла, Стр;
вршѡ Мок, Пу, У, Врб, Гр, Пет.

Међутим, има доста примјера с очуваним *к* или *г*:

вѡкѡ Трн, Мд, У, Рм, Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, *йѡвѡкѡ* Ј,
 Т, *шѡкѡ* Мд, Ма, *исѣкѡ* Ту, *йѣкѡ* Пр, Ст, У, Трн, Ту, Мд, Вру,
 Об, Дј, Ла, Стр, Бус, Са, *уйѣкѡ* Трн, *рѣкѡ* Мок, Ту, Бј, По, Шип,
 Вид, Наг;
лѣгѡ Бус, *йѡлѣгѡ* Дрв, Ма.

391. Глагол *жѣћи* има у презенту ове облике:

жѣнѣ Буд, *жѣнѣмо* Ч, Об, Трн, Са, *жѣнѡ* Бас;
жѣнѣ У, Ми, Мд, Бр, Пет, *жѣнѣм* Рг, *жѣнѣмо* Вру, Дј,
 Ла, Стр, Бус, *жѣнѡ* У.

392. Глагол *сѣи* има ове презентске облике:

сѣ Наг, См, Трн, Об, Стр, Са, *сѣ* М, Трн, Об, Дј, Стр, Бус, Са.

Биљежио сам у Вру *сѣсѣи* и презентске облике *сѣсѣ*, *сѣсѣју*.

393. Од глагола који у инф. основи имају *а*, а у презентској *ѣ* на-
вешћу ове облике презента:

дркѣ Вр, Под, *дркѣм* Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, Са, Трн,
зићѣ Тр, Мд, *зићемо* Буш, *зићеш* Бј, *јѣш* Вид, Трн, Р, Н, Ја, Буш,
М, Св, *дѣшмљу* Под, *идзѣвљу* Трн, *ѣрзѣвљѣ* Под, *ѣршићѣ* Шип,
сѣшљу Рг, *ѣзимљѣ* Вид, Шип, Мр, Р, Ст, *шѣћѣ се* Трн, У, Буш.

Код глагола *дркѣи* јављају се у презенту и облици *дркѣиѣ* Св,
дркѣим Пет, Дј, а постоји и инфинитив *дркѣиши* Вру.

Од глагола *јакѣи* презент може бити и *јѣши* Буш, *јѣшим* Бе.
Напомињем да по типу *зидѣи* — *зићем* иде и глагол *клѣи* Мр,
Стр, Ла, Дј, Вру, Об, Бус, Са, Трн, који у презенту има облик *клѣићѣ*
Трн, Са, Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Бус.

394. Од глагола *засѣи* имамо ове презентске облике:

зѣсѣм Трн, Буш, Гр, Вру, Са, Об, *зѣсѣм* Ја, Дј, Ла, Стр,
Бус.

У 3. лицу множине:

зѣсѣју Об, Вру, Дј, Са, Трн, *зѣсѣју* Стр, *зѣсѣ* Бус.

395. Глагол *бринуи* се има двије врсте презентских облика:

брѣнем се Вру, Дј, Ла, Бус, *брѣним се* Трн, Об, Дј, Стр.

Исто тако, мијешање наставака *-ну-* и *-ни-* среће се, истина ријет-
ко, и код глагола *учиниши*, па мјесто *учине* има *учинју* Бр, а мјесто *учини*
јавља се *учинѣ* Ор, И.

О мијешању наставака *-ну-* и *-ни-* у глаголском радном придјеву
и у инфинитиву в.т. 431. и 419.

396. Глаголи с инфинитивом на *-иваи* могу у презенту имати
-ује, али и *-ива*. Примјери су бројни и за једну и за другу форму:

дѣрују Дј, Ла, Стр, Бус, Са, *зѣисује* Вру, Дј, Ла, Стр, Бус,
Са, *зараћуѣ* Са, *казујемо* Су, Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, *казују* Бу,
Св, Ва, Су, *наѣлаћује* Л, *ѣровѣљује се* Врб, *развѣљују* Шип;
дѣрѣвају Трн, Об, Вру, *дочѣкивѣ* Трн, С, *задѣрквиѣм* Тиш,
загрѣживѣм Гр, *зараћивѣ* Трн, Бу, Д, *исѣишиѣм* Трн, *казивѣ* Трн,
Вр, *намѣривѣ* Бу.

Неки глаголи на *-иваи*, који припадају типу *-аиш/-ѣм*, могу се
чути као глаголи на *-ѣјеваи*, *-(ј)јеваи* и јављати се с таквом осномом
у облицима презента:

нѣијѣвѣ М, *сѣнѣ оѣиѣѣвѣ* Трн, *сѣѣвѣ* Под, *нека нућѣвѣ*
См, *нућѣвају* Д.

Истина, забиљежио сам и облике од основе на *-иваићи*:

свањива Грн, *сунце грањива* и *ошћидчива* Вр, *идчива сунце* Хр.

На ову појаву указивали су и други испитивачи. Тако, на при-
мјер, Вушовић наводи: *йочијевати*, *сакријевати* (ДИХ, 10).

397. Глагол *икаићи* има у презенту облике:

икају Бе, Врт, *икам* Под.

398. Глагол *даићи* има неколико врста облика:

да Заг, П, Р, Д, *дам* С, Заг, Тр, Мд, Бб;

даде Вр, Тр, По, Вид, *дадем* Трн, Мок, Р, *даду* Вр, Св,
Р, Хр;

даднѐм Вр, Шип, Мр, К, Св, Ол, Гр, *даднѐ* Вид, Ка, Д, Под,
Гр, *нѐ даднѐ* См.

399. Глагол *знаићи* има ове облике:

зна Вр, Бас, Рм, Гр, Р, Су, Св, Ј, Ка, К, В, Б, Д, *знам* Вр,
Тр, Наг, Гр, В, Пр, См, Б, Рм, М;

знаде По, Трн, Тиш, К, *знадемо* Тиш, Врб, Наг.

400. Глагол *давати* има у презенту двојачке облике:

дава По, Шип, Под, *давам* Дрв, Под, *давамо* З;

дае Трн, Мок, П, *даем* Мр, *дајем* М.

401. Од *зијевати* презент гласи:

зијева Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, Са, *зјева* Трн.

Једном је забиљежено и *зијевљѐ* Об.

402. Глагол *имаићи* зна за више форми:

има По, Заг, Тиш, Пр, П, Ч, Буд, Врб, Б, См, Р, Ка, Пт,
Гр, Св, Рад, М, Рд, Грд, Мд, Гра, Пет, Пу, Ва, Бук, Ма, Бб,
Ту, *имају* Би, Бук, Буш;

имаде Вид, Ва, Ту, У, Св, Х, Ке, Вж, *имаду* Дрв, П, М,
Вж, *имаду* Бб;

имаднѐ Под.

403. У Гр сам биљежио презентске облике *йркосу* и *живу*, а у
другим мјестима:

йркосѐ Трн, Дрв, *живѐ* Вр, П, Трн, Ј, М, Мд, Буш.

Облик *живу* потиче од глагола *живсти* (в.т. 420, гдје се наводи
и *доживсти* за Гр).

Иначе, у 3. лицу мн. глагола типа *йркосићи* биљежио сам у Гр
само наставак *-ѐ*:

здавше, *идйалѐ*, *кдсѐ*, *родѐ*, *йуштиѐ*, *ндаадѐ*.

404. Глагол *сиасити* има у презенту *сиаси* Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Трн, Бус, Са.

405. У презенту сам биљежио облике *вело*, *виђо*:

VELO JA: „Шид би од њега? Вр, у мене, вело, чдек у војсци
Под, вело: „Ешо видиш“ Ке, вело: „Ајмо виђаши ће су уни“ Трн,
е, вело, мџ куме! О;

VIĐO Тиш, Под, Бас, Вид, Шип, не *виђо* По, П, Мок, Трн,
Вр, Дрв.

Облици *VELO* и *VIĐO* наведени су као презентски, али то су првобитно били облици аориста.

406. Глагол *бйиши* има неколика облика јављања:

BUĐE Ст, Ол, Ми, Бр, Мд, Ко, Пет, Би, Ту, Ја, Рад, Р, Рд,
Л, М, Рм, С, Врб, Ма, *BUĐEM* По, Пљ, Б, Пр, Ка;

BUĐNE И, Тиш, Ж, Пр, Бук, Ра, Би, Ва, Св, Вр, Ор, *BUĐNEM*
Ж, *BUĐNU* Ма;

BIĐE Грд;

BIĐNE От, *BIĐNEM* От.

2) Императив

407. Од глагола *дјеиши* забиљежен је императивни облик *деђи* Наг.

408. Једном сам забиљежио од глагола *йасиши* облик *йаши* Бј.

409. Глагол *вријећи* има у императиву само *врши* Трн, М, Пет.

410. Императив глагола *наљећи* гласи *наљеши* Дрв, Врб.

411. Од глагола *лећи* и *рећи* забиљежени су облици *нек леѓне* Г,
нека реќне Вр.

412. Глагол *йоврћи* има у императиву *йдвергни* По, а *йрвврћи* има
йрвврзи Дрв. Оба примјера су из југозападног дијела Крајине.

413. У крајишким говорима познати су облици *йомдзи* Буд, Пу,
Бр, *йомузи* Мок, П, Р, а само понекад *йомугни* П.

414. Чести су и облици *жањи* М, Бус, Вру, Дј, Ла, Стр, *жањише*
Бо, *ужањи* Рм, али има и *жењи* Дрв, Трн, Об, Са.

415. Од глагола *узимаши* и *озидаши* императив гласи *узимљи* Бе,
Трн, *озидји* Вр.

416. Глаголи на *-иваши* имају у императиву облике *завршивај* Вид,
казивај Шип, *уређивајше* Шип, али и *израђуј* Тиш, *казујше* Рг, Ту.

417. Забиљежио сам облике *йоддај* Вр, Шип, Мр, *йоддајше* Под.
Крајишки говори знају и за императиве *йредати се* Тр, *удаи се* Врб.

3) *Инфинитив*

418. У крајишким говорима инфинитив се најчешће јавља с очуваним финалним *-и* (в.т. 73). Много мање је забиљежено примјера са дјелимично или потпуно редукованим *-и* у финалној позицији (в.т. 71 и 72 в).

418.а. Забиљежио сам и инфинитивне облике:

наљећи Трн, *уљећи* Пер, *уљесџи* М.

419. Глаголи на *-ну-* понекад у инфинитиву имају *ни*:

брџниџи се Дј, Бус, *вџниџи* Бус.

У овој категорији глагола вокал *у* се обично редукује (*ну > н*) (в.т. 76б), као што се редукује *и* код глагола на *ни* (*ни > н*) (в.т. 72б), тако да се не може увијек знати сигурно да ли глагол у инфинитиву има наставак *ну* или *ни*. О мијешању ових наставака у презенту в.т. 395.

420. Глагол *живјеџи* у инфинитиву има ове облике:

живиџи По, Тиш, Шип, Б, Об, Дј, Ла, Стр, Бус, Бу, Гр, М, Ч, Дл, И, Би, Пе, Врб, Гра, *живсџи* Груб, Дрв, Вр, См, Бј, Ч, От, Мд, До, Пет, Буш, Бб, Вру, *живљаџи* Вид, Трн, П.

У презенту се јављају само књижевни облици. Изузетно сам забиљежио облик *живџу* Гр (в.т. 403).

Сложени глагол *доживјеџи* у инфинитиву гласи:

доживиџи Трн, Шип, *доживсџи* Гр, Ко, *ддоживсџи* Гр.

421. Глагол *сијасџи* не јавља се никад у форми *сијасџи*:

сијасџи Вж, Бб, Об, Вру, Дј, Ла, Трн, Бус, *сијас'џи* Стр, *сијас'џи* Са.

О презенту овога глагола в.т. 404.

422. У овим говорима глаголи на *-џи*/*-џм* често имају *-џи* у инфинитиву:

вдљаџи Св, *живљаџи* Вид, Трн, П, *завиђаџи* По, Трн, *изгладњаџи* Гр, *кодњаџи* Л, *лећаџи* Бб, *луђаџи* Ж, *иријдвџаџи* Тиш, Под, *сјеђаџи* Грд, *сијџаџи се* Вид, Трн, Под, *ћуђаџи* Трн, *усмрђаџи се* Трн, *шпјеђаџи* М, *шуђаџи* Ту, *сџаџи* Вид, Мок, Трн, Стр, Мр;

виђаџи Трн, Вид, Стр, Су, Ж, П, Бус, Б, Вру, Рд, *врђаџи* Мок, *зидвиђаџи* Шип, *дсџараџи* Св.

Наставак *-џи* добивен је аналогично према глаголима типа *бјежџаџи* (< *бџџџи*)/*бјежџм*.

Глаголи на *-ћи/и* могу имати у инфинитиву, поред *-аћи*, и наставак *-ећи* (с јотованим консонантом или сонантом испред њега) и, још чешће, аналошки наставак *-ићи*:

виђећи Мр, Рм, *вдљећи* Мд, *сиђећи* Мд;
видићи Трн, Т, П, Су, Об, *живићи* По, Тиш, Шип, Б, Об,
 Дј, Ла, Стр, Бус, Бу, Гр, М, Ч, Дл, И, Би, Пе, Врб, Гра, *лежићи*
 Ж, *полудићи* Мок, *иридвидићи* Св, *сједићи* Груб, Трн, Об, Дј,
 Под, Пр, *шугићи* Тиш, *седићи* Пет, Об.

Овдје долазе и облици *виђећи* Вру, Бус, *сједићи* Вру, у којима је редуковано и у наставку *-ићи*.

За глаголима на *-ћи/и* повели су се неки глаголи на *-ићи/и*, па се и код њих појавио у инфинитиву наставак *-аћи*:

вираћи Мок, *зажмираћи* Под, *мишљаћи* Вр, Б, *ноћаћи* До,
 Вж, Бб, Буш, *иокдраћи се* Вр.

Ови глаголи, разумије се, имају у инфинитиву и наставак *-ићи* (у којем прво и може бити редуковано):

мишљћи Рад, *ноћћи* Ко, *нућћи* Под, Дрв.

4) Аорисџи

423. У крајишким говорима 1. лице јед. аориста може да буде једнако другом и трећем лицу:

даде По, *диже* Бас, *дође ја* Под, *леже* Бас, *нађе* Буд, *идаде ја скрџс* Бе.

424. У 1. и 2. лицу множине јављају се наставци *-ишо*, *-ише*:

бишмо Б, Врб, *вечерашмо* Врб, Буш, *дигошмо* Трн, Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, *добшмо* Са, Под, *дођошмо* Бас, Са, *егленасашмо* Су, *крејашмо* Мд, *најисашмо* Бук, *овршошмо* Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, *окренушмо* Дрв, *иодавшмо се* Трн, *срђошмо* Дрв, *увукошмо* Мок, *чушмо* Рм;
иоузимашше Ст, *урадшше* Шип.

425. Од глагола *донијећи* забиљежени су ови облици:

дунџоше Трн, *донџоше* Вру, Дј, Ла, Стр, *донџоше* Об;
дџијеше Бус.

426. Потврде за аорист глагола *наљећи* и сл. су следеће:

наљего Дрв, *наљеже* Ва, *наљегоше* Трн, *уљего* Рад, Би, *улезе* Бм, *улезе* Бм.

427. Аорист несвршених глагола није тако чест:

говџише Мд, *ијасашмо* Ту, *ијија* 1. л. јед., Под, Бб.

5) Имперфекат

428. Имперфекат је нестао из западнобосанских ијекавских говора. Само код глагола *биши* чувају се остаци овог облика:

ка-смо сједили?, *кад уно бијаше*, *Ружо?* Трн, *бијаше* *ође командир* Бм, *бијаше* *Симо Грубиша* Бм, *козаци* *осјекоше главу* да *не бијаше начелника* града Пе.

Много чешће се јавља облик *бијаде*:

како-но бијаде? Заг, *не знам ни ја како* *шб бијаде* Трн, *који уно дан бијаде?*, *нећила*, *шија ли је?* Трн, *бијаде* *едан* Мок, *шија бијаде* *од унок лунца?* Трн, *шакб бијаде* *два дана* Дрв, *бијаде* *ми идјаша* *ијна* *народа* Шип, *мѣни криво бијаде*, *вдијб* *би да сам идгидб* Трн, *како шб бијаде*, *не знам* Наг, *и знам* *шија бијаде?* П, *бијаде шју* *и ун* Жу, *бијаде* *едан* Мјамло Мр, *бијаде* *Марица*, *жсена* *му* Мр, *несрејни* *Љубан* *бијаде* *ддље* Под, *кад бијаде* *јад*, *уни свр нас!* Под, *ајрил* *бијаде* *сјв* Рг, *гддна* *не бијаде* *добра* Мд, *срѣћбм* *бијаде* *шдй-ло* Мд.

Бијаде се, осим за треће лице, употребљава понекад и за друго лице једнине:

Милораде, *ши бијаде* *крив* Д.

У првом лицу једнине чује се *бијадо*, а у множини *бијадошмо*, *бијадошше*, *бијадоше*:

ај *иогдди* *ћѣ* *ја* *сјд* *бијадо* Ж, *бијадошмо* *шри* *дана* *шјмо* Рм, *бијадошше* *ли* *ви* *љѣшбске* *у* *ладу?* Мр, *и* *уни* *бијадоше* *шадј* Трн, *ддбре* *дйиле* *бијадоше* Трн, *чѣшри* *чдека* *бијадоше* Ке.

Облици *бијадо*, *бијаде* и сл. настали су комбиновањем облика аориста и имперфекта. Употребљавају се данас, како се из наведених примјера види, у значењу имперфекта и у значењу аориста.

6) Глаголски радни пријеве

429. У глаголском радном придјеву често долази до асимилације и контракције вокалских група у финалном положају: *ao > ā* (т. 82), *ao > ǎ* (т. 85), *eo > ǎ* (т. 101), *eo > ǎ* (т. 104), *uo > ǎ* (т. 110). О чувању ових група в.т. 86, 102, 111.

430. Од глагола *наљећи* и сл. забиљежени су облици радног придјева:

наљегā По, Вид, Дрв, Мок, Р, *наљегб* Мр, См, Врб, *наљегла* Наг, *наљегли* Ра, *уљегб* Ту, *уљегā* Бб, *уљегли* Ра, *ириљегли* Су.

431. Глагол *бринути* се има облик *бринб* се Ла, али још чешће *бринијб* се Бус, Трн, Об, Вру, Дј, Стр, Вр. Тако и *иојланијб* се Трн. Нијесам забиљежио код осталих глагола замјену *-ну-* са *-ни-*. Међутим,

записао сам неколико примјера у којима је дошло до обрнутог процеса, тј. *-ни-* је замијењено наставком *-ну-*:

замјенњ Бас, Под, *извњнњ се* Трн, *мјенњ се* мјесењ Ст, *ѡромјенњ се* Р, *смјенњ* В, Ка, *учњнњ* Трн, Ор, Буш.

Глаголи на *-ну-* и на *-ни-* често губе вокал у односно *и* у глаголском радном придјеву (в.т. 76.б. и 72.б.), због чега се понекад не зна да ли је у овом облику ријеч о глаголу на *-ну-* или на *-ни-*.

432. Глаголи на *-ива-* који припадају типу *-аѡи/-аѡм* имају облике радног придјева с том основом, али и са основом на *-(j)ева-*. Примјери за оба типа:

нућивали Жу, *ноћивали* Грд;
оѡиочјевали Бм, *нућевала* Наг, Вр, *ноћевали* Са, Буш, *нућевњ* Б, *ноћевњ* Ст.

433. Радни придјев глагола *сѡасиѡи* гласи:

сѡасијњ Шип, И, Ј, *сѡасијо се* Жу, *сѡасила* Вр, *сѡасиле* Жу, *сѡасили* Жу.

434. Пошто глаголи на *-ѡи/-ѡм* могу имати *-аѡи* у инфинитиву (в.т. 422), разумљиво је што се од такве основе може творити радни придјев:

вњлала П, Под, *вњлали* Бе, *гњрала* Гр, *гњрѡла* Т, *гњрѡле* Ке, *гњрало* П, Грд, *зѡбњлало* Дрв, Ст, *изгњдњали* Трн, *изгњрала* Трн, Шип, Под, Ж, Д, Рм, Гр, Пер, Врб, *изгњрале* Ј, *изгњрали* К, *изгњрало* Под, К, Ј, Ко, Врт, Буд, Гра, *лњћѡ* Под, *лњћала* Дрв, *лњћали* Вр, Трн, *лњћали* Вид, *нагњрала* В, *обњлала* Дрв, *одлњћали* Вр, Вид, *ѡоглњдњали* Мр, К, *ѡогњрала* Дрв, *ѡогњрале* Грд, *ѡогњрало* Вид, Ол, Бб, Св, Мд, *ѡожућали* Вид, *ѡожућало* Мр, *ѡоѡрњале* Вид, Мр, *ѡоѡрњали* Ж, *ѡоѡрњало* Дрв, *рњс'ићѡла се* Дрв, *сѡћѡ* Трн, По, *сѡћѡли* Тиш, Бас, Дрв, *сјњћѡ* Трн, *сѡићѡла се* Трн, *сѡићѡло се* Мок, *шѡећали* М;

бњлало Су, *њсѡарала* Заг, Под, Дрв, *њсѡарало* Вид, М, *ѡбјешњала* Трн, *ѡњсѡарали* По, *сѡћѡла* Бу;

ѡићала Мок, *врћали* К, *грмљало* Бас, *долњћало* Ва, *зѡврћало* Трн, *зѡсѡућало* Трн, *ѡжѡвљала* Вр, *ѡсљѡвљала* Трн, *ѡѡилњњала* Бј, *ѡѡскуѡљало* Мр.

Глаголи овог типа имају у инфинитиву и наставак *-ѡи* (с јотованим консонантом или сонантом испред њега) и *ѡи* (в.т. 422), тако да се јављају и одговарајући облици радног придјева:

вњвѡла Трн, Под, *вњвѡли* Гр, *зѡбњвѡло* Наг, *лњћѡли* Ва, *разбњвѡла се* М;

ѡѡдила Трн, *ѡѡдило* Мок, *ѡѡмила* Тр, *ѡѡмиле* Дрв, *жѡѡвила* Трн, Наг, *жѡѡвили* Шип, Трн, Наг, Под, Су, Ма, Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, *жѡѡвило* Трн, Св, *ѡѡжѡѡвили* Рд, *лњѡијњ* З, *ѡѡрожѡѡвили*

вдђене Ор, *зайушћена* Ол, Ј, *заробљен* Су, Пе, *зайворена* Ма, *кришћена* Бј, *крићен* Ј, *крићено* Ту, Бј, *начићена* Бј, *ндшено* Ја, *објешена* Врб, *идгоћени* Ор, *идкуиљени* Вид, *идкуиљено* Л, *иднишћено* Ј, *раћен* Пет, *срџушен* Бас, *сидљен* Ке, *угворено* Ма.

Наставак *-ен* јавља се и у примјерима:

вѣженѣ кдикуље Наг, *вѣженѣ* најиќаче Ос, *вѣжено* Вид, *вѣжено* Бр, *извѣжене* Врб, *извѣжени* Шип, *извѣжено* Мок; *донѣшен* Об, Вру, Дј, Ла, Стр, *дунѣшен* Трн, *дунѣшено* Вр; *шрѣшена* Трн, Ла, *шрѣшена* Об, Вру, Дј, Стр, Бус; *одмачени* Ј, *иддигжено* Бу; *иожевѣна* Трн, Об, Вру, Дј, Ла, Бус, *иожевѣна* Стр.

Потврде за наставак *-и* веома су бројне:

ддњиѣи Стр, *ддњиѣи* Стр, Бус; *завѣзѣи* Трн, *закѣзѣи* Вид, *звѣи* Жу, *зидѣи* Б, *кѣзѣи* Тиш, Мок, Вид, *нѣзорѣи* Вр, *дковѣи* Врб, *дрѣи* Ст, Би, *дсновѣи* Бр, Ту, *иддерѣи* Вр, *идићисѣи* Жу, *идрићисѣи* Вид, *разбукѣи* Наг, *свѣзѣи* Заг, Врб, *свѣзѣи* Мр, *свѣзѣи* Под, *узорѣи* Наг, *ућисѣи* Вид;

дйзѣи Рад, *збрйсѣи* Ж, *мобйлисѣи* Рм, *наслѣгѣи* Под, *дйкѣзѣи* Хр, *идвѣзѣи* Буш, *идићисѣи* Пр, *разрезѣи* Тиш, *сијѣи* Вж, *узимѣи* Трн, *усијѣи* Ж;

дйгнѣи Грд, *иддигнѣи* Бо;

ддбйи Об, Ла, Стр, *ддбйи* Вр, *ндвйи* Трн, *йрйићи* Мд;

ддровѣи Ту, *дѣи* Заг, Под, *измјѣмѣи* От, *куйовѣи* М, *йланйрѣи* Мок, Вр, *йрдрѣвѣи* Вр, *скуѣи* Ко, *уврѣсѣи* Ор.

Глаголи Стевановићеве VI врсте, за разлику од нашег књижевног језика, мјесто наставак *-ен* могу имати *-и*:

јѣвйи Под, *кућйићи* Ма, *дженйићи* См, От, Бј, *дкрћйићи* Бј, *йдлйићи* Са, *радйићи* Пет, *раздјѣлйићи* Бр, *расиддрѣлйићи* Рм;

заробйићи Бе, *крдйићи* Грд, *кућйићи* Бр, *ндсйиће* Бр, *ндсйићи* Би, *објесйићи* Вра, *онесидсобйићи* Бр, *дйворйићи* Бр, *йрѣвйићи* Бр, *йрѣсѣавйићи* Хр.

Међутим, у крајишким говорима глаголи ове врсте чешће имају наставак *-ен*, за који је наведено много више примјера.

8) Глаголски прилог садашњи

437. Глаголски прилог садашњи има најчешће наставке *-ћи* и *-ћ*. Примјери за *-ћи* су следећи:

ддлазећи Трн, *идѣћи* Ту, *израчунѣвајѣћи* Р, *идић-кријѣћи* Ор, *лѣжећи* Вр, *лѣтећи* Мд, *ййјѣћи* Дрв;

клѣчећи Вру, Стр, Са, *сјѣдећи* См, Вру, Дј, *сидѣћи* Са, Вру, Ла, Стр, Бус, *са сидѣћи* Трн, *сѣдећи* Трн, Ла, Стр, Бус, Са.

Примјери за наставак *-ћ*:

клѣчећ Об, Вру, *сјѣдећ* Об, Вру, *сидѣћ* Об, Вру, *сидѣћ* Дј, *сѣдећ* Дј.

Биљежио сам и старе облике на *-ē*:

змiрē Трн, *клѣкē* Трн, Рм, Дј, Ла, Стр, *клѣкē* Об (у овоме мјесту и *клѣкѣћ*), *сiојē* Трн, *шркē* Су, *са сѣдē* Трн.

Ови облици се обично употребљавају кад је ријеч о надметању момака у рвању, бацању камена с рамена и сл.

438. Рећи ћемо неколико ријечи о поменутих глаголским облицима код других испитивача ијекавских говора.

Д. Петровић опширно говори о глаголима у змијањском говору. За презент помиње облике: *рѣчy*, *шyчy* (поред *рѣкy*),³⁶ *идѣм*, *идy* (поред *идy*, *идѣду*),³⁷ *дѣћē*, *дѣћемо* (ријетко *дѣјдē*, *идѣјдемо*),³⁸ мјесто *видим*, *видиш* чешће је *вићам*, *вићā* (поред *вићујy*), а ријетко *вићу*.³⁹ У аористу су облици: *ја уће шāмо*,⁴⁰ *зайāлимо*, *бацiшмо* (рјеђе *одосмо*).⁴¹ У имперфекту постоје само остаци, и то форме *бјеше* и *бијāде*.⁴² За трпни придјев помињу се облици: *вѣксене*,⁴³ *иддижсен*,⁴⁴ рјеђи облици *идшена*, *зайворен*, а чешћи *идсiавишā*, *идвiшā*.⁴⁵ За глаголски прилог садашњи Петровић наводи наставке *-ћ*, *-ћи*, *-е*: *кдсѣћ*, *кријyћи*, *змiрē*.⁴⁶

Облици презента *видo*, *вѣјo* познати су у кореничком говору.⁴⁷ У овом говору постоје у аористу облици с наставцима *-шмо*, *-шше*,⁴⁸ а за њих зна и говор Срба ијекаваца у Ливну.⁴⁹ На крају, поменућу источноцрногорски говор, који се слаже с крајишким говорима у погледу чувања наставка *-е* у облицима глаголског прилога садашњег.⁵⁰

9) *Плусквaмiерфекaи*

439. Пошто у овим говорима скоро и нема имперфекта, разумљиво је што се плусквaмiерфекaт твори од перфекта помоћног глагола *бишш* и радног глаголског придјева:

бијo јā ддишā на дсустиво По, *бијo јн дiшшā кои-суда* Тиш, *нās оће дбде било забдљало* Дрв, *нијесу били ни устали* Дрв, *бијo е лијейо оздравијo* Наг, *дјеше се ирāво надуло било* Наг, *уна сē била удāла* Вр, *јā бијo иокдсијo дшову* Вр, *ме-се чини да е уна била умрла* Под, *јн је бијo осѣлијo* Пр, *мѣне су Турци били одвели* С, *сав се оид-*

³⁶ Петровић, Змијање, 113.

³⁷ Нав. дјело, 114.

³⁸ Нав. дјело, 114.

³⁹ Нав. дјело, 117.

⁴⁰ Нав. дјело, 117.

⁴¹ Нав. дјело, 119.

⁴² Нав. дјело, 119.

⁴³ Нав. дјело, 121.

⁴⁴ Нав. дјело, 121.

⁴⁵ Нав. дјело, 122.

⁴⁶ Нав. дјело, 123—124.

⁴⁷ Lastavica, Korenica, 762.

⁴⁸ Нав. дјело, 761.

⁴⁹ Custović, Livno, 110.

⁵⁰ Стевановић, Источноцрногорски, 92—93.

женидби Су, кад би *ше* мџијџ сву *леио* Ра, *ишџ* би *ја* сџи Рг, *ја* би рџџ *ђе* бџио Рм, да си *наишџ*, *убијџ* би *ше* ко зџџа Пе, мџни не би *ишџ*бала *иџмзија* Ст, *ишџ* би *ишџ* *ћијо*? Врб, *ја* не би знаџ Грд, не би ми бџла *слашџка* От, ако би *ишџ*овџ, да знаш у *кџм* си *селу* Гра, *вџлијџ* би свџје *кџсџи* *одмџришџи* Дл, *ишџ* се не би *вџишџ*џ *дногџ* *ишџо* мџре? Мд, ако би *ишџ*џџџџ Бр, *ја* би *ћџла* да *дџјџ* Рад, *ја* би *вџлијџ* да *ишџ* *слажџем* Вж, не би *ћијо* *одбџишџи* Т, *идџијџ* би Пу, *ја* би *нама* *сџиџо* Ко, кад би *ћијо* *лагашџи* Би, *ја* не би знаџ *кушџишџи* *рџбџ* Бук, не би *ја* *њџма* *ишџ* *дџо* Ја, *би* л *ишџ* знаџ *дџишџи* до Радџ *Гаиџа* *куџџе*? И, *ја* би се *вџ* *лијџ* *вџзџишџи* са *вџзом* Бб, да е Гџјко *оџе*, *џн* би *ишџ*би *исџричџ* *ишџ* Бј, *ишџо* би *у* *млин*, а *немам* *иџричџишџа* Бј, *ишџ* би *ја* *виџашџи* *унџ* Врб, знаш *ишџ* би *ја* *ишџе* *ишџиџ*? Рад, би л *ја* *говџријџ*? Буш.

Много мање сам забиљежио примјера за облик трећег лица множине:

не би *и-њџм* *јџли* Бас, *кажџе* да би *вџмиле* да *дџџџемо* Дрв, *џни* би *њџга* *чџдо* *ишџиџ* *били* Пљ, *сџд* би *били* *злџови* Рм, *ишџ* би *вџџи* *иџклали* Бј, не би *га* *џни* *мџгли* *ишџишџи* От, *има* *љџди* *кџџ* би *нас* *јџли* Дл, *џни* би *мене* *убили* да су *сазнали* Т.

Немам много примјера ни за прво и друго лице множине, у којима је уопштен облик *би*:

ми би *мџчали* Шип, да *будџ* *идџишџи*сџи *иџкџи*, *ми* би *сџирадали* Жу, да не *будџ* *накџ* *раџало*, *мџрали* би *скаџишџи* *дџ* *глади* Ст, не би *вишџе* *дџсџали* *оџе* Мд, *ми* *смо* *ударили* да би *ишџ*џџџџ Ту, *ми* би *њџишџо* *ћџли* и *идџишџи* Буш, *ми* би *дџили* Трн, Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Бус; *ви* би *дџили* Трн, Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, би л *ви* *мене* *ћџли* *одвџсџи*? Ко, да *сџ* *вџми* *ишџџишџи*, *и* *ви* би се *дџма* *ожџенили* Су, би л *јџли*? Бб.

445. Забиљежио сам и неколико примјера сложеног облика потенцијала, тзв. потенцијала за прошлост:

ја би се *била* *врашџла* да *нијџси* се *ожџенијџ* Св, *ја* би свџ *њџму* *била* *казала* Врт, *ја* би *ишџ*би *била* *сџрџемала* *вџчеру*, али *мџско* ми *ишџ* *дџсџавишџи* Врт, *били* би се *иџдавили* да не *будџ* *кишџе* Ст, *ишџ* *нијџсу* *дџили* к *мџни*, *ја* *би-м* *бијо* да *каџу* Бб.

Сложени облик потенцијала није чест у крајишким говорима и може се, без штете по значење, замијенити обичним потенцијалом. У томе погледу ови говори се слажу с нашим књижевним језиком, гдје је потенцијал за прошлост све рјеђи (в. Maretić, Gramatika, 250, 545—548 и Стевановић, Савремени II, 719—720).

ПРИЛОЗИ И ПАРТИКУЛЕ

446. У крајишким говорима чују се многи прилози за које зна и наш књижевни језик. Међутим, има и прилога, или појединих њихових облика, којих нема или су ријетки у књижевном језику. Овдје ћу навести само неке интересантније случајеве.

447. Од прилога за мјесто поменућу слједеће:

близо Дрв, Мр, Грд, Г, Рм, Бр, Вж, Т, Под, Трн, Ш, З, Са, Вру, Ол, Дј, Ла, Мд, Об, *близу* До, Су, З, Стр, Бус;
здвора Ј, Трн, *надвџ* Груб, Трн, Бас, П, Ке, Бм, Са, Врб, Об, Вру, Бус, Дј, Ла, Стр, *надвору* П, Б, Рг, Трн, Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, Са;
дзџ Груб, Трн, Св, К, Б, Р, Ј, Рд, Су, И, Ст, Врб, Бј, Ту,
дзџ Заг, Под, П, Бм, Л, Су, Б, Трн, З, Врб, Буш;
наддасе Буд, Трн, *иддасе* Трн, Буд.

Компаратив од прилога *далеко* обично гласи *далье* К, Л, Трн, Бус, Рм, Стр, Б, Са, Хр, Т, Буш, Бб, *далье* От, Грд, Буш, а сасвим ријетко *дйлье* Ла.

Тако и суперлатив од истог прилога обично *најдалье* Трн, Дрв, *најдалье* Л, а ријетко *најдйлье* Ла.

448. Међу прилозима за вријеме налазе се и ови:

ваје По, Заг, Об, Тр, Вид, Вж, П, Б, В, Д, Буд, Врт, М, Р, Н, Рм, Гр, Рг, Ма, Бб, Бј, Рад, *ваје* Заг, Бас, Трн, См, Об, Мок, П, Р, Бе, Рм, Гр, Вру, М, Бј, Ст, Рг, Буд, Грд, Буш, *вајек* Трн, Мок, Дј, Бм, Стр, Л, П, Бу, Бус, Ка, Бј, Гр, Врб, Рг, Са, Бб, Гра, *вајек* Вид, Б, Д, Дрв, Под, См, Ј, Су, Рд, Вж, *вавијек* Бук, Ва, *увијек* Наг, Шип, Т, *заважек* М, *ваје* Буш, *увек* Т, *ваик* Ту;
нам̄а Заг, Вид, Рад, Ту, Ма, Св, Врб, См, Д, Ј, Ко, Рм, Вж, Гр, Бук, С, М, Бб, Хр, Б, Бј, Ст, Буд, От, Ос, *ддм̄а* Тр, Шип, Пр, С, О, Л, Под, См, Р, Н, Су, З, Са, Ол, Дл, Пет, Ва, Т, Ту, Буш;
кдишњџ = послије, По, Тиш, Дрв, Бас, Вж, Трн, Ор, Под, У, Наг, Бе, Б, Шип, Р, Пр, Бу, До, Рг, Рд, Бм, С, Ол, Ст, Пу, Гра, Бук, Ту, Ја, Грд, *укашњџ* От;
лани Тиш, Под, Бј, Х, Ст, Рм, Бо, Об, Вру, Дј, Ла, Стр, Бус, Са, Трн, *ирџклани* Ст, Бј, Об, Вру, Бус, Дј, Са, Ла, Стр, Трн, *џломлани* Трн, Заг;
џекад̄а Под, З, К, Бу, Х, Ј, *џџикад̄а* Наг, *џакаӣ* Ра, *гџдишно* Гра, *џселџ* = одсада, Врб, *џселџ* Трн, *ирџо* = прије, К, Ке, Пљ, Бе, Н, Ст, Хр, *најирџо* П, Мок, Бас.

449. Прилози за начин су бројни у крајишким говорима, али најчешће имају облик као у књижевном језику.

Прилог *ијџикџ* Рм, Грд, Бо, Ко, Бук, Трн, Об, Вру, Ла, Стр, Бус чује се и у облику *ијџишџџ* Вру, Бр, Дј, Ла, Бус, Бе, Св, Рг и, рјеђе, *ијџишџ* Вид, Мр, Мок, Врб.

Навешћу и компаративне и суперлативне облике прилога *лијеио* и *лако*:

љџишџџ Груб, Бе, Мр, П, Врб, Буш, *љџишџџ* Тиш, П, Мок, Р, Шип, Пр, *љџишџџ* Су, Ос;
најљџишџџ Вид, *најљџишџџ* Вр, Р, *најљџишџџ* П;

лакшѐ Бу, Мр, Трн, Ке, Т, Рм, М, Су, Ма, Пу, Мд, Ч, Буш,
Вж, *лакшѐ* Т, *лакшѐ* Д, Са, См, Гр, По, М, Ш, От, Ст, Дрв, Тиш,
Рм, Груб, Пет, Пе, Бас, И, Под, Р, Г, Рд, Мд;
најлакшѐ Дрв, *најлакшѐ* Трн.

Забилежио сам три компаративна облика прилога *радо*:
радијѐ Дј, Ла, Стр, Трн, Бус, Са, *рађѐ* Вру, Бус, *рађијѐ* Об.

450. Поред количинских прилога *мнђго* Буш, Б, Вру, Т, *мнђго* Тиш и *мнђго* У, Буш, Бр, Стр, Дј јављају се у крајишким говорима у истом значењу и прилози:

чђдо Бу, Пљ, Ма, Бе, Бј, Хр, Об, Вру, Дј, Бус, Са, Трн,
сило Пр, Под, Трн, Ст, Са, *сила* Ја, Буш, Дј, *силѐсија* Ту, *ѡреко-*
виши Са, *ѡрековшиѐ* Груб, *ѡрековшиѐ* Тиш, Ј, *ѡревишиѐ* Св, Бук.
Чује се и прилог *вђздђн* Трн, Шип, К, М, З, Врт, Ор.

Компаратив прилога *дуго* гласи *дђљѐ* Б, Шип, Под, Пет, а мјесто обичнијих форми *мање*, *више* понекад се јављају форме *мањма* Бас, М, *вѐћма* Ј.

451. Прилози за мјесто и за вријеме врло често иду с партикулама. Најприје ћемо навести партикуле уз прилоге за мјесто:

ј: *ѡѡј* Св, Бм, Ра, Рд, Л, Су, Врб, Ч, У, Ол, Дл, Ко, Би,
Бук, Ту, Ва, Ја, Рад, Т, Буш;

к: *ѡвђк* Вид;

ка, *кђ*: *вђјека* Жу, *вђјекђ* Мд, Ор, И, Гр, Т, Буш, Врб, Ол,
Вру, Св, Л, *вђјекђ* Ма, *вђјкђ* Вж, Пет, *нђјекђ* От, Буш, *нђјкђ* Ма,
нђјекђ Врб, *нђјкђ* Ма, *ѡјекђ* Вид, Бу, Р, Пг, Врб, Б, И, Буш,
Мд, Ч, От;

јкђ: *ѡјкђ* Св, Бм, Бук, Вж, Ва, Ја, Ла, *вђјкђ* Су, Ма, *нђјкђ*
Ла, Бук, *нђјкђ* Су, *ѡѡјкђ* Ла, *ѡѡјкђ* Бус;

јкђре: *ѡѡјкђре* М;

н: *ѡвђлѐн* Вид, М, *ѡѡђлѐн* Пу, Ва, *ѡвђлѐн* Наг, Н, Рм, Рг,
До, Врб, *ѡвђлѐн* Пе, Бук, Грд, *ѡвђлѐн* Ј, Рм, Рд, Ос, Бј, Врб,
ѡвђлѐн Буш, *ѡвђлѐн* Грд, *ѡвђлѐн* Тиш, Вид, *ѡѡлѐн* Р, Ол, Са,
Бј, Ра, Т, *ѡвђлѐн* Трн;

на, *нђ*: *ѡвђлѐна* Ма, *ѡѡђлѐна* Ма, *ѡвђлѐнђ* Ма;

ре: *ѡѡѡре* Ва;

кђре: *вђјекђре* По, Вр, Заг, Вид, П, Пр, Дрв, Ке, Грд, З,
Гр, *нђјекђре* Вр, Трн, Дрв, *ѡјекђре* Вр, Заг, Дрв, Тиш, Буш, Ос,
Врб, Ст, Бу, Б, Са, К, П.

Партикуле уз прилоге за вријеме:

ј: *ѡѡѡј* Бас, Заг;

к: *ѡвђк* Вр, Груб, Тиш, Вид, С, З;

ке: *вђчѐраске* Заг, Трн, Врб, У, *ѡвђнаске* Вр, Груб, Бу, Тиш,
Вид, Рг, Грд, Ш, Ж, См, Врб, Ч, Р, Ј, Пер, Са, Бј, Су, Ст, Мд,
Ма, Буш, Бб, *ѡѡѡске* Мр, Дрв, Ке, *ѡвђнаске* Вр, *ѡѡѡѡске* Трн,

Мр, *лѣйѣске* Под, Наг, Мр, Су, *ноћаске* Буш, Са, *нућаске* Заг,
нућеске Трн, *двнѣћке* Мр, Врб, *снѣћке* Заг.

р: *й-андѣр* Мок;

ре: *дндѣре* Л, М.

452. У змијањском говору такође су забиљежени прилози с партикулама: *ноћек*, *воћекаре*, *шѣјкѣре*,⁵¹ *унѣк*.⁵²

ВЕЗНИЦИ

453. У овим говорима чују се, поред осталих, и раставни везници *вѣљ* и *ја*:

вѣљ *ше сѣваши*, *вѣљ* *ше йћи* Вид;

ймѣи *ли дѣа ја мѣшѣр*? Под, *ја ући унѣйра ја сјѣди*! Под,
свѣкѣг дѣна ми дсванѣ у *шлѣвѣку ја крѣва ја йѣрийче* Трн.

454. И у змијањском говору чује се везник *ја*.⁵³

⁵¹ Петровић, Змијање, 126.

⁵² Нав. дјело, 127.

⁵³ Петровић, Змијање, 128.

Т р е ћ и д и о

СИНТАКСА

КОНГРУЕНЦИЈА

455. Забиљежио сам неколико примјера у којима се предикат употребљава у једнини иако у субјекту имамо два напоредо употријебљена имена:

и кућа и награда ми изгдрала Шип, Пљва г'унијб и ја Под, доће муј сйн и ујак Милош С, боли ме сий'умак и н'уге Д, даднѣ ћаћа и мајтер Рд, унда идѣм ијамо ја и јди едан колега муј З, идгинѣ ми и и'арий и крава Хр.

Видимо да у већини примјера предикат долази испред субјекатске синтагме.

456. Што се тиче именица м. рода на -а у ном. једнине, може се рећи да има слагања и по облику и по значењу.

а) Бројеви *један* и *два* уз ове именице обично су у м. роду:

један Швабо Врб, два усташе г'унѣ д'веш људи Бе, два два усташе Бе, два усташа Хр, Ол.

Ж. род бројева знатно је рјеђи:

двје усташе Врб.

У наведеним синтагмама уз број *два* именица је чешће у ж. роду него у мушком.

б) Глагол или придјев у предикату уз именице м. рода на -а најчешће стоје у множини у ж. роду:

усташе ми убиле и'рву жѣну Тиш, ка-су нашили усташе Жу, убиле га усташе Жу, усташе мѣне и'ражиле Пе, ч'уо сам да су се усташе обукле Бе, биле усташе код вдовда Су, ка-су усташе

ишли из Мајдана Су, усташе ка-су биле Л, усташе ме свезале Пе, усташе навал^е ле Бо, днда усташе ишли и дшли до Јелћа кљће Врб, усташе тијесу смјеле у Врбљане Врб, иалле усташе Грд, убле су га усташе Рад;

како су Швабе гуње вино Шип, биле Швабе Пет, ка-су Швабе биле Бб, иу есу судије ириличне Тиш, гдре су сљбаше биле нег бљзи Врб.

Јављају се и примјери слагања по значењу, тј. облици глаголског радног придјева у м. роду:

усташе ка-су били у Дрвару Бас, ко да смо ми били усташе Бас, нашили усташе Ж, усташе иукли га Бе, ка-су се дигли усташе Бј, иакб су радили усташе Бј;

дшли Швабе Заг, ваје су Швабе били дљрекиљри Вид, били ирдљалице Тиш, иришаше њљови били Вид.

в) Односно-упитна замјеница *који*, у везничкој служби, слаже се по значењу с именицом на *-а* из управне реченице:

има ирдљалица кои неће да раде Шип.

457. Уз основне бројеве 2—4 придјевски дио предиката има у м. роду а) облик са двојинским наставком *-а* или б) множински наставак *-и*:

а) *два брајта иодјљла кљћу Груб, два су дљшла Под, чељри сљмо била Тр;*

б) *унљ два најљрво дшли П.*

458. Ако се име или презиме нађе уз број *два*, онда властита именица има завршетак *-а* без обзира на номинативни наставак:

имају два Блажа Маљерића Трн, били су два Марчеља Ј.

Предикат је у множини, а радни придјев има облик м. рода.

459. Збирни бројеви на *-оро* (*-еро*) управљају се у множини према именицама уз које стоје, тј. имају облик ном. и акуз. и слажу се у роду с именицама: *иљљера кљла, сљдмере чљраље* (в.т. 378). Међутим, ови бројеви уз именицу *кола* мјесто множинских могу имати јединске облике. Тада се ова именица јавља или у облику ном. (акуз.) множине или у облику ген. множине:

иљљоро кљла Об, има сам иљљоро кљла Трн, иљљоро кљла Ла.

Уз именицу *кола* употребљава се и основни број *иљљ* и тада је именица у ген. множине:

иљљ кљла Трн, Ла, Бус.

О употреби основних бројева мјесто збирних на *-оро* в.т. 378.

ИЗ ПАДЕЖНИХ СИНТАГМА

Генитивне синтагме

Генитив без приједлога

460. Доста је чест посесивни генитив презимена на *-ић*:

у *Дрази Мјиловића Вид*, у *Гајановића Пољани Мок*, *ис-Панића Драге Под*, *кош-Палачковића гробља Су*, *ка-смо дошли иди-кућу Рњаковића Рм*, *кући Карановића Ст*, у *Медића засељку Ст*; од *Ђукића идојаше Врб*, на *Клеића кућишту Са*, *одног доћерају Бабућа кући Врб*, *устиаше дошле до Јелћа куће Врб*, *изгорала е Јелћа кућа Врб*.

Обликом ген. јединине означена је припадност већем броју лица. Међу наведеним примјерима има и топонима.

Припадање једном лицу изражено је у примјерима:

ајде горе у Таића биршију Буш.

461. Темпорални генитив налазимо у овим случајевима:

ио е свѣ сѣарѣга вакиа било Мок, *ко ће радиши две државѣ*, *имаће Мок*, *свјѣског раша се клала ш-њима Шип*, *идгино му браши свјѣскога раша Вр*, *сѣарѣ Југославије дде се на ирѣло Ж*, *иѣвог раша е дѣшила С*, *није клало као овога раша Рм*.

Овај генитив је много чешћи с приједлогом за (в.т. 475).

462. У крајишким говорима врло често се чује тзв. словенски генитив, који се употребљава као објекат уз одричне прелазне глаголе и који је у тој функцији чешћи од акузатива.

Примјери за словенски генитив:

нијесу ћѣли лойдвука По, *ја не дѣра рѣку Вр*, *нѣмѣ ми дјѣшеиша убиши Вр*, *нѣмѣ вѣдиши дјѣшеиша Заг*, *није мѣга да догађа војскѣ Заг*, *не иѣреба ни жамѣши Лазѣ Заг*, *не иѣражѣ од браће дјѣла Заг*, *није добрѣга иѣсла уваишиѣ Заг*, *уни не иѣукѣ вѣкѣва Груб*, *не дају му иѣрѣкије Заг*, *есмо ми иѣи казали да не чѣниши силѣ над наро-дом? Тиш*, *не зна мѣе аниѣрѣсѣ Тиш*, *не ћѣрај ми оваѣа Тиш*, *Зѣрка не волѣ слаиѣкѣ кавѣ Трн*, *ја нѣм шалѣ узѣиши мѣкиѣа Дрв*, *нѣмѣ мѣга дјѣшеиша вѣише иѣући Вид*, *вакѣ државѣ иѣувиѣо нѣјѣсам Вид*, *не мѣуу чѣваиши ни оваѣа Вид*, *нико није смѣјо наѣравѣиши куће Вид*, *не би уна нашла наѣког Јѣвѣ није Трн*, *није обѣкла иѣѣргѣн-сѣкѣнѣ Трн*, *није му да иѣрѣкиѣ Бас*, *нико није зна ѣиѣалѣ обуиши Бас*, *нѣм чѣваиши козѣ Бас*, *нико не би устиѣвиѣо Лазѣ и Бранка Трн*, *ун није смѣјо вѣћаиши иѣрѣсѣиша Мок*, *неће мѣући краѣѣ државѣиши Дрв*, *не мѣуу ја иѣрѣслииши Бѣурѣ Трн*, *није ћѣло учѣиши шѣколѣ Под*, *не брѣиши дѣнаѣра Под*, *неће да дрѣишѣ овѣѣ*, *краѣѣ Под*, *не би мѣиши дала свѣѣ дјѣѣе Наг*, *нијѣси смѣјо блага иѣуишииши Наг*, *ја му не знам мајѣкѣ Шип*, *ја му не виѣо ни иѣрѣиша Вр*, *неће да чѣва краѣѣ По*, *не знам ја иѣуиша Под*, *ниши знам мумаѣа П*, *нѣм ми наћи наишије оваѣа П*, *ја не волѣм свѣдѣѣ*

Ш, *и*р^ас^еи^а н^е м^ер^еш *в*и^ђа^ии П, *р*а^иа м^и н^иј^ес^у *и*р^из^на^ли П, н^иј^е-
с^ам д^дб^иј^о д^дг^ов^ор^а П, н^е *и*а^ли с^вј^ећ^е П^р, н^е б^и д^ру^га *н*у^јз^и г^ле^да^л
д^је^ше^иа М^р, н^ећ^е д^а ч^ув^а к^ра^ва М^р, *ш*и^и н^е б^и н^ак^е *ђ*е^во^јк^е н^аш^а
П^од, *о*ћ^е н^е *ш*р^еб^а з^ем^ље р^ач^уна^ии Д^рв, н^е *у*ч^и ш^ко^ле *н*и^ђе П^р, н^е
д^а д^ии^и В^ел^е К, н^ећ^у *в*и^ше к^уњ^а г^ун^ии С^м, *в*о^ће н^ик^о н^и *и*у^шк^е,
н^и *ш*о^иа н^ије ч^уо Д, н^е б^и *и*у^ши^ши^јо б^ра^вч^еи^а Б^у, н^е б^и д^бо в^ак^иј^е
ч^ар^аи^а Б^у, н^иј^ес^ам м^уг^а с^ир^уј^е у^ве^сти^и П^е, н^е с^ми^је^ш д^св^еи^те *и*р^д-
в^ии^и П^љ, н^ије н^ау^чи^јо *ш*е^жа^кл^ук^а П^т, н^ем^ој^ше а^нт^ир^ес^е д^ав^аи^и
Ј, н^е б^и ј^а д^ао *и*р^си^а Г, н^е д^ад^не с^лу^жб^е Г^р, н^иј^ес^ам *и*р^аж^иј^о н^ик^ве
*и*д^мо^ћи С^в, н^е д^ам *ш*и о^ва^ца М, н^е н^ал^аз^им ј^ој м^ан^е С^у, н^е б^и ј^а с^аи^и
*и*л^аш^иј^о б^ол^нј^е С^у, н^еш^и н^и г^ор^е в^ид^ни^и г^уњ^а С^у, н^е б^и ј^а в^од^иј^о
*ћ*д^рав^е ж^ен^е С^у, н^ем^ој р^аз^ва^љи^ва^ии к^ућ^е С^у, *ш*у^рск^и к^ан^ип^ар н^е
м^јер^и *ш*р^ећ^ин^е Р^а, н^ећ^е д^а к^ои^а ч^де^к р^ак^е Р^а, н^иј^ес^и д^би^кл^а *и*у^иа
Р^г, н^е м^ер^емо *ш*и^{је} ч^рв^а н^аћ^и С^у, н^ик^о н^е с^ми^је н^иј^ед^не д^а о^иа^ли С^у,
н^е м^ер^еш г^ле^да^ии з^ла о^чи^ма Р^м, н^ије в^дз^а в^ид^иј^о Б^ј, н^е ч^иш^а н^ув^ин^а
В^рт, н^е м^ер^е д^дб^ии^и к^ол^а Х^р, к^ра^ва н^е м^уз^ем С^т, м^ен^и *и*с^ма н^е в^р-
*ћ*а^ј В^рб, н^е *и*д^си^им р^ам^аз^ан^а В^рб, н^е в^од^и б^ри^ге В^рб, з^аи^о м^и н^е
д^ај^у *и*е^мз^иј^е В^рб, н^иј^ес^ам н^и з^дб^и *и*д^жо Б^{уд}, ј^а ј^ош^и н^ик^ва ј^ан^еш^а
з^ак^ло н^иј^ес^ам Б^{уд}, н^е *ш*у^ца^ј б^ус^ен^а Ч, н^иј^ес^ам *у*ш^ув^иј^о р^аи^а Г^{рд},
н^е *у*з^им^а *ш*и к^ам^аи^а Г^{ра}, н^е з^на г^дв^ор^а Г^{ра}, н^иј^ед^ан *и*у^шк^е н^ије *у*з^о
Д^л, н^е с^ки^да^м г^аћ^а Д^л, ј^а н^е ж^ал^им с^вд^га ж^ив^ош^а Д^л, н^ећ^е д^а *и*л^а-
*ћ*а^ју *ш*р^ак^шо^ра М^д, н^ик^ад^а *и*м н^ик^ве *и*д^мо^ћи н^ије *и*д^сл^о М^д, н^иј^ес^у
у с^иа^њу *и*л^аћ^аи^и д^уг^ов^а Б^р, н^ије к^ад^ар д^ар^ов^а *и*о^ку^ид^ва^ии Б^р, н^е
г^аз-д^е *и*л^ув^а Б^р, н^ем^ој *и*у^шћ^ав^аи^и к^ра^ве Б^р, н^ећ^е *в*и^ше д^а *ш*у^че
н^ар^од^а В^ж, н^е з^на^ш *в*ј^ер^он^ау^ке В^ж, н^е с^ку^ил^ај н^ар^од^а П^{ет}, н^е *ћ*е^де
о^дв^ес^ии ж^ен^е Т, н^еш^и *у*з^еи^и м^аш^ин^е Т, н^ећ^е д^а *у*ч^и ш^ко^ле К^о, ј^а н^е
б^и з^но к^уш^ии р^дб^е Б^{ук}, н^ећ^е д^а р^ад^е з^ем^ље Б^{ук}, р^ек^о *и*м д^а н^е *и*а^ле
Т^{ур}ј^ак^а Т^у, н^е с^ми^је^ш н^ос^ии^и *ш*у^бар^е Т^у, н^ећ^емо *ш*у^ца^ии к^ум^уш^е
И, ј^а н^е б^и *ћ*и^јо д^ин^ар^а *и*о^шр^ош^ии^и М^а, н^е ч^ув^а с^ид^ке Б^б, н^е з^на
м^аш^ер^е Б^б, н^е ч^ув^а к^ра^ва Б^б, н^е *у*ч^е р^ач^уна Б^б, н^е в^ид^им с^ли^ка Б^б,
а д^ан^аск^е н^е з^на *и*с^ма *и*р^оч^иш^аи^и Б^ј, д^а н^е *ш*р^еб^а ч^ин^ии^и с^лу^жб^е Б^ј,
д^а н^е з^на *у*р^ед^бе *и* з^ак^он^а, н^е б^и б^иј^о *и*р^ес^јед^ни^к Ц^рв^ен^ог^а к^рш^а Б^ј,
ј^а к^ра^ва м^ус^ии н^ећ^у Т, н^и с^и *ш*и д^дб^иј^о с^вд^е ж^ен^е, н^и о^на^ј с^вд^е М^а,
ј^а н^е б^и *ћ*и^јо н^и р^аш^и о^но^га *и*д^сл^а Б^уш, н^ећ^емо м^и н^ос^ии^и о^но-к^ош^ла
Б^уш, н^ије з^аш^во^ри^јо о^чи^ју Б^уш.

Облик генитива имамо и уз глагол *немаи*и:

н^иј^ес^ам *и*м^а *ћ*е *у*с^ија^ии к^ум^иј^ер^а Г^{ру}б, н^ем^ам *и*р^ав^е В^а, Д^рв,
н^ем^а к^о *и*с^ма н^аи^ис^аи^и В^{ид}, к^о д^а н^ем^аш^и з^{уб}а Т^рн, н^ем^аш^и *в*и^ше
*и*р^ав^е Б^{ас}, н^ем^ај^у с^ки^м *и*д^диз^аи^и з^ем^ље Б^{ас}, н^ем^ам *л*и^во^де В^р, м^и *и*
н^ем^амо д^ра^са П^о, *и*л^аћ^е н^ем^ај^у Ш, н^ије *и*м^а ш^ко^ле П^од, н^ем^ам *и*е^м-
з^иј^е П^од, Ч, В^рб, н^ије *и*м^а н^и к^ок^ош^и Б^у, н^ем^а *и*р^ав^е С^в, н^ем^ам *и*е^м-
з^иј^е д^а с^ед^им М, н^ем^ам *о*к^а Р^а, н^ем^ам н^ов^ча^ни^ка Р^а, к^о н^ем^а с^ир^уј^е,
н^е з^на *ш*и^ша *е* ж^ив^ош^и Р^д, н^ије *и*м^о с^вд^е к^ућ^е С^у, ј^а д^ру^жја н^ем^ам Х^р,
н^ем^ај^у *и*е^мз^иј^е С^т, н^ем^аш^и *и*р^ав^е *н*д^га *у*б^ии^и В^рб, н^ем^аш^и *и*р^ав^е г^ов^ор^иш^и
В^рб, н^ем^ам н^ик^ве з^аб^ав^е В^рб, а^ко н^ем^аш^и *ш*ир^ин^е Р^{ад}, ј^а *и*а^са н^ем^ам
О^р, н^ем^аш^и *ш*и^и н^ик^ве б^ри^ге В^ж, н^ем^ај^у в^ли^ке *и*л^аћ^е П^{ет}, *и*м^ам *л*д^че,
а н^ем^ам к^аи^уш^а П^у, н^ем^ам ш^ко^ле В^и, н^ем^амо н^ик^е *и*н^ду^си^ри^је Т^у,

нѣмā нијѣднѣг љва Ва, нијѣсу љмале сљкāњā И, нијѣсам јā љмѣ љāриѣчѣшā Бј, љшѣ би љ млин а нѣмāм љāриѣчѣшā Бј, нѣмāм жѣнѣ Т, нијѣ љмѣ љљшкѣ Буш.

О употреби акузатива мјесто словенскога генитива в.т. 488.

463. Глаголи *љиљшāљи*, *чѣкаљи*, *слушāљи* имају често као допуну генитив објекта мјесто акузатива:

љиљшāљи жѣнā љѣ Сљѣука Вр, јā љу љиљшāљи Дрвāра еси ли дѣшā Вр, љиљшā љн љѣ Вр, сā-љу јā љѣ љиљшāљи Заг, љиљшāљ-ā Грѣздѣ Трн, љиљшāљ Нѣнѣ? Трн, љиљшāљ љѣ Милѣ Бас, љиљшāљ љвѣ мāлѣ Бас, љиљшāљи Бљрѣ Под, љшāкѣ јā Јѣкѣ вāшѣ љиљшāљ Наг, љѣ љљ љиљшāљ Владѣ Мр, љиљшāљ јā Пѣрѣ Трљнишā Под, љиљшāља јā Микѣ Под, љиљшāљ-ā љѣшѣ е ли љљљ љљ Под, љиљшāљ Микѣ Дрв, љшѣд би љљ мѣни мāјѣ љиљшāљ? Р, врāк љшѣ нѣ знā, жѣнѣ љиљшāљ Р, љиљшāљ љѣ Пѣ, јā љиљшāљ Јѣвѣ Бе, љљрѣбā гдздѣ љиљшāљи Ра, љиљшāљ јā љѣри Ра, āј љљ љѣ љиљшāљ Рд, љиљшāљи Сāвѣ, сѣсљљрѣ Анљчљнѣ С, љиљшāљ љн љѣ С, љиљшāљ сљљрāжѣ Араљѣвѣ Врб, љиљшāљи љнљчѣшāљ Ч, љиљшāљи мљ љѣ Рад, да љљиљшāљи кума-Дрāгљчљнѣ мāшѣрѣ Пу, љиљшāљи колѣгā Бб, љиљшāљ љѣ Бб, јā љу љѣ љиљшāљи Рад, нијѣ се мѣгѣ сљн љжѣнљи док не љљиљшāљ љāљѣ и мāшѣрѣ Ма, и љиљшāљ се љѣ кѣмљијā Ма, љиљшāљ Јѣвѣ Об, Стр, љиљшāљ жѣнѣ Вру, Са, љиљшāљ Нљколѣ Дј, љиљшāљ Пѣрѣ Ла, љиљшāљ Сљмѣ Бус, љиљшāљ Лāзѣ Трн;

чѣкāј рљчка Дрв, мљрā да чѣкā Милѣ Трн, чѣкāљу Брāнѣ Вр, чѣкāјљ сљарљѣшљнѣ Под, дѣчѣкѣ сам љѣвѣг љсљшāљнљка К, кад га љљшљиљ, дѣчѣкā вѣза Гр, и љљљљљ дāн чѣкāљи вѣза Св, да сљо дѣчѣкали љсљшāљнљка Бр, чѣкали кљшѣ Ко, мѣрāјљ чѣкāљи дрљгѣга аљљѣбуса Ту, јā сāљо зљмѣ чѣкāм Ва, чѣкāм љјнѣ, љјāкa Бб, чѣкāм сѣсљљрѣ Бб, чѣкāм Јѣвѣ Об, Стр, чѣкāм Сљмѣ Вру, Бус, чѣкāм Нљколѣ Дј, чѣкāм Пѣрѣ Ла, чѣкāм жѣнѣ Са, чѣкāм Крљшѣ Трн;

да е љн љљљљ сљљшāљи Вѣснѣ Вр, љндā сѣ сљљшāљо љāљѣ и мāшѣрѣ Под, а сљљшāљи бāбѣ? Бб, јā љрѣљ сљљшāљи љсљшāљшāљ Бб, љн сљљшāљ жѣнѣ Вру, сљљшāљ љѣри Дј, сљљшāљ сљѣвѣ жѣнѣ Стр, сљљшāљ жѣнѣ Са.

А. Белић је ову појаву овако објаснио: „Овај генитив објекта место акузатива морао се развити прво уз сушин, па остати тако када је сушин замењен инфинитивом или када глагол стоји у каквој финитној реченици“ (ЈФ XII, стр. 268).

О употреби акузатива мјесто генитива уз глаголе *љиљшāљи*, (до)чѣкаљи и *слушāљи* в.т. 489.

464. Двапут сам забиљежио облик генитива уз глагол *љрљшāљи*:
дāјљ нам љнѣ рāнѣ љшѣ нас љрљшāљ Вр, љѣбѣ љѣ љрљшāљ Врт.

465. У сјевернијим дијеловима Крајине јавља се генитив као допуна глагола *нāдāљи се*:

нāдāљи се Јѣвѣ Вру, нāдāљи се љлијѣ Дј, Бус, нāдāљи се Нљколѣ Ла, нāдāљи се га Бус, нāдāљи се га да љѣ дѣљи Грд, нāдāљи се Сљмѣ Грд, нāдāљи се Бѣкѣ Ва, е л се нāдāљи Нѣљѣ? Бб.

466. Често се у ген. мн. изоставља приједлог од иза замјеница неки, ико, који, сваки, иједан:

иде међицџм неки мушкџћа Трн, иша неки Бддирџжа Трн, иџ је нека џурџца Мок, ми мџслимо да е неки мумака Мок, а неки чешиџка иџкне Мок, бдље иџзнае него неки насџџвџника И, иџ е најџравила нека џурџ Вру, иџ е ураџиџ неки момака Дј, Стр, иџ е ураџиџ неки Мџкановџћа Бус, иџ е неки Срџиџћа Са, иџ е ураџла нека џурџ Трн;

е ли иџи ико биџо кџиџџџа Трн, има ли ико Срџиџћа иџу? Са; нека иџе иџиџе коџа жџена или дџеџе Под, не знам коџа жџена рџче Трн, нека коџа жџена дџџе Ке, каџо је коџи је мџнџсџџера Бб; за иџи крџна сваки вас дџбиџе јџло Пљ; е ли иџедна џџри дџдила? Шип.

Забилежио сам неколико примјера с приједлогом од иза ико:

има ли ико оџ-Каракаша? Об, има ли џџе ико оџ-Срџиџћа? Вру, има ли ико оџ-Сарајлиџћа? Ла, има ли ико оџ-Кџчиџћа? Стр, има ли ико од Мџкановџћа? Бус, има ли иџу ико оџ-Пџриџћа? Трн.

467. Позната је особина нашег језика да се обликом јединице именица понекад означава множина. Тако и у крајишким говорима именице овца, коза, душа имају често ген. јединице мјесто ген. множине уз бројеве који казују већи број јединки:

има иџриџсџи овџе Вр, иџ сџџ глаџа коџе и овџе Трн, има се-дамдџсџи овџе Наг, има сам ја иџо сџџ овџе Шип, иџо иџаду овџе Шип, иџо сџџ овџе и коџе Вр, иџо сџџ овџе имали Под, имаџу око шездџсџи овџе Под, има осамдџсџи овџе Дрв, иџрџсџи овџе и коџе Дрв, има сџџ овџе Гр, има осамдџсџи комаџа овџе Бб, иџо чеџри сџџиџине овџе Ос, има око иџрџсџи овџе Врб, одрџени иџо чеџрес овџе Врб, чеџри сџџиџине овџе Мд, има и иџаду дџиџе Вр, иџо иџдџсџи дџиџе И.

У ову групу понекад долази и именица шљива (стабло):

иџрџсџи комаџа шљивџе Дл.

Забилежени су и примјери са ген. множине поменутих именица:

иџо чеџри-иџи сџџиџиџина оваџа е дрџжа Вр, дрџжџ иџо иџаду оваџа и коџа Пр, чџџа иџаду оваџа Р, иџо двџсџи оваџа и коџа Р, има сеџдам сџџиџиџи оваџа Пе, иџо сџџ коџа и оваџа Ј, иџо сџџ иџдџсџи до двџсџи оваџа Ос, у мене иџрес-чеџресџи оваџа Ма, двџсџи оваџа Пер, Врб, имали смо шездџсџи оваџа Л, сџџ иџдџсџи оваџа О.

468. Каткад се у компаративу придјева изоставља приједлог од:

сваџе рџџџе џн џџиџиџи Под, иџдрџиџа свџиџиџи џџџа Под.

Овакав аблативни генитив данас је риједак, али је некад у нашем језику био знатно чешћи.

Гениџив с иџриџдџозима

469. Генитив с приједлогом од може означавати изазивача некога стања:

и џ-иџе рџџџе џмрџ Мок.

470. Уз глаголе (и глаголске именице) говорења и мишљења употребљава се генитив с приједлогом *од* мјесто локатива с приједлогом *о* или акузатива с приједлогом *за* (у функцији неправог објекта):

ође сам ја ирiча од две жeндибe Дрв, иишiа е од две Глaвичицe Дрв, нe знaм о-шлiвa нiшiа Наг, нe вeлi нiшiа ои-крaсiвaцa Трн, имa од нeга ијeсма Ж, ја ћу ишeби ириiдвићaии од овог рaшa Под, имaће ии од рaшa ирiчaии С, нeшiо е гдворишo од јeзiкa Мд, јеси ии о-шoгa знaлa? Мд, ишiа ии мiслiи, сiарa, о-шoгa? Пу, знaте ли ишiд од рaлiцa? И, нe знaм од нeга нiшiа Буш, нe знaм од мyжa нiшiа Бб, ирвo мoгу ирiчaии о-сiарoгa дбa Ма.

Сличан овима је примјер:

ишвaди нeкy књигу о-Сeнковићa Ивe Буш.

471. Генитив с приједлогом *код* означава завршетак кретања у мјесту према коме је усмјерено:

ишли ја и Јовo код мyијe Трн, идeм ја код ћeдa Бас, оћеш ићи кo-шeшкe? Мок, ун идe у Сaрaвo код нeга Под, вaвeјe ишли код лe-кaрa Вр, ја ишла код нeга Вр, ишiд нe одeм код Милaнa? Жу, одвeдe мe кoш-сeсирe Под, ирeбo сам ићи код aвoкaшa Ј, ићe-ми кo-сiарe Вр, идe кoш-иdиa Буш, aј ии код ћeвeри Бб, дeмo кoш-цyрe Т, идслијe дcам дaнa днa дoлaзи код мeнe, нe код нeга Т, дoћeм ишaмo код јeднoгa иdзнaшoгa чeкa Ту, днa су дoшли шyцкoри код мoгa oцa Буш, дoћe кo-шoгa Пeрe Зeцa Буш, дoћи Блaжe Мишiшeвић кoд мeнe Дрв.

У оваквим случајевима чешће се употребљава облик датива (в.т. 485).

472. Ови говори знају за употребу генитива с приједлогом *код* с пермисивним значењем:

ишiд би бiлa ћдрaвa кoш-свдијe oчијy Св, ћдрaв код oчијy Дрв, слiјeи код oчијy И.

473. Приједлог *у* с генитивом има посесивно значење у овим примјерима:

бiлo шлiвa у мeнe По, мyрe бiии дa ни у нaс нiјe кyиyс кiсo Трн, бiлa у мeнe снaа Дрв, у мeнe шo нiјe иoгoрaлo Вид, у мaшe-ринa ћaћe Бас, у нaскe Бас, у мyк ћaћe нiјe бiлo кoзa Трн, у Мaрe бiјo дoбaр кyћ Дрв, у мeнe бiлa иишiбoлa Шип, нeкa у шeбe Вр, вiдiи у Брaнe сiјeнa Вр, бiлa у нi eднa цyрицa Под, имa у кyмa-Лу-кe П, и у нaс је нaшiјeснo П, у нaскe бiлo Ж, у шeбe шaшнa бiлa Мр, у мeнe нeшiо ждрeбeицa Под, ћe су у вaс млiни? Под, у нaш-ћe рoдишiи ирaвa См, у нeзинoгa свeкрa Р, у нaскe шкблa нa идогoднy мјeсиу Пт, у нaс нiјe бiлo шкoлe Бј, у мeнe ирiес-чeшрeсi oвaцa Ма, oсiлaлa у мeнe кyћa и чeљaди М, дoбрe су у нaс зeмљe Рд, нaкa кo у лyгaрa Рг, у мoгa ћaћe бiлo иeи сiдшiнa дyлyмa зeмљe кoшaицe Л, у јeднoк кoмишiјe бi иди слaи у сoбe Л, oћe у нaс нiјe бiлo С, у Сaвицe кршaн брaш, a у шeбe кршнa ћeр С, у мeнe иишiбoл Врб.

485. Већ смо рекли да уз глаголе кретања може доћи облик генитива с приједлогом *код*, али још чешће облик датива (в.т. 471). У то ћемо се лако увјерити ако упоредимо наведене примјере у генитиву с овима које ћемо дати у дативу:

нијесам ддишā ддкѝуру него едан љуѝ По, ѝшā сам маѝишчāру По, бѝк-ѝи је рѝкā да ддђѝм нāми Вр, ћѝла сам дѝиѝћи нѝму Вр, ако не идѝм докѝурдвима љ сѝāн Заг, ѝшā сѝрѝну Заг, љн је ѝшā Брāнковићу љ собу Заг, ддишā јā ддкѝуру Заг, и љн ѝћи влāдики у Лѝку Заг, јā нѝма ддѝм Заг, сā-ћеш ѝѝ ѝшāмо цѝрицали Тиш, зāви дѝиѝћи Тиш, ѝ-ће сѝѝ синдвма Трн, ѝрѝчā како е ѝшā Милану Вдиновићу на ѝѝће Трн, не ддлази ни Бѝури, ни Мѝлки Трн, ѝшд не ддђѝм нāми? Трн, ѝћи Грубору љо рāкију Вид, идђѝм јā свдјдј зāви Бас, није дѝиѝшā ддкѝуру никаѝ Бас, љни ддђу нāми Дрв, и љн ѝћи Бѝи љ Граво Трн, љн дде цѝрама Мок, ѝшла една дрѝгдј нā чāсѝ Мок, идѝ дѝѝѝм сѝāриѝм људма Дрв, дддѝ љне нѝјзи Наг, љн ддишā нѝму Шип, ддишā љн мѝни Шип, ајмо љкāру Шип, ајде сѝрѝну Сѝдвāну Вр, дднесѝ ме дѝац бāби Вр, јā ддђо Сѝми Вр, еси ѝшā Нѝколи Зѝрића? По, ѝшā љн у Шѝбенѝк љкāрма Под, ѝшā е сѝсѝри у нећѝљу Под, ддђѝ љна бāби П, ддлазијѝ љн нāми Ж, ддђѝ Тѝрчину Мр, и јдѝе јā ѝћи љорѝѝру Под, мѝрāм ѝћи ддкѝуру Под, ајде ддкѝуру Под, ај ѝѝ Бѝђи Адамовића Под, идшā Мићи Под, дѝиѝшā јā мѝјдј Миѝи Под, Миѝа мѝја ддѝ нѝјзи Под, јā Бѝури Келѝчевићу ддишā Дрв, ѝрѝбѝ би љн Влāди дѝиѝћи См, дѝиѝшā сам ддкѝуру Пе, ниѝ је ѝшла љкāру, ниѝ је бѝла на вдзу Р, ддишā бђе нāми Ке, ош ѝћи бāби у Дрвāр? Ке, дѝиѝшла ћѝрки Рм, ѝѝ си ѝѝ ддлазијѝ Бѝурāну Гр, ддишā ѝѝѝки ддље Гр, дди бāби Св, ддишѝ ћѝри Бм, ѝдѝѝли нāми ддлазиѝѝи М, дн ће дѝиѝћи гдре Богдāну Су, ддкѝуру сам ддишѝ Ра, ѝће Сѝбѝјку Ра, ѝшѝ вѝђе љ Кљѝч љкāром Рд, ѝшѝ е дѝац као свдјдј ћѝри љ идди Л, ддлазили мдмѝи као цѝрам Л, ддлазијѝ нѝјзи М, ддѝ Пāѝи-нāј маѝери С, љн ће ѝћи Миѝи Сāјкинову Б, ајде љкāру Врт, ѝшла сам љкāру Врб, дѝиѝшла ћѝри Са, ѝшли цѝрама От, ддоше бāки на сѝло Мд, ддђу мѝме ћāћи ѝскаѝѝи вдринѝе Мд, ддлазијѝ нāми До, мдрāм ѝћи Мѝрку Т, ддишѝ кѝму Т, ѝћемо Бошњāковићу Пу, ајде ддкѝору Ко, ѝшѝ сам свѝма Би, дѝиѝшла е Нāди Ва, Пѝро ддђѝ мѝни Ва, дддијѝ мѝни Ва, није нам Пѝро ћѝјо дѝћи И, дде јā ддље нѝговдј жѝни Буш, ддѝм жсандармѝрѝскѝм нāреднѝку Т, ајмо дрѝгѝме кдмѝѝ Буш, вддѝи ме ѝшāмо љкāру Рад, ддишā брāѝу ББ.

Примјери потичу из свих крајева западне Босне.

Датив с ѝриједлогом к

486. Датив с приједлогом *к* није чест у западнобосанским ијекавским говорима. Кад се употрејеби, онда је то обично уз глаголе кретања, управљености и окренутости:

љн идѝкѝа к нѝму Заг, љн ддђе к мѝни Груб, ѝшā јā к нѝму Тиш, ѝѝиѝе га к мѝни Тиш, ддишā к нѝма Тиш, Мѝлкан Бāѝк ддђѝ

*дочекā ајдљке Р, идѣмо чѣкаѝи Талијане Пљ, чѣкā идре Гр,
 он ће чѣкаѝи звѣјере Врб, чѣкām сѣсѝру Бб, дочекāмо вбз Ту;
 кума-Саву иѝиѝам По, одѣ да иѝиѝа ирѝиѝу Заг;
 да е љн ћијо слљшаѝи Вѣснљ, знā би Вр, слљшā свѣдљ жѣнљ Об,
 Трн, слљшā Николу Ла, слљшā Сѝму Бус.*

Ови глаголи су дворекцијски. Тако уз *вољѣѝи* иде и датив (в.т. 482), а уз *чекаѝи* (*дочекāѝи*), *иѝиѝаѝи* и *слушаѝи* и генитив (в.т. 463).

Акузатив с приједлозима

490. Акузатив с приједлогом *крљз* може имати узрочно значење:
*љн је њљ крљс-ѝѝ и зављлијѝ Трн, бљлѣ него вљдиѝи кављу крљдā
 њу Под, свљѝ му мājку крљс-ѝā гљведа Ра.*

491. Обликом акузатива с приједлогом *уз* понекад се казује вријеме, неки временски период:

изгљрале су уз рāѝ Ј, љз рāѝ См.

Оба примјера тичу се именице *рāѝ*.

492. Вријеме се казује и акузативном синтагмом с приједлогом *на*:
*на Свѣѝѝѝга Иљиљ Тр, на Свѣѝѝѝга Луку мѝр ће биѝиѝ Под, на
 ѐгњенљ Мāриљу Ст, на Свѣѝѝѝг Луку Врб, на Свѣѝѝѝк Паниѝѝѝиљ Грд.*

У свим овим примјерима *на* иде уз име неког народног празника.

493. Акузативном синтагмом с приједлогом *у* означава се циљ радње у овим примјерима:

*ѝиѝ сам љ ирѝжину См, ирѝсљѝѝра ћемо ићи у дрља Врб, ѝћемо
 љ рѝбу? Гра.*

494. Приједлог *међу* употребљава се с акузативом енклитичке повратне замјенице *се* и то као допуна глагола којима се казује вршење радње у одређеном простору:

љзѝѝмо га мљђљ се Ж, љзмљ га мљђљ се Ја.

Синтагма *међу се* има и социјативно значење узајамности:

*ѝѝљкли се чѣѝиѝиѝи и ѝарѝѝѝѝѝѝѝ мљђљ се Пер, да се народ не
 зāваћā мљђљ се Буш.*

У ствари, у оба случаја, и кад је ријеч о мјесту и кад је ријеч о узајамности, у питању је инструментално значење.

495. Облик акузатива с приједлогом *над* понекад има компаративно значење:

*над љнљ будāлу није било будāлѣ Трн, над мљђљ жѣнљ нѣмā
 кљѝѝѝѝѝѝѝ Трн.*

Ст, Врб, Грд, Рг, *покривѣ мушайима* Врб, *идкрѣ црѣјейом* Врб, *удри каменом* Буд, *ишайином кучне* У, *сикирѣм га уби* От, *кашином бѣлежиси* Бр, *сикирѣм сијече* Бр, *мдре он мене мазнѣи чѣме* Буш, *сикирѣм избѣја* Бб, *идбѣ канѣјѣм шѣћи* Ту, *ко кѣсѣм кад ударѣи у љѣтелну* Ту, *покривѣна слѣмѣм* Буш, *идкрѣје идѣавѣм* Ја;

ийѣа рѣуками Трн, *рѣчѣ млади да вѣшру грѣ рѣуками* Вид, *ийѣам рѣуками имѣ ли крѣви* Мок, *кѣњ ударѣ нѣгама* Шип, *очима свѣдиѣм глѣдѣм шѣя радѣ* Вр, *не мѣгу нѣгама* Под, *мѣјѣм рѣуком и нѣћу чѣсѣишѣи* И, *дишну ме рѣиом* Т, *рѣуками закоидвало и сијало* Наг, *ја људѣм нѣгама* Пе, *узѣ рѣуками* Н, *увѣиш рѣуками* С, *узми рѣуками* Врб, *да ме шѣче рѣиом* Са;

лијѣи блѣшом Ја, *идсѣло самѣм сѣли* Тр, *сѣв ладнѣм вѣдѣм се дѣерѣм* Тиш, *да рѣчѣм да сам се умѣвѣ рѣкиѣм* Буш, *зѣсиѣ ше ирѣшком* Са.

Ту дођу и примјери:

рѣиом машѣ Буш, *бѣме се Мѣра вѣли љнѣм Вѣсинѣм жѣнѣм* Трн, *ишѣ се бѣка вѣли ш-нѣме!* Вр, *илаѣа иѣрама* Ја, *дарѣваши лѣшиѣм дарѣвѣма* Ту, *да б ѣи се фѣлиѣ, нѣмѣм чѣме* Т, *нѣди га иѣрама* Пет, *занѣсо каменом* По, *љн дарѣе иѣрама* Вид, *дѣашѣ се цѣанѣикама* Мр, *Врањо владѣ Бѣснѣм* Ра, *љна шѣјѣм љѣраѣа* Под, *кѣсѣм манѣм* К, *зѣгрѣнѣмо се ѣѣинама* С, *увѣжѣ се кашѣима* Г, *ако е манѣ кѣсѣм* Бј, *да би ѣи се вѣлиѣо, нѣмѣм чѣм* К.

Поред тога, инструментал оруђа јавља се и с приједлогом *с*:

дѣишѣла сѣишѣја љсѣишѣа са вѣзом Вр, *враѣа се с вѣзом* Тиш, *гѣни мѣсо с ѣушом* Тиш, *нѣ би ш-нѣум (жѣлицом) јѣли* Бас, *и шѣвѣ сѣ љѣи шѣка с ѣјом* Трн, *сликајѣ с крѣјѣм* Шип, *с вѣзом дѣишѣли* Шип, *сѣдишѣјѣ сам (погодѣо) га са кѣгѣм* Наг, *љн нѣга с маѣом* Шип, *сѣв идѣ з-бѣцѣкѣином* Вр, *кѣга ѣмо бѣишѣ с вѣјѣм?* Ж, *бѣлѣ урашѣишѣи крѣмѣи са жѣром рѣсѣовѣјѣ* Пр, *ишѣд ме ѣлѣишѣиѣ с шѣјѣм?* Мр, *ирѣвијавѣли жѣишѣ са лѣишѣама* Бук, *ишѣли су с вѣзом* И, *оградѣли с каменом* Бб, *ја би се вѣмѣјѣ вѣзѣишѣи са вѣзом* Бб, *ја сам шѣа са вѣком* Бб, *дѣѣ с ѣушѣјѣ и с кѣлима* Бј, *нѣмѣм ја вѣс ш-чѣме идкрѣишѣи* Буш, *брѣниѣ сѣ с шѣјѣм* Би, *дѣишѣ с ѣушѣобусом* Т, *ш-чѣме дрѣвѣиѣ нѣмајѣ дѣсѣи* Наг, *идѣишѣа дѣлази с вѣзом и с ѣишѣбусом* Б, *дѣиѣ с каменом* Д, *нѣмѣ ш-чѣме рѣнѣишѣи* Бу, *мѣишѣм иѣглѣ цѣрзу, иѣглѣ ш-нѣме* Пе, *ѣѣ би га рѣниѣ, нѣмѣ ш-чѣме* Ј, *рѣниѣ га са жѣишѣом* Ј, *Талијѣн шѣче са шѣлѣриѣјѣм* Рм, *дѣѣ с вѣзом* Св, *с шѣвѣм ѣе нѣишѣишѣи* Л, *идкрѣјѣ га нѣ ш-чѣм* Трн, *нѣвѣишѣ сѣ ѣлѣло вѣкѣ с ѣглама* Л, *уби ме с дѣиѣм бѣшѣом* Рм, *покривѣна са дѣиѣм ѣишѣом* Б, *дѣ с вѣзом* Бр, *а ми ирѣћи с вѣзом* Буд, *ш-чѣкишѣом шѣче* Буд, *са вѣзом дѣишѣи* Са, *с ѣушѣима ирѣишѣи* Са, *покривѣно са бујѣдѣма* Бр, *ирѣвѣишѣи су дрѣвѣнѣ кѣѣе, са црѣјѣишѣом идкрѣивѣишѣи* Бр;

ѣолијѣвајѣ с мѣиѣком Ја, *слѣжѣи се с шѣм вѣдѣм са* Грмѣча Б, *јѣсѣиѣ ми га нѣдишѣи с кѣвѣм?* Бе, *намажѣ се с љнѣјѣм* Трн, *сѣв љнѣ икѣне намажѣ са скѣрѣишѣом* Трн, *зѣлијѣишѣ бѣло ш-чѣме* Бр;

дарѣјѣ са кѣшуѣм Ту, *нѣѣе не мѣгу сѣ себѣм* Шип, *завѣладаѣе са свѣјѣишѣом* П, *ни ѣук јѣла, ни ш-нѣм мѣрѣишѣа* Под, *з-дѣукашѣма се*

исїлаћивало Под, обезбјеђен с њемзијом Дрв, валє се с Арнауїма К, кад је Каїарїна владала с Русїјом Пе.

500. Просекутив се јавља без приједлога, али и с приједлогом с:

їдє мєђицѣм Трн, їсїїм їуїѣм дѣшлї Бї, їдєш їрїшїнѣм Рм, нє знā їуїѣм їћї Рм, дѣе їуїѣм Св, їдємо їдљом Ра, нїјєси смїјо їћї їуїѣм Ор, крєнєм їрѣгѣм Хр, їћї цєсїѣм Врб, ајше ђвїјєм їуїѣм Рг, їшѣ їрѣгѣм Дл;

ајде с јарѣгѣм Трн, ко ће с мѣром за Шїбенїк Под.

Пошто је просекутив близак инструменталу за оруђе (в. Стевановић, Савремени II, 451), разумљиво је што се, као и он, јавља без приједлога и с приједлогом с.

501. Уз глагол *оженїи се* иде инструментал с приједлогом с:

ѡженї се ш-њѡме Врб, ѡженї се с цѣром Врб, оженїѣ се са муслїмāнѣм Буш.

502. Социјатив се у овим говорима употребљава с приједлогом с, али има и примјера без приједлога. Најприје примјери с приједлогом:

їшā са сєсїрѣм Вр, мѣгу разговарїи ш-људїма Заг, кад бєк с мѣцїем свєкрѣм їрїчā Мок, дѣшла ш-њїм Трн, ж-Ђурѣм дївāнї Дрв, ѡїшїā з-Бѡжѣм Аћїћа Вр, вїшї нїкаѡā лєжїшї нєћу с їѡѡѣм Ж, ѡїшїла е са ћїћѣм у дѡлїну Под, їдє з-брāїѣм С, нє бї се нї с їѡѡѣм сāsїѣ Гра, їмāм зєїа сā себѣм Гра, ѡсїа с їѡѡѣм Мд, нє сїāвā ш-њѡме Вж, їдє с ѡѣм Пет, лєжї ш-њїма Т, дѡшѣ са сїном Рад, їдєм с једнѣм жєнѣм Об, їдєм са сїном Вру, їдєм са ћєри Дј, їдєм са Мāрѣм Ла, їдєм са сїновма Стр, їдєм с Мāрѣм Бус, їдєм з-Бѡсѣм Трн, їрїчāм са сїновѣом Трн.

Примјери социјатива без приједлога с:

сјѣди дјєцѣм и лєзи Вр, вѡлїѣ бї жєнѣском лєћї негѡ їшїа Бас, лєгѣ свѡѣм жєнѣм Рд;

еси їшā унїјєм Бѡћинїјєм? По, ѡїшїла мāмѣм Заг, унѡā ушла Мїлѣм Трн, їдєм єднѣм свѡѣм їрїѣм Бас, їће ун Дѣшѣком у Нѣвї Сāш Трн, ѡїшїла ћāћѣм у Зāдар Дрв, Сāвā дѡшла Ђѣћѣм Вр, ѡїшїā е Јāндрѣм Вр, їѡ сї шї Нїнѣм дѡшā? Под, јā їдєм свѡѣм сїрїнѣм См, гѣни шї крāѣу сѡбѣм Хр, ѡвєла га сѡбѣм Ст; јā сам дївāнїѣ Мїлѣм Заг, ѡћеш јѡшї бāбѣм еглєнїсāшї? Под, гѡворїм рѡѡѣм С, їрїчā мѡцїєм сїном Об, Вру, разговарā шїјєм чѡѣком Дј, їрїчāм сїновѣом Трн, разговарā сам Милѡшѣм Об, їрїчāм Милѡшѣм Са;

нїјєсам Тїшїѣм бїјѡ у Црнѣј Гѡри По, бѣди бāкѣм ѡће Вр, ун је Нїнѣм бїјѡ у шѣбли Вр, бїла дјєцѣм К;

їмāм јā и вѡјнїка сѡбѣм Бј, їмāм двā сїна сѡбѣм Грд, бѡљє шї је дāшї негѡ їмāшї врāгом їѡсла Ма, рāдї Јāнѣком Трн, шāѡāј унї шїрѣвāли Аусїрїѣм Заг, мѣј се мāлї завѡлїѣ унѣм Анїнѣм мāлѣм Тїш, сā-се Ђѣшї Талїјāнма дрѣжї Тїш, ѡїсїāвā мāѡѣм

Бас, ја сам иџијџ Миланом рџкију Под, љуби се Сиџанком Под, иџуб се и милицијџ От.

Ови примјери потичу из свих крајишких говора осим источно-крајишких.

О социјативу без приједлога *с* писано је доста у дијалектолошкој литератури. Овај облик је познат источноцрногорском (Стевановић, Источноцрногорски, 108—109), црмничком (Милетић, Црмнички, 531), галипољском (Ивић, Галипољски Срби, 349—351), икавско-шћакавском говору бањолучких муслимана (Наш језик, н.с. VIII, св. 5—6, стр. 175—183) и у неким другим говорима. Ако упоредимо мој материјал с материјалом који даје проф. А. Пецо за говор бањолучких муслимана, видјећемо да је икавско-шћакавски говор отишао знатно даље од ијекавскога говора западне Босне. Ијекавци имају социјатив без приједлога *с* само онда кад се ради о типично социјативном значењу, кад су вршиоци радње равноправни. Таквога карактера су и примјери из говора бањолучких муслимана: *Разговарао сам Весом. Лако је баком радији* и сл. Код њих налазимо, међутим, у социјативу без приједлога *с* и друкчије везе двају појмова (какве не познају, према мојим биљешкама, крајишки ијекавци): *Нећу цијеле ћоном. Волим љуру маслом. Она љавим очима.*

Како је дошло до појаве социјатива без приједлога *с*? Давана су различита објашњења: додир значења социјатива и инструментала оруђа у одређеним случајевима (М. Стевановић, Белићев зборник 1937, 307—314), сливање сугласника: *с сином* > *сином* (Вушовић, Алексић), утицај несловенских језика (прије свега турског) који морфолошки не разликују инструментал оруђа и социјатив (Пецо, Ивић). Што се тиче западнобосанских ијекавских говора, ја мислим да су одлучујућу улогу одиграли унутрашњи разлози. Наиме, чињеница да се инструментал оруђа и социјатив своде у ствари на једно значење, значење заједнице (в. Стевановић, Савремени II, 439. и А. Белић, О језичкој природи и језичком развиту II, Београд 1959, стр. 99), дозвољава нам да претпоставимо да је приједлог *с* у крајишким ијекавским говорима играо све мању улогу елемента којим се разликује социјативно од оруђног (и просективног) значења инструментала, тако да су се и оруђник (и просектив) и социјатив почели употребљавати и с приједлогом *с* и без њега. Турски језик је овај већ започети процес могао само да убрза.

Локативне синтагме

503. Локативном синтагмом с приједлогом у одређује се мјесто у редовима појма чије је име у овом падежу:

бијо двај љ џандаријџ Заг, бијо е у добровољцијџ Вид, кџи су бији љ жџандаријџ Ж, Кџсџа ми бијо љ џандаријџ Под.

504. Локатив с приједлогом *о* јавља се у функцији неправог објекта уз глаголе говорења, мишљења и осјећања:

гџдвориџије о зайошљавџу Бр, исџричџ би и о својџб жџенидби Су, кад би ја џ себи џричџ Бас, и џ нами џиџиџе До.

У оваквим случајевима чешћи је приједлог од:

да ти кажем од женидби Тиш, иричала сам Славку од вџди Мок, нијесам диванијџ од Јовану Трн, нико није од њему говорнијџ Под, што се иричало од Гџци Под, сџ-ћу од џвџ зидини иричати Р, ирича се од његовџ жени Са, мџрџ је од њечем диванијџи Мд, џд њему се џџста ирича Мд, џд њему ирџба књигу најисати Заг; не знам ништа џд њему Бас, џд маџџ ћемо иовџсти рачуна Тиш.

505. Локатив с приједлогом *о* може у функцији одредбе да означава тачно вријеме вршења радње:

бџдџ народа ки о Лучину у Пеиџрџвцу Бј.

506. Локативом с приједлогом *ио* казује се вријеме као генитивом с приједлогом *иослије*:

ио Свџиџм Сави С, ио Свџиџм Бџрџу Рм, ио Свџиџме Илџ џсмџ џан Ст, ио Јџвањџану Ко.

507. Компаративно значење имамо у локативним синтагмама с приједлогом *ири*:

џвџ е џџио ири дрџџије зџма Трн, ништа су џни ири џџџзи Трн, ми нијесмо ништа ири џџ Наг.

ИЗ СИНТАКСЕ ГЛАГОЛА

Инфинитив

508. За приповиједање прошлих догађаја, поред осталих глаголских облика, употребљава се и тзв. историјски инфинитив. Примјери:

џиџну се гџре и ићи ирајсати џвце Вр, џ њега се рџдиши сџн Заг, и џн ићи владџки у Лику Заг, а ми бџџсати џс-иџу дрџгу Тиш, и џн ићи Бџи џ Граво Трн, биши Пеџро Кџбуриџ з-Бравска Под, џџкиџр џћи и не наћи мџне Под, и џџгами дрџсати иџџџ не знам кџликџ К, мајка џџма иишати: „Шџџ ти је?“ Р, и ииџерати нас и глџдати Бе, изџсати гџре рџну Рм, и иџјели џан чџкати вџза Св, џнда вџћи чџишну из Мањачџ, гџне џнџ и џавати Л, и ми изџјећи џ шуму Хр, и џзџи вџлове иџсџџе У, иџслије иџчџи зџиши нарои Бр, и џнда класџрати Ту, и ми иџу иџџџ иџћи рџкију Буш.

Историјски инфинитив у овим говорима све је мање у употреби. Не може се рећи да се он „и данас шири и прихваћају га и лица која га раније нису употребљавала“ (В. Бабић, Употреба историјског инфинитива у говорном језику, ЈФ XIX, 218).

509. Инфинитив се често употребљава с приједлогом *за* (талијански и њемачки утицај):

иџ није за жиџиши По, иџ е џџџо за свџџами кџвати Тиш, џџџџ је за иомџћи Трн, кџликџ би иџе сџџо за нуџиши, мџрем џђе

Под, *о̀ва̄ е жѣна за убиѣи Наг, за јѣсѣи је бѣло о̀во Жу, ӣ о̄ е бѣло за ѝднѣиѣи за збо̀ра Б, имам̄ ја̄ лѣвадѣ за ко̀сѣи Вра, није бѣло ш.лѣвѣ ни за ѝдесѣи Врб, ко̀шуље за нѣсѣи и за збо̀р Бр, није није бѣло за ра̀диѣи Би, дванѣсѣи на сѣйску бѣжо за убиѣи И, им̄а̄ двѣје хѣрке за у̀даѣи Бб, св̄акѣ врсѣӣ ја̀букѣ за јѣсѣи Буш.*

Инфинитив и презент с везником да у функцији дојуне

510. У крајишким говорима веома често долази инфинитив као допуна уз глаголе и изразе непотпуног значења. Забиљежио сам много примјера, али ћу овдје навести само један дио.

511. Најприје ћемо навести примјере употребе инфинитива уз глаголе непотпуног значења:

а) уз облике глагола *хѣиѣи*:

ћѣла сам о̀иѣићи нѣму Вр, о̀ва̄ј не би ћӣжо ӣћи до̀ље Тр, не ћѣде ручаѣи Дрв, не би у̀на ћѣла до̀ћи П, није ћӣжо са̀м ӣћи Жу, ако ћѣднѣ узѣи Мр, младѣ нијѣсу ћѣли ра̀диѣи К, не ћѣдоше ме убиѣи К, нико не би ћӣжо ӣћи у̀ ра̀и См, не ћѣднѣ са̀криѣи се См, није ћӣжо ѝо̀иѣиѣаѣи се Б, ћӣжо би св̄ак го̀сѣдѣи бѣиѣи Д, не ћѣднѣм сѣлѣиѣи Р, нијѣсам ћӣжо ѝу̀иѣаѣи Х, на̀ми ћӣжо да̀иѣи х̄аке Пт, ћӣжо за̀исѣаѣи ка̀ву Бе, нико није ћӣжо вѣдиѣи ра̀чу̀на Ј, није ћѣла бѣиѣи Рм, нијѣсам ћӣжо жѣниѣи се М, да ћѣде бра̀ниѣи Ра, није нас ћӣжо гурѣи Рм, није ћӣжо убиѣи З, ѝдӣа Буѣӣа ја̄ сам ћӣжо убиѣи Пе, не ћѣдоше о̀сѣаѣи Н, нијѣсу ћѣли за̀ѝа̀лѣи Бј, ако ћѣднѣ за̀сѣаѣи Врт, ћӣжо сам бѣиѣи само неколико Хр, есу ћѣли ѝиѣи? Ст, није ћӣжо ѝомѣи Врб, нијѣсу ћѣли ра̀ѝоваѣи Са, би ли ћӣжо о̀иѣићи у̀ Ла̀зиѣе? Ол, ћѣли ме за̀ѝа̀лѣи Грд, ћӣжо ѝрѣдѣи Мд, не ћѣднѣм ӣћи До, ћӣжо сам рѐћи Бр, није ћӣжо ка̀заѣи Вж, ко е гд̄х ћӣжо ја̀виѣи се Ва, не би ћӣжо о̀дбѣиѣи Т, не ћѣде одвѣсѣи жѣнѣ Т, ја̄ ћӣжо ѝо̀ча̀сѣиѣи Пу, би л̄ вӣ мене ћѣли одвѣсѣи? Ко, ћѣдоше се ѝо̀бѣсѣи Би, нијѣсу ћѣли убиѣи Ту, не ћѣднѣ га ш̄у̀ћи Ту, ако није ћѣло о̀ѝвѣрѣиѣи Ја, није ћӣжо до̀ћи И, ћӣжо ӣи ѝдѣи убиѣи Сѣму Буш, не ћѣде Ј̀о̀во ѝдс̀лушаѣи Буш, е л̄ ӣе ћѣла ср̀у̀шиѣи? Бб, није ћѣла о̀ѝа̀лѣи Ос, цу̀ра није ћѣла о̀иѣићи за̀ сирѣма̀ка Т;

б) уз глагол *мо̀ћи*:

мѣгу̀ у̀ни до̀ћи Вр, нико жѣв не мере ӣћи Трн, мѣгу̀ разговараѣи ш-лѣудима Заг, мѣга̀ си узѣи Груб, не меш кр̄а̀ловаѣи Заг, мѣга̀ сам ӣћи ки вѣрбаѣ Тиш, мѣре чѣк ӣ рѣиѣи Тр, не мере у̀ѝа̀ниѣиѣи Тиш, не мере ӣ у̀виѣи Дрв, у̀н не мере бѣиѣи ѝдѣиѣу̀но здрѣв Вид, мѣреш ӣи за̀ѝвѣрѣиѣи ӣо̀? Вас, неће мѣћи кр̄а̀вѣ дрѣжаѣи Дрв, мѣгли смо закрѣсаѣи Под, ѝра̀сеӣа̄ не мереш вӣѣаѣи П, мѣгли су жѣвѣаѣи св̄а̀ка̀ко П, мѣре ӣе х̄а̀во̀ на̀ниѣиѣи Жу, не би мѣго̀ издрѣжаѣи Мр, не мере се ӣо̀ жѣдѣраѣи Под, ја̄ дурѣи не мѣгу̀ Под, би ли се мѣгло̀ ну̀ђиѣи? Дрв, не мере св̄ак имаѣи К, не мере се жѣвѣиѣи См, не мерем ра̀дѣиѣи Б, мѣгу̀ о̀ђе л̄чѣӣи ку̀рузи бѣиѣи Б, не меш ѝдг̀ледаѣи за̀ њ̀ом Д, бѣлаѣ не мереш ва̀кѣ о̀бу̀ваѣиѣи Бу, не мѣгу̀ на̀ дѣсѣи

наћераићи Р, није мугло њега свезаићи Р, њн је муга мене извѣстии Пе, ја га мугу шиџивићи Ке, не мере уиѣрѣићи Пљ, мѡгу је ийићи Ка, не мере ирећи Х, нијесу га мугли срџивићи Бе, из главѣ јој не мере иићераићи нико Ј, јдиѣ не мереш бијићи у мраку Рм, мугло би бијићи врџио Рм, нији муре радијићи Гр, не мере нико дѡвџи Св, не мѡгу радијићи Бм, у равни мѡре ваљаићи М, дндѡ је сидка мѡгла ићи М, не мере д-жалосићи дѡћи Су, не би мѡгѡ ирѡћи Ра, не мерем џстиаићи Ра, иџџ мѡре бијићи заиѡворено ионећѣљком Рд, не мореш до чеиће дѡћи Л, мѡреш гѡзијићи как дћеш Су, вѣлкѡ лаћа није мѡгла крају ирићи Су, њн најбоље муга наћи миша ка-се мишиамо С, још се бѡље муре диџићи З, муга си је лако џкрасићи З, нијесам мѡгѡ ирѡво дѡћи Н, и иѡ мѡреш иисаићи Н, не мере се ирѡдаићи Бј, не мере бијићи на сиѡдени Врт, не мере дѡбијићи кѡлѡ Хр, не мере се жѡивијићи не радећи Врб, мѡгѡ би ја идијићи Рг, не мере јѣсићи Буд, не меш ићи Са, мѡгло би бијићи грѡжѣа Ч, мѡре сѣћи Ол, не би га ѡни мѡгли иѣријићи От, мѡре се расиѡзнаѡаићи Гра, мѡре се дѡраићи Мд, иѡсла се не мере дѡбијићи Бо, џ иглу мѡгу џћеши крај Рад, мѡгу ии казатићи Ор, не меш смѣслији Вж, мѡгли смо ѡбраићи кѡруза Т, не мере иѡсаићи Ко, није се мѡгло жѡивијићи Би, не мере иѡићи Бук, не мере ириѡијићи свиџѡ Ту, јѣсићи не мере Ва, мѡреш куѡијићи ииша дћеш за форѡиѡу Ја, како мѡре жѡивијићи? И, не мере изѡрѡжатићи Ма, мѡреш ийиѡаићи Буш, мѡре лећаићи Бб, не мѡзу лѡја јѣсићи Ос, мугло сѣ ѡнѡ заиѡвѡријићи Бј, не мере сѡдијићи Врб, није мѡгѡ дѡћи свѡкоме Грд, нико није мѡгѡ знѡијићи Рад, иѡ не мугу иѣријићи Т, мѡгѡ е ићи за Њѣмачкѡ Ту, је ли мѡгла дѡијићи? Ма;

в) уз глагол морати:

мурѡи навѡзѡијићи бѡлване Заг, мурѡ ѡлијићи дѡ дјѣла вѡдѣ Гр, ѡни су мурѡли осѡѡѡијићи Гр, Срѡбин мурѡ сјѡијићи Тиш, мурѡи вѡдијићи рачѡна Грн, мурѡ и Миле иѡ бијићи Грн, мурѡи знѡијићи Вид, мурѡ се мрјѣићи Бас, мурѡли су уиѣћи у Лику Бас, мурѡла га изѡѡаићи Мок, Пѡне мурѡ њѡ глѣдаићи Наг, мурѡи иѣријићи свѣ П, мурѡи иѡдзравѡаићи Ж, мурѡм ићи дѡкѡѡѡу Под, мѡрам га забѡлаѡаићи К, мурѡиће радијићи како ја рѣчѣм С, ѡн је мурѡ лежатићи С, мурѡм крѣчи ирѡвѡчијићи См, мурѡи га дочекиѡаићи Б, мурѡ ѡмријѣићи Д, мурѡи ићи Р, мурѡ би бјѣжатићи Р, мѡрѡ иѡлаћаићи М, мѡрѡ њѡко и драићи Пер, мѡрѡ њѡиѡићи имаићи Л, мѡрѡ радијићи Рг, мѡрали су креиѡѡаићи Л, само мѡраићи иѡмѡцаићи и ѡдсијићи Рм, мѡрѡ ићи иѡ бѡлѡица Бј, мѡрѡ сјѡићи Врб, мѡраићи бјѣжатићи Буд, не мѡрам краѡићи Дл, мѡраићи им даѡаићи Мд, ћѡѡѡ мѡрѡ бијићи дѡрѡзан Бр, мѡрали иѡкрѡѡаићи буја-дма Вж, дрѡжѡви мѡраићи даићи Пет, мѡрѡ ирѡдаићи Ко, мѡрѡ бѡцијићи крѡмѡима Ту, мѡрам иѡсиѡѡијићи иѡ њѡѡѡу нарећѣњу Ва, њѡко се мѡрѡ иѡдијићи Ма, мѡрам ише наћи Бб, брѡсиѡво и јѡдиѡсиѡво мѡрѡмо иѡиѡиѡ-ѡаићи Ос;

г) уз глагол иѣребаићи, који се употрѣбѡѡа у личним облиѡцима иако има значѣње глагола морати:

не иѣребаиће се иѡдијићићи ниѡиѡа Вр, иѣрѣбѡла сам се ја одрѣћи зѣмље Шип, иѣрѣбѡи ий дѡћи Под, свѡкѡ ѡнѡ њѡ иѣрѣба би најѡрѡвијићи

иуш Под, *шрѣбаш сѣйши* с кѣњима Под, *шрѣб̄а би иш̄и доћи ш̄у* Под, *шрѣбају* иодраниши ддбро Под, не *шрѣб̄аши* и *вше шр̄ажши* Вр, *ш̄д* су *уни шрѣбали* средиши П, *шрѣб̄аши* радиши Дрв, *шрѣб̄о би ун* Влади *дш̄иши* См, *шрѣбали* би свак̄о јуш̄ро по едно *заклаши* См, *шрѣб̄аши* зидши Р, *шрѣб̄аши* чекаши Пљ, *шрѣбали* су *дш̄иши* р̄анјѣ Х, *шрѣб̄о би бш̄иши* ддкш̄ур Ј, *шрѣб̄о сам иш̄и* код *адвокаш̄а* Ј, не *шрѣб̄аше* бјѣжаш̄и Вра, *шрѣб̄о би дш̄иши* Пер, *шрѣб̄амо* ддбш̄иши ддлуке Су, *ми шрѣб̄амо* главн̄у р̄ијеч *вдш̄иши* Пу, *шрѣб̄ам иш̄и* бр̄аш̄у И, *шрѣб̄аши* *вдш̄иши* рачуна д *ш̄омѣ* Ос, не *шрѣбам* се ни *жѣш̄иши* Т;

наравно, јављају се и примјери у којима уз безлично *шрѣбашши* долази инфинитив глагола чија се радња приписује било којем субјекту:

шрѣб̄а саде кѣш̄иши Трн, не *шрѣб̄а ни* *жалш̄иши* Лаз̄е Заг, *дд* њему *шрѣб̄а* кѣш̄у *наш̄исаш̄и* Заг, *шрѣбало* и њему *дсѣши* главу Заг, *шрѣб̄а* кѣш̄и *ддш̄и* рѣда Тиш, *није* *шрѣбало* *шрѣш̄есаш̄и* Дрв, *шрѣб̄а* *овна* *чѣш̄аш̄и* Вид, *шрѣбало* би *нас* *к̄азш̄иши* П, не *шрѣб̄а* *гледаш̄и* на *ме* П, *шрѣб̄а* *аљину* *нак̄ош̄љчш̄иши* на главу Мр, *шрѣб̄а* *сш̄арш̄ијѣга* *иш̄иш̄аш̄и* Под, не *шрѣб̄а* и *сѣш̄оваш̄и* Дрв, *ође* не *шрѣб̄а* *земљѣ* *рачунаш̄и* Дрв, *шрѣб̄а* *шрѣш̄ину* *сш̄дварш̄иши* См, не би *ш̄ак̄о* *шрѣбало* *забаш̄иши* В, *шрѣб̄а* *радиш̄иши* Пе, *шрѣб̄а* *дбуш̄и* се Пљ, *шрѣб̄а* се *издржаш̄аш̄и* Ј, *шрѣб̄а* *шр̄ош̄и* *м̄ош̄иками* Рм, *шрѣб̄а* *бјѣш̄иши* Гр, *шрѣб̄а* *газд̄е* *уш̄иш̄аш̄и* Ра, *наске* *шрѣб̄а* *ш̄дбш̄иши* Бј, *шрѣб̄а* *ш̄д* *ш̄дш̄ишиши* Хр, *шрѣб̄а* *благо* *чѣш̄аш̄и* Ст, *шрѣб̄а* *вдш̄иши* рачун о *чѣљадѣ* Вж, *шрѣб̄а* *исш̄ѣши* крмче Пу, *шрѣб̄а* *га* *дбјесш̄иши* Бук, *шрѣбало* би *њу* *заш̄дш̄иши* Т, *већ* је *јес̄ен*, *шрѣб̄а* *иш̄и* кѣш̄и Буш;

д) примјери за инфинитив уз облике глагола *смјеш̄и*:

не *смјѣ* *нш̄о* *нш̄ога* *дш̄раш̄и* Вид, *нш̄иш̄а* не *смјѣ* *масно* *бш̄иши* Вид, *нш̄о* *није* *смјѣ* *наш̄равш̄иши* кѣш̄ѣ Вид, *нијесмо* *смјѣле* на *грб̄ље* *наш̄и* Трн, *ун* *није* *смјѣ* *виш̄аш̄и* *шр̄асеш̄а* Мок, не *смјѣш̄* *сѣш̄и* Под, *еш̄е* *смјѣли* на *колијѣ* *вдш̄иши* се? Под, *нијеси* *смјѣ* *блага* *иуш̄ишиши* Наг, *усш̄аш̄и* *ја* не *смјѣм* Наг, не *смјѣ* *шр̄иш̄и* *вш̄ири* Шпн, не *смјѣш̄* ни на *вр̄уш̄о* *сунце* *изш̄иши* Вр, *иуш̄ишиши* га *нш̄о* не *смјѣ* Ж, не *смјѣ* *ш̄ај* *шр̄дш̄аш̄и* См, не *смјѣш̄* се *м̄уш̄иши* бдгу Р, не *смјѣш̄* *дсвеш̄ѣ* *шр̄аш̄иши* Пљ, не *смјѣ* *шр̄ијѣши* *шрѣко* *гранш̄ијѣ* Ка, *смјѣш̄* *уљеш̄и* у *ш̄амш̄и* Пер, не *смјѣм* *ја* *жс̄ену* *сладш̄и* у *млин* Су, *смјѣм* ли *ја* *рѣши*? Ра, не *смјѣ* ни *изаш̄и* Л, *ш̄уј* *дјев̄ојка* *није* *смјѣла* *иш̄и* Л, *нш̄о* *није* *смјѣ* *изш̄раш̄и* на *њѣга* М, не *смјѣш̄* *ш̄нијѣши* Врб, не *смјѣ* *иуш̄ишиши* Мд, *нијеси* *смјѣ* *иш̄и* *иуш̄ом* Ор, *ш̄длк̄о* *смјѣју* *шр̄имш̄иши* *иуш̄ниш̄а* Ту, *ја* *смјѣм* *иш̄и* у *варош* Вж, *није* *смјѣ* *врш̄јѣши* Пет, не *смјѣм* *иш̄иши* Ко, *нијесу* *смјѣли* *изаш̄и* у *двдш̄ишиши* Бб, не *смјѣш̄* *дсш̄аш̄и* Бб, *није* *смјѣ* *засш̄аш̄и* Рад, не *смјѣ* *слагаш̄и* Буш;

ђ) инфинитив уз глаголе *вољеш̄и*, *жс̄љеш̄и*, *марш̄иши*, *мислш̄иши*:

вдлш̄м *ја* *дјѣцу* *шк̄олаш̄и* Вид, *ја* не *вош̄м* *ш̄јана* *чѣка* *виш̄аш̄и* Трн, *вдлш̄м* *виш̄аш̄и* *иш̄а* *мисл̄ѣ* Бас, *ун* је *вдлш̄ј* *кр̄аш̄иши* Бас, *вдлш̄и* *ш̄њш̄м* *него* *са* *мн̄ом* *жш̄всш̄иши* Вр, *ун* *вдлш̄и* *шр̄иш̄аш̄и* Пр, *вдлш̄ј* *би* *јдш̄и* *кодју* *гддину* *жш̄вш̄иши* Бу, *вдлш̄ј* *би* *иш̄и* *овцами* Р, *вдлш̄и* се *дбуш̄и*

слушати свекру Под, дође ићиати сина П, идемо рзати Жу, сели уни ручаши Жу, оишио сиремаши ручак Мр, идљ украси обвна Мр, ишли су љ Плавно дизаши ишан Под, ишио не идеш радиши? Дрв, ишли кљрузе браши Пр, сна оишила коиаши В, ишио ишмо кљсисти В, ишй ћеш нами ићи дунујети одјела С, ишио ја доље коиаши иржину См, крмача оде ишси См, ја ушече љ кућу сакриши се См, каиш-сједемо вљчераши См, иш-а ракије дунујети Б, кад бишмо унђе, расљ се вљјска ишши вљду Б, маши јој оишила коиаши Д, иде бака узети жлицу Ке, оишио радиши Ке, нек иде вљдиши кљбилу Ке, идемо чљкаши Тамијане Пљ, смљчи му се и клљкнљ бљљваши Бе, ишио сам крљчиши Ј, мљраши ићи кљиши Рм, изшили смо браши Рм, иде брлаши се Г, идем сљм ишражши Св, оде ишши чљека Св, ишљемо ишкаши да нас ишридогнљ М, ишље ишлагаш Рд, ишио звљши кљумове на чљси Рд, на ишјаку ишљера ишродаваши Трн, идем се ја вљашиши ио унај ошанак Трн, идем се љ ја намазаш Трн, иде ишражши дрљги свљјет Су, он ишио ишражши Дмишра Су, мљмци ка-до-ћљ глљдаши дљвљјку Л, није ишло ишраши М, сљм доручковаши М, идем ја вишети ћљ су Рм, нас одрљди да идемо нљсисти рањенике Рм, доде глљдаши С, каишље ишли ишново даваши ишре С, са-ћеш ишй ићи вљашиши З, уна доде вљашиши З, ишио сам са јљднљјем сљм ишражши Хр, идем љ лљд лљжаш Врб, жљена га дође дизаши Врб, ишио љ он бацаши се камена с рамена Буд, кљзама иде крљсаши Са, и ићи ишљжеш бљгу Ол, ја је вљдљм ишродаши Ол, дошио љ Босну ишражши кућишља Ол, ишио кљваши кљсе Грд, доћљ мљме ћљши ишкаши вљринше Мд, ошли су свљ рљиши ишрљге Бр, ја доиљ вљзисти Т, догнљ се ишражши сљљжљва Ко, лљши зљљсисти га нљжљом Би, дошио сам љ гљсти ишши Би, идемо вријљти Бук, идем гљведа ишшљаши И, идем браши грљ Ма, мљрам га ићи ишшљиши ишио ишрије Буш, идем ишшљаши Буш, идем каз'иши Буш, идем ја вљашиши ишре Бљ, идем га уљиши Бљ, идем ја чљваши гљведа Ос, и он доде ишражши крљве Бј, ишио јљдиљ ишљварши жљишо Бј, ишио би ја вишљаши унљ Врб, ишљем ишљмо ћљ ми свљ идемо сљаваши Т, а ја идем, реко, ишљ крљве ишшљиши Т, ишљзина мљши иде ишљжши Т, ја вљлљм ићи у ишредузеће радиши Т, дољ сљшљри ишлљљи, доде и она лљљи Ма, намљ он оде ишражши Буш, ми идемо сљаваши Буш.

514. а) Инфинитив се јавља и у функцији допуне императивне рјечце *немој(ише)*:

немој ми дљљетиа уљиши Вр, немој вљдиши дљљетиа Заг, ако не ваља, узљети је немој Под, немој сљаваши Под, немој га ишљи Под, немој се сикљраши Трн, ишљмљ немој завишљаши Трн, немој мљаа дљљетиа вљшље ишљи Вид, немој се ишй бљаши Трн, немој ишй ишљ нишље рљљи Бас, немој се смљаши Бас, немој лагаши Ж, немој ишй усљајаши Ж, до ишљомљ немој ишричаши Мр, немој га нљсаш К, немој ишй мљне казаш С, немој ишшљиши Д, немој ићи ишљмо Д, немој се никуш мљцаши Ке, немој се забавлаши Ке, немој ићи Ке, немој ишљ рљљи Рм, немој га ни вљзаш Г, немој јаукаши М, немој разваљљваши кљћљ Су, немој ошанак нљсисти Л, немој се ишрљадаши Трн, немој га ишљко ишљи Су, немој ишй унљ ишљказљваши нишље Трн, немој јљсисти кљрљ Буд, немој

иуићаваиши кравѣ Бр, *нѣмѡј ии ићи* Рад, *нѣмѡј чѣкаиши да се иѡ ише* дође И, *нѣмѡј ии идре итражиши до мене* ББ, *нѣмѡј иаки биши* Врб; *нѣмѡјише завићаиши* По, *нѣмѡјише ме клдиши* Вр, *нѣмѡјише замје- њиваиши з-орѹгијѣм* Тр, *нѣмѡјише га рѹишиши ако знаде* Типш, *нѣмѡјише излазиши* Наг, *нѣмѡјише иѡдликѡ излачиши* Вр, *нѣмѡјише антирѣсѣ да- ваиши* Ј, *нѣмѡјише се иу задржаваиши* Рм, *нѣмѡјише имаиши с народом* иѡсѡ Врт, *нѣмѡјише зѣисши* Хр.

б) Забиљежио сам облик инфинитива као допуну уз императивну рјечцу *ајде* (*ај*, *ајмо* (*де*)):

ајмо бјѣжашши Бас, *ајмо зајјеваши* Бас, *ајмо викаши* Бас, *ајмо чѣкаши свѣиѡг* Буѹђа Пљ, *ајмо узѣиши еѡну килу* С, *ајмо ирѡбаиши* ѡишићи ѡбаѡѡ Т;

ајмо ииши Под, *ајмодѣ вићаиши* Трн, *ајмо вићаиши ѣѣ су уни* Трн, *ај лећи* См, *ајмо глѣдаиши* Гр, *ајде вамо*, *диде*, *рѹчаиши* Гр, *ајмо ја и ии играиши заедно* З, *ајмо вићаиши* Ст, *ајмо иѡиграиши* Врб, *ајмо шид иѡиши* Ч, *ајде рѹчаиши* У, *ајмо лијейѡ уваишиши ирасе* Ту, *ајмо ми власиши иријавиши се* ББ, *ајмо заклаиши једнѡг вѡла* Ос, *ајмо Бѡшка ѣѣраиши да ми ѡѡ исиравѡ* Буш.

У примјерима под а) инфинитив има императивно значење. Такво значење инфинитива налазимо и у првом пасусу примјера под б). Међутим, у другом пасусу стоји инфинитив у функцији намјерне реченице, јер *ајде* овдје значи *иди*, *иѡћи*, *крени* (а већ је било ријечи о употреби инфинитива уз глаголе кретања).

515. а) Посебан случај представљају примјери употребе инфинитива уз облике глагола *не даиши* (у значењу глагола *не доиушииашши*, *не дозволаваиши*):

није им да са жѣна лѣжашши По, *није жѣиша даѡо иренѹсиши* Вр, *нѣсу даѡи бѣзи лѣиѡваиши у жѹи* Вр, *ѣиѡ Обрада нек ми не да лагаиши* Вид, *није да мјѣњаиши са сѣлаѹијѣ* Мок, *не да ићи* Мок, *не да њима сѣсши* Мок, *не дајѹ ми нѹсиши брѡиша* Под, *не дам ја ви- ѣиши* Мр, *не да маиши лѡжсиши вѡиѣре* Под, *ниши даѡѹ ирѡвиши* Р, *не да ии ситражсѡр изаћи* Ка, *не дамо ситраѹу кѹишиши* Ј, *не да ии креиашши* М, *није га даѡо вићаиши* Су, *не дам ја ирићи* З, *ирѡбаиши ја не дам* Бј, *нијесу даѡи вѡјски ићи* Врб, *не дајѹ врови сѹицу доћи* Врб, *не дајѹ ѡѡѡ чѹваиши* Буд, *не да ни нанијѣиши* Рад, *није ми даѡо ићи у шкѡлу* Ко, *не да дијаиши* Би, *не дам мѡијѣ кмѣиѡ иѡлѡи* Ту, *није Лѹбан даѡо ѡѡ иѡлѡи* Врб.

У свим овим примјерима субјекат инфинитива и субјекат уравнинога глагола, насупрот глаголима у претходним тачкама, нијесу исти. У ствари, субјекат инфинитива је објекат управнога глагола.

б) У функцији допуне глагола *бојаиши се*, *иѣреиасиши се* могу да се нађѹ облици футура, и то без икаквих везника:

бѡиѡ се ѡсѣишиѣ се Бас, *бѡи се ѹбиѣе га бѡба* Под, *бѡим се изгѡраѹу* Наг, *бѡим се ѹзѣе и мене* Л, *бѡи се иѡбјеѣе* Врб, *бѡи се шѹѣе га* Буш, *ја се иѣѣѡ ѡднијѣе и мене* Л

Као ни под а), ни овдје субјекат управнога глагола и допунског није исти.

516. Инфинитив се, као што је речено, јавља и уз изразе непотпуног значења у функцији допуне. Ти изрази могу бити с именицама и придјевима, а има их и с прилозима. То потврђују следећи примјери:

највећа шидџа иџи каву у сѣло народа Трн, *дѣка е виђаџи* Трн, *срамџа би било дѣџи Вид*, *шд ми је срамџа и казџи Вид*, *незгода ми се врађаџи* Трн, *згдда ља њу иџаџи се* Наг, *дѣчѣј му е свѣрџи* Вр, *џѣма е велика бѣга ѣрѣџи иџе* П, *кад је вакаџи* (= вријеме) *врѣџи, врџи, кад је жѣџи, жѣџи М*, *мѣни је вакаџи иџи* З, *вакаџи вѣчѣраџи* Буд, *је ли вакаџи рѣчаџи?* Бр, *данас је дра кдсџи* Ми;

ја гдѣова иџџи Вр, *ни сам кадар радџи, ни иџаџи* Груб, *чѣк би рѣџи свѣ виђаџи* Вид, *нијесам кадар иџџи* Дрв, *е ли кадар саџи у чѣрѣџу?* Вр, *није кадар радџи* Пт, *није кадар осѣџураџи* га Ј, *није више кадар иџи* Гр, *кадар радџи нијесам* Су, *нијесам кадар украсџи* Дл, *није кадар дѣрѣва ѣокуѣџи* Бр, *сѣк је дѣџан болѣџи* Т, *кадар сам иџе рѣџи* Ко, *није се кадар крѣџа најѣџи* Ма, *није љн дѣџан мѣни увѣџи у куџу* Бј;

мѣло се мѣни рѣџи иџџи Под, *жѣ ми вас будџи* Под, *лако е руски научџи* Тр, *најлашѣ ѣџи сѣџи сѣџи* Трн, *иџџо било дѣ дѣџа дѣџи* Дрв, *е ли лакиѣ наџ иѣџи?* Трн, *иџџо е иџџи дѣџа чѣџа* Трн, *џна се каѣ, али каѣно сѣ каџџи* Трн, *дѣџа куџа е иџџо наџи* Под, *иџџо е љнѣ виђаџи* Наг, *бѣѣ нам је иџџи* Наг, *незгодно му е дѣџи* По, *лашѣ га е ѣџи* По, *лаџо иџѣби јѣџи* П, *лако иџи сѣ одѣџи ис-иџѣџа иџџа* П, *гѣдно нам је гѣџи* Ш, *драго мѣни чѣџи* П, *није лако лѣџи* Ж, *бѣѣ урѣџи крѣџи са жѣџом рѣџи* Пр, *драго ми гѣџи* Мр, *бѣѣ заѣџи дѣџа него дѣџаџи дѣџи* Под, *рѣџо гѣ мѣџи* Пр, *лашѣ ѣџѣѣ саџи* Пр, *лако е иџѣби иџи* См, *лашѣ ѣџе иџџи* См, *иџџо е ѣ њѣму жѣџи* Б, *иџѣ слѣџи радџи* Д, *мѣџно га је наџи* Бу, *иџџо нам нѣџи* Бе, *лашѣ било слѣџи* Рм, *жѣ га дѣџи* Рм, *иџџо е гѣѣѣ чѣџи* Рм, *гѣдно саџи иџи* Г, *није каѣно сѣџи* Бм, *лашѣ дѣџи сѣѣ* М, *нѣма нѣга коме би било мѣло иџџи* Су, *жѣ му дѣџи* С, *јѣдно би било жѣџи* Б, *јѣѣ му жѣ иџџи* Врт, *мрѣко ми иџе дѣџи* Врт, *бѣѣ и гѣ бѣџи* Хр, *сѣд је лѣџа лако бѣџи* Ст, *иџѣмо није лако бѣџи* Ст, *мѣџно е дѣ брѣѣ дѣџи* Врб, *бѣѣ иџџи каву* От, *није гѣдно жѣџи* Дл, *сѣѣѣ жѣѣ мрѣџи* Рад, *бѣѣ чѣџи вѣѣѣ* И, *иџџо се било сѣџи* Бб, *шд е рѣџо иџџи* Буш.

517. Напоредо с инфинитивом у функцији допуне глаголима и изразима непотпуног значења употребљава се презент с везником да (о овој појави у књижевном језику в. расправу М. Стевановића *Најоредна употреба инфинитива и презента са везником да*, Наш језик, књ. V н.с., 85—102 и 165—185). У крајишким говорима презент с везником да у функцији допуне далеко је рјеђи од инфинитива. То је, мислим,

једна од значајних особина и осталих западнијих штокавских говора. Навешћу све примјере које сам забиљежио:

ја бам љнда ћијо да идѐм Трн, ћѐла машина да ућѐ у шунѐл, ам Љѐмац није да Бас, љн је ћијо да Русију љзмѐ Пе, ми би нѐшићо ћѐли и идѐићи и вако нѐшићо идѐло да идѐјѐмо Буш;

није мљга да одгађа војскѐ Заг, нѐ мере да се сѐић Заг, мљгу да одставѐм иша дљу Вр, не мљгу на нугу да љумакнѐм Вр, на нугу не мљгу да макнѐм Бу, мљреш љдлако да идѐи Бу, ја не мљгу да нѐ радѐм Св, није мдгѐ да дѐверѐ ш-њѐм Ра, нѐ мере да бљдѐ Л, нијѐсу бљце мдгле да одѐ свѐде јањѐце Л, нико ми нѐ мере да љдмогнѐ Врб, не мдгу да жѐвѐм Мд, нѐ мере да жѐвѐ Ос, мдрѐ да жѐвѐ на зѐмљи Т, нѐ мере да се заѐослѐ Т, мдрѐмо ли ми ићу да љѐчѐмо? Буш, нѐ мере сама ѐ себи да жѐвѐ Ј;

ѐднѐм мљра да сазорѐ Бас, свѐка мљра да дљра По, жѐна мѐра да ндсѐ дѐјѐи на рљкама Ра, жѐна мѐра да шрѐи Пр;

шљ би шрѐбали љни да имајљ двѐје љѐћи Вид, шрѐба би да љрићѐ Пе;

шрѐба да љуможѐ нѐшићо Наг, шрѐба и млађијѐма да одставѐмо Вр, шрѐба да чува кѐ-себе Б, шрѐба да се бѐрѐмо раме уз раме Рм, љ сушра шрѐба да бљдѐ ваишар Бо, шрѐба да рѐдѐ жѐна Т, сѐмо фамѐлија шрѐба да љселѐ Буш;

шрѐба да се засићѐ Вра;

нѐ смијѐ да бљднѐ Ра, нико нѐ смијѐ нијѐднѐ да ѐѐлѐ Су;

вдлѐ да дљлѐ жѐвѐ Б, свѐк вдлѐ да љрѐћѐ Рм, ми вдлѐли да љрићанѐмо Крућѐј Гр, ѐн вдлѐјѐ шѐмо да ѐдѐ Су, ја би вдлѐјѐ да шѐ слѐожѐм Вж, вдлѐ свѐк да љмѐ Пет;

нѐ мислѐ да радѐ о зѐмљи Ст, нѐ мислѐ да бљдѐ земљорѐдник Ст;

ѐдчѐле бљце да љасу Л, ја сам љдчѐ да се љрѐвалѐм Су, нѐ знам ишѐа би љзѐ да гдворѐм Б.

518. а) Презент с везником да долази и уз облик презента глагола *хијѐићи*, кад *хијѐићи* значи *жѐлѐићи*, *бићи сѐреман*:

дѐѐ љни да љдбѐгнљ Бас, дѐѐ да љдијљ љѐчѐна мѐса Под, дѐу ја шѐко да рѐкнѐм Под, дѐѐ брзо да идѐ К, дѐѐ да га ѐднесѐ К, дѐѐ свѐк да заѐдѐјѐда В, свѐк дѐѐ у вѐлик сѐдлац да сѐдѐ Б, дѐѐ да љзмѐ ишѐо вѐла Б, дѐѐ да љрѐдѐјљ у бирићѐја Д, дѐѐ да дѐћѐра љредузећѐ на здравѐ нљге Р, дѐѐш сѐд да е ѐдбијѐи Ј, дѐѐ да га љбијљ за ѐѐѐ Су, дѐѐ да научѐ синѐвѐце да бљдљ ајдљци Трн, дѐѐ да се шљче Бј, дѐу да рѐкнѐм Би, дѐѐ да нашколѐ нас Ту.

б) Уз одрични облик презента глагола *хијѐићи* (у значѐњу *жѐлѐићи*, *бићи сѐреман*) такође се јавља, као и у књижевном језику, презент с везником да:

нѐѐѐ нико да радѐ о зѐмљи Трн, нѐѐѐ нико да му љуможѐ Трн, нѐѐѐ да чува крѐва По, нѐѐѐ да сѐћѐ В, нѐѐѐ да љчи Д, нѐѐѐ да да Д, нѐѐѐ свѐјѐи да се љокае Р, нѐѐѐ да исѐдвидѐ Пе, нѐѐѐ да га уздржѐвајљ Ј, нѐѐѐ да се замјѐрам Ј, нѐѐѐ да нишѐића обљче Рм, нѐѐѐ да сљ М, нѐѐѐ да љје Пер, нѐѐѐ да кѐѐа чѐк рѐкѐ Ра, нѐѐѐ сами да радѐ М, нѐѐѐ

ћемо да ишучемо каменом З, неће да дрѣ Ми, неће да илаћају Мд, неће више да ишуче народа Вж, неће сѣдија да дође Пет, мене неће да сѣд-менѣ Пет, неће да учи шкблѣ Ко, неће да радѣ земљѣ Бук, неће да радѣ Т, неће онај Швабо да једе Буш.

в) У западнијим крајишким говорима биљежио сам понекад кон-струкцију састављену од потврдног или одричног облика презента глагола *хијеѣи* (са значењем као под а) и б)) и презента допунскога глагола без везника да:

ддбро е свѣком сѣмо ако дће радѣ Рм, нећ-а (тј. нећу ја) *дѣва-рѣм* Трн.

Ову појаву забиљежио је и Д. Петровић у змијањском говору (в. Петровић, Змијање, 155 и тамо наведену литературу).

519. Уз глаголе кретања употребљава се презент с везником да у намјерном значењу:

дшли да ѡкривају Мок, *Васо идѣече да му зачеѣи усѣа* По, *оде да иѣѣа ѣрѣшу* Заг, *ишло е ддсѣа народа да се ѣрѣрѣни* Дрв, *ја ѣзбијѣ да виђо е л ми ишѣ ѣѣи* Бас, *ја ѣуњѣла да ѣредѣм* Трн, *сѣѣри ддшѣ максус да ме видѣ* Вр, *дѣшиѣ краѣу да узимљѣ* Мр, *нјѣсам ддшѣ да гунѣм краѣе* Под, *дѣшила ја неѣиѣо да кодѣм* Р, *ја ддшѣ да га видѣм* Пе, *дшли да чѣју иѣѣа ће рећи* Ра, *ддђе вѣмо да се идѣири са Сѣдсојом* Су, *ѣвечѣ су идшли да и разорѣжају* Су, *идшѣ да ѣзѣиѣ иѣкољ* Бр.

У крајишким говорима мјесто презента с везником да у оваквим случајевима много је обичнији инфинитив (в.т. 513).

520. Уз императивне рјечце *немој* и *ајде* ријетко се јавља, као допуна, презент с везником да у императивном значењу:

немѣ да се вѣѣиш нѣ с кѣм ѣрдѣлицѣм Дрв, *немѣ више да ме зѣвѣш за мѣѣѣр* Буш, *ајмо да заѣѣѣмо* Буш.

У оваквим примјерима више се употребљава инфинитив него презент (в.т. 514, а) и б)).

Перфекаѣи

521. У крајишким говорима доста је чест крњи перфекат, који се јавља у живом, експресивном приповиједању. Навешћу само мањи дио прикупљеног материјала:

ја сѣби куѣијѣ свѣ Буш, *и дндѣ ддшѣ иѣѣи* Крѣѣе Бј, *а нас сѣ-дам-дсам идшли* Врб, *брѣиш јој бијо неѣжеѣен* Рад, *и дѣли ми чеѣѣрнѣс краѣѣ да ја идѣисѣиѣм* Т, *била јѣдна вѣликѣ врба* Ту, *чуѣвали ми ишѣ коѣе* Ма, *каснѣ идѣијали и немѣ нѣиѣѣа* Ко, *дшли на збор* Би, *ѣре-вијѣвали жѣѣиѣо са лѣѣѣѣама* Бук, *ддшѣ из рѣѣѣѣѣа* Ва, *оѣѣѣѣн ме крѣѣѣи* Ја, *неѣѣѣѣо ѣ ѣѣѣѣѣ сѣѣѣѣѣѣѣ* И, *ја га сјѣѣѣѣѣ дѣѣѣѣѣѣа* Ма, *ја била на гласу* Бб, *ми се ѣредѣли* Ос, *ишѣ ѣ дн бѣѣѣѣѣ се камена* с

О крњем перфекту и перфекту с неодређеним субјектом пише и Д. Петровић у студији о говору Змијања (Петровић, Змијање, 151—153). Он је у формама с неодређеним субјектом биљежио радни придјев не само у средњем него, рјеђе, и у женском роду.

Глаголски ѿрилог садашњи

523. Глаголским прилогом садашњим често се казује начин вршења радње:

свѣ на сѣдѣћи ѿи́ли и јѣли Вид, ѡзгѡ сѡшѡ дѿи́лѣћи Трн, бѣри курузе кријјући Шип, осниѡд се синди́каѿи ѿдѿи́-кријјући Ор, ѡдѣ јдѿѣ кријјући за ѡногѡ Ма.

524. Забиљежио сам два примјера у којима се субјекат глаголског прилога садашњег не подудара са субјектом главног предиката:

свѣгѡ га (споменик) на лѣжсѣћи ѿзрѡдѿи Вр, ѡни ѡѿи́шли, а мѣне ѡсѿѡвили сѿѡвајјући Бо.

Четврти дио

ЗАКЉУЧЦИ

1. У овоме раду описани су ијекавски говори западне Босне (која се обично назива Босанска крајина). То је територија која се углавном налази између ријека Врбаса (од Бање Луке), Саве и Уне и линије која иде од Ливањског поља на сјевероисток преко планина Шатор, Луњеваца, Срнетица и Мањача и долази до Бање Луке.

2. Данашњи ијекавци Босанске крајине воде поријекло од досељеника који су овамо дошли углавном из Црне Горе и Херцеговине. Насељавање Босанске крајине ијекавцима почело је после пада Босне (1463. г.) и Херцеговине (1482. г.), тј. крајем 15. и почетком 16. вијека. Крајина је за вријеме турске владавине била гранично подручје, заправо територија са које је Турска водила рат против Аустро-Угарске. Због тога, у XVI в., Хабсбурзи су у Хрватској основали Војну крајину, а Турска је у крајевима западне Босне формирала Турску крајину. Војна и Турска крајина постојале су до XIX в.

Чести ратови против Аустрије и устанци раје у XIX в. против феудалне самовоље, као и свјетски ратови у најновијој историји, изазивали су помјерања становништва. Народ се селио из једне области Крајине у другу, или је одлазио у сусједне и даље крајеве, али је још више било досељавања из сусједних крајева (особито Лике и Далмације) у Крајину. На етничка помјерања утицала је и појава хајдука и ускока, али још више и дуже утицали су узроци привредног карактера. Наиме, из планинских предјела западне Босне становништво се селило у плодне сјеверне области, у долине Саве, Врбаса и Саве, а одатле у Славонију и даље. Тај процес траје од XV в. до данас. Најзад, до сеоба је долазило и због глади и болести које су харале нашим крајевима.

Сеобе становништва биле су веома значајан фактор у коначном формирању данашњих западnobосанских ијекавских говора. Уколико о сеобама знамо више података, утолико лакше објашњавамо правац пружања и густину појединих изоглоса.

3. Материјал за овај рад прикупљао сам у току школске 1964/65. године и за вријеме љетних мјесеци 1967, 1968. и 1969. године. Провео сам на терену скоро пет мјесеци. Грађа је прикупљана биљежењем у свеске, снимањем помоћу магнетофона и попуњавањем посебног упитника.

Испитани терен западне Босне заузима веома велику територију и прилично је тежак за проучавање. Испитивао сам само ијекавске говоре, а ијекавски говори углавном српско становништво. Посјетио сам укупно 94 мјеста. То су била чисто српска села, осим неколико мјешовитих (гдје су Срби помијешани с Муслиманима).

4. За вокализам крајишких ијекавских говора карактеристично је следеће:

а) Јавља се пет стандардних вокалских фонема. Вокали се артикулишу као у књижевном језику. Понекад се чује отворен односно затворен изговор.

б) Замјена једних вокала другим веома је честа појава: $a > o$, $e; o > e$, a , (ou) , y и сл. Свака замјена нема увијек општекрајишки карактер (нпр. $y > o$ само у западним и југозападним говорима). Затим, понашање домаћих и страних ријечи у погледу оваквих промјена вокала није исто ($u > e$, a само у страним ријечима). Осим тога, јављање једног вокала мјесто другог може да зависи од сусједних гласова и од акцента. Тако промјена $o > u$, која је веома карактеристична за ове говоре, најчешће се врши уз m , n , $њ$, а акцентовани вокал се обично не замјењује другим.

в) Редукују се сви вокали, али најчешће $и$. Дјелимична редукција је рјеђа од потпуне. Као посљедица редукције, која обухвата неакцентоване вокале, могу да се јаве вокализоване сонанти $л$, $љ$, $н$, $њ$, као и $р$, а такође и консонантске групе $^o\ddot{и}$, $^a\ddot{и}$, $^o\ddot{њ}$, $^a\ddot{њ}$, $^o\ddot{ч}$, $^a\ddot{ч}$.

г) Једна од карактеристика вокализма крајишких ијекавских говора јесу асимилације и контракције вокалских група: $aa > \bar{a}$, $ao > \bar{a}$, $ao > \bar{o}$, $ae > \bar{e}$, $eo > \bar{o}$, $yo > \bar{o}$ итд. Неке од ових промјена врше се у свим крајишким ијекавским говорима ($ae > \bar{e}$, $yo > \bar{o}$), а неке само у одређеним областима ($ao > \bar{a}$ само у западним и југозападним говорима, поклапајући се углавном с промјеном $o > u$ — уз m , n , $њ$ у нашим ријечима).

д) Мјесто некадашњег вокала \check{b} јавља се више рефлекса. Нарочито их је доста у дугим слоговима. Поменимо од њих као најраспрострањеније под силазним акцентом $\check{ij}\acute{e}$, $j\acute{e}$, а под узлазним $ij\acute{e}$, $j\acute{e}$, док се у неакцентованим дугим слоговима обично јављају $ij\check{e}$, $j\check{e}$. Двосложна замјена дугог \check{b} карактеристична је за све западнбосанске ијекавске говоре. Међутим, једносложна замјена дугог \check{b} заступљена је углавном у западним и југозападним говорима.

Најчешћи рефлекс \check{b} у кратким слоговима је je . Поред тога, у западнбосанским ијекавским говорима постоје екавизми и икавизми, а такође и секундарно \check{b} .

а) У презенту су забиљежене форме *вељо, виђо*, које у многим говорима гласе *вѣљу, виђју*.

б) У аористу 1. лице једине понекад је једнако другом и трећем лицу: *дóђе ја, њáде ја*, а 1. и 2. лице множине имају наставке *-имо, -ише*: *вѣчерáшимо, урадѣише*. Аорист несвршених глагола је риједак.

в) У западнобосанским ијекавским говорима нема имперфекта. Постоје само остаци овог облика код глагола *бићи*: *бијáше дђе командѣр*. Чести су облици *бијáдо, бијáде*, који се употребљавају у значењу аориста и у значењу имперфекта: *áј њогдди хѣ ја сáд бијáдо, кáко-нó бијáде?*

г) Поред обичног потенцијала понекад се јавља и тзв. потенцијал за прошлост, који се може замијенити обичним потенцијалом: *ја би се била врати́ла да нијеси се оже́нијó*.

д) У футуру II може да се јави инфинитив мјесто радног придјева: *ако б́уде́ дóбро учѣи́ти, дáђу јој*.

Забиљежена је и модална конструкција *да+фуи́ур II*: *дà будѣи глѣдó!* Значење конструкције је: *и́ребало је да глѣдати или заи́шо нијеси глѣдао?*

ђ) Глаголски трпни придјев има наставке *-н, -ен, -и́*. Тако је и у књижевном језику, само што је у крајишким говорима наставак *-и́* знатно чешћи. Срећемо га и код глагола Стевановићеве VI врсте: *јáви-и́то, джени́и́*, гдје је ипак обичније *-ен*: *зáробљен, и́дишено, дбјешена*.

е) За глаголски прилог садашњи карактеристични су наставци *-ћи* и *-ћ*. Забиљежени су и старији облици на *-е*: *жми́рѣ, клѣкѣ*.

11. Синтакса западнобосанских ијекавских говора одликује се неким веома значајним особинама. Синтакса падежних облика ту заузима посебно мјесто.

а) Словенски генитив је чешћи од акузатива: *ни́је мѣгá да дóгáђá војскѣ*.

Генитив с приједлогом *код* може да означава завршетак кретања: *дндá су дóшли шѣцкори код мóга дѣа*. Међутим, ово значење чешће се изражава обликом датива: *дóшá ја дóкѣѣру*.

б) Инструментал оруђа је доста чест: *дѣлѣи́е ѣру́ћом*. Овај облик се јавља и с приједлогом *с*: *дзи́ћѣ с кáменом*.

Социјатив се употребљава с приједлогом *с*: *дѣи́шила е са ћи́ћом*, али има и примјера за социјатив без приједлога *с*: *дѣи́шила мáмóм*. Ових посљедњих примјера нема у источнокрајишким говорима.

12. Ови говори знају и за историјски инфинитив: *дѣгнѣ се дѣре и ићи и́рáжѣи́и двѣе*. Знају такође за инфинитив с приједлогом *за*: *ѣмáм ја љвáдѣ за кóси́и*.

13. Уз глаголе и изразе непотпуног значења врло често долази инфинитив као допуна: *ћѣла сам дѣи́ћи њѣму, ни́ко живѣ нѣ мере ићи, знá двáј говѣри́и; нѣзгода ми се врати́и, е ли кáдар сáћи у чáрицију?*

Инфинитив се често употребљава уз глаголе кретања и то у функцији намјерне реченице: *ка-ш јдиѐ доћи к љиџи дрѐњине?*

У функцији допуне глаголима и изразима непотпуног значења напоредо с инфинитивом јавља се презент с везником *да*: *није мљга да догађа војске*. Презент с везником *да* у овој функцији далеко се рјеђе употребљава од инфинитива.

14. У овим говорима перфекат се врло често безлично употребљава: *оћерало људе*.

15. На крају, на основу свега досад реченог може се закључити да се западнобосански ијекавски говори одликују многим архаичним цртама. Осим тога, због велике територије коју заузимају ови говори се, некад мање а некад више, међу собом разликују. На тај начин су формиране двије основне групе: западни и југозападни говори, с једне, и остали, с друге стране. Разлике између ове двије групе најчешће су фонетског карактера. Тако у западним и југозападним говорима имамо промјене *ao > ā*, *o > u* уз *м*, *н*, *њ* у нашим ријечима, затим једносложну замјену дугог *љ*, облике *ѐдан* и *ѐсам*, консонант *s* у *љарса* и десоноризацију финалних консонаната. Наведене особине су у осталим западнобосанским ијекавским говорима мање присутне или их, понекад, уопште нема.

Пет и дио

ТЕКСТОВИ

1.

Едно̀м лѣти ђишӣа ја к̄асно у др̄ва у Мӣсију. И за̄ка̀снӣјо, бѡгами см̄ркло ми се гѡре у Треш̄њику. Натѡварӣјо ја Вр̄анца и ѡдѣм ѡзгѡ. (А тѡ там̄ан унѣ гѡднѣ б̄ило кад је пѡкѡјнӣ Никѡла ѡмрѡ). Ка-сам крѡз г̄ај на̄ш, а уно, зна̄ш, б̄уквӣћи и с тѣ и с тѣ странѣ, а ѡ јест пѡмрчина. К̄йшица ма̀ло и в̄јѣтрӣћа зѣрицу има, на̀кѡ као ун̄ај нѡћнӣк. И т̄у кад ѡѣе, нӣшта се нѣ вид̄и, као ѡ вре̄ћу за̄вѣзат. Нѣшто ја ѡтну ѡком ѡ грѡбље (нӣје да се бѡим), кат кѡликӣ је гѡћ грѡн, тѡлико̄ дугачко б̄јело на грѡбу и в̄рт̄и се. О, бѡга ти! ѡза̄ ме одѣдно̀м к̄инуше као мр̄ави испот-кѡжѣ, уза свѣг̄а мѣне. Ка-тӣ мр̄ави про̄ђоше, кат-про̄ђе тѡ, ѡнда̄ се нӣшта вӣшѣ не бѡим. Па се м̄ислим̄ шта̄ е ѡнѡ, бѡга ти. Па ѡћу ли ѡтӣћи т̄амо да вид̄им? Ма нѣћу. ѡћу. Ма ѡдѣм. С̄иѡира ми је у р̄уци, па не бѡим се. Реко да ја вид̄им шта̄ е тѡ. О, бѡгами, ка-се ја за̄гледа ма̀ло вӣшѣ, свѣ ми на̄личнӣјѣ на ис̄ана. Као у б̄јелу да е и као да д̄ишѣ. О, шта̄ е, стѡ ти бѡгѡв̄а! Е, по̄ћи ја т̄амо. Ето ѡшла нѣк̄а слобѡда или је тѡ ве̄ћ прѣшла ме ун̄а стр̄а, ја нѣ зна̄м. А ја, мѡј бр̄ате, по̀лако т̄амо. С̄иѡира ми у р̄уци, те свѣ ћу на̄пријѣт. Те а̄јде блӣжкѣ, те што блӣжкѣ пр̄илаз̄им, свѣ на̄личнӣјѣ, и рѣка̄ би ето чѡек лѣж̄и у б̄јелу и гѡтово. О, бѡга ти! Е, пр̄иш̄а сам на ѣдан-дв̄а мѣтра. И рѣка̄ би као да кр̄упно д̄ишѣ. А ја ѡвд̄уда̄ нѣ смӣјѣм пр̄ӣћи него пр̄ѡжӣјѡ др̄жалицу, мѡј бр̄ате. Ја ма̀л, ма̀л, ма̀л, кад ѣдно̀м — шӯшн̄у па̀пир! Кад ѡно б̄ила парѡла нѣѣе дѡље на б̄уквӣћу код г̄аја Ма̄терӣћа и в̄јѣтар је отп̄ара̄ и д̄ѡнӣјѡ нӯѣе и см̄ѡта̄. И како в̄јѣтар зѣрицу по̀пиреуе, с̄амо лӣлӣја ѡно̀м парѡло̀м и рѣка̄ би ѡзда̄лека: д̄ишѣ, д̄ишѣ и гѡтово. И да тѡ нӣјесам ѡтӣш̄а вид̄ити, нӣко ме уб̄јѣдити нѣ би м̄ѡга да т̄у нӣко нӣје лѣж̄а по нӯћи на грѡбу.

2.

Д̄а, мѡј Лӯјо. Нѣкад̄а прѣло, с̄амо на прѣло. Б̄ијо сам ма̀њи нек-Сл̄авко. Нѣ би ти ја брес-прѣла, х̄ѣј! Св̄акӯ вѣчѣ. Лѣж̄а дѡље, мѡј бр̄ате, у ѡнѡј згра̄дици. Шкр̄ипѣ в̄рата, а н̄јесу ми д̄али ѡћи. А ја с̄амо кл̄а̀пни

вратима, као да сам уша. Ёс врага. Ја само клапнѐм ш-њима па идѐм у село.

Еднѐм, мој браће, у кући Срдића на Часнѐ покладе бити ридање. Било нешто цура, али ту су већинѐм мумци. Ридати се, јадна ти мајка! Засуќало унај пешкир, поквасило га у води. Тући, браће. Убише. То кад ошинѐш, пуца ти длан. Е, играти се некѐ шалѐ. Мѐтји два стоца, едан на другѐ, а едан мѐтји доље. Ја не знам ништа. Уни кој мѐне знају, кажу: „Ај ти, Пѐро, буди судија“. А другѐ су два свѐзали. Кажѐ: „Ти ћеш бити вижле једно, ти другѐ“. А ја волим бити судија него вижле. Пѐпну, мој браће, мѐне на два стоца. О, да. Већѐ ја од њѐ свију. И доведѐ и као лугар. Свѐза њѐ два као псѐ. Мѐни драго што су уни пси. Свѐза и ђко врата (не знам која два бијадоше). „Дѐбар дан, господин-судија“. „Дѐбар дан“. Кажѐ: доша некѐ тужити, али“ бѐгати, кажѐ, да ђставим ђву вижлат ђје ко-тебе па ћу доћи док предѐм тужбу. Би ли ја свѐза ђје вижлат?“ Реко: „Дѐла“. А ѓн свѐза мѐни за нугу. Едно вижле за едну нугу, другѐ за другѐ. Оде унамо. Мислим ја да ће ѓн доћи, кад ѓн унамо, а ће ти: „Ў, Жућо, Лисо, Жућо!“, а Жућо и Лисо нанѐсоше, а ја с ѓнѐ стѐлицѐ, мој браће. Да се не освјѐсти, па на рукама ваќѐ, знаш, позади, извукло би скрѐз у плѐћину. Али, браће, тѐ ми је једна школа била. Ја сам ѐ ѓнда насадијѐ тако не зна се коликѐ. Школа била добра, али и мѐнѐ коштало.

(Перо Грубор, 45 година, Трнинић Бријег, Дрвар).

3.

Бијо један чѐк и ѓма три синовца. Ўн је бијо ајдѐк, велики ајдѐк. А ѓн ђће да научи синовце да бѐдѐ ајдѐци као штѐ ѓ ѓн. Пѐведѐ најста-ријѐга. Пѐведѐ у шуму. А ѓн, ка-су зашли у дѐбокѐ шуму, кажѐ: „Ајѐ, стрѐче, лијѐпијѐ брѐвана да кућу сасјѐцамо“. „Ај се врати. Ти нијѐси мѐј синовац“. Врати га кући. Узмѐ унога јѐпѐ средњѐга. И тако и средњѐ рѐка. „Нијѐси ти мѐј синовац“, кажѐ и врати га. А ѓн најмлађѐга. Е ѓндак поћу кроза шуму, па ајде, ајде. Ўн кажѐ: „Ајѐ, стрѐче, лијѐпијѐ ра-жњѐћа. Пѐћи бравче“. „Ха, ти си мѐј синовац. Ајмо даљѐ кроза шуму“. Ајде, ајде, путовали едан два саѐта, шѐмом вавјѐ. Трѐвише еднѐга Тѐр-чина у шуми и гѐни ѓн пѐт ђвноѐ. Кажѐ: „Са-ћа, стрѐче, украсти ђвок еднѐк ђвна“. „ђдлази, како би ти украѐ?“ „Не бѐј се ти“, кажѐ. А ѓн ѓзуѐ едан ђпанак свѐј па маљо, маљо, едну дваѐс мѐгарѐ па ѓзуѐ ѓ другѐ. А Тѐрчин виђијѐ едан ђпанак па прѐђѐ, па наћѐ ѓ другѐ. „Идѐм се ја, рѐка Тѐрчин, врати ти по унај ђпанак“, па да нѐси кући ђбадѐа. А ђвај маљѐ за ђвна па у шуму, украде. И заколѐ га ѓн и стрѐц тѐмо и ђдру и наѐкаѐ на ражањ. „Ајмо се саѐ страшити“, рѐка стрѐц. Кажѐ: „Ај ти, стрѐче, прѐје“. Отиша стрѐц, виќа ђвѐ, ѓнѐ, свѐшта говѐријѐ, а ђвај вајѐ бијо код ђвна, није утеќа, није га прѐстрашијѐ. Кажѐ: „Ај ти, стрѐче. Ја ћу тебе страшити“. А ѓн ђдѐ нуће ће су унога ђвна ђдерали па ђста унај дрѐп. Узмѐ штѐпа па ѓдри по ѓномѐ дрѐбу. „Ајѐ, нијѐсам ја него стрѐц“, рѐка маљѐ. Стрѐц куќавѐ утечѐ, ђстави ђвна и бјѐжи у шуму.

Кад доша мaлї тaмo, нeмa стрїца. А љн звa, звa и нeкaкo гa нaђe. Рeкa стрїц: „Е нека знaш, бoљї сн aјдѹк oд мeнe“.

4.

Бїјo нeкї пoп пa тpaжнїo слугу пa нaђe нeкoгa Цїгaннa. Кaжe: „Ај тї мeнн у нaјaм, служн мe“. Кaжe Цїгaнн: „Мугу јa љн, алн јa ннт мугу јeстн мaслa нн скoрѹпa, нн сїрa“. „Е дoбрo, тaј мн љ трeбa“.

Пoпaднja кѹпнлa скoрѹп, нeмa скoрѹпa нїкaдa. „Пa штa e? Слaвнa слугa нe нїe, e пoпaднja“, кaжe, „н љнa, љ јa нe нїeм a нeмa скoрѹпa“. Кaд бнлa службa нeкa љ црквн, a Цїгaнн љвeчe дoђe пa oднeсe унoгa скoрѹпa н свe љнe љкoнe, слїкe, нaмaжe сa скoрѹпoм a нaјвїшe oкo свeтoгa Пeтpa (кao дa сy љнн oдннјeлн, пoдeлн скoрѹп, дa сe нe oсeтн нa Цїгaннa). Ѥшa пoп тaмo кaт: „Вї-дe кo e мѹј скoрѹп пoнїo!“, кaжe, пa штaпoм тaбнн нa љнѹ слїкy, пa нa љнѹ, a нaјвїшe свeтoк-Пeтpa (ђe нaјвншe пoнїo). Ё, штa љe бнтн сaт? Дoшa нaрoт, мoј брaтe. Oдe пoп тaмo a Цїгaнн свe слїкe пoкѹпн пa нeђe нaдвo љзбaцї. Дoшa нaрoт, нeмa слїкa. Кo љe тo. Зoвн јoпe слугу дa тpaжн слїкe. А љн бржe-бoљe љнo oтaрe свe н тaкo oбјeсн. Кaжe: „Ајдe сaдe, пoпe. Ајдe, вїшeш сaт. Е тeшкo сaм љ сјaвнїo љ црквy, a нaјвншe сaм сe нaмѹчнїo oкo свeтoк-Пeтpa. Тн сн нeгa нaјвншe сoвa. Тeшкo љшa љ црквy“. И тaкo пoп љндaк дoшa н слїкe бнлe лнјeпe н Цїгaнн oстa кoт-пoпa дaљe јeстн скoрѹп.

(Ружa Дeшнћ, 53 гoдннe, Трннннћ Брнјeг, Дрвaр).

5.

Лeжo јa кo-тoрa, кoд oвaцa. Јa н јeдaн стaрї кoмшнja. Oспaвaлн мн јeдaн сaн тaкo, кaт-пoчe пoмaгaтн, чѹe сe, јaѹчe. Јa сe пpoбѹднїo прїe стaрoгa пa пoвїкa: „Дїјeтe, штa-нo јaѹчe?“ Скoчн љ стaрї. Нoтaмo мн нaкo кo e, штa e. Пoзнaдo јa. Пoзнa јa цѹру пo глaсу. O, рeкo, стaрї, oнo oтнмaчннa, бoгaтн. Oтeшe цѹру“. „Пa кѹ-ђe ш-њoмe?“ oн кaжe. Стaрї скoчн пa љзвaдн кoлaц н љпртн нa рaмe. „Лeтмo!“ А јa кaжeм: „Сeдн, бoлaн; кѹ-ђeш тн сaдe љ нoђ? Штa тн знaш штa e бнлo. Мoрe бнтн дa e цѹрa зaфркaвaлa, рeклa пa пoрeклa“. И збнљa, нe дaднeм јa стaрoм вeђ љ oн лeжe. Oдe вaвјeк јaѹк узa Стрaжбeнцy.

Кaт-сѹтрeдaн кaжe нaрoт, прїчa: „Oтeлo цѹру“. И збнљa, oдaлн сy пo Мaњaчн јeфтy дaнa н пoслнјe јeфтy дaнa дoвo јe кѹнн свoјoј. Бѹннїo сe oтaц тe цѹрe. Нїјe бїјo рaт тѹј дa e дaднe. И нaјпoслнјe сy сe пoмїрлн. Йшo e oтaц кao свoјoј љeрн љ пoдн тaмo, у гoстe, нзмїрнїo сe сa зeтoм н сa прїјaтeљeм.

6.

Дoсaд јe бнлo прeлo. Свaкѹ вeчe (знмн, свaкe знмe) yoч свeцa. Дoлaзнлн мoмцн кao цѹрaм. Дoђѹ, љскѹпe сe н-свїјѹ сeлa oкoлннe oвe.

Дођу у један цемат. Један пут, утубио сам добро, дође двадесет момака на прело воћекѧ у кошпѧлук у једну кѧћу. Почеше се козати. То е ѓно капање. Скупе се рукавице и приглавци, метне се сопра па се на сопру прѓстрѧ мугап. И ѓнда узме један по дѧнѧра ил дѧнѧр па тресе у шака вако. Пита: „Ил неш број или круну?“ Ова странка, један кој је најстари ѓве друге странке каже: „Мој број“. А ѓн подигне руке са дѧнѧра, са сопре ѓздѓ, кад збиља број. ѓнда ѓва странка поткривѧ. И тако, добро сам упамтио то, у једнок комшије би пот слѧп у собе, а по-собом је подрум био. ѓнда, почеше се момци с цѧрама ћерати. Један се пут прѧвали пот и два упадоше у подрум. Али срећом није то било дубоко. Поможемо им и изиђоше некако ѓздѓ. Извлачили за руке горе у собу, па наставимо јопе козање. И кожемо се тако. Ишћерали смо око четри-пет стѧтина. И моја странка наткоже. ѓнда смо се наредли у бријање. Која странка наткоже, ѓну другу не бријати странку. И збиља ја ѓпрѧмим једнок старок. Узме ѓну таву и лѓпар, па с тавѓм ће натрати кога ће бријати, с ѓном гѧрѓм. Лѓпар ѓнда наоштри па ѓкупи уш-чупу горе!

(Никола Вулин, 55 година, Лусићи, Бања Лука).

7.

Нашѓ сам једанпут седмдесѧт воринти. То е коштало сад ѓвије ѓвѧца милијун и више. И увече ка-смо пошли, пита овѧцѧр, каже: „Опијајте се. Били смо по-вој шѧми, да није ко што изгубио?“ Кад неки Тома Миздрак сѧкну ко и змија у працѧспу. Каже: „Ја сам изгубио паре“. А ја казо капетѧну. Вако ману: „Атлагић, каже, ѧмо. Какве су паре биле?“ Кажем: „Седмдесѧт, седам десѧтица и пет више“. Показа ја шајтов. И узѧ петицу, браће, мѧни даде. И ѧнда ѧнај капетѧн корѧ друге војнике: „Вите, каже, што е чѓек. Жлицу ѓдно другѓм украдеге. И мѧраму украде му. А види коликѓ ѧн ѓовца нашѓ и казуѧ за ѧј“. Ето ти видиш! И ја да сам кашње реко што напѧко, мѧни све вѧрују.

(Симо Атлагић, 78 година, Бравско, Бос. Петровац).

8.

Нијесам ја ѧмо парипчета па пошѓ у млин. Пашѧнац ми доша ис-Колунића тѧ. Каже: „Јѓвица, даћу ти ја парипче, ајде у млин“. Поша ја у млин, натѓварио на парипче, па до бѧлајске цестѧ док сам доша, девет путѧ прѧдѓвѧра, браће мој. Иша ја и Стѧван. Снѧјег био голѧм. Ми натѓвари, а ѓн пођи па пѧни. Ми га дѧгни, а ѓн пођи па пѧни. И од бѧлајске цестѧ до куће Брклѧчевѧ носили на себи мечеве. И ја никако нећ ѓсећи парипу главу. А ѓвај на ме: „Не, бок те платићеш парипче“. А, моје прѧчинѧ што е било тадај, браће! Тадај сам се напатио, у

свој рођен дан нијесам ко бндā. Оставијо сам кот-кућē Бркљачевē и парипче и жйто и свē. Отшā у млин на другџом парипчету и самлијо.

(Јовица Салапура, 59 година, Бјелај, Бос. Петровац)

9.

Бйјо сам једнџ гџнијџ крāву на сāјам. И дџћџм јā, стџйм кот-крāвџ. Дџђе јџдан мџј пријателј, стāрй чџџек йсто па ћџмо разговāрати. Питā мџне: „Кāко е?“ Реко: „Дџбρο, брате. Кāко е гџре код вāс?“ Кāжџ: „Ймџ сам јџднџга сйна и ожџенијџ га. Јā као стāрй чџџек нџмāм жџнџ и нџ требāм се ни жџнти. Ймāмо дџбру кућу зйдāнū, штāгаль, чџтрй крāве, двā кџнā, осамдџсџт дўлўмā прџвокласнџ зџмљџ“. Бйлā е двā мџсџџца. Кāжџ: „Вйшџ нџћу да рāдйм тўи“. „Ма зāшто, дйјџте? Сāмо у шталу крāве помўзи и у кући бўди. Нџш кџпати кўрузе. Мй ћџмо џколо свџ“. Кāжџ: „Нйкāко. Јā џде. Јā крāвā мўсти нџћу, нити тџ трџбā вйшџ“. И џна ти лйјџпо у „Пџџњџ“, у тў тџврџнцу ... трикотāжa тā. Тāмо нāправ-ла мџлбу и нџкй сџ тāмо прймй и џде. Ёто кāко тџ дāнас џдā.

(Душан Бабић, 61 година, Тавија, Бос. Костајница).

10.

Бйјо клāпчић јџдан вāкџ мāлй, а дџшџ бџк на кџнак. Вџлй: „Ај тй џвог мāлйћанa жџни“. „Нџмā тў штā жџнти“. Дџ тй џџга ожџни. Ймā тў дџџџџка дџбра, џна мџрā пџћи зā џџга“. И така ми бџга нāћерати унў дџџџџку и зā тџ дијџте пџћ.

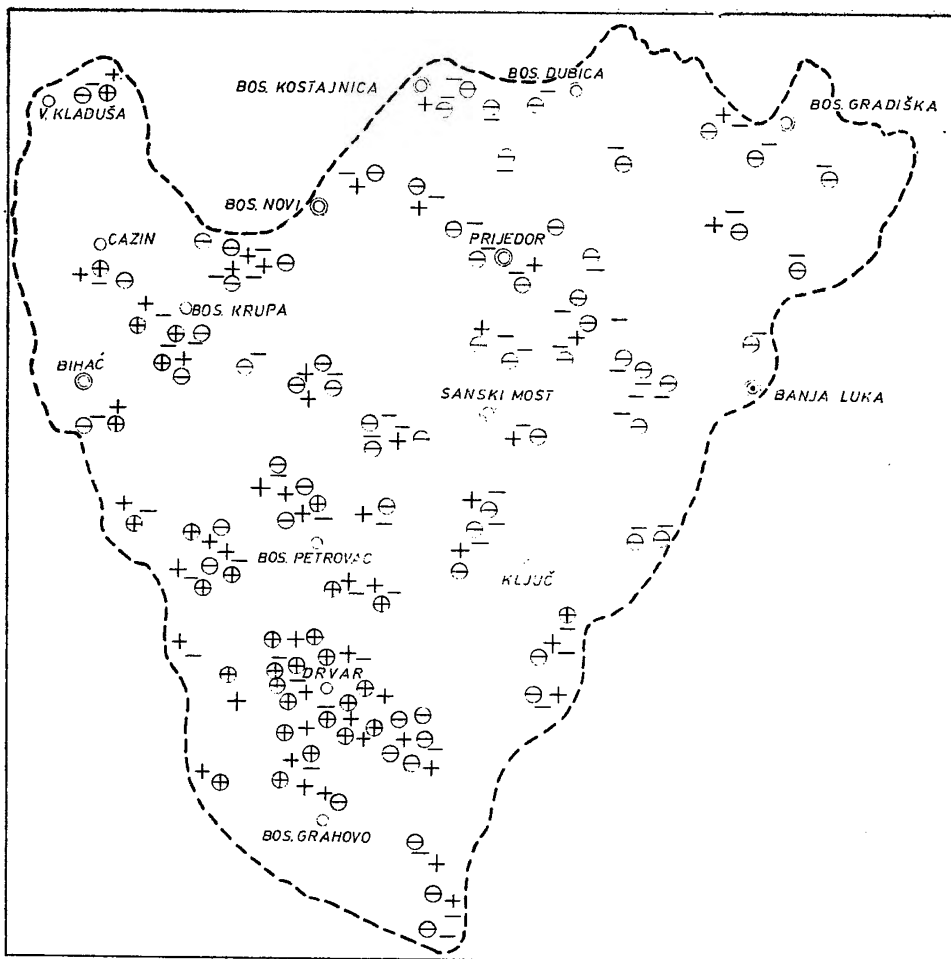
А лџжла се дрџва, вāкџ бйла у кући, џнџ глāвињџ. Вџриге, кāнта вйсила, лџнац џкџ ватрџ. Нйјџ тџ бйло шпāрџгџ ко дāнас. Мāлй ўвџчџ сџдџ дџље мећу џнā дрџва и зāспџ. џдў стāрй полџћи, џдџ и џна лџћи. Кад стāрй тāмо џтйдў и пџлегў, џна џтворй полāко врāта и ўпртй џџга и џднесџ. Трй гџдџџ га нџс'ла тāкџ йс-тијџ глāвāнā, џд ватрџ и тāмо кџ-себе. И, вџлй, нāрāсло тџ лўдина, вџлй, брчине вāкџ. И дйгла га, кāжџ, и лйјџп жйвџт прџжйвйли. Тџ е мџј ћџт прйчџ.

(Милан Тодић, 65 година, Матавази, Бос. Нови).

11.

Свйрале су бйле. Нўсијџ сам тāмбурице, џно и дāнаске жйве. Не мўгу дџбити нйјџ жйцџ. Мўј сйн тāмо у Бџџграду. Зймўс бйјџ вџћџкāре. Јā џџму дивāнијџ: „Дџдџ ми дџбй тў жйцу, да дўнесџш“. Кāжџ: „џћу, џћу“. џће ћāвола. Забџравй. Мада би јā тāмо џтшā па дўнијџ тў својџ жйцу.

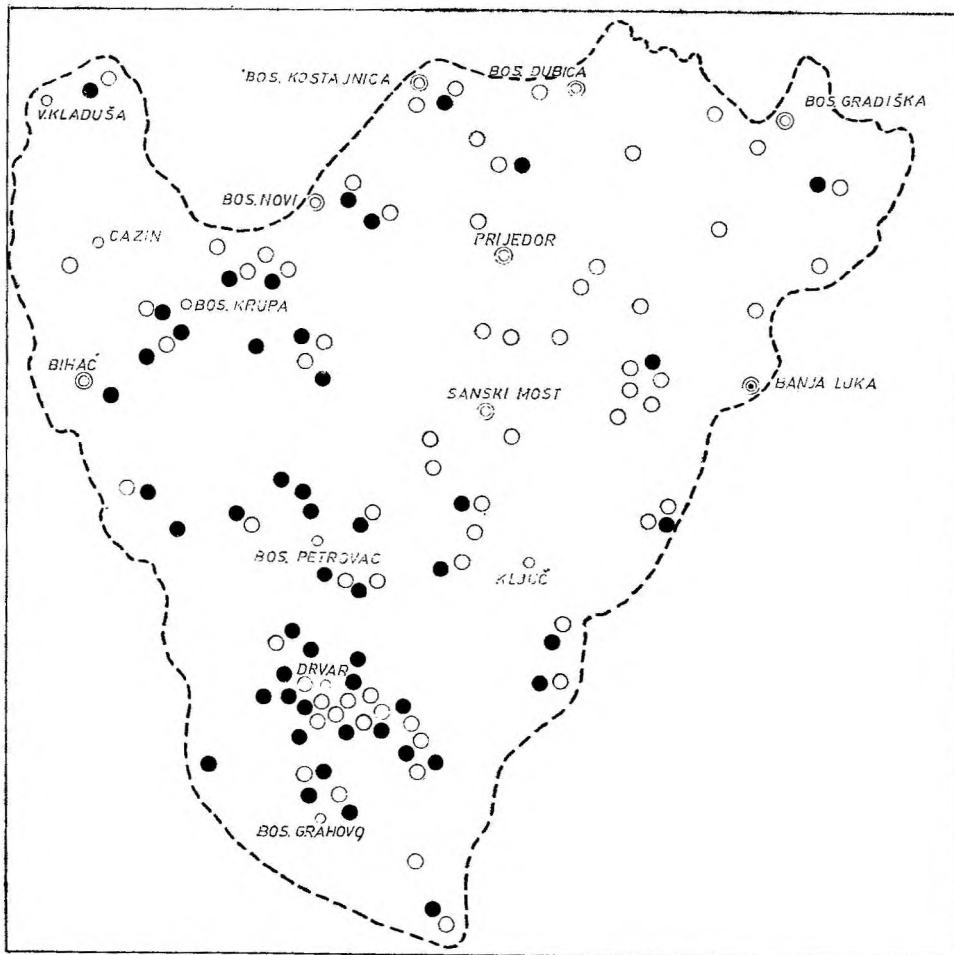
(Симо Ђешић, 74 године, Зебе, Бос. Грахово).

LEGENDA :

- + o > u (*mûj, gûnī, kûnj*)
- o *nepromijenjeno* (*môj, gònī, kònj*)
- ⊕ ao > ā (*ìšā*)
- ⊖ ao > ǎ (*ìšǎ*)

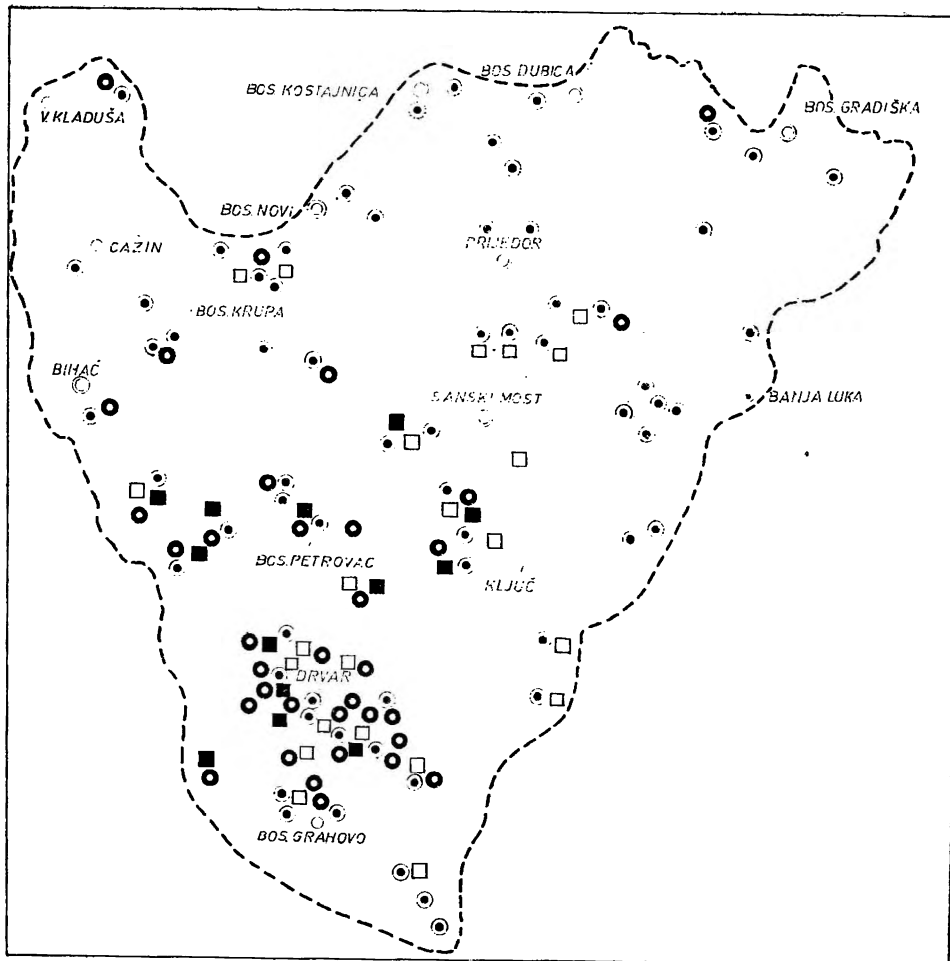
Kapra 1.

LEGENDA :

- \checkmark > *ijé* (dijéte)
- \checkmark > *jé* (djéte)

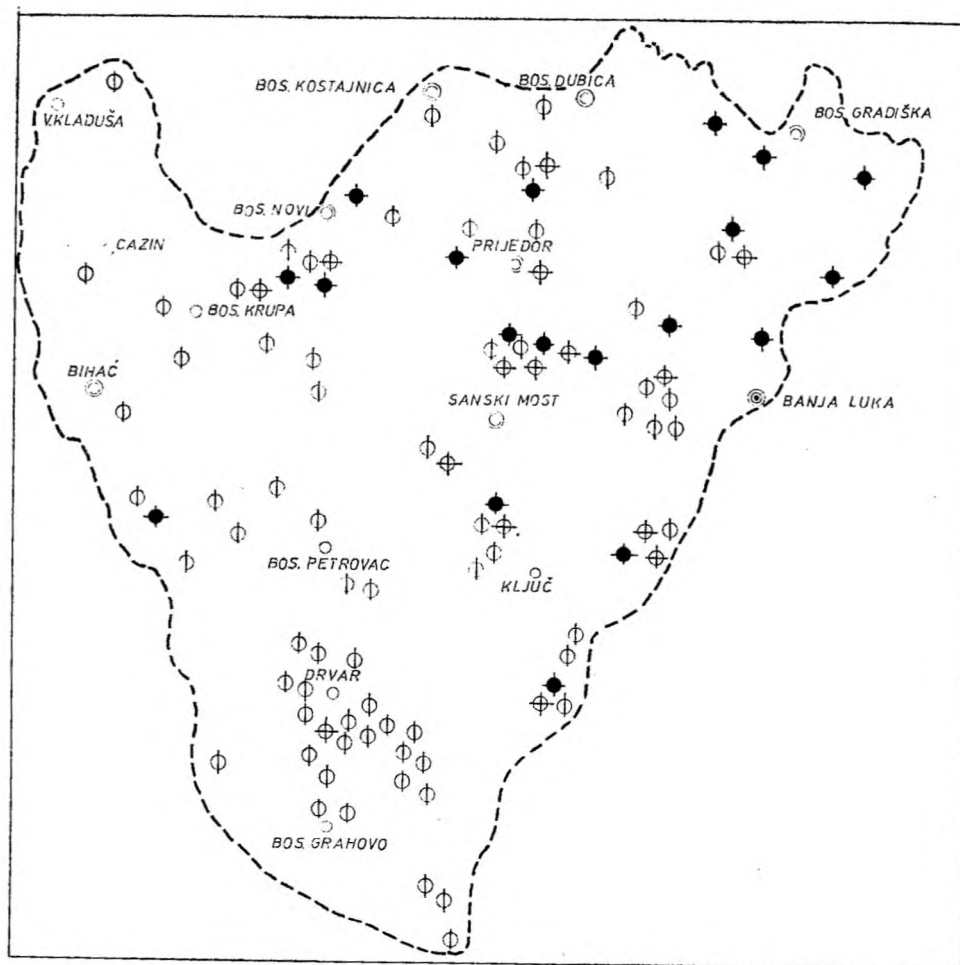
Kabta 2.

LEGENDA :

- cârza
- cârza
- èdan
- ⊙ jèdan

Kapra 3.

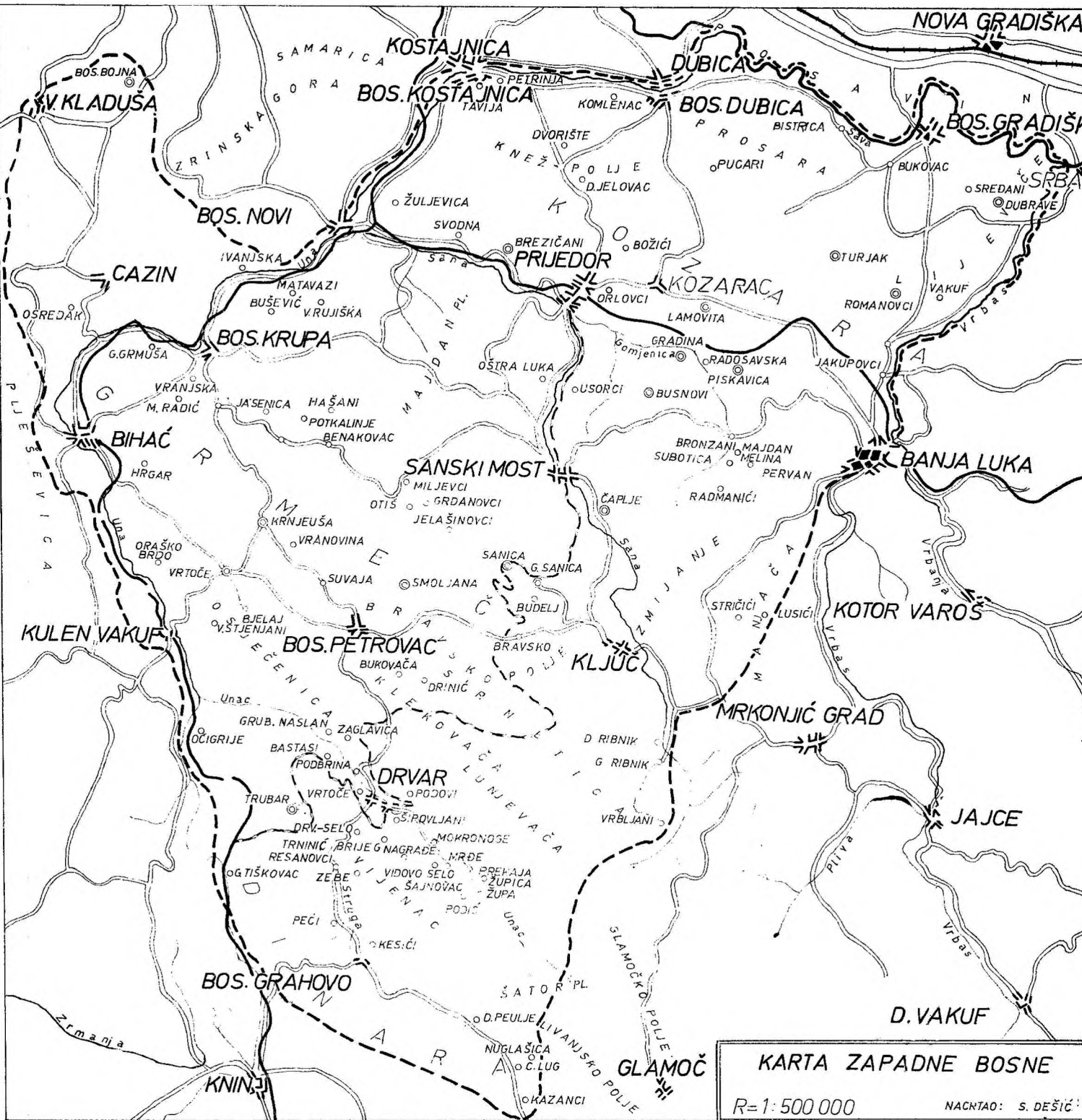

LEGENDA :

*Desonorizacija na kraju
govornoga takta:*

- ⊕ a) *potpuna (zûp)*
- ⊕ b) *djelimična (zûb^P)*
- ◆ *nema desonorizacije (zûb)*

Kapra 4.

KARTA ZAPADNE BOSNE
 R=1:500 000
 NACRTAO: S. DEŠIĆ

